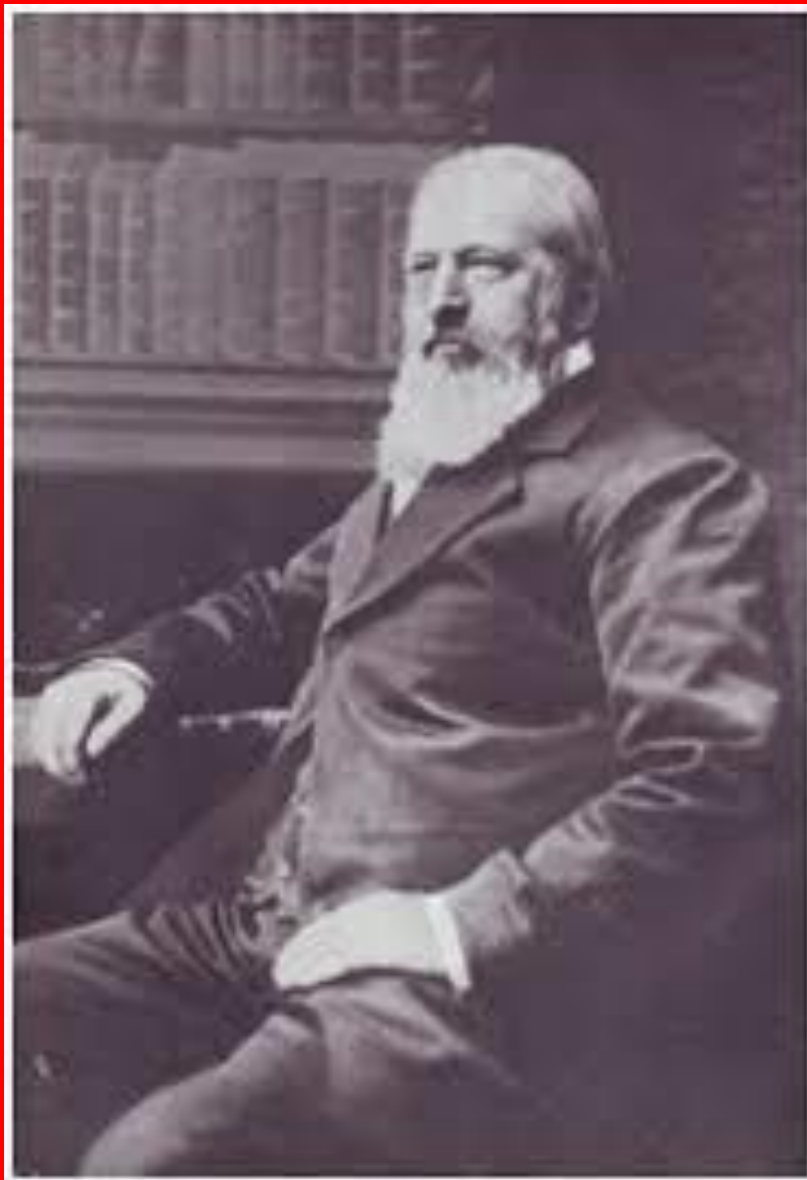

Professor Dirk Postma

1818-1890

Dr. GCP van der Vyver

INHOUDSOPGAWE

VOORWOORD	5
INLEIDING	7
AFDELING A: NEDERLAND	10
Hoofstuk I: AFKOMS EN JEUG	11
1. AFKOMS.....	11
2. VORMENDE INVLOEDE OP DIE GESIN POSTMA.....	14
3. KINDER- EN JEUGJARE:	16
Hoofstuk II: VOORBEREIDING TOT EN OPLEIDING AS BEDIENAAR VAN DIE WOORD. 20	
1. DIE AFSKEIDING VAN 1834:	20
2. AFSKEIDING IN DIE OMGEWING VAN DOKKUM:	25
3. DIE HERE ROEP:	25
4. POSTMA WORD OEFENAAR IN WANSWERD:	27
5. OPLEIDING BY DS. T.F. DE HAAN EN VERWESENLIKING VAN SY IDEEAAL:	30
Hoofstuk III: BEDIENING IN GEMEENTES	35
1. MINNERTSGA	35
2. MIDDELSTUM.....	42
3. WILDERVANK	47
4. ZWOLLE.....	52
HOOFSTUK IV: POSTMA EN DIE OPLEIDING VAN BEDIENAARS VAN DIE WOORD	67
1. INLEIDING:.....	67
2. DIE OPLEIDING DEUR POSTMA WAARGENEEM:	68
3. POSTMA EN DIE SKOOL TE GRONINGEN:	71
4. POSTMA EN DIE TEOLOGISCHE SKOOL, KAMPEN:	73
Hoofstuk V: POSTMA EN DIE VERSOENING VAN BOTSSENDE PARTYE.....	79
1. TWIS EN TWEEDRAG:.....	79
2. DIE SINODE VAN 1846:	84
3. POSTMA EN DIE VERSOENING MET DS. A. BRUMMELKAMP CS.:.....	88
4. POSTMA EN DIE VERSOENING MET DIE KRUISGEMEENTES:.....	96
5. KONKLUSIE:	100
Hoofstuk VI: STANDPUNT OOR EN VERDEDIGING VAN DIE AFSKEIDING 1834.....	103
1. INLEIDING:.....	103
2. STANDPUNT T.O.V. DIE VERHOUDING SKRIF EN BELYDENIS:	104
3. POSTMA SE SIENING OP DIE HERVORMDE KERK EN DIE GEES VAN DIE TYD: ..	107
4. BEOORDELING VAN DIE AFSKEIDING 1834 EN DIE CHR. AFG. GEREFORM. KERK:	109
5. ECCLESIA REFORMATA SEMPER REFORMANDA:	111
6. SAMEVATTENDE KONKLUSIE:	112
Hoofstuk VII: AFVAARDIGING NA SUID-AFRIKA	115
1. KONTAK MET NEDERLAND:.....	115
2. DIE AFVAARDIGING VAN DS. POSTMA:	119
<i>i. Aanleiding:</i>	119
<i>ii. Die Sinode te Leiden 1857.</i>	122
<i>iii. Die “Synodale Commissie”:</i>	123
<i>iv. Afvaardiging:</i>	127
<i>v. Afskeid en vertrek:</i>	132
AFDELING B: SUID-AFRIKA	134
Hoofstuk VIII: REIS NA, AANKOMS EN ONTVANGS IN SUID-AFRIKA.....	135
1. REIS:	135

2. ONTVANGS EN VERBLYF IN KAAPSTAD:	136
3. REIS NA, AANKOMS EN VERBLYF IN NATAL:	139
4. VAN NATAL NA TRANSVAAL:	140
Hoofstuk IX: POSTMA EN DIE STIGTING VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID- AFRIKA, 11 FEBRUARIE 1859 EN AANVANKLIKE UITBREIDING NA DIE O.V.S. EN K.P.	143
1. VOORGESKIEDENIS EN STIGTING VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID- AFRIKA. 11 FEBRUARIE 1859.	143
<i>i. Die verval van die 18de eeu:</i>	<i>143</i>
<i>ii. Omwenteling van die 19e eeu:.....</i>	<i>145</i>
<i>iii. Wie was die anti-gesange mense?</i>	<i>146</i>
<i>iv. Die stryd teen die Gesange:</i>	<i>153</i>
<i>v. Postma vervul sy opdrag:.....</i>	<i>170</i>
<i>vi. Die besluit van die Algemene Vergadering 11 Januarie 1859 nader ondersoek: ..</i>	<i>176</i>
<i>vii. Die stigting van die Gereformeerde Kerk 11 Februarie 1859.....</i>	<i>186</i>
<i>viii. Postma verdedig die goeie reg van sy optrede:</i>	<i>191</i>
2. AANVANKLIKE UITBREIDING VAN DIE KERK NA DIE O.V.S. EN K.P.	205
<i>i. Uitbreiding na die O.V.S.:</i>	<i>205</i>
<i>ii. Uitbreiding na die Kaapkolonie:</i>	<i>208</i>
<i>iii. Postma verdedig sy optrede in die O.V.S. en K.P.:</i>	<i>225</i>
3. POSTMA SE SAMEVATTENDE PERSPEKTIEF OP DIE STIGTING EN AANVANKLIKE UITBREIDING VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID-AFRIKA:	234
4. SAMEVATTENDE KONKLUSIE:	239
HOOFSTUK X: POSTMA BELASTER EN GESMAAD	240
1. INLEIDING:.....	240
2. POSTMA 'N ONKUNDIGE SKEURMAKER:	240
<i>i. 'n Onbeskaafde onkundige:</i>	<i>240</i>
<i>ii. Postma 'n twisgierige misleier en skeurmaker:.....</i>	<i>242</i>
3. POSTMA BESKULDIG VAN SKANDALIGE ONSEDELIKHEDE:	243
4. POSTMA 'N ANTICHRIS:	245
5. POSTMA SE HOUDING TEENoor DIT ALLES:	246
HOOFSTUK XI: POSTMA EN DIE VESTIGING EN OPBOU VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID-AFRIKA.	248
1. BEDIENING TE RUSTENBURG 1859 – 1866:	248
<i>i. Bediening van Rustenburg, konsulentsbediening en uitbreiding van die Kerk in Transvaal:</i>	<i>248</i>
<i>ii. Vestiging van die kerk:</i>	<i>253</i>
<i>iii. Samevattende konklusie:.....</i>	<i>267</i>
2. BEDIENING TE BURGERSDORP 1866 – 1879:.....	269
<i>i. Bediening in die gemeente en uitbreiding:</i>	<i>269</i>
<i>ii. Teleurstellings en krisis:.....</i>	<i>272</i>
<i>iii. Samevattende konklusie:.....</i>	<i>283</i>
Hoofstuk XII: POSTMA EN DIE OPLEIDING VAN BEDIENAARS VAN DIE WOORD.	285
1. BEHOEFTE AAN BEDIENING:	285
2. OPLEIDING DEUR PREDIKANTE:	285
3. POSTMA EN DIE OPRIGTING VAN DIE TEOL. SKOOL, 1869:.....	290
4. REORGANISASIE 1876:	293
5. DS. POSTMA WORD PROFESSOR THEOLOGICUS:	295
6. POSTMA AS PROFESSOR:	296
7. SAMEVATTENDE WAARDERING:.....	300
Hoofstuk XIII; POSTMA EN DIE SENDING	303

1. POSTMA DIE ROEPINGSBEWUSTE IDEALIS:	303
2. AGTERGROND VAN SKERPE TEËSTAND EN EERSTE OPTREDE:	304
<i>i. Genootskaplike Sending:</i>	<i>304</i>
<i>ii. Bevinding in Suid-Afrika:</i>	<i>308</i>
<i>iii. Aanbevelings en eerste sendingaksie:</i>	<i>309</i>
3. DIE TEËSTAND IN K.P. VERSKERP:	310
<i>i. Postma begin met aksie in Burgersdorp:</i>	<i>310</i>
<i>ii. 'n Belangrike besluit Algemene Vergadering, K.P.:</i>	<i>311</i>
<i>iii. Spanning in Burgersdorp op breekpunt:</i>	<i>312</i>
4. POSTMA ONDERRIG MET DIE GESKREWE WOORD:.....	315
<i>i. Argumente van die teëstanders:.....</i>	<i>315</i>
<i>ii. Postma stel sendingbeleid:</i>	<i>316</i>
5. SINODALE BELANGSTELLING:.....	318
6. SAMEVATTENDE WAARDERING:.....	320
<i>Hoofstuk XIV: POSTMA EN CHRISTELIKE ONDERWIJS</i>	<i>322</i>
1. INLEIDING:.....	322
2. SY STRYD OM CHRISTELIKE ONDERWYS IN TRANSVAAL:.....	322
3. SY STRYD OM CHRISTELIKE ONDERWYS IN DIE K.P.:	324
<i>i. Eerste aksie in Burgersdorp:</i>	<i>324</i>
<i>ii. Postma die kragtige pleitbesorger vir Christelike Onderwys:</i>	<i>324</i>
4. POSTMA DIE GRONDLEGGER VAN DIE POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT VIR C.H.O.:.....	327
5. SAMEVATTENDE WAARDERING:.....	329
<i>Hoofstuk XV: POSTMA AS PREDIKER.....</i>	<i>331</i>
1. INLEIDING:.....	331
2. WESE VAN DIE PREDIKING:	331
<i>i. Gebondenheid aan, en verklaring en toepassing van Gods Woord:</i>	<i>331</i>
<i>ii. Eksegetiese reëls:.....</i>	<i>332</i>
3. BEOORDELING VAN POSTMA SE PREDIKING:.....	333
<i>i. In hoeverre het hy voldoen aan die wese van die prediking?.....</i>	<i>333</i>
<i>ii. Inhoud van sy prediking:</i>	<i>335</i>
<i>iii. Die objek van die Prediking:</i>	<i>339</i>
<i>iv. Die doel van die prediking:.....</i>	<i>341</i>
4. DIE PREDIKER:	342
<i>i. Die verhewe eis:.....</i>	<i>342</i>
<i>ii God roep en bekwaam:</i>	<i>343</i>
<i>iii. Voordrag:</i>	<i>344</i>
5. SAMEVATTENDE WAARDERING:.....	345
<i>Hoofstuk XVI: GESIN, FAMILIE EN LEWENSEINDE.....</i>	<i>348</i>
1. GESIN EN FAMILIE:	348
2. SY LEWENSEINDE:	353
<i>i. Aan die lewensaand:.....</i>	<i>353</i>
<i>ii. Laaste krankbed en sterwensuur:</i>	<i>356</i>
<i>iii. Begrafnis:</i>	<i>357</i>
<i>Hoofstuk XVII: KARAKTER, PERSOON EN BETEKENIS</i>	<i>359</i>
1. KARAKTER EN PERSOON:	359
BYLAE.....	372

[11]

VOORWOORD

Hierdie werk het aanvanklik gedien as akademiese proefskrif vir die graad Theologiae Doctor aan die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.

Met die voltooiing van hierdie studie is dit die behoefte van my hart om enkele woorde van dank uit te spreek.

Reeds in my voorbereidende studie aan die destydse Potchefstroomse Universiteitskollege vir C.H.O. is by my, met as hoofvak Geskiedenis vir die B.A. graad, meer belangstelling opgewek in die historiese wetenskap deur prof. dr. A.J.H. van der Walt. Aan die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika het ek die voorreg gehad om ingelei te word in die teologiese wetenskap deur professore C.J.H. de Wet, S. du Toit, en wyle die onvergeetlike professor J.D. du Toit. Ek dink aan hulle terug met diepe erkentlikheid en veral aan prof. S. du Toit wat verantwoordelik was vir die vak Kerkgeskiedenis.

Aan u, hooggeagte promotor, prof. dr. J.P. Jooste, 'n besondere woord van dank. U vriendelike welwillendheid en nougesette noukeurigheid waarmee u leiding gegee het by die voltooiing van hierdie studie, sal by my in dankbare erkentlikheid voortleef.

Dit is my 'n behoefte om hier ook met dankbare erkentlikheid te meld van vriendelike hulp wat ek met die navorsing in Nederland ontvang het van prof. dr. G.M. den Hartogh van Kampen, wat my aandag op bepaalde aangeleenthede gevestig het. Sy belangstelling en die aangename verblyf in die huis van dr. en mev. D.J. de Groot van Kampen, het veel bygedra om die verblyf en arbeid in die vreemde te veraangenaam.

Die medewerking en hulp wat ek van die argivarisse van al die kerklike en staatsargiewe en van bibliotekarisse van biblioteke ontvang het, was my tot groot hulp. Een naam kan ek nie onvermeld laat nie en dit is Mnr. N. Venter, bibliotekaris aan die Teologiese Skool te Potchefstroom.

In dié verband wil ek ook graag met erkentlike dankbaarheid die naam noem van Prof. S.P. Engelbrecht wat my met tegemoetkomende welwillendheid en vriendelikheid toegang verleen het tot sy privaat argief.

Ek dink ook nog met groot dankbaarheid aan die tegemoetkoming van die kerke waaraan ek verbonde was en is. Die kerkraad van my vorige gemeente Pretoria-Brooklyn het my ses maande studieverlof toegestaan met die oog op navorsing oorsee, en die kerkraad van Bloemfontein-Suid twee maande voltyds en twee maande deelydse studieverlof.

Weens die baie argiewe in Suid-Afrika en in die buiteland waar navorsing gedoen moes word, sou hierdie studie sonder hierdie tegemoetkoming nie voltooi kon word nie.

[12]

My dank ook aan die Nasionale Raad vir Sosiale Navorsing, wat die groot finansiële laste aan hierdie studie verbonde, met 'n ad-hoc toekenning 'n weinig verlig het.

My dank en waardering ook aan Mnr. J.P. Bingle van die Universiteit Pretoria, wat hierdie werk taalkundig nagesien het.

En nou 'n woord van meer intiem-persoonlike aard.

Die nagedagtenis van wyle my dierbare vader en die belangstelling en opvoeding van my moeder was in my studieloopbaan vir my 'n groot steun. Ek kan ook nie nalaat om hier van die inspirerende belangstelling te meld van my broers en susters en nie die minste van hom, my geliefde broer, wat kort voor die voltooiing van hierdie studie deur die dood weggeneem is nie.

Ook my skoonouers se belangstellende hulp leef by my voort in dankbare gedagtenis.

Hierdie studie, met sy moeilike en uitgebreide studieprogram het hoë eise gestel aan my eggenote en twee dogtertjies. Veral my eggenote het haar groot opofferinge getroos. Vir haar steun en onbaatsugtige hulp my innige dank en waardering.

Maar bo alles, wil ek in ootmoedige dankbaarheid buig voor my getroue God en Vader wat my al die jare om Christus ontwil gedra het met sy gunsryke genade.

Aan Hom alleen die eer.

AFKORTINGS

- G.K.A.: Gereformeerde Kerkargief.
- K.K.A.: Kaapse Kerkargief.
- T.S.A.: Transvaal Staatsargief.
- C.A.G.K.: Christelike Afscheidene Gereformeerde Kerk.
- S.P.E.: S.P. Engelbrecht (Privaat argief).
- G.K.A. P.V.: Gereformeerde Kerkargief Postmaversameling.

ELEKTRONIESE UITGAWE

Waar ^[NNN] in die teks voorkom, dui dit die oorspronklike bladsynommer aan. Die bladsynommer is telkens aan die begin van die bladsy geplaas. Waar 'n woord afgebreek is aan die einde van die bladsy, is die bladsynommer voor daardie woord geplaas. Waar daar na 'n nuwe bladsy oorgegaan word in die middel van 'n teksverwysing, is die bladsynommer voor die teksverwysing geplaas.

INLEIDING

Dit is ietwat bevreemdend dat daar nog geen biografie van prof Dirk Postma die lig gesien het nie. In Suid-Afrika neem hy in die geskiedenis van die Christelike kerke, as stigter van die Gereformeerde kerk, tog 'n belangrike plek in. Daar is altans alle aanduiding dat sodanige behoefte aan 'n biografie van prof. Postma vir geruime tyd al leef in die hart veral van Gereformeerdes.

Reeds so vroeg as 1917¹ het wyle prof. F. Postma, in lewe rektor van die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O., 'n begin gemaak met die insameling van stof met die oog op 'n biografie van sy grootvader. In 1918 spreek wyle ds. Postma (dr. O'Kulis) die hoop uit dat daar wel nog 'n studie oor die lewe van wyle sy vader gemaak sal word en, voeg hy daarby, "dit word hoog tyd."² In 1929 spreek J.P. weereens die hoop uit "om nog later 'n beskrywing te kry van sy lewe en werk,"³ en in 1944 gaan daar nogeens 'n stem op van die Postma-familiefees⁴ dat sodanige biografie die lig moet sien.

Maar selfs in wyer kring was daar tekens van 'n behoefte aan sodanige studie. As prof. Henry Beets van Grand Rapids, N.-Amerika, kennis neem van die reeds vermelde voorneme van prof. F. Postma, rig hy aan laasgenoemde 'n brief hieromtrent waarin hy o.a. verklaar: "gij onderneemt een werk dat ook in Amerika zal gewaardeerd worden."⁵ En, ten slotte, in sy uitgawe van 8 Mei 1953 spreek die redakteur van "Die Brandwag" teleurstelling uit dat daar nog geen biografie oor prof. Postma verskyn het nie, veral ook met die oog op die eeufees van die Geref. Kerk in Suid-Afrika.

Uit bogenoemde enkele getuienisse is dit wel duidelik, dat veral in die hart van die Gereformeerdes, 'n behoefte aan sodanige studie bly voortleef het. Dit is te begrype. As stigter van die Gereformeerde Kerk in ^[14] Suid-Afrika leef prof. Postma in dankbare nagedagtenis voort by die lidmate van genoemde kerk en is die begeerte na meerdere kennis oor sy persoon en werk, veral in die lig van die naderende eeufees van die Geref. Kerk, eintlik 'n vanselfsprekendheid. Sy aandeel dus aan die stigting van die Gereformeerde Kerk, wat hom terselfdertyd 'n belangrike plek gee in die geskiedenis van die Christelike kerke in Suid-Afrika, beklemtoon en regverdig vir ons die noodsaaklikheid en belang van hierdie studie.

Ten spyte van bogenoemde poging van prof. Postma en uitgesproke verwagtinge, is die hoop

¹ Volgens 'n aankondiging in: Die Kerkblad, 15 Mei 1917.

² Dr. O'Kulis: Doppers, p. 155. (Bloemfontein, 1918).

³ Die Almanak van die Gereformeerde Kerk in S.A. 1929, p. 130.

⁴ 'n Vaste burg is onse God. Die Postma-familiebyeenkoms, 7-9 April 1944, p. 17. (Potchefstroom, 1944). By die geleentheid is Prof. dr. S. du Toit versoek om namens die Postma-familie die eerw. Generale Sinode van die Geref. Kerk te versoek om 'n biografie van prof. Postma te laat opstel en uitgee. Ons wil net hier meld dat hierdie studie in geen verband staan met genoemde versoek of sodanige opdrag nie.

⁵ G.K.A.P.V. no. 271. Hierdie uitspraak van Beets moet in die lig gesien word van die treffende ooreenkoms tussen die stigtingsgeskiedenis van die "Christian Reformed Church" van Amerika in 1857 en die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika en die goeie verhouding sindsdien tussen beide kerke. Vgl. J. Kromminga: The Christian Reformed Church (Grand Rapids, Michigan, 1949).

op 'n biografie van Postma in die verlede nie verwesenlik nie.

In die kerkgeskiedskrywing in Suid-Afrika, meesal van populêre aard, is wel kortliks aandag gegee aan sy persoon en werk, veral in verband met die stigting van die Gereformeerde Kerk. In besonder in verband met lg., is Postma 'n veel omstrede figuur. Soos uit die verloop van hierdie studie sal blyk is alles en nog wat sy persoon en werk toegedig. Uit die weinige wat oor hom geskryf is spreek veral 'n gebrek aan insig in sy Nederlandse agtergrond waar 'n groot deel van Postma se lewe en arbeid lê.

In verband met laasgenoemde het prof. S.P. Engelbrecht 'n verdienstelike en insiggewende artikel: "Ds. Durk Postma voor sy koms in Suid-Afrika," die lig laat sien.⁶ Hiernaas het enkele mededeling⁷ oor sy lewe verskyn, maar tot 'n volledige skets van sy lewe en arbeid het dit nooit gekom nie.

Deurdat 'n skat van dokumentêre gegewens in 'n groot aantal munisipale, (in Nederland genoem gemeentelike) kerklike, en staatsargiewe, sowel in Nederland as in Suid-Afrika, bewaar gebly het, is ons in staat gestel om 'n geheelbeeld van die lewe en werk van prof. Postma weer te gee. In dié verband moet ons meld dat die nougesette presiesheid waarmee Postma self belangrike dokumente bewaar het, waarvan sommige soms letterlik opgeneem is in notuleboeke, veel bygedra het tot die voltooiing van hierdie studie.

Uit 'n massa van argivale bronne, sowel in Nederland as in Suid-Afrika, kan tog enkele as die belangrikste aangemerkt word. Uit die ^[15] notules van kerkrade en meerdere vergaderings, het die kerklike lewe uit 'n vêr verlede weer duidelik tot ons gespreek. Baie belangrike bronne word bewaar in die argief van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika in Potchefstroom, waarsonder geen historikus 'n wetenskaplik verantwoorde beeld van Postma of die stigting van die Gereformeerde Kerk kan skep nie. Ons dink veral aan Postma se "Reisjournaal", die dokumente onder die hoof "Postma-versameling", en verder aan 'n menigte pamflette, briewe en persoonlike stukke van Postma wat nog ongeorden is. Dit, saam met veral "De Maandbode" was onontbeerlike bronne van informasie. In Nederland dien ook nog vermeld te word die twee kerklike blaie "De Stem" en "De Bazuin".

Wat sy optrede in Transvaal aanbetref, het die Staatsargief, Pretoria, veral in die stukke van die Staatsekretaris, belangrike gegewens na vore gebring.

Ten slotte enkele opmerkinge oor die indeling van die stof. Die lewe en werk van Postma val, vanweë sy vertrek uit Nederland na Suid-Afrika, baie duidelik uiteen in twee tydperke: die eerste in Nederland 1818-1858 en die tweede in Suid-Afrika 1858-1890. Ons het dit dan ook goed gedink om die stof sodanig te verdeel in 'n Afdeling A en B. Hoewel Afdeling B, sy lewe en arbeid in Suid-Afrika, as die belangrikste beskou kan word, wil dit geensins sê dat die deel

⁶ Hervormde Teologiese Studies, 5e jaargang, afl. 4, Junie 1949, pp. 145-171.

⁷ Vgl. o.a. hiervoor: L.J. du Plessis in J.L. Cachet: Gedenkboek van het 50-jarig bestaan der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, pp. 213-218. (Potchefstroom 1909).

M. Postma: Lewenskets van Vader Dirk Postma. (Gepubliseer in: 'n Vaste burg is onse God, die Postma-familiebyeenkoms, pp. 21-34.)

B.R. Kruger: Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. (Pretoria. 1957), pp. 175-183.

Vgl. ook S. du Toit: Die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk. (Gepubliseer in: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II.)

van sy lewe in Nederland as onbelangrik geag moet word nie. Afgesien van sy betekenis vir, en plek in die kerklike lewe van die Nederland van sy tyd, ag ons dit veral as 'n agtergrondstudie as onontbeerlik vir 'n historiese verantwoorde perspektief op sy optrede in Suid-Afrika. Al is dit dus twee Afdelings vorm dit tog een samehangende geheel.

In Afdeling A word sy afkoms en jeug, sy aandeel in die opbou van, en plek in die kerk van die Afskeiding 1834 behandel, en dan sy afvaardiging en vertrek na Suid-Afrika. In Suid-Afrika is veral toegespits op sy aandeel in die stigting van die Gereformeerde Kerk, in die vestiging en opbou daarvan as predikant en later as professor aan die Teologiese skool. Die belangrikste hoofstuk is seker die wat handel oor Postma en die stigting van die Gereformeerde Kerk. Ons wil hier met klem die aandag daarop vestig dat hierdie hoofstuk nie pretendeer om 'n volledige historiese-kritiese studie oor die stigting as sodanig te wees nie. Dit gaan hier om die plek van Postma daarin, en hiermee hou ons in besonder in hierdie hoofstuk rekening. Dat hierdie hoofstuk 'n ruim deel van hierdie studie beslaan kan wel begryp word. Ons moes by sekere aspekte van die stigting van die Geref. Kerk breedvoeriger stilstaan om Postma en sy optrede in dié verband, in woord en daad, in die regte perspektief te sien.

Ons volg in hoofsaak die kronologiese gang van gebeure. Tussenin, sonder om die groter kronologiese geheel te skaad, word temas soos ^[16]versoeningspogings in Nederland, opleiding, sending, en christelike onderwys, afsonderlik behandel waarop die aandag en arbeid van Postma in besonder toegespits het.

Ons sluit af met 'n studie oor Postma as prediker, sy geslag, sy lewenseinde en ten besluite samevattend sy karakter, persoon en betekenis.

Aan die einde word enkele bylae en 'n volledige lys van geraadpleegde bronne gepubliseer.

[17]

AFDELING A: NEDERLAND

[18] Blanco bladsy

Hoofstuk I: AFKOMS EN JEUG

1. AFKOMS.

Dirk Postma is gebore op 10 Januarie 1818¹ in die stad Dokkum, geleë in die Noorde van die Provinsie Friesland. Hy was die jongste kind van Pieter Pieters Postma en Lolkje Arjens Boekhout. Pieter Pieters Postma wat in die omgang die bynaam gehad het van “lytse Pieter”,² d.i. “kleine Pieter”, was die seun van Pieter Jilderts en Tietje Aedes wat in die laaste helfte van die 18e eeu gewoon het in die dorpie Stiens waar hy in 1780³ gebore is. Dit is opmerklik dat hierdie grootouers van Postma toe nog geen familienaam gehad het nie. Selfs in die doopregister van Stiens word Postma se vader slegs geregistreer as Pieter “zoon van Pieter Jilderts en Tietje Aedes.”⁴ As dit later, tydens die Franse besetting, verpligtend word om ook ’n familienaam te hê, word hy Postma genoem. Die moeder van ds. Postma, Lolkje Arjens Boekhout, was die dogter^[20] van Arjen Paulus Boekhout en Gaeske Gerrijs⁵ en is in 1777⁶ in Dokkum gebore.

Ds. Postma se ouers is getroud op 19 Mei 1805.⁷ In Postma se geboorte-akte, asook in die akte

¹ In die enkele geskifte oor die lewe van Postma heers verwarring oor sy geboortedatum. In “De Nieuwe Dockumer Courant” van 10 Maart 1950, p. 2., beweer W. K. v. d. Veen dat hy op 13 Januarie 1818 gebore is. Van der Veen het die geboorte-akte uit die register van die “Burgerlijke Stand” van 1817-1819 vir die stad Dokkum, verkeerd gelees. Die ouers het die geboorte van Postma op 13 Januarie 1818 geregistreer. Die geboortedatum word duidelik aangegee as 10 Januarie. (Sien bylaag 1.) In sy artikel in “Hervormde Teologiese Studies” (Junie 1949, jg. 5 Afl. 4 p. 147) beweer prof. S. P. Engelbrecht dat Postma gebore is op 30 Januarie 1818. Ook dié vergissing is maklik verklaarbaar. Die doopboek van die Hervormde Kerk Dokkum, wat skrywer hiervan self onder oë gehad het, gee die geboortedatum ook aan as 10 Januarie 1818. Die syfer een (1) het die skrywer sodanig geskryf dat dit vandag moontlik vir ’n drie (3) aangesien kan word. Iemand het ’n afskrif uit die doopboek aan Prof. Engelbrecht gestuur en foutiewelik die een vir ’n drie aangesien. Dr. B. R. Kruger: Die Ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (Pretoria, 1957) p. 175, stel die geboortedatum ook op 30 Januarie 1818. Waarskynlik het hy die foutiewe weergawe van prof. S. P. Engelbrecht oorgeneem. Daarom is die opmerking van Kruger a.w., p. 182, voetnoot 121 i.v.m. die geboortedatum op die grafsteen van prof. Postma nie korrek nie. Postma self het sy verjaardag op 10 Januarie gevier. Daarvoor is daar oorfloedige bewyse. Vgl. o.a. gelukwensing A. J. Herholdt, 10 Januarie 1872. (S.P.E. Privaat Argief XI/1)

² Volgens geslagsregister van R. Posthuma, familielid in Dokkum; hy was waarskynlik kort van postuur.

³ In die register van die Burgerlike stand Dokkum is aangeteken dat hy oorlede is op 20 Oktober 1823 in die ouderdom van 43 jaar; geboortejaar dus 1780.

⁴ Aldus in Rijksargief Leeuwarden, Friesland, en soos weergegee in ’n brief 25 Junie 1941 deur die argivaris J. G. Avis aan P. Posthuma, Tomatenstr. 267, Den Haag. Afskrif hiervan in persoonlike besit van skrywer.

⁵ Genoem by die registrasie van Lolkje Arjens Boekhout: se afsterwe in die register van die burgerlike stand Dokkum.

⁶ Volgens registrasie van haar afsterwe in Dokkum is sy oorlede op 21 September 1856 op 79-jarige ouderdom; geboortejaar dus 1777.

⁷ Volgens huweliksakte in Ryksargief Friesland en soos aangehaal in die reeds vermelde brief van argivaris J. G. Avis.

van oorlye van sy vader in 1823,⁸ word laasgenoemde se beroep as “arbeider” aangedui. Hoogs waarskynlik was hy ’n “scheepsjager”⁹, dit is die persoon wat in die dae van die trekskuit die leisels van die trekdier moes hanteer. Dit is blykbaar ’n doodgewone ongeskoolde werk. Die ouers van Postma was dus eenvoudige arbeidersmense “die leven in behoeftige omstandigheden, die bijna weerloos staan in het leven, die door niemand worden opgemerkt.”¹⁰ Dat hulle inderdaad in “behoefte omstandigheden” geleef het, kan mens duidelik merk aan die huisies by die Keereweer¹¹ in Dokkum, waar Postma hoogs waarskynlik gebore is en waar hy in elk geval verseker as kind gewoon het.¹² Die huisies¹³ bestaan nog en dra die onmiskenbare stempel van ’n gryse verlede. Prag en praal is daar nie, wel ’n beskeie, stille eenvoud. Dit bestaan uit slegs ’n woonvertrek, ’n klein pakplek en ’n gemakshuisie. Die woonvertrek is tegelyk ook slaapvertrek waarin nog van die outydse bedstede gebruik gemaak word. In hierdie onopgesmukte omgewing het die kleine Postma opgegroeï en die stille eenvoud daarvan, asook die van sy ouers, het hom bygebly tot in sy gryse ouderdom; want so het hyself getuig: “Ik kan niet roemen op eene vermogende afkomst.”¹⁴

Sy ouers was dus arm arbeiders; maar in ’n ander opsig was hulle ryk en wel in die genade. In dankbare erkentlikheid en met warme piëteit bring hy hulle vroomheid en godsvrug in herinnering: “Ik kan niet roemen op eene vermogende afkomst, maar wat my boven alle aardse voorrechten dierbaar is te vermelden: Mijne geliefde ouders waren brave burgers en oprecht godvruchtige lieden, en zulk eene opvoeding was ^[21] ons deel. Reeds hierbij roep ik al uit: Niet ons o Heer! niet ons maar uwen Naam geef eer!”¹⁵

As lidmate van die Hervormde Kerk van Dokkum het sy ouers die kleine Postma ook in dié kerk¹⁶ laat doop. In die doopboek is dit soos volg aangeteken:¹⁷ “Durk zoon van Pieter Pieters Postma en Lolkje Arjens,¹⁸ geboren den 10den Jan. en gedoopt den 8sten Februarij 1818.”

Dit val onmiddellik op dat hy *Durk* gedoop is terwyl hy later in Suid-Afrika tog as *Dirk* bekend gestaan het. Dit is maklik verklaarbaar. *Durk* is die Friese vorm van die naam en kom vandag nog aldus in Friesland voor. *Dirk* is die Nederlandse vorm. Nadat hy in 1842 die Provinsie Friesland verlaat het en agtereenvolgens predikant was in die Provinsies Groningen en

⁸ Soos aangeteken in die register van die Burgerlike stand in Dokkum.

⁹⁹ Volgens geslagsregister in besit van ’n familielid R. Posthuma in Dokkum.

¹⁰ Friesch Dagblad, 8 Desember 1851.

¹¹ ’n Paar armoedige arbeidershuisies langs ’n smal kanaal, die Keereweer.

¹² Volgens “Register van die Volkstelling 1830” te Dokkum.

¹³ Skrywer het daar besoek afgelê in 1953.

¹⁴ In Gedagtenisrede by geleentheid van 50-jarige ampsjubileum, Gepubliseer in D. Postma: *Geschiedenis der Gereformeerde Kerk*, pp. 317-324. Alle verdere aanhalings uit die Gedagtenisrede is uit hierdie werk van D. Postma.

¹⁵ Idem, p. 319.

¹⁶ Met ’n besoek aan Dokkum het skrywer hiervan ook besoek gebring aan hierdie kerkgebou. Dit is nog ingerig soos in die tyd van Postma. Volgens die brosjure: *Zie Noord-Oost Friesland* (Uitgave Commissie V.V.V. Dokkumer Middenstand, 1949) p. 52, dateer die kerkgebou uit die 15e eeu. Die konsistorie, volgens mondelinge mededeling, is in die 18e eeu aangebou.

¹⁷ Soos deur myself uit die doopboek opgeteken.

¹⁸ Opmerklik dat die familienaam van sy moeder, t.w. “Boekhout”, nie vermeld word nie.

Overijssel, het hy nog die Friese vorm van die naam behou.

In Julie 1850 lê ds. Postma self 'n nuwe lidmateregister aan in sy gemeente Zwolle. Daarin skryf hy nog in eie handskrif sy naam as *Durk*. As hy egter later na Suid-Afrika gaan, gee hy die Friese vorm prys en neem die Nederlandse vorm, t.w. *Dirk*¹⁹ aan.

'n Ander opmerklike verskynsel is dat hy in Nederland dikwels²⁰ sy naam as D. P. Postma geteken het, terwyl hy tog slegs Durk gedoop is. Dit het gestaan vir Durk Pieters Postma. In die reeds vermelde lidmate-register van Zwolle het hy ook nog albei name ingeskrywe. Ook hierdie naamgewing was 'n ou Friese gewoonte. Elke seun het as tweede naam die naam van sy vader ontvang, in hierdie geval "Pieter". Dit is egter geskryf "Pieters", d.i. "Seun van Pieter." Wanneer hy later in Suid-Afrika kom, laat hy ook hierdie Friese gebruik vaar en staan hy slegs bekend as Dirk.

Ook wat sy familienaam Postma betref, heers daar groot verwarring. Hy het nog twee broers en een suster gehad, nl. Pieter, gebore 1 April 1808, Arjen, gebore 25 Oktober 1810 en Tijtje, die enigste dogter,^[22] gebore 4 September 1814.²¹ Dit is merkwaardig dat elkeen van die broers die familienaam op 'n ander wyse geskryf het. Pieter, die oudste broer, en ook sy nageslag in Nederland, skryf dit as Posfuma.²² Arjen, die tweede broer, het dit Posthumus²³ geskryf, terwyl slegs die jongste broer, Durk, dit as Postma geskryf het, en sy nageslag tans dit nog so skryf. Nou is die vraag watter die regte vorm vir hierdie familie is. P. Gilhuis²⁴ 'n kleinseun van die oudste broer Pieter, beweer "de Friese tak schrijft haar naam met Posthuma, in tegenstelling met de Afrikaanse Postma."²⁵ Mev. B. Posthuma ook uit die geslag van Pieter, die oudste broer, beweer dat sy nageslag "de oude geslachtsnaam Posthuma gehandhaafd heeft."²⁶ Wat is die ware toedrag van sake? Volgens die huweliksakte²⁷ is ds. Postma se ouers, Pieter Pieters Postma en Lolkje Arjens Boekhout, getroud op 19 Mei 1805. Die naam Postma staan daar duidelik by, waaroor daar dus geen twyfel bestaan nie. Hierdie huweliksakte is, volgens argivaris Avis "het oudste document waarin de familienaam voorkomt, want bij zijn doop komt die naam nog niet voor. In het doopregister van Stiens staat hij eenvoudig geregistreerd als Pieter, zoon van Pieter Jilderts en Tietje Aedes."²⁸ Vanwaar kom dan die vorm Posthuma? By die doop van Pieter,²⁹ ds. Postma se oudste broer, op 20 April 1806, word

¹⁹ In Lidmatenboek No. 2, Gereformeerde Gemeente Burgersdorp, het ds. Postma onder datum 6 Okt. 1866 in eie handskrif sy naam ingeskryf as Dirk Postma.

²⁰ In die meeste gevalle het hy slegs D. Postma geteken.

²¹ Datums volgens doopboek in Dokkum en die van Pieter soos bevestig in familieregister in ou Statebybel in besit van P. Gilhuis, Regentesselaan 3, Amersfoort, kleinseun van Pieter, oudste broer van ds. Postma.

²² Volgens geslagsregister in reeds vermelde Statebybel. Sien voetnoot 21.

²³ Soos meegedeel deur mev. B. Posthuma, Tjalleberd, aan Friesch Dagblad, in brief 23 Maart 1953. Oorspronklike in my persoonlike besit.

²⁴ In 1953 woonagtig te Regentesselaan 3, Amersfoort.

²⁵ In brief 13 Nov. 1953 aan skrywer. In my persoonlike besit.

²⁶ Sien voetnoot 23.

²⁷ Ryksargief Friesland: Trouboek van Nederl. Herv. Gem. te Dokkum, 1772-1811.

²⁸ Aldus J.G. Avis, argivaris Ryksargief Friesland in 'n brief 25 Junie 1941 aan P. Posthuma, Tomatenstraat 267, Den Haag. Afskrif hiervan in my besit.

²⁹ Wat die familienaam Posthuma het.

sy vader “Pieter Pietersz *Posthuma* genoemd.”³⁰ “De naam is hier echter” volgens Avis, “niet door hem zelf geschreven maar door den predikant of den koster. Hoe het echter komt dat in 1806 de fout gemaakt is, is niet met zekerheid te zeggen, en zal ook wel nooit worden opgehelderd. Een ding is wel zeker, dat nonchalance en gebrek aan accuratesse er een groote rol in hebben gespeeld.”³¹

As die vader van Pieter en ds. Postma later die geboorte van lg. inskryf in die register ³² van die burgerlike stand in Dokkum, teken hy ^[23] dit self as P. P. Postma en so heet hy ook in sy akte van oorlyde.³³ As Pieter, die oudste seun, in Mei 1830 in die huwelik tree, heet hy blykens ’n uittreksel uit die doopregister van Dokkum, Pieter Pietersz Posthuma. “Dat deze een vader had” aldus argivaris Avis, “die Postma heette, vond men in dien tijd heelemaal niet vreemd omdat de namen Postma en Posthuma door elkaar werden gebruik.”³⁴ Dit is dus duidelik dat Posthuma nie “de oude geslachtsnaam”³⁵ is nie, asook nie ’n Friese vorm teenoor ’n Afrikaanse ³⁶ vorm Postma nie, maar wel dat Postma, altans wat hierdie familie aanbetref, die oudste vorm van die naam is.³⁷

2. VORMENDE INVLOEDE OP DIE GESIN POSTMA.

Die gesin Postma het behoort aan die Hervormde, d.w.s. die staatskerk. Deur verskillende faktore waarop ons later terugkom, het die Hervormde Kerk in ’n toestand van deformatsie verkeer. Die gereformeerde waarhede het van menige kansel verdwyn, so kenmerkend van die negentiende eeu.

Onder hierdie omstandighede kom die vraag na vore waarom die gesin Postma “die Gereformeerde waarheid van harte liefgehad het.”³⁸ Watter invloede, indien daar enige was, het ingewerk op die “godvruchtige” moeder,³⁹ sy oudste broer Pieter en homself, sodat hulle later meegegaan het met die Afskeiding van 1834?

Laat ons dadelik erken dat, sover dit die gesin Postma betref, op hierdie vrae geen antwoord wat bo alle twyfel verhewe is, gegee kan word nie. Ons kan wel ’n antwoord met ’n hoë waarskynlikheid waag.

In die eerste plek moet in gedagte gehou word dat daar in die Hervormde Kerk wel nog predikante was wat die gereformeerde waarhede aanvaar het, en dit ook van die kansel

³⁰ Aldus J.G. Avis. Vgl. voetnoot 28.

³¹ Volgens brief in voetnoot 28.

³² Register burgerlijke stand: Gemeentelike (d.w.s. munisipale) Argief, Dokkum. Afskrif van oorspronklike in my besit.

³³ Gemeentelike Argief, Dokkum.

³⁴ Volgens brief voetnoot 28.

³⁵ Volgens brief voetnoot 23.

³⁶ Volgens brief voetnoot 25.

³⁷ Hoogswaarskynlik is die mees oorspronklike vorm van die familienaam Posthumus waarvan Postmus, Postma, Posthuma vervorming is. Hier gaan dit vir ons net om die tak waaruit Postma spruit en die oudste dokument bekend, gebruik Postma.

³⁸ S. du Toit: Handleiding vir die studie van die Kerkgeskiedenis. (Tweede hersiene uitgawe, 1945) p. 131.

³⁹ Sy vader is reeds in 1823 oorlede.

verkondig het.⁴⁰

In die tweede plek is dit waarskynlik dat die gesin Postma in aanraking was met die sg. konvesitikels of geselskappe. Die agtergrond hiervan moet gesoek word in die publieke katkisasies, wat reeds deur die Dordtse ^[24] Sinode 1618-'19 geken is, en wat “bij wijze van huiselike godsdienstoefening met familie bure en vrienden, diende om door vriendschappelijke en gemeenzame bespreking onder leiding van een predikant, ouderling of gemeentelid, elkander op te bouwen in het geloof.”⁴¹ Langsamerhand het uit hierdie samekomste persone na vore getree wat self die leiding op hulle geneem het. Daar was naamlik die gebruik dat die predikant vooraf aan “katechiseerders” of “antwoorders” vrae gegee het wat hulle in die samekoms moes beantwoord. Hierdie antwoorders het aldus deeglike oefening gekry om in die openbaar te spreek asook “in de behandeling van godsdienstige onderwerpen.”⁴² Spoedig het hierdie geoefendes hulle eie “geselskappe” of “konventikels” in die lewe geroep binne die bestaande kerkverband en het hulle as oefenaars, opgelei “in die hemelsche academie,”⁴³ hulle hoorders gestig, ’n stigting waarin die bevinding en “niet zelden een ongezonde mijstiek den boventoon voerde.”⁴⁴

Ondanks die feit dat die geselskappe van kerklike kant heftig bestry is, het dit tog voortbestaan “omdat het volk liever het gebolsterd woord van een befaamd oefenaar hoorde,”⁴⁵ wat, “hoe gebrekkig dan ook, de leer der vrije genade bewaard toen die op de kansels bijna niet meer gehoord werd.”⁴⁶

Dit is duidelik dat in die geselskappe ’n behoefte bly voortleef het na die grondwaarhede van die gereformeerde belydenis, en dit het nie net by ’n behoefte gebly nie, maar inderdaad is “aan de hand van Brakel en Comrie de hoofdzaak van de Hervormde leer naar Calvijn begrepen en vastgehouden.”⁴⁷

As nou in aanmerking geneem word dat die geselskappe uit “de meer eenvoudige lagen”⁴⁸ van die bevolking bestaan het, kan dit waarskynlik ⁴⁹ geag word dat die gesin Postma ook kontak hiermee gehad het. ^[25] Soos ons later sal aantoon, het Postma wel ’n besondere plek toegeken aan die bevinding of verborge omgang met God, wat moontlik kan dui op beïnvloeding van sodanige geselskappe.

Naas hierdie moontlikhede moet derdens in gedagte gehou word dat die gereformeerde

⁴⁰ Vgl. L. Praamsma, *Het Dwaze Gods*, p. 94 (Tweede hersiene druk, Wageningen, 1950); A. Kuyper, *Tractaat van de Reformatie der Kerken*, pp. 195-197. (Amsterdam 1884).

⁴¹ J.C. Rullniann; *De Afscheiding*, p. 2 (Kampen, 1930).

⁴² G. Keizer: *De Afscheiding van 1834*, (Uitgawe J. H. Kok, Kampen, 1934) p. 53.

⁴³ J.C. Rullniann, a.w., p. 3. Die oefenaars het gemeen dat akademiese opleiding vir ’n predikant geensins nodig is nie.

⁴⁴ H. Colyn e.a: *Van 's Heeren Wegen*, p. 93.

⁴⁵ Aangehaal deur L. Praamsma in a.w., p. 45, uit G.A. Wumkes: *De Gereformeerde Kerk in de Ommelanden tusschen Eems en Lauwers (1595-1796)* 1905, pp. 128-133.

⁴⁶ J.C. Rullmann, a.w., p. 4.

⁴⁷ H. Colyn, a.w., p. 93.

⁴⁸ G. Keizer, a.w., p. 51.

⁴⁹ Tereg wys S. P. Engelbrecht in sy meervermelde artikel op hierdie waarskynlikheid. Na my mening word die waarskynlikheid nie verhoog deur die feit dat die oefenaar Vygeboom slegs eenkeer “in de nabijheid van Dokkum op den 21e van deze maand zijne zoogenaamde godsdienstige oefeningen heeft gehouden.” (Sien Archiefstukken betreffende de Afscheiding 1834, Deel I, p. 56).

waarhede, afgesien van die invloed van geselskappe, juis by die eenvoudiges in die land bewaar gebly het. Die Afskeiding van 1834 het sy aanhangers dan ook veral uit hierdie “kringen der zeer eenvoudigen”⁵⁰ getrek. “Kleine burgers en armen, boeren en boeren-arbeiders, knechten en eenvoudige vrouwen – die vormden de keurbende der Afscheiding in den beginne, het gros.”⁵¹ Dit was ’n oorblyfsel wat die knie voor die ongereformeerde denkbeelde nie wou buig nie. Daarenteen het die modernistiese geestesstrominge veral ingang gevind by “de wijze leidlieden des volks.”⁵² In hierdie hoë kringe het onkunde ten opsigte van, of vyandigheid teenoor die gereformeerde leer, die handhawing, groei en bloei daarvan belemmer. Die eenvoudiges het egter aan ander vorme of nuwe denkbeelde geen behoefte gehad nie; intendeel, hulle was “behoudend in zeden, gewoonten, gelukkig ook op godsdienstig gebied.”⁵³ By hierdie konserwatiewe deel van die volk kon die sogenaamde verligte denkbeelde maar nie ingang vind nie, en heeltemal tereg noem Wielenga dit “een genadige beschikking Gods, wanneer Hij dit dwaze volk tegen de nihilistische invloeden beschermt en de schatten van de traditie in hun schoot bewaart.”⁵⁴

Tot hierdie groep van die samelewing wat “een arm en veracht volk”⁵⁵ was, het, soos reeds aangetoon, ook die rasegte Friese familie Postma behoort. In die eenvoudige omgewing van die Keereweer in Dokkum het die skat van die gereformeerde lewensbeskouing bewaar gebly. Aan moeders knie en aan vaders hand word die kleine Postma die eerste beginsels van die gereformeerde leer en lewe deelagtig. Geen wonder dat hy tot in sy gryse ouderdom in dankbare erkentlikheid van hulle melding maak as “godvruchtige lieden”, en van sy vader spreek as van “den vromen vader.”⁵⁶ Ons kan egter nie nalaat om ook in hierdie verband, net soos in die breër verband van die Afskeiding van 1834, te spreek van “een genadige beschikking Gods.”⁵⁷ Postma sou later in Nederland en in Suid-Afrika geroep word tot ’n grootse taak en hier aan die ^[26] Keereweer in Dokkum gebruik God eenvoudige maar vrome ouers, eintlik slegs ’n weduwee-moeder vir die langste tyd van sy kinderjare, om die grondstene te lê van die karakter en persoonlikheid van die latere ryk-begenadigde werktuig, Dirk Postma.

3. KINDER- EN JEUGJARE:

Wat Dirk⁵⁸ se kinderjare aanbetref, is daar weinig bekend. Hy het self iets daaromtrent meegedeel en daaruit is dit baie duidelik dat dit nie ’n tyd van enkel glans en voorspoed was nie.

Ons wil nou eerstens let op die skoolonderrig wat hy ontvang het. As in aanmerking geneem word dat hy vanaf sy vyftiende jaar gewerk het, kon Postma nie veel skoolonderwys geniet het nie. Hy het hoogs waarskynlik nie eers die laerskool geheel deurloop nie. In hierdie verband het sy seun, ds. M. Postma, hom die volgende herinner: “vader het menigmaal vir ons sy

⁵⁰ C. Bouma e.a.: Van 's Heeren Wegen, p. 168.

⁵¹ Idem., p. 169.

⁵² B. Wielenga: De Reformatie van '34, (Uitgawe J. H. Kok, Kampen, 1934) p. 21.

⁵³ Idem., p. 21.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Voorrede tot Handeling Sinode, 1836, van Chr. Afg. Ger. Kerk, Höveker (Amsterdam, 1836) p. VIII.

⁵⁶ In meervermelde rede met 50-jarige ampsjubileum.

⁵⁷ B. Wielenga, a.w., p. 21.

⁵⁸ Om moontlike verwarring te voorkom, gebruik ons verder in hierdie dissertasie die naam waaronder ds. Postma by Afrikaanse lesers bekend was, d.w.s. Dirk, en nie Durk nie.

kindere vertel dat trane sy oë vervul het, as hy andere jongens van sy leef tyd na die skool sien gaan.⁵⁹

Wat was nou die gees en strekking van die onderwys van sy tyd?⁶⁰

Die rasionalisme van die 18e eeu het sy invloed ook op onderwysgebied laat geld. In Nederland het veral groot invloed uitgegaan van Locke wat daar as vlugteling vertoef het.⁶¹

Onder Duitse invloed is ook die stem van die Filantropie in Nederland verneem. Hulle was afkerig van 'n skerpomlynde Christendom: "Zij wilden de kinderen niet opleiden tot leden van een kerk ook niet tot burgers van een staat maar tot mensen in de algemene zin van het woord. Het groote doel van de opvoeding was voor hen de ontwikkeling der leerlingen tot menselijkheid tot humaniteit. Dit was, naar zij meenden, niet zo moeilijk omdat zij geloofden dat het kind van nature goed is."⁶² Die doel was dus om die kind op te voed tot 'n aardsgerigte, deugsame lewe, niks anders as 'n herlewing van die ou humanisme. So is oor die algemeen die waarheid versag en verswak deur vae uitdrukkinge "die strelender voor het gehoor der menigte waren."⁶³ Dit was dan ook die gees en strekking van die onderwyswet van 1806 wat vir baie jare die wese van die onderwys in Nederland sou bepaal. Karakteristiek hiervan is artikels ^[27] 22 en 23. Artikel 22 het soos volg gelui: "Alle schoolonderwijs zal zodanig moeten worden ingericht, dat onder het aanleeren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkeld en zij zelven opgeleid worden tot maatschappelijke en Christelijke deugden."⁶⁴ In aansluiting hierby het art. 23 bepaal dat "het geven van het onderwijs in het leerstellige van het kerkgenootschap, waartoe de kinderen behoren, niet zal geschieden door den schoolmeester."⁶⁵ Leerstellige onderwys is hiermee uit die skool geban en wat oorgebly het, was 'n soort algemene Christendom wat hom toegespits het op die aankweek van Christelike deugde. Die skoolwet van 1813 het slegs dié van 1806 gehandhaaf. In die onderwys is voortgegaan met die populêre godsdienstleer wat God verander het in 'n opperwese, Christus in 'n voorbeeldige leraar, die mens in 'n verstandswese wat alles eers met sy rede moet deurgrond, sonde in swakheid, bekering in verbetering en heiligmaking in die aankweek van allerlei skone deugde. Die supra-naturalistiese gees het op hierdie wyse ook die skoolwese deurtrek.

Dit was in breë trekke die gees en strekking van die onderwys wat ook Postma moet ontvang het. Die gees en opvoeding van sy ouerhuis het egter die spore van hierdie gereformeerde vreemde onderwys uitgewis. Later sou hy self 'n hewige stryd voer teen hierdie soort onderwys en hom besonder beywer vir die oprigting van positief Christelike skole.

Wat die huislike lewe aanbetref het die jonge Dirk reeds vanaf sy kinderjare met die harde werklikheid van die lewe, met sy stryd en beproewinge, kennis gemaak.

Sy vader het hy verloor toe hy nog maar vyf jaar en nege maande oud was.⁶⁶ Die opvoeding

⁵⁹ M. Postma: Herinneringe. (Die Kerkblad, 1 Junie 1923).

⁶⁰ Vir die behandeling hiervan maak ek hoofsaaklik gebruik van die boek van dr. D. Langedijk: De Geschiedenis van het Protestants-Christelijk Onderwijs. (Uitgeverij van Keulen, Delft, 1953)

⁶¹ Vgl. D. Langedijk, a.w., p. 3.

⁶² Ibid., p. 4. Hierin word ook die invloed van Rousseau bespeur.

⁶³ D. Langedijk: Koers in die Krisis, Deel II. (Pro Ecclesia Drukkery, Stellenbosch 1940) p. 378.

⁶⁴ Idem, p. 379, art. 22, letterlik aangehaal.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Sy vader is volgens die register vir die burgerlike stand, Dokkum, oorlede op 20 Oktober 1823.

en versorging van die gesin het toe gerus op die skouers van sy “dierbare Moeder.”⁶⁷ Met die verlies van die vader het nou ook “het vermoogen tot levens onderhoud”⁶⁸ verlore gegaan. Die vriende het gewanhoop aan die toekoms van die gesin en die kleine Dirk se oor het die volgende opmerking opgevang: “Als die weduwe nu maar niet bezwaard was met den kleinen jongen, dan zou het nog gaan.”⁶⁹ Die groter kinders kan wel spoedig iets verdien, maar hierdie “kleinen jongen”... hy is die probleem. Hierdie snydende opmerking van ’n onverantwoordelike vriend in teenwoordigheid van die weeskind het so ’n blywende indruk op hom gemaak dat dit hom op 72-jarige leeftyd nog^[28] helder voor die gees gestaan het. Die moeder moes hard werk om die gesin te versorg. Die oudste seun Pieter, wat by die afsterwe van die vader 17 jaar was, kon seker wel help maar tog nie genoegsaam nie. Daar sou egter vir die weduweemoeder beter dae aanbreek as “de kleine jongen,” wat vir die vriende ’n struikelblok was, eindelijk in staat sou wees om haar te help versorg. Met ontroering maak ds. Postma daarvan melding: “En, o wonder van genade! die kleine jongen groeide voorspoedig op en was de hardwerkende moeder spoedig tot hulp. Met zijn 15de jaar was hij in staat te zeggen: Nu moeder, geene ondersteuning meer van elders, met Gods hulp zullen mijne handen u het noodige verschaffen. En ik heb het mogen doen tot haren hoogen ouderdom van meer dan 70 jaren.”⁷⁰ Maar ook hier roep ik uit: “Niet mij o Heere! maar uwen naam geef eer!”⁷¹

Van sy moeder het hy grotendeels sy opvoeding ontvang en dié was “eene zeer gelukkige,”⁷² Oor hierdie opvoeding gee ons nou die woord aan Postma self: “Wel was ik als kind dikwerf van gedachte dat die opvoeding wat te streng was; want andere kinderen hadden meer vrijheid dan ik; doch toen ik door Gods genade met mijn 15de jaar tot inkeer kwam en voor goed de wereldsche ijdelheden varen liet, om den Heere met geheel mijn hart te dienen toen meende ik mijne moeder te mogen berispen, dat zij mij niet streng genoeg bewaakt had, maar hare verontschuldiging was, dat ouders de jonge kinderen ook niet al te streng moeten bedwingen anders kan dat ook nadelige gevolgen hebben. Ik moet dus erkennen dat zij met wijsheid de teugel had gehouden en ook — daar zij het noodig oordeelde — had gevierd. Zoo leefden wij samen in eenvoudigheid des harten den Heere dienende.”⁷³ Sy opvoeding was dus streng maar tog met wysheid gepaard, en ons glo dat dit die grondslag gelê het vir ’n sterk gedissiplineerde en vroom lewenshouding.

Die feit dat Postma hier meld van “de wereldsche ijdelheden” wat hy vanaf sy vyftiende jaar laat vaar het, dui op sodanige sondige praktyke uit sy jeugjare. Blykbaar vind ons ’n nadere verklaring hiervan in die herinneringe van sy dogter Mev. J.A. du Plessis waarin sy meld dat, volgens vertelling van haar moeder aan haar, haar vader as seun deur maats verlei is om selfs by klink van ’n glasier, kaart te speel en te dobbel.⁷⁴

As hy sy moeder vanaf sy vyftiende jaar versorg het, ontstaan die vraag^[29] watter soort werk hy verrig het voordat hy predikant geword het. In ’n sertifikaat⁷⁵ waarin hy vrystelling

⁶⁷ So noem Postma haar in sy meer vermelde gedagtenisrede 50-jarige ampsjubileum.

⁶⁸ Gedagtenisrede 50-jarige ampsjubileum, in a.w., p. 319.

⁶⁹ Idem.

⁷⁰ Sy moeder is oorlede op 21 September 1856 in die ouderdom van “ruim negen en zeventig jaren” volgens oorlydingsakte Burgerlike stand, Dokkum.

⁷¹ Gedagtenisrede 50-jarige ampsjubileum, in a.w., p. 319.

⁷² Idem.

⁷³ Idem.

⁷⁴ Herinneringe van Mev. J.A. du Plessis neergeskryf op 72-jarige leeftyd. Privaat argief, S.P.E. XI/I.

⁷⁵ Ryksargief Friesland, Nationale militie, Provincie Friesland. Sertifikaat. Die sertifikaat lui soos

verkry het van militêre diensplig, omdat sy ouer broer reeds sodanige diens verrig het, word gelukkig ⁷⁶ melding gemaak van die beroep wat hy uitgeoefen het. Hy het die eenvoudige en nederige werk verrig van 'n "blikslagersknecht." Die beroep van blikslaer was vroeër in Suid-Afrika, veral op die platteland, ook nog bekend. Dit toon ooreenkoms met die meer gemoderniseerde loodgietersberoep. Maar Postma was nie self 'n blikslaer nie, hy was maar net die kneg van 'n blikslaer. Voorwaar 'n nederige en onopsigtelike werk wat vir hom en sy moeder niks anders as 'n heel beskeie bestaan kon besorg nie.

So het Dirk, vanaf sy vyfde jaar slegs aan moedershand, "in eenvoudigheid des harten den Heere dienende," ⁷⁷ opgegroeï in sy geboortestad Dokkum. In sy nagedagtenis het sy sorgsame en godvresende moeder wat hy vanaf sy vyftiende jaar as "blikslagersknecht" kon versorg, dan ook 'n teer en erkentlike plek ingeneem. 'n Dag voor sy oorlyde het hy volgens sy seun M. Postma as "n eerbiedige grysaard van 72 jaar, as kind weende... gesprek van die tedere sorg van sy dierbare moeder en hoeveel hy tog aan haar naas God verskuldig was vir sy opvoeding." ⁷⁸

So staan sy kinder- en jeugjare in die teken van die harde werklikheid en stryd waarmee die lewe soms gepaard gaan. Maar bo die stryd skitter uit die helder ster van God se Verbond en van God se onwankelbare trou, ryklik bevestig aan godvresende ouers en aan hul jongste kind, Dirk Postma.

volg: "De waarnemende Goeverneur van de Provincie Vriesland verklaart dat Durk Pieters Postma geboren te Dockum den 10 Jan. 1818 van beroep blikslagersknechtzoon van Pieter (overl.) en van Lolkje Arjens Boekhout, van beroep, geen, wonende te Dockum binnen de gemeente van Dockum voor de Nationale Militie is ingeschreven; dat aan hem vervolgens bij de loting van 1837 is ten deel gevallen het nummer 16 en hij vervolgens door den Militie-Raad, zitting hebbende gehouden te Leeuwarden uit hoofde van de volbragte dienst des broers finaal is vrijgesteld.

Gegeven te Leeuwarden den 24 Juni 1840. De Waarnemende Goeverneur voornoemd".

⁷⁶ Ons ag dit besonder gelukkig dat ons dié dokument onder oë gekry het, omdat die van alle oorspronklike dokumente wat onder ons aandag was, die enigste is wat die beroep van Postma vermeld.

⁷⁷ Gedagtenisrede 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 319.

⁷⁸ M. Postma: Herinneringe. (Die Kerkblad, 1 Junic 1923.)

Hoofstuk II: VOORBEREIDING TOT EN OPLEIDING AS BEDIENAAR VAN DIE WOORD

1. DIE AFSKEIDING VAN 1834:

Om die verdere verloop van sake en die lewe en optrede van Postma in die regte perspektief te kan sien, is dit nodig dat ons vir 'n enkele oomblik sal stilstaan by die Afskeiding van 1834. Dit is op sigself 'n uitgestrekte studieveld waarop ons binne die raamwerk van hierdie studie hoegenaamd nie volledig kan ingaan nie. Vanselfsprekend sal ons moet volstaan met enkele hoofgedagtes. Ons stel ons ook nie ten doel om 'n histories-kronologiese weergawe van die voorafgaande stryd en die uiteindelijke afskeiding te gee nie. Vir ons doel wil ons ons hoofsaaklik beperk by die vraag waarom die stryd gegaan het, om so te kom by die wesensinhoud van die Afskeiding self.

Die Franse besetting van Nederland 1795-1814 het diep revolusionêre spore in Nederland agtergelaat. Die kerk se vryheid is in 'n groot mate aan bande gelê sodat die staat selfs ingegryp het in die reëling van eredienste. As Willem I in 1814 die troon bestyg, word hy nie net begroet as nasionale bevryder nie, maar ook as die toekomstige weldoener van die kerk. In plaas van geheel en al te breek met die weg van die rewolusie, tydens die besetting ingeslaan, gaan hy nog verder dié weg op deur aan die kerk sy Reglement van 1816 op te lê wat beteken het verknegting van die kerk as onderdeel van, en ondergeskikte aan die staat.

In wese was die Reglement kollegialisties soos nader blyk uit die kerkbegrip wat daaraan ten grondslag lê, veral in Artikels 1 en 16.¹ Die Reglement het terselfdertyd aan die staat ingrypende magte verleen in die bestuur van die kerk, só dat selfs die lede van die eerste Sinode deur die koning benoem is.

Hierdie Reglement wat tersydestelling van die Dordtse K.O. beteken ^[31] het, was die eerste “doodsteek”² vir die gereformeerde-kerklike lewe in Nederland aan die begin van die 19e eeu.

Daar sou egter ook nog 'n tweede volg. Die Sinode van 1816 het 'n nuwe ondertekeningformulier vir proponente aanvaar waarin beloof is “de leer welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomen Formulieren van Enigheid is vervat, te goeder trouw aan te nemen en hartelijk te gelooven.”³ Hierdie verandering was ingrypend. Die formulier is opsetlik so gestel dat dit die hoogs moontlike vryheid van leer toegelaat het. “De leer welke overeenkomstig Gods heilig Woord” is, kon na willekeur as 'n quia- of quatenus-standpunt vertolk word. Volgens die quia-standpunt word die Belydenisskrifte onderteken, met die belofte om dit te handhaaf, omdat dit aanvaar word as in ooreenstemming met Gods Woord. Dit bind die ondertekenaars dus aan die handhawing van die suiwere leer. Volgens die quatenus-standpunt word die Belydenisskrifte slegs onderteken in sover dit ooreenkom met

¹ Art. 1 lui: “Tot het hervormd kerkgenootschap behooren allen, die op belijdenis des geloofs, tot ledematen zijn aangenomen, dezulken die in de hervormde kerken gedoopt zijn, en die gene, welke in andere landen, als tot het hervormd kerkgenootschap behoorende, erkend, zich hier te lande ter neder zetten, mits door behoorlijke bewijzen of attestatien van hunnen doop of lidmaatschap buiten 's lands hebbende doen blijken”.

Artikel 16 lui: “Het hoogste kerkelijk bestuur is opgedragen aan het Sijnode.” Beide artikels soos vermeld in J. C. A. van Loon: *Het algemeen Reglement van 1816*, Bylaag 1, pp. 223-235 (Wageningen 1942).

² L. Praamsma: *Het Dwaze Gods* p. 18 (Tweede hersiene druk, Wageningen 1950).

³ Ibid.

Gods Woord. Die ondertekenaar kan dus self uitmaak wat in die Belydenisskrifte ooreenkom met Gods Woord, 'n uiters subjektiewe maatstaf, wat prakties uitloop op leervryheid. Hierby is ook die Dordtse Leerreëls “stillekens weggelaten.”⁴

Die jaar 1816 was vir die gereformeerd-kerklike lewe dus van ingrypende betekenis. Die Dordtse K.O., die Dordtse ondertekeningformulier en die Dordtse Leerreëls is tersyde gestel waardeur die deure oopgegooi is vir “alle vrijheid van leer”⁵ waarop ons nou kortliks wil attendeer.⁶

Die 18e eeu met sy kreet van verdraagsaamheid op kerklik-teologiese gebied, het nie so 'n skone erfenis aan die 19e eeu nagelaat nie, en i.p.v. die alarm te blaas teen die rasionalisme en die daarmee gepaard gaande ^[32]vervlakking en verwêreldliking, het “een geest van diepe slaap in de jaren van 1816 tot 1830 over zo goed als geheel het kerkvolk”⁷ gekom. In die dampkring van die supranaturalisme, wat wel 'n bonatuurlike openbaring aanvaar het, maar die egtheid daarvan tog ook weer wou toets voor die regbank van die menslike rede, het 'n kragtige positiewe prediking van die onvervalste gereformeerde waarhede gekwyn. Hierdie, deur die mens gekonstrueerde godsdienste, het onder die skyn van die Christelike beginsels en terme die skerp hoeke van die suiwer gereformeerde waarhede glad geskaaf om dit universeel aanpasbaar te maak in 'n eeu van verdraagsaamheid wat hom bo geloofsverdeeldheid verhewe geag het. Aldus “trachtte het supra-naturalisme de meest algemene Christelijke waarheden in een milde geest te prediken, daarnaast traden ongehinderd predikers en scribenten op, de onmacht des menschen ten goede, zijn doemwaardige toestand voor God, de verkiezing en verwerping, dat God met tijdelijke en eeuwige straffen wreke zal doen, openlijk aanvielen als een leer vervreemd van Gods Woord.”⁸ Belderdyk het in 'n adres “Aan de ware Hervormden in de gemeenten van Holland” wat uit die jaar 1810 dateer, maar na sy dood eers geplubiseer is, soos weergegee deur Rullmann, die treurige toestand in die Ned. Herv. Kerk soos volg geskets: “Ander-halve eeuw reeds heeft men er zich op toegelegd de zuivere leer van Jezus' zoendood te ondermijnen. Voor de prediking der grondwaarheden is de dorre zedepreek in de plaats gekomen. Een kerkganger die niet vooraf bekend is met de predikant, dien hij hooren gaat, loopt gevaar door rechtstreeksche of zijdelingsche onrechtzinnigheid ontsticht te zullen worden. Ach hoe weinig predikanten staan als trouwe wachters op hun post, om het Evangelie der genade uit te roepen en tegen alle inbreuk te verdedigen.”⁹ In 1825 rig hy 'n brief aan Da Costa waarin hy die treurige toestand van die prediking en die kerk in nog skerper taal uitbeeld:

⁴ J. Bosch: Figuren en Aspecten uit de eeuw der Afscheiding, p. 11. Baie insig-gewend is in hierdie verband W. Volger: De leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, pp. 21-49. (T. Wever, Franeker 1946). Vgl. veral p. 42, voetnoot 56.

⁵ Ibid. Vgl. ook B. Wielenga: De Reformatie van '34, p. 16, asook W. Volger a.w. Volger beweer o.a. op p. 47: “In dat Algemeen Reglement was alle leerbepaling vaag, dus nietszeggend; alle leerbepaling in de organieke wetten was dientengevolge even vaag en nietszeggend. Angstvallig was het met name aanduiden van eenig formulier van eenigheid vermeden. Geen der reglementen kon positief aanwijzen welke wel de formulieren van eenigheid der Hervormde Kerk waren; noch omschrijven welke leer overeenkomstig Gods heilig woord in de formulieren was vervat. Het subjectivisme vierde hoogtij door den Remonstrantschen inslag, die via het Algemeen Reglement, ook gebracht was in al de uit de grondwet der kerk afgeleide wetten.”

⁶ Ons wil met erkentlikheid hier meld dat ons in hierdie oorsigtelike beeld vryelik gebruik maak van werke wat reeds oor die onderwerp gepubliseer is en veral van L. Praamsma: Het Dwaze Gods. (Wageningen 1950).

⁷ L. Praamsma, a.w., p. 23.

⁸ Idem, p. 25.

⁹ J.C. Rullmann: De Afscheiding, (Kampen, 1930) p. 10.

“Want wat is van de prediking en van de bondszegelen geworden? Wat van het leraarsambt zelf? Is het niet ongelijk erger gesteld, dan toen de Arminianerij in de 17e eeuw zich van de kerken meester maakte?”¹⁰ Iemand wat self deelgeneem het aan die Afskeiding van 1834, het vermeld van die onvergenoege lidmate in die Hervormde Kerk “die geen zielevoedsel vond in de deugdprediking van eigen herder en leraar.”¹¹ Van der Kemp het in ’n geskrif, gepubliseer in 1830, gespreek van “de leeraren der Hervormde Kerk, die haar Remonstrantsch ^[33] wilden maken,” en verder van “een vrijegeesterij, die allerlei beweringen dult en handhaaft, hoe verkeerd en tegenstrydig ook.”¹²

As reaksie hierteen tree in die dertiger jare, onder leiding van professor Hofstede de Groot van Groningen, die sogenaamde “Groninger School” na vore, wat met ’n nuwe teologie lewe in die doodsbeendere wou probeer bring. In die sogenaamde Groninger-richting is Christus wel in die middelpunt geplaas maar nie as Borg en Middelaar nie. Hy is wel ’n volmaakte en sondelose mens, aan sy aardse lewe het wel ’n hemelse lewe voorafgegaan, maar nie as die ewige Seun van God nie. Christus het volgens De Groot geen versoening deur voldoening gebring nie. Hy is deur God gegee om ons op te voed tot gelykvormigheid aan God. Praamsma beskryf hulle dwalinge verder soos volg: “Zijn (Christus) sterven is niet strikt-noodzakelijk en de voldoening is in strijd met het wezen Gods dat liefde is. De leer van de vergeving alleen door het bloed des kruises is onbijbels, onevangelisch, Gode onwaardig. De menselijke natuur is niet door de zonde radicaal boos geworden. Wedergeboorte door Gods Geest als totale vernieuwing van het hart is niet nodig.”¹³ Aan die Groningse Universiteit is hierdie dwaalleringe vryelik doseer en die boesem van die kerk ingedra deur die prediking.

Ons hoef nie verder in te gaan op die dwaalleringe van daardie tyd nie. Uit die enkele aanduidinge is dit wel duidelik dat allerlei winde van leer deur die kerklike lewe van Nederland gewaai het.

Van die kant van die Reveil en veral by monde van sy leidende figure Bilderdyk en Da Costa, is teen die gees en rigting in die kerk getuig,¹⁴ terwyl in Axel onder leiding van ’n oefenaar Vygeboom, dit in 1823 reeds tot ’n afskeiding gekom het. Dit het egter doodgeloop. In 1834 sou ’n reaksie kom van bestendige en ingrypende aard.

In 1829 word Hendrik de Cock, vader van die Afskeiding van 1834, predikant te Ulrum. Deur verskillende invloede, o.a. ’n studie van Calvyn se Institusie, omgang met eenvoudige, vrome lidmate, veral met Klaas Pieters Kuipenga, gaan sy oë oop vir die heerlike waarhede van Skrif en Konfessie. “Zo kan het niet anders,” aldus Praamsma, “dan dat hij in het krijt gaat treden tegen dwalingen en dwaalleraars van zijn dagen.”¹⁵ In 1833 verskyn sy opspraakwekkende geskrif: “Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden, en ten toon gesteld door twee zoogenaamde Gereformeerde Leraars? of de schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, Gereformerd leraar te Ulrum.” Die twee ^[34] wolwe in die geskrif was ds. Brouwer van Uithuizen en dr. Reddingius van Assen wat die beswaardes teen die toestand van die Hervormde kerk as agterlikes voorgestel het, die beswaardes nl. wat “niet konden verdragen,

¹⁰ Aangehaal J.C. Rullmann: a.w., p. 12.

¹¹ Soos deur die weduwe van ds. H. de Cock meegedeel aan A. Noordtzij en deur hom vermeld in: Van 's Heeren Wegen, (Kampen, 1934) p. 117.

¹² Aangehaal deur L. Praamsma, a.w., p. 25.

¹³ L. Praamsma, a.w., p. 39.

¹⁴ Vgl. L. Praamsma, a.w., pp. 25-34.

¹⁵ a.w. p. 54.

dat de leraars, vrij van de banden der formulieren, verkondigden, wat zij meenden als waarheid in de Schrift te vinden.”¹⁶ In sy geskrif het De Cock die pleit gevoer vir die bindende gesag van die formuliere.

De Cock se uitgesproke gereformeerde standpunt het tot gevolg gehad dat ouers uit ander gemeentes hulle kinders by hom kom doop het, omdat hulle beswaar gehad het om dit te laat doen by predikante wat nie suiwer in die leer van die saligheid was nie. Hierdie beswaar is wel te begrype as ons dit sien in verband met die tweede doopvraag, waarin van ouers verlang word om te erken dat die leer soos dit “in die Christelike kerk alhier geleer word, die waaragtige en volkome leer van die saligheid is.” Ten opsigte van sommige predikante kon die ouers nie bevestigend op hierdie vraag antwoord nie. Daar word verskillend geoordeel oor hierdie optrede van De Cock.¹⁷ Feit bly dat dit ’n moeilike en noodsituasie was wat hy moes hanteer, juis ook vanweë die feit dat daar geen belydeniseenheid was nie. Hy het ook katkisanter uit ander gemeentes onderrig.

Die gevolg was dat die klassikale bestuur van Middelstum hom in sy amp vir onbepaalde tyd met behoud van traktement geskors het totdat hy alles wat hy teen die twee genoemde predikante geskryf het, sou herroep het. Tereg is daarop gewys dat die twee leraars, die twee wolwe in die kudde van Christus, as “Zeer achtenswaardige leraars” geprys word,¹⁸ terwyl die verdediger van die waarheid geskors word.

Die Provinsiale kerkbestuur het sy skorsing verander tot twee jaar met verlies van traktement, en toe hy weer verhoor is vanweë ’n voorrede wat hy geskryf het vir ’n boek van Jacobus Klok oor die Gesange, en waarin hy saamgestem het met Klok se kritiek op die gesangbundel, is hy deur die Provinsiale kerkbestuur afgesit.

De Cock en sy kerkraad in Ulrum gaan dan in appèl by die algemene Sinode. Die Sinode stel die vonnis van die Prov. kerkbestuur tersyde en skors De Cock vir ses maande, waartydens hy sy berou teenoor die Prov. kerkbestuur moet betoon met die belofte dat hy hom voortaan stip volgens die reglemente sal gedra en by versuim hiervan word die Prov. Kerkbestuur gemagtig om hom af te sit.

De Cock word intussen besoek deur sy vriend, ds. H.P. Scholte van Genderen — Doeveren wat op hoogte was van die Afskeiding in Switserland. Hy word belet om in Ulrum te preek en ongetwyfeld het hulle ^[35] die hele situasie in oënskou geneem en hierop volg dan op 14 Oktober 1834 die Afskeiding in Ulrum.

In ’n “Akte van Afskeiding” is gewys op “het bederf in de Nederlandsch Hervormde Kerk, zoo wel in de vermindering of verloochening van de leer onzer vaderen gegrond op Gods Woord, als in de verbastering van de bediening der Heilige Sacramenten naar de verordineering van Christus in zijn woord; en in het bijna volstreckte verzuim der kerkelijke tucht, welke stukken allen naar onze Gereformeerde belijdenis Art. 29 kenmerken zijn der ware kerk.”¹⁹ Verder is gewys op die skorsing van De Cock as vervolging van diegene wat “godzaliglijk willen leven in Christus Jezus naar zijne eigene voorschriften in zijn woord opgetekend... en de contantie der menschen gebonden,” deur die eis van onderwerping aan Sinodale reglemente en voorskrifte “zonder aanwijzing dat die op Gods Woord in alles gegrond zijn.” Verder is genoem die verbod op Scholte om te preek. Uit dit alles het hulle gekonkludeer dat die Herv. Kerk in

¹⁶ L. Praamsma, a.w., pp. 54-55.

¹⁷ Vgl. L. Praamsma, a.w., p. 55.

¹⁸ Vgl. J. C. Rullmann: De Afscheiding, p. 57, en L. Praamsma, a.w., p. 58.

¹⁹ Gepubl. in G. Keizer: De Afscheiding van 1834, p. 575.

Nederland die valse kerk²⁰ is en dat op grond van Art. 28 N. Gel. belydenis hulle hulle daarvan afskei en terugkeer na die Woord van God, die drie Formuliere van Eenheid, die “aloude kerkelike Liturgie” en na die Dordtse Kerkorde.

As ons nou ten slotte die vraag moet beantwoord wat eintlik in wese by die Afskeiding van 1834 gebeur het, kom dit kortliks daarop neer dat dit ’n daad van reformasie was toe die gedeformeerde Hervormde Kerk geweier het om te reformeer. En die reformasie het tot uiting gekom in die volgende:

(a) De Cock en sy medestanders het weer gaan buig onder die absolute gesag van Gods Woord. In alles wou hulle oortuig word uit die Woord van God alleen en “in hun kerken niets anders wensten dan de prediking van de Christus der Schriften.”²¹

(b) Tweedens was dit ’n reformatoriese daad in sy terugkeer tot die leer van die vaders, die Drie Formuliere van Eenheid, wat hulle weer gaan erken en leer het as in ooreenstemming met Gods Woord, as ’n simbool van “trouw, waardoor we in de kerk weten wat we aan elkaar hebben en waardoor de gemeente waarborgen heeft dat haar maar niet^[36] wat ideeën of idealen van misschien heel nobele mensen zullen worden voorgehouden.”²²

Daarom dat ook teruggekeer is tot die ondertekeningformulier van Dordt wat dié van 1816 vervang het, wat niks anders beoog het as om die belydenisskrifte “te ontbinden en te vernietigen.”²³

(c) Derdens was dit ’n reformatoriese daad as terugkeer tot die diens en tug van die vaders soos nader vasgelê in die Dordtse K.O. met tersydestelling van die Reglement van 1816.

(d) En ten slotte: wat was die laaste strooihalm wat die breuk vir De Cock nie net ’n moontlikheid gemaak het nie, maar ’n van God gebode noodsaaklikheid? Dit, dat hy hom in sy gewete alleen mog laat bind aan God en sy Woord en nie aan die besluite van ’n Sinodale bestuur nie, wat aan “homself en sy ordinansies meer mag en gesag”²⁴ toegeskryf het as aan die Woord van God en bygevolg “hom aan die juk van Christus”²⁵ nie wou onderwerp nie. Daarom dat in die Akte van Afskeiding in hierdie verband daarop gewys word: “daardoor heeft nu dit Nederlandsche Kerkbestuur zich gelijk gesteld aan de door onze vaders verworpene Paapsche Kerk.”²⁶ Dit word ook beklemtoon deur Pieters, Van der Werp en Kreulen in een van die weinige geskrifte in die vroeë jare uit die kringe van die Afskeiding dat De Cock nie anders kon as “om aan eigen geweten en den Heer getrouw te blijven.”²⁷ Hy het ’n

²⁰ A.W. Volger a.w., pp. 117-119 spreek tereg kritiek uit op die kwalifikasie van die Ned. Hervormde Kerk as “valsche kerk.” Volger meen dat hierin te weinig onderskei is tussen “het bestuur over de kerk, en de kerk onder het bestuur.” p. 117.

²¹ L. Praamsma, a.w., p. 92; G. M. den Hartogh het in ’n artikel “Zelfverdediging, zelfstrijd en zelfoverwinning” in “Gereformeerd theologisch Tijdschrift” 46ste jg. daarop gewys hoedat die Afsgekeidenes hulle op die Woord van God beroep het lot regverdiging van hulle daad, pp. 93-95. Vgl. ook Akte van Afskeiding, t.a.p.

Vgl. ook K. Schilder e.a.: Het beginsel der Afscheiding, Van 's Heeren Wegen, pp. 48-50.

²² L. Praamsma, a.w., p. 92.

²³ K.J. Pieters, D.J. van der Werp en J.R. Kreulen: Apologie. (Uitg. T. Telenga, Franeker 1856), p. 21.

²⁴ Ned. Gel. Bel., Art. 29.

²⁵ Ibid.

²⁶ T.a.p.

²⁷ K.J. Pieters, D.J. van der Werp en J.R. Kreulen, a.w., p. 120.

“gehoorzaamheidsplicht”²⁸ betrag, en in sy stryd “tegen het liberalisme”²⁹ hom weer gaan buig onder die absolute gesag van Gods Woord en daarmee onder die enigste Koning van sy kerk, Jesus Christus.

2. AFSKEIDING IN DIE OMGEWING VAN DOKKUM:

Die Afskeiding in 1834 te Ulrum is ook in Dokkum met belangstelling gevolg.³⁰ Verhale in die omgewing vermeld nog van die reise na Ulrum. “Vele uren lopen of een tocht met een bolderwagen over slechte wegen^[37] hat men er voor over, om eens het zuivere Evangelie te horen.”³¹ Spoedig kom daar egter aksie nader aan Dokkum wanneer in 1835 onder leiding van ds. Van Velzen in Drogeham ’n afskeiding plaasvind. In dieselfde jaar volg ook Ferwerd, Blija, Marrum en Burum, en in die voorjaar van 1836 Wanswerd, Oenkerk en Hallum. Hoewel in Dokkum eers in 1841 ’n gemeente van die Christelike Afsgekeie Gereformeerde Kerk gestig is, is dit tog duidelik dat daar in die nabye omgewing wel gemeentes was, waarby lidmate van Dokkum aangesluit het. Enkele inwoners van Dokkum het selfs aangesluit by die kerk van Wanswerd.

In die omgewing van Dokkum kom die jonge Postma dus in aanraking met gemeentes van die Kerk van die Afskeiding. Die gesin Postma het ook onmiddellik met die Afskeiding meegegaan. Ds. Postma spreek self daarvan dat by hom “genoodzaakt gevoelde deel te nemen in de Afscheiding die toen plaats vond.”³²) Reeds in 1836 is ook sy oudste broer Pieter en sy eggenote Trientje Minnes Hogeboom met wie hy in 1830 getroud is, al lidmate van die Chr. Afsgekeie Gereformeerde kerk.³³

3. DIE HERE ROEP:

Maar nou! God roep en so getuig ds. Postma self daarvan: “nu ontbrandde bij mij de begeerte om tot een Bedienaar des Evangelies te worden opgeleid.”³⁴ Postma moet die begeerte gevoel het en ook daarvoor gesprek het, nog voordat hy openlik met die Afskeiding van 1834 meegegaan het. Omdat hy self nie oor die middele, wat nodig was vir sy opleiding as predikant, beskik het nie, moes sodanige middele gevind word. Hy vind dit dan ook. “Een bevrienden predikant” open vir hom die weg “om op leen te studeeren, maar,” so deel hy mee, “toen ik mij genoodzaakt gevoelde deel te nemen in de Afscheiding die toen plaats vond, verloor ik die gunste en dat uitzicht.”³⁵ Hierdie teëslag sou sy vurige begeerte egter nie uitdoof nie. God

²⁸ K. Schilder e.a.: Van 's Heeren Wegen. De afscheiding van 1834 herdacht, p. 85.

²⁹ K. Schilder: De Dogmatische Beteekenis der Afscheiding. (Kampen, 1934), p. 27.

³⁰ Vir mededeling in verband hiermee maak ek hoofsaaklik gebruik van artikels van W. K. v. d. Veen in: Gids voor het Gereformeerd kerkelijk leven, 1e Jaargang, No. 2, 4 en 5. Dit is ’n blad van die Gereformeerde Kerk te Dokkum.

³¹ Van der Veen, a.w., 1e Jaargang, No. 2.

³² Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 319.

³³ Hulle het as lidmate van die kerk met eie handtekening goedkeuring geheg aan ’n adres wat deur die Sinode 1836 gerig is aan die Koning. Sien Sinodale Argief, Den Haag, Portefeuille, No. 1., 1836, I 1 b. Dat Pieter met die Afskeiding van 1834 meegegaan het, word ook bevestig deur sy kleindogter, mev. N. Miedema, Kastanjelaan 11, Nunspeet, en haar broer, mnr. P. Gilhuis, Regentesselaan 3, Amersfoort.

³⁴ Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 319.

³⁵ Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 319. “Die bevrienden predikant” was dus ’n predikant van die Hervormde Kerk.

roep, en hy “kon niet rusten.”³⁶ Die ideaal, so redeneer hy, moet en sal verwesenlik word. Wanneer dan die ^[38] middele ontbreek ³⁷ om verder te gaan studeer, spring hy intussen self aan die werk. Daaglik moes hy hard werk om te voorsien in die lewensonderhoud van hom en sy moeder, maar “in tusschen-oogenblikken en halve nachten, en soms nog langer”³⁸ het hy hom besig gehou met die bestudering van die Bybel, godgeleerde werke en Kerkgeskiedenis. Aan liefde en ywer en ’n vaste wil om sy ideaal te bereik, het dit die jong Postma dus nie ontbreek nie.

In die notule van die gemeente Wanswerd van 12 Mei 1838 lees ons dat die kerkraad oorgegaan het “tot het aannemen van twee personen die zeer plechtig hunne belijdenis des geloofs hebben afgelegd.” Een van die persone was niemand anders ³⁹ as Durk Pieters Postma nie. Dit bring hom nou in aanraking met ds. S. van Velzen, op daardie tydstip die enigste predikant van die Chr. Afsgekeie Geref. Kerk in Friesland. Dit is duidelik dat Postma, wat nou nog in Dokkum woonagtig was, gereelde kontak gehou het met ds. Van Velzen asook met ouderling P.S. van der Woude wat ’n leidende rol gespeel het in die verloop van sake in die gemeente Wanswerd. Hierdie kontakte wou Postma beslis gebruik, soos hy dan ook later gedoen het, om sy ideaal te bereik.

Die kontak met ds. Van Velzen het, met die oog op sy voorbereiding om predikant te word, vir hom veel beteken. Ds. van Velzen het dadelik ’n aanleg “voor de H. bediening”⁴⁰ in Postma opgemerk en onmiddellik pogings in die werk gestel om sy ideaal te help verwesenlik. Naas die feit dat Van Velzen besondere gawes in hom opgemerk het, was daar natuurlik ook ’n dringende behoefte aan predikante in die Chr. Afsgekeie Geref. Kerk. Dit was ongetwyfeld op advies van hom dat Postma hom gewend het tot die Klassis Wanswerd. “Er is eene brief voorgelezen van een perzoon van Dockum Dirk P. Postma waarvan de inhoud was een ernstig verzoek om als leeraar te mogen worden opgeleid.”⁴¹ Gedagtig aan “de behoeften der gemeenten aan leeraren”⁴² het die Klassis ’n baie simpatieke oor gehad vir die versoek. Die Klassis besluit om deur middel van lyste in die gemeentes te kollekteer om Postma wat “toen ook nog onvermogen was dat te bekostigen”⁴³ te help. Verder is ’n kommissie benoem om navraag te doen oor die persoon van Postma.

Terwyl die saak van sy opleiding nou hangende is by die Klassis, is dit duidelik dat Postma intussen ook kontak gehad het met ouderling Van ^[39] der Woude van Wanswerd. P.S. van der Woude, ’n leidende figuur in die kerkraad van Wanswerd, het reeds voor die koms van ds. Van Velzen twee maal op ’n Sondag godsdiensoefening gehou vir die gemeente asook katkisasie,⁴⁴ en vir laasgenoemde het die kerkraad hom in 1837 ’n vaste bedrag gegee.⁴⁵ Van der Woude wil egter weens “groot zwarigheid”⁴⁶ nie meer die katkisasie hou nie en daarom besluit die

³⁶ Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 319.

³⁷ ’n “Blikslagersknecht” het seker geen ruime vergoeding ontvang nie.

³⁸ Gedagtenisrede: 50-jr. ampsbediening, in a.w., p. 319.

³⁹ Hoewel sy naam nie in die notule genoem word nie, is dit volgens inskrywing in die lidmateregister, 18 Mei 1838, duidelik dat hy een van die persone was. Kerk-argief, Wanswerd.

⁴⁰ Gedagtenisrede: 50-jr. ampsbediening, in a.w., p. 320.

⁴¹ Klassisnotule, Wanswerd, 1 Oktober 1838, art. 6.

⁴² Ibid.

⁴³ Gedagtenisrede: 50-jr. ampsbediening, in a.w., p. 320.

⁴⁴ Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834, deel III, p. 83.

⁴⁵ Soos blyk uit die kerkraadsnotule van Wanswerd, 26 November 1838, Art. 6.

⁴⁶ Ibid.

kerkraad “om het cathechuseren en onderwijs aan onse broeder Durk P. Postma die metierwoning in ons midden zig zoude begeben ten huize van T.A. Spyksman, op te dragen.”⁴⁷ Om hom in sy behoeftige omstandighede tegemoet te kom, is besluit om hom vier gulde per week vir die katkisasiewerk te vergoed en om dit deur ’n kollektelys van die gemeente in te vorder. Hieruit is dit duidelik dat Postma teen die einde van 1838 sy geboortestad Dokkum verlaat het om hom in Wanswerd te vestig. Agter die verskuiwing van Dokkum na Wanswerd sit die ideaal om hom te bekwaam vir die bediening. In Wanswerd, wat bedien is deur ds. Van Velzen, kon hy moontlik van laasgenoemde opleiding ontvang. Ons meen egter dat ouderling Van der Woude hom ook in die oor gefluister het dat hy, vanweë die feit dat ds. Van Velzen baie ander gemeentes moes bedien, as oefenaar voor die gemeente kon optree, waartoe hy dan ook onmiddellik deur die kerkraad versoek is.⁴⁸

4. POSTMA WORD OEFENAAR IN WANSWERD:

Wat was die posisie van sodanige oefenaar? Die Sinode van 1836 het bevind “daar de bediening en het woord van oefenaars niet voorkomt in den Bijbel, en alzo ook niet in de oude Kerke-ordeningen onder het Kruis, maar wel de benamingen van Leeraars en Profeten, zoo oordeelen wij, dat dit geene orde in de Kerk is.”⁴⁹ Die Sinode beskou dit dus nie .is ’n amp nie, en waarsku terselfdertyd “tegen de misbruiken.”⁵⁰

Uit ’n taamlik breedvoerige besluit van die Sinode blyk veral tweërlei t.o.v. oefenaars: eerstens trag die Sinode “te waarschuwen tegen de misbruiken.” Hierdie misbruike het o.a. ingesluit dat sommige ouderlinge wat as oefenaars opgetree het, vanweë die nood van die baie klein gemeentetjies, ander in die amp bevestig het of hulle die hande opgelê het.⁵¹ Een ^[40] van die ouderlinge van Wezep en Hattem is deur die kerkvergadering van Mastenbroek selfs geskors omdat hy die doop bedien het.⁵² Teen sodanige moontlike misbruike ⁵³ laat die Sinode ’n waarskuwende stem hoor.

Tweedens is dit uit die besluit van die Sinode duidelik dat hulle, vanweë die feit dat veel gemeentes “verstoken zijn van de dienst des Woords”⁵⁴ wel die opening wil laat om deur oefenaars wat die gawes daartoe besit, gestig te word. Toe die aantal gemeentes, na die Afskeiding te Ulrum, reeds in die tweede jaar al gestyg het tot ’n honderdtal, “ontstond er een zeer sterke vraag naar voorgangers. Het getal der uitgetreden predikanten was gering.”⁵⁵

Wat was nou die posisie in Wanswerd waar Dirk Postma versoek is om as oefenaar voor die gemeente op te tree?

Eerstens moet daarop gewys word dat ds. S. van Velzen oorspronklik beroep is as predikant

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Dit blyk uit Kerkraadsnotule, 3 Jan. 1839, Art. 5, waarin ds. Van Velzen teen sodanige oefening beswaar maak.

⁴⁹ Sinodale handeling Chr. Afg. Geref. Kerk, 1836, Art. 56.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Vgl. hiervoor G. Keizer, a.w., p. 52.

⁵² Ibid.

⁵³ By ’n veroordeling van die praktyke kort na die Afskeiding moet rekening gehou word met “de van oudsbekende oefeningen en den besonderen nood van vele kleine kerken.” G. Keizer, a.w., p. 52.

⁵⁴ Acta Sinode, C.A.G.K., 1836, Art. 56.

⁵⁵ G. Keizer, a.w., p. 52.

“voor de gemeenten in Vriesland.”⁵⁶ By sy beroeping op 1 Jan. 1836 was daar twaalf⁵⁷ gemeentes en in 1838 moes dit al meer gewees het.⁵⁸ Dit spreek vanself dat van gereelde bediening van die Woord nie veel tereg kon kom nie.

Tweedens het Art. 291 en 294⁵⁹ van die Wetboek van Strafrege bepaal dat nie meer as twintig persone byeen mag kom sonder toestemming van die munisipaliteit en “Hooge Regeering” nie. Voor 1837 het nog geen van die Gemeentes van die Afskeiding hierdie toestemming gevra nie en ook^[41] daarna het baie nog gewetensbeswaar⁶⁰ gehad om dit te doen. Ten opsigte van die Afskeienes is hierdie bepalinge deur ’n onsimpatieke owerheid streng gehandhaaf. En waar die vryheid na 1837 wel deur gemeentes aangevra is, is dit ook nie so spoedig toegestaan nie. Aan allerlei voorwaardes moes eers voldoen word.⁶¹

Dit het die noodwendige gevolg gehad dat Afskeie gemeentes, uit vrees vir vervolging, moeilik kon byeenkom. So was dit ook in Wanswerd. Op die kerkraadsvergadering van 24 Augustus 1833⁶² word voorgestel dat ’n lid van die gemeente versoek word om voor te gaan in die diens en verder “door de aanhoudende vervolging der wereldlijke regeering waardoor de gemeente gedrongen werd hare vergaderingen tot het getal van twintig te bepalen werd ook veroorzaakt dat er vele vergaderingen gehouden moesten worden, waarom ook even zoveel personen nodig waren opdat in elke vergadering een zoude zijn om voor te gaan.” Onder hierdie omstandigbede is die behoefte aan voorgangers in die gemeente sterk gevoel en nader die kerkraad Dirk Postma om as oefenaar in die gemeente behulpsaam te wees. So kry hy die geleentheid om die gemeente te stig “met eene oefening door eigen studie ontworpen of door het voorlezen van eene geschikte predikatie.”⁶³ Hierdie oefenaarswerk was ’n belangrike stadium in Postma se ontwikkeling. Hy getuig self daaromtrent: “Zoo leerde ik als van zelf al gaandeweg preeken.”⁶⁴

Postma en die kerkraad van Wanswerd sou hierin egter met geweldige teenstand te doen kry. Ds. van Velzen was baie beslis teen sodanige oefenaars gekant. Op die Provinsiale Sinode

⁵⁶ Aldus die omsendbrief wat aan die gemeentes gestuur is om afgevaardigdes te stuur met die oog op die beroeping van ’n predikant. Aangehaal deur A. Tjoelker: Ds. S. Van Velzen en zijn betekenis voor de Afscheiding in Friesland. (Uitgawe A. Jongbloed N.V., Leeuwarden, 1935), p. 47.

⁵⁷ A. Tjoelker, a.w., p. 48.

⁵⁸ Wanswerd was bv. nie hierby gereken nie. Die gemeente is eers op 6 Jan. 1836 gestig. Hy was predikant van al die gemeentes in Friesland tot by sy bevestiging in Amsterdam in Junie 1839.

⁵⁹ Soos aangehaal deur L. Praamsma, a.w., p. 46 het die bepalings soos volg gelui: “Geenerlei genootschap of gezelschap van meer dan twintig personen, met oogmerk om dagelijks of op zekere tijden bijeen te komen, ten einde zich met voorwerpen van godsdienst, letterkunde, staatkunde of andere zaken bezig te houden, zal opgericht mogen worden dan met toestemming van de Hooge Regeering, en onder zoodanige voorwaarden, als het openbaar gezag zal goedvinden het gezelschap op te leggen. Al wie zonder vergunning van het gezag der municipaliteit, het gebruik van zijn huis of vertrek in het geheel of ten deele vergund of toegestaan zal hebben, ter bijeenkomst der leden van een gezelschap, zelfs dat de toestemming der Hooge Regeering heeft, of tot eenige godsdienstoefening, zal gestraft worden met een geldboete van zestien tot tweehonderd franken.”

⁶⁰ Die gewetensbeswaar het veral verband gehou met die deur die regering gestelde voorwaarde, dat hulle hul as ’n nuwe kerkgemeenskap moes presenteer.

⁶¹ Vgl. by hfst. III: Bediening in Minnertsga.

⁶² Kerkraadsnotule, Wanswerd, 24 Augustus 1838, Art. 8. Notulenboek in gemeentelike argief, Wanswerd.

⁶³ Gedagtenisrede: 50-jr. ampsbediening, in a.w., p. 320.

⁶⁴ Ibid.

van Friesland, 1 Jan. 1838, spreek hy hom in sterke taal daarteen uit.⁶⁵

Onder sy invloed en leiding besluit genoemde Provinsiale Sinode dan ook ten gunste van sy standpunt.⁶⁶ Naas sy beswaar teen oefenaars was ds. Van Velzen meer positief, en heeltemal tereg, “de ijveraar voor degelijke vorming van aanstaande predikanten.”⁶⁷ Ten opsigte van die gebruik van oefenaars het hy verskil van die vader van die Afskeiding, ds. II. de Cock. Weens die gebrek aan predikante het laasgenoemde gemeen dat wel van oefenaars gebruik gemaak kon word. As bedink word dat daar “nog voor het jaar '39 bijna twee honderd gemeenten geïnstitueerd waren, en daar teenover ongeveer een tiental predikanten, dan kan men^[42] zich eenigermate indenken hoe groot de noodstand was met betrekking tot de prediking en het catechetisch onderricht.”⁶⁸ Om hierdie rede het De Cock geen beswaar gehad teen “een hulpmiddel”, nl. om “een recht gebruik te maken van den dienst van oefenaren.”⁶⁹ Ds. Van Velzen het wel ’n hoë ideaal nagestreef maar het, na ons mening, met sy standpunt die nood en behoeftes van die gemeentes te veel oor die hoof gesien.

Dit was vanselfsprekend dat Van Velzen in botsing sou kom met die kerkraad van Wanswerd en die oefenaar Postma. Ds. van Velzen probeer dan die kerkraad oortuig⁷⁰ dat die hou van katkisasie en dienste tot die amp van die ouderling behoort en dat hulle hulle moet onderwerp aan die besluit van die Prov. Sinode wat de oefenaarskap afgekeur het. Die kerkraad verset hulle egter teen Van Velzen omdat “zij zich om deze zaak niet kon onderwerpen.”⁷¹ Die botsing tussen kerkraad en Van Velzen lei selfs tot onenigheid in die gemeente. Elkeen het sy aanhangers gehad en op ’n gemeentelike byeenkoms, 9 Januarie 1839⁷² moes dit erg toegegaan het, want die vergadering is “al twistende over het oeffenen uiteen gegaan zonder bidden zonder danken”.

Ds. van Velzen sou egter nie so maklik die stryd gewonne gee nie. Op die Klassisvergadering, Wanswerd, van 6 Februarie 1839 word weer gespreek oor die gemeente Wanswerd “en vooral over het oeffenen,”⁷³ en is die kerk van genoemde gemeente “vermaand om zich toch niet langer tegen de ordinantien der kerk te verzetten.”⁷⁴ Die kerkraad van Wanswerd trek die aanstelling van Postma as oefenaar dan terug. Laasgenoemde sou egter nie hierin berus nie maar wend hom tot die kerkraad van die gemeente Marrum wat hom alreeds op 20 Februarie 1838 teen die besluit van die Provinsiale Sinode van Januarie 1838 verklaar het.⁷⁵ Dit is begryplik dat Postma juis by dié kerkraad gaan steun soek. Op die kerkraadsvergadering, 21 Februarie 1839, van die gemeente Marrum, is Postma ook teenwoordig. Ons lees in die notule:

“Is gesproken over de handelwijze van Dom. S. Van Velzen met de persoon van Durk P. Postma, waardoor veele oneenigheid in de Gemeente van Wanswerd bestaat, is voorgesteld om op deze zaak te letten, om te zien wat in deze zaak ten nutte van de kerk in het gemeen, en van

⁶⁵ Vgl. A. Tjoelker, a.w., p. 70.

⁶⁶ Vgl. A. Tjoelker, a.w., p. 71.

⁶⁷ A. Tjoelker, a.w., p. 73.

⁶⁸ G. Keizer, a.w., p. 79.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Kerkraadsnotule, 3 Jan. 1839, art. 4 en 5.

⁷¹ Ibid.

⁷² Soos aangeteken in Notuleboek.

⁷³ Artikel 7.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Vgl. voetnoot 65.

de Gemeente Wanswerd, als ook, omtrent de persoon van D.P. Postma ^[43] in 't bijzonder op een volgende Classis vergadering zoude kunnen gedaan worden.⁷⁶

In die tussentyd het Postma met sy oefenaarswerk in Wanswerd voortgeaan. Dit het tot veel onenigheid gelei sodat die Klassis Wanswerd, 't April 1839, hom genoodsaak gevoel om 'n vermanende woord te rig tot beide partye om te versoen.⁷⁷

In Mei 1839 ⁷⁸ vertrek ds. Van Velzen na Amsterdam. Aangesien hy die persoon was wat nog altyd sterk standpunt ingeneem het teen die oefenaars, verbaas dit nie dat die Klassis Wanswerd op sy eersvolgende sitting 'n meer besadigde houding hieroor inneem nie. Die Klassis besluit dat oefenaars weer in die gemeentes mag voorgaan totdat nadere ondersoek hieroor gedoen is.⁷⁹

In die tussentyd het Postma wel gehoor gegee aan die vermaninge om hom van oefen te onthou. "Hij verklaarde dat hij uit de weg getreden was namentlijk het nalaten van voor te gaan in de gemeente bij wijze van oefenen had gedaan om langs die weg onze gemeente meer tot bevrediging te brengen."⁸⁰ Na die gematigde besluit van die Klassis versoek die kerkraad hom weer om as oefenaar in die gemeente op te tree.⁸¹ Dit was egter nog nie die einde van die moeilikhede nie. Kort na sy herbenoeming kom beswaar in teen die wyse waarop hy die dienste lei. Hy word voor die kerkraad geroep en daar word met hom gesprek "over de handelwijze van het voorgaan in de gemeente en daar wij van mening waren dat door zulke handelwijze sommige broeders hierover geërgert worde namentlijk dat hij handelde bij wijze van verklaring zonder met dadelijke leeringen er uit te trekken en zijn rede niet met Amen sluiten."⁸² Hierdie beswaar van die kerkraad openbaar nogal veel ten opsigte van die persoon van Postma. Dit is duidelik dat sy preek "door eigen studie ontworpen,"⁸³ nou al duidelik die spore van skrifverklaring moet gedra het. In die tussentyd het Postma hom dus besig gehou met skrif studie. Die beswaar hou in dat hy geen skrifverklaring moet gee nie, maar dat hy na aanleiding van die teks maar dadelik moet begin met sy toepassing. Postma, wat intussen nog die ideaal koester om predikant te word en deur selfstudie hom langamerhand daarvoor bekwaam, is nie begerig om aan die versoek te voldoen nie, maar "verlangde om desen nog enige tijd uitstel om in deze weg te beproeven."⁸⁴ ^[44]

5. OPLEIDING BY DS. T.F. DE HAAN EN VERWESENLIKING VAN SY IDEEAAL:

Gedurende al die moeilikhede in verband met die oefenaarskap het Postma nie stil gesit nie. Sy ideaal om bedienaar van die Woord te word, het onverswak bly voortleef. Waar hy die opleiding moes ontvang, bly vir hom egter die groot vraag. In die Provinsie Groningen was di. H. de Cock en F.A. Kok wel besig met opleiding, maar weens die inisiatief wat die Provinsiale Sinodes van Groningen en Drenthe in dié verband geneem het, is hierdie opleiding hoofsaaklik

⁷⁶ Kerkraadsnotule, C.A.G.K. Marrum, 21 Februarie 1839, artikel 4.

⁷⁷ Notule, Klassis Wanswerd, 3 April 1839, art. 5.

⁷⁸ Volgens byvoegsel in die eerste notuleboek, Wanswerd, p. 39.

⁷⁹ Notule, Klassis Wanswerd, 12 Junie 1839, art. 6.

⁸⁰ Kerkraadsnotule, Wanswerd, 20 Augustus 1839, art. 4.

⁸¹ Kerkraadsnotule, Wanswerd, 20 Augustus 1839, art. 5.

⁸² Kerkraadsnotule, Wanswerd, 6 September 1839, art. 3.

⁸³ Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 320.

⁸⁴ Kerkraadsnotule, Wanswerd, 6 September 1839, art. 3.

tot dié Provinsies beperk.⁸⁵ In Friesland was daar nog geen sodanige voorsiening nie. Postma moes dus maar self sy weg probeer vind.

Op sy eerste versoek aan die Klassis om as leraar opgelei te word, het ons reeds gewys.⁸⁶ Die kommissie wat op daardie Klassis, d.w.s. van 1 Oktober 1838, benoem is om ondersoek in te stel na die persoon van Postma, het op de eersvolgende Klassis rapporteer. In die notule van Klassis Wanswerd, 3 Desember 1838, lees ons: “Is er gesproken over de persoon van Durk Postma en heeft de kommissie verslag gedaan omtrent die zaak waartoe zij waren uitgezonden, volgens Art. 6 der vorige vergadering namelijk om onderzoek te doen naar de persoon, bestaan, leer en wandel en hier over heeft de kommissie een goed getuigenis gegeven.”⁸⁷ Die Klassis het self geen weg gewet om aan die versoek van, Postma tot opleiding te voldoen nie. Hulle het “veel er over gesproken en vervolgens gehandeld hoe en op welk eene wijze men nu met die persoon moeste handelen, en op welk een wijze hij tot een leeraaramt zoude worden opgeleid met of zonder talen te leren.”⁸⁸ Die vergadering kom tot die slotsom “dat het geen volstrekte noodzakelijkheid was om de talen te leeren.”⁸⁹ Verder herbevestig die Klassis ’n vorige besluit⁹⁰ om te kollekteer ten behoeve van opleiding. Die Klassis maak dus nog geen voorsiening vir die opleiding van Postma nie, en gee ook geen leiding waar hy hom wel daarvoor kan aanmeld nie. Dit ontmoedig hom egter nog nie. Hy wend hom nou tot die kerkraad van Marrum,⁹¹ om sy opleiding tot predikant te probeer verhaas. Hy verskyn self voor die kerkraad. In die notule lees ons: “gesproken met D.P. Postma over de toestand ^[45] waarin zijn persoon tans verkeerde, gaf ons te kennen dat het zijn ernstige begeerte was dat hij niet langer verhindert mogt worden in de verkondiging des Woords, maar dat er voor hem gelegenheid gegeven mogt worden om examen af te leggen.”⁹² Die kerkraad belooft hom dan om op die aanstaande klassikale vergadering “deze zaken te bevorderen.”⁹³

Die eersvolgende Klassis sou uitkoms bring. Op die tafel is weer ’n brief van Postma bevattende “zijne beswaren omtrent den weg waarin hij zich bevond, en wel om opgeleid te worden tot het leeraar ampt, hoe, en op welk eene wijze en waar.”⁹⁴ Dit klink na ’n noodkreet, maar die uitkoms was gelukkig naby. Op die Klassis is ook teenwoordig ds. T.F. de Haan.⁹⁵ Die Klassis versoek hom om Postma onderrig te gee “hetwelk zijn Eerwaarde geredelijk op

⁸⁵ H. Bouman: *Onder veilige Hoede. De Theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924.* (Kok, Kampen) p. 6.

⁸⁶ Sien voetnoot 41.

⁸⁷ Artikel 5.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Notule, Klassis Wanswerd, 1 Okt. 1838, art. 6.

⁹¹ Soos reeds aangedui het hy in die tussentyd in Wanswerd baie moeilikhede gehad oor die oefenaarskap. Hy wend hom nou tot Marrum waar hy hoop op ’n meer simpatieke oor.

⁹² Kerkraadsnotule, Marrum, 14 Mei 1839, art. 4.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Notule, Klassis Wanswerd, 12 junie 1839, art. 6.

⁹⁵ Hoewel ds. De Haan nog aan geen gemeente in die Chr. Afg. Gerei Kerk verbonde was nie, woon hy die Klassis by as waarnemer. Hy is eers op 5 November 1839 in kombinasie Wanswerd, Hallum, Marrum, Ferwerd en Blija bevestig. Intussen het hy in die pastorie van Wanswerd gewoon.

zich nam.”⁹⁶ Die leermeester van Postma is iemand van “algemeen erkende bekwaamheid.”⁹⁷ Sy eerste opleiding het hy ontvang aan die Universiteit van Leiden waar hy dikwels aan huis van ds. Schotsman gekom het. Laasgenoemde het sterk te velde getrek teen die gees van die tyd, die rasionalisme, deïsme en supranaturalisme, en by sy leerlinge liefde gewek vir die Reveil en gereformeerde beginsels.⁹⁸ Van Leiden begeef De Haan hom na Groningen waar hy in 1819 bevorder word tot kandidaat in die godgeleerdheid. Hy het verskeie gemeentes in die Hervormde kerk bedien en kom vroeg reeds onder die indruk van “het diepe verval der kerk.” Wanneer hy later aansluit by die Christelike Afsgekeie Geref. Kerk, verklaar hy “om in alles wel te willen mede werken tot bevordering en heil der kerk.”⁹⁹ De Haan was ’n man van “uitgebreide kennis, veelzijdige wetenskap en had een zeer sterk geheugen.”¹⁰⁰ Hy het ’n besondere voorliefde gehad vir die ou tale, veral Arabies, Hebreeus, Siries en Aramees. As in gedagte gehou word dat hy, ^[46] terwyl hy predikant te Exmorra was, in aanmerking gekom het vir ’n hoogleraarsamp aan die Universiteit van Groningen, is die konklusie wel geregverdig dat in sy hoof “een schat van kennis verzameld was.”¹⁰¹ Wanneer in 1854 die Teologiese Skool te Kampen geopen word, is De Haan een van die eerste vier professore en word die onderrig in Grieks, Hebreeus, Aramees, Siries, Arabies, Logika, Metafisika en Dogmatiek aan hom opgedra.

Aan hierdie leermeester word die jong Postma in Junie 1839 toevertrou. As in aanmerking geneem word dat ds. De Haan eers op 5 November 1839 ¹⁰² deur ds. H. de Cock tot predikant bevestig is, is dit duidelik dat hy vanaf Junie tot einde Oktober genoegsame tyd ¹⁰³ tot sy beskikking gehad het om aandag aan Postma te gee. Terwyl daar nou eindelijk voorsiening gemaak is vir sy opleiding, het Postma ook opgehou met die oefenaarswerk. As redes hiervoor gee hy “de oneenigheden die daaruit voortvloeiden,” en tweedens om hom “te zuiveren van de bedenking die anderen mogten opvatten dat ik door de gemeente van Wanswerd op een ongeordende wijze tot het leeraarsamp zoude worden opgeleid het welk zoo niet was.” ¹⁰⁴ Terselfdertyd rig die kerkraad van Wanswerd namens Postma ’n versoek tot die Klassis dat hy sonder kennis van die tale geëksamineer moet word. Dié versoek wat gedoen is sonder medewerking en raadpleging van sy leermeester De Haan, was uiters voorbarig. Postma en die

⁹⁶ H. Bouwman beweer in a.w., p. 7 dat ds. De Haan in 1839 in Friesland benoem is vir “de opleiding van de a.s. bedienaren des Woords.” Dit is foutief. Hy is slegs benoem om Postma op te lei. Afsien van die notule is ’n verdere bewys dat hy nie so ’n opdrag gehad het nie, ’n brief deur De Haan self geskryf aan die Klassis Leeuwarden, 3 November 1841, soos vermeld in art. 2: “om de Klassis in Friesland bekend te maken, dat indien men er toe besluiten kon men een der leeraars benoemde tot onderwijzer en opleider of Professor om jonge lieden tot de Heilige bediening op te leiden en dat ds. De Haan zich daartoe aanbiedt.”

⁹⁷ H. Bouwman: Christelike Encyclopedie II, p. 427.

⁹⁸ Die besonderhede ontleen aan vermeldde artikel van H. Bouwman: Chr. Enc. II, p. 427.

⁹⁹ Notule, Klassis Wanswerd, 12 Junie 1839, art. 6.

¹⁰⁰ De Bazuin, 3 April 1868, 16e Jaargang, No. 14.

¹⁰¹ Aldus prof. S. Van Velzen by die graf van De Haan soos weergegee in De Bazuin, 3 April 1868, 16e Jaargang, no. 14.

¹⁰² Volgens byvoegsel in kerkraadsnotule, Wanswerd, p. 39.

¹⁰³ S.P. Engelbrecht se konklusie, in sy meer vermeldde artikel, dat De Haan nie veel hulp kon bied met die opleiding omdat hy te veel beset was met bediening in Friesland, is nie juis nie. Engelbrecht baseer die konklusie op die versoek van Postma aan die kerkraad op 10 Oktober 1839 “dat hy geëksamineerd worde tot het Leeraarsamp.” Sy gevolgtrekking hou geen rekening met die versoek van die Klassis, 10 Junie 1839 aan De Haan om Postma op te lei nie.

¹⁰⁴ Notule, Klassis Wanswerd, 23 Oktober 1839.

kerkraad van Wanswerd was skynbaar bevrees dat die opleiding in die tale sy toelating tot die bediening te lank sou vertraag. Wanneer die Klassis dan advies inwin by De Haan, is sy mening dat die eksaminering “nog wat behoorte uitgesteld te worden dewijl Postma nog niet genoegzaam bekend was met de Nederduitsche taal hetwelk toch noodzakelijk was wilde hij niet beschaamd worden.”¹⁰⁵ Die Klassis reël verder dat hy elke week ’n preek moet uitwerk, dit vir goedkeuring aan ds. De Haan moet voorlê, waarna hy dit dan in ’n gemeente kan voordra.

Presies ’n jaar nadat die opleiding van Postma aan ds. De Haan ^[47] opgedra is,¹⁰⁶ versoek laasgenoemde die Klassis Wanswerd ¹⁰⁷ om ’n attestasie oor leer en lewe van Postma, aangesien hy op die eersvolgende Provinsiale Sinode van Friesland eksamen wens te doen.

Vir Postma het die langverwagte dag eindelijk aangebreek. Op 10 Junie 1840 word hy voor die Provinsiale Sinode van Friesland,¹⁰⁸ ten dele skriftelik maar grotendeels mondelings geëksamineer, deur ds. H. de Cock (snr.) T.F. de Haan, S. van Velzen en A. Brammelkamp (snr.) Laasgenoemde drie is in 1854 benoem as professore aan die Teologiese Skool te Kampen. Insake die vereistes vir sodanige eksamen het die Sinode van 1836 bepaal: “Ervarenheid in de Hebreuwsche en Grieksche talen, mitsgaders in de Kerkelijke Geschiedenis. De Kerk behoudt echter de vrijheid, om, bijaldien de nood der Kerke dit vordert, en andere buitengewone gaven des geestes dit wettigen, het examen in de talen achterwege te laten. Grondige kennis van de beschouwende en dadelijke Godgeleerdheid, goed verstand van het herderlijke werk en bekwaamheid in de predikkunde.”¹⁰⁹ Met Postma is die eerste alternatief gevolg. Ds. De Haan wat ’n besondere voorliefde gehad het vir, en kennis van die ou tale, het Postma hierin opgelei. By aflegging van die eksamen is hy geëksamineer in o.a. Hebreeus en Grieks.¹¹⁰ Op hierdie stadium in sy ontwikkeling moet ons sy kennis van dié tale nie oorskat nie. Na ’n jaar van onderrig was dit noodwendig betreklik elementêr. Wat in dié verband van groter waarde is, is dat De Haan hom ingelei het in die eerste beginsels van taalstudie en by hom ’n besondere liefde gekweek het vir die ou tale,¹¹¹ soos ook nog later aangetoon sal word. Die kennis van die ou tale is in daardie tyd nogal as ’n besondere prestasie beskou. Sommige het gemeen dat kennis daarvan noodsaaklik was vir ’n predikant “die naam ^[48] waard.”¹¹² Op grond van hierdie kennis is laasgenoemde dan ook deur sommige onderskei van die oefenaars wat sonder dusdanige kennis tot die bediening toegelaat is. Dikwels het dit gelei tot jaloesie teenoor hulle wat wel opleiding in die tale ontvang het.¹¹³ Waarskynlik was dit die sielkundige agtergrond van ’n

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Engelbrecht fouteer in sy meervermelde artikel p. 152 wanneer hy in voetnoot 14 hierdie opleiding by De Haan assosieer met die onderrig van die oefenaars uit die geselskappe. Soos reeds in hierdie hoofstuk aangetoon is, was Postma geen oefenaar by ’n “geselskap” nie.

¹⁰⁷ Notule, Klassis Wanswerd, 3 Junie 1840.

¹⁰⁸ Die eerste Notuleboek van die Provinsiale Sinode Friesland is nie in die Argief te Leeuwarden nie. Skrywer kon dit ook nêrens in Nederland opspoor nie.

¹⁰⁹ Acta Sinode 1836, art. 44. Reglement art. 1 b. en c.

¹¹⁰ So word vermeld in die brief wat aan die Koning gerig is deur die kerkraad van Minnertska waarin vryheid van godsdiensoefening aangevra is. Sien kerkraadsnotule, Minnertska, 16 September 1840, art. 4. Vgl. ook Gereformeerde Kerk Argief, Postma Versameling No. 1. (in vervolg G.K.A. P.V.)

¹¹¹ In dié verband ontstaan die vraag of Postma, soos Engelbrecht beweer in sy reeds vermelde art. p. 152, volgens artikel 8 D.K.O. tot die bediening toegelaat is. Na ons mening is dit nie die geval nie. Hy het wel opleiding ontvang, hoewel kort van duur, en van meer belang, hy is ook geëksamineer in die ou tale. Engelbrecht gaan self ook van die standpunt uit op p. 158 as hy beweer dat gebrek aan kennis van die ou tale iemand onder die kategorie van art. 8 D.K.O. plaas.

¹¹² J.F. van Hulsteijn: De Gereformeerde Kerk te Middelstum 1835-1935, p. 63.

¹¹³ Vgl. hiervoor G. Keizer, a.w., pp. 89-90.

snydende opmerking van ds. H.J. Wind ¹¹⁴ oor ds. Postma, waarin hy sy jaloesie t.o.v. Postma se taalkennis nie kon verberg nie.¹¹⁵ Met die bevestiging van Postma in Middelstum is aan ds. Wind meegedeel dat Postma onduidelik is in sy uitspraak; Ds. Wind konkludeer dan “dit is zeker een uitvloeisel van de taalkunde. Als zulks uit de kennis der talen voortvloeit dan wensch ik nooit talen te leeren, want toen Postma oefenaar was deed hij zulks niet.” ¹¹⁶

Volgens sy akte van beroepbaarstelling het Postma eksamen afgelê en “blijken van bekwaamheid gegeven” in die volgende vakke: “Hebreeuws, Grieks, Uitlegkunde, Leerstellige waarheden, Bijbelserie en Kerkelijke geschiedenis.” ¹¹⁷ By sy eksaminering kon Postma beslis geen grondige en diepgaande kennis van hierdie vakke gehad het nie. Vir ’n deeglike wetenskaplike vorming, hoewel selfstudie daaraan voorafgegaan het, was ’n jaar se opleiding beslis te kort. Postma was self deeglik bewus van hierdie leemte in sy opleiding. As hy die begin van sy bedieningstyd in gedagtenis bring, sê hy van homself “en ik was toen nog maar zwak geleerd — en dat ben ik nog — ik heb mijzelven altoos eerlijk beschouwd als eene noodhulp — ja tot op dezen dag. De nood der Kerk vereischte hulp, daarom werd de vrucht soms wat vroeg geplukt.” ¹¹⁸ Maar juis dit was die stimulerende krag agter sy onvermoede ywer om hom deur selfstudie verder te bekwaam.

Sy voorbereidingsjare was dus jare van inspanning, kommer en stryd. Geen moeilikheid of struikelblok sou egter die roepingsbewuste Postma van sy koers laat afwyk nie. Die ideaal om bedienaar van die Woord te word, moes teen alle koste bereik word, en die ideaal word bereik wanneer hy deur die Provinsiale Sinode van Friesland op 19 Junie 1840 toegelaat word tot die bediening. Spoedig hierna op 5 Julie 1840 is hy in sy eerste gemeente, Minnertsga, bevestig nadat hy voor die kerkraad van ^[49] Wanswerd die eed teen simonie afgelê het ¹¹⁹ en die ondertekeningformulier onderteken het. ¹²⁰

So het die Here vanuit die stille eenvoud aan die Keereweer ’n “blikslaersknecht” geroep en bekwaam tot ’n Verbi Divini Minister, tot ’n “knecht” van Jesus Christus.

¹¹⁴ Ds Wind het in 1842 op 38-jarige leeftyd predikant geword sonder kennis van die tale.

¹¹⁵ Dit is ook die mening van G. Keizer, a.w., pp. 89-90.

¹¹⁶ Aangehaal deur G. Keizer, a.w., p. 89.

¹¹⁷ G.K.A. P.V. no. 1.

¹¹⁸ Gedagtenisrede: 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 321. Vgl. in hierdie verband ook sy latere beskeie weiering om die amp van professor in die Teologie in Suid-Afrika te aanvaar.

¹¹⁹ Kerkraadsnotule, Wanswerd 19 Junie 1840, art. 3. Eed teen Simonie volgens art. 19 van gewysigde K.O. van 1837.

¹²⁰ In kerkraadsnotule, Wanswerd, 19 Junie 1840, art. 3, is die ondertekeningformulier opgeneem en deur Postma in die notuleboek onderteken. In sy eie handskrif staan onder die formulier “Geteekend door mij D. Postma.” Dit was die ondertekeningformulier soos vasgestel deur die Sinode van 1837 en as byvoegsel by die Acta van die Sinode gevoeg.

Hoofstuk III: BEDIENING IN GEMEENTES

1. MINNERTSGA

i. Voorgeskiedenis:

Minnertsga,¹ ’n klein plattelandse dorpie, is geleë in die noordweste van Friesland, ongeveer vyftien myl van die Provinsiale hoofstad, Leeuwarden. Voordat ons nader kennis maak met Postma se bedieningstyd in hierdie eerste gemeente, doen ons enkele mededelings oor die voorgeskiedenis daarvan.²

Die gemeente is op 1 Desember 1835 deur ds. H. de Cock gestig.

Reeds voor die af skeiding van die gemeente het ’n klein groepie hier ’n oefenaarskring³ gevorm. Hierin het hulle gevind wat hulle in die Hervormde Kerk moes ontbeer. Met dankbaarheid spreek hulle van “die ontvangene weldaden” uit hierdie byeenkomste.

Na die stigting het ook in hierdie gemeente twis en tweedrag⁴ die moedig aangevange werk byna tot mislukking en vernietiging gedoem. “Daar kwam al zoo verwarring in de gemeente door de scheuring die er grootelijks plaas greep onder de leeden.” Ten spyte hiervan is die dienste tog nog gehou “met weinige of meer perzonen.”

Die twis en tweedrag het al meer onhoudbaar geword en die kerkraad moes selfs naderhand “de sluitelen der kerke gebruiken dat ook geschiedt is.”

Die tydperk vanaf 1837 tot die koms van ds. Postma in 1840 was nie minder spanningvol nie. Selfs die leiding van die ervare konsulent ds. S. van Velzen, wat toe predikant in Wanswerd was, kon nie “de veel vuldige ongereegtheid die er geschiedt waaren”⁵ voorkom nie.

Die grootste moeilikheid het ontstaan deurdat Sjoerd Kattje, wat voorheen reeds as oefenaar opgetree het, nie van sy oefenaarswerk wou afsien nie. Naas die dienste wat op die rusdag onder toesig van die kerkraad^[51] gehou is, het Kattje ook nog apart voor ’n klein groepie as oefenaar opgetree.⁶ Die uiteinde was dat die kerkraad moes oorgaan tot Kattje se afsnyding.⁷

Van nou af het die sake vlot verloop. In afwesigheid van die konsulent, ds. S. van Velzen, het ouderling J. Tjessinga, daartoe deur die kerkraad benoem,⁸ beide as voorsitter en as skriba opgetree. Hy het dus ’n besonder sentrale en leidende posisie gehad in die ontstaan sowel as in die groei van die gemeente.

Die eerste jare was vir die gemeente Minnertsga dus inderdaad krisisjare. Die Here het die eensbegonne werk egter staande gehou en so laat groei dat die gemeente in die jaar 1840 selfs

¹ Inwonertal 1953 ± 1800. (1750 in 2017!)

² Ons ag dit noodsaaklik omdat dit ’n kykie gee in die omstandighede waarin die onervare jong predikant moes begin arbei. Besonderhede hieromtrent het ouderling J.J. Tjessinga in die eerste notuleboek van die gemeente opgeteken, waaraan ons hierdie gegewens ontleen.

³ Vgl. die latere stryd met die oefenaar Kattje.

⁴ Oor twis en tweedrag onder die Afseskeie Gemeentes het prof. H. Bouwman ’n insiggewende brosjure geskryf: *De crisis der Jeugd*. Vgl. ook hoofstuk V.

⁵ Kerkraadsnotule, 7 Febr. 1837, art. 2.

⁶ Kerkraadsnotule, 3 Junie 1837.

⁷ Kerkraadsnotule, 27 Maart 1838.

⁸ Vgl. Kerkraadsnotule, 16 Jan. 1838, art. 2 en 6, asook kerkraadsnotule, 6 Jan. 1839, art. 5.

kon oorgaan tot die beroeping van 'n predikant.

Die eerste beroep is uitgebring op ds. T.F. de Haan.⁹ Hy het hiervoor bedank. Die gemeente is egter nie hierdeur ontmoedig nie.

Op Sondag 14 Junie 1840 “zijn in de gemeente Minnertscha twee,¹⁰ geëxamineerd tot het Herders en Leeraarsambt, voorgesteld ten einde uit dezelve eenen of eener ander Leeraar te verkiezen tot haren wettigen Herder en Leeraar en het is gebleken bij het openen der stembriefjes dat alle de stemmen op der Eerwaarden jongeling D. Posthuma¹¹ gevallen zijn.” Die beroepsbrief¹² is op die 15de aan hom oorhandig.

Wat onmiddellik tref in die beroepsbrief is die diepe erns waarmee die vaders van die Afskeiding sodanige beroeping van 'n predikant betrag het. Hulle roep, maar dit geskied “in den Name Gods.” Die uitwendige roeping, so hoop hulle, sal opgevolg word deur die inwendige, daarin “dat de Heere U Eerw. ook voor ons zal roepen.” Hulle sien dus uit na die koms van Postma en vertrou dat alles sal dien, “tot roem van zijnen driemaal Heiligen Naam.”

Hulle koester dus hoë verwagtinge van die toekomstige predikant. As die bediening van die Woord omskryf word, beluister ons die suiwer^[52] reformatoriese taal van die Afskeiding, nl. 'n teruggrype na die suiwere bediening van die Evangelie. Hulle wil alleen 'n “getrouwe” kneg hê om die Woord “regt te snijden” en die “regt snijden” is die bediening van die Woord van God as 'n sleutelmag;¹³ want “aan den Godloozen” moet verkondig word dat dit met hom “kwalijk” sal gaan, en aan “den Regvaardigen wel!” As dié verwagting maar net vervul kon word sou dit vir hulle “tot blijdschap” wees.

Ten slotte val dit op dat in die beroepsbrief geen vaste traktement aangebied word nie. Hulle wil dit nie doen nie, omdat hulle nie weet “hoeveel de Heere ons zal geven.”¹⁴ Dit was wel die gebruik in die oefenaars-kringe. Die predikant moes leef van wat “er Zondags gecollecteerd werd.”¹⁵ Aangesien in Minnertsga wel voorheen oefenaarskringe was,¹⁶ kan hierin 'n deurwerking van hulle opvatting gesien word. Tog moet ons die interpretasie van die bepaling nie losmaak van die diepere geloofsagtergrond wat uit die geheel van die beroepsbrief spreek nie. Op getalle kon hulle hul nie beroep nie,¹⁷ en ook nie op rykdom¹⁸ nie. Geen wonder dat

⁹ Kerkraadsnotule, 13 Desember 1839, art. 3. Ds. de Haan was toe predikant in Wanswerd waar hy op 5 Nov. 1839 deur ds. H. de Cock bevestig is. Sien byvoegsel in Notuleboek Geref. Kerk Wanswerd, p. 39.

¹⁰ In die reeds vermelde artikel van prof. Engelbrecht in “Hervormde Teologiese Studies”, 5e jaarg., afl. 4, p. 152, ontbreek die komma na “twee”, soos dit in die oorspronklike wel verskyn. Dit kan die heeltetal foutiewe indruk wek dat die twee kandidate op dieselfde dag van beroeping in die gemeente Minnertsga ook geëksamineer is. Hulle is geëksamineer voor die Prov. Sinode Friesland. Vgl. hfst. II.

¹¹ Ook in die notule van Minnertsga is Postma soms as Posthuma geskryf. Kort na hierdie “Posthuma” skryf dieselfde skrywer weer “Postma” in notule, 10 Aug. 1840, art. 1. Vgl. hiervoor hfst. I.

¹² Opgeneem in notuleboek, p. 47.

¹³ Vgl. H. Kateg., Sondag 31.

¹⁴ In sy reeds vermelde artikel, p. 153, meen Engelbrecht dat hierdie bepaling herlei moet word tot die “opvatting van die oefenaarskringe”. Dit is wel so, maar soos hierbo aangetoon is, moet hierin tog ook nog iets anders gesien word.

¹⁵ J.C. van der Does: Kruisgezinden en Separatisten (Uitgawe T. Wever, Franeker) p. 164.

¹⁶ Vgl. die reeds vermelde stryd met Kattje.

¹⁷ Die eerste kerkraad het bestaan uit twee ouderlinge en twee diakens (Kerk-raadsnotule, 13 Julie 1840).

¹⁸ Vgl. Hoofstuk I.

Roepingsbewus en met veel liefde en ywer het die jong predikant aan die werk gespring.

Geldelike sake is gereël.²⁶ Nagmaal en huisbesoek is bepaal.²⁷ Op die vergadering van 10 Augustus 1840 ondersoek die kerkraad ook twee ^[54] persone vir die aflegging van belydenis van geloof.²⁸ Die een was niemand anders nie as Marijke Baukes de Ruiters, eggenote van ds. Postma.²⁹ Die ondersoek is gedoen deur ds. Postma self “tot genoegens der kerkraad.”

Een van die eerste sake wat onmiddellike aandag vereis het, was die aansoek by die owerheid om erkenning as ’n Christelike Afgeskeie Geref. Gemeente.³⁰

Uit die versoek is dit duidelik dat daar voorheen ook al sodanige versoek gerig was, wat die koning geweier het. Daar word egter nou nuwe moed geskep en die saak opnuut onderneem. Die feit dat die gemeente nou ’n eie predikant het met pastorie ³¹ en kerkgebou,³² maak die omstandighede soveel anders, en tegelyk ook veel dringender. Onder die betere bediening het die gemeente gegroei en vir die uitoefening van die erediens was dit dringend noodsaaklik dat erkenning van die Koning verkry sou word, waarsonder die koninklike proklamasie nog sou geld dat nie meer as 20 lidmate vir ’n diens mog byeenkom nie. Wumkes verklaar omtrent die brief aan die koning en van Postma die opsteller: “Hij hat eare fan sijn wurk hwant it is in wurdich stik dat er opstelt.”³³

Ds. Postma en N. S. Dykstra het persoonlik op 9 September 1840 die brief aan die koning gaan oorhandig. Die jong predikant sien die versoek in ’n ernstige lig.

Eindelik verkry hulle erkenning en vryheid op 15 Mei 1841.³⁴ Dit was ’n mylpaal in die geskiedenis van die gemeente. Sonder die gevaar van vervolging van die kant van die staat wat wel in die gemeente voorgekom het,³⁵ kon in die toekoms die eredienste gehou word.

Ds. Postma het hom veel beywer vir die opbou en goeie gang van sake in die gemeente. Naas die gewone dienste op Sondag is ook op Woensdagaande ’n diens gehou.³⁶ Katkisasie is gereël vir kinders, jongmense, ^[55] volwasse lidmate en buite-kerklikes.³⁷ Selfs die kerkraad moes onderrig ontvang. Op voorstel van ds. Postma is op elke kerkraadsvergadering ’n hoofstuk

²⁶ Kerkraadsnotule, 13 Julie 1840, art. 6.

²⁷ Idem, art. 7.

²⁸ Kerkraadsnotule, 10 Augustus 1840, art. 3.

²⁹ Kort na sy bevestiging in Minnertsgea is hy op 17 Julie 1840 met haar in Sneek getroud. Sy was by haar troue nog geen lidmaat nie. Hulle eerste kindjie, Grietje, is ook hier in Minnertsgea op 26 Julie 1841 gebore.

³⁰ Brief opgeneem in kerkraadsnotule, 10 Augustus 1840. art. 5.

³¹ Die pastorie soos in die versoekskrif genoem “op de Tjillen” bestaan nog. Skrywer hiervan het daar besoek gebring in 1953. Volgens ’n jaartal bo-aan die gewel is dit reeds in 1797 opgerig.

³² Die kerkgebou “op de Tjillen” bestaan ook nog. Dit is besonder klein, ongeveer 18X45 vt. Aan die straatfront is ’n klein winkeltjie daarin ingerig.

³³ A.D. Wumkes: Om Toer en Tsjerke fan Minnertsgea, p. 94. (Uitgawe Osinga, Boalsert, 1948).

³⁴ Erkenning van die “ontvangene papieren van zijne Majesteit” in kerkraadsnotule, 25 Mei 1841, art. 10.

³⁵ Ds. Postma spreek in sy meer vermelde Gedagtenisrede van die moeilikhede in die bediening in dié tyd en noem o.a. “de vervolging ook van Staatswege.”

³⁶ Kerkraadsnotule, 16 Sept. 1840, art. 6.

³⁷ Ibid.

uit á Brakel se “Redelijke Godsdienst” behandel.³⁸ Die sakramente is gereeld bedien na behoorlike tugoefening oor die gemeente. Die jong predikant was dus diep onder die indruk van die erns van sy roeping en wou goeie orde op sake stel.

iii. *Spanning en stryd:*

Die bedieningstyd van ds. Postma het egter nie sonder moeilikhede verloop nie. Spanning tussen hom en ouderling Tjessinga wat uiteindelik op ’n openlike botsing en onaangenaamheid uitgeloop het, het sy verblyf in, en uiteindelik afskeid van Minnertsma, baie vertroebel. Hoe het hierdie spanning ontstaan?

Die wortels hiervan lê heel aan die begin van ds. Postma se bediening in die gemeente. In sy ywer het die jong predikant reeds op die eerste kerkraadsvergadering “met volkome toestemming van die Kerkeraad het die Ambt van Scriba der Kerkeraad op zich genomen.”³⁹ Op grond van die bewoording van die artikel, asook op grond van die implikasies wat na ons oortuiging hieruit voortvloei het, kan ons nie anders konkludeer as dat ds. Postma self met die aanbod of voorstel by die kerkraad gekom het nie. Hulle het slegs “toestemming” gegee tot iets wat hy “op zich genomen” het. Hierdie skielike oorneming van die skriba was beslis ’n taktiese flater van die kant van die jong predikant.

Vanaf die stigting van die gemeente het ouderling Tjessinga ’n belangrike aandeel in die loop van sake gehad. Hy het opgetree as skriba, en het sy taak met bekwaamheid volbring. Tydens afwesigheid van die konsulent het hy, soos deur die kerkraad versoek, ook as voorsitter opgetree.⁴⁰ Die onverwagte oorneming van die skriba, en dit nogal met toestemming van die kerkraad, het hom in sy eer gekrenk en sy, miskien te hoë selfvertroue, geskok. Hier begin die spanning wat later tot openlike botsinge sou lei.

Die spanning verhoog as ds. Postma kort hierna voorstel dat art. 27 van die Dordtse Kerkorde toegepas moet word.⁴¹ Die uitvoering van hierdie artikel veroorsaak nogal dikwels spanning. As nou by meerderheid van stemme besluit word oor wie sal aftree, val die beslissing op ^[56] ouderling Tjessinga en diaken Ypma. Hulle word wel herkies maar dit het seker by ouderling Tjessinga ’n onaangename gevoel van opskuiwing en kwynende vertroue nagelaat.

Die spanning verhoog as die vasstelling van ds. Postma se traktement ter sprake kom. In die beroepsbrief is dit onbepaald gelaat. Postma was nie tevrede met die toestand nie. Hy wou die traktement liever bepaal hê omdat “hij dan een vrijer gemoed had en dit ook was naar de orde die de Heere de Leviten had gegeven.”⁴² Ds. Postma kry steun vir sy standpunt maar ’n tweede rigting, onder leiding van ouderling Tjessinga, verset hom heftig hierteen. Hulle standpunt is “maar liever af te wachten van het bestuur des Heeren.”⁴³ Aan ds. Postma se begeerte word uiteindelik voldoen wanneer die kerkraad besluit om die traktement vas te stel op “517 of zoo het kan 532”⁴⁴ en het gene ds. had ontvang van turf, hout en aardappels zou niet gerekend worden maar voorts moet ds. voor datgene zelve zorgen, doch vrij woning en dan te rekenen van Augustus 1840.”⁴⁵ Tjessinga moet met sy standpunt dus weer die aftog blaas. Hy versoek

³⁸ Kerkraadsnotule, 7 Desember 1840.

³⁹ Kerkraadsnotule, 13 Julie 1840, art. 4.

⁴⁰ Vgl. Kerkraadsnotule, 16 Jan. 1838, art. 2 en 6, asook Kerkraadsnotule, 6 Jan. 1839, art. 5.

⁴¹ Kerkraadsnotule, 4 Jan. 1841, art. 7. Art. 27 handel oor die periodieke aftrede van kerkraadslede.

⁴² Kerkraadsnotule, 4 Jan. 1841, art. 10.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ d.i. gulde.

⁴⁵ Kerkraadsnotule, 15 Maart 1841, art. 6.

egter later ⁴⁶ dat 'n opinie wat hy by geleentheid van die vasstelling van die traktement uitgespreek het, in die notule opgeneem sal word. Dit het behels dat “als de leeraar eens mogte vertrekken” en daar traktement agterstallig is, dit dan “geen schuld meer voor de gemeente blijven om van achteren te betalen.” ⁴⁷ Hierin openbaar Tjessinga dat hy nie juis veel gesteld was op die nakoming van die reeds genome besluit, maar veral dat hy nie veel gesteld was op 'n deeglike versorging van die predikant nie. Die gevoelens loop hoër en spoedig hierna sou dit tot 'n uitbarsting kom. Op die kerkraadsvergadering van 25 Mei 1841, amper 'n jaar nadat ds. Postma in die gemeente bevestig was, het dit tot 'n openlike botsing gekom. ⁴⁸ Eers vermaan hy K. Jelgerhuis, die kerkvoog, ⁴⁹ en J. Tjessinga wat weggeloop het uit 'n byeenkoms van manslidmate op die 20ste Mei waar finansiële sake bespreek is. 'n Meer ernstige en openlike beskuldiging volg nog op dieselfde vergadering, ⁵⁰ nl. dat Tjessinga, sonder om die kerkvoog of predikant daarin te ken, 'n gedeelte van die pastorie toegewys het aan S. Wesselius om daarin te woon. Ongetwyfeld was dit uiters moedswillig van ^[57] Tjessinga om in lynregte stryd met 'n besluit van die kerkraad ⁵¹ die kamer tog aan Wesselius te verhuur. Dit was 'n openlike miskenning van die gesag van die kerkraad, maar bedektelik was dit ook 'n vorm van wraak op Postma. As bedink word dat die klein huisie slegs oor twee kamers ⁵² beskik het, en nou word ewe onverwags een daarvan nog verhuur, dan besef 'n mens dat dit aan die predikant met sy gesin veel ongerief moet veroorsaak het. Die kerkraad oordeel dat die beskuldiging “regmatig was en op waarheid gegrond” ⁵³ en versoek Tjessinga “zijnen dienste te onderlaten staande deze beschuldiging” ⁵⁴ totdat die saak ondersoek is deur die Klassis of dat hy skuld bely voor die kerkraad. Die Klassis het die oordeel van die kerkraad bevestig. ⁵⁵ Eindelijk erken Tjessinga dat hy “te ver gegaan was in die handelwijze en belooft zich voorzigtiger te zullen gedragen.” ⁵⁶

Die onvergenoegde en in sy eer gekrenkte Tjessinga kon egter maar nie tot rus kom nie. Hy sou weer 'n pyltjie afskiet, en wel teen ds. Postma se preke. Hy dien 'n klag in dat ds. Postma “te lang preekt namelijk een kwartier over de twee uren.” ⁵⁷ En hy het dit nie net by die mondelinge protes gelaat nie. Hy het soms tydens die diens die kerk verlaat. ⁵⁸

Heel versigtig het die kerkraad Tjessinga in hierdie klag gelyk gegee. Die kerkraad meen “ds. niet te kunnen beschuldigen van langwyligheid zonder noodzake” maar sal tog graag wil sien, dat “ds. zich zoo veel bekort als mogelijk is.” ⁵⁹ Tjessinga kry dan weer die vinger op hom gewys wanneer hy versoek word om hom nie weer aan die hoor van Gods Woord te onttrek nie

⁴⁶ Kerkraadsnotule, 10 Mei 1841, art. 10.

⁴⁷ Ingevoeg in Kerkraadsnotule van 15 Maart 1841, art. 6.

⁴⁸ Art. 8.

⁴⁹ Prof. Engelbrecht se bewering in meer vermelde artikel in Herv. Teol. studies, p. 157, dat Tjessinga kerkvoog was, is foutief. Dit was K. Jelgerhuis. Vgl. Kerkraadsnotule 10 Mei 1841, art. 13.

⁵⁰ Art. 9.

⁵¹ Kerkraadsnotule, 10 Mei 1841, art. 4.

⁵² Dit is nie duidelik uit die notule nie, maar blykbaar word met “kamer” slaapkamer bedoel.

⁵³ Kerkraadsnotule, 25 Mei 1841, art. 9.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Volgens Kerkraadsnotule, 23 Junie 1841, art. 7.

⁵⁶ Kerkraadsnotule, 23 Aug. 1841, art. 7.

⁵⁷ Kerkraadsnotule, 20 Sept. 1841, art. 9.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

“want dan zou men hem op nieuw onder de bestraffing moeten nemen.”⁶⁰

iv. *’n Ongelukkige afskeid:*

Die einde van die bedieningstyd in Minnertsga nader vinnig. Vroeg in 1842 ontvang ds. Postma ’n beroep na die kombinasie Middelstum ^[58] en Bedum, wat hy aanvaar. Van die kerkraad ontvang hy ’n attestasie “van zijn leer, kerkregering, leven en wandel en ook in dezen handel dat zij in alles loffelijk van zijn eerwaarde kunnen getuigen.”⁶¹

Die afskeid van die gemeente sou egter maar op ’n heel droewige noot eindig. Die laaste kerkradsvergadering van 4 April 1842 bepaal dat hy op 24 April by geleentheid van die viering van die Heilige Nagmaal afskeid van die gemeente sal neem. Aangesien dit die laaste vergadering voor sy vertrek was, moes hy nou ook al die sake wat sy persoon raak, in orde bring. Vandaar sy versoek aan die kerkvoog om uitbetaling van die agterstallige traktement. Die kerkvoog weier en ook die kerkraad weet geen raad waarop ds. Postma “deze zaak dan op hunne consciëntie laat rusten hoe zij in dezen met hunne leeraar handelen die hun in liefde heeft bediend en nu al eenigen tijd uit geleend geld geleefd had.”⁶²

In hierdie opsig was die kerkraad en die gemeente beslis nog nie helder bewus van hulle verpligtinge nie. Van sy pastorie wat maar heel klein was, is sonder sy toestemming ’n kamer verhuur en die toestand met ’n onweloweglike huurder het so ondraaglik geword dat hy eindelik by die kerkraad moes kla dat, as dit langer so aangaan, hyself “het huis zal moeten verlaten.”⁶³ En nou, aan die einde van sy bediening, moet die klag gehoor word dat hy al vir ’n geruime tyd van “geleend geld geleefd had.” Postma het beslis nie ’n onbesorgde verblyf in Minnertsga geniet nie. Hy verlaat die gemeente en laat die aanvulling van sy agterstallige traktement aan hulle gewete oor. Hiervan sou egter niks tereg kom nie. Sels na die vertrek van Postma het hy en Tjessinga nog ’n korrespondensie gevoer oor die saak. Die uiteindelijke gevolg was dat die Klassis Wanswerd, waaronder Minnertsga ressorteer het, ’n kommissie benoem, bestaande uit di. T.F. de Haan en W. J. Schuringa om die geskil tussen ds. Postma en Tjessinga te probeer oplos.⁶⁴ Dit is duidelik dat in die pennestryd tussen laasgenoemde twee soms bitsige beskuldigings gemaak is. Tjessinga het ds. Postma beskuldig van ’n “schelm en bedrieger”⁶⁵ te wees. Voor die Klassikale kommissie het Tjessinga egter sy aantygings repudieer. Hy erken dat hy “in drift ⁶⁶ vervallen zoodanige woorden hebben uitgebragt en dus verklaarde hij in tegenswoordigheid der vergadering dat hij berouw had die woorden ^[59] gezege te hebben, en hem dus voor een zoodanige niet verklaarde, maar hem gaarne de broederhand wilde geven van hem voor eerlijk te erkennen zoo dat die belediging zoo tegen de kerk is geredresseerd en verzoend geworden.”⁶⁷

Daar is geen aanduiding van die wyse waarop ds. Postma op die versoeningspoging reageer het nie. Of die agterstallige traktement ooit aan hom terug betaal is, is twyfelagtig. Meer as ’n

⁶⁰ Ibid. Volgens ons hedendaagse maatstaf klink dit natuurlik ongelooflik dat ’n gewone diens 2 tot 2¼ uur kan duur. In daardie tyd was dit egter niks buitengewoons nie.

⁶¹ Kerkradsnotule, 14 Maart 1842, art. 4.

⁶² Kerkradsnotule, 4 April 1842, art. 8.

⁶³ Kerkradsnotule, 23 Augustus 1841, art. 10.

⁶⁴ Vgl. Kerkradsnotule, 25 Jan. 1843, art. 3.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Dat Tjessinga ’n rusiemakerige en opvlieënde persoonlikheid was, blyk ook uit ander botsinge en onenighede wat by met persone in die gemeente gehad het. (Vgl. Kerkradsnotule, 25 Jan. 1841; 16 Feb. 1841, art. 6; 18 Okt. 1841, art. 6.)

⁶⁷ Kerkradsnotule, 25 Jan. 1843, art. 3.

jaar na sy vertrek is daar oor die saak nog 'n naklank in die gemeente. Die ouderling van die wyk Beekum rapporteer op 'n kerkraadsvergadering⁶⁸ dat die lidmate van sy wyk “met onze kerkenraad niet waren vereenigd” omdat ds. Postma “als niet vereffend” van Minnertsga weg is.

Dit is die laaste wat gehoor is van hierdie uiters onsmaklike en spannende episode.

Dat soveel moeilikhede en spanninge die lewe van 'n jong predikant in sy eerste gemeente baie veronaangenaam het, is seker nie te betwyfel nie. En tog, ds. Postma het rustig sy gang gegaan en gedoen wat sy hand gevind het om te doen. Tereg sê Wumkes: “ds. Postma wurket trou.”⁶⁹

Hierdie troue arbeid het, ten spyte van alle moeilikhede en daarmee gepaardgaande kommer en sorg, met die seën van die Here, ryke vrugte afgewerp. Uitbreiding blyk duidelik uit die verkiesing van kerkraadslede in nuwe wyke.⁷⁰ Daar is selfs gedink aan die vergroting van die kerkgebou.⁷¹ Kort voor sy vertrek is ook toestemming verkry van die Klassis tot afstigting van die gemeente Menaldumadeel.⁷²

Naas hierdie veelvuldige werksaamhede in sy eie gemeente, moes ds. Postma ook dikwels elders gaan help. Hy en ds. T.F. de Haan moes die hele Friesland bedien. Dit het veel tyd en kragte geverg.⁷³

In Minnertsga begin hy ook met die opleiding van student E. Breitsma⁷⁴ wat later sy studie as predikant onder hom sou voltooi.

Wanneer van ds. Postma beweer word dat hy “onder de afgescheiden predikanten uit den eersten tijd, vooral in het noorden des lands een man van invloed” was en “op vergaderingen en in kerkelijke zaken een der ^[60] leiders,”⁷⁵ dan lê die eerste ervaringe wat tot sodanige kragtige ontplooiing van sy persoonlikheid sou lei, in die roepingsbewuste en ywerige, maar tegelyk spanningvolle, en juis daarom miskien leersame en vormende bediening in sy eerste gemeente Minnertsga.

2. MIDDELSTUM

i. Beroep en bevestiging:

Op Sondag, 20 September 1835, is die gemeente Middelstum⁷⁶ gestig.⁷⁷ Die eerste predikant

⁶⁸ 12 Junie 1843, art. 7.

⁶⁹ A.w., p. 95.

⁷⁰ Kerkraadsnotule, 4 Jan. 1841, art. 7; 19 April 1841, art. 9.

⁷¹ Kerkraadsnotule, 1.6 Feb. 1841, art. 10.

⁷² Kerkraadsnotule, 4 April 1842, art. 6.

⁷³ Ds. Postma sê in sy meer vermelde feesrede by geleentheid van sy 50-jarige ampsbediening in a.w., p.321, dat die bediening in Minnertsga “ontzaglijk zwaar” was en noem o.a. as rede “veelvuldige werk in zeer vele gemeenten”. Vgl. ook kerkraadsnotule, 19 April 1841, art. 7 en 18 Febr. 1842, art. 4.

⁷⁴ Kerkraadsnotule, 25 Jan. 1841, art. 8. Later hieroor meer in hoofstuk IV.

⁷⁵ A. Brummelkamp (jnr.): Levensbeschrijving van Professor A. Brummelkamp (J. H. Kok, Kampen, 1910), p. 477.

⁷⁶ Middelstum is geleë in die noordweste van die Provinsie Groningen.

⁷⁷ Die eerste notuleboek van kerkraadsvergaderinge is nie in die Argief van die Gereformeerde Kerk te Middelstum nie. As gevolg van vervolginge, ook in Middelstum, in die eerste jare na die Afskeiding van 1834, het 'n “proces-verbaal” oor gebeure in Middelstum bewaar gebly. Hieruit is veel

van die gemeente was ds. P.M. Dijksterhuis wat die kombinasie 't Zandt, Middelstum en Westerwijtwerd sinds April 1840 bedien het, met 't Zandt as verblyfplek. Hy sou egter nie lank in die kombinasie arbei nie, aangesien hy in begin 1841 'n beroep aangeneem het na Dordrecht. Met die vertrek van ds. Dijksterhuis het die kombinasie met die gemeente 't Zandt opgehou om te bestaan.⁷⁸

Die vakature wat in Mei 1841 ontstaan het met die vertrek van ds. Dijksterhuis, was, gesien die geringe aantal predikante in die kerk van die Afskeiding, van korte duur.

Die kombinasie met die gemeente 't Zandt is verbreek, maar daar sou ander pogings in die werk gestel word om weer te kon oorgaan tot die beroeping van 'n predikant. Middelstum en Westerwijtwerd was te swak om selfstandig te beroep en hulle tree dan in verbinding met Bedum, met die oog op die sluiting van 'n kombinasie en die eventuele beroeping van 'n predikant.

Op 1 April 1841 besluit 'n gesamentlike kerkraadsvergadering te Bedum “een kompinatie te vereenigen en een leraar te beroepen over beide gemeenten,”⁷⁹ met die bepaling dat die predikant in Middelstum sal woon.^[61] Die eerste beroep is uitgebring op ds. Van Velzen van Amsterdam.⁸⁰ Hy het egter daarvoor bedank.

Op 7 Januarie 1842 word besluit om 'n drietal te stel bestaande uit Ds. D. Postma van Minnertsnga, ds. H. Poelman van Hattem en ds. K. Timmerman van Warffum, en op 28 Februarie 1842 beroep die gemeente ds. Postma met 'n groot meerderheid van stemme; uit 66 stemme is 62 op hom uitgebring.

Voordat hy die beroep aanvaar, het hy eers per brief nege vrae aan die kerkraad voorgelê ter beantwoording. Dit is nie absoluut seker waarom die vrae gehandel het nie. Uit die byvoeging van die kerkraad wat wel in die notule van Bedum opgeneem is, kan met 'n hoë mate van waarskynlikheid aangeneem word dat die vrae o.a. gehandel het oor sy lewensonderhoud. Dit het gelui: “een punt ter aanvulling van onze gekombineerde verbintenis als dat de gemeente van Bedum zorgen zal voor vrij logies en teerkost wanneer onzen leeraar zich volgens zijne verpligting te Bedum bevind.”⁸¹ Die sure ondervinding wat Postma in Minnertsnga gehad het t.o.v. sy lewensonderhoud, wou hy nie herhaal sien nie. Daar moes vastigheid en sekerheid daaroor wees.

Op die eerste gesamentlike kerkraadsvergadering⁸² verhaal ds. Postma “zijn wederwaardigheden, die hem wedervaren waren voor en na de beroeping, en vraagt de broeders of zij hem alle dus heden kunnen ontvangen, zoo, als zij hem beroepen en begeerd hadden?” Onder die “wederwaardigheden” het onteenseglik ook die moeilikhede by sy afskeid van Minnertsnga geval. Postma is daar in sy vertrouwe geskok; vandaar die vraag of hulle hom nou kon ontvang op die voorwaardes waarop hy beroep is. Die antwoord was bevestigend en hy word op 1 Mei 1842, 'n jaar nadat die gemeente vakant geraak het, in Middelstum⁸³ deur ds.

besonderhede geput oor die eerste jare van die gemeente Middelstum. Dit is volledig opgeteken in die boek van ds. J.F. v. Hulsteijn: *De Gereformeerde Kerk te Middelstum 1835-1935*, uitgegee in 1935 “Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de herstichte Gereformeerde Kerk te Middelstum”, p. 5. Heelwat besonderhede ontleen ons met erkentlikheid aan die boek van ds. Van Hulsteijn.

⁷⁸ Sien J.F. van Hulsteijn, a.w., pp. 60-66.

⁷⁹ Kerkraadsnotule, Chr. Afg. Ger. Kerk, Bedum, 1 April 1841, art. 1.

⁸⁰ Kerkraadsnotule, Bedum, 5 Junie 1841, art. 1.

⁸¹ Kerkraadsnotule, Bedum, 19 Maart 1842.

⁸² Kerkraadsnotule, Bedum, 30 April 1842, art. 3.

⁸³ Die gebou wat voor 1870 as pastorie gedien het, bestaan nog. Tydens 'n besoek aan Middelstum in

Timmerman van Warffum bevestig. In Bedum het die intrede twee weke later gevolg.

ii. *Arbeid en stryd:*

Uit sy optrede, soos dit blyk uit die kerkraadsnotule van Bedum, asook uit die notules van meerdere vergaderings, is dit duidelik dat Postma tot meerdere ryphed gekom het, 'n energieke werker was en “wel wist wat hy wilde.”⁸⁴ Hy moes onder moeilike omstandighede ^[62] arbei. Die afstande was groot. Sy gemeente het gestrek tot suid van Bedum, noord van Kantens, oos van Huizinge en wes van Stitswerd. Op Sondag het hy driemaal gepreek en in die week nog eenmaal. Dit was veeleisend, en daarby was sy gesondheid ook swak.⁸⁵ Behalwe die gemeentelike werk het hy ook die opleiding van Breitsma hier in Middelstum voortgesit.⁸⁶ Dit het temidde van drukke arbeid egter goed te pas gekom aangesien Breitsma, wanneer nodig, kon help met die waarneming van dienste.⁸⁷

As ywerige en noukeurige werker het Postma onmiddellik aandag gegee aan gemeentelike sake. Hy het dadelik 'n lidmateregister aangelê.⁸⁸ Die gemeente is in wyke verdeel en aan elke ouderling 'n wyk toevertrou “tot beter in acht neming van den toestand der gemeente.”⁸⁹ Noukeurige kontrole is uitgeoefen. Indien persone by die gemeente wou aansluit, moes hulle hul voor die volle kerkraad verantwoord.⁹⁰

In 1843 was ds. Postma en sy kerkraad in Middelstum in 'n konflik met die Hervormde Gemeente.⁹¹

Dit het gehandel oor Jan Doornbos wie se vrou en kinders hulle sinds jare al by die kerk van die Afskeiding gevoeg het terwyl hyself Hervormd gebly het. Langsamerhand het hy egter meer die dienste van ds. Postma bygewoon, en ryp die gedagte by hom om by die Chr. Afsgekeie Geref. Kerk aan te sluit. Op 13 Januarie 1843 word hy egter in die Hervormde Kerk tot diaken benoem. Die benoeming het Doornbos nou voor 'n besliste keuse gestel t.o.v. die vraag by watter kerk hy sy gewig moet inwerp. Hy kies vir aansluiting by die Chr. Afsgekeie Geref. Kerk, en as die koster hom die brief van benoeming tot diaken bring, weier hy om dit te ontvang en ook na hernude beriggewing en samespreking bly hy by sy standpunt, ook al toe hy daarop gewys word dat hy, in geval van weiering van die diakenamp, 50 gulde boete sal moet betaal.⁹²

^[63] Ons ag dit nie nodig om op die verdere besonderhede van 'n lang en onsmaklike

1953 is dit gebruik as 'n kleuterskool. Na die vertrek van ds. Postma is veel daaraan verander.

⁸⁴ J.F. van Hulsteijn, a.w., p. 76.

⁸⁵ In sy meer vermelde Gedagtenisrede spreek Postma self hiervan: “als jonge man had ik eene zeer zwakke gezondheid, zoodat menigeen dacht dat ik het niet lang zoude maken. Ik zelf heb dat toen ook dikwerf gedacht; dan de Heere heeft kracht en ondersteuning gegeven ver boven bidden en denken.” Hy kon ook die Provinsiale Sinode van 17 Julie 1843 “door ziekte” (art. 6) nie bywoon nie.

⁸⁶ Hieroor later meer. Sien hfst.: Postma en die opleiding van bedienaars van die Woord.

⁸⁷ Vgl. Kerkraadsnotule, Bedum, 28 Sept. 1843, art. 8.

⁸⁸ Die boek is nog in die Argief van die gemeente Middelstum. Op die titelblad het Postma geskryf: “In mense Junii anno 1842.”

⁸⁹ Kerkraadsnotule, Bedum, 5 Jan. 1843, art. 8.

⁹⁰ Vgl. Kerkraadsnotule, Bedum, 26 Jan. 1843, art. 4.

⁹¹ Alle besonderhede i.v.m. die saak word ontleen aan J.F. van Hulsteijn, a.w., pp. 77-84.

⁹² Volgens die “Reglement van Uitkoop” van die Herv. Kerk moes iemand wat tot ampsdraer verkies is, en volgens die kerkraad om onwettige redes weier om die amp te aanvaar, 'n boete van 50 gulde betaal om hom by die kerkraad uit te koop.

geskiedenis in te gaan nie. Die uiteinde was dat hy wel die boete betaal het, en uit oortuiging op beginselgronde⁹³ aangesluit het by die Chr. Afg. Geref. Kerk van Middelstum.

Hierdie geskiedenis, aldus Van Hulsteijn, tipeer wel duidelik die felheid waarmee die stryd tussen die kerke in dié tyd gevoer is, en, konkludeer Van Hulsteijn: “ds. Postma ontweek die stryd niet!”⁹⁴ Wanneer dit gegaan het om verdediging van die waarheid, was Postma, volgens Van Hulsteijn, getrou op sy pos.

Terwyl die stryd na buite gevoer is, het Postma ook moeilikhede in sy gemeente Bedum ondervind.

Lidmate in die gemeente het nl. die kinderdoop verwerp.⁹⁵ Dit het tot gedurige wrywing en botsing gelei. Ds. Postma wou hulle nie toelaat tot die Heilige Nagmaal nie.

Verder was daar moeilikhede met diaken Van de Riet wat veel besware gehad het teen die kerk en die regering daarvan, asook teen ds. Postma.⁹⁶ Diaken van de Riet het natuurlik sy aanhangers gehad, en as hy deur die kerkraad geskors word uit sy amp,⁹⁷ is dit 'n aansporing tot hernude verset teen ds. Postma. In 'n brief het hy sy griewe, wat veral teen Postma se preke gerig was, as volg toegelig: “Ik ben nergens in de grond mede verenigt, noch in 't aansluiten, noch in 't dopen noch in 't Avondmaal houden, het gaat alles veel ja veel te los en te ligt, veel te vleeslijk toe. 't Is allemaal uitwendig, letterlijk en geesteloos. Als ook het Prediken van Domini, er worden gene werkzaamheden geen onderscheiden standen, van licht noch duisternis en geen oorzaak van magerheid, of geesteloosheid opgehaalt nog aangehoort, met een woord er wordt niet naar 't hart van Jeruzalem gesproken, opdat elk zijn bescheiden deel krije, de geveinsden worden niet ontdekt, de mond Kristen niet ontbloot, de zwakken niet opgebeurd, in woorden worden deze dingen noch wel aangestipt maar ^[64] de kern wordt niet uit de waarheid gehaald.”⁹⁸ Dit is natuurlik nie moeilik om in die besware die gees van die Oud-Gereformeerde rigting te onderken nie soos dit vandag nog in Nederland bestaan, wat eensydig die leerstuk van die ellende beklemtoon ten koste van die verlossing en dankbaarheid. So erg was die toestand dat die hulp van Middelstum se ouderlinge ingeroep moes word. Die onenigheid en besware teen hom het so swaar op Postma se gemoed gerus dat hyself aan die kerkraad van Bedum voorstel “om van deze Gemeente met toestemming van kerkraad en Classis ontslagen te worden, omdat hem de ligging der gemeente en vooral de toestand te bezwaarlijk is langer te bedienen.” As hulle hom egter nog langer as predikant wil behou, versoek hy dat hulle hom “als eenen dienaar Gods, al was 't dan maar als den geringsten van allen, achten en laten

⁹³ In die brief waarin hy sy lidmaatskap by die Hervormde Kerk opsê gee hy ook die rede vir aansluiting by die Chr. Afg. Geref. Kerk en wel omdat dit “in leer en tucht en dienst vasthoudende aan de Formulieren van Eenigheid der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland, de Geloofsbelijdenis, Katechismus en Leerregels der Sijnode gehouden te Dordrecht in 1618 en 1619, wensende met de Gemeente de hals te buigen onder het juk Jesu Christi, het Enige Hoofd zijner Uitverkorene Gemeente.” Vgl. Van Hulsteijn, a.w., p. 79.

⁹⁴ A.w., p. 84.

⁹⁵ Kerkraadsnotule, Bedum, 30 Nov. 1843, art. 4. Volgens ds. J.C. Derksen, predikant van die Gereformeerde Kerk te Middelstum in 1953, het daar soms doopsgesindes aangesluit by die Gereformeerde Kerk met die voorbehoud dat hulle nie die kinderdoop sou aanvaar nie. Menno Simons se invloed het sterk deurgewerk na die provinsie Groningen, sodat daar heelwat doopsgesindes aangetref is. Selfs vandag nog is daar volgens informant sodanige aansoeke.

⁹⁶ Kerkraadsnotule, Bedum, 21 Desember 1843, art. 6; 12 Jan. 1844, art. 4.

⁹⁷ Kerkraadsnotule, Bedum, 28 Des. 1843.

⁹⁸ Kerkraadsnotule, Bedum, 21 Des. 1843, art. 6.

werken.⁹⁹ Onder dié omstandighede moet die reaksie van die kerkraad vir hom 'n riem onder die hart gewees het. “Zij zeggen hem als zoodanig te houden en te achten, waarin dominee verklaart, voor dit maal te zullen rusten.”¹⁰⁰ Hieruit is dit wel duidelik dat die besware teen Postma, van geen ernstige en gegronde aard kon gewees het nie.

In Middelstum het sake vlot verloop. In 'n visitasie-rapport van 21 Junie 1842 staan opgeteken: “is aan die kerkeraad gevraagd over de leer en het leven van ds. Postma en goed bevonden.”¹⁰¹ Goeie getuienis word ook gegee oor die ampsbediening van die onderlinge en diakens. Dieselfde geld van 'n visitasie, gehou op 11 Mei 1843. Met groot seën is blykbaar daar gearbei.

Vir sy gesinslewe het die jare in Middelstum egter nie onbewoë verbygegaan nie. Nadat op 27 Junie 1843 vir die pastorie-ouers 'n dogtertjie, Laurika, gebore is, sterf die moeder Marijke Baukes de Ruijter kort daarna op 13 Julie. In die lidmateboek¹⁰² teken ds. Postma by haar naam aan “ten einde toe vrijmoedig in de hope.” Ruim tien maande later op 23 Mei 1844 word hy deur ds. Joffers weer in die huwelik bevestig met Janna Willemina Alberts Free, lidmaat van die Chr. Afsgekeie Geref. Gemeente te Groningen. Baie het hom kwalik geneem dat hy so spoedig weer in die huwelik getree het. Volgens mondelinge oorlewering¹⁰³ is by wyse van oordrywing gesê dat hy “een vurrel joars loater”¹⁰⁴ weer 'n vrou geneem het, en “die heeft zeven vrouwen gehad.”¹⁰⁵ [65] Tydens sy verblyf in Middelstum het die meerdere vergaderings, waaronder dié gemeentes ressorteer het, besondere aandag geskenk aan Christelike onderwys.¹⁰⁶ Die noodsaaklikheid daarvan is sterk beklemtoon en dit moet as 'n voorbereidende, rypmakende faktor gesien word vir die latere kragtige aksie van Postma vir die oprigting van 'n Christelike skool in Zwolle¹⁰⁷ en Christelike onderwys in die algemeen.

Nie net in sy gemeentes nie, maar ook in die breë kerkverband begin ons nou die invloed van Postma langsamerhand te bespeur. Op kerklike vergaderinge “nam ds. Postma aanstonds een vooraanstaande plaats in, hij had een goede kijk op de zaken, gaf dikweijls leiding aan de besprekingen en kwam meermalen met schriftelijk uitgewerkte voorstellen ter tafel.”¹⁰⁸ Belangrike poste is in die tyd¹⁰⁹ aan hom opgedra. In 1844 verkies die Provinsiale Sinode van Groningen hom reeds tot voorsitter. Dieselfde Sinode benoem hom ook as deputaat om die Provinsiale Sinode Drenthe by te woon en verkies hom ook tot korrespondent vir die Provinsie

⁹⁹ Kerkraadsnotule, Bedum, 27 Junie 1844, art. 4.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Visitatieboek, Klassis Warffum, in Argief, Klassis Warffum, G. 2.

¹⁰² Vgl. voetnoot 88.

¹⁰³ Van Hulsteijn, a.w., p. 85.

¹⁰⁴ Dit is Gronings vir “n vierde jaar later.”

¹⁰⁵ Beide is idiomatiese uitdrukkinge wat hiperbolies sterk afkeuring uitdruk omdat hy slegs 10 maande na sy vrou se afsterwe weer in die huwelik getree het. By wyse van oordrywing word gesê dat hy slegs drie maande later weer getroud is, en dat hy, omdat hy so gou weer getrou het, seker al sewe vrouens gehad het. In sy meer vermelde artikel, p. 159, voetnoot 28, gee Engelbrecht 'n foutiewe interpretasie van beide uitdrukkinge as hy dit verbind met die feit dat ds. Postma vyf keer getroud was.

¹⁰⁶ Vgl. Notule, Klassis Warffum, 27 Junie 1842, art. 4; 26 September 1842, art. 2; 16 Maart 1843, art. 7; 6 Junie 1844, art. 7; Notule Provinsiale Sinode Groningen, 8 Maart 1843.

¹⁰⁷ Hieroor later meer in bedieningstyd te Zwolle.

¹⁰⁸ Van Hulsteijn, a.w., p. 76.

¹⁰⁹ D.i. tydens verblyf in Middelstum 1842-1844.

Groningen.¹¹⁰ Postma moes vroeg in sy lewe bewys gelewer het van bekwaamheid en bygevolg vertroue ingeboesem het.

iii. *Vertrek:*

Die vertrek uit die kombinasie Middelstum en Bedum breek aan wanneer ds. Postma einde Oktober 1844 'n beroep ontvang na die gemeente Wildervank,¹¹¹ wat hy aanvaar. Na sy vertrek is die kombinasie met Bedum verbreek.¹¹²

Twee en 'n half jaar het hy die kombinasie op getroue wyse met sy “krachten en gaven gediend.”¹¹³ Onder moeilike omstandighede — 'n swak gesondheid, die afsterwe van sy eerste vrou, teëstand en spanninge ^[66] in Bedum — het hy tog sy taak roepingsbewus as 'n “nauwkeurig werker”¹¹⁴ volbring.

Tere en liefdevolle bande het Postma aan Middelstum gebind. In sy antwoord op die beroepsbrief van Wildervank skryf hy o.a. aan laasgenoemde dat hy die roeping sien “as van God te zijn” en, “ware mij dit niet gebleken” aldus Postma, “Ik had mijne dierbare Gemeente niet kunnen verlaten, en het scheiden zal nog smartelijk vallen voor mijn gemoed.”¹¹⁵

Postma het 'n dankbare nagedagtenis in die gemeente agtergelaat. In 1845 is hy versoek om weer daar te kom preek, wat ook gebeur het.¹¹⁶ Op 21 Junie 1846¹¹⁷ bevestig hy, as vroeëre leraar van die gemeente, sy opvolger Bernardus De Beij,¹¹⁸ 'n jonge man uit Wildervank. Deur oorlewering, leef hy dan ook, soos deur 'n ou inwoner Rijkpe Mulder (1844 -1931) meegedeel, in die gedagtenis van Middelstum voort as 'n voortrefflike prediker.¹¹⁹

3. WILDERVANK

i. *Voorgeskiedenis en koms van ds. Postma:*

Die gemeente Wildervank is op 9 April 1835¹²⁰ gestig aan huis van koopman Jans Rengers Brouwer, deur ds. H. de Cock wie se vader aldaar burgemeester was tot 1838. Die eerste jare het gepaard gegaan met veel stryd en beproewinge. Die gemeente het swaar gebuk gegaan onder die stremmende regeringsbepalings. Die herhaalde aansoeke¹²¹ om te kon vergader is “smadelijk afgewezen” maar uiteindelik is die vergunning tog verkry.

¹¹⁰ Sien Acta Provinsiale Sinode, Groningen, 19 Junie 1844, art. 8 en 23. Die Acta in Provinsiale Sinodale Argief te Groningen.

¹¹¹ Ds. Postma was bekend in die gemeente. Op die Prov. Sinode, Groningen, 19 Junie 1844, art. 14, is hy saam met vyf ander predikante benoem om dienste waar te neem in die vakante gemeente Wildervank.

¹¹² Kerkraadsnotule, Bedum, 28 November 1844.

¹¹³ Van Hulsteijn, a.w., p. 87.

¹¹⁴ Idem, p. 77.

¹¹⁵ Volgens brief van Postma, Kerkraadsnotule Wildervank, 7 November 1844.

¹¹⁶ Volgens aantekening in: Uitgaven voor Kerk en Pastorie, het hy op 7 Desember 1845 daar gepreek.

¹¹⁷ Volgens uitbetaling in kerkekasboek, 22 Junie 1846.

¹¹⁸ Ds. De Beij is nie deur Postma opgelei nie, soos Hulsteijn vermoed in a.w., p. 88.

¹¹⁹ Van Hulsteijn, a.w., p. 76.

¹²⁰ Besonderhede soos opgeteken in eerste Kerkraadsnotuleboek.

¹²¹ Vgl. Kerkraadsnotule, 12 Oktober 1835; 11 Julie 1836; 25 Julie 1836; 8 Augustus 1836.

In die eerste jare is by gebrek aan 'n vaste predikant die dienste waargeneem deur verskillende oefenaars onder wie die oefenaar Jakob Geerts Huiskes. 'n Kerkraadsvergadering van 8 Oktober 1839 het gesprek oor die belange van die gemeente “en den Heere te bidden om wysheid licht ^[67] en kragt in deze booze en verre uitziende daagen van afval en vervoering van hoogmoed, blindheid en verkeerde handelingen der afgescheidene leeraars, altans van de meesten ¹²² en over de besondere belangen van deze gemeente wie men als oeffenaar en na dat dezelve door de gemeente zoude beproeft en onderzocht en door dezelve begeert zouw zijn tot leeraar dezer gemeente wenste te verkiezen.” Uit tien name wat voor die gemeente gelê is, beroep ¹²³ hulle tot leraar oefenaar Huiskes sonder enige leiding van 'n predikant. Hy neem dit aan, ¹²⁴ onderhewig aan goedkeuring van die Klassis. Die Klassis besluit dat hy eers vir 'n tyd klasse moet loop aan die skool in Groningen. ¹²⁵ Dit was egter nie van lange duur nie, want die Provinsiale Sinode, Groningen, eksamineer hom reeds op 1 November 1840 en laat hom toe tot die bediening. Op Sondag, 17 Jan. 1841, bevestig ds. H. de Cock hom in die amp.

Die gemeente het dus op 'n sonderlinge wyse aan hulle eerste predikant gekom. Hy is beroep nog voordat hy tot die bediening toegelaat is. Ds. Huiskes het nie lank in die gemeente gearbei nie. Op grond van 'n aanklag van ontug skors die kerkraad ¹²⁶ hom, en voordat verdere stappe leen hom geneem kon word, bedank hy as leraar van die gemeente. ¹²⁷ Die ondervinding met hulle eerste ¹²⁸ predikant was dus nie van die aangenaamste nie. Op 16 Oktober 1844 beroep die gemeente ds. Postma met groot meerderheid van stemme. Die beroepsbrief ¹²⁹ wat aan Postma gestuur is, het hy “in eenige opzichten gebrekkig bevonden” ¹³⁰ en stel dus per brief enkele vrae aan die kerkraad vir beantwoording. In hoofsaak het dit gehandel oor sy lewensonderhoud en verblyf. Die teleurstelling in Minnertsga het 'n onuitwisbare merk op die gemoed van Postma nagelaat en hy wou 'n herhaling daarvan voorkom. Oor sy versorging wens hy geen onduidelikheid of misverstand nie. Na 'n bevredigende antwoord op sy vrae, volg hy die roeping op. ¹³¹ Vir Postma bly die ^[68] ampsbediening 'n ernstige saak en is hy vir die uitoefening daarvan diep onder die besef van sy afhanklikheid van God.

“En nu gemeente Jezu Christi!” aldus Postma, “neem ik u aan in den Heere; wat wil dat zeggen? Dat geeft te kennen dat ik hoewel uw dienaar zijnde aan God getrouw moet zijn en blijven en dit ook niet anders kan doen dan door 's Heeren bekwaammaking.” ¹³² As gevolg van langdurige siekte is sy liggaamskragte nog nie op volle sterkte nie en maak hy beswaar teen die drie dienste op die Sondag. Eindelik ontvang die gemeente hulle predikant wanneer

¹²² Word bedoel die leraars wat teen die oefenaarskap gekant was. Dit is duidelik dat die oefenaars die inspirasie was agter die skerpgekruide taal van die kerkraad.

¹²³ Kerkraadsnotule, Wildervank, 12 Jan. 1840.

¹²⁴ Volgens brief onder notule 21 Jan. 1840.

¹²⁵ Volgens Kerkraadsnotule, 26 Okt. 1840.

¹²⁶ Kerkraadsnotule, 12 Feb. 1844, art. 1 en 2.

¹²⁷ Kerkraadsnotule, 13 Feb. 1844.

¹²⁸ In die konsistorie van die Gereformeerde Kerk te Wildervank hang portrette van die predikante wat in Wildervank gestaan het. Dit begin met 'n portret van ds. Postma. Dit is natuurlik nie 'n volledige versameling nie. Ds. Huiskes was die eerste predikant van die gemeente.

¹²⁹ Opgeneem in Kerkraadsnotule van 29 Oktober 1844. Onderteken deur drie onderlinge: P. Kriel, T.A. Huisman en H.E. Kuipers, en drie diakens: J.D. Jonker, M.K. de Boer en R. A. Brouwer.

¹³⁰ Brief in notule van 1 November 1844 opgeneem.

¹³¹ Brief in notule van 7 November 1844 opgeneem.

¹³² Ibid.

ds. Helenius De Cock¹³³ hom aldaar bevestig, Desember 1844.

ii. *Geseënde arbeid:*

Ds. Postma, 'n ywerige en presiese werker, het ook hier onmiddellik begin om orde op sake te stel. Hy lê 'n nuwe lidmateregister aan “omdat het oude niet in orde was.”¹³⁴

Postma was inderdaad 'n man van goeie orde. Na sy koms is die arbeidsterrein vergroot deurdat Veendam by die gemeente gevoeg is.¹³⁵ Later moet hy, op hulle versoek, ook die gemeente Meeden bedien.¹³⁶

Oor die algemeen het die gemeentelike sake vlot verloop, en is dit baie duidelik dat Postma spoedig na die skokkende gebeure met die eerste predikant, die vertroue, agting en liefde van die Kerkraad en gemeente geniet het. Onder sy inspirerende leiding het die ampte roepingsgetrou funksioneer. Die armes is goed versorg en daar kon selfs buite die gemeentelike grense in Muntendam armes gehelp word.¹³⁷ Ook die ouderlinge was diep onder die indruk van hulle verantwoordelikheid en die tug is met nougesetheid gehandhaaf. Dit is tog opmerklik hoe die sonde ook in daardie “goeie oue tyd” in dié uiters konserwatiewe kringe deurgewerk het. Daar was enkele gevalle van ontug,¹³⁸ en een geval van egskeiding waar die vrou haar man nie in die huis wou toelaat nie en na vermaning “met snaterende woorden de kerkeraad heeft behandel.”¹³⁹ Pogings tot versoening het misluk, 'n Geval van “ergerlijk en schandelijk leven in ^[69] dronkenschap” het ook aandag geniet.¹⁴⁰ Selfs 'n ouderling moes geskors word omdat hy medepligtig was aan lotery.¹⁴¹ 'n Openbare ernstige vermaning moes i.s. Sabbatsontheiliging tot die gemeente gerig word. Die kerkraad kon nie langer “het uitoefenen van nering of hantering op den dag des Heeren” duld nie. “En deze vermaning geldt zoowel degene die wat halen uit de winkels als die verkoopen.”¹⁴² Daar is nie alleenlik nousienend gelet op die lewe nie, maar ook is die suiwerheid van die leer deur toepassing van tug gehandhaaf.¹⁴³

Uit die Hervormde Kerk het nog gedurig lidmate aansoek gedoen om aan te sluit by die Chr. Afg. Geref. Gemeente. Ook dit wou Postma op 'n ordelike wyse en uit suiwere motiewe laat geskied. Hy stel dan 'n vereenvoudigde akte van afskeiding op wat sodanige lidmate moes onderteken. Dit het soos volg gelui:¹⁴⁴

Aan het Hervormd Kerkbestuur der Gemeente te Wildervank.

De ondergetekenden geven aan ulieden vrijwillig en duidelijk te kennen dat zij zich

¹³³ Later professor aan die Teol. Skool, Kampen, en seun van ds. H. De Cock, vader van die Afskeiding 1834.

¹³⁴ So deur Postma voor in die ou lidmateregister aangeteken.

¹³⁵ Kerkraadsnotule, 7 April 1845, art. 5.

¹³⁶ Kerkraadsnotule, 5 Okt. 1846, en 26 Okt. 1846. Die ooreenkoms was dat hy 4 Sondae per jaar daarheen sou gaan en 4 maal net vir een diens op 'n Sondag.

¹³⁷ Kerkraadsnotule, 3 Jan. 1848, art. 5.

¹³⁸ Kerkraadsnotule, 14 April 1846, art. 3; 31 Mei 1846, art. 5.

¹³⁹ Kerkraadsnotule, 31 Mei 1846, art. 5.

¹⁴⁰ Kerkraadsnotule, 27 Nov. 1848, art. 4.

¹⁴¹ Kerkraadsnotule, 29 Des. 1845, art. 6.

¹⁴² Kerkraadsnotule, 4 Sept. 1848, art. 3.

¹⁴³ Kerkraadsnotule, 14 April 1846, art. 4. Dit is nie heeltemal duidelik wat die dwaling was nie. In elk geval het die kerkraad dit “als Gode lasterlijk” beskou.

¹⁴⁴ Opgeneem in Kerkraadsnotule, 8 Jan. 1849.

van uw kerkgenootschap door dezen afscheiden en reeds gevoegd hebben bij de Christ. Afsch. Gemeente te dezer plaats, omdat zij in uw kerkgenootschap niet meer de leer der zaligheid, uitgedrukt in de belijdenisschriften vastgesteld en aangenomen te Dordrecht 1618 en 1619, vinden, maar diezelfde leer weder terug gevonden hebben in bovengemelde Chr. Afg. Gemeente wensende met die gemeente de welbeproefde leer te belijden en in godzaligheid naar derzelver voorschriften te wandelen en te gelijk God onzen Zaligmaker biddende dat het Hem genadiglijk behage uwer aller harten tot die zuivere leer en opregten wandel terug te brengen tot zijns Naams eer en onzer aller gemeenschappelijke blijdschap.

Wildervank.

Hieruit is dit wel duidelik dat Postma die noodsaaklikheid wou beklemtoon dat alleen lidmate met grondige motiewe opgeneem mog wordt, t.w. hulle wat begeer om die “welbeproefde leer te belijden en in godzaligheid naar derzelver voorschriften te wandelen.” Dit moes hulle dus te doen ^[70] wees om die suiwere leer en 'n lewe dienooreenkomstig. Postma het wel gewet wat hy wou.

iii. *Uitgebreider arbeid:*

Tydens die bediening in Wildervank gee Postma besondere aandag aan die opleiding van aanstaande predikante. Onder sy leiding voltooi student E. Breitsma sy studie en geniet J. Beijer en S. Sypkens verdere opleiding.¹⁴⁵ Hiernaas het hy hom ook besonder beywer om die opleiding in die algemeen op 'n gesonde basis te plaas. Hy was 'n kragtige pleitbesorger vir en voorstander van konsolidasie van die opleiding,¹⁴⁶ waaroor later meer, en is as kurator van die Teologiese skool te Groningen benoem.¹⁴⁷

Dit is baie duidelik dat Postma ook in die breëre kerkverband al meer die vertrouwe gewen het. Die vergaderings van die Provinsiale Sinodes, Groningen, Junie 1844 en Mei 1846, verkies hom tot voorsitter en in April 1847 tot skriba.

Die grootste verdienste van Postma in hierdie tyd lê egter in die sentrale rol wat hy gespeel het in die versoening tussen en kalmering van twistende partye binne die Christelike Afsgekeie Geref. Kerk. Die leiding wat Postma in hierdie verband gegee het, het hom 'n plek gegee in die geskiedenis van die Christelike Afsgekeie Geref. Kerk in Nederland wat onkenbaar is, en wat hom tot “blywende eer”¹⁴⁸ strek. Hieroor later egter meer.¹⁴⁹

By al sy werksaamhede in die gemeente en in die breër kerkverband, het Postma tog ook nog tyd gevind vir selfstudie. Die studente wat by hom studeer het, het gehelp met die dienste. Dit het 'n weinig verligting gebring sodat hy hom ook aan studie kon wy. Postma was 'n onvermoeide werker. En tog, alles in aanmerking geneem, verbaas dit 'n mens nog dat hy tot die Provinsiale Sinode van Groningen, gehou 27 April 1847, die versoek rig “dat zij aanwijzen eenen persoon of personen die hem zouden kunnen examineren in de Latijnsche, Chaldeeusche, Syrische en Arabische talen.”¹⁵⁰ Hierdie voorliefde vir die ou tale is, soos ons

¹⁴⁵ Hieroor meer besonderhede in Hoofstuk IV.

¹⁴⁶ Daar was geen sentrale skool vir die opleiding en ook geen eenheid van optrede nie. Hieroor meer in hfst. IV.

¹⁴⁷ Notule, Prov. Sinode Groningen, 26 Mei 1846, art. 34.

¹⁴⁸ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 162.

¹⁴⁹ Vgl. hfst. V.

¹⁵⁰ As in aanmerking geneem word dat hy in Grieks en Hebreeus eksamen afgelê het by sy toelating tot die bediening, is dit duidelik dat Postma nou, al was dit elementêr, kennis gehad het van ses ou

reeds aangetoon het, by hom opgewek deur sy vroeëre leermeester, ds. De Haan. Of ds. De Haan enige aandeel gehad het aan sy verdere onderrig, is nie ^[71] duidelik nie; daar bestaan altans geen bewyse daarvoor of daarteen nie. Ons moet egter oppas dat ons Postma se kennis van dié tale nie oorskakel nie. Uiteraard kon dit in daardie stadium van sy lewe, volgens huidige wetenskaplike maatstaf, onmoontlik 'n vergevorderde en diepgaande kennis van al die tale gewees het. Ons moet dit egter ook nie onderskat nie. Vir sy tyd, met ondoeltreffende opleidingsfasiliteite, en oor die algemeen 'n betreklik lae standaard van opleiding in die Chr. Afg. Geref. Kerk, was dit onteenseglik 'n hoë prestasie en word die waarde daarvan verhoog as ons Postma se gebrekkige opleiding in gedagte hou. Dit is beslis 'n bewys van sy deurstellingsvermoë, studievernuif en intellektuele begaafdheid. Sy tydgenote was ook diep onder die indruk hiervan. Geen wonder, dat, as op dieselfde Provinsiale Sinode besluit word tot uitbreiding van die Teologiese Skool te Groningen, bepaal word dat dit in Wildervank gevestig sal word, en dat naas ds. De Haan wat die hoogste klasse sou onderrig in godgeleerdheid en tale, nog twee dosente benoem sou word om te help en een van hulle was ds. D. P. Postma wat “door groote meerderheid van stemmen” benoem word tot “leeraar in de talen.” ¹⁵¹ Ongelukkig kon die Provinsiale Sinode slegs “eene commissie tot het examineren in het Latijn aanwijzen; maar niet in de andere drie talen bijgevolg blijft een onvoldoende antwoord steken.”¹⁵²

'n Beter bewys as hierdie dat Postma se studeerkamer werklik studeerkamer was hoef seker nie gesoek te word nie. Bewus van sy eie gebrekkige wetenskaplike onderrig, het hy deur selfstudie sy kennis probeer aanvul.

iv. *Vertrek, 'n verbreking van tere bande:*

Eindelik het die dag van sy vertrek vanaf Wildervank aangebreek. Op 4 April 1849 maak hy aan “den breeden kerkraad bekend dat hij volgens de Dordtsche Kerkorde, de oud-ouderlingen en oud-diakenen¹⁵³ bij den kerkraad heeft, verzocht, omdat hij de roeping van de gemeente te Zwolle heeft aangenomen en nu van deze wenscht ontbonden te worden.”

Op sy versoek om 'n attestasie, gee die kerkraad dan 'n “goede getuigenis” oor sy leer, kerkregering en wandel en getuig verder “daar wij ruim vier jaren hem als onzen herder en leeraar in deze onze gemeente ^[72] en omstreken mogten genieten, en hier tot een uitgebreiden zegen onder de leiding des H. Geestes, heeft mogen werkzaam zijn en wenschen dus des Heeren wil, die enkel majesteit en heerlijkheid is, in alles te volgen en Gode te zwijgen.”

Die feit dat ds. E. Breitsma van Ten Boer, die eerste student wat onder leiding van ds. Postma sy studie voltooi het, beroep word na die vertrek van laasgenoemde, is 'n bewys van die vertrouwe wat hulle in Postma gehad het. Hulle verwag van die student net so 'n ywerige en pligsgetroue bediening as van die leermeester. Geen wonder dat die kerkraad gewoon aan die ywer van Postma, as ds. Breitsma beswaar maak teen die derde diens op Sondag, hom goed die waarheid vertel deur die hoop uit te spreek dat hy onder hulle “niet het logge vleesch zult

tale.

¹⁵¹ Weens onderlinge spanninge is die besluit nooit uitgevoer nie. Sien hieroor meer in hoofstuk IV.

¹⁵² Acta Provinsiale Sinode, 27 April 1847, art. 27. Ongelukkig was ds. De Haan nie op die Sinode teenwoordig nie, anders sou hy as kenner van die tale wel sodanige eksamen kon afgeneem het.

¹⁵³ Postma het hiermee iets in die Dordtse K.O. gelees wat nie daar staan nie. Meer bewyse kan aangehaal word, byvoorbeeld met tughandeling, dat Postma geen goeie kenner van die K.O. was nie. Om slegs een voorbeeld te noem, verwys ons na die sensuursaak van P. Bos en veral Kerkraadsnotule, 16 November 1846 en 12 April 1847, art. 5.

koesteren.”¹⁵⁴ Breitsma bedank en by die stel van die volgende drietal val hy slegs met enkele stemme uit.¹⁵⁵ Postma, ’n beminde leraar en herder, het nie maklik uit die gesigseinder van Wildervank verdwyn nie. Later versoek die kerkraad hom weer om daar behulpsaam te wees met die dienste.¹⁵⁶

Nie lank voor sy vertrek na Zwolle nie, sou ’n sware beproewing hom en sy gesin tref. Sy tweede vrou Janna Willemina Alberts Free is “in den jeugdigen leeftijd van bij 23 jaren overleden den 28 Januarij 1849.”¹⁵⁷

Met veel seën¹⁵⁸ het ds. Postma in die gemeente gearbei. En dit was nie net vier jare van vreugde en voorspoed vir die gemeente nie, maar ook vier jare van besondere betekenis in die vorming en arbeid van Postma self. Hy het duidelik tekens getoon van ’n kragtiger ontwikkeling van sy persoon en ’n ryper oordeel in sake.

4. ZWOLLE

i. Oorkoms na Zwolle en sake van algemene belang:

Die gemeente van Zwolle is op 11 Junie 1835 gestig deur ds. H. de Cock.¹⁵⁹ Aanvanklik is geen eie predikant beroep nie, maar twee oefenaars, Smitt en Schouwenburg het die dienste gelei terwyl ds. van Raalte^[73] verder die gemeente bedien het. Die eerste vaste predikant was ds. De Vos (1843-1846)¹⁶⁰ wat opgevolg is deur ds. C.G. de Moen (1846-1848).¹⁶¹

Op 5 Maart 1849 beroep die gemeente ds. Postma en besluit die kerkraad om in die beroepsbrief “hoegenaamd geene andere voorwaarden te melden,”¹⁶² behalwe dat hulle in ’n newegaande brief vermeld dat hulle hom beroep “met leer en vorm in dier voege zoo als Z.E.W. Zondag laastleden alhier den dienst heeft verrigt.”¹⁶³ Die “vorm” waaraan hulle Postma bind, is die sogenaamde ampsgewaad,¹⁶⁴ in daardie tyd ’n besondere strydpunt.¹⁶⁵ En veral hier in Zwolle het dit tydens die bediening van ds. De Vos, ’n bestryder daarvan,¹⁶⁶ veel spanning en twis veroorsaak. Die kerkraad, voorstanders daarvan, wou verdere botsing vermy.

Postma was egter nie tevrede met hierdie beroepsbrief wat “geene andere voorwaarden” vermeld nie. Op 26 Maart 1849 ontmoet hy die kerkraad en word die traktement vasgestel op 800 tot 1.000 gulde “naar evenredigheid van de toedragt der finantieele zaken.” Die ondervinding in sy eerste gemeente Minnertsga het Postma t.o.v. sy lewensonderhoud beslis versigtiger maar miskien ook ’n weinig wantrouend gemaak. Hy volg die roeping op en in die

¹⁵⁴ Vgl. Korrespondensie na Kerkraadsnotule 17 Mei 1849.

¹⁵⁵ Kerkraadsnotule, 27 September 1849, art. 3.

¹⁵⁶ Volgens inskrywing in Doopboek, 28 Okt. 1849, het hy weer die dienste daar waargeneem.

¹⁵⁷ Volgens inskrywing in Lidmateregister.

¹⁵⁸ Vgl. visitasierapporte in notuleboek, 30 September 1845, 6 Julie 1846 en 6 Julie 1848.

¹⁵⁹ Volgens gegewens in begin van eerste notuleboek van Kerkraad van Zwolle in Argief Geref. Kerk, Zwolle.

¹⁶⁰ Kerkraadsnotule, 26 Jan. 1843, art. 1 en 2 en 11 Mei 1846, art. 1.

¹⁶¹ Kerkraadsnotule, 23 Nov. 1846, art. 1 en 9 Okt. 1848, art. 1.

¹⁶² Kerkraadsnotule, 5 Maart 1849, art. 3.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Vgl. Kerkraadsnotule, 26 Maart 1849, art. 4.

¹⁶⁵ Vgl. Hoofstuk V.

¹⁶⁶ Vir Postma se standpunt hieroor sien Hoofstuk V.

begin van Mei 1849 word hy in die gemeente bevestig.

In meer as een opsig was die nuwe werkkring van ds. Postma anders as dié in die vorige dorpsgemeentes. Zwolle was 'n nie onbelangrike stad nie, die hoofstad van die Provinsie Overijssel. Verder was dié Provinsie die brandpunt van die verdeeldhede binne die Chr. Afskeie Geref. Kerk, en Zwolle 'n belangrike middelpunt van die Kruisgemeentes. In hierdie brandpunt van verdeeldhede neem Postma nou die herderstaf op “en sy ywer en strewe om die verskillende groepe bymekaar te bring, het hier 'n ruim veld vir beweging gehad.¹⁶⁷

Met erns neem Postma die taak in Zwolle op. Reeds op die eerste vergadering vermaan hy die kerkraad “tot wederzijdsche handhaving van waarheid en regt, en elkander met en in Christelike en broederlijke liefde voor te gaan en te behandelen.”¹⁶⁸

Ds. Postma het onmiddellik aandag geskenk aan verskillende sake.^[74] Met die oog op intensiewer bearbeiding is die gemeente in wyke verdeel¹⁶⁹ en aan elke ouderling 'n wyk toevertrou. Die kerkraad het gereeld vergader en die ampte het met besondere ywer funksioneer. Die ouderlinge het die tug streng gehandhaaf.¹⁷⁰ Die diakens het die armes deeglik versorg en ook besondere aandag geskenk aan weseversorging.¹⁷¹ Die kerkraad benoem 'n spesiale kommissie wat aandag hieraan moet gee en roep selfs 'n aparte Wesefonds in die lewe.¹⁷² Die kommissie het dadelik aan die werk gespring. 'n Uitvoerige reglement¹⁷³ is opgestel en 'n begin is gemaak met die insameling van fondse.¹⁷⁴ Hulle het uitgegaan van die gesonde beginsel van gesinsversorging en het ook wel deeglik gelet op die opvoeding van die kinders.¹⁷⁵ Met die vertrek van ds. Postma in 1858 en die afsterwe van die voorsitter, G. Rottger, het daar 'n tydelike breuk gekom in die goeie verloop van sake totdat in 1864 reorganiseer is.

'n Saak wat dikwels die aandag van die kerkraad geniet het, was die toenemende Sabbatsontheiliging in Zwolle. Dit moet nogal 'n oorplesierige stad gewees het! Reeds op 13 Augustus 1849, enkele maande na die koms van ds. Postma, besluit die kerkraad dat hulle “aan de regering dezer stad een beklag moet aanbieden over het sabbatschenden en de openbare bedrijven en gemakelikheden op den dag des Heren.”¹⁷⁶ Ds. Postma het self die brief opgestel en versoek die outoriteite “de openbare zonden en losbandigheden tegen te gaan en vooral dat door de Regering dezer stad de openbare spelen, gemakelikheden, op Zondag gebeurende, mogten verboden worden, opdat de dag des Heeren hierdoor niet meer worde ontheiligd en geschonden, en in tegendeel de gelegenheid voor de Godsdienst bevorderd worde.”¹⁷⁷ Die

¹⁶⁷ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 166. Oor hierdie leidende aandeel van Postma in die versoening van twistende groepe handel ons volledig in Hoofstuk V.

¹⁶⁸ Kerkraadsnotule, 30 April 1849, art. 3. Volgens dieselfde art. is dit die vergadering net voor die Sondag van sy bevestiging.

¹⁶⁹ Kerkraadsnotule, 8 Jan. 1850, art. 7 en 15 Jan. 1850, art. 3.

¹⁷⁰ Vgl. Kerkraadsnotule, 13 Mei 1851; 16 Sept. 1851; 21 Okt. 1851; 21 Augustus 1854; 18 September 1854.

¹⁷¹ Kerkraadsnotule, 7 Nov. 1855; 7 Des. 1855; 8 Sept. 1856.

¹⁷² Kerkraadsnotule, 7 Des. 1855, art. 4.

¹⁷³ Reglement opgeneem in Notuleboek van Kommissie vir Wesefonds.

¹⁷⁴ Notule, Kommissie vir Wesefonds, 12 Aug. 1856. In Argief van Gereformeerde Kerk, Zwolle.

¹⁷⁵ Notule, Kommissie vir Wesefonds, 6 Maart 1857.

¹⁷⁶ Kerkraadsnotule, 13 Augustus 1849, art. 4.

¹⁷⁷ Kerkraadsnotule, 20 Aug. 1849, art. 5.

versoek het hulle telkemale herhaal.¹⁷⁸

Die optrede na buite sou egter nie net hiertoe beperk bly nie. Postma word ryper in sy siening op sake en daarom ook vrymoediger om 'n stem te laat hoor waar hy dit nodig ag. So rig hy, bekommerd oor die toename van die Rooms Katolisisme in Nederland, namens die Kerkraad 'n adres aan die koning i.s. die aanstelling van meer biskoppe in die vaderland^[75] deur die Pous van Rome, met goedkeuring en medewerking van die koning. Daarin versoek hy: “dat dit door uwe majesteit niet worde toegestaan, Hoogst dezelve gebruikmakende van de magt den Koning toegekend door de grondwet Art. 65.

“De kerkeraad doet dit verzoek zoo ernstig en ootmoedig, niet om de Hooge Regering op te wekken tot middelen van geweld tegen eenig ander kerkgenootschap, maar uit de overtuiging gegrond op de geschiedenis van vroegere dagen, zoowel als van heden in andere landen, dat waar de Roomsche Catolieke godsdienst de overhand en magt heeft, de geloovige belijders der Bijbelleer en dienst zeer ja tot den bloede toe vervolgd worden, al zijn het anders de stilste en braafste burgers, zelfs is in dezen de overheid, die de Bijbel leer en dienst belijdt en voorstaat, niet ontzien.

“Uit vreeze dan van zulk eene overheersing bidden wij uwe Majesteit dat door Hoogst dezelve gewaakt worde tegen toeneming en uitbreiding van Rome's magt in ons vaderland.¹⁷⁹

Postma se bedieningstyd in Zwolle het vir die gemeente rustig en ryklik geseënd verloop. Daar was duidelike tekens van geestelike bloei, vooruitgang en kerklike meelewing.

ii. *Geseënde arbeid in kerkverband:*

Naas sy veelvuldige gemeentelike pligte het Postma tydens sy verblyf in Zwolle ook intensiewe aandag geskenk aan kerklike sake in die algemeen. As “de leidende figuur,”¹⁸⁰ soos Den Hartogh hom tereg karakteriseer, van die Chr. Afg. Geref. Kerk in die Provinsies Overijssel en Gelderland, is na Postma opgesien om leiding wat hy met bekwaamheid gegee het. Die notules van die Klassis Overijssel¹⁸¹ gee ondubbelsinnige getuienis daarvan. Op die grootste meerderheid van die vergaderings is hy verkies op die moderamen. Hy is benoem tot penningmeester en korrespondent van die Klassis,¹⁸² tot visitator,¹⁸³ asook op die kommissie vir die versorging van behoeftige studente.¹⁸⁴

Ook uit die notules van die Provinsiale Sinode van Overijssel en Drenthe¹⁸⁵ is dit oorduidelik dat Postma die betiteling van “de leidende figuur” in hierdie Provinsie waardig is. Op die meerderheid van die^[76] vergaderings is hy verkies tot voorsitter — hy is benoem tot Provinsiale Korrespondent,¹⁸⁶ en by eksaminering van studente is hy telkens aangewys as eksaminator.¹⁸⁷ Sy adviese i.v.m. verskillende sake het rigtinggewend en inspirerend gewerk.

¹⁷⁸ Kerkraadsnotule, 12 Aug. 1851; 26 Maart 1852; 14 Maart 1853; 18 Jan. 1856.

¹⁷⁹ Kerkraadsnotule, 8 April 1853.

¹⁸⁰ G.M. den Hartogh: Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam, p. 56 (Uitgawe W. D. Meinema, Delft).

¹⁸¹ In die argief van die Klassis wat gevestig is by die Gereformeerde Kerk, Zwolle.

¹⁸² Acta, Klassis Overijssel, 12 Nov. 1850, art. 7.

¹⁸³ Acta, Klassis Overijssel, 4 Maart 1857, art. 9.

¹⁸⁴ Acta, Klassis Overijssel, 18 Julie 1854, art. 10.

¹⁸⁵ Die Notuleboeke in die Provinsiale argief wat gevestig is by die Gereformeerde Kerk, Zwolle.

¹⁸⁶ Acta, Prov. Sinode, Overijssel en Drenthe, 23 Febr. 1853, art. 17.

¹⁸⁷ Vgl. Acta, Prov. Sinode Overijssel en Drenthe, 27 Junie 1849, art. 20; 15 Feb. 1854, art. 4; 6 Sept.

Ons dink in hierdie verband veral aan sy ywer vir Christelike onderwys,¹⁸⁸ sy intense belangstelling vir die skepping van betere fasiliteite in belang van doeltreffender opleiding van studente¹⁸⁹ en bo alles sy onvermoeide ywer en uiters taktvolle leiding in die hereniging van die Chr. Afg. Geref. Kerk met die Brummelkampgroep.¹⁹⁰

Ook buite sy Provinsie het Postma sy kragte gegee aan, en sy invloed laat geld in kerklike aangeleenthede. Op elk van die Sinodes, gehou vanaf 1849 tot 1857, het Postma die Provinsie Overijssel op die Sinode verteenwoordig.¹⁹¹ En op die Sinodes van 1854 en 1857 het hy ook op die moderamen¹⁹² gedien, seker 'n bewys van die vertrou en agting wat hy in die kerkverband geniet het. Uit die Sinodale Handeling van daardie tyd is dit baie duidelik dat Postma 'n belangrike aandeel gehad het aan die goeie verloop van sake. As penningmeester van die Teologiese Skool te Kampen het hy 'n betekenisvolle aandeel gehad aan die so belangrike kinderjare van die skool. Hy is op verskeie kommissies benoem maar ons ag die belangrikste hiervan die kommissie wat moes ingaan op en uitspraak gee oor 'n klag van valse leer teen ds. Dijksterhuis van Groningen.¹⁹³ Dit is opmerklik dat Postma meermale op kommissies benoem is wat in gevalle van tweedrag versoenend moes optree.¹⁹⁴ In die lig van sy sentrale rol as vredemaker by die hereniging van botsende partye en veral met die Brummelkamp-groep, verbaas dit nie dat die Sinode hom as sodanig meermale gebruik het nie. Postma kon met 'n heldere visie en kalme benadering onderskei tussen die belangrike en also uitstyg bo kleinlikhede in twisgedinge en botsings.

[77]

iii. *Postma en die stryd vir Christelike onderwys:*

In Zwolle het Postma hom o.a. veral ook beywer vir die oprigting van 'n Christelike skool. Om sy bemoeienis en stryd in hierdie verband in die regte perspektief te sien, moet ons dit besien teen die breëre agtergrond van die aksie van die Chr. Afg. Geref. Kerk vir Chr. onderwys.

Ons het reeds gewys op die ontkerstening van die skool in die eerste helfte van die 19e eeu wat officieel vasgelê is in die skoolwet van 1806.¹⁹⁵ “Zoo was de school,” aldus Bouma, “gedeformeerd, gevolg van de deformatie van de kerk, waarmee die van de school noodzakelijkerwijze gelijke tred houdt.”¹⁹⁶ Die Afskeiding van 1834 kon nie in die toestand berus nie. Nee, die reformatoriese suurdeeg moes die hele deeg deursuur. “Er is geen stukje

1854, art. 2.

¹⁸⁸ Acta, Prov. Sinode (Overijssel en Drenthe, 27 Junie 1849, art. 6 (b)).

¹⁸⁹ Sien Hoofstuk IV.

¹⁹⁰ Sien Hoofstuk V.

¹⁹¹ Die Sinode is nie saamgestel deur direkte afvaardiging van die kerkrade nie, maar uit gedeputeerdes van die Prov. Sinodes.

¹⁹² In 1854 as ondervoorsitter en 1857 as adj. skriba.

¹⁹³ Acta Sinode 1857, art. 168. (Uitgawe S. van Velzen (jnr.) Kampen, 1857). in die Sinodale Argief van die Gereformeerde Kerke, Nederland, is 'n lêer met as opskrif, in Postma se handskrif: “Stukken van de Commissie die namens de Sijnode naar Groningen is geweest in 1857”. Dit handel oor die ondersoek van die Dijksterhuis-saak. Ons ag dit nie nodig om verder hierop in te gaan nie.

¹⁹⁴ Vgl. Acta Sinode 1857, art. 33. (Uitgawe S. van Velzen (jnr.), Kampen, 1857).

¹⁹⁵ Sien hoofstuk I.

¹⁹⁶ C. Bouma: ca.: Van 's Heeren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht, p. 149. (Uitgawe J.H. Kok, Kampen, 1934).

van het leven, waarop de ge-re-formeerde kerk haar invloed niet gevoelen doet en dat ze niet direct of zijdelings doet gevoelen dat ze van haar vervorming vernieuwd is en uit haar diepe slaap is ontwaakt.

“In concreto dan gaat de kerk zich ook bemoeien met de school; dan wordt in de sfeer der reformatie ook betrokken het onderwijs aan de jeugd.”¹⁹⁷ Die verbondsjeug kon nie uitgelewer word aan ’n onderwysstelsel wat verhewe was bo geloofsverdeeldheid nie. In 1834 begin dus ook die worsteling om die skool “naar de wet der reformatoriese levenskracht, die niet dulden kan, dat op historisch aan den Koning der kerk toebehorend terrein, op ook maar één plaatsje nog de vijand een bolwerk heeft bezet.”¹⁹⁸

In die eerste jare, terstond na die Afskeiding van 1834, is nie veel aandag aan die Christelike onderwys geskenk nie. Dit is te verstaan. In die hitte van die stryd en onder felle vervolging moes die aandag so gekonsentreer word op die voortbestaan en bediening van die afgeskeie gemeentes dat daar nog nie gedink kon word aan die vrymaking van die skool nie. As die kerk mettertyd egter meer gevestig raak en “op adem waren gekomen.”¹⁹⁹ begin ook die stryd om die herstel van die Christelike skool. ’n Meer simpatieke houding²⁰⁰ van Koning Willem II teenoor herhaalde versoeke om verandering van die onderwysbeleid, het die stryd vir die Christelike skool nuwe moed laat skep. Die belangrikheid van die^[78] Christelike onderwys is deur persone, kerkrade en meerdere vergaderings vuriglik bepleit en beklemtoon. Met hierdie eerste stemme vir die oprigting van die Christelike skool sou ook die stem van die jong predikant Postma opklink.

Terwyl Postma predikant in Middelstum was, het die Klassis Warffum, waaronder Middelstum ressorteer het, reeds aandag aan die saak geskenk. Op sy vergadering van 27 Junie 1842, waarvan Postma skriba was, is gehandel “over het schoolonderwijs der kinderen, dewijl onze kinderen niet naar Christelijke orde onderwezen worden, maar tegen dezelve; om te beraden of wij, als afgescheidenen niet zouden kunnen verkrijgen een vrij onderwijs, zonder beheer van die verderfelijke opleiding der kinderen.”²⁰¹ Dit is van soveel belang geag dat ’n kommissie benoem is, t.w. di. K.J. Timmerman, D. Postma en oudl. F. Hekma, om “het verkeerde in het schoolonderwijs”²⁰² te ondersoek. Op die volgende Klassikale vergadering van 26 Sept. 1842²⁰³ rapporteer die kommissie en besluit die vergadering om “deze zoo belangrijke zaak” deur te stuur na die Provinsiale Sinode om “er te zamen over te raadplegen of men ook zou kunnen vorderen tot een gezond onderwijs voor de kinderen der Gemeente Christi te verkrijgen.”²⁰⁴ As gevolg hiervan het die Provinsiale Sinode van Groningen 8 Maart 1843, waarvan Postma skriba was, oor die onderwys van die jeug gehandel.²⁰⁵ Die besware teen die bestaande onderwys is in ’n ernstige lig gesien as strydende met die gewete “want gelijk

¹⁹⁷ C. Bouma, a.w., p. 148.

¹⁹⁸ C. Bouma, a.w., p. 151.

¹⁹⁹ Idem, p. 156.

²⁰⁰ Vir meer besonderhede hieromtrent sien C. Bouma, a.w., p. 156. Kortliks kom dit daarop neer dat die vryheid van die onderwys in die nuwe grondwet vasgelê is.

²⁰¹ Notule, Klassis Warffum, 27 Junie 1842, art. 4. Notuleboek in Klassikale Argief te Winsum, Prov. Groningen.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Art. 2.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Art. 10, Acta van Provinsiale Sinode van Groningen in Provinsiale Argief van Geref. Kerk te Groningen.

het thans staat, kunnen Gods kinderen niet aan hunne roeping nog begeerte voldoen voor God ten aanzien hunner kinderen.”²⁰⁶ ’n Besluit om Klassikaal klagte in te dien by die koning oor die bestaande onderwys het die Klassis Warffum, 16 Maart 1843,²⁰⁷ onder voorsitterskap van Postma, ten uitvoer gebring. Die noodsaaklikheid van Christelike onderwys geniet later weer die aandag van die Prov. Sinode van Groningen op sy vergaderings van 11 Oktober 1843²⁰⁸ en 19 Junie 1844.²⁰⁹ Postma het beide vergaderinge as afgevaardigde bygewoon en het op dié van 1844 gepresideer. Ook die Sinode van 1846 het onder ^[79] voorsitterskap van ds. Postma weer gehandel “over het aanvragen van vrijheid van het lager onderwijs.”²¹⁰

Ons het hierdie enkele mededeling gedoen om aan te toon dat Postma, reeds in sy eerste jare van bediening, kennis gemaak het met die sogenaamde skoolstryd. En al het hierdie eerste pogings, as gevolg van ’n onsimpatieke owerheid, weinig sukses gehad, het die kennismaking daarmee tog bevrugterend en verrykend op die ontwikkeling van Postma ingewerk soos blyk uit sy latere kragtige optrede en leiding met die oprigting van die Christelike skool te Zwolle.

Die kerkraad van die Chr. Afgeskeie Gereformeerde Kerk te Zwolle het intussen nie stilgesit nie. Reeds op 23 November 1844 rig hulle ’n versoekskrif tot die Burgemeester en “Wethouders” van Zwolle oor die oprigting van ’n Christelike skool.²¹¹ Wanneer hierdie versoek misluk, gaan die kerkraad in hoër beroep tot die Gedeputeerde State van Overijssel waarop eweneens ’n weiering volg. Die eerste poging was dus baie ontmoedigend.

Vanaf 1848 het etlike faktore daartoe meegewerk dat die kerkraad van Zwolle met nuwe moed en ywer die stryd opneem vir ’n Christelike skool.

Eerstens is in die nuwe Grondwet van 1848 die bepaling opgeneem: “het geven van onderwijs is vrij.”²¹² Die onderwyswet van 1806 het egter nog altyd gegeld, wat o.a. bepaal het dat gemeentebesture²¹³ toestemming moes gee vir die oprigting van vrye skole en “zij hielden juist de oprichting van vrije scholen zo veel zij konden tegen.”²¹⁴ Minister Thorbecke het, soos blyk uit die Grondwet van 1848 ’n meer toegeeflike houding ingeneem en in 1849 stuur hy ’n sirkulêre aan die Gedeputeerde State van die verskillende provinsies waarin hy stedelike en Provinsiale besture versoek om “vooral in de geest der tegenwoordige Grondwet”²¹⁵ meer toegeeflik op te tree teenoor aanvrae vir die oprigting van besondere skole.

Tweedens het van die Sinode van 1849 ’n dringende oproep uitgegaan tot kerkrade en gemeentes om hulle met hernude ywer toe te lê op ^[80] die stigting van Christelike skole. Die

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Art. 7.

²⁰⁸ Acta, art. 15.

²⁰⁹ Acta, art. 9.

²¹⁰ Handelingen en Besluiten der Sijnodale vergadering te Groningen, 1846, art. 83.

²¹¹ Besonderhede ontleen aan A.E. Hofman: Het ontstaan der eerste Christelijke school te Zwolle. (Uitgawe H. Tulp, Zwolle, 1925.) Besonderhede omtrent die oprigting van die skool te Zwolle is ook opgeteken in P. de Zeeuw: De worsteling om het kind. (Uitgawe Krichner, Amsterdam C, 1925) asook in F. Kalsbeek, J. Lens en J.B. Meijnen: Van Stryd en Zegen. (Uitgawe B. van der Land, Amsterdam, 1904).

²¹² Soos aangehaal deur D. Langedijk: De Geschiedenis van het Protestants-Christelijk onderwijs, p. 77. (Uitgewerij van Keulen, Delft, 1953).

²¹³ D.w.s. stadsrade.

²¹⁴ D. Langedijk, a.w., p. 83.

²¹⁵ F. Kalsbeek e.a., a.w., p. 97.

Sinode was van oortuiging “dat de bezorging van goede scholen tot de verpligting der Kerk behoort, gelijk trouwens in art. 21 der Kerken-ordening van Dordrecht uitgedrukt staat.”²¹⁶ Op grond hiervan het die vergadering geoordeel “dat iedere Gemeente verpligt is en geraden moet worden, om zelve alle behoorlijke middelen in het werk te stellen tot verkrijging van eene School voor hare kinderen.”²¹⁷

’n Derde faktor was die koms van ’n jong en energieke predikant in die persoon van Postma. Hy het onmiddellik die vertrouwe gewen en deur sy kragtige optrede sou die ideaal van die Christelike skool in Zwolle spoedig werklikheid word.

Spoedig na die koms van ds. Postma het die kerkraad gehandel oor “een eigen school”²¹⁸ en hulle wou ook sommer dadelik met die “werkzaamheden aanvangen.”²¹⁹ Hulle was besiel met ’n onverbiddelike beslistheid. Die oprigting van ’n Christelike skool moes teen elke prys werklikheid word. En as Postma in die Handelsblad ’n advertensie sien van ’n onderwyser wat die kinders “in de vreeze des Heeren wenscht op te leiden,”²²⁰ sien hy hierin ’n gulde geleentheid om ’n geskikte onderwyser te bekom. Selfs nog voordat vryheid by die owerheid aangevra is vir die oprigting van die skool, tree Postma al, namens ’n skool-kommissie deur die kerkraad benoem,²²¹ met die onderwyser, J. Weenink, in verbinding²²² en word hy ontbied om die kerkraad te ontmoet.²²³

Op 9 April 1850 rig die kommissie ’n versoekskrif tot die stedelike owerheid om outorisasie vir die oprigting van ’n Christelike skool. Hulle rig hulle tot die owerheid, “ernstig en allerdringendst verzoekende, ja smeekende om eene spoedige en gunstige dispositie.”²²⁴ Die owerheid van die stad weier die versoek omdat hulle “geene behoefte”²²⁵ aan die oprigting van ’n nuwe skool insien nie. Postma en sy kommissie gee die moed egter nie op nie. Hulle tree in verbinding met Groen van Prinsterer en Baron A. Mackay en op aanmoediging en advies van die twee groot^[81] voorvegters vir Christelike onderwys in Nederland, word op 3 Junie 1850 ’n versoek gerig tot die Gedeputeerde State met ’n nadere verklaring van hulle doel, naamlik “om aan hunne school eene meer positief Christelike rigting te geven.”²²⁶ Nadat hulle in die tussentyd op allerlei vrae moes antwoord en teen allerlei bedenkinge van die kant van die Gedeputeerde State geprotesteer moes word, is die langverwagte en vurigbegeerde toestemming van die State tog eindelik ontvang op 31 Oktober 1850. Die stryd was nie tevergeefs nie. Die Christelike skool is opgerig. Vir Postma en sy medestryders was dit “een blijde dag.”²²⁷

²¹⁶ Verslag van de Sijnode 1849, V, art. 1. (Uitgawe Hoogkamer, Amsterdam, 1849).

²¹⁷ Ibid. Die Sinode bepleit dus ’n stelsel van kerkskole.

²¹⁸ Kerkraadsnotule, Zwolle, 4 Junie 1849, art. 6.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Kerkraadsnotule, 1 Februarie 1850, art. 5.

²²¹ Kerkraadsnotule, 19 Februarie 1850, art. 5.

²²² Vgl. Kerkraadsnotule, 26 Februarie 1850, art. 4.

²²³ Die ontmoeting het plaasgevind. Vgl. Kerkraadsnotule, 2 April 1850, art. 3.

²²⁴ Brief opgeneem in Notuleboek van Skoolkommissie te Zwolle. Die Notuleboeke word bewaar in die skool vir uitgebreide laer onderwys in die Goudsteeg te Zwolle. Die skool is die historiese voortsetting van die oorspronklik opgerigte Skool in 1851. Tydens ’n besoek aan Zwolle in 1953 is ook besoek gebring aan die skool in die Goudsteeg.

²²⁵ Volgens brief 25 April 1850, opgeneem in Notule van Skoolkommissie.

²²⁶ Volgens brief, 3 Junie 1850, opgeneem in Notule van Skoolkommissie.

²²⁷ Volgens verslag in “De Stem”, 30 April 1852, 2e jaargang no. 7.

In 'n sirkulêre opgestel deur Postma, wat onmiddellik hierna aan die ouers gestuur is, beklemtoon hy o.a. die volgende: “Het is de behoefte onzes harten, dankbaar te erkennen dat de Heere, die alles bestuurt, dit werk heeft doen gelukken. Hij heeft de gebeden verhoord en getoond dat Hij magtig is meer dan overvloedig te doen, boven alles wat wij bidden of denken.”²²⁸ Uit die sirkulêre is dit verder duidelik dat Postma, wat die hoofsaak aanbetref, 'n suiwere blik gehad het op die noodsaaklikheid van Christelike onderwys. Dit is 'n voortsetting en aanvulling van die verbondsonderrig. Die openbare skool kan nie voldoen “aan de behoefte van Christelijke ouders, wie het eene heilige roeping is, hunne kinderen op te voeden in de vrees des Heeren die het beginsel is van alle wijsheid.”²²⁹ Die Christelike karakter van die onderwys word ook baie duidelik beklemtoon in die Reglement van deelneming van “de Bijzondere School der Eerste Klasse,” waarin die doel van die onderwys bepaal word as “levendige kennis van den Drieëenigen God.”²³⁰

Die onderwys moes egter ook nasionaal wees; want: “wat de geschiedenis des vaderlands betreft, ook deze zal aan de jeugd getrouw en naar waarheid worden voorgesteld”²³¹ met die oog daarop dat die “navolgende geslacht dit weten zoude en deszelfs hope op God zouden stellen.”²³² Wat laasgenoemde aanbetref, was dit 'n besonder suiwere siening. Die nasionale in die onderwys is nie 'n doel op homself nie, maar staan in diens van die Christelike. ^[82] Op 6 Jan. 1851 open ds. Postma²³³ die skool met 60 kinders en een onderwyser, J.H. Weenink.²³⁴

Die skoolkommissie het gewerk “als bijen.”²³⁵ Hulle het elke Vrydagaand vergader en die notule van die eerste jare gee 'n duidelike beeld van hulle toewyding en ywer. “Een der belangrijkste”²³⁶ sake was die nasien van die leesboeke wat, voordat hulle aangeskaf kon word, eers aan hulle resensie onderwerp moes word.²³⁷

Die samewerking met ander gereformeedgesindes is gesoek. In beginsel is hiermee die engere standpunt van kerkskole, soos voorgestel deur die Sinode van 1849,²³⁸ laat vaar. Gispen

²²⁸ Sirkulaire opgeneem in die Notuleboek van die skoolkommissie.

²²⁹ Ibid.

²³⁰²³⁰ Aldus Art. 2 in: Reglement van deelneming in de Bijzondere School der Eerste Klasse, tot bevordering van Christelijk Schoolonderwijs, opgerigt te Zwolle, ingevolge autorisatie, verleend door E.G. Achthb. Heeren Gedeputeerde Staten der Provincie Overijssel, den 31 Oktober 1850. Gepubliseerde reglement in my pernoonlike besit.

²³¹ Idem, voetnoot 228.

²³² Ibid.

²³³ Die opening is waargeneem deur ds. Postma. Hy het laat sing uit die Môresang, vs. 6. Dit lui:

Schenk uwe zegen hij uw Woord!
Het rijk des satans word' verstoord!
Sterk leeraars, sterk ons overheid
In 't werk door U hun opgeleid.

²³⁴ Weenink was nie van die Chr. Afg. Geref. Kerk nie, maar sluit daarby aan met sy oorkoms na Zwolle in Julie 1850. Aangesien toe nog geen toestemming verkry is vir die oprigting van die skool nie, het Weenink as hulpkrug in die godsdiensoonderrig vier klasse in 'n week waargeneem en sou hy ook help met voorlesing en sang in die dienste.

²³⁵ A.E. Hofman, a.w., p. 10.

²³⁶ Notule skoolkommissie 10 Jan. 1851, art. 2.

²³⁷ In sy kommentaar op hierdie aangeleentheid is A.E. Hofman in sy a.w., pp. 11-12 oordrewe sarkasties. Hy maak 'n karikatuur daarvan.

²³⁸ Sien voetnoot 217.

noem dit “den verstandigen raad”²³⁹ van ds. Postma. Afgesien daarvan dat dit verstandig was, was dit ook tipies van die persoon van Postma. Hy het beseft dat daar nog gereformeerdes was buite die grense van die Chr. Afskeie Geref. Kerk wat nie deur ’n kerkhistiese optrede vervreem moes word nie, maar wie se samewerking gesoek moes word op dié terreine, waar dit moontlik was, in hierdie geval op onderwysgebied. Dit het gelei tot die benoeming van lidmate van die Gemeente onder die Kruis asook van die Hervormde Kerk op die skoolkommissie. Postma se goedertrou het hom egter in omstandighede laat beland waar hy nie graag wou wees nie. Deurdat een van die verteenwoordigers van die Chr. Afskeie Geref. Kerk op die kommissie, die kerk bedank het, het die posisie ontstaan dat die meerderheid op die kommissie lede van die Hervormde Kerk was. En doelbewus het hulle daarna gestreef om dié toestand te handhaaf.^{240 [83]} Dit het Postma nie aangestaan nie en dit het hy ook nie met die samewerking beoog nie. Hy het in gedagte gehad dat, veral wat die godsdiensoerrig aanbetref, ’n regsinnige kerkraad tog altyd die toesig oor die skool moes behou,²⁴¹ wat vir hom samewerking nie uitgesluit het nie. In plaas van harmoniese samewerking het daar nou spanning geheers, wat verhoog is toe meester Weenink bedank het as lid van die Chr. Afg. Geref. Gemeente.²⁴²

In 1859 is “het bestuur en opzigt over de school”²⁴³ opgedra aan die Chr. Afg. Geref. Gemeente van Zwolle.

Die Here het die klein begin van 1851 ryklik geseën. ’n Jaar na die opening van die skool is die getal kinders al verdubbel tot 127.²⁴⁴ Daar was groei en bloei. “Schijnbaar nietig en klein was haar begin, onder vele tegenkantingen en worstelingen was haar voortgang, en ondanks die tegenkantingen en ondanks die worstelingen nam zij in bloei toe.”²⁴⁵ In Jan. 1853 staan die leerlingetal al op 144 en is ook alreeds ’n begin gemaak met ’n aandskool.²⁴⁶ Die teenstand het afgeneem; trouens, “het goede dat dit onderwijs van zich verspreidt, wordt meer en meer erkend.”²⁴⁷ Die kommissie is grootliks verheug oor die vordering en groei, en hulle is hoopvol wat die toekoms aanbetref: “de dageraad breekt aan, het licht begint te glooren.”²⁴⁸ Later is selfs ’n aandskool in Frans begin en stel die kommissie in die vooruitsig die onderrig van Engels, Hoogduits en Meetkunde.²⁴⁹ Op 10 Nov. 1857 besluit die kommissie tot vergroting van die skoolgebou “vanwege het steeds klimmende getal van schoolgaande kinderen.”²⁵⁰ Die skool het verder uitgebrei en het die moeder geword van etlike dogters in Zwolle.

Hierdie klein begin het uitgegroeï tot ’n Christelike skool vir uitgebreide laer onderwys wat

²³⁹ J. Gispen: Maandblad van de Gereformeerde Kerk te Zwolle, Mei 1912 3e jg., no. 25.

²⁴⁰ As ’n vakature op die kommissie ontstaan, weier hulle om dit aan te vul. Hulle voel nie om ’n Hervormde lidmaat te benoem omdat dit te in die oog lopend sal wees, maar wil ook nie ’n Chr. Afg. lidmaat benoem omdat dit dan weer ’n gelykop verdeling sou wees. Vgl. Notule skoolkommissie, 8 Des. 1853, art. 7; 5 Jan. 1854, art. 4; 26 Jan. 1854, art. 4; 23 Feb. 1854, art. 8.

²⁴¹ So spreek hy hom uit op Kommissievergadering, 14 Sept. 1854, art. 7.

²⁴² Soos reeds aangetoon was hy vroeër geen lidmaat van ’n Chr. Alg. Geref. gemeente nie.

²⁴³ Volgens art. 1 van ’n nuwe Reglement in die Notule van die skoolkommissie, 7 Sept. 1859.

²⁴⁴ Uit verslag oor skool in Notule van Skoolkommissie onder datum 30 April 1852.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Uit verslag oor skool in Notule van Skoolkommissie onder datum 26 Mei 1853.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Uit verslag oor skool in Notule van skoolkommissie onder datum 10 April 1856.

²⁵⁰ So besluit deur skoolkommissie volgens Notule, 10 Nov. 1857, art. 2.

sterk ooreenkoms vertoon met die hoërskool in Suid-Afrika. Die skool staan vandag nog in Zwolle in die Goudsteeg.²⁵¹ Met reg kan dit aangemerkt word as 'n monument wat spreek^[84] van die troue arbeid en deursettingsvermoë van die verlede, wat spreek van 'n lewensooruiging en idealisme; 'n klinkende daad, wat spreek van 'n heldere insig in die noodsaaklikheid van Christelik-nasionale onderwys. Die skool is inderdaad 'n monument, 'n nagedagtenis aan 'n klein groepie manne met Postma aan die spits “in stralend historielicht geplaatst omgeven van den nimbus van hun onverzettelijk geloof en hun beginselvastheid.”²⁵² En solank daar belangstelling is vir 'n Christelike skool in Nederland, so lank sal die naam van ds. Postma en sy werk in Zwolle in dankbare vermelding voortleef²⁵³ tot eer van Hom wat ook die onderwys wil gebruik in Sy diens.

iv. *Slotopmerkinge en vertrek:*

Uit die voorgaande is duidelik dat Postma homself nie gespaar het nie. Hy was “een actieve leeraar en wilde gaarne allerlei dingen goed geregeld hebben.”²⁵⁴ Oor die algemeen was sy arbeid in Zwolle ryklik geseën en was hy besonder bemind. In Januarie 1852 ontvang Postma 'n beroep na Noord-Amerika, seker 'n bewys van die agting en vertroue wat hy geniet het. Aangaande hierdie beroep het 'n berig in die blad “De Stem” verskyn wat vir homself spreek. Dit het soos volg gelui:

“Zwolle: Heden morgen, zijnde Zondag den 18 dezer, werden wij op het onverwachts diep in het harte gewond bij het hooren bekend maken dat onze leeraar ds. Postma een beroep uit Amerika had ontvangen. Mogt de Heere door deze donkere wolk, die ons by vernieuwing dreicht als een beproevingsweg, ons tot den gebede aanvuren en dezelve genadig van ons wenden, om verder zijne gunst en zegen over leeraar en Gemeente af te smeeken en te bidden dat de tot hiertoe door zijn Eerw. begonnen onvermoeide en belangstellende werkzaamheden, met zoveel gunst en zegen bekroond, door den Heere nog verder met zijne goedgunstigheid onder onze gemeente en school, ook in het algemeen voor Nederland en zijne duurgekochte Kerk met den gewenschten zegen worden achtervolgd.”²⁵⁵ Duideliker taal as dit oor die seënryke werk in en liefdevolle verhouding tot die gemeente van Zwolle, het 'n mens nie nodig nie. Geen^[85] wonder dat die kerkraad hom ernstig versoek het om hieraan “geen gevolg te geven.”²⁵⁶ Postma het vir die beroep bedank.

Oor die algemeen was daar groei²⁵⁷ en vooruitgang. Volgens die uiters korte aantekeninge

²⁵¹ D.w.s. in 1953.

²⁵² A.E. Hofman, a.w., p. 12.

²⁵³ A.E. Hofman se perspektief en konklusie in sy a.w., pp. 12 en 13 is nie in harmonie met die historiese feite nie, wanneer hy in die geskiedenis van die Geref. skoolonderwys te Zwolle vier persone besonderlik noem met weglating van die naam van ds. Postma, die stigter, die leidsman en raadsman in die eerste krisissjare van stryd en smaad.

²⁵⁴ J. Gispen, a.w.

²⁵⁵ De Stem, 2e jaargang, no. 4, 28 Jan. 1852.

²⁵⁶ Kerkraadsnotule, 27 Jan. 1852, art. 5. Sodanige versoek het ook van persone buite die gemeente van Zwolle gekom. J. Jans, Kampen, 19 Jan. 1852, versoek Postma om te bly, “niet alleen ten belange van Gods Kerk maar ook voor het vaderland”. D. Buijs, Kampen, 21 Jan. 1852, versoek: “Och blijf toch bij ons.” T. Roijs, Kampen, 24 Jan. 1852, skryf dat Amerika “onze beste dienaars te willen ontnemen.” E. Breitsma, Assen, 3 Feb. 1852, wys op die verskeurdheid van die kerk, dit moet geheel word, en “dat U EW. diensten daartoe van een gewenscht gevolg kunnen zijn onder Gods zegen.” Hierdie briewe en talle ander van bedanking toe Postma vir die beroep bedank het, is in die G.K.A. Priv. briewe en persoonlike stukke van D. Postma. Ongeorden.

²⁵⁷ Volgens die “Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Geref. Kerk in Nederland 1856 was

by geleentheid van visitasie, is in die reël “alles wel bevonden.”²⁵⁸

In sy gesinslewe is Postma hier in Zwolle andermaal swaar getref. Na die afsterwe van sy tweede vrou in Wildervank het ds. Postma op 11 Februarie 1850 vir die derde maal in die huwelik getree met Ida Sijpkens, dogter uit 'n welgestelde en gesiene boere-familie,²⁵⁹ in Meeden, provinsie Groningen. Tydens sy verblyf in Wildervank, toe hy ook Meeden bedien het, moet Postma die familie leer ken het. Uit hierdie huwelik is vier kinders gebore: Petrus, gebore 22 Julie 1851, Zwaantje, gebore 15 Junie 1852, Petrus, gebore 21 Januarie 1854 en Martinus, gebore 14 Julie 1855.²⁶⁰ Naas hierdie seënryke vermeerdering in die gesin sou hy egter ook swaar getref word deur die dood. Drie kinders is kort na mekaar oorlede.²⁶¹ Sy moeder ontval hom in 1856 en op 30 Maart 1857 tref 'n besondere gevoelige slag hom by die afsterwe van sy derde vrou, Ida Sijpkens, na “eene groote en langdurige ziekte.”²⁶² Dit was vir ds. Postma 'n swaar beproewing. In die lidmateregister²⁶³ wat hy in Julie 1850 vir die gemeente Zwolle aangelê het, teken hy by die naam van Ida Sijpkens die volgende aan: “Oorleden den 30 Maart 1857. Welk een groot verlies! Welk een harde zaak die ik nu moet schrijven! Dan de Heere is mij boven en onder alles goed en nabij, mijn God is mijne sterkte! [86] D. Postma.” In “De Bazuin” van 3 April 1857²⁶⁴ spreek hy in 'n berig oor haar afsterwe as “de allergevoeligste slag, die ons op aarde kan wedervaren,” en van haarself getuig hy in dieselfde berig: “Zij leefde doorgaans door het geloof, en stierf alzoo kalm en zacht, onder veel betuiging van Gods genade en trouw.”

Hierdie sou nie die laaste beproewing in Zwolle wees nie. 'n Groot teleurstelling sou hom nog weer tref. Hy het naamlik op die punt gestaan om hom vir die vierde keer in die huwelik te begeef met Sientje Fransen²⁶⁵ in Oktober 1857.

Eienaardige omstandighede het egter die voltrekking van die huwelik verhoed.²⁶⁶ Op die dag van die huwelikssluiting is die bruidegom Postma, volgens gebruik in daardie tyd, met 'n koets na die huis van die bruid vanwaar die huwelikspaar dan na die burgerlike beampte moes gaan vir voltrekking van die huwelik. Toe Postma met die koets na die huis aangekom het, het sy egter geweier om hom verder te vergesel. Sy het later 'n heel eksentrieke persoonlikheid ontwikkel. Haar ou-modiese kleredrag het sy behou en het vir die res van haar lewe ongetroud gebly, sodat sy in Zwolle bekend was as “de eeuwig bruid.”²⁶⁷ Vir Postma was dit 'n skok en

die sieletal 550 in 1856, en 670 in 1858.

²⁵⁸ Vgl. Kerkraadsnotule onder datum 11 Julie 1853; 17 Julie 1854; 14 Mei 1856.

²⁵⁹ Volgens oorlewering van mev. F.A. Boorsma, Zeist, susterskind van Ida Sijpkens, by wie skrywer hiervan besoek bring het in 1954.

²⁶⁰ Gegewens uit “Bevolkingsregister der gemeente Zwolle” in gemeentelike (Munisipale) argief te Zwolle.

²⁶¹ Pieter, geb. 2 Maart 1846, oorl. 21 Nov. 1850; Petrus geb. 22 Julie 1851, oorl. 15 Aug. 1851; Grietje geb. 26 Julie 1841, oorl. 3 Des. 1853.

²⁶² Vgl. aantekening in kerkraadsnotule, 3 Maart 1857.

²⁶³ In argief van Geref. Kerk, Zwolle.

²⁶⁴ De Bazuin, 3 April 1857, 4e jaargang, no. 9.

²⁶⁵ Volgens getuienis van mev. E.J.H. Wijnbeek, Sassenstr. 37A, Zwolle. Mev. Wijnbeek het Sientje Fransen persoonlik geken.

²⁶⁶ Soos aan skrywer persoonlik meegedeel deur mev. E.J.H. Wijnbeek, Sassenstr. 37A, Zwolle. Mev. Wijnbeek is gebore in Zwolle. Haar moeder, C.M. Jans, was nog by ds. Postma op katkisasie. Vgl. hiervoor ook S.P. Engelbrecht, a.w., p. 169.

²⁶⁷ Volgens oorlewering deur mev. Wijnbeek.

diepe teleurstelling. Na aanleiding hiervan skryf ds. W.A. Kok aan hom: “Broeder ik deel in u EW. onaangename zaak betrekkelijk het huwelijk nu gij zegt wel de Here regeert, en wij weten niet waartoe dit goed is. De Heere heeft gezegd alle dingen moeten medewerken ten goede voor zijn kinderen. Ik ben blij dat de Heere uw troost.”²⁶⁸

Die tyd vir ds. Postma se vertrek uit Zwolle het nou vinnig nadergekom.²⁶⁹ Op sy afvaardiging na Suid-Afrika kom ons later volledig terug.

Op die eerste vergadering daarna maak ds. Postma dit aan die kerkraad bekend.²⁷⁰ Hy is benoem, so deel hy mee, om na die Transvaalse Republiek te gaan en daar in Gods Koninkryk werksaam te wees “zoveel en zoolank zij aan de plaats sijne zullen goedvinden.”²⁷¹ Met die oog^[87] op ’n beslissing versoek Postma om ernstige voorbeding. Eindelijk het hy die benoeming aanvaar en het hy op 1 Maart ’n skriftelike mededeling aan sy kerkraad oorhandig wat op sy versoek woordeliks in die notule²⁷² opgeneem is. Hy vra daarin sy ontslag, en raai die gemeente aan om weer spoedig te beroep, aangesien, aldus Postma, “mijn uitblijven alligt een jaar kan aanhouden, zoo niet langer, en zeer waarschijnlijk een uitblijven zonder terugkeeren kan worden.”²⁷³

Nadat die kerkraad hom sy ontslag gegee het, het ds. Postma ’n gebed gedoen en “na wederzijds des Meeren zegen toegewenscht te hebben”²⁷⁴ het hulle uiteengegaan.

Op Sondag 21 Maart 1858 het ds. Postma vir die laaste keer Nagmaal gevier met die gemeente en dieselfde aand het hy sy afskeidsprek gelewer.

By geleentheid van die Nagmaalsviering het hy gepreek oor Openb. 5:9 en 10²⁷⁵ en veral die troos wat daaruit geput kan word, beklemtoon met die oog op sy afscheid. “Alle wereldsche genot” aldus Postma, “heeft een einde, en eene smartende nagedachte, maar die gemeente Gods heeft eene blijde toekomst: daarom kan zich die ten allen tijde verblijden, zelfs in druk en prangend harteled.”²⁷⁶

En verenig in geloof hoop en liefde het hy saam met die gemeente genader tot die tafel van die Here met die hartewens “elkander eenmaal zoo gelukkig weder te zien voor den troon

²⁶⁸ Brief ds. W.A. Kok aan ds. Postma, 23 Nov. 1857 in “Stukken van de Commissie die namens de Sijnode naar Groningen is geweest in 1857.” Sinodale argief, Nederlandse Geref. Kerke.

²⁶⁹ Ons gaan hier nie volledig in op al die aspekte i.v.m. die vertrek van ds. Postma na Suid-Afrika nie. Sien daarvoor Hoofstuk VII. Ons behandel hier sy vertrek slegs in sover dit die gemeente Zwolle geraak het.

²⁷⁰ Kerkraadsnotule, 10 Des. 1857, art. 9.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Opgeneem in Kerkraadsnotule, 1 Maart 1858, art. 5.

²⁷³ Die gevolgtrekking van prof. Engelbrecht in a.w., p. 169, dat toe ds. Postma die benoeming aanvaar het “dit vir hom ’n aanneming was wat ingehou het dat hy in Suid-Afrika sou bly,” is nie in ooreenstemming met die feite nie. Dit was vir hom nog geen vasstaande feit nie, maar “zeer waarskynlik.” Waarom hy dan gevra het om losmaking wat Engelbrecht, in a.w., p. 169, ten onregte gebruik as argument om te bewys dat Postma “langamerhand besluit het om hom dus maar vir goed in Suid-Afrika te gaan vestig en hom heeltemal van die Zwolse gemeente los te maak” verklaar Postma self in hierdie mededeling.

²⁷⁴ Kerkraadsnotule, 1 Maart 1858, art. 11.

²⁷⁵ Die volledige preek is gepubliseer in D. Postma (jr) a.w., pp. 18-22.

²⁷⁶ D. Postma (jr) a.w., p. 18.

Gods.”²⁷⁷

By sy afskeid die aand het hy gepreek oor Hand. 20:32.²⁷⁸ In die diens was ook professor H. de Cock en ’n aantal studente van die Teologiese skool, Kampen, aanwesig. Die uur van afskeid was vir hom “gewigtig en aandoenlik.”²⁷⁹ Dit het hom moeilik geval om uit die gemeente te vertrek. As hy nie deur die roepstem van God “overreed”²⁸⁰ was om te gaan nie, sou hy die gemeente nie verlaat het nie. “Gaarne had ik” aldus Postma “mijne krachten onder u gesleten en mijn leven geëindigd.”²⁸¹ [88] Hy bring dan al die weldade en seën op die arbeid wat God aan die gemeente en ook aan die breër kerkverband betuig het, in gedagtenis: “O, als ik maar even terug zie op mij zelve, op de gemeente, op de provincie, op de geheele kerk, dan val ik in dankende aanbidding neer, en ben beschaamd van wege onze ondankbaarheid en ons gebrek aan godzaligheid. Gode dan eeuwige lof en eer!”²⁸²

Postma het ook besondere agting van die gemeenskap van Zwolle weggedra. Hy bedank hulle vir die “achting en toegenegenheid in zoovele gelegenheden”²⁸³ geniet.

Maar meer intiem was die liefde en agting wat hy van sy gemeente ontvang het. “Gij hebt niet alleen” aldus Postma, “onder mijn herderlijk opzicht veel achting jegens mij betoond, maar mij ook uwe innige liefde en toegenegenheid in ruime mate laten genieten. Heb dank, heb dank, mijne dierbare kudde! O, dat wij eenmaal alle zonde en gebrek te boven gekomen, elkander in volmaakte vreugde, heiligheid en heerlijkheid, ontmoeten voor den troon! dit zij onze troost, zoovelen wij in waarheid den Heere liefhebben!”²⁸⁴ Voorwaar, sy afskeid van Zwolle het die verbreking van innige bande van liefde²⁸⁵ en agting beteken, bande wat wedersyds²⁸⁶ gebind het. In ’n verslag wat deur G. Rottger namens die kerkraad oor sy afskeid gepubliseer is, is o.a. die volgende vermeld: “De dag van heden was voor onze gemeente hoogst plegtig en zeer gewigtig.

“Bij het herdenken hoe onze leeraar, tijdens zijn verblijf in ons midde, onder Gods zegen, veel heeft bijgedragen tot den bloei en opbouw onzer gemeente, hoe zijn werk²⁸⁷ bij velen is

²⁷⁷ D. Postma (jr.) a.w., p. 22.

²⁷⁸ Die preek is volledig opgeneem in D. Postma (jr.) a.w., pp. 23-32.

²⁷⁹ Idem, p. 23.

²⁸⁰ Idem, p. 26.

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Idem, p. 27.

²⁸³ Idem, p. 28.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ In ’n brief, gedateer 30 Maart 1953, skryf R. Hartsma, Bleeklaan 104, Leeuwarden, die volgende aan die Redaksie van die “Friesche Dagblad”: “Prof Lindeboom, hoogleeraar aan de Theologische Hogeschool te Kampen vertelde met eens dat zijn vader tijdens de bediening van ds. Postma ouderling was in de Geref. Kerk te Zwolle. Toen ds. Postma zou vertrekken naar Zuid-Afrika en persoonlik afscheid kwam nemen van het gezin Lindeboom was dit wel zeer ontroerd. De beide mannen ds. Postma en ouderling Lindeboom verbonden door een innige band in Christus omhelsden elkaar”. Die oorspronklike brief is in my persoonlike besit. Ontvang van H. Algera, Hoofredakteur van genoemde dagblad.

²⁸⁶ E. Groenenberg, Genestetstraat 28, Zwolle, wie se vader Hendrik Groenenberg, gebore 20 Mei 1839, nog by ds. Postma op katkisasie was, het by wyse van oorlewering getuig dat by geleentheid van die afskeid van ds. Postma die gemeente sigbaar aangedaan, diep bedroefd was.

²⁸⁷ Volgens E. Groenenberg (sien voetnoot 286) was hy nie net ’n uitnemende prediker nie, maar ook ’n besonder ywerige en troue herder en ’n innemende mens.

gezegend geworden tot aanvankelijke bekeering en bij anderen tot volmaking in geloof, hoop en liefde; hoe Z. Eerw. altoos bijzonder ijverig was in het onderwijzen der jeugd ²⁸⁸ en ^[89] opwekken tot deugd en godzaligheid, en hoe, door zijne bemoeijing en standvastige pogingen niet alleen ten nutte der jeugd onzer gemeente maar ook die onzer woonplaats eene Christelijke school voor lager onderwijs is opgericht geworden, en in bloei is toegenomen, en hoe hij voor velen steeds eene vraagbaak in zaken van godsdienst, onderwijs en kerkregering is geweest, hoe hij tot bloei en uitbreiding onzer kerk in het gemeen, en van vele gemeenten van ons vaderland in het bijzonder altoos werkzaam was, zoo zullen ook velen met ons, zeker zijn vertrek naar een ander werelddeel betreuren.”²⁸⁹

Eindelik is ds. Postma weg van Zwolle en bevind hy hom by die hawe Nieuwe Diep in die Provinsie Noord-Holland vanwaar hy op 22 April 1858 met die seilskip Estafette die lang seereis sou aanvaar. Die uur van vertrek het aangebreek. Soete herinneringe aan nege jaar wat verby is, laat hom gryp na die pen, en met warme innigheid en hooggestemde piëteit rig hy ’n laaste woord tot sy “geliefde, dierbare en onvergetelike Gemeente.”²⁹⁰

“Ik wist wel,” aldus Postma, “dat wij elkander innig lief hadden, maar nu gevoelden wij het wederzijds zoo diep, dat het onze krachten zoude te boven zijn gegaan, had de Heere ons niet bijzonder gesterkt.

“En wat was onze sterkte? De hoop op een blijden toekomst!

“O, Geliefden de wereld heeft geene toekomst en altoos eene smartende nagedachte aan hetgeene gemist word, dat men gaarne langer had genoten, maar de geloovigen kunnen met dankzegging gedenken aan het verledene, dat ze zamen genoten hebben in Gods gemeenschap en aan de toekomst die zij zullen deelachtig worden in het huis des Vaders.

“En dit is de stemming waarin ik u mogt verlaten en nog steeds mag verkeeren. Het is tevens mijne bede, dat ook gij daar moogt geplaatst worden... Lieve onvergetelike gemeente! als gij dezen kunt lezen zijn wij zeker al in het midden der baren.

“Mijn troost in het vooruitsigt is, dat onze God ook een God in de verte is, en dat deze God gezegd heeft “ziet ik ben met ulieden al de dagen tot de voleinding der wereld.”

“Wil mijner dan steeds gedenken in al uwe gebeden tot bevordering van Gods koninkrijk.

O lieve vrienden!

“Gedenkt mijner en zijt ook gij nogmaals Gode bevolen.”

Uit hierdie laaste boodskap vanaf vaderlandsbodem aan sy gemeente Zwolle, is dit wel duidelik dat innig tere bande by sy vertrek verbreek is. Hierdie bande met Zwolle en sy vriende is ook nie somaar verbreek nie. ^[90] Uit korrespondensie is dit wel duidelik dat hulle wedersyds in dankbare nagedagtenis voortgeleef het.

In ’n brief ²⁹¹ gedateer 13 Junie 1872, aan J. Bosch te Zwolle bedank Postma “voor uwe lieve letteren” en vir portrette wat vir hom “een bijzonder genoeg” was om te ontvang. Die verlange na die ou vriende in Nederland brand nog in sy hart. In dieselfde brief slaak hy die sug: “O, hoe gaarne zag ik eens de oude vriende in Nederland; maar of het zal gebeuren?”

²⁸⁸ Dit word bevestig deur die oorlewering van E. Groenberg. (Sien voetnoot 28G).

²⁸⁹ De Bazuin, 2 April 1858, 5e jaargang, no. 35.

²⁹⁰ Brief in Argief Geref. Kerk, Zwolle. Ingekomen briewe en verdere losse stukke, no. 7.

²⁹¹ Ibid.

Wanneer ds. Postma op 23 Oktober 1874 'n brief ²⁹² rig aan ds. W.H. Gispen van Zwolle, kan hy nie nalaat nie om hom te versoek: “Wil intusschen aan de oude vrienden te Zwolle mijne hartelike groetenis doen.” Die loop van die jare kon hy Zwolle en sy vriende nie uit sy gedagtenis wis nie.

So het 'n bedieningstyd van bykans 18 jaar in Nederland ten einde geloop, 'n Bedieningstyd waarin ook vir hom soet en suur, lief en leed, voorspoed en teëspoed, vreugde en teleurstelling, oorwinning en nederlaag afgemeet is. 'n Bedieningstyd waarin ds. Dirk Postma hom betoon het as 'n getroue, roepingsbewuste en waardige dienskneg van Jesus Christus.

Met die seën van die Here het hy sy plek volgestaan in die kerk van die Afskeiding en het hy onteenseglik in 'n uur van besondere nood ten opsigte van die bediening, help bou en so 'n taak van ewigheidsbetekenis volbring.

Wat sy persoon aanbetref, is 'n geleidelike ontwikkeling duidelik merkbaar. Ook vir hom het ondervinding geblyk 'n goeie leermeester te wees. Die onbeholpe en ietwat voorbarige jong predikant van Minnertsga het, met die ervaring van die jare, ontplooi in 'n persoon wat begaafd met 'n heldere siening op sake, kragtig kon optree.

²⁹² Brief in notuleboek, Klassis Overijssel, in Klassikale Argief te Zwolle.

HOOFTUK IV: POSTMA EN DIE OPLEIDING VAN BEDIENAARS VAN DIE WOORD

1. INLEIDING:

Slegs enkele predikante het aanvanklik met die Afskeiding van 1834 meegegaan. Met die vermeerdering van die getal Afsgekeie gemeentes het die behoefte aan bedienaars van die Woord vanselfsprekend toegeneem. Die wat daar was, het “bijna het onmogelike”¹ gedoen om oral Woord en sakrament te bedien. Van gereelde bediening en bearbeiding was daar feitlik geen sprake nie.

Onder dié omstandighede verbaas dit nie dat reeds die eerste Sinode hieraan aandag geskenk het nie. Die ernstige gebrek aan bedienaars van die Woord is bespreek en die Here is gesmeek “dat Hij arbeiders in zijnen oogst gelieve uit te stooten.”² Die Sinode stel ook ’n reglement³ op vir die eksamen en toelating tot die herders en leeraarsamp waaruit blyk dat die Sinode wel die beginsel van ’n deeglike en omvangryke kennis van die teologiese wetenskap aanvaar het. Die bedenaar van die Woord moes nie maar enige “ongeschoold man”⁴ wees nie maar iemand “met meer dan gewone kennis en wetenskap.”⁵ Maar nou, die allerbelangrikste vraag: waar en deur wie sou die opleiding waargeneem word? Enkele studente het in Genève gaan studeer maar dit was “als algemeene regel noch wenschelijk, noch mogelijk.”⁶

Van die universiteite in Nederland, “kweekplaatsen van valse leer,”⁷ kon ook nie gebruik gemaak word nie. Die mees voor die hand liggende weg, dat die predikante self die opleiding sou waarneem, is gevolg. Die Sinode van 1837 ag dit, met ’n beroep op 2 Tim. 2:2, in lyn met die Skrif, waar “de zorg voor aankomende Dienaren aan Herders en Leeraars^[92] opgedragen”⁸ is. In dié rigting dink ook die Sinode van 1840⁹ wanneer dit, naas die versoek dat die Provinsiale Sinodes een predikant vir die opleiding moet afsonder, dit die ander leraars tog nie die vryheid wil ontsê om met opleiding voort te gaan nie. Dit het tot gevolg gehad dat verskillende persone, elk op sy eie manier besig was met die opleiding van aanstaande bedienaars van die Woord.¹⁰ In hierdie korps van “dosente” het ook ds. Postma sy plek ingeneem.

¹ G.M. den Hartogh e.a.: *Sola Gratia*. Schets van de geschiedenis en de werkzaamheid van de Theologische Hogeschool der Gereformeerde Kerken in Nederland. 1854-1954, p. 8. (Uitgawe J.H. Kok, Kampen, 1954.)

² Handelingen van de opzieners der Gemeente Jesu Christi vergaderd te Amsterdam den 2den Maart en volgende dagen A.o. 1836, art. 28 p. 11. (Uitgawe H. Höveker, Amsterdam, 1836.)

³ *Idem*, p. 18.

⁴ G.M. den Hartogh, a.w., p. 9.

⁵ *Ibid.*

⁶ H. Bouwman: *Onder veilige Hoede*. De Theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924, p. 6. (Uitgawe J. H. Kok, Kampen).

⁷ G.M. den Hartogh, a.w., p. 10.

⁸ Handelingen Sijnode 1837, p. 77.

⁹ Verslag van de Sijnode der Afsgecheiden Gereformeerde Gemeente in Nederland, gehouden van den 17 November tot den 3 December 1840 te Amsterdam, p. 35, art. 7.

¹⁰ Vir meer besonderhede hieroor vgl. H. Bouwman, a.w., pp. 6-11; G.M. den Hartogh, a.w., pp. 10-13; en J. Kok: *Meister Albert en zijn zonen*. (J. H. Kok, Kampen, 1934.)

2. DIE OPLEIDING DEUR POSTMA WAARGENEEM:

As in gedagte gehou word hoedat Postma moes sukkel om opgelei te word, hoedat hy eers na herhaalde versoeke en teleurstellinge aan die sorg van ds. De Haan toevertrou is, kan begryp word waarom hy onmiddellik sy hulp aangebied het toe 'n voornemende student by hom kom aanklop het om opgelei te word. So het hy al die jare van sy bediening, totdat die Teologiese skool in 1854 in Kampen opgerig is, sy kragte gegee aan die opleiding van studente. Dat die opleiding naas sy gemeentelike werk veel van sy tyd en kragte geveerg het, kan begryp word, veral as ons daarby in gedagte hou dat hy as jong man met “een zeer zwakke gezondheid”¹¹ moes worstel en ook nog veel tyd en kragte moes wy aan selfstudie. Al was dit egter met swakke krag en weinig geleerdheid, wou hy ook deur sy deel te doen, probeer voorsien in die nood van die kerk.

Die eerste persoon wat by Postma kom aanklop het om opgelei te word, was Engel Ritskes Breitsma. Postma gaan met die versoek na die kerkraad van Minnertsma en stel voor “om den persoon Engel R. Breitsma te helpen bevorderen tot het Leeraar ambt, want hij, als een godvruchtig broeder in Christi openbaar werd, en dat met eene onafgebroken begeerte tot dat gewichtig doch heerlijk werk.”¹² Die kerkraad het dadelik hulle gewilligheid getoon om te help deur 'n lys vir vrywillige bydraes uit te stuur en aan ds. Postma, onder wie se sorg Breitsma tydelik was, drie gulde per week te vergoed, “voor de kost en andere kleder behoeften.”¹³ Boeke en onderwys sou vry wees.

Breitsma het in April 1842 saam met sy leermeester vertrek na Middelstum.^[93]

Die finale eksaminering van Breitsma word in vooruitsig gestel as de Klassis Warffum op sy vergadering van 5 September 1844¹⁴ aan hom 'n “attestatie” gee met die oog op sy aanstaande eksaminering. Op die Klassis Groningen van 15 Nov. 1844¹⁵ het ds. De Haan egter beswaar gemaak teen die eksamen, op grond van 'n besluit wat deur die Provinsiale Sinode sou geneem gewees het, toe ds. De Haan as “Hoofdonderwijzer” benoem is, waarin bepaal sou gewees het dat studente uit Groningen eers vir 6 maande les sou moes neem by die hoofonderwyser. Twee lede van die Klassis wat ook genoemde Provinsiale Sinode bygewoon het, het bevestig dat laasgenoemde sodanige besluit geneem het. Die Klassis het hom met die protes van ds. De Haan vereenselwig, en besluit dat Breitsma “nog zes weeke les zal moeten nemen bij de Hoof onderwijzer T.F. de Haan.”¹⁶ As Breitsma hieraan voldoen, sou daar geen verdere moeilikheid wees nie.

Intussen het hy 'n beroep ontvang na die gemeente Ten Boer en vra hy die Klassis Groningen, op sy vergadering van 6 Junie 1845, om “approbatio tot bevestiging als leeraar”¹⁷ aangesien hy reeds voor die Provinsiale vergadering van Drenthe¹⁸ eksamen afgeleë het en tot

¹¹ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 321.

¹² Kerkraadsnotule, Minnertsma, 25 Jan. 1841, art. 8

¹³ Ibid.

¹⁴ Klassisnotule, Warffum, 5 Sept. 1844, art. 18. Notuleboek in Klassikale argief te Winsum.

¹⁵ Notule, art 9. Notuleboek in Klassikale argief te Groningen.

¹⁶ Klassisnotule, Groningen, 21 Feb. 1845, art. 11.

¹⁷ Art. 4.

¹⁸ Dit kon wel voor die Prov. Sinode geskied het, waarheen die Prov. Sinode, Groningen, ook afgevaardigdes, t.w. di. D. Postma en H. de Cock, gestuur het. Vgl. Notule Prov. Sinode, Groningen, 19 Junie 1844, art. 8.

die bediening toegelaat was. Per brief ¹⁹ protesteer ds. De Haan hierteen by die Klassis Groningen. Breitsma daarenteen verdedig die goeie reg van sy versoek deur daarop te wys dat daar niks in die notule van óf die Klassis, óf die Provinsiale Sinode van Groningen opgeteken is omtrent ses maande studie by ds. De Haan nie. Radeloos oor wat die regte oplossing is, verwys die Klassis²⁰ die aangeleentheid na die Provinsiale Sinode van Groningen.

Voordat die Provinsiale Sinode egter sou sitting neem, bevestig ds. Postma vir Breitsma in die gemeente Ten Boer, vanselfsprekend met bewilliging van die plaaslike kerkraad.²¹

Op die Provinsiale Sinode van 26 Junie 1845 dien die Klassis Groningen dan 'n beswaar in teen Breitsma. Die Provinsiale Sinode besluit: ^[94] “de Classis Groningen schuldig te moeten verklaren in het maken van een zoodanig besluit waarvoor geen grond is in de Provinsiale besluiten.

“Het protest of besluit der Classis Groningen grond zich wel op een vermoedelijk of vermeend besluit der Prov. doch zelfs dan als er dit besluit bestond, was het eene voor die classis ongenoegzame grond, dewijl men de vergadering in Dwingelo²² en de aldaar gehoudene handelingen meerder had moeten waardenen.”²³

Maar al het Breitsma en Postma volgens bogenoemde besluit, wat die materiële van die saak aanbetref, die goeie reg aan hulle kant gehad, het hulle in hulle optrede, in die formele, tog fouteer, en 'n vermaning nie vrygespring nie. Omtrent Breitsma oordeel die Prov. Sinode, Groningen, “dat men wel niet kan zeggen dat Z.EW. zich volstrekt weerspanning tegen de kerk gedragen heeft, doch dat Z.EW's doen als onvoorzichtig beschouwd moet worden waarom men voornoemden broeder tot voorzichtigheid zal opwekken.”²⁴

Maar die eintlike sweeplag, en onses insiens heeltemal tereg, het ds. Postma getref. Wat hom betref, het die Prov. Sinode geoordeel “dat Z. EW. meer schuldig is dan ds. Breitsma zich zelven had overgegeven aan 't oordeel van ds. Postma.”²⁵ Die Prov. Sinode vermaan hom dan om, terwyl 'n saak in behandeling is, hom aan die oordeel van 'n vergadering te onderwerp.

Postma antwoord hierop met 'n goedbewoorde skriftelike protes²⁶ wat op die volgende neerkom:

(a) Die vergadering moes ondersoek of daar so 'n besluit bestaan van ses maande studie by ds. De Haan,²⁷ wat hy in stryd ag met art. 7 van die Sinode van 1840.²⁸

(b) Indien daar wel so 'n besluit is, het 'n Klassis dan die reg, omdat prof. De Haan daarmee

¹⁹ Klassisnotule, Groningen, 6 Junie 1845, art. 4.

²⁰ Ibid.

²¹ In “Hervormde Teologiese Studies,” 5de Jaargang, afl. 4, p. 164, beweer S.P. Engelbrecht dat hy bevestig is sonder dat hy geëksamineer is. Dit is foutief. Hy is geëksamineer deur die Prov. Sinode, Drenthe. Vgl. voetnoot 18 asook Notule Prov. Sinode, Groningen, 26 Junie 1845, art. 14.

²² Dit verwys na die Prov. Sinode, Drenthe, waar Breitsma geëksamineer en tot die bediening toegelaat is.

²³ Provinsiale Sinode, Groningen, 26 Junie 1845, art. 14.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Prov. Sinode, Groningen, 26 Junie 1845, art. 17.

²⁷ Volgens notule van Prov. Sinode, Groningen, 8 Maart 1843, waar ds. De Haan benoem is, bestaan daar nie so 'n besluit nie.

²⁸ Vgl. voetnoot 9.

tevrede is, om 'n besluit van 'n Provinsiale Sinode te verminder na ses weke? Is in die besluite die belange van Gods kerk volgens sy Woord gesoek, of is een persoon daarmee tevrede gestel?

(c) Indien daar nie so 'n besluit is nie, staan dit die Klassis dan vry om so 'n besluit te neem tot genoeg van een persoon?

Postma verweer hom met betrekking tot die materiële van die aangeleentheid, ten opsigte waarvan hy wel die goeie reg aan sy kant gehad het.^[95] Maar, en daarteen verweer Postma hom ook nie, wat die formele aanbetref, het hy ernstig oortree deur Breitsma te bevestig terwyl die aangeleentheid nog in kerklike behandeling was. Om hierdie rede, meen ons, het Postma 'n teregwysing terdeë verdien, 'n Vermaning was nie net gepas nie, maar vir so 'n jong, onervare predikant, beslis ook gewens.

Uit sy reaksie daarop blyk dit dan ook dat die misstap nie gespruit het uit 'n sieklike en onboetvaardige hardkoppigheid wat hom blind gemaak het vir sy foute nie, inteendeel, Postma laat hom die vermaning "uit achting voor kerkelike vermaning, welgevallen, omdat ik gevoel dat de vergadering dit kon doen, uit belang voor goede orde en verdraagzaamheid."²⁹

Hiermee is die saak blykbaar beëindig. Breitsma het sitting geneem op die Klassis van Groningen, 15 Augustus 1845.

Hierdie eerste predikant wat vir ruim drie jaar onder ds. Postma se leiding studeer het, het 'n lang en geseënde dienstyd van 47 jaar in die Gereformeerde Kerke van Nederland gehad. Hy het in 1891 sy emeritaat aanvaar en is in 1906 op die hoë ouderdom van 85 jaar oorlede.³⁰

In Wildervank het ds. Postma begin met die opleiding van studente J. Beijer³¹ en S. Sijpkens.³² Hulle is saam met ds. Postma na Zwolle. Op sy versoek om hulle oor sodanige opleiding uit te spreek, het die kerk raad dit "... zeer ... verlangd."³³

Naas die teoretiese onderrig het die studente ook praktiese ondervinding opgedoen deurdat hulle met toestemming van die kerkraad dienste in die plaaslike gemeente waargeneem het.³⁴ Vir verdere praktiese ondervinding in kerkraads- en gemeentelike werk het een van die studente in die reël as skriba opgetree.³⁵ So het drie³⁶ studente in Zwolle hulle studie onder ds. Postma voltooi, altesaam dus vier in Nederland.

Wat die wetenskaplike gehalte van die opleiding aanbetref, moet ons^[96] natuurlik waak teen 'n oorskatting daarvan. Postma self, was maar swak geleerd. Die nood van die kerk, wat

²⁹ Prov. Sinode, 26 Junie 1845, art. 17.

³⁰ Gegewens ontleen aan "Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland," 1953, p. 353.

³¹ In die Almanak van die Gereformeerde Gemeentes in Suid-Afrika van 1933 verskyn op pp. 113-120 'n artikel oor ds. J. Beijer, wat ook vir 'n tyd lank predikant was in die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. Daarin word beweer dat hy sy opleiding aan die Teologiese Skool, Kampen, ontvang het. Dit is foutief. Hierdie skool is eers in 1854 opgerig. Ds. Beijer is deur ds. Postma opgelei en het reeds in 1849 sy eksamen afgelê.

³² Afkomstig uit Meeden en 'n broer van ds. Postma se derde eggenote, Ida Sijpkens.

³³ Kerkraadsnotule, Zwolle, 26 Maart 1849, art. 3.

³⁴ Vgl. Kerkraadsnotule, 13 Augustus 1849, art. 7.

³⁵ Vgl. Kerkraadsnotule, 2 Julie 1849, art. 2; 20 Augustus 1849, art. 3; 5 November 1849, art. 5; 24 September 1850, art. 5.

³⁶ Hulle was J. Beijer, S. Sijpkens en W.H. van den Bosch. Twee ander, A.B. van der Vegte en H. Weisters, het begin maar het dit nie onder Postma voltooi nie.

dringende hulp vereis het, het veroorsaak “dat de vrucht soms wat vroeg geplukt”³⁷ is. Wat Postma hier van homself getuig het, kan seker ook gesê word van die opleiding deur hom waargeneem, en nie net van hom nie, maar oor die algemeen van die opleiding in die Chr. Afg. Gereformeerde Kerk.³⁸ Die nood het gedwing “om tydelijk de eisen lager te stellen.”³⁹ En tog, geld seker ook van die opleiding deur Postma die woorde van ’n seun uit daardie tyd, prof. Helenius de Cock:

“wat er ook uit algemeen wetenschappelijk oogpunt aan hun opleiding ontbroken mag hebben, en welke gegronde aanmerkingen er ook gemaakt konden worden tegen de prediking uit een taalkundig en homiletisch oogpunt beschouwd, het Evangelie der verlossing, de leer der waarheid werd door hen verkondigd en die verkondiging was voor velen ten zegen.”⁴⁰ Wat in hierdie verband van groot betekenis is, is dat Postma hierdeur waardevolle ondervinding opgedoen het, wat hom later goed te pas sou kom.

3. POSTMA EN DIE SKOOL TE GRONINGEN:

Die Provinsiale Sinode van Groningen was nie tevrede met die ongeordende en losse voet waarop die opleiding geskied het nie. Om dit nader te reël, besluit die vergadering van 13 Maart 1839 om ’n skool in Groningen op te rig, en dra die onderrig op aan ds. H. de Cock.⁴¹ Die Provinsie Drenthe het ook die skool gesteun. So bly die omstandighede tot met die afsterwe van ds. de Cock in 1842 waarna die Provinsiale Sinode Groningen die opleiding in oorleg met die Provinsie Friesland opdra aan ds. T.F. de Haan. Die skool word nou ook deur die Provinsie Friesland “ondersteunt.”⁴² Dit geniet dus op daardie stadium die steun van drie Provinsies, t.w. Groningen, Drenthe en Friesland.

Ds. Postma het, gedurende die jare wat hy in die Provinsie Groningen gearbei het, noue kontak met die skool gehad en sy beskeie deel bygedra om die belange van die skool te bevorder.

Die eerste jare het die Provinsie nogal moeite ondervind om die finansiële verpligtinge na te kom. Eers is ds. Postma pleitbesorger by die ^[97] Provinsiale Sinode van Friesland vir “de belangens Professor De Haan”⁴³ en later sou hy weer by die Provinsiale Sinode van Drenthe pleit om ’n verhoogde bydrae, sodat die traktement van prof. De Haan verhoog kon word.⁴⁴ Postma het, soos hieruit blyk, sy heelhartige steun gegee aan die skool asook aan De Haan. ’n Verdere bevestiging hiervan vind ons in ’n versoek van di. Postma en Helenius de Cock aan die Koning te dien effekte dat die onderwys van Hoogleraar De Haan as hoer onderwys beskou moet word en op gelyke voet behandel moet word met dié van die Universiteit.⁴⁵

’n Mens kry egter die indruk dat die goeie gesindheid tussen Postma en De Haan mettertyd

³⁷ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 321.

³⁸ Vir meer besonderhede hieroor vgl. G.M. den Hartogh e.a., a.w., pp 10-13.

³⁹ G.M. den Hartogh e.a., a.w., p. 11.

⁴⁰ G.M. den Hartogh e.a., a.w., p. 13, aangehaal uit J. Kok: Meister Albert en zijn zonen, (Kampen, 2de druk, 1934) p. 157.

⁴¹ Besonderhede hieromtrent ontleen aan H. Bouwman, a.w., pp. 6 en 7.

⁴² Notule Provinsiale Sinode, Groningen, 8 Maart 1843, art. 3.

⁴³ Vgl. Notule Prov. Sinode, Groningen, 19 Junie 1844, art. 6.

⁴⁴ Vgl. Notule Prov. Sinode, Groningen, 19 Junie 1844, art. 8.

⁴⁵ Die brief gedateer 14 Julie 1844, opgeneem in: Van 's Heeren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht. Bylaag III, p. 178.

versteur is, waartoe die reeds vermelde Breitsma-episode seker veel bygedra het.

Postma het in die optrede van De Haan 'n poging van laasgenoemde gesien om hom die reg te ontnem, wat hom kragtens Sinodale besluit, wel gegee is nl. dat dit aan “Herders en Leeraars vrijstaan deze opleiding te verzorgen.”⁴⁶

Die spanning laai op wanneer op voordrag van De Haan, wat graag 'n geskikter huis wou hê, die Klassis Groningen versoek⁴⁷ dat in 1845 'n Provinsiale Sinode byeën geroep moet word om die aangeleentheid te bespreek. Op die eersvolgende Klassis word egter gerapporteer dat die vergadering nooit gehou is nie omdat “ds. D.P. Postma volstrekt had geweigerd dezelve uit te schrijven.”⁴⁸

Hierdie antipatie teen die persoon van De Haan het seker meegebring dat Postma hom en sy opleiding met 'n fyner oog dopgehou het as wat hy normaalweg sou gedoen het.

Spoedig na die Breitsma-episode word op die kerkraad van Wildervank onder voorsitterskap van ds. Postma “gesproken over Prof. de Haan om die onder opzicht te stellen van 2 a 3 leraren welke door de Provincie kunnen benoemd worden omdat het leeren der studenten niet ordentlijk toegaat.”⁴⁹

Die vrae ontstaan: is hierdie gevolgtrekking gehore uit die wanverhouding tussen Postma en De Haan, of was dit bloot 'n gevolg van die leiding en inspirasie van ds. Postma of was daar wel rede vir hulle beswaar?

Die kerkraad het die beswaar dat “het leeren der studenten niet ^[98] ordentlijk toegaat” ongelukkig nie nader motiveer nie. Dat die besware egter nie van alle grond ontbloot was nie, blyk uit wat gebeur het op die eersvolgende Provinsiale Sinode van Groningen wat met die oog op die behandeling van die opleiding ook bygewoon is deur deputate van Friesland. Met die oog op doeltreffende toesig en kontrole besluit die Prov. Sinode, Groningen,⁵⁰ op voorstel van die deputate van Friesland,⁵¹ om uit elke Provinsie twee kuratore te benoem wie se mandaat in 'n volledige reglement⁵² vasgelê is. In hoofsaak kom dit daarop neer dat “de curatoren zullen acht geven op den onderwijzer en onderwijzing.”⁵³ Ds. Postma word dan gekies as een van die kuratore wat o.a. ook halfjaarliks die studente moet ondersoek.

Ten spyte van die reëlinge wou sake maar nie vlot verloop nie. Op die eersvolgende Provinsiale Sinode rapporteer die kuratore dat daar nie veel seën op hulle arbeid gerus het nie aangesien “de weleerw. Heer De Haan zich niet gaarne aan de gemaakte bepalingen onderwerpt, en daardoor zijn de jongelingen ook niet te regelen.”⁵⁴

Hierdie omstandighede en 'n besluit van die Algemene Sinode van 1846 dat elke Provinsiale

⁴⁶ Verslag van de Sijnode 17 Nov. tot 3 Dec. 1840 te Amsterdam, p. 35, art. 7.

⁴⁷ Notule, Klassis Groningen, 15 November 1844, art. 13.

⁴⁸ Notule, Klassis Groningen, 21 Feb. 1845, art. 11. Dit moes byeengeroep word deur ds. Postma as korrespondent van die Provinsiale Sinode, Groningen.

⁴⁹ Kerkraadsnotule, Wildervank, 22 Sept. 1845, art. 6.

⁵⁰ Prov. Sinode, Groningen, 26 Mei 1846, art. 7.

⁵¹ Dit is van belang dat die besware en leiding veral van Friesland uitgegaan het. Hieruit blyk dat Wildervank in sy bedenkinge nie alleen gestaan het nie.

⁵² Prov. Sinode, Groningen, 26 Mei 1846, art. 33.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Prov. Sinode, Groningen, 27 April 1847, art. 8.

vergadering “het oprigten eener algemeene Theologische School voor onze kerk”⁵⁵ moet bespreek, het Postma die geleentheid gebied om ’n uitgebreide voorstel voor die Provinsiale Sinode, Groningen, te lê.⁵⁶ Die belangrikste item in die voorstel was om by De Haan nog twee “onderwyzers” aan die skool te benoem; een sou dan “de talen”, die ander die “nuttige voorbereidende wetenskappen,” en die derde die vakke in die “godgeleerdheid” doseer. As kenner van die ou tale geniet Postma die vertroue van die vergadering as hy met groot meerderheid van stemme benoem word “tot leeraar in de talen.” Die vergadering bepaal egter dat De Haan as besondere kenner van die ou tale nog die hoogste klasse hierin sal waarneem. Ds. P. Dijksterhuis word deur die vergadering benoem as “leeraar in de Godgeleerdheid.” Dit is duidelik Postma het vertroue geniet en was reeds op daardie stadium in sy lewe ’n man van besondere invloed. Die vergadering besluit dan met algemene stemme om die skool te Wildervank te vestig, waar Postma toe predikant was.

Dit verbaas ’n mens nie dat van hierdie besluit niks tereg gekom het^[99] nie. Eerstens was dit nie binne die bevoegdheid van die Provinsiale Sinode om ’n skool vir geheel Nederland op te rig nie. Die Provinsiale Sinodes moes net die moontlikheid oorweeg en daarvan verslag doen aan ’n kommissie bestaande uit di. De Haan, Postma, Poelman en F. Kok.⁵⁷ Tweedens, indien Postma met sy voorstel en die Provinsiale Sinode, Groningen, met sy besluit bedoel het — wat wel die geval was — om hulle eie opleiding in Groningen heeltelmal te reorganiseer, was dit ’n oorhaastige besluit om deur miskennening van die bestaande inrigting in Groningen dit somaar te verplaas na Wildervank. By rustiger nadenke moes die onhoudbaarheid hiervan wel tot die kerkrade en Provinsiale Sinode, Groningen, deurgedring het. Selfs van Postma het daar geen protes gekom teen die verontagsaming van die besluit nie. Inteendeel, hy het nog steeds as kurator en as lid van die kommissie ter behartiging van fondse vir behoeftige studente⁵⁸ belangstelling vir die skool bly behou tot by sy vertrek na Zwolle in 1849.

Postma se verhouding tot die skool in Groningen is dus enigszins vertroebel deur ’n wanverhouding tussen hom en ds. De Haan, en al het alles aan die skool, soos aangetoon, nie na wens verloop nie, mis ’n mens tog by Postma ’n beskeie, eerbiedige benadering van die persoon van De Haan; laasgenoemde was ten minste sy ou leermeester en wat kennis van die teologiese wetenskap aanbetref, het hy ver bo hom uitgetroon. Afgesien egter van hierdie troebel kant van die saak, het sy kontak met die skool as kurator, eksaminator en lid van die kommissie ter behartiging van die kas vir behoeftige studente, hom waardevolle ondervinding besorg.

4. POSTMA EN DIE TEOLOGISCHE SKOOL, KAMPEN:

Uit wat dusver ten opsigte van die opleiding van predikante behandel is, is dit wel duidelik dat daar geen eenheid van optrede was nie. Die oortuiging het al meer posgevat dat dié gedeelde opleiding en belangstelling skadelik is vir die kerk, maar ook dat die bestaande onderrig nie voldoen het aan die vereistes van die wetenskap nie. ’n Skool moes opgerig word vir die hele kerkverband.

Die eerste stem in dié rigting word gehoor op die Sinode van 1846 wat onder voorsitterskap van ds. Postma aandag geskenk het aan “de zaak van opleiding tot het leeraarsambt, het toelaten

⁵⁵ Handelingen en besluiten der Sijnodale vergadering 16 September 1846 e.v.d., art. 51 (Uitgawe P. Groenendijk, Amsterdam, 1854).

⁵⁶ Die voorstel in sy geheel opgeneem in die Notule, Prov. Sinode Groningen, 27 April 1847, art. 9.

⁵⁷ Vgl. hieroor: Handelingen Sijnodale vergadering, 16 Sept. 1846, art. 51.

⁵⁸ Op die kommissie benoem deur Prov. Sinode, Groningen, 5 April 1848, art. 10.

tot deze bediening, en het oprigten van eene algemene Theologische School onzer Kerk,”⁵⁹ waarvoor “zeer lang gesproken en wederzijds gedelibereerd”⁶⁰ is. Dit was ^[100] vir die Sinode duidelik dat dit uiters noodsaaklik was om te kom tot “te zamen te werken tot opleiding van Leeraren.”⁶¹ Die Sinode het egter nie verder gekom nie as om die Provinsiale Vergaderings op te wek om op die saak in te gaan en verslag te doen aan ’n kommissie bestaande uit di. De Haan, Postma, F. Kok en Poelman.⁶² Op die Sinode van 1849 was die oprigting van ’n skool weer “het onderwerp van vele gesprekken geweest.”⁶³ Tenslotte besluit die Sinode om ’n skool op te rig en om drie “Hoofdonderwyzers”⁶⁴ te benoem.

In ’n groslys van elf name het ook dié van Postma verskyn, en hoewel hy nie verkies is nie, is dit seker wel ’n bewys van die vertroue wat hy geniet het. Om meer as een rede is die besluit egter nie uitgevoer nie. Daar was geen eenstemmigheid oor die verdeling van die finansiële laste asook oor die plek waar die skool gestig moes word nie.⁶⁵ Die Sinode van 1851 kon ook geen eenstemmigheid bereik nie met die gevolg dat op voorstel van ds. Postma die saak van die opleiding maar weer oorgelaat is aan die verskillende Provinsies.⁶⁶

Die behoefte aan betere voorsiening in die opleiding is egter al sterker gevoel en in geskrif telkens onder die aandag van die kerkverband gebring. Hiertoe het ook ds. Postma sy beskeie deel bygedra. In “De Stem” van 26 November 1851 skryf hy: “wij ook moeten onder ons erkennen het gebrek aan wetenschappelijke opleiding voor aankomende leraren. Het gebrek moet worden vergoed, moet worden vervuld. Tot vervulling van het gebrek wek ik al de gemeenten op hare opzieners in last te geven zamen te beraadslagen tot het daarstellen van eene of meerdere geschikte gelegenheid tot betere opleiding.”⁶⁷ Postma meen daar moet al dadelik begin word met die insameling van fondse, want so lui sy opwekking verder: “en dat zij die rijkelijk van den Here met goederen zijn voorzien, veel hiertoe bijdragen.”⁶⁸ In dieselfde blad van 9 April 1852 pleit hy weer vir die oprigting van ’n Teologiese skool: “maar hoe goed zoude het nu zijn, dat die krachten, die er tot dat einde in de kerk bestaan, te zamen vergaderd werden tot één school of seminarium ten einde de jongelingen ^[101] beter geregeld en klassiek wierden bevorderd.”⁶⁹ Hy spreek dan die hoop uit “dat wij het zamen over die allergewigtigste zaak mogen eens worden.”⁷⁰

Hierdie kragtige pleitrede van Postma tot eenswillendheid oor die “allergewigtigste zaak” moet egter teen ’n nog breër agtergrond gesien word.

⁵⁹ Handelingen en besluiten Sijn. vergadering 16 Sept. 1846, te Groningen, art. 31. (Uitgawe P. Groenendijk, Amsterdam, 1854).

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Idem, art. 37.

⁶² Idem, art. 51.

⁶³ Verslag van de Sijnode der Chr. Afgesch. Geref. Kerk in Nederland gehouden van den 11 tot den 18 Juli, 1849 te Amsterdam, p. 18. (Uitgawe: Hoogkamer, Amsterdam, 1849.)

⁶⁴ Die Sinode wou nie die titel van “Professor” vir die leerkrigte aanneem nie. (Vgl. verslag, p. 21).

⁶⁵ Vir meer besonderhede oor die redes vgl. Verslag van de Sijnode der Chr. Afg. Geref. Kerk gehouden 23 April 1851 te Amsterdam, p. 29 (Uitgawe: Hoogkamer, Amsterdam, 1851.)

⁶⁶ Idem, p. 52.

⁶⁷ De Stem, 26 Nov. 1851, no. 26 Exemplare van “De Stem” in Biblioteek van Teol. Skool Kampen.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ De Stem, 9 April 1852, jg. 2, no. 14.

⁷⁰ Ibid.

In dié tyd het ds. Postma hom besonder beywer vir hereniging van die Brummelkamp-groep met die Chr. Afgesch. Geref. Kerk. Sy poging is met sukses bekroon toe die hereniging in Julie 1852 in beginsel plaasgevind het, en finale beslag gekry het op die Sinode van 1854.⁷¹

Brummelkamp wat nie meer in kerklike gemeenskap met die Chr. Afg. Geref. Kerk geleef het nie, het hom saam met andere beywer vir die oprigting van 'n Christelike Gereformeerde Seminarie te Amsterdam waar predikante opgelei kon word vir alle gereformeerde gesindes.⁷² Wanneer Postma dus, veral in die jare 1851 en 1852, toe hy met “krachtige actie”⁷³ hom beywer het vir die hereniging van Brummelkamp c.s. met die Chr. Afg. Geref. Kerk, pleit dat hulle tog in die oprigting van één Teologiese skool “eens mogen worden,” dan verneem ons hierin, in die verband van sy breë optrede, ook 'n beroep op Brummelkamp om sy gewig by die Chr. Afg. Geref. Kerk te kom inwerp met die oog op die oprigting van een Teologiese Skool. Geen wonder dat hy, wanneer die versoeningspoging in April 1852 al ver gevorderd het, die hoop koester dat daar eensgezindheid sal kom oor dié allergewigtigste saak, die oprigting van 'n skool. En, asof met profetiese visie blik Postma die toekoms in, en hoopvol verwagting sien hy daarna uit dat hulle “door de eerstkomende Sijnode in dit opzigt verblijd worden.”⁷⁴ Postma is in sy wyer en verwagting nie teleurgestel nie. Op “de eerstkomende Sijnode,” d.w.s. die Sinode van 1854 te Zwolle, is in samewerking met Brummelkamp, wat as een van die eerste professore benoem is, die Teologiese skool te Kampen opgerig.

Die pogings kon op die Sinodes van 1849 en 1851 nie slaag nie, en tereg vra Den Hartogh: “Waarom moest het zo gaan?”⁷⁵ Van agter gesien is 'n antwoord op hierdie vraag nie moeilik te vind nie. ^[102] Indien die skool in 1851 sonder Brummelkamp opgerig sou gewees het, en hyself in dieselfde jaar sou geslaag het met die oprigting van die Christelik-Gereformeerde Seminarie in Amsterdam, sou die breuk “onherstelbaar kunnen worden.”⁷⁶ Maar nou dat geen van beide inrigtinge tot stand gekom het nie, was die weg tot hereniging en samewerking in die opleiding, vir beide groepe makliker. So het die Koning van die kerk “door de dwaasheid der menschen het goede voor zijne gemeente weten te bevorderen.”⁷⁷ Die oprigting van 'n skool moes eers toef. Die breuk moes eers geheel word, en toe kon met eensgesindheid en in samewerking die langgekoesterde ideaal van 'n gemeenskaplike Teologiese Skool in vervulling gaan, met die oprigting daarvan in 1854 te Kampen, “een levend bewijs hoe de Heere zijnen zegen wil schenken in den weg van Gods Woord, in den weg van de eenheid des geloofs, en van de eenheid van opleiding.”⁷⁸

In hierdie verband was Postma, deur die beskikking van die Here, 'n belangrike skakel in die geskiedenis van die Teologiese Skool te Kampen, waarvoor hy ook dankbare erkenning geniet in die Nederlandse kerk-geskiedskrywing.⁷⁹

⁷¹ Die hereniging van die Brummelkamp-groep met die Chr. Afg. Geref. Kerk word volledig behandel in hoofstuk V.

⁷² Volle besonderhede hieroor kan gevind word in G.M. den Hartogh: Het Christelijk Gereformeerde Seminarie te Amsterdam. (Uitgawe W. D. Meinema, Delft).

⁷³ H. Bouwman, a.w., p. 12.

⁷⁴ “De Stem”, 9 April 1852, jg. 2, no. 14.

⁷⁵ G. M. den Hartogh e.a.: Sola Gratia, p. 23. (uitgawe J. H. Kok, Kampen, 1954.)

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ H. De Cock in sy “Feestrede bij de herdenking van het vijf en twintig jarig jubileum der Theologische School.” Aangehaal deur H. Bouwman, a.w., p. 12.

⁷⁸ H. Bouwman, a.w., p. 24.

⁷⁹ Vgl. hiervoor H. Bouwman, a.w., p. 12. G.M. den Hartogh e.a.: Sola Gratia, p. 23 en G.M. den

Die Sinode van 1854, waarvan ds. Postma verkies is tot adjunk-voorsitter, het na die beslissing tot oprigting van die skool te Kampen oorgegaan tot “de keuze der leeraren voor de school.”⁸⁰ In die groslys van dertien name het weer dié van ds. Postma voorgekom. Met meerderheid van stemme verkies die Sinode di. T.F. de Haan, S. van Velzen, A. Brummelkamp en J. Bavinck, en as Bavinck dit nie aanvaar nie, beroep die kuratore in sy plek ds. H. de Cock. By geleentheid van die opening van die skool op 6 Desember 1854 het ds. Postma ook ’n woord van gelukwensing gespreek en hom in besonder in ’n opwekkende woord gewend tot die studente na aanleiding van Matt. 5:13.⁸¹

Ds. Postma het ook verder noue kontak met die skool gehad. As eerste penningmeester is ds. H. de Cock benoem. As hy egter kort daarna beroep word tot dosent aan die skool en dit aanvaar, benoem die kuratore^[103] in sy plek ds. Postma.⁸² Volgens art. 9 van die Reglement vir die kuratore is aan die penningmeester opgedra “te zorgen dat de Collegiegelden bij den aanvang van elk vierendeel jaar gestort worden, vragen van den algemeenen Penningmeester rekening en verantwoording der gelden, die zijn ingekomen, en dragen zorg voor derzelveer richtig beheer.”⁸³

In die kinderjare van die skool was die geldelike versorging van groot belang. Daar moes deeglik orde op sake gestel word en daarom dat aan hom opgedra is om ’n reglement vir die penningmeester op te stel wat by voorlegging dan ook goedgekeur is. Daar is genoeg aanduidinge van die “goede en getrouwe waarneming van zijn betrekking.”⁸⁴ Hy is elke jaar herbenoem⁸⁵ tot by sy vertrek na Suid-Afrika. Na die afsterwe van sy vrou in Maart 1857 vra hy ontslag van die pos as penningmeester, wat die kuratore weier “aangezien niemand beter tot vervulling dier betrekking geschikt geacht wordt.”⁸⁶ Dit was ’n duidelike bewys van sy deeglike werk en die vertrouwe wat hy geniet het.

As penningmeester wat o.a. moes sorg vir “de collegiegelden”⁸⁷ het hy noue kontak met die studente gehad. Die verhouding tot hulle was een van warme innigheid en liefdevolle vertrouwe.

As ds. Postma op Sondag 11 April 1858 by geleentheid van sy afskeid die Woord bedien in die gemeente Kampen, rig hy hom ook in besonder tot die dosente en studente van die Teologiese Skool, waaruit sy innige toegeneentheid tot hulle duidelik spreek.⁸⁸

Hartogh: Het Christelijk Gereformeerde Seminarie te Amsterdam. In lg. veral gevolgtrekking t.o.v. hereniging en oprigting van die Teologiese Skool, pp. 150-151.

⁸⁰ Handelingen van de Sijnode der Chr. Afg. Geref. Kerk gehouden van den 8sten tot den 22sten Juni } 1854 te Swolle, p. 56. (Uitgawe Hoogkamer, Amsterdam 1854).

⁸¹ So deur hom vermeld in afsheidsrede van Kampen, 11 April 1858, volledig gepubliseer in D. Postma (jnr.): De Geschiedenis der Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, p. 33. (Uitgawe: De Paarlse Drukkers, 1905.)

⁸² Notule, Kuratorevergadering 2 en 3 Mei 1855, art. 25.

⁸³ Die Reglement is opgeneem in notule van Kuratorevergadering 2 en 3 Mei 1855 onder art. 20.

⁸⁴ Aldus die voorsitter van die Kuratore, in vergadering, 21 Mei 1856, art. 41.

⁸⁵ Volgens Kuratorebesluit van 2 Mei 1855, art. 25, moes jaarliks iemand vir die betrekking benoem word.

⁸⁶ Notule Kuratorevergadering 6 Mei 1857, art. 16.

⁸⁷ Reglement vir Kuratore, art. 9. Opgeneem in Notule Kuratorevergadering 2 Mei 1855, art. 20.

⁸⁸ Vgl. D. Postma (jr.) a.w., pp. 39-40.

Namens die skool het dosent De Cock ds. Postma bedank “voor al den arbeid”⁸⁹ wat hy verrig het in belang van die skool.

Van die studente het hy Sondagaand na die diens spesiaal in die “Collegiesaal” afskeid geneem,⁹⁰ by welke geleentheid hulle hom ook ’n adres⁹¹ aangebied het. Dat die verhouding tussen hom en die studente besonder welwillend was en dat hy hulle agting weggedra het, blyk uit ’n brief wat Postma aan hulle rig kort voor sy vertrek uit Nederland. Die^[104]

feit dat dié brief, saam met ’n ander van ds. Postma, die enigste is wat in die notuleboek van die “Vrijdagavond bijeenkomst van Docenten en studenten Kransje” ingeplak is, is ook ’n bewys van die waarde wat die studente daaraan geheg het. ’n Vertroude vriend⁹² het van hulle vertrek. Uit sy reeds vermelde brief aan die studente haal ons o.a. die volgende aan:

“Hooggeachte broeders in den Heere!

“Gevoelig dankbaar over uwe treffende afscheidsgroet bij monde van den Praetor mij toegesproken en door eene daarop volgende missive mij toegezonden, werd ik ook aangedreven nog eenige letteren aan u te rigten.

“Ontvangt voor alles mijnen opregten dank voor uwe aan mij betoonde agting en belangstelling, en de verzekering dat ik u hierbij altoos hoop te gedenken... En daar gij wenscht bekwaamd en in staat gesteld te worden aan uwe mede zondaren God als ’t hoogste goed te verkondigen, raad ik u ten zeerste aan zelf met dien God altoos gemeenschap te oefenen, ja met Hem te wandelen. En, wilt gij Christus prediken als den eenigen Naam, door wien wij moeten zalig worden.

“O, dat gij zelven Hem dan ook moogt kennen als uwen Borg, Middelaar en Voorspraak.

“Zijt vlug en geestig in uwe opmerking maar nooit zondig noch ijdel⁹³ want dit ontsiert uwen stand en verderft uwe zielen...”

Inderdaad ’n vriend en vader was hier aan die woord. Postma het beslis ’n slag gehad om met die studente om te gaan, waardeur hy hulle vertrouwe gewen en respek afgedwing het.

Met die vertrek van Postma het die skool in Kampen ’n jarelange voorvegter, ’n intieme vriend, ’n getroue ondersteuner en medewerker verloor en wedersyds was die afskeid ’n verbreking van tere en innige bande.

Postma het deur die intieme meelewing met die skool in Kampen self ’n leerskool deurloop. As penningmeester het hy al die vergaderings van die Kuratore bygewoon, sodat hy waardevolle ondervinding opgedoen het in die organisasie en inrigting van sodanige skool.

Met sy aandeel wat hy in ’n uur van bedieningsnood gehad het aan die opleiding van

⁸⁹ Volgens verslag van die afskeid van Postma in Kampen in “De Bazuin”, 16 April 1858, 5e Jaargang, no. 37.

⁹⁰ Aldus in vooruitsig gestel in: Notulen betreffende de Vrijdagavond bijeenkomst van Docenten en studenten (Kransje), 9 April 1858, art. 5. Die notule in argief, Teologiese Skool, Kampen.

⁹¹ G.K.A. P.V. no. 29.

⁹² In ’n afskeidsbrief van twee studente aan Postma, Feb. 1858, meld hulle o.a. dat die berig van sy vertrek “al de liefde ontgloeien die wij jegens u gevoelden.” G.K.A. P.V. no. 30.

⁹³ Dat dit soms wel te oproerig toegegaan het blyk uit “een vermanend woord” van Dosent De Cock “om zich te onthouden van luide teekenen van goed- of afkeuring, die tot storing van orator of ouditorium soms plaats hebben, en waarom ds. De Haan zich van deze bijeenkomst onthoudt.” Vgl. “Kransje”, 5 Maart 1858, art. 4.

bedienaars van die Woord, en veral sy aandeel aan die oprigting van die Teologiese Skool te Kampen, meen ons het Postma, 'n beskei bydrae gelewer, van blywende betekenis, vir die Gereformeerde Kerklike lewe in Nederland.

Hoofstuk V: POSTMA EN DIE VERSOENING VAN BOTSSENDE PARTYE

1. TWIS EN TWEEDRAG:

Die kerke van die Afskeiding het in die eerste jare van hulle bestaan gedreig om hulleself deur inwendige twiste te verteer. Dit was 'n donker tyd en “een zware crisis.”¹ Gebore onder druk en vervolging het die kerk, in die jare van sy jeug, kragtig na vore getree. Daar was besieling, liefde en ywer, “veel geloof, veel zelfverloochening, veel lijdzaamheid en veel broederzin”² het die manne van die jeugdige kerk aanmekaar verbind.³ Weldra het egter droewige verskynsels van verdeeldheid en “verwarring”⁴ hulle openbaar, wat diep wonde geslaan het en waaraan die kerk van die Afskeiding hom byna “ten dood toe”⁵ gebloeit het.

Verskillende oorsake was verantwoordelik vir die “verterende krankheid.”⁶ Eerstens was dit te wyte aan 'n “gebrek aan kennis.”⁷ Die vaders van die Afskeiding het aan die gewone universiteite van die land studeer wat in die beoefening van die teologiese wetenskap kinders van hulle tyd was. Die leuse van verdraagsaamheid, wat die skerp punte van die belydenis wou glad slyp en “de zwaarigheden met stilzwijgen”⁸ wou bedek, het die gees van die teologiese onderrig bepaal. Vanselfsprekend het 'n student aan so 'n universiteit en onder leiding van sodanige professore^[106] weinig kennis opgedoen van die suiwer gereformeerde leer en kerkregering. Deur selfstudie en omgang met ander vromes moes die leiers van die Afskeiding hulle bekwaam in die gereformeerde beginsels. Dit kon wel veel vergoed vir leemtes in hulle opleiding maar tog nie ten volle nie. Wat die kennis van die gereformeerde teologie aanbetref, was daar onder hulle dus eintlik geen teoloog “van het bovenste plankje”⁹ nie. Die gevolg was dat hulle wel rekenskap kon gee van die histories gereformeerde lyn,¹⁰ maar wanneer dit sou

¹ H. Bouwman: *De Crisis der Jeugd*, p. 7. (Uitgawe Kok, Kampen, 1914). In hierdie brosjure gee Bouwman 'n deeglike uiteensetting van die twis en tweedrag in die kerk van die Afskeiding gedurende die eerste jare van sy bestaan. Tereg word dit 'n “crisis” genoem. Die kerk is in sy “jeugd” deur inwendige twiste bedreig met ondergang; veel van wat hier volg oor die twiste, is aan die brosjure ontleen. Ons stel ons geensins ten doel om 'n volledige relaas te gee van die twiste en tweedrag nie; intendeel, ons beperk ons slegs tot die hooftrekke en uitstaande insidente ten einde die versoeningspogings van ds. Postma teen die regte agtergrond te sien.

² J.C. Rullmann: *De Afscheiding*, p. 261 (Vierde hersiene druk, Uitgawe Kok, Kampen, 1930).

³ Vgl. die “Onderlinge betuiging en verbond deur di. H. De Cock en H.P. Scholte” aangegaan na afloop van die eerste Sinode 1836. Dit is gesluit na aanleiding van die verbond tussen Dawid en Jonathan (1 Sam. 18:3 en 1 Sam. 20:42) sien hiervoor J.A. Wormser: *Een Schat in Aarden vaten, Het leven van Hendrik Peter Scholte*, p. 76. (Uitgawe E.J. Bosch, Nijverdal, 1915.)

⁴ L. Praamsma: *Het dwaze Gods*, p. 93.

⁵ H. Bouwman, a.w., p. 7.

⁶ B. Wielenga: *Het huis Gods*, p. 96 (uitgawe Kok, Kampen, 1929.)

⁷ B. Wielenga: *De Reformatie van 1834*, p. 101. (Uitgawe Kok, Kampen, 1934).

⁸ H. Bouwman, a.w., p. 8.

⁹ L. Praamsma, a.w., p. 93.

¹⁰ B. Wielenga in “*De Reformatie van 1834*,” p. 101, oordryf die gebrek aan kennis as hy beweer: “Misschien meer intuïtief dan bewust beredeneerd, hebben onze vaders terstond de historische Gereformeerde lijn gegrepen.” Dat daar intuïtiewe aanvoeling was, is wel waar, maar dat dit “meer” was as 'n bewuste redenering van die Afskeiding, berus op 'n oordrewe beklemtoning van hulle gebrek aan kennis.

kom by diepgaande dogmatiese vraagstukke en die skerpere lyne en fynere nuanses van die kerkregering, het 'n gebrek aan diepgaande kennis dikwels gelei tot misverstand, verwarring en onenigheid. En juis hierdie gebrek het ook daartoe gelei dat nie altyd rekening gehou is met minder en meer belangrike sake nie, sodat 'n afkeur van die dwalinge dikwels oorgegaan het in persoonlike vetes en verdagmaking, en dat hulle onbuigzaamheid in die handhawing van die waarheid ontaard het in "eigenzinnigheid."¹¹

Tweedens moet, om die stryd en twis van die eerste jare te verstaan, rekening gehou word met die persoonlikheid van die leiers van die Afskeiding wat in sekere opsigte ver uiteenliggend was. Scholte ¹² was 'n beskaafde mens, begenadig met ryke gawes van verstand en hart, maar wat dit deur 'n te voortvarende optrede nie altyd met die gewenste vrug gebruik het nie. As impulsiewe mens het hy hom dikwels laat lei deur die indrukke van die oomblik.¹³ Van huis uit was hy Luthers. Van sy jeug af was hy egter onder invloed van die Reveil. Hieruit moet dan ook sy standpunt ten opsigte van "een bovenkerkelyke gemeenschap der geloovigen" ¹⁴ verklaar word.

De Cock daarenteen was "een echte zoon van het Noorden, nuchter en kalm, met een open oog voor de werkelijkheid."¹⁵

Behalwe De Cock en Scholte was daar Brummelkamp, "de man der Evangelische gemoedelijkheid"¹⁶, die man met "de breede beschouwing, ^[107] met den ruimen blik" ¹⁷ wat die algemeenheid van die kerk nooit uit die oog verloor het nie. Teenoor hom was Van Velzen weer die man met "iets absoluuts in heel zijn persoonlijkheid. Die hem in de weg stond moest onschadelijk worden gemaakt."¹⁸

Geen wonder dat in die kerk van die Afskeiding met leiers so uiteenlopend in aanleg, persoonlikheid en opvatting, die sonde van "ek is van Paulus en ek van Apollos" spoedig posgevat het met "verwoestenden"¹⁹ gevolge.

Spoedig sou dit tot 'n konflik kom tussen Scholte en De Cock oor die verbonds- en kerkbegrip. Dit het rondom die vroeë konsentreer van die betekenis van die verbond van genade, wie tot lidmate van die gemeente gereken moet word en wie geregtig is op die doop.²⁰

Die vertroue tussen Scholte en De Cock word verder geskok deur verskil oor die sogenaamde ampsgewaad. Scholte het naamlik daarteen getuig terwyl De Cock dit as "geen

¹¹ L. Praamsma, a.w., p. 93.

¹² Vir meer besonderhede sien J. A. Wormser: Een Schat in Aarden Vaten. Het leven van Hendrik Peter Scholte. Baie van die besonderhede omtrent De Cock en Scholte ontleen aan H. Bouwman, a.w., pp. 9-11.

¹³ J. A. Wormser, a.w., p. 149, betreur sy gebrek aan "bezadigdheid en langmoedigheid."

¹⁴ H. Bouwman, a.w., p. 10.

¹⁵ Idem, p. 9.

¹⁶ B. Wielenga: Het huis Gods, p. 97.

¹⁷ Aldus H. Bavinck by die graf van Brummelkamp, aangehaal deur L. Praamsma, a.w., p. 77. Vgl. verder J.C. Rullmann, a.w., p. 319.

¹⁸ H. Bouwman, a.w., p. 39.

¹⁹ B. Wielenga, a.w., p. 97.

²⁰ Vir ons doel, nl. om aan te toon hoedat ds. Postma later te midde van twis en tweedrag versoenend opgetree het, gaan ons hier nie volledig in op die dogmatiese en kerkregtelike implikasies van De Cock en Scholte se standpunte nie, omdat die spanning wat hierdeur tussen hulle ontstaan het, na 1840 op die agtergrond getree het.

onmisbaar”²¹ iets beskou het nie, maar dit tog nie wou aflê sonder dat daar “gemeenschappelijk over was gesproken.” Nog enkele ander minder belangrike insidente ²² verhoog die spanning, en so erg word dit dat Scholte “zelfs ongaarne” ²³ sien dat De Cock in die Provinsies ²⁴ kom waarin hy werk.

Op die Sinode van 1837 sou egter ’n ander geskilpunt opdoem waarvan die gevolge veel erger sou wees. Die Sinode het naamlik ’n gewysigde Dordtse Kerkorde aangeneem. Tereg sê Praamsma dat die Sinode “olie op het vuur wat de kerkrechtelijke moeilijkheden aangaat” ²⁵ gewerp het.

Intussen het ander moeilikhede opgeduik wat die kerklike lewe diep geskok en verdere wantroue gewek het.

Onder die nood van omstandighede ²⁶ het Scholte en die kerkraad ^[108] van Utrecht vryheid van godsdienst by die koning aangevra waarin die ou naam van “Gereformeerde Kerk” prysgegee is, ²⁷ en alle aanspraak op enige goedere, regte, inkomste of titels van die Nederlandse Hervormde Kerk laat vaar is. ²⁸ Scholte se daad is skerp veroordeel. ²⁹

Nietemin is sy voorbeeld spoedig in verskeie gemeentes gevolg. Tog was daar nog veel wat die vryheid nie wou aanvra nie. Oral het proteste daarteen opgegaan. Die kerk was in beroering. Die beswaardes het gemeen dat die beginsel van die Afskeiding, en die pretensie dat die kerk van die Afskeiding die aloue historiese Gereformeerde Kerk is, hiermee prysgegee is.

Beide faktore t.w. die gewysigde Kerkorde van 1837 en die aanvraag van vryheid by die owerheid het gelei tot ’n droewige kerkskeuring, en tot aparte kerkstigting. In onderskeiding van die kerke wat wel die Gewysigde Kerkorde aanvaar het en die vryheid aangevra het, noem hulle hulleself die “Gereformeerde Gemeenten onder het Kruis.”³⁰ Hulle voeg “onder het Kruis” by omdat hulle liewers smart en vervolging wil verduur as om op sulke vernederende voorwaardes die vryheid aan te vra. Die naam het histories aangesluit by dié van Gereformeerde Kerke in Nederland uit die sestiende eeu, wat vanweë vervolginge ook so genoem is. In die volksmond het hulle spoedig bekend gestaan as die Kruisgemeentes of Kruisgesindes.³¹ In Junie 1844 het die Kruisgemeentes hulle verenig in een kerkverband as “De Gereformeerde Kerk in Nederland” op die grondslag van die drie Formuliere van Eenheid en die Dordtse Kerkorde.

²¹ H. de Cock: Hendrik de Cock, Leven en Werkzaamheid, p. 556. (Uitgawe Jan Haan, Delfzijl, 1886).

²² Vgl. H. De Cock, a.w., pp. 557-558, asook H. Bouwman, a.w., pp. 15-17.

²³ H. De Cock, a.w., p. 557.

²⁴ Scholte wat toe gevestig in Suid-Holland, in L. Praamsma, a.w., pp 110-111.

²⁵ A.w., p. 112.

²⁶ Deur koninklike besluit kon gemeentes, waar meer as twintig, nie sonder toestemming vir die bediening van die Woord vergader nie. Oortreding hiervan is streng gestraf.

²⁷ Vir die koninklike besluit vgl. J. van Raalte: Wat was de Gereformeerde Kerk in Nederland? De geschiedenis van de “Kruisgezinden.” p. 25. (Uitgawe, Goes 1954.)

²⁸ Oorspronklike bewoording van die aanvraag in H. Bouwman a.w., p. 32.

²⁹ Vgl. hiervoor L. Praamsma, a.w., pp. 115-116.

³⁰ Naas die werk van J. van Raalte is ook insiggewend J. C. van der Does: Kruisgezinden en Separatisten. (Uitgawe T. Wever, Franeker). Oor aanleiding tot die skeuring vgl. veral pp. 23-35.

³¹ Vgl. hiervoor J. van Raalte, a.w., pp. 5-8.

Om die verwarrende en spanningsvolle toestand te vererger, het daar allerlei geskille gekom oor minder belangrike sake soos die bestaansreg van oefenare, tugoefening, die eksaminering en aanstelling van predikante en oor die psalmberyming. Ongelukkig was daar, wat dié sake aanbetref, geen kragtige en vaste leiding nie en is die verhoudinge onderling nog meer vertroebel omdat “persoonlijke gevoelens en gevoeligheden wel eens te veel op den voorgrond stonden, en men vergat wel eens de apostolische vermaning: ‘Doet geen ding door twisting of ijdele eer, maar door ootmoedigheid achte de een den ander uitnemender dan zichzelf.’”³²
[109]

Die kerklike lewe word verder geskok en die spanning verhoog deur die verhouding wat na 1838 ontstaan tussen Van Velzen en Scholte, wat ten nouste saamgehang het met hulle persoon en preekwyse.³³

’n Poging deur Brummelkamp tot versoening het misluk, en in plaas van vrede te bewerkstellig, “werd de twist al heviger, en de klove tusschen Van Velzen en Scholte al grooter.”³⁴

Om die vrede te herstel, ag De Cock ’n algemene Sinode noodsaaklik, wat dan ook 17 November 1840 in Amsterdam byeenkom. Die Provinsies Utrecht, Zuid-Holland, Zeeland en Beneden-Gelderland het geen afgevaardigdes gestuur nie, omdat hulle geen rede kon insien vir ’n Sinode nie. Ds. Gezelle Meerburg en die Brabantse kerke stuur berig dat hulle die hou van ’n Sinode ook afkeur omdat dit net meer verwarring sou bring. Ds. Postma, as afgevaardigde van Friesland, was ook lid van dié Sinode en hy het nou vir die eerste keer van naderby kennis gemaak met die onderlinge twiste en spanninge.

Die Sinode besluit om die Kerkorde van Utrecht, nadat dit drie jaar van krag was, te verwerp en terug te keer tot die Dordtse K.O. Brummelkamp en Van Raalte is daarteen en is bevrees vir reglementsheerskappy in die kerk. Ds. De Moen meen dit is beter om in geheel geen K.O. te maak nie, en alleen te hou by die Woord van God. Soveel hoofde, soveel sinne! Eindelijk het hulle ter wille van eendrag hulle tog by die besluit van die vergadering neergelê.

Die Amsterdamse twis tussen Van Velzen en Scholte het ook weer ter sprake gekom. Scholte is skuldig verklaar aan laster en skeurmakery en moes vermaan word tot versoening en aanneming van die Dordtse K.O., en in geval van weiering moes hy geskors word. ’n Kommissie, waarop ook ds. De Cock gedien het, is benoem om oor die saak met die Utrechtse kerkraad te onderhandel. As Scholte geen boetvaardigheid wil betoon nie en verklaar dat ds. Van Velzen afgesit moet word, skors De Cock hom in die Naam van die Here. ’n Skerp woordewisseling het hierop gevolg wat deur Ledeboer, ’n lid van die kommissie, beëindig is met ’n luide gebed: “Almachtige God! bekeer ons! Amen.”³⁵

Scholte het hom skerp teen die skorsing uitgelaat³⁶ en die Provinsiale Vergadering van Schiedam 29 en 30 April 1841 het die besluite van Amsterdam oor die K.O. verwerp, en die skorsing van Scholte as nie-ontvanklik verklaar.³⁷ [110]

³² H. Bouwman, a.w., p. 34.

³³ Ons ag dit nie nodig om verder hierop in te gaan nie. Vir meer besonderhede vgl. H. Bouwman, a.w., pp. 36-37. J.C. Rullmann, a.w., pp. 267-271.

³⁴ H. Bouwman, a.w., p. 40.

³⁵ Vir volle besonderhede oor die werksaamhede van die kommissie vgl. J.A. Wormser: Een Schat in Aarden Vaten, Het leven van H.P. Scholte, pp. 171-176.

³⁶ Vgl. H. Bouwman, a.w., p. 43.

³⁷ Idem, p. 44.

Die terugkeer tot die Dordtse K.O. in 1840 “baatte dus niet om de scheur te heelen.”³⁸ Tereg konkludeer Bouwman: “De toestand van het leven van de kerken der Scheiding was dus veelzins droef... Er was in het lichaam der kerken een groote breuke geslagen, het noorden stond tegenover het zuiden, De Cock en Van Velzen tegenover Scholte, terwijl Meerburg met Brabant zich terugtrok in een rustig isolement, en Van Raalte met Brummelkamp een eigenaardig tusschenstandpunt innamen.”³⁹

As ’n nuwe poging tot vereniging en versoening word op 26 Julie 1843 weer ’n Sinode te Amsterdam gehou.”⁴⁰

Ds. Meerburg het dit geopen met ’n predikasje oor Ps. 19:13-15. In die predikasje roep hy die Sinode op “om elkander te dragen door de liefde in de waarheid.”⁴¹

Wat het van hierdie oproep in ’n krisisuur tereg gekom?

Volgens die lasbriewe van die kerke blyk dat daar drie partye op die vergadering was:

- a) dié wat die D.K.O. aangeneem en alleen op dié grond wou vergader;
- b) dié wat die D.K.O. en die Sinode van 1840 verwerp het;
- c) dié wat die binding van die K.O. onbeslis wou laat en ’n beslissing daaroor aan die Sinode wou oorlaat.

Reeds aan die begin het Van Velzen ’n vurige pleidooi gelewer vir eensgesindheid op die basis van onvoorwaardelike erkenning van die Dordtse K.O. Op hierdie basis, meen hy, is vereniging van almal moontlik nadat hulle nou al vir sewe jaar “hunne krachten verkwist hebben”⁴² met onderlinge stryd, waardeur “de eenvoudigen werden bevreesd, wantrouwend, verward.”⁴³ Die besielende woord van Van Velzen het egter sy doel gemis “maar deed de warmte der gemoederen nog hooger rijzen.”⁴⁴

Spoedig het dit duidelik geword dat weens verskil oor die K.O. dit onmoontlik geword het om gemeenskaplik te vergader, waarop Scholte c.s., Brummelkamp, Meerburg en Van Raalte met hulle afgevaardigdes ^[111] die vergadering verlaat het. ’n Diep smartelike skeuring en verdeeldheid! Die agtergeblewenes, afgevaardigdes van slegs vyf Provinsies, besluit toe maar om as Sinode te konstitueer. ’n Poging is deur die Sinode aangewend om met die werksaamhede voort te gaan. Dit het egter spoedig geblyk dat weens onderlinge verdeeldheid en geskille⁴⁵ dit onmoontlik was om met die vergadering aan te gaan. Dit word bepaal dat daar niks van die vergadering gepubliseer sou word nie en dat daar gehandel sou word asof daar geen Sinode

³⁸ Ibid.

³⁹ Idem, p. 45.

⁴⁰ Van die Sinode is geen volledige notule bewaar nie. Vir bronne waaruit tog ’n beeld gevorm kan word van die werksaamhede van die Sinode, vgl. Bouwman, a.w., p. 46, voetnoot 3, “De aantekeningen van de scribae der vergadering” in die Argief van die Generale Sinode, destyds te Amsterdam, in 1953 te Den Haag, het skrywer hiervan ook ter insae gehad. Verdere besonderhede omtrent die Sinode word ontleen aan Bouwman, a.w., pp. 46-58. Ds. Postma was nie op die Sinode aanwesig nie.

⁴¹ Vgl. H. Bouwman, a.w., p. 47, voetnoot 1.

⁴² Aangehaal deur Bouwman, a.w., p. 49.

⁴³ Idem, p. 50.

⁴⁴ H. Bouwman, a.w., p. 50.

⁴⁵ Vgl. hiervoor H. Bouwman, a.w., pp. 53-57.

gehou was nie. Voorwaar “’n droewige slot.”⁴⁶ Gebrek aan vertrouwe, asook aan kragtige leiding het ’n rustige gang van sake belemmer. Persoonlike gevoelens het soms beslis ten koste van beginsels. By die voorgangers, sê Bouwman tereg, was daar “niet genoegzaam kennis van die historie, geen diepte en breedte van blik; velen staarden zich blind op de kleine dingen, op personen.”⁴⁷ Dit alles het gelei tot ’n laagtepunt in die geskiedenis van die kerk van die Afskeiding. Twis en tweedrag het die voortbestaan daarvan bedreig, en dit het gelyk asof die Reformasie van 1834 op ’n hopelose mislukking sou uitloop weens gebrek aan kragtige leiding en innerlike eenheid. Inderdaad, die kerk van die Afskeiding was in ’n krisis.

2. DIE SINODE VAN 1846:

Te midde van die “schadelijken, en somtijds schandelijken strijd”⁴⁸ het drang na eenheid, al was dit soms onbewus, tog voortgeleef. In hierdie eenheidspoginge wat begin is met die Sinode van 1846, het ds. Postma ’n besonder sentrale rol gespeel en seker sy belangrikste bydrae gelewer tot die opbou van die kerklike lewe in Nederland.

Die onderlinge twis en tweedrag het Postma diep getref en hy sou hom voortaan besonder beywer om eengesindheid en samewerking te bewerkstellig.

Die Noordelike Provinsies, t.w. Friesland, Groningen en Drenthe, het, op die grondslag van die Dordtse K.O., noue voeling met mekaar gehou d.m.v. korrespondensie, en met die oog op die eksaminering van aanstaande bedienaars van die Woord, afgevaardigdes na mekaar se vergaderings gestuur.

Postma het in die Provinsie Groningen vertrouwe geniet en reeds ’n besondere leiding geneem in sekere sake. Die vertrouwe in hom word verder verstewig wanneer ’n vergadering van die drie genoemde Provinsies te Groningen, 26 Mei 1846, hom verkies tot voorsitter.

Aangesien die Sinode van 1843 op ’n dooiepunt uitgeloop het, en ^[112] geen voorsiening gemaak is vir die byeenroeping van ’n volgende Sinode nie, moes nou een of ander weg daartoe gevind word.

Postma trek hom die nood van die omstandighede aan en wek as voorsitter die vergadering op “om ernstig biddend te overwegen op welke gronden men de Sijnode zou uitschrijven”⁴⁹ En wanneer, nadat Postma as voorsitter daarom versoek het, niemand die volgende dag ’n ontwerp voorlê “op welke gronden men de Sijnode zou uitschrijven”⁵⁰ lees Postma “een door hem zelven gemaakt ontwerp”⁵¹ op grond waarvan ’n Sinode opgeroep is. In die ontwerp beklemtoon Postma die noodsaaklikheid van ’n Sinode “om te bevorderen eenen meer algemeenen eenigheidsband.”⁵²

Uit hierdie aandeel wat Postma gehad het om die voorbereidende werksaamhede tot sameroeping van die Sinode van 1846, is dit duidelik dat die samekoms van die Sinode bewerk is nie slegs “mede deur sy toedoen nie”⁵³ maar dat hy daarin beslis die leidende rol gespeel

⁴⁶ S. P. Engelbrecht, a.w., p. 161.

⁴⁷ A.w., p. 58.

⁴⁸ B. Wielenga: De Reformatie van 1834, p. 114.

⁴⁹ Notule Prov. Sinode Groningen, 26 Mei 1846, art. 39. In die art. word vermeld dat Postma hulle die vorige dag opgewek het, waarvan slegs melding gemaak word in art. 35.

⁵⁰ Idem, art. 39.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 161 is die enigste wat hierdie feit, t.w. die aandeel van Postma aan die

het. Postma het hom die verskeurdheid en twis besonder aangetrek. As voorsitter van die gesamentlike vergadering van die drie Noordelike Provinsies het hy die bal tot versoening aan 't rol gesit, wat nog geseënde vrugte sou afwerp.

Die Sinode kom dan byeen te Groningen, 16 September 1846, hoofsaaklik met die doel “om te bevorderen eenen meer algemeenen eenigheidsband.”⁵⁴

Slegs sewe Provinsies het afgevaardigdes gestuur en by die behandeling van hulle lasbriewe het geblyk dat daar selfs by hierdie beperkte groep nie eenstemmigheid was nie.⁵⁵

Dit is ook besonder opmerklik dat onder die aanwesiges die leidende figure uit die eerste jare van die Afskeiding ontbreek het. Ds. De Haan was wel aanwesig maar slegs as “Hoofdonderwijzer” en nie as afgevaardigde nie; ook ds. Van Velzen was geen volle lid van die Sinode nie maar [113] slegs teenwoordig in adviserende hoedanigheid. Ds. H. de Cock is reeds in 1842 oorlede. Ds. Brummelkamp asook Gezelle Meerburg wou eenvoudig nie kom nie. Ds. Van Raalte, asook ds. Scholte, het hulle gereed gemaak om met 'n deel van hul volgelinge na Amerika te verhuis. Inderdaad, dit het gelyk na 'n “vinnige afloop van die waters.”⁵⁶

Waarop sou hierdie Sinode uitloop? Sou dit slegs 'n herhaling wees van die twiste van 1837 en 1840, of sou dit ook maar 'n vroeë dood sterwe soos dié van 1843? Veel sou van die leiding afhang. Die Sinode verkies ds. Postma tot voorsitter en verwag dus van hom om leiding te gee “en die skip deur die storms heen”⁵⁷ te stuur. As ons in gedagte hou dat ds. Postma op hierdie stadium maar agt-en-twintig jaar oud was, kan mens besef watter moeilike taak hom opgedra was. Hierdie Sinode was 'n krisispunt in die kerk van die Afskeiding. Na die mens gesproke was dit 'n laaste poging om te red wat nog te red was. Op één van die twee sou dit uitloop: of nog meer twis en groter verdeeldheid wat 'n bedreiging kon word vir die bestaan van die kerk, of slaag in sy vooropgestelde doel om “eenen meer algemeenen eenigheidsband”⁵⁸ te bevorder.

Om die waarde van die Sinode as 'n versoeningspoging reg te kan waardeer, moet ons let op enkele sake van gemeenskaplike belang wat behandel is, en besluite wat geneem is.

Eerstens het die Sinode besonder breedvoerig gehandel oor die moontlikheid van die oprigting van 'n Teologiese Skool⁵⁹ om daarmee die opleiding van predikante te probeer konsolideer en op 'n gesonder grondslag te plaas. Dit was 'n saambindende ideaal waarvan die verwesenliking beklemtoon is deur die nood aan deeglik opgeleide bedienaars van die Woord. Die eis “om te zamen te werken”⁶⁰ tot die bereiking van die ideaal beklemtoon die Sinode baie

sameropring van die so belangrike Sinode van 1846, raakgesien het. Ons meen egter dat sy aandeel 'n weinig sterker gestel moet word as net “mede deur sy toedoen.” As voorsitter van die genoemde Provinsiale Sinode, asook as opsteller van die ontwerp tot oproeping van die Sinodes was hy nie net 'n medewerker nie, hy was die leier.

⁵⁴ Volgens “Ontwerp ter uitschrijving der Sijnode.” Sien by voetnoot 51.

⁵⁵ Vgl. Handelingen en besluiten der Sijnodale vergadering van de Christelijk Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland gehouden den 16 Sept. en volgende dagen van het jaar 1846 te Groningen, Art. 7-19. (Uitgawe: P. Groenendijk, Amsterdam, 1854.)

⁵⁶ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 162.

⁵⁷ Idem. Engelbrecht het o.i. die plek van die Sinode in die groter verband besonder raak en suiwer gesien, 'n siening wat 'n mens mis by Bouwman in sy a.w., pp. 59-61. Dit is 'n leemte in hierdie andersins voortrefflike brosjure.

⁵⁸ T.a.p.

⁵⁹ Hand. Sinode 1846, art. 31, 37 en 51.

⁶⁰ Vgl. Hand. Sinode 1846, art. 37 en 51.

sterk en maak die weg gelyk deur aan ds. De Haan op te dra om 'n ontwerp vir die oprigting van 'n Teologiese Skool aan elke Provinsie te stuur. Hier is die eerste stene gelê vir die latere eendragtige optrede in die oprigting van die Teologiese Skool te Kampen.

Die Sinode het ook besondere aandag geskenk aan “de Provinciën en de Leeraren, welke niet met ons vereenigd zijn.”⁶¹ Onder hierdie “leeraren” het die Sinode o.a. ook verstaan diegene wat deur ds. Scholte, tydens sy skorsing, benoem en bevestig is. Die Sinode het hieroor 'n^[114] hartroerende pleitrede tot vereniging laat hoor. “Dat er zal aangeschreven worden, aan de Provinciën, die nog niet in alles met ons vereenigd zijn, dat wij hen bidden, om met ons te vereenigen in leer, tucht, dienst en kerkregering...”⁶² Die begeerte tot vereniging en beëindiging van die twiste was dus besonder sterk. Die besluit van die Sinode adem 'n broederlike en versoenende gees en tog sonder verloëning van beginsels. Versoenend in dié sin dat geen verwyte geslinger sou word oor die foute van die verlede waar dit nie so streng “naar de order der kerk” toegegaan het nie; maar tog, vir die hede en die toekoms, is sonder verloëning van beginsels, as grondslag vir vereniging duidelik vasgelê: instemming met die gereformeerde “leer, tucht, dienst en kerkregering.” Dit het hierop neergekom: vergeet die verlede en bou op 'n suiwere grondslag aan 'n nuwe toekoms! “Ds. Postma het gewet wat hy wou”⁶³ en dit is nie moeilik om sy gesindheid en standpunt, soos ons later sal aantoon, in hierdie besluit van die Sinode te onderken nie. 'n Soortgelyke beroep tot vereniging⁶⁴ is gedoen op ds. Van Velzen en die Provinsie Noord-Holland wat die vergadering nie as Sinode wou erken nie.⁶⁵ En dit is hierdie gesindheid en standpunt wat uiteindelik ook, met die seën van die Here in die vereniging van botsende partye, oor twis en tweedrag triomfeer het.

Die afsluiting van die Sinode tipeer die hele gees en rigting daarvan. Ds. Postma, as voorsitter, het afgesluit met 'n predikasie oor Jer. 31:20 waarin hy o.a. opgewek het “tot het zoeken bevorderen van Sions heil door gebed en godzaligheid.”⁶⁶ Verder het hy die vergadering bedank “voor hunne goede hulp en ernstige bijstand in het behartigen van het algemeen belang der Gemeente Gods en zijn zij tevens opgewekt om met hem hierin getrouw en standvastig voort te gaan... En zoo is men *dank betuigende en heil wenschend broederlijk uit een gegaan.*”⁶⁷

Die Sinode van 1846 het getrou gebly aan sy oorspronklike vooropgestelde doel nl. om die eenheid in die kerk te probeer bevorder. Dit het 'n ander gees geadem as dié van 1837 en 1840 om van 1843 nie eers te spreek nie. Hoe vergelyk die droewige afsluiting van 1843 met dié van 1846 waar hulle “dank betuigende en heil wenschende broederlijk” uiteen gegaan het!

As Bouwman na aanleiding van die poging van die Sinode om eenheid te bewerkstellig, slegs kommentarieer dat “de breuk niet geheeld”⁶⁸ is, dan is dit slegs 'n deel van die waarheid. Dit is wel waar: die breuk is^[115] nie geheel nie, maar hoe kon dit ook onmiddellik geheel word? Die afkerige groepe en Provinsies was nie eers op die Sinode verteenwoordig nie! Maar wat wel met die oog op die bereiking van die ideaal van positiewe belang was, is dat die grondslag van vereniging, t.w. die belydenis en Dordtse Kerkorde, herbevestig en beklemtoon is. Hiermee

⁶¹ Hand. Sinode 1846, art. 49.

⁶² Ibid.

⁶³ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 162.

⁶⁴ Hand. Sinode 1846, art. 71.

⁶⁵ Idem, art. 15.

⁶⁶ Hand. Sinode 1846, art. 110.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ A.w., p. 60.

is baie beslis die basiese weg tot latere hereniging en versoening aangedui.⁶⁹

Die weg is egter nie net op ondubbelsinnige wyse aangedui nie, maar die Sinode het ook o.i. die regte versoenende, broederlike en ootmoedige gesindheid openbaar en bevorder, waarin op daardie weg gewandel moes word.

Laat ons daarop wys dat die standpunt van Postma waarmee hy die Sinode in 'n bepaalde koers gestuur het, nl. om “alles te vergeet en te vergeven wat achter is,”⁷⁰ wat die “vergeten” aanbetref, nie altyd die gewenste uitwerking het nie. Om maar net te “vergeten”, kan by oortredings in fundamentele sake alleenlik verdere oortredings en moeilikhede in die toekoms veroorsaak. By ernstige misdrywe of dwalinge moet daar ook ootmoedige betuiging van berou wees. Onder sommige omstandighede egter, kan die “vergeten” van die verlede wel 'n versoenende uitwerking hê, nl. in gevalle waar oortredinge deur persoonlike vetes en spanninge so vertroebel is dat dit haas onmoontlik word om tot die kern van die eintlike saak deur te dring. Jammer genoeg, maar dit was wel die geval in die twiste na die Afskeiding. Uiteenlopende karakters het met mekaar gebots. Eiesinnigheid het hulle laat verval in persoonlike kleinlikhede. Afkeer van dwalinge het verloop in 'n “nodeloos verdenken van broeders.”⁷¹ Kortom, dit het in die kerklike verwarring uiters moeilik geword om te onderskei tussen wesenlike en bykomstige, hoofsaak en bysaak. Onder dié omstandighede was die aangewese weg en beleid om die verlede te “vergeten” en verenigd op 'n vaste grondslag te bou aan die toekoms. Daardie weg het hierdie Sinode, met Postma aan die spits, op 'n broederlike wyse self bewandel en dit as rigsoer vir die toekoms aangewys.

En hierin lê hierdie, andersins “op sigself nie 'n belangrike vergadering nie”⁷² se groot, en vir die Gereformeerde Kerke in Nederland, blywende betekenis. Daar is begin wandel op die weg wat sou lei tot versoening en vereniging.^[116] Vir die toekoms stel die Sinode nou ook goeie orde op sake in teëstelling met die onbepaaldheid en lugledigheid waarmee die van 1843 geëindig het. Die kerkraad van Groningen word benoem⁷³ om op advies van die Provinsie Groningen, die volgende Sinode op te roep.

Die aandeel wat Postma, as instrument van God, gehad het aan die beplanning van die Sinode en as voorsitter aan die sitting self, strek hom tot blywende eer. Hy het die stempel van sy persoonlikheid daarop afgedruk. Groot van gees kon hy uitstyg bo persoonlike kleinlikhede, kon hy onderskei tussen hoofsaak en bysaak, tussen die fundamentele en die bykomstige.

Die Sinode van 1846 is die begin van 'n nuwe fase in die geskiedenis van die kerk van die Afskeiding, waaraan die naam en persoon van Postma, onlosmaaklik verbind is.

Die kerklike wiel het weer ordelik aan 't rol gekom. Die geseënde vrug van 1846 se versoenende houding is al duidelik te bespeur op die Sinode van 1849, waar, na baie jare, weer al die provinsies verteenwoordig was.

⁶⁹ Dit is o.i. 'n rake siening deur Engelbrecht wanneer hy in sy a.w., p. 162, in hierdie herbevestiging van die grondslag 'n faktor sien wat “die pad vir latere Sinodes geëffen” het om tot die uiteindelijke eenheid te kom. Hy fouteer egter as hy dit slegs beperk tot die Dordtse Kerkorde. Belydenis en Kerkorde is as basis van hereniging beklemtoon.

⁷⁰ Hand. Sinode 1846, art. 71.

⁷¹ L. Praamsma, a.w., p. 93.

⁷² So noem Engelbrecht hierdie Sinode tereg in a.w., p. 162.

⁷³ Hand. Sinode 1846, art. 106.

3. POSTMA EN DIE VERSOENING MET DS. A. BRUMMELKAMP CS.:

Ds. A. Brummelkamp ⁷⁴ het vanaf 1847 met 'n deel van die Afsgekeie gemeentes in Gelderland en Overijssel en nog enkele gemeentes uit ander Provinsies, vir 'n tyd lank geïsoleerd geleef van die kerke van die Afskeiding.

Die aanleiding tot die skeuring was verskil oor die sogenaamde ampsgewaad. Spoedig na sy uittrede uit die Hervormde Kerk het Brummelkamp die kleed van steek, mantel en bef, afgelê. Hy het besef dat daar soms 'n besondere wyding aan so 'n ampsgewaad toegeken word en dat dit verkeerdelik beskou word as noodsaaklik vir 'n waardige en getroue ampsvervuiling. Hy het steun vir sy standpunt gevind in die Kanttekeninge op 2 Kon. 10:22. "Omdat God in het Oude Testament zijnen priesters eene bijzondere kleeding (die in het Nieuwe Testament met het priesterschap opgehouden heeft) voorgeschreven had, zoo heeft de duivel zulks in zijn priesters willen nabootsen."

Die meerderheid van die leiers van die Afskeiding het egter van Brummelkamp verskil. Die Sinode van 1840 van die Chr. Afg. Geref. Kerk het dit wel nie voorgeskryf nie, maar tog aangeraai. Die Sinode van 1846 het bepaal dat dit behou sal word "daar waar men in de Classen en Provinciën hetzelfde gewoon is en het afleggen ergernis zoude geven." ⁷⁵ Op 'n ^[117] vergadering van die Provinsies Overijssel en Gelderland, 23 September 1847, te Zwolle, sou dit tot 'n openlike breuk lei. Sewe lede van die vergadering onder leiding van Brummelkamp, sou hulle nie onderwerp aan die Sinodebesluit van 1846 nie. Die skeuring word 'n voldoende feit as diegene wat hulle wel daaraan wil onderwerp, apart gaan konstitueer. So ontstaan daar twee aparte samekomste waarvan elkeen bekend staan as die Provinsiale kerkvergadering van Gelderland en Overijssel. Vir etlike jare het die twee kerkegroepe, in dieselfde provinsies, naasmekaar gestaan. Die een het die leiding van Brummelkamp gevolg en die ander het die besluite van die Sinode van 1846 as bindend beskou.

Hierdie breuk sou uiteindelik geheel word. Aan die versoeningspoging wat etlike jare geduur het, en eers in 1854 met sukses bekroon is, het ds. Postma met 'n "krachtige actie" ⁷⁶ 'n leeu-aandeel gehad.

Die vraag ontstaan dadelik: wat was Postma, as een van die leidende bemiddelaars tussen die twee botsende partye, se standpunt t.o.v. die ampsgewaad? Dit is nie moeilik om 'n antwoord hierop te gee nie. Postma het hom op ondubbelsinnige wyse hieroor uitgelaat.

Op die Provinsiale Sinode van Groningen, 26 Mei 1846, waarvan ds. Postma voorsitter was, het 'n saak rakende die ampsgewaad, gediën. Ds. H.A. de Vos, wou met die ondersteuning van die kerkraad, hom slegs in die gemeente Marrum in die Provinsie Friesland laat bevestig, met aflegging van die ampsgewaad. Die Klassis Wanswerd het die bevestiging egter opgeskort "totdat op deze vergadering hierover nader besloten mogt zijn." ⁷⁷ Die enkele deputate van die Provinsie Friesland moes dan volgens lasbrief die saak op die Provinsiale Sinode Groningen toelig. Die slotsom waartoe laasgenoemde kom, is dat "de Classis regt heeft de bevestiging

⁷⁴ Vir volle besonderhede oor sy lewe sien A. Brummelkamp (jr.): *Levensbeschrijving van Professor A. Brummelkamp*. (Uitgawe J. H. Kok, Kampen, 1910.)

⁷⁵ Acta Sinode 1846, art. 58.

⁷⁶ H. Bouwman: *Onder veilige hoede. De theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924*, p. 12. (Uitgawe J. H. Kok, Kampen). Vgl. ook G. M. den Hartogh e.a.: *Sola Gratia*, p. 23. (Uitgawe J. H. Kok, Kampen, 1954); G. M. den Hartogh. *Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam*. Hf. IV, V en VI. (Uitgawe W. D. Meinema Delft) pp. 56-106.

⁷⁷ Acta Prov. Sinode, Groningen, 26 Mei 1846, art. 32.

aldaar te weren.”⁷⁸ Teen hierdie besluit laat Postma, as voorsitter van die vergadering, in die notule aanteken: “dat zijn bijzonder oordeel was, dat de vergadering in deze binding boven Gods Woord gaat.”⁷⁹

Postma het die ampsgewaad beskou as behorende tot die “onverschillige dingen, zoo als men dan wel zegt als adiaphora.”⁸⁰ Of nog sterker gestel: dit was vir hom eintlik “niets,”⁸¹ slegs “lappen en leuren^[118] kinderspeelgoed.”⁸² Hieruit blyk dat Postma altans geen grond in die Heilige Skrif gevind het vir die handhawing van die ampsgewaad nie. In sy hart het hy dus, wat die prinsipiële beoordeling van die saak betref, by Brummelkamp gestaan. Maar, juis hierin kom weer die besondere trek in Postma se persoonlikheid na vore. Hy ag verskil oor ’n ampsgewaad nie so belangrik om ’n kerk daaroor te skeur nie.

Wat was nou die verloop van die herenigingspoging tussen die Chr. Afg. Geref. Kerk en die Brummelkamp-groep?

’n Poging tot toenadering deur die Sinode 1849, waarop ons nie verder hier ingaan nie, het misluk.

Na aanleiding van ’n brief van Brummelkamp neem die Provinsiale Sinode Overijssel en Gelderland van 17 Maart 1850 weer die moontlikheid van hereniging in behandeling. Ds. Postma, “sinds zijn komst: in Zwolle in 1849 de leidende figuur”⁸³ in Gelderland en Overijssel, het sy onmiskenbare stempel op die vergadering afgedruk deur ’n versoenende en welwillende houding teenoor Brummelkamp te openbaar, ’n Brief deur Postma self opgestel, is na enige veranderinge namens die vergadering aan Brummelkamp gestuur.⁸⁴ Hierin wys die vergadering daarop dat ook hulle die hereniging “reeds lang gewenscht hebben.” Verder word dan gewys op die voorwaardes tot hereniging, nl. een in leer en kerkregering, en wat laasgenoemde aanbetref, is in besonder gewys op die handhawing van art. 30 en 31 van die Dordtse K.O. Die brief sluit dan af: “Dat wij daar en boven begeeren dat wij zamen ons onderwerpen aan deze voorwaarde... Ten einde men zoeker te weren alle onnoodige twistingen, en onbelemmerd de kerkelijke zaken bevordere, opdat Gods H. Naam niet meer om de twistingen der gemeente over nuttelooze zaken worde ontheilgd.

Dit is onze meening en op die voorwaarden wenschen wij te vereenigen.

Dat de Heere ze geve en ons er dan bij beware!”

Die welwillende toon van die brief moet op Brummelkamp ’n indruk gemaak het.

Op uitnodiging verskyn hy dan ook saam met ds. J. Wildenbeest op die Provinsiale Sinode Overijssel 13 Nov. 1850, om verder oor ’n moontlike hereniging te onderhandel.

Die voorwaardes⁸⁵ waarop hereniging sou plaasvind, het in hoofsaak op die volgende

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid. In sy latere “Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing,” (Kaapstad 1871), p. 21, verwys Postma i.v.m. die ampsgewaad na hierdie standpunt ingeneem op hierdie Prov. Sinode.

⁸⁰ D. Postma: Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing, p. 21.

⁸¹ Ibid

⁸² De Maandbode. Tijdschrift gewijd aan belangen der Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, 1 Junie 1875.

⁸³ G.M. den Hartogh, a.w., p. 56.

⁸⁴ Die brief is volledig opgeneem in die Notule Provinsiale Sinode Overijssel en Gelderland, 27 Maart 1850, art. 10.

⁸⁵ Die voorwaardes volledig opgeteken in Notule Prov. Sinode Overijssel 13 November 1850, art. 5

neergekom: ^[119]

- a) dat die besluit van die Sinode van 1849 gehandhaafd sal word;⁸⁶
- b) dat hulle mekaar oor die ampsgewaad nie lastig sou val nie;
- c) dat Brummelkamp voorlopig die gemeentes sou bedien wat saam met hom nog nie met die Chr. Afg. Geref. Kerk verenig was nie, met die oog daarop “om de verwijdering te doen ophouden”;
- d) dat, wat die opleiding aanbetref, hulle hulle sal beywer “de school gemeenschappelijk te constitueren.”

Hierop het Brummelkamp c.s. verklaar “de vereeniging aan te nemen onder approbatie hunner te houden vergadering.”⁸⁷ Dit is duidelik dat Brummelkamp se hart weer getrek het na die broeders in die ander kamp. En tog, vanweë sy pogings om ’n Chr. Geref. Seminarie saam met Wormser e.a. in Amsterdam op te rig, was sy pogings tot hereniging in ’n mate flou. Nie lank na bogenoemde ooreenkoms nie, skryf hy bv. aan Wormser: “Zoo gij vraagt of dit een achterwaartsche beweging is, zoo weet ik zelf haast niet, wat daarop te zeggen. Ter eener zijde zeg ik ja, ter anderer neen.”⁸⁸ Hy kan egter ook nie van die herenigingsplanne afsien nie, want hy beskou die “sinodale”⁸⁹ groep nog as sy “broeders” met wie “gemeenschappelijk voorttreden om vele redenen verkieslijker en noodiger,”⁹⁰ is.

Ds. Postma e.a.⁹¹ was onder die indruk dat Brummelkamp met bogenoemde ooreenkoms hom ten volle verenig het met die “sinodale” kerkverband. En ds. Postma, hoogs ingenome met wat bereik was, sien hierin dadelik die moontlikheid van eendragtige optrede in die opleiding van bedienaars van die Woord en hy rig ’n ietwat voorbarige brief⁹² aan ds. Van Velzen met die vraag of hy, indien die hereniging finale beslag sou kry, gewillig sou wees om saam met Brummelkamp die opleiding van predikante waar te neem. In die vraag beluister ons egter ook ’n mate van vrees dat die moontlike hereniging en eendragtige optrede in die opleiding, deur ’n moontlike onversoenlike houding van Van Velzen, geskaad kan word. Die vrees van Postma was nie ongegrond nie, aangesien Van Velzen fel gekant was teen die Chr. Geref. Seminarie waarvoor^[120] Brummelkamp hom beywer het, asook teen die Brummelkamp-groep as sodanig.⁹³

Die vernietiging van Postma se herenigingsideaal sou egter uit ’n heeltemal ander en onverwagse oord kom.

Die ooreenkoms van hereniging soos vasgestel op die Provinsiale Sinode Overijssel 13

en 6.

⁸⁶ Verslag Sijnode 1849 Amsterdam, art. XV, p. 42. Lui soos volg: “Dat men het gewone gewaad der Leeraren zal behouden, waar het in Klassis en Provinsie in gebruik is, en de aflegging ergernis zou geven; doch dat het dragen van dit gewaad in de vrijheid wordt gelaten, wanneer de aflegging geene ergernis veroorzaakt...”

⁸⁷ Notule Provinsiale Sinode Overijssel 13 November 1850, art. 10.

⁸⁸ Aangehaal deur G.M. den Hartogh, a.w., p. 58.

⁸⁹ Uitdrukking ontleen aan Den Hartogh. Hiermee word bedoel die Chr. Afg. Geref. Kerk wat gehou het aan die besluit van 1846, met wie Brummelkamp nie meer in gemeenskap geleef het nie.

⁹⁰ Aangehaal deur G.M. Den Hartogh, a.w., p. 59.

⁹¹ Vgl. hiervoor G.M. den Hartogh, a.w., voetnoot 1, p. 57.

⁹² Ibid.

⁹³ Vgl. hiervoor Den Hartogh, a.w., pp. 94-97.

November 1850, behandel die Brummelkamp-groep op hulle Provinsiale Vergadering, 4 Februarie 1851. Die uitslag was 'n beslissing tot "een dragen van elkander en samenwerking zonder bepaalde hereeniging..."⁹⁴ In 'n brief is hiervan kennis gegee aan die Provinsiale Sinode Overijssel. Postma het sy teleurstelling maar ook ongeduld t.o.v. die brief nie weggesteek nie. "De brief van de vergadering te Arnhem" aldus Postma "zegt veel liefs, maar van hetgeen hij moest spreken vindt men weer een weinig en dat zoo kunstig donker in bewoording der liefde! liefde! gehuld."⁹⁵

Geen vordering kon dus gekonstateer word nie en die eersvolgende Algemene Sinode sou maar verder op die moontlikheid van hereniging moes ingaan.

Die spesiale Sinode van 1851 het dan ook besondere aandag geskenk aan die hereniging met Brummelkamp. Hy, met enige predikante en ouderlinge, was aanwesig by die opening van die Sinode 23 April 1851. Nadat twee dae oor en weer gedelibereer is en geen bevredigende grondslag van hereniging gevind kon word nie, het Brummelkamp c.s. die vergadering verlaat.

Net soos die van 1850 het nou ook die herenigingspoging van 1851 op 'n mislukking uitgeloopt.

Die ideaal van hereniging het egter nie hiermee gesterwe nie, en verskillende faktore het daartoe meegewerk dat Brummelkamp aan die bestaansreg van sy afsydige posisie begin twyfel het,⁹⁶ en as hy in Oktober 1851 finaal sy medewerking terugtrek⁹⁷ aan die oprigting van "Het Christelijke Gereformeerde Seminarie te Amsterdam," 'n opleidingsentrum vir studente uit die Hervormde sowel as die Chr. Afg. Geref. Kerk, is die weg tot hereniging baie vergemaklik.

In Julie 1851, dus nie lank na die Sinode van daardie jaar nie en nog voordat Brummelkamp sy medewerking aan die oprigting van genoemde Seminarie verbreek het, doen Postma 'n dringende beroep op alle gereformeerdes in Nederland om hulle te voeg by die Christelike Afg.^[121] Geref. Kerk. In 'n kort artikel in "De Stem" van 23 Julie 1851 verdedig Postma die goeie reg van 'n afskeiding. Hy besef dat daar ook nog gereformeerdes in ander kerke is, maar doen 'n beroep op hulle om hulle te voeg by die Chr. Afg. Geref. Kerk, want "vorm maakt niet één wezen, maar dit laatste deelachtig zijnde moeten wij ook onze roeping gevoelen en trachten naar eenerlei openbaarwording."⁹⁸ Die ideaal van hereniging van diegene wat op grond van belydenis en kerkregering byeen hoort, het by Postma ondanks teëslae nog helder geleef. Met diepe ontroering en in die hoop dat "de eenvoudige mededeeling maar enige vrucht drage"⁹⁹ klae Postma oor die verdeeldhede tussen gelowiges "die het in hoofdzaak eens zijn." Hulle word, volgens Postma, uitmekaar gehou "van wege verschil in zaken die tijdelijk zijn en het geloof der regtvaardiging niet raken" m.a.w. dit is 'n stryd om bysake en nie om fundamentele sake nie. En daarby word dit gevoer met "verbittering tegen elkander" en met "verfoeijen degenen die hierin van hen verschillen." Postma se diagnose van die twissiekte was nogal raak en suiwer. Heel dikwels het dit gepaard gegaan met kleinlikhede. Wanneer sal die treurige toestand dan tog tot 'n einde kom? Daar is vir Postma nog een ligstraal van hoop: "De Heere heeft gezegd: Ik zal hun, te weten zijn volk, eenerlei hart en eenerlei weg geven. Laat

⁹⁴ Aangehaal deur G.M. Den Hartogh, a.w., p. 83.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Vir ons doel ag ons dit nie nodig om volledig hierop in te gaan nie. Vir meer besonderhede hieroor vgl. G.M. den Hartogh, a.w., pp. 123-141.

⁹⁷ Vgl. vir meer besonderhede oor verloop van sake G.M. den Hartogh, a.w., pp. 107-141, asook A. Brummelkamp (jr.), a.w., pp. 388-413.

⁹⁸ De Stem, 23 Julie 1851, no. 8.

⁹⁹ De Stem, 25 Mei 1852, no. 25.

ons nu” aldus Postma, “steunen op de Almagt Gods en op zijne opperheerschappij. Behaagt het Hem, Hij zal nog spreken en gebieden, en ook dit zal even zoowel te voorschijn treden, als het gelaat des aardrijks door Hem werd veranderd.” Postma glo vas en seker dat, met die hulp en seën van die Here, die stryd tot hereniging nog bekroon sal word.

In die tussentyd het Postma nie stilgesit nie. Tussen hom aan die een kant en di. Brummelkamp en Te Bokkel aan die ander kant, is oor moontlike hereniging “gecorrespondeerd.”¹⁰⁰ As gevolg van die korrespondensie is die saak van hereniging bespreek op die Provinsiale Vergadering (van die Brummelkamp-groep) te Arnhem, 26 Mei 1853, waaruit die hoop verlewendig het dat dit tog “mogelijk was.”¹⁰¹

Op die Provinsiale Sinode van Overijssel en Gelderland 23 en 24 Junie 1852 (Sinodale groep) is dan ook teenwoordig di. Brummelkamp en Te Bokkel. Ds. Postma, voorsitter van die vergadering, adviseer¹⁰² dat met die behandeling van ’n moontlike hereniging aangegaan sal word maar dat vanweë “het gewigt der zaak en het belang voor geheel de Kerk”¹⁰³ die oudste leraar, ds. Dijkstra, eers ’n gebed sal doen. Met die hoogste erns is die moeilike saak dus aangepak.^[122] Die vergadering aanvaar Postma se advies “dat eene hereeniging mogelijk is, doch dat dan slechts gesproken zal moeten worden op (over) de wijze, op dewelke hereeniging zal moeten geschieden, zonder te spreken over vroeger plaats gevondene feiten.”¹⁰⁴ Op hierdie basis van te vergewe en te vergeet wat agter is, wat ook die opdrag was van die Klassis Zwolle aan sy deputate, hoop Postma op ’n suksesvolle beraadslaging. En tog, Postma besef dat die “vergeven” en “vergeten” van die twis en tweedrag, agterdog en wantroue van die verlede, niks mag afdoen aan die feit dat die grondslag van die hereniging heg en suiwer moet wees nie. Vandaar sy eerste eis aan Brummelkamp, t.w. “eene verklaring van vereeniging met de formulieren van eenigheid der Gereformeerde Kerk in Nederland en hare regering, zoo als die in de Dordtsche Kerkorde wordt voorgeschreven en in de Voorrede van het Kerkelijke Handboekje van 1840 is uitgedrukt.”¹⁰⁵ Belydenis en Kerkorde wens die vergadering dus te handhaaf as akkoord van gemeenskap. Hulle antwoord hierop “bevestigend,”¹⁰⁶ waaroor ook Postma “zijn blijdschap”¹⁰⁷ betuig het.

Ten einde alle wantroue weg te neem stel die vergadering ’n aantal vrae aan di. Brummelkamp en Te Bokkel. Die vrae is so bevredigend beantwoord dat niemand meer “bezwaren tegen de vereniging”¹⁰⁸ gehad het nie. Dit moes egter ’n landswye vereniging word en daarom het die vergadering ook die weg beplan waarlangs dit onder die aandag van die hele kerkverband kon kom. Met die oog op toeligting en advies aan Klassen is di. D. Postma en L. Dijkstra as kommissie benoem.¹⁰⁹

Postma was besonder verheug oor wat bereik is. Vir hom wat in 1847 “het berigt der

¹⁰⁰ Notule Prov. Sinode Overijssel en Gelderland 23 en 24 Junie 1852, art. 15.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid. Dit is dieselfde verklaring wat gevra is deur die Sinode van 1851. Sien Verslag Sinode 1851, art. 111, p. 9.

¹⁰⁶ Notule Prov. Sinode, Overijssel en Gelderland, 23 Junie 1852, art. 15.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Notule Prov. Sinode, Overijssel en Gelderland, 23 en 24 Junie 1852, art. 15.

¹⁰⁹ Idem, art. 18.

scheuring”¹¹⁰ moes stuur aan die Provinsies, is dit ’n heilige vreugde om nou weer “dit goede,”¹¹¹ die hereniging, te vermeld. “Tranen van ootmoedige dankbaarheid” aldus Postma, “versierden de oogen van velen, en een ongestoorde vrede vervuld het geheele huis waar wij zaten.”¹¹² En Postma sien dit ook nie as die werk van mensehande nie, maar “de groote Vredebodschapbrenger was binnen gekomen, en ^[123] had niet alleen gezegd: Vrede zij ulieden! Maar Hy had ook zijne belofte vervuld: “Mijnen vrede laat ik u. Mijnen vrede geef ik u.”¹¹³

Die saak van hereniging het gedien op die Provinsiale Sinode van die Brummelkamp-groep te Arnhem, 1 en 2 September, waar Brummelkamp en Te Bokkel, getrou aan die ooreenkoms om hulle gemeentes hiervoor te probeer win, die hoop uitgespreek het “dat gij er u met ons in verblijdt; den Heere er voor dankt; en op den voorgestelden grond toetreedt tot de Vereeniging.”¹¹⁴ Die vergadering te Arnhem se reaksie was gunstig.¹¹⁵ Hulle wil van harte verenig deur te vergewe en te vergeet wat agter is “alsmede dat wij van ganscher harte vereenigd zijn en instemmen met onze Gereformeerde Leer en Kerkregering.”¹¹⁶ Finale toetrede sou egter eers geskied as die gemeentes in ander provinsies hiervoor te vinde sou wees.

Uit ’n onverwagse hoek is die hereniging egter met felle teëstand beveg. Ds. H. Joffers, volgens Den Hartogh “den meest hardnekkigen bestrijder van de richting-Brummelkamp”¹¹⁷ het geensins genoeë geneem met wat bereik was nie, en as redakteur van die weekblad “De Stem” het hy ’n mondstuk gehad. Reeds by die eerste blye vermelding van wat bereik was, het Joffers se antipatie en agterdog deurgeskemer in ’n onderskrif: “Ik hoop dat bovenstaande vereeniging van achteren zal blijken op goede gronden te steunen.”¹¹⁸

Postma en Dijkstra het die handskoen teen Joffers opgeneem. In ’n omsendbrief¹¹⁹ aan alle kerkrade van die Chr. Afg. Geref. Kerk, waarby ook gevoeg is ’n kopie van ’n “inligtingsbrief” sodat die gemeentes goed op hoogte kon kom met die verloop van sake, reageer Postma en Dijkstra soos volg:

“En bij deze gelegenheid geven wij ook te kennen onze innige smart en droefenis, dat ds. Joffers zulk eene openbaarmaking van zijn wantrouwen daaronder heeft gevoegd; want zulks is ten eerste onbetamelijk en werkt ook eer de vereeniging tegen in plaats van dezelve te

¹¹⁰ So vermeld hy dit in: “De Stem”, 2 Julie 1852, 2de jaargang, no. 57. Postma het nl. in 1847 as voorsitter van die vorige Sinode van 1846 die berig gestuur aan die korrespondente van die onderskeie Provinsies.

¹¹¹ De Stem, 2 Julie 1852, 2de Jaargang, no. 57.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Volgens ’n inligtingsbrief van A. Brummelkamp en J.W. Te Bokkel, 18 Aug. 1852 “Aan de Kerkeraden der Gemeenten des Heeren behorende tot de Vereenigde Provinciale Kerkvergadering van Gelderland en Overijssel.” In een kolom word ’n ekstrak gegee uit die notule van die vergadering te Zwolle, 23 Junie 1852, en in ’n kolom daarnaas die wedervaringe van di. Brummelkamp en Te Bokkel aldaar, asmede die besluite van die Prov. Sinode te Arnhem 1 Sept. 1852. Die inligtingsbrief is gedruk en aan alle kerkrade gestuur.

¹¹⁵ Hierdie besluite wat ook gevoeg is by die “inligtingsbrief” het di. Postma en Dijkstra aan alle kerkrade van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland gestuur.

¹¹⁶ So opgeneem in “inligtingsbrief”.

¹¹⁷ G.M. den Hartogh in “Geref. Theologisch Tijdschrift,” 47ste jaargang, p. 94.

¹¹⁸ De Stem, 2 Julie 1852, 2de jaargang, no. 57.

¹¹⁹ Omsendbrief 27 September 1852. Kopie hiervan in argief, Prov. Sinode Groningen.

bevorderen. ^[124] Onze bede is tot God, dat die van ds. Brummelkamp's zijde, door die nota, hoe ook met regt geërgerd, echter niet terug geschokt moge zijn; en van onze zijde vinden zij geen bijval!" Hulle beëindig die brief "met den wensch en bede dat de Heere het vleesch en den duivel beschame en zijn gunstvolk eerlang doe juichen van goeder harte."

Joffers het nie op hom laat wag nie. In "De Stem" ¹²⁰ reageer hy op die brief. Na sy mening het hy gegronde redes waarom hy die hereniging bestry. Dit het op die volgende neergekom:

1. Die vereniging is ontbloot van enige goeie grond;
2. hy wil nie daaraan meewerk nie om die kerk prys te gee aan die gees van Utrecht 1837, wat die Dordtse K.O. verander het.

Dat die mate van wantroue wat oor 'n tydperk van etlike jare gegroei het, nie meteens uitgeban kon word nie, is natuurlik te verstaan. Joffers het dan ook openlike steun ¹²¹ vir sy standpunt gekry van die Klassis Leiden.

Die botsing met Joffers het 'n naklank gehad op die Klassis Overijssel, waar dit dan ook geblyk het dat verdere behandeling van die saak in "De Stem" deur di. Postma en Dijkstra, "op eene zeer harde toon was geweigerd" ¹²² deur die redakteur Joffers.

Die saak van hereniging kon egter nie meer verongeluk word nie. Die wiel was so kragtig aan 't rol dat daar geen keer aan was nie. Op 'n Provinsiale Kerkvergadering (Brummelkampgroep) 17 November 1852 te Arnhem wat deur di. Dijkstra, Postma en H. de Cock bygewoon is, is die hereniging weer bespreek en is besluit "dat wij ons definitief met haar vereenigen" ¹²³ waarop di. Postma en Dijkstra weer 'n omsendbrief aan kerkrade gestuur het waarin hulle die vereniging "voor vast voltrokken kunne verklaren." ¹²⁴ Hulle sluit die brief af met die innige wens en bede dat die Here die kerk sal bewaar "bij den vrede en de liefde, en doe wandelen in het midden van de paden des regts, opdat "stok liefelijkheid en stok zamenbinding" nimmer weer worden gebroken." ¹²⁵ ^[125] Op 23 en 24 Februarie 1853 is reeds 'n gesamentlike Provinsiale vergadering gehou, wat die Sinode van 1854 vra om "de bekrachtiging van de vereeniging." ¹²⁶

Met die finale bekragtiging nou in vooruitsig, het Postma 'n beroep gedoen op almal wat nog in die Hervormde Kerk was, en tog in oortuiging een was met die Chr. Afg. Geref. Kerk, om

¹²⁰ 29 Okt. 1852, 2de jaargang, no. 70.

¹²¹ Volgens verslag in "De Stem", 29 Oktober 1852, 2de jaargang, no. 74.

¹²² Notule Klassis Overijssel 15 November 1852, art. 8.

¹²³ Die besluit is as byvoegsel gevoeg by 'n omsendbrief 19 November 1852 van L. Dijkstra en D. Postma aan al die kerkrade van die Chr. Afg. Ger. Kerk. Kopie hiervan in die argief, Prov. Sinode Groningen.

¹²⁴ Omsendbrief gedateer 19 November 1852. Kopie in argief Provinsiale Sinode Groningen.

¹²⁵ Onderaan die brief, na die naamtekening, is ook Ps. 106:25 en 26 (op rym) opgeteken. Die laaste drie reëls van vs. 25 lui:

Wil ons nog overal verspreid
Genadig weer bijeen vergaadren:
Zo word uw naam en roem verbreed.

Die laaste drie reëls van vs. 26:

Dat al wat leeft Hem eeuwig eer'
Al 't volk zegg': Amen! op mijn klanken!
Juich aarde! loof den Opperheer.

¹²⁶ Provinsiale Sinode Overijssel 15 Februarie 1854, art. 5.

hulle ooreenkomstig art. 28, Ned. Geloofsbelydenis, by laasgenoemde Kerk te voeg.¹²⁷ Postma stel hom egter nie ten doel om diesulkes “daartoe over te halen maar om hunne verpligting onder het oog te brengen.”¹²⁸ Dit was sy diepe oortuiging dat almal bymekaar hoort wat “door inwendige vereeniging met onze leer en dienst”¹²⁹ aan mekaar verbind is. Traagheid t.o.v. gehoorsaamheid aan art. 28 het hom diep bedroef, en soveel te meer, as in aanmerking geneem word watter motiewe agter die traagheid geskuil het, t.w. dat baie die Chr. Afg. Geref. Kerk nog beskou het as “de verachte fakkel”¹³⁰ en eventuele aansluiting daarby vir hulle verlies in aardse sake, aan eer en aansien beteken het.

Maar wat ander ook mog dink, een ding getroos Postma hom “dat de ware Gereformeerde leer en kerkdienst by ons als beginsel en leus is”¹³¹ en dit behoort almal, wat op dieselfde grondslag staan, te oortuig dat hulle die eenheid binne die Chr. Afg. Geref. Kerk behoort te soek.

Eindelik het die Sinode van 1854 aangebreek, waarop die hereniging met Brummelkamp c.s. sy finale beslag sou kry.

In volledige besprekinge is die hele terrein weer gedek.¹³² Die besware teen die grond waarop, en die wyse waarvolgens die hereniging dusver tot stand gekom het, is veral geopper van die kant van afgevaardigdes van Suid-Holland met ds. Joffers aan die spits.

Ons ag dit nie nodig om hier volledig in te gaan op argumente en teenargumente nie. Veral Brummelkamp moes hom voor die Sinode verantwoord of hy hom wel van die Hervormde Kerkgenootskap afgeskei het. ’n Bevestigende antwoord het moontlike wantroue in die verband uit die^[126] weg geruim. Verder het hy op die heel kontensieuse vraag waarom hy nie op die Sinode van 1851 verenig het nie, geantwoord dat “wantrouwen en vrees”¹³³ hom daartoe verhinder het.

Uiteindelik word die vereniging bekragtig na ’n bevredigende verklaring deur Brummelkamp c.s. Die hoofsaak was dat hulle “in goeder consciencie, door dezen, volkomen vereenigd te zijn met Gods Woord, de Formulieren van Eenheid, en de aangenomene Dordtsche Kerkorde van 1619 en wat daarmede in verband staat.”¹³⁴ Die saambindende krag van Skrif, Belydenis en Kerkorde, waarin beide partye één was, het uiteindelik die versoening teweeg gebring. En opmerklik, volgens die breedvoerige verslag¹³⁵ van die besprekinge op die Sinode is as ’n punt van dispuut nie ’n enkele woord gesprek oor die ampsgewaad nie. Wat ’n onmiskenbare triomf van die standpunt wat Postma van die begin af ingeneem het dat onderskei moet word tussen fundamentele en bysaak en dat op die basis van die Belydenis en Kerkorde,

¹²⁷ Vgl. hiervoor “De Stem,” 28 Januarie 1852, 2e jaargang, no. 4; 7 Januarie 1853, 3e jaargang, no. 84; “De Bazuin,” 25 Augustus 1853, 1e jaargang, no. 4; 1 Desember 1853, 1e jaargang, no. 18; 27 April 1854, 2e jaargang no. 39.

¹²⁸ De Bazuin, 25 Augustus 1853, 1e jaargang, no. 4.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ De Bazuin, 27 April 1854, 2e jaargang no. 9.

¹³¹ Ibid.

¹³² Volledige verslag hiervan in: Handelingen van de Sijnode der Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland gehouden van de 8sten tot den 22sten Juni, 1854 te Zwolle, pp. 7-22. (Uitgawe: Hoogkamer, Amsterdam 1854).

¹³³ Verslag Hand. Sijnode 1854, p. 16.

¹³⁴ Verslag Hand. Sijnode 1854, p. 21.

¹³⁵ Idem, pp. 7-22.

eenheid verkry kan en moet word!

Die Sinode van 1854 was die verwesenliking van 'n ideaal wat vir etlike jare in die hart van Postma gebrand het. Naas faktore en ander persone ¹³⁶ wat meegewerk het tot die bereiking van dié ideaal, kan die feit van die geskiedenis nie verloën word nie, dat Postma die leidende en besielende figuur onder die dramatis personae was.

Geen wonder dat in die Nederlandse kerkgeskiedskrywing,¹³⁷ ten opsigte van hierdie besondere aspek, die naam van Postma in eervolle vermelding en dankbare erkentlikheid voortleef. Miskien lê in hierdie “krachtige actie” van Postma, sy belangrikste bydrae tot die uitbouing en opbloeï van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland.

4. POSTMA EN DIE VERSOENING MET DIE KRUISGEMEENTES:

Ons het reeds kortliks gehandel oor die ontstaan van die sogenaamde “Kruisgemeentes” wat tot 'n aparte kerkverband verenig het.

Vir die hereniging van hierdie “Kruisgemeentes”, 'n “klein deel” ¹³⁸ [127] van die bevolking, met die Chr. Afg. Geref. Kerk, het ds. Postma hom ook in besonder beywer.

Ten opsigte van die gronde waarop hulle hulle aparte bestaan geregtig het, het Postma wel deeglik van hulle verskil. Hy het seker geen beswaar gehad teen 'n verandering van die Dordtse K.O. om aan te pas by bepaalde omstandighede nie. Die beste bewys hiervoor is die gewysigde Dordtse K.O. wat hy in die beginjare in Suid-Afrika gebruik het. Die aanvraag om vryheid het sy gemoed ook nie beswaar nie. Onder sy leiding geskied dit byvoorbeeld in sy eerste gemeente Minnertsga, sonder dat hy enige protes daarteen laat hoor.

Na 1840, toe die Sinode van die Chr. Afg. Geref. Kerk weer die Dordtse K.O. onveranderd ingevoer het, het beswaar teen die veranderde K.O. van 1837 verval en het slegs die aanvraag om die vryheid oorgebly. En al het die Kruisgemeentes 'n mate van reg gehad om hieroor beswaard te voel — want hulle het inderdaad met die aanvraag om die vryheid “gecapituleerd voor de Regering” ¹³⁹ en daarmee altans die skyn gewek dat hulle 'n ander kerk is as die ou Gereformeerde Kerk in Nederland — het Postma tog weer gevoel dat dit nie genoegsame rede was om nog apart te bly voortbestaan nie. Op die gemeenskaplike grondslag van Belydenis en K.O. was hulle één en het hulle volgens Postma bymekaar behoort.

In Zwolle het, onder leiding van A. Schouwenberg, reeds in die helfte van 1838 'n skeuring plaasgevind en spoedig sou Zwolle 'n middelpunt ¹⁴⁰ word van die Kruisgemeentes se bedrywighede. In Zwolle is die teëstellinge besonder verskerp deur die optrede van ds. W.W. Smitt van die Kruisgemeente, wat hom veral in sy brosjure, “Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland,” ¹⁴¹ skerp teen die Chr. Afg. Geref. Kerk uitgelaat het. 'n

¹³⁶ H. Bouwman vermeld in sy reeds vermelde werk, “Onder veilige hoede”, p. 12, dat die versoening bewerk is “door de krachtige actie van ds. D. Postma van Zwolle en ds. H. De Cock van Kampen.” Die noem van ds. H. De Cock is nie 'n juiste weergawe van die feite nie. Hy het wel meegewerk maar daar is nêrens spore van 'n “krachtige actie” nie. Indien Bouwman 'n naam naas die van Postma wou noem, sou die naam van ds. L. Dijkstra, predikant van Steenwijk, meer van pas gewees het.

¹³⁷ Vgl. H. Bouwman, a.w., p. 12; G. M. den Hartogh: Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam, p. 56 e.v.

¹³⁸ J. van Raalte, a.w., p. 71.

¹³⁹ J. van Raalte, a.w., p. 770.

¹⁴⁰ Vgl. J. van Raalte, a.w., p. 83.

¹⁴¹ Idem. p. 77.

Felle teenbrosjyre van ds. H.A. de Vos, van die Afgeskeie gemeente te Zwolle, het seker nie meegewerk om die gemoedere te sus nie. As ds. Postma in 1849 na Zwolle verhuis, is daar ruim geleentheid vir sy ambisie om byeen te bring wat in die diepste grond tog één is.

Ds Postma het kort na sy koms in Zwolle pogings aangewend om 'n goeie verhouding met die Kruisgemeente te skep. Reeds aan die begin van die aksie om 'n Christelike skool op te rig, dra die skoolkommissie aan ds. Postma op om die samewerking van die Kruisgemeente te soek.¹⁴² Die goeie gesindheid en samewerking is dan ook gevind, en selfs so, dat die Kruisgemeente later op voorstel van ds. Postma verteenwoordiging gekry ^[128] het op die skoolkommissie.¹⁴³ Sodanig was ds. Postma se verhouding tot die Kruisgemeentes dat ds. C van den Oever in 'n brief aan die Sinode van 1849 van die Chr. Afg. Geref. Kerk ds. Postma, saam met enkele meer, noem as een van die “warme vriende”¹⁴⁴ van die Kruisgemeentes.

Na aanleiding van 'n brief “uit naam der Vereenigde Gereformeerde Gemeenten onder het kruis” is die moontlikheid van hereniging op die Sinode van 1849¹⁴⁵ behandel. Die Sinode het veral beswaar gehad teen die wyse waarop die predikante van die Kruisgemeentes in die diens bevestig is,¹⁴⁶ en doen 'n beroep op hulle “belijdt uwe zonden voor den Heere en voor de menschen: bij Hem is vergeving opdat Hij gevreesd worde. Keert terug tot de gemeenschap der Kerk, opdat wij ons met U en over U mogen verblijden.”¹⁴⁷

Die Sinode van 1851 behandel weer moontlike hereniging. Dit is duidelik dat ds. Postma se houding teenoor die Kruisgemeente in Zwolle en veral teenoor die predikant, ds. Klinkert, 'n kontakpunt met die Kruisgemeentes bewaar het. Nadat die Provinsies Noord-Holland en Utrecht met ds. Klinkert van Zwolle in verbinding getree het oor die moontlikheid van hereniging en die sending van 'n kommissie na die Sinode van 1851, het ds. Postma as mondstuk van ds. Klinkert op die Sinode hierop geantwoord.¹⁴⁸ Ds. Klinkert versoek “bij monde van ds. Postma, dat deze Vergadering de gronden waarop vereeniging mogelijk is, duidelijk ontwikkeld voorstellen, door eenen brief mededeelen, en dien brief door eene Commissie vergezeld, zenden zou tot hunne Algemeene Vergadering, die gehouden stond te worden den 6den Mei te Apeldoorn.”¹⁴⁹

Die Sinode benoem dan 'n kommissie van drie: di. D. Postma, F.A. Kok en D.J. van der Werp om 'n voorstel, waarop vereniging moontlik sou wees, te ontwerp. Die voorstel is baie toegeeflik, “de scherpe toon is geheel achterwege gelaten.”¹⁵⁰ Hulle verwag van die

¹⁴² Notule Skoolkommissie, 4 Junie 1849, art. 6. Die Notuleboek word bewaar in die Argief van die Skool vir Uitgebreide Laer Onderwys in die Goudsteeg, Zwolle, voortsetting van die oorspronklike opgerigte Chr. skool deur ds. Postma en kerkraad Zwolle.

¹⁴³ Notule Skoolkommissie, 18 Nov. 1851, art. 9 en P. S. by Notule, 12 Augustus 1852.

¹⁴⁴ Aangehaal deur J.C. van der Does: Kruisgezinden en Seperatisten, p. 52. Hy spreek egter foutiewelik van ds. “Post” van Zwolle. Dit moet wees “Postma”.

¹⁴⁵ Verslag Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk 1849. (Uitgawe Hoogkamer, Amsterdam, 1849). pp. 13-17.

¹⁴⁶ Daar het nl. geen predikante met die Kruisgemeentes saamgegaan nie. In die begin het ouderlinge en oefenaars mekaar oor en weer as bedienaars van die Woord bevestig.

¹⁴⁷ Verslag Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk 1849, p. 17.

¹⁴⁸ Vgl. hiervoor: Verslag van die Sijnode der Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland gehouden van den 23sten April tot den 1sten Mei 1851, te Amsterdam, pp. 19-20. (Uitgawe Hoogkamer, Amsterdam 1851).

¹⁴⁹ Idem, p. 20. Naas die versoek van ds. Postma, namens Klinkert, was daar ook nog 'n brief van ds. W.H. van Leeuwen van Den Helder.

¹⁵⁰ J. van Raalte, a.w., p. 211.

Kruisgemeentes dat “die selfde verklaring van instemming met ons gedaan worden, in ^[129] opzig tot de leer en Kerkregering, even als van ds. Brummelkamp c.s. is gevraagd, niet omdat wij eenig verkeerd nadenken hebben op hunne zuiverheid, maar opdat wij alzo een vasten regel volgen,” ¹⁵¹ en wat hulle predikante aanbetref, is die Sinode gewillig “hen onder ons op te nemen,” ¹⁵² en so “trachtende van weerskanten te vergeven en te vergeten dat achter is, betuigen wij tevens hierbij onze smart, dat er alreede zoo vele jaren in verwijdering van elkander zijn doorgebracht.” ¹⁵³ As mede-opsteller van die besluit, is dit nie moeilik om Postma se hand hierin te onderken nie. Die Sinode benoem weer ds. Postma, hierdie keer saam met di. W.A. Kok en S. van Velzen, op ’n kommissie om hierdie besluit aan die Algemene Vergadering van die Kruisgemeentes te Apeldoorn, 6 Mei, oor te bring. Dit het geskied. Die Kruisgemeentes kon heelhartig instem met die grondslag wat die kommissie aan hulle voorgehou het, vereniging kon egter volgens hulle eers plaasvind wanneer die aanvraag om vryheid teruggetrek sou wees en “den titel van Gereformeerd” ¹⁵⁴ aanvaar sou wees.

Hoewel vereniging nog nie kon plaasvind nie, was die besoek van die kommissie tog nie vrugteloos nie. Die Kruisgemeentes begin ’n brief aan die kommissie op betekenisvolle wyse: “Wij rekenen ons hoogst gelukkig, het groot voorregt te mogen erlangen, om als op nieuw den eersten steen gelegd te zien tot vestiging van het, naar ons gevoelen, eenige fundament of grondvest waarop het gebouw der ware Kerk en Gemeente in ons Vaderland gebouwd en voltrokken kan worden.” ¹⁵⁵

Oor die verdere voorwaardes tot vereniging, soos deur die Kruisgemeentes gestel, meen die kommissie, moet die Kerk oordeel en daarom dat hulle dit na die Provinsiale Sinodes verwys met die bede: “De Koning der Kerk heele het gescheurde en doe ons allen wandelen in het midden van de paden des regts.” ¹⁵⁶

Die Sinode van 1854 sou weer aandag aan die vereniging skenk en in die tussentyd het ds. Postma hom intens beywer om moontlike vereniging te bevorder. Met albei die Algemene Vergaderings ¹⁵⁷ van die Kruisgemeentes van 1852 en 1853, stel ds. Postma hom in verbinding om die saak van vereniging te bevorder. Op dié van 1852 deel hy mee ¹⁵⁸ dat ^[130] die Provinsie Overijssel in ’n adres aan die Tweede Kamer versoek het dat die besluit wat die aanvraag om vryheid gebied, ingetrek moet word as in stryd met die grondwet van 1848. Die doel hiervan was om die weg tot vereniging vir die Gemeentes onder die Kruis makliker te maak. Postma begeer dit vuriglik. Hy sien “in het wezen der leer en dienst” ¹⁵⁹ van die twee partye geen verskille nie en daarom behoort hulle “weer te zamen vereenigen... en och dat dit eerlang geschiede.” ¹⁶⁰ Met ’n dringende oproep tot vereniging wend hy hom weer tot “De Stem” in 1853. Hy wys eers daarop dat die Kruisgemeente oorspronklik ook behoort het tot die Kerk

¹⁵¹ Verslag Sinode Amsterdam 1851, p. 21.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Idem, p. 26. Die verslag van die kommissie en die antwoord van die Kruisgemeentes is later opgeneem in die Verslag Sinode 1851, pp. 22-28.

¹⁵⁵ Idem, p. 24. Vgl. ook J.C. van der Does, a.w., pp. 58-60 en J. van Raalte, a.w., pp. 211-274.

¹⁵⁶ Volgens verklaring van S. Van Velzen en D. Postma opgeneem in Verslag Sinode Amsterdam 1851, p. 28.

¹⁵⁷ So is hulle Sinode genoem.

¹⁵⁸ Vgl. J.C. van der Does, a.w., p. 63; en J. van Raalte, a.w., p. 214.

¹⁵⁹ So skryf hy in “De Stem”, 12 November 1852, 2e jaargang no. 76.

¹⁶⁰ Ibid.

van 1834. Die skeur is egter nie onheelbaar nie en hy hoop, “dat de liefde zoo dringe dat alle eigenzin worde owerwonne en gebannen door allen, die de waarheid in Christus liefhebben, en bepaald Gereformeerd wenschen te blijven ten einde die treurige scheure weer eens geheel genezen worde.”¹⁶¹ Postma soek met besieling na eenheid, maar nie ’n eenheid bo geloofsverdeeldheid nie, nie ’n eenheid wat op ’n wankelende fondament staan nie, maar op die vaste grondslag van “Gereformeerd wenschen te blijven.”

Postma rig ook weer ’n brief¹⁶² tot die Algemene Vergadering van die Kruisgemeentes, gehou te Zwolle 7 en 8 September 1853, waarin hy weer dringend versoek om middele te beraam tot bereiking van die vereniging. Postma hou ten minste hiermee die saak by hulle warm en stel die ideaal helder, ja so dat hulle gevoel het asof hulle voor ’n “onontkoombare eisch”¹⁶³ te staan gekom het. Van hierdie brief van Postma sê Van der Does tereg: “er blijkt uit, dat althans bij enkelen de nood der tijden gevoeld werd. Bij hen bleef de broederband trekken. Waarom zou men niet als een geheel voorttrekken? Waren de geschillen zoo groot, dat men, niet samen kon wonen? Gold dan niet het woord van den Meester: Vader geef dat zij één zijn gelijk ook wij één zijn.”¹⁶⁴

Die Sinode van 1854, gehou te Zwolle, het weer aandag aan die saak geskenk. Uit die Handeling van die Sinode is dit egter duidelik dat daar intussen dinge gebeur het wat die vertroue van ds. Postma, asook van andere, in die Kruisgemeentes geskok het. In opdrag van die Provinsie Overijssel¹⁶⁵ raai Postma die Sinode aan “geene vruchteloze pogingen meer aan te wenden tot hereeniging met die broeders, daar zulks door^[131] hen, in de tegenwoordige omstandigheden, ligtelijk zoude worden misduid.”¹⁶⁶

Die bedenkinge van Postma en die Provinsie Overijssel word nie nader verklaar nie, maar soos blyk uit die verdere verloop van die saak het daar ernstige bedenkinge ontstaan t.o.v. die onvoorwaardelike erkenning van die predikante van die Kruisgemeentes. Onder hulle was daar nogal rare figure.¹⁶⁷ Die besluit van die Sinode van 1851,¹⁶⁸ nl. dat hulle predikante by vereniging opgeneem sal word, vervang die Sinode deur “niemand van hen onder ons als Leeraar erkend wordt, tenzij hij met oplegging der handen onder ons bevestigd zij, ook word aangedrongen op inachtneming van het gestelde in de particuliere vragen van de Sijnode van Middelburg 1851, vraag 2.”¹⁶⁹ Dit het beteken dat hulle opnuut aan ’n regsinnigheidstoets onderwerp kon word. Hieruit blyk dat daar, hoewel hulle op die grondslag van die Drie

¹⁶¹ De Stem, 29 Julie 1853, 3e jaargang, no. 113.

¹⁶² Hy het die brief ook ter kennis gebring van die Prov. Sinode Overijssel. Vgl. Notule Prov. Sinode Overijssel, 7 September 1853, art. 9.

¹⁶³ J.C. van der Does, a.w., p. 65.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Notule Prov. Sinode Overijssel, 15 Feb. 1854, art. 5.

¹⁶⁶ Handelingen van de Sijnode der Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, gehouden van den 8sten tot den 22sten Juni, 1854 te Zwolle, p. 29. (Uitgawe Hoogkamer, Amsterdam, 1854.)

¹⁶⁷ Vgl. hiervoor F.L. Bos: Kruisdominees. Figuren uit de Gereformeerde Kerk onder ’t Kruis. (Uitgawe J.H. Kok, Kampen, 1953.)

¹⁶⁸ Verslag Sinode 1851, Amsterdam, p. 21.

¹⁶⁹ Verslag Sinode 1854, Zwolle p. 30. Vraag 2 van die Sinode Middelburg 1851 lui: “Oftmen den gheenen, die in den aenfanck mitten lichsten, ende niet ten follen onderzocht zijn, wederomme zal examineren? Is gheantw. Dat tselve int gheemeen wel gheraden schijnt te wezen, doch oftmen zulcks doen zal staat den Classi toe te oordelen.” Vgl. P. Biesterveld en H.H. Kuijper, Kerkelijk Handboekje, p. 161. (Uitgawe, Kampen, 1905.)

Formuliere van Eenheid gestaan het, hulle in die handhawing daarvan moontlik gefaal het en daar bygevolge, ook by Postma, bedenkinge ontstaan het oor sommige se kennis van en suiwerheid in die gereformeerde leer. So erg het die wantroue in die “Kruisdominees” gegroei dat dit selfs ernstig oorweeg is om nie hulle doop te erken nie. Daartoe het die Sinode darem nie besluit nie. Die Sinode besluit ¹⁷⁰ verder dat hulle hereniging onmoontlik ag solank die Kruisgemeentes die voorwaarde handhaaf dat hulle die aanvraag om die vryheid moet terugtrek en solank hulle die Akte van verbintenisse,¹⁷¹ opgestel op hulle vergadering van 6 Mei 1851, nie geheel intrek nie. Hiermee het die Sinode van 1854 die hereniging taamlik op die lange baan geskuif. Die Sinode van 1857 ¹⁷² het slegs die besluit van 1854 gehandhaaf.

Hiermee het ds. Postma se ywerige medewerking tot verkryging van ^[132] die eenheid dan ook geëindig.¹⁷³ En al het hy die bereiking van sy ideaal, voor sy vertrek, nie gesien nie, dan kon hy tog die tevredenheid hê dat hy na sy oortuiging hom daarvoor beywer het, en dat hy die groot beginsel van die eenheid van hulle wat “Gereformeerde wenschen te blijven” ¹⁷⁴ opnuut kragtig beklemtoon het.

En Postma se ideaal het, hoewel daar ’n tydelike terugslag gekom het, nie onverweselik gebly nie. Het hy vir die verwesenliking hiervan dan nie gesteun “op de Almagt Gods en op zijne opperheerschappij” ¹⁷⁵ nie? En wat hy toe profeties gesien het, dat wanneer God “spreken en gebieden” die eenheid “te voorschijn treden” sal, het, wat die Kruisgemeentes aanbetref, sy vervulling gevind met die hereniging in 1869 onder die naam “Christelike Gereformeerde Kerk” ¹⁷⁶ met wedersydse erkenning van predikante en gemeentes en op die grondslag van “dat wij voortaan gezamenlijk, in leer, tucht en dienst ons gedragen overeenkomstig de formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerk, liturgie en kerkordening van 1618/19.” ¹⁷⁷ Die band wat uiteindelik namekaar toe getrek het, en gebind het, was die gemeenskaplike band van belydenis en kerkregering.

Postma het aanvanklik reg en suiwer gesien dat hulle één moet word en sal word wat op die grondslag van die Drie Formuliere van Eenheid en die Dordtse K.O. staan, en wat die suiwer beginsels daarvan ook handhaaf, soos hy dit self kernagtig gestel het, wat “Gereformeerde wenschen te blijven.” ¹⁷⁸

5. KONKLUSIE:

Uit wat behandel is, is dit duidelik dat Postma, vanself “nie twissiek nie,” ¹⁷⁹ hom die twis

¹⁷⁰ Idem, p. 33.

¹⁷¹ Volledig weergegee deur J.C. van der Does, a.w., pp. G2-63. In 10 punte word alles en nog wat genoem wat ’n ampsdraer by bevestiging moes onderteken. Die laaste punt lui bv. “En tevens alles, wat tot de Geref. Kerk behoort, zoo genoemde als ongenoemde, met deizelver privelygiën of voorregten.”

¹⁷² Handelingen van de Sijnode 1857 te Leijden, p. 33. (Uitgawe S. Van Velzen (jr.), Kampen, 1857.)

¹⁷³ In 1858 vertrek hy na Suid-Afrika.

¹⁷⁴ Aldus Postma in: “De Stem,” 29 Julie 1853, 3e jaargang, no. 113.

¹⁷⁵ Aldus Postma in: “De Stem,” 25 Mei 1852, 2e jaargang, no. 25. Hy klae oor die “verdeeldheden” maar hy glo dat Gods almag en opperheerskappy “eenerlei hart en eenerlei weg” sal gee.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Aangehaal uit Notulen Amsterdam 1869 deur J. van Raalte, a.w., p. 222.

¹⁷⁸ Aldus Postma in: “De Stem,” 29 Julie 1853, 3e jaargang, no 113.

¹⁷⁹ S.P. Engelbrecht, Hervormde Teologiese Studies, 9de jaargang, Afl. III en IV, Augustus 1953, p. 180. (Uitgawe J.H. de Bussy, Pretoria).

en tweedrag in die kerk van die Afskeiding besonder aangetrek het.

“De nood der tijden”¹⁸⁰ het tot hom gespreek. Die jaar 1834 het reformatories teruggegryp na die histories-gereformeerde beginsels en met hierdie wapen in die hand moes die kerk opnuut die dwaalleringe bestry, om sodoende te beantwoord aan die hoë roeping en taak om pilaar en vastigheid van die waarheid te wees. In plaas van ’n eendragtige en ^[133] kragtige getuienis na buite te laat hoor, is die aandag egter so in beslag geneem deur inwendige twiste en verdeeldheid, dat van positiewe aksie weinig tereg gekom het. Die vyand het oor die twiste gelag en ’n vraagteken geplaas agter die goeie reg van die Afskeiding. Die kerk kon, met verbrokkelde krag, nie na behore sy roeping en taak volbring nie, en wat erger is — en Postma het dit raakgesien — daarmee is “Gods heilige Naam ... ontheiligd.”¹⁸¹ Dit was die ontsettende “nood der tijden.”

Wanneer Bouwman van die aanvanklike leiers van die Afskeiding sê dat hulle geen “diepte en breedte van blik”¹⁸² gehad het nie, en hulle daarom blind gestaar het “op de kleine dingen op personen,”¹⁸³ en hierin een van die redes sien van die verskeurdheid, werp hierdie negatiewe uitspraak van Bouwman vir ons tog ’n positiewe lig op Postma wat eers later op die voorgond getree het. Postma het onteenseglik hierdie diepte en breedte van blik gehad. Vir hom het die geskille gegaan oor “nuttelooze zaken,”¹⁸⁴ oor dinge “die tijdelijk zijn,”¹⁸⁵ terwyl die twistende partye dit tog “in de hoofdzaak eens zijn.”¹⁸⁶ Helder en grootgeestig in sy siening kon hy onderskei tussen belangrike en onbelangrike, tussen hoofsaak en bysaak, tussen die fundamentele en die middelmatige. Daarom het Postma in sy versoeningspogings, soos aangetoon is, deurgaans die fundamentele van Skrif, belydenis en kerkregering vasgehou en op hierdie suiwere en vaste grondslag gesoek na eenheid. Dit was vir hom die band van gemeenskap wat oor kleinlikhede heen, oor “verbittering”¹⁸⁷ heen, oor “verfoeijen”¹⁸⁸ van mekaar heen, hulle moes saambind wat “bepaald Gereformeerd wenschen te blijven.”¹⁸⁹ En met hierdie grondslag altyd voor oë en met ’n vaste vertrou op God¹⁹⁰ en sy beloftes in Christus “de groote Vredeboodschapbrenger,”¹⁹¹ het Postma hom beywer om die skeuringe te heel en die twisvuur uit te blus. In dié verband leef sy naam, soos reeds aangetoon, in eervolle en dankbare vermelding voort in die Nederlandse kerkgeskiedskrywing.

Gesien teen die agtergrond van die twis en tweedrag in die eerste jare en die pogings tot versoening, kan die getuienis van die geskiedenis nie uitgedoof word en daarom die feit nie verloën word nie, dat Postma met ^[134] sy diepte en breedte van blik, onder sy tydgenote, een van die groot geeste was in die kringe van die Afskeiding.

Die Here het, na ons oortuiging, in ’n krisisuur van twis en tweedrag, in die persoon van

¹⁸⁰ J.C. van der Does, a.w., p. 65.

¹⁸¹ T.a.p.

¹⁸² A.w., p. 58.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ T.a.p.

¹⁸⁵ Aldus Postma in “De Stem”, 2e jaargang, no. 25, 25 Mei 1852.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ T.a.p.

¹⁹⁰ Aldus Postma in: “De Stem”, 2e jaargang, no. 25, 25 Mei 1852.

¹⁹¹ Aldus Postma in “De Stem”, 2e jaargang, no. 57, 2 Julie 1852.

Postma, 'n besondere gawe gegee aan die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. In sy versoeningspogings van botsende partye, sien ons dan ook Postma se vrugbaarste en mees blywende betekenis vir die Gereformeerde-kerklike lewe in Nederland.

Hoofstuk VI: STANDPUNT OOR EN VERDEDIGING VAN DIE AFSKEIDING 1834

1. INLEIDING:

Ongeveer die eerste twintig jaar van sy bestaan was vir die Chr. Afg. Geref. Kerk moeilike, krisissvolle jare. Om opsommenderwys enkele probleme te noem: eerstens was daar groot gebrek aan bedienaars van die Woord; tweedens is die kerk se kragte verteer deur onderlinge twis en tweedrag; derdens moes naas die stryd in eie geleedere ook nog stryd gevoer word na buite as gevolg van die onsimpatieke, vervolgsugtige houding van die owerheid.

Die stormagtige eerste aantal jare is egter oorleef en dit is duidelik dat die kerklike masjinerie in die vyftiger jare gladder begin loop het. Sommige botsende partye is met mekaar versoen, en in 1854 word die Teologiese Skool te Kampen geopen. 'n Nuwe dageraad het vir die Chr. Afg. Geref. Kerk aangebreek. “Sturm und Drang” het plek gemaak vir 'n kalmer verloop van dinge en 'n rustiger besinning oor sake. Dit is dan ook juis in hierdie tyd dat twee nuwe blaaië, in diens van die Chr. Afg. Geref. Kerk, die lig sien, t.w. “De Stem”, opgerig 1851, en “De Bazuin”, opgerig in 1853. Met hierdie mondstukke tot hulle beskikking, het die penne in die Chr. Afg. Geref. Kerk in beweging gekom en “als vanzelf kwam men nu in breeden kring tot bezinning over de bestaansrecht der eigen gemeenten.”¹

Postma het, soos ons reeds gesien het, uit oortuiging met die Afskeiding meegegaan. Hy getuig self dat hy hom “genoodzaakt gevoelde deel te nemen in de Afscheiding.”²

Postma, vir wie dit “eene genade Gods” was om “lidmaat der Christelijk Afscheidene gemeente te zijn, hoeveel te meer een dienaar des Woords,”³ het in die verdediging van die Chr. Afg. Geref. Kerk en van die waarheid van Gods Woord en van die konfessie, ook tot die stryd toegetree. Ds. De Moen het hom genader om sy medewerking vir die uitgawe van “De Bazuin”; hy het dit aanvaar onder die diepe besef van “hoe gebrekkig”⁴ sy eie werke kon wees. Met blanke opregtheid, wat soms^[136] deurtintel was van kinderlike naïwiteit, en terwyl daar by hom 'n onmiskenbare gebrek aan 'n deeglike akademiese geskooldeheid veral in sy redeneertrant en styl te bespeur is, het Postma die pen opgeneem en met waardigheid en warme piëteit die bestaan van die Chr. Afg. Geref. Kerk verdedig en met gloed van oortuiging die banier van die waarheid omhoog gehou.

Wat 'n mens besonder tref is die ootmoedige beskeidenheid waarmee Postma geskryf het. Wanneer hy die Chr. Afg. Geref. Kerk verdedig het, het hy dit altyd gedoen in 'n besef van al die gebreke van dié kerk en in 'n gees van “toch niet met onszelven voldaan te zijn,”⁵ en nie in 'n gees van “er roem op te dragen”⁶ maar om “aan de waarheid waarbij allen belang hebben, getuigenis te geven.”⁷

¹ G.M. den Hartogh: Zelfverdediging, Zelfstrijd en Zelfoverwinning (Gereformeerd Theologisch Tijdschrift, 46e jaargang) p. 92.

² Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., n. 319.

³ De Stem, 28 Mei 1852.

⁴ De Stem, 5 Augustus 1853.

⁵ De Bazuin, 1 Desember 1853.

⁶ De Bazuin, 25 Augustus 1853.

⁷ Ibid.

Hierdie “getuigenis” wens ons nou na te gaan om Postma se standpunt en houding in die verhouding Herv. Kerk – Afskeiding te probeer vasstel. Postma het nie veel hieroor geskryf nie, maar ons meen tog dat daar genoegsame gegewens is om sy staanplek in die groter raamwerk van die Afskeiding 1834 te kan aandui.

2. STANDPUNT T.O.V. DIE VERHOUDING SKRIF EN BELYDENIS:

Om Postma se beoordeling van en standpunt t.o.v. die Hervormde Kerk en die Afskeiding 1834 te kan nagaan, moet ons in die eerste plek sy standpunt oor die verhouding Skrif en belydenis kortliks ondersoek.

Oor hierdie belangrike saak het Postma baie duidelike uitsprake na-gelaat. Vir hom was “alleen Gods Woord de eenige regel voor geloof en wandel.”⁸ Dit bevestig hy in sy latere “Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid.” Hy noem daarin die Woord van God “het eenige en ware richtsnoer... van den godsdienst”⁹ en op ’n ander plek “onze eenigste grond van geloof en hope.”¹⁰ Hierdie voorbeelde kan ons maklik vermenigvuldig. Daar bestaan geen twyfel daaromtrent dat Postma, sonder enige voorbehoud, in algehele onderwerping en gehoorsaamheid, die absolute en soewereine gesag van Gods Woord oor leer en lewe erken het.

Kragtens die aanvaarde grondslag van die algenoegsaamheid en onfeilbaarheid van Gods Woord, het hy hom ook baie duidelik uitgespreek oor die plek van die belydenisskrifte in die kerk.

Aansluitend by die storie het Postma in ’n kort uiteensetting aangetoon¹¹ hoedat in die loop van die geskiedenis die Christelike kerk^[137] behoefte gehad het aan vaslegging van sy geloof in ’n belydenis. Onafskeidelik sien hy belydenis en geloof aanmekaar verbind. Met ’n beroep op Rom. 10:10 verklaar hy dan ook dat “de belijdenis met het geloof moet gepaard gaan,”¹² of anders gestel: “als de geloovige wel staat, is hij er ook niet mede voldaan als hij maar weet dat hij zalig zal worden, maar wenscht ook den Heere en zijne dienst te belijden in de gemeenschap zijner gemeente.”¹³

Postma beklemtoon hier aangaande die gelowiges dat “Zij is een vergadering van levende menschen en dat leven van Christus dat haar bezielt, moet zich uiteten.”¹⁴ Die lewende geloof dring dus tot belydenis¹⁵ van wat in die Woord van God vasgelê is. So word dit die “taak der gemeente op aarde om de waarheid die door de godsopenbaring haar ter kennis gekomen is, in te denken, te verstaan, te sijstimaliseren en uit te spreken.”¹⁶

Hierteenoor wys hy op die wanopvatting dat geen waarde aan belydenis-skrifte geheg moet word nie, as synde menslike geskrifte, maar dat slegs aan Gods Woord gehou moet word. Tereg wys Postma daarop dat sodaniges onder die skone titel van binding aan Gods Woord alleen, hulle dwalinge wil versprei. Hulle wil in “hunne eigene uitlegging van de H. Schrift hun eigen

⁸ De Stem, 10 Desember 1851.

⁹ D. Postma: Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid, p. 37.

¹⁰ Idem, p. 32.

¹¹ De Stem, 10 Desember 1851.

¹² De Bazuin, 25 Augustus 1853.

¹³ Ibid.

¹⁴ H. Bouwman: Chr. Encyclopaedie, Deel I, p. 274.

¹⁵ Vgl. A. Kuijper: Tractaat van de Ref. der Kerken, pp. 25-26.

¹⁶ H. Bouwman: Chr. Enc. III, p. 275.

gevoelen”¹⁷ inskuif. Dit is niks anders as ’n vorm van leervryheid, omdat sodaniges “vrij hun persoonlik gevoelens willen verkondigen ook wanneer dit afwijkt van het geloof der gemeente.”¹⁸

Die doel van die belydenis het Postma dan ook op gangbaar gereformeerde wyse gesien en verdedig.

Soos reeds genoem is, is die Woord van God vir hom die finale reël en gesagsbron vir geloof en lewe.¹⁹ Die doel van die belydenisskrifte het hy dan omskryf as “eene verklaring teenover de dwalingen, hoe zij over^[138] die dierbare hoofdwahrheden in Gods Woord vervat, denkt,”²⁰ of soos hy dit op ’n ander plek stel: “En gelukkig kenmerken zich die geloofsbelijdenissen als fakkellichten in den donkeren nacht van dwaling, om te waken dat er niets van Gods Woord worde afgenomen, of tot hetzelfde toegedaan.”²¹

Hierin beklemtoon Postma die dienende karakter van die belydenisskrifte. As “onderscheidingsteeken van de zuiverheid des geloofs teenover de ketterij”²² staan dit in ’n dienende hoedanigheid teenover die Woord van God. Niks mag van die Woord van God afgeneem of daaraan toegevoeg word nie, en in diens hiervan staan dan die belydenisskrifte om die waarheid te bevorder en die dwaalleringe uit te ken en te bestry.

’n Tweede baie belangrike doel van die belydenis het Postma gesien in “het onderwijzen der Gemeente, eenheid van denken en handelen te bevorderen en te voeden.”²³

Op die quia-standpunt is die belydenis vir hom dus noodsaaklik vir die suiwere bediening van die Woord of vir die “onderwijzen der Gemeente” en verder is die belydenis ’n gemeenskaplike band wat gelowiges aanmekaar bind. So ’n eenheid in belydenis is dan ook dringend nodig “omdat anders de kerk in tegenspraak komt met zich zelve, omdat anders geen samenwerking en opbouwing mogelijk is. Daardoor wordt ook de vrijheid der geloovigen gehandhaafd. Is er geen bindende belijdenis dan zijn de geloovigen een prooi van de willekeur der leeraren, die hunne meening kunnen stellen in plaats van de leer der kerk.”²⁴ Die onderskrywing en aanvaarding van die belydenis bring “een hart en eenen zin” een “wezen” en waar hierdie akkoord van gemeenskap is, moet, volgens Postma, ook gesoek word na “eenerlei openbaarwording.”²⁵

Soos reeds gesien is, lê hierin dan ook die verklaring vir Postma se onvermoeide ywer om

¹⁷ De Stem, 19 November 1852.

¹⁸ H. Bouwman: Chr. Enc, Deel I., p. 277.

¹⁹ A. Kuijper, a.w., p. 8, stel dit soos volg: “De normale forme ofte gedaante en gestalte van de kerk op aarde wordt bepaald door het Woord Gods. Door dat Woord vergadert de Here zijn uitverkorenen, makende Hij dit zaligmakend werkzaam ter wedergeboorte, door den Heiligen Geest. Door dien Geest verwekt belijden de uitverkorenen dat Woord teenover Satan en de wereld, teenover elkander en zichzelf. Staan er naar, om, door inrichting van een prediking onder de tucht van dit Woord gehouden te worden, zoeken een bediening van de Sacramenten om het geloof aan dat Woord te bevestigen, trachten door dat Woord het zaad der kerk tot ontkieming te brengen en streven er naar om, insgelyks door dat Woord, de heidenen, de joden, en die afvalligen in de kerk in te lijven.”

²⁰ De Stem, 19 November 1852.

²¹ De Stem, 10 Desember 1851.

²² H. Bouwman, a.w., p. 276.

²³ De Stem, 19 November 1852.

²⁴ H. Bouwman, a.w., p. 276.

²⁵ De Stem, 23 Julie 1851.

botsende elemente, wat nog op dieselfde belydenis-grondslag gestaan het, met mekaar te versoen. Een in “wezen” het hy probeer verenig in “eenerlei openbaarwording”²⁶ binne die Chr. Afg. Geref. Kerk.

Wat die gesag van die belydenis aanbetref, het Postma in die eerste plek, soos reeds gesien is, dit baie duidelik gestel dat die Woord van God die enigste absolute gesagsbron in die kerk is, soos hy dit uitgedruk het “de eenige regel voor geloof en wandel.”²⁷ Hieruit blyk al dadelik dat Postma in die quia-standpunt, wat hy t.o.v. binding aan die ^[139] belydenis gehuldig het, die belydenis nie bo, maar altyd ondergeskik aan, appellabel aan die Heilige Skrif gemaak het. Soos Postma dit self gestel het, die belydenisskrifte moet juis in sy ondergeskikte dienende hoedanigheid waak “dat er niets van Gods Woord worde afgenomen, of tot hetzelfde toegedaan.”²⁸ Hierin het Postma baie duidelik die gangbaar gereformeerde opvatting ²⁹ t.o.v. die bindende gesag van die belydenis vertolk.

In die raamwerk van die noodsaaklikheid, doel en gesag van die belydenisskrifte, waarvoor Postma hom wel deeglik kon verantwoord, is dit ook baie duidelik dat dit vir hom maar nie net objektiewe nageprate waarhede was nie, maar dat hy dit met hart en siel onderskryf het. Met warme piëteit en gebondenheid daaraan het hy gespreek van die belydenisskrifte as: “hoe heerlijk zijn zulke symbolische schriften om in het onderwijzen der Gemeente eenheid van denken en handelen te bevorderen en te voeden.”³⁰ Hierdie “symbolische schriften” het hy omhels as “de ware leer des Bijbels te zijn.” ³¹ ’n Hartlike onderskrywing van die belydenisskrifte, die leer van die kerk, was vir Postma dan ook die historiese geworde kenteken van gereformeerde wees. Op die vraag “Wat zijn Gereformeerde Christenen?” antwoord Postma: “die de formulieren van eenigheid nl. Catechismus, Geloofsbelijdenis en de Canones (leerregels te Dordrecht 1618, 1619 vastgesteld) hebben aangenomen en deze erkennen de uitdrukking van hun geloof of leerbegrippen te zijn.”³²

Hierin het Postma inderdaad sy eie lewensooruiging blootgelê. In “De Bazuin” van 2 Maart 1854 behandel hy Sondag I van die Heidelbergse Kategismus. Bo-aan die behandelde stof het Postma tussen hakies die kinderlik naïewe, maar juis daarom, blank opregte woorde geskryf: “Dat ik steeds in dit en dergelijke opstellen, de woorden van onzen Catechismus, of andere belijdenisschriften onzer kerk gebruik, vloeit behalve vele andere redenen, voort uit mijne hartelike overeenstemming met dezelve.”³³ Postma het die gereformeerde belydenis liefgehad, en ^[140] dit met oortuiging en warme piëteit verdedig, toe dit in ’n een van verdraagsaamheid, deur die Hervormde staatskerk met sy uitgesproke quatenus-standpunt, onder die maatemmer

²⁶ Ibid.

²⁷ T.a.p.

²⁸ De Stem, 10 Desember 1851.

²⁹ A. Kuijper, a.w., p. 26, verklaar hieromtrent: “En is die belijdenis dan alzo, zij het ook in nog steeds feilbaren vorm en altoos aan het Woord appellabel.” H. Bouwman, a.w., p. 276: “Zij stelde de belijdenis niet naast of boven maar onder de Schrift, en beleed dat de belijdenis examinabel was aan die Schrift, die eenige regel is van geloof en leven. De belijdenis is geen norma normans maar norma normata geen regel, die de norma in zichzelf heeft, maar een afgeleide regel des geloofs. Zij is menschenwerk, geheel ondergeschikt aan Gods Woord (Conf. Belg. art. 5 en 7, Conf. Gall. 4, Conf. Westm. I, 4. Conf. Helv. II, 2). Niet de kerk, maar de Schrift is autopistos. Zij heeft als het Woord Gods gezag in zichzelf. Geen menschen woord mag met haar op een lijn gesteld worden.”

³⁰ De Stem, 19 November 1852.

³¹ De Bazuin, 7 Maart 1854.

³² De Stem, 12 November 1852.

³³ De Bazuin, 2 Maart 1854. Vgl. ook De Bazuin, 23 Februarie 1854.

verberg is.

3. POSTMA SE SIENING OP DIE HERVORMDE KERK EN DIE GEES VAN DIE TYD:

Postma was in sy geskryfte beslis meer positief konstruktief as negatief krities. Oor die Hervormde Kerk van sy tyd het hy hom dus nie veel uitgelaat nie, maar tog genoegsaam om in baie breë trekke 'n totaalbeeld van sy siening op die Herv. Kerk en die gees van sy tyd te rekonstrueer. Uit wat hy geskryf het, is dit ook baie duidelik, en bo alle twyfel verheue, dat hy student gebly het. Trouens, gedurige studie is die eis wat hy aan ander maar in besonder ook aan homself gestel het “want weinig hebben wij in onze opleiding genoten,”³⁴ soos hy dit self verklaar het.

Die Hervormde Kerk van sy dae het Postma nie los van die gees van die tyd gesien nie. Hy het 'n verklaring vir die verflouing en indifferentisme op kerklik teologiese gebied in die 19e eeu, veral gesoek in die rewolusie aan die einde van die 18e eeu. Postma spreek van drie “on-reine geesten,”³⁵ vryheid, gelykheid en broederskap, wat die denke van Europa sedert 1795 beheers het. Hy raak hier wel die wortel van die kwaad aan. Die Franse Rewolusie was van ingrypende betekenis vir die kerklike en godsdienstige lewe, ver buite die grense van Frankryk. Die rewolusie, aldus Hanekom, “was 'n skrikbewind ook vir die kerk, en die rewolusionêre denkbeelde sou orals die saad van stryd en onrus strooi. Hand aan hand met die rewolusionêre gedagte gaan dan ook die ongeloof die wêreld deur, en insonderheid die negentiende eeu sou die ontwrigtende invloed daarvan ondervind.”³⁶ Nederland het aan hierdie ontwrigtende “skrikbewind” nie ontkom nie. Tekenend is die beskrywing van Kuiper in hierdie verband. Die Franse leërs ³⁷ wat in 1795 die Nederlandse grens oorgesteek het, is oral “met gejuich ontvang en vryheid, gelykheid en broederskap was de leuze van den dag geworden. Onder muziek en gezang danste men lustig om de vrijheidsboomen, op markten en openbare pleinen geplant, want immers: de vrije rechten van den mensch waren hersteld! De ketenen der slavernij verbrijzeld!” ³⁸ [141] So het die gees en gesindheid van vryheid, gelykheid en broederskap ook Nederland deurtrek en die draer geword van die Liberalisme met sy verdraagsaamheidsleer. Dit het Postma tereg gesien as die agtergrond van die kerklike ontwikkelinge in Nederland gedurende die 19e eeu.

Wat die Hervormde Kerk as kind van sy tyd dan aanbetref, het Postma 'n drastiese afwyking van die ou gereformeerde spoor gesien in die Reglement van 1816. Hy betreur dit dat die kerk hom laat welgeval het dat “eene wereldlijke kerkorde de plaats innam van de kerkelijke kerkorde.”³⁹ Met “wereldlijke” het Postma eintlik tweërlei bedoel: eerstens 'n “kerkorde” wat nie uit die boesem van die kerk voortgekom het nie, maar deur die wêreldlike owerheid die kerk opgelê is, en twee-dens 'n “kerkorde” met 'n “wereldlijke” gees en inhoud aangesien o.a., “de koning de hoogere kerkvergaderingen zamenstelde.”⁴⁰ Lg. was slegs van toepassing op die

³⁴ De Stem, 26 November 1851.

³⁵ De Stem, 13 Mei 1853.

³⁶ T.N. Hanekom: Die Liberale Rigting in Suid-Afrika, p. 8.

³⁷ Vir die aandeel van die Napoleontiese leërs aan die verspreiding van rewolusionêre denkbeelde, vgl. T.N. Hanekom, a.w., p. 9.

³⁸ J. Kuiper: Geschiedenis van het godsdienstig en kerkelijk leven in Nederland. (Utrecht, 1900), p. 339.

³⁹ De Stem, 28 Jan. 1852.

⁴⁰ Ibid.

eerste Sinode na 1816, wel het die koning die moderamen altyd benoem.

Met fyner onderskeidings het Postma die leervryheid in die Hervormde Kerk van sy tyd, uitgewys. Die wortel van die kwaad lê volgens hom in die “hoogste kerkbestuur” wat t.o.v. die handhawing van die belydenis die “quatenus de sleutel des afgronds,”⁴¹ gehandhaaf⁴² het.

Met die quatenus-standpunt het, volgens Postma, die Hervormde Kerk “zelve hare belijdenis los gemaak om vryheid zoowel voor het ongeloof als voor het geloof te hebben.”⁴³ In die praktyk het dit gelei tot uitwissing van grense tussen waarheid en kettery, tussen geloof en ongeloof. Menige vrysinnige Hervormde leraar het die mees verderflike dwaal-leringe van die kansel verkondig sonder dat hulle bestraf is, so is daar, volgens Postma, ook hoogleraars wat die gesonde leer van die kerk beshy het sonder enige verset of optrede daarteen.⁴⁴ Hierdie leervryheid wat deurgewerk het in die kerklike lewe, het Postma diep getref.

In “De Bazuin” van 6 April 1855 gee hy ’n aanhaling uit “Geschiedenis der Christelike Kerk, vry bewerkt naar het Hoogduitsch van H. Thiele, door H. van Berkum, met eene voorrede van dr. P. Hofstede de Groot.” Hierin word o.a. vermeld van “eene vereeniging” van “onderskeidene genootschappen”, nie onder een bestuur nie, maar “eene vereeniging door onderlinge verdraagzaamheid, liefde en eenigheid des geestes.” Dit verhaal verder van onderlinge kanselruil sodat “Luthersche, Doopsgezinde, zelfs Remonstrantsche predikanten” in die Herv. Kerk ^[142] opgetree het. Vir Postma was hierdie nivellering van grense “eene groote ergernis en smart”⁴⁵ wat nie net verwoestend ingewerk het op die kerklike lewe nie, maar wat ook die Bybel uit die skole gedryf het. “Dus legde men,” aldus Postma, “in kerk en school de geestelike wapenen af.”⁴⁶

’n Baie belangrike vraag is nou: wat was in hierdie konstellasië van die 19e eeu Postma se standpunt oor die Hervormde Kerk met betrekking tot die onderskeiding waar en vals? Hieroor het hy ’n merkwaardige verklaring gedoen. In “De Stem” van 6 Augustus 1852 – die datum is hier van meer as gewone belang – skryf Postma: “In alle zachtmoedigheid dan verklaar ik rond en vrijmoedig dat mij dunkt, dat een iegelijk, die met een zuiver kerkelijk oordeel begaafd is, de tegenwoordige Hervormde Kerk voor de valsche kerk zal moeten verklaren.”

Hierdie uitspraak van Postma verdien nadere ondersoek. In 1852 doen hy ’n verklaring “rond en vrijmoedig” dat die Hervormde Kerk ’n valse kerk is. ’n Mens kry die indruk dat Postma voorheen nie die volle vrymoedigheid gehad het om so ’n verklaring te onderskryf nie en dat hy ten opsigte van hierdie saak, van die vaders van die Afskeiding verskil het, wat in 1834 die Hervormde Kerk van Nederland sonder meer as valse kerk verklaar het. Indien hy nie verskil het nie, was hy ten minste in sy gemoed nie ten volle oortuig van die goeie reg van sodanige uitspraak oor die Hervormde Kerk nie. Dat Postma by ’n Afskeiding die kerk wat verlaat word, nie noodwendig as ’n valse kerk beskou nie, word verder bewys deur sy latere standpunt oor die probleem “waar – vals” by die Afskeiding in Suid-Afrika. In Suid-Afrika het, met sy medewerking, ’n afskeiding plaasgevind van die Hervormde Kerk van Transvaal, waarvan hy na die afskeiding rapporteer aan die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland “om haar nu echter in statu

⁴¹ De Stem, 6 Augustus 1852.

⁴² Sien hoofstuk II.

⁴³ De Stem, 28 Jan. 1852.

⁴⁴ De Stem, 13 Mei 1853. Vgl. Hfst. II vir meer besonderhede oor die dwalinge.

⁴⁵ De Bazuin, 6 April 1855.

⁴⁶ De Stem, 13 Mei 1853.

quo voor eene valsche Kerk te verklaren, daartoe gevoelen wij ons nog niet geroepen.”⁴⁷

Die vermoede dat Postma voor sy vermelde uitspraak in 1852 die Herv. Kerk nie met vrymoedigheid as valse kerk kon verklaar nie, en bygevolg minder radikaal was in sy oordeel oor die Herv. Kerk as sy tydgenote,⁴⁸ word versterk deur die feit dat hy met nadruk “de ^[143] tegenwoordige Hervormde Kerk” as valse kerk verklaar. Die “tegenwoordige Hervormde Kerk” kwalifiseer hy nader as dié kerk wat nie “de geloofswaarheden van de fundamentele hoofdstukken kerkelijk belijdt, verdedigt, noch handhaaft.”⁴⁹ Hierdie “geloofswaarheden van de fundamentele hoofdstukken” omskryf hy nader as “de leer aangaande God en de eeuwigte zaligheid der zielen.”⁵⁰ Nou is die vraag: het daar sodanige dwaalleringe in die Hervormde Kerk ingesluip na die Afskeiding van 1834 wat met bogenoemde “fundamentele” dwaalleringe van Postma ooreenstem, sodat hy tot ’n “rond en vrymoedig” oortuiging kon kom? Ons meen Postma het hiermee die na 1834 ontplooiing van die Modernisme onder Scholten en Opzoomer beoog. Die fundamentele dwalinge wat Postma hier in gedagte het, is in die eerste plek loëning van die “bovennatuurlike werking van God, ...door de besliste loochening van alle openbaring en wonder,”⁵¹ in die kringe van die Modernisme, en eweneens loëning van die Godheid en opstanding van Christus,⁵² waarsonder die redding van die sondaar tog onmoontlik is. Dat die Hervormde Kerk hierdie onheilige ketterye in sy boesem kon tolereer, was vir Postma deurslaggewend om dit as valse kerk te bestempel.

Opsommenderwys meen ons te kan verklaar dat Postma wel deeglik die gees van die 19e eeu kon peil en dat hy die Hervormde Kerk in Nederland as draer van daardie gees uitgeken het.

Teen hierdie agtergrond dan moet Postma se siening op en beoordeling van die Afskeiding 1834 gesien word.

4. BEOORDELING VAN DIE AFSKEIDING 1834 EN DIE CHR. AFG. Geref. KERK:

In die lig van die reeds behandelde was Postma oortuig van die goeie reg van bestaan van die Chr. Afg. Geref. Kerk, en daarom het hy dit ook as reformatoriese daad “vrijmoedig”⁵³ en

⁴⁷ Acta Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk, 1860, p. 73. Vgl. verder Postma se standpunt oor dié aangeleentheid in hoofstuk IX.

⁴⁸ In dié verband moet ook daarop gewys word dat “De Bazuin” ook ’n meer gematigde gees geadem het as “De Stem”. In “De Bazuin” is dikwels daarvan gespreek dat die Herv. Kerk die merktekens van die valse kerk vertoon, terwyl “De Stem” dit radikaal die valse kerk genoem het. Vgl. G.M. den Hartogh: Zelfverdediging. Zelfstrijd en Zelfoverwinning. (Gereformeerde Theologisch Tijdschrift, 46e jaargang). In dié verband moet ons ook daarop wys dat later in gereformeerde kringe met voorbehoud gespreek is van die Herv. Kerk van 1834 as ’n valse kerk. L. Praamsma, a.w., p. 93, vra t.o.v. die Hervormde Kerk: “Was ze zonder meer valse kerk geworden?” en antwoord daarop: “Hier past ons wel matiging in ons oordeel.” Praamsma meen daar moet rekening gehou word met A. Kuijper se onderskeidinge in sy “Tractaat van de Reformatie der Kerken”, pp. 195-199.

⁴⁹ De Stem, 6 Augustus 1852.

⁵⁰ Ibid. Vir ’n kort, saaklike uiteensetting van die Modernisme verwys ons na L. Praamsma: Het Dwaze Gods, pp. 144-152. Vgl. ook G. van der Zee. Vaderlandsche Kerkgeschiedenis, Deel III, p. 222.

⁵¹ J.C. Rullmann: Chr. Encyclopaedie IV, p. 228.

⁵² Vgl. Idem, pp. 228-232.

⁵³ De Bazuin, 1 Desember 1853.

met oortuiging verdedig.

Teenoor sommige wat aan die begrip afskeiding 'n “sektarische”⁵⁴ [144] inhoud gegee het nl. van onverantwoordelike skeurmakery, het Postma met klem verklaar dat afskeiding “noodzakelijk”⁵⁵ kan wees, “eene godzalige plichtsbetrachting.”⁵⁶ En so was dit vir Postma by die Afskeiding van 1834. Dit het vir De Cock c.s. dringend “noodzakelijk” geword om af te skei. So beklemtoon o.a. ook K. Dijk dat hulle “in hun ziel voelen branden het vuur van de roeping Gods.”⁵⁷ K. Schilder, in 'n rede oor “het recht der Afscheiding”, beklemtoon “toen konden De Cock c.s. niet anders, wilden zij althans God meer gehoorzaam zijn dan den menschen.”⁵⁸

In “De Bazuin” van 11 Mei 1854 het Postma baie kortliks 'n antwoord gegee op die vraag: “Waarom wij ons eenmaal van het Hervormd Kerkgenootschap hebben afgescheiden, en nog afgescheiden blijven.” Op die eerste deel van hierdie vraag het Postma in enkele woorde geantwoord: “omdat destijds (1834) de getrouwe gereformeerde predikanten werden vervolgd en uitgedreven, terwijl zij die de leugen verkondigden, verdragen en hoog verheven werden van de kerkbesturen.”⁵⁹ Op 'n ander plek het Postma wesenlik dieselfde gesê as hy die Afskeiding “eene godzalige pligtsbetrachting”⁶⁰ noem en dit nader motiveer as: “als men zich afscheidt van een Genootschap, hetwelk den grond van zijn bestaan miskent, zijn Hoofd verloochent en in wezen bedorven is.”⁶¹

In hierdie uitsprake het Postma, hoewel in 'n mate onbeholpe uitgedruk, tog terdeë die kern, die regsgrond vir die Afskeiding aangedui. Tereg wys Postma daarop dat die kerkbesture nie wou buig onder die juk van sy enigste Hoof, Jesus Christus en sy Woord nie. In plaas van die leuen te bestraf, is dit in beskerming geneem en is De Cock, sryder vir die waarheid, met bedreiging van skorsing en afsetting, gedwing om hom aan 'n kerkbestuur te onderwerp. Uit “godzalige pligtsbetrachting” kon De Cock volgens Postma nie anders nie, hy moes God meer gehoorsaam as die mens deur reformatories hom weer te gaan onderwerp aan die juk van Christus, die Hoof van sy Kerk en aan sy Woord alleen.

So was die Afskeiding van 1834 vir Postma nie maar 'n “sektarische” skeuring nie, maar reformatories 'n terugkeer tot die Woord van God, “de [145] eenige regel voor geloof en wandel,”⁶² 'n terugkeer tot die waarheid van daardie Woord soos saamgetrek in die “ware Gereformeerde leer en kerkdienst,”⁶³ die drie Formuliere van Eenheid,⁶⁴ en die Dordtse Kerkorde. So was

⁵⁴ De Stem, 23 Julie 1851. K. Dijk in “Van 's Heren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht”, p. 30, wys daarop dat die Afskeiding nie beoog het om “onnoodige breuken te slaan” of dat “de geloovigen te Ulrum zich van de kerk hebben gesepareerd in het labadistisch isolement van zelfgenoegzame vroomheid.” Vgl. ook G. Keizer: De Afscheiding van 1834, pp. 559-570.

⁵⁵ Ibid. Soortgelyke uitspraak in “De Bazuin”, 25 Augustus 1853.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ K. Dijk, e.a.: Van 's Heeren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht, p. 30.

⁵⁸ K. Schilder, e.a.: Van 's Heeren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht, p. 73. Vgl. De Reformatie, Tijdschrift der Christelijke Geref. Kerk in Nederland. Eerste deel (Amsterdam, 1837), p. 151.

⁵⁹ De Bazuin, 11 Mei 1854.

⁶⁰ T.a.p.

⁶¹ De Stem, 23 Julie 1851. Vgl. De Reformatie, Eerste deel, p. 269.

⁶² T.a.p.

⁶³ De Bazuin, 27 April 1854.

⁶⁴ Die drie Formuliere is weer onderskryf as “in alles met Gods Woord overeenkomend.” Vgl. Acta

1834 vir Postma 'n terugkeer na “de vrome voorvaderen,”⁶⁵ 'n terugkeer na Dordt 1618-1619.

Maar tereg het Postma 1834 nie net gesien as 'n daad van die mens nie. Hy het dit gesien as met hoër lig bestraal, “een werk uit God” waarin God sy kerk in leer en kerkregering teruggelei het na gehoorsaamheid aan sy onfeilbare Woord en daarmee tot gehoorsaamheid aan die enigste Koning van Sy kerk, Jesus Christus.

5. ECCLESIA REFORMATA SEMPER REFORMANDA:

Al kon Postma met vrymoedigheid verklaar dat die “ware Gereformeerde leer en kerkdienst” by die Chr. Afg. Geref. Kerk “als beginsel en leus is,”⁶⁶ het dit hom tog nie blind en doof gemaak vir die foute van die Chr. Afg. Geref. Kerk nie. Kritiek op die gees van die tyd en die Hervormde Kerk het hy altyd uitgeoefen met die gesindheid van “toch niet met onszelven voldaan te zijn”⁶⁷ en nie in die gees van “er roem op te dragen.”⁶⁸

Die “ware Gereformeerde leer en kerkdienst” het Postma nie daarvan weerhou om krities teenoor sy eie kerk te staan en om op te roep tot reformasie nie. Aan selfvoldaanheid het hy 'n hekel gehad. Miskien het die nugter gebalanseerde siening op sy eie kerk Postma aanvanklik dan ook weerhou van die radikale veroordeling van die Ned. Herv. Kerk as valse kerk, waartoe hy later soos ons reeds gesien het, by die toeneming van die ketterse denkbeelde van die Modernisme, wel vrymoedigheid gehad het.

In die eerste plek dien dan daarop gewys te word dat Postma, hoewel hy die Chr. Afg. Geref. Kerk met 'n beroep op art. 27, 28 en 29 van die Ndl. Geloofsbelydenis as “de ware gemeente des Heeren”⁶⁹ beskou het, tog met klem verklaar het dat dit nie so opgevat moet word asof “aansluiting aan de Christelijk Afgescheidene Gemeente noodzakelijk is tot ^[146] zaligheid, zonder welke namelijk niemand zoude kunnen zalig worden.”⁷⁰ Die Chr. Afg. Geref. Kerk was vir Postma beslis nie die enigste saligmakende kerk nie. Miskien het sy getuenis oor homself ook in hierdie verband betekenis: “vrijelijk dus mag men mij aanzien voor een streng orthodoxe, want dit is mij eene genade Gods, maar niet gaarne zoude ik met grond gehouden worden voor overdreven orthodox.”⁷¹ In dié verband moet ons ook in gedagte hou dat Postma altyd 'n oop oog gehad het vir die feit dat daar ook nog gereformeerde gesindes in die Hervormde Kerk was.

Wat die Chr. Afg. Geref. Kerk aanbetref, het Postma uitgegaan van die suiwer reformatoriese gedagte: “ecclesia reformata semper reformanda.” Hy is daarvan oortuig dat dit volgens art. 27, 28 en 29 van die Ndl. Geloofsbelydenis die “onmiskienbare kenmerken eener Christelike kerk uit hun bestaan”⁷² kon bewys, “hoe onvolmaakt en gebrekkig ook in alles;

Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk 1836, art. 4.

⁶⁵ De Stem, 29 Julie 1853. Vgl. ook “De Stem” 15 en 22 Julie 1853 waarin hy aanhalings uit die Dordtse Sinode gemaak het om te bewys dat die Chr. Afg. Geref. Kerk die wettige voortsetting daarvan is.

⁶⁶ De Bazuin, 27 April 1854.

⁶⁷ De Bazuin, 1 Desember 1853.

⁶⁸ De Bazuin, 25 Augustus 1853.

⁶⁹ De Stem, 28 Januarie 1852.

⁷⁰ De Bazuin, 25 Augustus 1853.

⁷¹ De Stem, 7 Mei 1852.

⁷² De Bazuin, 11 Mei 1854.

dan eene volmaakte kerk, zal ook geen gebrekkig mensch in deze wereld zoeken.”⁷³ Maar, so verklaar Postma, die onvolmaaktheid en gebrekkigheid moet die kerk juis laat “erkennen dat God hare volmaking vordert, en zij moet er naar streven, anders zou ze de kerk niet zijn.”⁷⁴ Hier beklemtoon Postma die reformatoriese karakter van die kerk. Dit mag nooit berus in die onvolmaakte en gebrekkige nie, maar dit moet jaag na die volmaaktheid. Die kerk moet dus gedurig reformeer en om dit te kan doen, moet hy homself in leer en lewe gedurig toets aan Gods Woord en hom aan die tug daarvan onderwerp.

Hiertoe het Postma die Chr. Afg. Geref. Kerk gedurig opgewek. Hy vermaan tot selfondersoek: “zoude het dus niet noodig zijn dat wij ook een oog naar binnen rigtten?”⁷⁵ In dié verband is die volgende teregwyding uit sy pen van besondere betekenis. In “De Bazuin” van 3 November 1854 spreek hy nl. sy kommer uit oor toestande in die Chr. Afg. Geref. Kerk. Hy wys daarop dat in 1834 nie af geskei is “slechts om te behouden eene zuivere leer en kerkdienst, maar vooral ook om door middel daarvan te leiden een gerust en stil leven in alle godzaligheid en eerbaarheid.”⁷⁶ Hier waarsku Postma teen ’n vorm van valse konfessionalisme wat in die suiwer belydenis ’n doel in sigself soek. Die suiwerheid van leer moet gepaard gaan met, en inspireer tot suiwerheid van lewe en so in diens staan van die eer en verheerliking van God. Leer en lewe is vir hom onafskeidbaar aanmekaar verbonde. Wat die uitlewing van die [147] belydenis aanbetref, was daar binne die Chr. Afg. Geref. Kerk nog veel wat hom tot “droefheid”⁷⁷ gestem het. Onder andere wys hy daarop dat daar nog veel is binne die Chr. Afg. Geref. Kerk wat hulle “onwaardig gedragen”⁷⁸ ander wat “te veel de wereld”⁷⁹ navolg. By sommige is daar ’n gemis aan “bestendige godzaligheid” en by ander versuim om die openbare godsdiens by te woon en grondliggend aan dit alles, sien hy as wortel van die kwaad, gebrek “aan eene naauwe gemeenschap met God.”⁸⁰ Dit noodsaak Postma dan om ook in die uitlewing van die suiwer belydenis op te roep tot gedurige reformasie: “laat ons afleggen alle last en zonde, die ons ligtelijk omringt... Hebr. XII:1 en 2.”⁸¹ En al moet ons bogenoemde beoordeling van die lewe in die Chr. Afg. Ger. Kerk, teen die agtergrond van Postma se taamlik sterk subjektiewe benadering van die godsdiens,⁸² in ’n mate krities beoordeel, neem dit niks weg van die feit dat Postma nie teruggedeins het vir selfkritiek nie, ook op die kerk waaraan hy behoort het. En juis dit het hom, hoewel oortuig van die goeie saak en reg van die Chr. Afg. Geref. Kerk, nie weerhou van ’n gedurige roep tot reformasie nie.

6. SAMEVATTENDE KONKLUSIE:

As ons nou samevattend die plek en betekenis van Postma in die Afskeiding van 1834 moet aandui, tree enkele belangrike aspekte sterk na vore.

Postma het self verklaar dat hy dit beskou as “eene genade Gods lidmaat der Christelijk

⁷³ Ibid.

⁷⁴ De Bazuin, 11 Mei 1854.

⁷⁵ De Bazuin, 3 November 1854.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ In “De Bazuin”, 1 Desember 1853, maak Postma kort aantekeninge onder die hoof: “Mijne droefheid bij het verdedigen der waarheid.”

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ De Stem, 29 Julie 1853.

⁸² Vgl. hoofstuk: Postma as prediker.

Afgescheidene gemeente te zijn, hoeveel te meer een dienaar des Woords.”⁸³ Hiermee, meen ons, het Postma in hoofsaak sy plek self aangedui. Met hart en siel het hy met die Afskeiding meegegaan.

Die belofte van geldelike steun, as hy hom as predikant in die Hervormde Kerk sou laat oplei, het hy prysgegee ter wille van ’n beginsel, ’n lewensooruiging. In gehoorsaamheid aan God en die stem van sy gewete het hy ’n kleurryker en gemakliker loopbaan prysgegee vir een van stryd, smaad, offer en vervolging, wat inderdaad, soos vir meer ander, ook sy deel was, voor en tydens sy bedieningstyd.

’n Lewensooruiging het hom egter besiel. Aan die waarheid het hy getrou gebly, daarom dat hy hom deur Gods genade nie net by die kerk^[148] van die Afskeiding geskaar het nie, maar hom met al sy kragte in die stryd gewerp het. Postma het geleef uit die oortuiging dat die Chr. Afg. Geref. Kerk geroep was tot ’n taak om die suiwer belydenis, te midde van die verval van die 19e eeu, te handhaaf, en daarmee opnuut die skriftuurlike beginsels in leer en kerkregering in ere te herstel.

Om hierdie verhewe doel te bereik, het hy in die eerste plek sy onvermoeide werkkrag, in verskillende gemeentes, in diens van die Chr. Afg. Geref. Kerk gestel. Tweedens het hy in ruimer sin help bou aan die kerklike lewe, o.a. in die opleiding van bedienaars van die Woord, in die stigting van die Teologiese Skool te Kampen, en die versoening van botsende partye. Wat laasgenoemde aanbetref, meen ons het Postma binne die groter raamwerk van die Afskeiding nog weer ’n besondere eiesoortige posisie gehad.

Die leidende persoonlikhede uit die tyd van die Afskeiding was elk met sy agtergrond en aanleg ’n besondere “tipe”,⁸⁴ en hierdie feit het, soos ons gesien het, soms nogal verskil van opinie en stryd laat ontstaan. Om Postma onvoorwaardelik aan een bepaalde persoon van hierdie leidende figure te koppel, is histories nie te verantwoord nie. Sy unieke posisie het hy juis ontseeglik bewys in die belangrike rol wat hy gespeel het in die versoening van die botsende partye.

Dit wil egter tog voorkom asof Postma se persoon en kyk op sake veel ooreenkoms vertoon het met dié van A. Brummelkamp. Wat H. Bavinck by die graf van Brummelkamp oor hom gesê het, kan in ’n groot mate ook van toepassing gemaak word op Postma. Brummelkamp, aldus Bavinck, “was de man van de breede beschouwing, met den ruimen blik. Op het stuk van beginsel onverzettelijk, stond hij in de vrijheid, waarmee Christus hem vrijgemaakt had. Hij was niet eng in zijn ingewanden, hij was ruim van hart. Hij was het daarom vooral, die de Scheiding in verband bleef houden met de kringen der geloovigen daarbuiten. Om het heilig karakter der Kerk heeft hij het minst van allen haar algemeenheid vergeten. En dat alles wortelde in zijn Christelijk geloof.”⁸⁵

Postma het nooit getwyfel aan die goeie reg van die Chr. Afg. Geref. Kerk se bestaan nie, maar ’n opsig waarin hy beslis ooreenkoms vertoon het met Brummelkamp was dat hy ’n oop oog bly behou het vir gereformeerdgesindes buite die Chr. Afg. Geref. Kerk. Vandaar dan ook sy besondere aksie en betekenis in die versoening van eendersdenkendes, wat hom ’n unieke posisie laat beklee in die raamwerk van die Afskeiding 1834.

Maar nie net met die daad het hy die Chr. Afg. Geref. Kerk help op-bou nie, maar, soos ons gesien het, ook met die geskrewe woord. Op sy^[149] beskeie manier het hy in woord en daad sy kragte ingespan en gehelp bou aan dié kerk wat die liefde van sy hart weggedra het, omdat dit

⁸³ De Stem, 28 Mei 1852.

⁸⁴ Vgl. L. Praamsma: Het Dwaze Gods, pp. 73-90.

⁸⁵ Aangehaal deur L. Praamsma, a.w., p. 77.

na sy oortuiging in 'n eeu van verval aan die waarheid getrou gebly het.

Wat Praamsma van “de mensen van de Afscheiding” gesê het, is in besondere sin ook waar van die nietige werktuig Postma: “Toch hebben zij hun eigen plaats in die grote stoet des Heren, die bestaat uit liet onedele en verachte, dat zijn majesteit alleen ontleent aan de wondere genade van die God, die zijn kracht in onze zwakheid volbrengt.”⁸⁶

⁸⁶ L. Praamsma, a.w., p. 91.

Hoofstuk VII: AFVAARDIGING NA SUID-AFRIKA

1. KONTAK MET NEDERLAND:¹

Hoewel die staatkundige bande tussen die Kaap en Nederland na 1806 verbreek is, het dit tog nie gelei tot 'n algehele verbreking van alle kontak nie. Die Afrikaners in die Kaap het nog steeds met liefde en agting bly dink aan die ou moederland, waaraan hulle gebind was deur sterk godsdienstige en kulturele bande. Die Nederlander, M.D. Teenstra, het met sy besoek aan Kaapstad in 1825 diep onder die indruk gekom daarvan dat “de Hollanders hier toch boven de Engelschen in alles den voorrang genieten” en verder dat nog van Holland gespreek is as “het Vaderland” en dat die Hollandse taal en sedes hier nog “de hoofdrol spelen.”²

Hierdie gevoel van toegeneetheid en aanhanklikheid het die Voortrekkers met hulle saamgeneem na die Noorde. Die liefde vir Nederland het gebly.³ So skryf Groen van Prinsterer en 'n paar ander Nederlanders aan hulle “landgenooten in het Overvaalsche” dat dit vir hulle “dubbel aangenaam” was om te verneem van die Franse sendeling Casalis dat “de taal, de geschiedenis, de godsdienst der vaderen, ook het tegenwoordig lot van het moederland”⁴ vir hulle nog dierbaar is.

Dit het egter nie net by gevoelens gebly nie. Die Voortrekkers het, om in die behoeftes van hulle jong en groeiende samelewing en later van die gevestigde Republieke te voorsien, hulle dikwels tot Nederland gewend om hulp. Die groot behoefte, veral aan bedienaars van die Woord en onderwysers, is van tyd tot tyd sterk beklemtoon. Om maar enkele voorbeelde te noem. In 1846 het ds. Lindley uit Natal 'n besoek gebring aan die O.V.S. Die gebrek aan gereelde bediening en die gevolglike ^[151] veragtering in die geestelike lewe het hom so getref dat hy 'n dringende beroep gedoen het op die Herv. Kerk in Nederland om spoedig te help want “ingevallē niet spoedig eenige maatregelen genomen worden, dan zullen die menschen voorzeker tot het heidendom overhellen of vervallen.”⁵

Ook in die vyftiger jare het die noodroep om hulp nie tot swye gekom nie. Die nood was te groot. J. Groenendaal, Staatssekretaris van die O.V.S., het hom die geestelike nood, veral in die Transvaal, besonder aangetrek. In 'n brief aan prof. Lauts wys hy daarop dat die Kaapkolonie en die O.V.S., waar nog agt vakatures was, nie kan help nie, en indien Nederland nie help nie, “daalt dit geslacht zonder geregelde Evangelie verkondiging ten grave.”⁶

Hierdie enkele voorbeelde is genoegsaam om slegs die algemene feit te beklemtoon dat

¹ Ek maak geen aanspraak op 'n volledige behandeling van hierdie uiters belangrike, omvangryke en gekompliseerde onderwerp nie. Inleidend stip ek enkele kontakpunte aan om daarmee slegs aan te toon dat daar wel sodanige wedersydse belangstelling vir mekaar bestaan het.

² M.D. Teenstra: “De vruchten mijner werkzaamheden...” (Kaapstad, 1943). p. 85. Aangehaal deur dr. J. Ploeger in 'n insiggewende artikel oor: “Prof. Ulrich Gerhard Lauts” in *Hervormde Teologiese Studies*, 9e Jaargang, Afl. III en IV, Augustus 1953, pp. 102 en 103. (Uitgawe De Bussy, Pretoria).

³ Vgl. hiervoor S.P. Engelbrecht: *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, pp. 49-50. (Derde hersiene en vermeerderde uitgawe, 1953, De Bussy, Pretoria.)

⁴ Die brief het verskyn in die “Geref Kerkbode”, 19 Oct. 1850, pp. 342-343, en is gepubliseer in C. Spoelstra: *Het Kerkelijk en Godsdienstig leven der Boeren na den Grooten Trek*, pp. 93-94. (Uitgawe J.H. Kok, Kampen, 1915).

⁵ De Zuid-Afrikaan, 9 April 1846, opgeneem in Transvaal Staatsargief, (In vervolg T.S.A.) Lautsversameling no. 1491.

⁶ Brief 1 Oct. 1852, T.S.A., Lautsversameling, no. 216. Vgl. ook Lautsversameling, no. 1400.

vanuit die Voortrekkersamelewing daar wel 'n oog gerig is op Nederland om hulp.

Hoe is dit in Nederland ontvang? Tereg beweer Cachet: “In Nederland had men de trekkers niet vergeten.”⁷ Die roepstemme is gehoor en van tyd tot tyd is die nood van die Trekkers onder Nederlanders se aandag gebring. Aanbieding van hulp het dan ook nie uitgebly nie.

Reeds in 1843 het enkele persone in Amsterdam hulle beywer om die Trekkers van 'n predikant en onderwyser te voorsien. In 1853 verbind hulle en enkele ander hulle tot 'n “Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek, te Amsterdam.” Die kommissie het spoedig 'n geskrif die lig laat sien, getitel: “Beroep op de Christelijke Hulpvaardigheid in Nederland, ter voorziening in de godsdienstige en zedelijke behoeften der Kaapsch-Hollandsche uitgewekenen benoorden de Vaalrivier in Zuid-Afrika.”⁸ Die geskrif het die nood van die Trekkers sterk beklemtoon: “En wanneer wij nu hunne brieven lezen, in naam van den Volksraad geschreven, en wij zien daarin de aandoenlijke getuigen van hun vurig verlangen naar godsdienst oefening, gelijk dat door een zestien-jarig gemis niet is uitgebluscht en gestorven, maar veeleer geprikkeld en opgewekt, O! hoe zouden wij ons verblijden in hunnen en onzen Heer, wanneer Hij het in onze hand gaf, dien brandenden dorst naar zijne kennis en gemeenschappelijke vereering te lesschen.”⁹ 'n Dringende beroep om hulp word dan op die Nederlandse volk gedoen: “Zult ^[152] gij de aanspraak niet laten gelden? Zult gij die stem niet hooren, die u van over de groote wateren u in de ooren klinkt, en in den naam des Heeren tot u komt? Zult gij dien akker onbearbeid laten, die slechts op de ploeg wacht, geen maaijers uitzenden, waar de velden reeds wit zijn om te oogsten?”¹⁰

In dié verband moet ook die naam genoem word van die Nederlander prof. Ulrich Gerhard Lauts,¹¹ wat 'n besondere belangstelling gehad het vir die Voortrekkers en met warmte vir hulle belange gepleit het by die Nederlandse volk. Reeds sedert die eerste huisgesinne die Kaapkolonie verlaat het, het hy “hunne lotgevallen, met levendige deelneming gevolgd,”¹² en sy belangstelling in hulle het hy probeer om ook “anderen in te boezemen.”¹³

In sy “De Kaapsche Landverhuizers of Neerlands Afstammelingen in Zuid-Afrika” het hy 'n warme pleidooi gelewer vir die Voortrekkers. Hulle moes gehelp word aan predikante, onderwysers, dokters “en aan velerlei bedriyven welke in een beschaafde maatschappij onmisbaar zijn.”¹⁴ Met 'n “zal die stemme nog langer tevergeefsich zich laten hooren?”¹⁵ het Lauts 'n dringende beroep op Nederland gedoen om 'n helpende hand te bied.

Van tyd tot tyd het uit sy pen artikels en beriggewings¹⁶ verskyn oor Suid-Afrika, waardeur

⁷ J. Lion Cachet: Gedenkboek van het 50-jarig bestaan der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika 1859-1909 p. 19. (Uitgawe A. H. Koopmans, Potchefstroom, 1909.)

⁸ Volgens T.S.A. Lautsversameling, no. 1341, uitgegee deur G. Hulst, Keulen, 1853, en onderteken deur W. Broes, J.J. van Voorst, J.B.H. Bruinier, Jacob Swart, G.A. van Limburg Brouwer, R. Posthumus Meijes en J.E. de Voogt.

⁹ T.S.A. Lautsversameling, no. 1341.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Vgl. voetnoot 2.

¹² U.G. Lauts: De Kaapse Landverhuizers of Neerlands Afstammelingen in Zuid-Afrika, p. 129 (W. H. Hazenberg, Leijden, 1847).

¹³ Ibid.

¹⁴ Lauts, a.w., pp. 32-33.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Vgl. J. Ploeger, a.w., pp. 109-116.

hy belangstelling in Suid-Afrika opgewek en versterk het. Hiermee het hy as vriend en belangstellende in die stamverwante in Suid-Afrika, volgehou tot aan sy dood in 1865. Deur sy toedoen het ds. D. van der Hoff in 1852 na Suid-Afrika gekom.

As gevolg van die belangstelling en bemoeienisse, veral van prof. Lauts en die Amsterdamse Kommissie, het naas ds. van der Hoff nog enkele predikante en onderwysers na die Trekkers gekom om aan 'n jong kragtige samelewing in sy groei- en worsteljare, in 'n woeste en wilde wêreld, 'n helpende hand te bied.

Hulle het gesorg dat die stamverwante Trekker van Afrika, en die latere gevestigde Boere-republieke, nie uit die simpatieke hart en gesigskring van die Nederlander verdwyn nie.

In lyn met die ruimer praktyk van die Boer van Afrika, om in die uur van nood 'n noodsein uit te stuur na die stamverwante Nederland, moet ^[153] die pogings van 'n klein beswaarde groep binne die bestaande kerkverbande in Suid-Afrika, om hulp uit Nederland te verkry, gesien word. Hierby wil ons nou kortliks stilstaan.

Binne die bestaande kerkverband in Suid-Afrika het nl. in die eerste helfte van die vorige eeu, 'n groep mense, die sogenaamde “Doppers,” al meer met hulle besware teen die kerk na vore gekom. In hoofsaak was dit gemik teen 'n nuwe gees en rigting in die kerklike lewe wat saamgetrek het in besware rondom en stryd teen die Gesange, waarop ons later terugkom.¹⁷ Die beswaardes het gemeen dat in leer, kerkregering en liturgie afgewyk is van die ou gereformeerde en beproefde spoor, soos vasgelê deur die Dordtse Sinode 1618- 1619.

Hulle kon geen bevrediging vind vir hulle godsdienstige behoeftes in die bestaande kerkverbande nie en het, in ooreenstemming met die algemene gebruik van hulle tyd, Nederland in gedagte gehou. Miskien kon 'n predikant uit daardie oord gevind word wat in hulle behoeftes kon voorsien. Reeds so vroeg as 1855 meld die Hervormde Kerk in Transvaal in 'n herderlike brief, “Eene stem uit Mooiriver,” van sommige wat pogings aanwend “om eene scheuring in onze kerk te maken, door een Predikant te ontbieden die geen Gezangen zingt.”¹⁸ 'n Verdere aanduiding van 'n begeerte om hulp uit Nederland te bekom, vind ons in die rapport van die heer C. Hiddingh. Hy was Kapenaar van geboorte maar in Nederland woonagtig. In opdrag van die Amsterdamse Kommissie moes hy ondersoek instel na die kerklike en godsdienstige toestande in Transvaal. By geleentheid van 'n besoek aan Rustenburg het hy o.a. ook 'n samespreking gehad met enige beswaardes wat die begeerte uitgespreek het om liefies nie 'n predikant te ontvang wat deur die Amsterdamse Kommissie gestuur is nie, maar “wenschten eenen van de afgescheidene gemeente uit Holland te beroepen.”¹⁹ Hiddingh het hulle dit afgeraai en terselfdertyd nie so 'n gunstige prentjie geskilder van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland nie, wat hom sou skuldig maak aan allerlei “dweeperijen en kunstenarijen.”²⁰

Behalwe hierdie pogings wil dit voorkom of ouderling P.J.W. Schutte van Potchefstroom in 1855 of 1856 deur middel van die kerkraad Mooirivier 'n poging aangewend het om 'n predikant uit Nederland te bekom vir die ontevredenes. Hiervan het egter niks gekom nie.²¹

Ook uit Bloemfontein sou die beswaardes 'n poging aanwend om hulp uit Nederland te bekom. Die heer J.J. Venter, Volksraadlid van die ^[154] O.V.S. en vir 'n tyd selfs visepresident, was 'n man van besondere invloed en bekwaamheid, en in die omgewing van Bloemfontein 'n

¹⁷ Vgl. Hoofstuk IX.

¹⁸ Aangehaal uit S.P. Engelbrecht, a.w., p. 146.

¹⁹ Gepubliseer in C. Spoelstra, a.w., p. 185.

²⁰ Ibid.

²¹ Vgl. Cachet, a.w., p. 23, asook J.V. Coetzee: Die Geref. Kerk van Potchefstroom 1863-1938, p. 3.

leidende figuur onder die “Doppers”. Hy was veral beswaard oor die prediking in die N.G. Kerk²² en dit is duidelik dat Venter begerig was om ’n predikant uit Nederland te bekom. Om hierdie doel te bereik, het hy reeds in 1856 aansluiting gesoek by die herderlose gemeente Lydenburg in die Transvaal. Bewys hiervoor is ’n brief²³ wat ds. C.C. Callenbach, ’n regsinnige predikant van die Hervormde Kerk in Nederland op 28 Februarie 1857 gerig het aan die kerkraad en gemeente Lydenburg, per adres J.J. Venter, Bloemfontein.

In die getuienis wat Venter afgelê het voor die “Rondgaand Geregthof voor het district Philippolis,”²⁴ in die hofsak van Venter, Joubert en de Wet teen die kerkraad van Bethulie, het hy in hierdie verband ’n belangrike verklaring gedoen. Van die kerkraad van Lydenburg,²⁵ so deel hy mee, “kreeg ik procuratie om te verschrijven uit Nederland eener leeraar die zich verbindt te verblijven bij de leer van 1618 en 1619. Ik had geen adres in Holland maar eenen hollandschen schoolmeester²⁶ dien ik vroeg mij te recomanderen en die recomandeerd mij ds. Callenbach.²⁷ Ik zond toen eenen brief aan ds. Callenbach waarop ik den voorgelezenen tot antwoord kreeg.” Callenbach het vir die beroep bedank. Dat Venter ds. Callenbach een en ander meegedeel het oor hom en die beswaardes rondom Bloemfontein, blyk uit die merkwaardige opmerking in sy bedankingsbrief “ook wensch ik zeer van Bloemfontein het een en ander te vernemen opdat ik ook dienaangaande aan proponenten en predikanten inlichtingen geven kunne.”²⁸ ^[155] Hierdie poging van Venter om in samewerking met Lydenburg ’n regsinnige predikant uit Nederland te bekom, het dus misluk. Hieruit blyk egter dat Venter, nog voor die afvaardiging van ds. Postma aan die einde van 1857, reeds kontak met iemand in Nederland gehad het, met die oog op die verkryging van ’n regsinnige predikant.

Daar is egter nie die minste enige aanduiding dat hierdie pogings van ’n beswaarde groep, om ’n predikant uit Nederland te bekom, ooit die adres van die Chr. Afg. Geref. Kerk bereik het nie, voor die behandeling van eventuele hulp aan Transvaal deur die Sinode van Leijden, Junie 1857.

Die vraag is nou, hoe die aangeleentheid van hulp aan Transvaal op die tafel van die Sinode 1857 gekom het wat eventueel uitgeloop het op die afvaardiging van ds. Postma.

²² Ons kom hierop terug. Vgl. Hoofstuk IX.

²³ Vrystaatse Argief. Hooge Geregthof. In bylae by die saak J.J. Venter, J.J. Joubert en A.L. de Wet teen kerkraad Bethulie, no. 13.

²⁴ Vrystaatse Argief. Rondgaand Geregthof voor het district Philippolis, 17 Desember 1878.

²⁵ J.D. Kriel het in sy: “Die verhouding tussen Kerk en Staat in die Republiek van die Oranje-Vrystaat 1854-1902”, soos gepubliseer in Argief Jaarboek vir S.A. Geskiedenis 1953, I, p. 211, foutiewelik die Lydenburgse gemeente as identies beskou met die “Anti-gesangsingers in Suid-Afrika”. Die gemeente Lydenburg was in ’n besondere posisie omdat dit nie wou inskakel by die Ned. Hervormde Kerk van Transvaal nie, maar wou ressorteer onder die Kaapse N.G. Kerk.

²⁶ Die onderwyser is H.J. Schepers gebore in Zutphen, Prov. Gelderland, 11 Januarie 1830. Op versoek van ds. Andrew Murray het hy hom in die distrik Bloemfontein kom vestig waar hy in aanraking gekom het met J.J. Venter. Vir verdere besonderhede oor hom, vgl. Almanak van die Geref. Kerk 1943, pp. 121-123.

²⁷ L. Praamsma: Het Dwaze Gods, p. 78, sê van ds. Callenbach: “Op de Veluwe waren veel getrouw geachte predikanten, onder welke Callenbach van Nijkerk de eerste plaats innam.”

²⁸ Vrystaatse Argief. Hooge Geregthof 1879, bylae no. 13, by “Lijst der Inge leverde Documenten in zaak J.J. Venter, J.J. Joubert en A.L. de Wet teen kerk raad Bethulie.

2. DIE AFVAARDIGING VAN DS. POSTMA:

i. Aanleiding:

Dit is baie duidelik dat een persoon direk verantwoordelik was vir die behandeling van die aangeleentheid deur die Sinode van die Chr. Afg. Geref. Kerk Leijden 1857, en dit was ouderling J. van Andel van 's Hertogenbosch.

Wie was Van Andel? Hy was 'n graanhandelaar van beroep in 's Hertogenbosch, en ouderling van die Christelike Afsgekeie Gereformeerde Kerk aldaar. Soos reeds aan die begin van hierdie hoofstuk vermeld is, is in die veertiger en vyftiger jare van die vorige eeu die nood van die Trekkers deur verskillende kanale onder die belangstellende aandag van Nederland gebring. As belangstellende het Van Andel ongetwyfeld hiervan kennis geneem.

Dat Van Andel, voor die afvaardiging van ds. Postma, deur middel van die Amsterdamse kommissie meer in besonder kennis geneem het van toestande in Transvaal, blyk uit 'n brief,²⁹ wat hy op 28 Augustus 1857 gerig het “aan den Kerkeraad der gemeente Lydenburg, District Rustenburg, zijnde de Broeders S.J. Kruger, P.S. Snyman, P.A. Venter en Venter.”

Van Andel skryf aan hulle: “Ik weet dat door uwe commissie te Amsterdam en ook regtstreeks door den Kerkeraad op dezen en genen leeraar in de Hervormde Kerk een beroep, doch vruchteloos is gedaan.”

Uit die wyse waarop hy hierdie brief geadresseer het, is dit duidelik dat Van Andel 'n taamlik verwarde beeld van kerklike omstandighede ^[156] en verhoudinge in Transvaal gehad het. Die herderlose Lydenburg³⁰ plaas hy in die distrik Rustenburg en hy assosieer die Kerkeraad van Lydenburg met leidende figure in Rustenburg. Van Andel het dit self erken. Selfs nadat die Sinode van 1857 besluit het tot korrespondensie met Transvaal, het hy nog probeer om hom “zooveel mogelijk bekend te maken met den toestand onzer stamgenooten aldaar en tevens trachten te informeeren op wat wijze daartoe werkzaam te zijn.”³¹

Soos tot dusver aangetoon is, was Van Andel vir sy informasie oor Transvaal afhanklik van ander bronne in Nederland. Daar is nie die minste enige aanduiding dat hy voor Junie 1857 enige direkte kontak gehad het met 'n beswaarde groep in Suid-Afrika nie.

Voordat die Sinode van 1857 die saak van hulp aan Transvaal in behandeling geneem het, het Van Andel egter een direkte kontak met Suid-Afrika gehad wat na ons oortuiging die beslissende stimulus vir hom was om die saak via die Provinsiale Sinode Noord-Brabant voor genoemde Sinode te bepleit, en dit was met J.W. van der Ryst, onderwyser, voorleser en organis in die N.G. Kerk te Calvinia, en vroeër lidmaat van die Chr. Afg. Geref. Kerk van 's Hertogenbosch.³² J. van Andel was goed bevriend met hom en stel hom later aan J.J. Venter

²⁹ Vrystaatse Argief Hooë Geregthof 1879, bylae no. 14 by “Lijst der Ingeleverde Documenten” in saak J.J. Venter c.s. teen Geref. Kerk Bethulie.

³⁰ Lydenburg wou nie inskakel by die Ned. Herv. Kerk van Transvaal nie, maar het ressorteer onder die Kaapse Sinode. Hulle het egter geen predikant gehad nie, en baie ongereelde bediening ontvang. Vandaar die poginge van Lydenburg om 'n predikant uit Nederland te bekom. Vgl. hiervoor S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 100-124.

³¹ So skryf hy aan die Synodale Com. der Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland op 29 Augustus 1857. Brief opgeneem in D. Postma, a.w., pp. 3-5.

³² Dit deel hy mee van homself in “De Bazuin”, 5e Jaargang, no 22, 1 Jan. 1851. Dit is die “voormalige onderwijzer uit s' Bosch” waarvan ds. N.H. Dosker, wat voor Postma afgevaardig is, spreek in sy bedankingsbrief. Die brief in Sinodale Argief Geref. Kerk Nederland, Portefeuille no. 3, VIII, 1. Opgeneem in D. Postma: Geschiedenis der Gereformeerde Kerk (Paarl, 1905), p. 7. Die vermoede van J.V.C. in Die Almanak 1943, p. 121, dat dit kan dui op H.J. Schepers van die O.V.S., is

van Bloemfontein bekend as “een edelen vriend, een ijverigen broeder goeden voorganger en uitmuntende onderwyser.”³³

In ’n brief³⁴ van Van der Ryst aan Van Andel het hy die droewige toestande in Transvaal in onverbloemde taal geskets. Volgens hom “ziet het geestelike als staatkundige ellendig uit.” Hy doen dan ’n dringende beroep om hulp: “broeder! wanneer niet spoedig onder hen getrouwe Evangelieboden komen dan vrees ik, dat het er hoe langer hoe ^[157] ellendiger zal uitzien.” En die hulp moet volgens Van der Ryst juis van die Chr. Afg. Geref. Kerk kom. Vanuit Transvaal vra hulle wel hulp by die Hervormde kerk in Nederland, maar Van Andel moet nie vergeet, aldus Van der Ryst, “die onnoozelen weten niet dat er eene Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland is.” Hy beskou die Transvaalse Republiek juis as “een heerlijk arbeidsveld voor de Afgescheiden Kerk, en het is mij alsof die akker daar voor haar ligt ter bearbeiding.” Die hulp wat gestuur word, moet wees “een man van beproefde godsvrucht, van een helder doorzicht, van een meer dan gewonen ijver en van groote omzichtigheid, een man vol des geloofs en des H. Geestes, ja een man zoo als Paulus of die het meest hem evenaart.” Hy vestig ook die aandag daarop dat hulle moet probeer “Zendelingen te zenden.” Met diepe erns en gloed van oortuiging doen hy ’n beroep op Van Andel om hulp vir “hulpbehoevend Zuid-Afrika” met die bede “dat de kerk doe in dezen wat hare hand vindt om te doen.”

Die brief van Van der Ryst beklemtoon veral drie sake:

1. In die Transvaal is daar grote nood aan bediening.
2. Hy beskou dit as roeping van die Chr. Afg. Geref. Kerk om in die nood te voorsien. Let wel, nie onder ’n groepie beswaardes wat hulle met die bestaande Kerk in Transvaal nie kan vereenselwig nie, maar in heel “de Transvaalsche Republiek.”
3. Hy sien daar ’n geopende deur vir die sending.

Hierdie brief het Van Andel onteenseglik geroer. Dit het daartoe bygedra dat hy, soos hy enkele maande later getuig het, diep onder die indruk gekom het van, ja selfs “bewogen” geraak het deur die herderlose toestand “van geheel de Republiek.”³⁵

En dat sy aandag en belangstelling inderdaad tot “geheel de Republiek” uitgegaan het, en nie toegespits was op partikuliere groepe of ’n klein minderheid van beswaardes nie, blyk uit wat hy later op 1 Augustus 1858 skryf aan J.J. Venter: “ik heb reeds verscheiden brieven geschreven in 1857 en 1858 naar de *Kerkeraden* (ek kursiveer) der gemeentens Lydenburg, Rustenburg, Potchefstroom enz. enz. en nimmer eenig antwoord ontvangen.”³⁶

As ons nou samevattend moet vasstel wat Van Andel daartoe gebring het om die bediening van Transvaal voor die Sinode van 1857 te bepleit, geraak ons tot die volgende konklusies:

onjuis.

³³ Brief J. Van Andel aan J.J. Venter, 1 Aug. 1858, O.V.S. Hooge Geregthof 1879, Bylae no 15, by “Lijst der Ingeleverde Documenten” in saak J.J. Venter c.s. teen Geref. Kerk Bethulie. Van der Ryst het in S.A. later by ’n sekte aangesluit.

³⁴ Gepubliseer in “De Bazuin”, 26 Jun. 1857, 4e Jaargang, no. 21. B.R. Kruger: Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, p. 158, voetnoot 7, beweer foutiewelik dat die brief “verlore gegaan” het.

³⁵ So skryf hy in brief onder voetnoot 29 genoem. As Van Andel hier spreek van die herderlose toestand “van geheel de Republiek” moet in gedagte gehou word dat ds. D. van der Hoff tot 1858 toe ds. P.A.C. van Heyningen hom in Lydenburg gevestig het, die enigste gevestigde predikant in Transvaal was.

³⁶

1. Die “geestelijken nood” van “geheel de Republiek” het hom ^[158] aangegryp, en dit het hy “de vergadering bekend gemaakt en verzocht in dien nood te voorzien.”³⁷
2. Van Andel het in die Transvaalse Republiek met sy duisende heidene ’n toekomstige sendingsterrein vir die kerk gesien.
3. Hy wou juis dat die Chr. Afg. Geref. Kerk die taak aanpak.

Hy waarsku dan ook dat daar nie op die Herv. Kerk in Nederland gereken moet word nie, en daarby is die ook nie “vereenigd in de leer der waarheid, want in dat genootschap zijn alle dwaalgevoelens³⁸ geduld en worden openlijk verkondigd tot verwoesting der zielen;”³⁹ want so gaan hy verder, “tegenwoordig zijn zoovele onregtzinnige leeraars, die geen wet en evangelie, geen hel en verdoemenis, geen bekeering en geloof, geen verkiesing en verzoening prediken, maar alleen de mensch op deugden en pligten nederzetten en geen zielenvoedsel voor het volk des Heeren uitdeelen.”⁴⁰ Hy wou dus hê dat juis die Chr. Afg. Geref. Kerk die taak moet onderneem en in Transvaal hulp moet bied, nie as opposisie teen die bestaande kerk nie, maar juis in samewerking daarmee.

In dié verband moet ons daarop wys dat sommige kerkgeskiedskrywers ’n direk oorsaaklike verband lê tussen die *bestaan* en die *besondere behoeftes* (ek kursiveer) van ’n beswaarde groep (Die “Doppers”) in Suid-Afrika en die behandeling van hulp aan Transvaal deur die Sinode van 1857. Dit is histories onjuis.⁴¹ Ouderling Van Andel het soos reeds ^[159] aangetoon is, met

³⁷ Ibid.

³⁸ Dit sien op die Etiese, Moderne en Groninger rigtinge in die Herv. Kerk van die 19e eeu.

³⁹ In brief, by voetnoot 29.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Oor die aanleidende gebeure tot, en vir die behandeling van die saak deur die Sinode van 1857 bestaan daar in die Suid-Afrikaanse kerkgeskiedskrywing groot verwarring. So word daar byvoorbeeld tussen die kontak wat J.J. Venter e.a. met ds. Callenbach in Februarie 1858 gemaak het, en ’n blanko beroepsbrief aan hom gestuur het, (wat goed onderskei moet word van sy eerste kontak met Callenbach in 1856) aan die een kant en die Sinodebesluit van 1857 aan die ander kant, i.s. hulp aan Transvaal, ’n kousale verband gele. Die kontak met Callenbach, so word dit voorgestel, het onder die aandag gekom en toe het die Sinode die saak opgeneem. Vgl. hiervoor C. Spoelstra, a.w. p. 192; J. Lion Cachet, a.w., p. 26; A. Moorrees: Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1652-1873, (Kaapstad, 1937), p. 830. S. du Toit, wat ’n insiggewende en hoogs verdienstelike artikel oor “Die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk” in Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, geskryf het, begaan op pp. 257-258 dieselfde fout.

Verder word foutiewelik en eensydig beklemtoon dat die bestaan en behoefte van die “Doppers” aan ’n regsinnige leraar eintlik die motief was vir die behandeling van die aangeleentheid deur die Sinode van 1857. Dit is histories onjuis. Daar is nie die geringste aanduiding dat die Sinode van 1857 selfs maar bewus was van ’n beswaarde groep in Suid-Afrika nie. Indien wel, wat skrywer hiervan as hoogs twyfelagtig beskou, was dit maar baie vaag omlynd. Cachet, a.w., p. 27, beweer “en het verlangen eerbiedigende van hen die geen gezangen wilden laten zingen, drong hij er op aan dat de Christelike Geref. Kerk de Zaak sou opnemen.” J.D. du Toit skryf in “De Geschiedenis van de Christelike Kerk” T. Hamersma, S.O. Los en J.D. du Toit, (Potchefstroom, 1911), p. 352 soos volg:

“Hoe is het tot de afvaardiging van ds. Postma gekomen? Zo vraagt gij. Aldus: de Chr. Afg. Geref. Kerk in Holland werd door middel van korrespondentie bekend met het bestaan en de gevoelens van de gereformeerde mensen in Zuid-Afrika. Daarvan was het gevolg dat die kerk besloot ds. Postma te zenden.”

Vgl. ook C. Spoelstra, a.w., p. 192; G.D. Scholtz: Die Geskiedenis van die N.H. of G. Kerk van Suid-Afrika 1842-1885, (1956) p. 149.

die beswaarde groep in S.A. geen direkte kontak gehad nie. Hierdie groep met sy besondere behoeftes het vir Van Andel — as hy ooit ’n helder beeld daarvan gehad het, wat ons baie sterk betwyfel — heeltemal op die agtergrond getree en het opgegaan in ’n groter geheel, soos hy dit self gestel het “de herderlooze toestand van geheel de Republiek.” En dit as hoofsaak t.w. die “geestelike nood” van die stamverwante Transvalers en die sendinggroeping as sekondêre motief, het hom gedring om die saak in 1857 voor die Sinode van Leijden te bepleit.

ii. Die Sinode te Leijden 1857.

Op die agenda van die Chr. Afg. Geref. Kerk se Sinode te Leijden 3 tot 17 Junie 1857, was o.a. “de correspondentie met buitenlandsche kerken.”⁴² Briewe afkomstig van Noord-Amerika, Oos-Friesland en die graafskap Bentheim is in behandeling geneem. Onder punt 4 het J. van Andel die afgevaardigde van Noord-Brabant inligting verstrek “betreffende de toestand der Transvaalsche republiek, ten einde haar in haren kerklijken toestand te hulp te komen. De Transvaalsche republiek heeft 40,000 inwoners en 100,000 aan haar onderworpen Kaffers.”⁴³ Dit is duidelik dat Van Andel twee sake voor die Sinode beklemtoon, t.w. die nood aan bediening in die Transvaal, en tweedens die moontlikheid van sendingwerk onder die groot aantal heidene.

Wat die nood aan bediening aanbetref, moet nogeens daarop gewys word dat Van Andel, sonder enige uitsondering, of nadere kwalifikasie ^[160] van partikuliere groepe, kerke of rigtings, in algemene taal spreek van 40,000 inwoners wat hy later kwalifiseer as “onzen stamgenooten.”⁴⁴

Dat die Provinsie Noord-Brabant by monde van Van Andel die sendingsaak hier bepleit, kan in die lig van die volgende wel begryp word. Noord-Brabant is die eerste Provinsiale Sinode wat aandag aan die sending geskenk het. In 1834 was “die kirchliche Mission ganz unbekannt.”⁴⁵ Die kerk van die Afskeiding was so besig met innerlike aangeleenthede, stryd en twis, dat die sendingtaak “ausserhalb des Gesichts-kreises”⁴⁶ gelê het. ’n Besoek van Karl Gützlaff aan Nederland, sendeling in China, het nuwe belangstelling in die sending opgewek en so stuur dan die Prov. Sinode Noord-Brabant reeds in 1851 die sendeling H. D. van Gennip na China.⁴⁷ Dit is die begin van kerklike sending in die Chr. Afg. Geref. Kerk. In Noord-Brabant leef dus al vir etlike jare sendingliefde en -ywer. Geen wonder dus dat hulle ’n oop oog gehad het vir dié moontlikheid in Transvaal.

⁴² Handelingen Sijnode 1857, art. 139. In sy “Handleiding vir die Studie van die Kerkgeskiedenis” (Potchefstroom, 1955), p. 146, beweer S. du Toit, “die Sinode van die Christelike Afskeie Kerk was in 1857 besig met die sendingsaak toe die afgevaardigdes van Noord-Brabant die saak van die broeders in Transvaal ter sprake gebring het.” Dit is foutief. Waarskynlik het S. du Toit dit oorgeneem uit D. Postma: *Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing aan den Wel.Eerw. Zeergel. Heer S. Hofmeyr.* (Kaaipstad, 1871), p. 5. Postma se geheue het hom parte gespeel. B.R. Kruger, a.w., p. 159 gee hiervan ’n foutiewe beeld as hy die behandeling van Transvaalse aangeleenthede op die Sinode 1857 slegs verbind aan die saak: “die Nederlandse Gereformeerdes wat in 1846 na Noord-Amerika verhuis het.”

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Brief J. Van Andel, 29 Augustus 1857, aan Sijn. Com. In *Sinodale Argief Geref. Kerke Nederland.* Port. no. 3, VIII, 1. Vgl. ook D. Postma, a.w., p. 3.

⁴⁵ J. van der Linden: *Die Entstehungsgeschichte der Mission der Niederlandischen reformierten Kirchen.* (Buchdruckerei des Tubinger Studentenwerks e. V., 1934), p. 5.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Aldus Van der Linden, a.w., p. 5. Vgl. vir soortgelyke berig “De Bazuin”, 16 April 1858, 5e jaargang, no. 37. *Sijn. Hand.* 1857, art. 156.

Die Sinode het met 'n simpatieke oor geluister. Dat die Sinode meegevoel gehad het met die stamverwante Transvalers, kan wel deeglik begryp word. Wat die sending aanbetref, het die Sinode van 1854⁴⁸ reeds aandag daaraan geskenk. Die kerk het nou bewus geword van “nicht eine Gesellschaft, sondern die Kirche allein hat die Aufgabe, Mission zu treiben,”⁴⁹ en “suchend und tastend nach Arbeitsmöglichkeiten” is dit te verstaan dat die Sinode 'n simpatieke oor gehad het vir die versoek van Noord-Brabant.

Die Sinode besluit⁵⁰ dan:

“De vergadering gehoord hebbende het verzoek van de afgevaardigden uit de provincie Noord-Brabant, bij monde van broeder Van Andel ter aanbeveling van de geestelijke belangen der Transvaalsche republiek in Z. Afrika besluit aan de Synodale Commissie op te dragen, zich in correspondentie te begeven met de gemeenten aldaar, haar inlichtingen te geven en de bereidwilligheid der kerk te openbaren, om zooveel mogelijk in hare behoeften te voorzien.”
[161]

iii. Die “Synodale Commissie”:

Die Sinodale Kommissie, bestaande uit proff. S. van Velzen en A. Brummelkamp en ds. H. Joffers, moes die saak nou ter hand neem. Die opdrag was binne die mandaat van die Sinodale Kommissie soos bepaal deur die Sinode van 1854, t.w. korrespondensie met buitelandse kerke.⁵¹

Voordat hulle nog iets kon doen, was Van Andel al weer aan die gang. Hy was baie in sy skik oor die besluit en skryf op 28 Augustus 1857 na die Transvaal “en tot mijn innige blijdschap met dankzegging tot den Heere kan ik u berigten dat de Synode verklaard heeft bereid te zijn in uwe behoefte aan Leeraars en Onderwijzers naar vermogen te voorzien!”⁵² Hy is egter haastig. Daar moet nou aksie kom. “De tijd van werkzaam te zijn is daar” en juis nou is die tye, volgens Van Andel, gunstig; terwyl Engeland sy hande vol het met 'n stryd in Indië, moet Nederland hom daar vestig om so die Republiek “voor Nederland te winnen.”⁵³

Wat Van Andel presies met die woorde “de Republiek voor Nederland te winnen”, bedoel het, is nie duidelik nie. Volgens sy verdere vermelding in dieselfde brief van pogings om 'n “consul” van Nederland in die Republiek te laat benoem, het hy met bogenoemde woorde beslis nie anneksasie in gedagte gehad nie, maar wel dat deur belangstellende kontak goeie betrekkinge tussen Nederland en die Republiek bewerkstellig kon word, om dit weer dienstig te maak aan eventuele emigrasie.

Wat hieruit wel blyk, is dat Van Andel ook nog 'n politieke ideaal gesien het wat met 'n kerklike afvaardiging na Suid-Afrika bevorder kon word. Uit die volgende sal wel blyk dat nóg die Sinodale Kommissie nóg Postma hulle deur sodanige motiewe laat beïnvloed het. Ons kom hierop terug.

Van Andel het hom intussen daarop toegelê om hom “zooveel mogelijk bekend te maken met den toestand onzer stamgenooten aldaar en tevens trachtten te informeeren op wat wijze

⁴⁸ Hand. Sijnode 1854, 21e Sessie, art. 3.

⁴⁹ J. van der Linden, a.w., p. 6.

⁵⁰ Hand. Sijnode 1857, art. 139.

⁵¹ Sin. Hand. 1854, Veertiende Sessie, art. 6.

⁵² Volgens brief: “Aan den kerkeraad der gemeente Lydenburg.” Sien voet noot 29.

⁵³ Aldus Van Andel in 'n brief, 29 Augustus 1857, aan Sijn. Com. In Sinodale Argief. Geref Kerke Nederland, Portefeuille no. 3, VIII, 1 Vgl. D. Postma, a.w., p. 3.

daartoe werkzaam te zijn.”⁵⁴ Hiertoe het uitnemend gedien ’n brief van ’n Kaapse student, C.H. de Smidt, kandidaat in die teologie te Utrecht.

Dit is duidelik dat Van Andel onrustig was oor die eventuele reaksie van die Kaapse Kerk op ’n aanbod van hulp van die kant van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Die onrus is gehore uit ’n vroeëre ^[162] korrespondensie tussen die Provinsiale vergadering van Gelderland en Overijssel en die Kaapse N.G. Kerk. In September 1852 het genoemde Prov. vergadering ’n brief gerig aan die Kaapse N.G. Kerk met die oog op broederlike kontak. In die brief is verwys na sekere dwalinge in die Herv. Kerk van Nederland waarop W. Robertson as voorsitter en P.E. Faure as assessor namens die Kaapse Sinode geantwoord het. In die antwoord⁵⁵ kom o.a. die volgende voor: “tevens nemen wij de vrijheid zeer geliefde Broeders! U te verzoeken in toekomstige mededeelingen zooveel als mogelijk is te trachten zoodanige bijzondere opmerkingen omtrent de gevestigde Kerk in de Nederlanden te vermijden, als die de strekking hebben kunnen, om ook zelfs eenigen te ergeren, wien wij niet gaarne tot aanstoot zouden willen zijn.” Hierdie woorde het Van Andel verontrus. As die N.G. Kerk van die Kaap sodanige betrekkinge met die Herv. Kerk in Nederland, vir die Afsgekeienes die “valse kerk”, wou bewaar, hoe sou hulle dan gesind wees teenoor hulp van die kant van die Chr. Afg. Geref. Kerk?

Op die vraag antwoord student Smidt dat die N.G. Kerk “verlangde met beiden dien vrede te bewaren en weigerde derhalve hare mening rondborstig uit te spreken.”⁵⁶ Die vraag oor die wyse waarop die Sinodale Kommissie die saak moes aanpak, was vir Van Andel nou nader aan ’n oplossing. Die weg wat De Smidt, self lidmaat van die N.G. Kerk aandui, moet ingestaan word. Per brief moet met die N.G. Kerk in verbinding getree word, kennis gegee word van die moontlikheid van ’n afvaardiging van een predikant en een ouderling, terwyl die Kaapse Kerk⁵⁷ gevra word om “hare medewerking en hulp en raadgeving en berigt of dit plan hare goedkeuring wegdraagt.”⁵⁸ Hulle was in Nederland onder die indruk dat die Kaapse N.G. Kerk die enigste in Suid-Afrika was, wat sy vlerke ook oor Transvaal uitgeslaan het. Van die Ned. Hervormde Kerk in Transvaal word nie ’n enkele woord gerep nie. Dat hulle in noue samewerking met die N.G. Kerk ’n afvaardiging wou stuur, blyk dan ook uit die brief⁵⁹ wat op 11 September 1857 deur die Sin. Kommissie gerig is aan die N.G. Kerk in Suid-Afrika. Hulle meld die moontlikheid van die afvaardiging van een ouderling en een predikant. Motief van so ’n afvaardiging was “hartelike belangstelling in onze stamverwanten,”⁶⁰ en die doel was “om zooveel mogelijk mede te werken tot ^[163]voorziening in de geestelijke behoeften der Transvaalsche Republiek.”⁶¹ Nogeens wil ons daarop attendeer dat “de geestelijke behoeften”, nie van ’n bepaalde groep nie, maar van die “Transvaalsche Republiek” die Sin. Kommissie gedring het tot die kontak met die Kaapse Kerk. Die N.G. Kerk word dan versoek “te melden of ons voornemen, waarmede wij u thans bekend gemaakt hebben uwe goedkeuring

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ De Bazuin, 20 Julie 1854, 2e Jaargang no. 51.

⁵⁶ C.H. Smidt aan J. van Andel, 8 Aug. 1857, Sin. Argief Geref. Kerke, Nederland. Port. no. 3 VII 1, en D. Postma, a.w., p. 1.

⁵⁷ Met “Kaapse Kerk” word dieselfde bedoel as N.G. Kerk in S.A.

⁵⁸ J. Van Andel aan Sijn. Com. 29 Augustus 1857. Sin. Argief Geref. Kerk Nederland, Port. no. 3, VIII, 1, en D. Postma a.w., p. 3.

⁵⁹ D. Postma, a.w., p. 43.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

wegdraagt.”⁶²

Die brief was te laat vir die Sinode van Oktober 1857. In elk geval antwoord A. Faure in sy hoedanigheid as Actuarius Synodi op 19 Desember 1857 daarop.⁶³ Hy stel die volgende aan die Sin. Kommissie bekend:

1. Klaarblyklik het twee van die Transvaalse gemeentes⁶⁴ hulle aan die Kaapse Sinode onttrek.
2. Lydenburg en Utrecht, asook gemeentes suid van Vaalrivier, behoort nog tot die Kaapse Kerk.
3. “De Synode heeft besloten het lot van deze Gemeente Lijdenburg te hulp te komen door van tijd tot tijd van onze Leeraars daarheen af te vaardigen, ten einde de genademiddelen te bedienen. Reeds is ds. Huet daarheen op reis. Voor Utrecht is er een consulent aangesteld.
4. De behoeften der Lijdenburgsche Gemeente zijn te groot, dan dat zij op den duur op deze wijze kunnen worden bevestigd; zij moet eenen gevestigden Leeraar hebben. Haar Kerkeraad heeft eenige maanden geleden een beroepsbrief in blanco aan de commissie te Amsterdam toegezonden, met volmacht in zijnen naam eenen Predikant te beroepen.”
5. Onderwys is nodig. Onderwysers met ware godsvrug en selfverloëning sal hier “zeer welkom zijn.”

J.L. Cachet meen dat “het antwoord van den Actuarius eigenlijk geen antwoord was.”⁶⁵ Na ons oortuiging was dit wel deeglik ’n veelseggende antwoord.

Eerstens het Faure die misverstand wat by die Chr. Afg. Geref. Kerk geheers het, dat die Kaapse Kerk sy vleuels oor die heel Transvaal uitslaan, uit die weg probeer ruim.

Tweedens, en dit is die belangrikste, wys hy die Sin. Kom. daarop dat die Kaapse Kerk wel deeglik voorsiening maak vir bediening, en dat ^[164] Lydenburg self pogings aanwend om deur middel van die Amsterdamse Kommissie ’n predikant te bekom.

Hierdie informasie van Faure moet gesien word in die lig van ’n artikel wat juis toe verskyn het: “De Zuid-Afrikaansche Republiek en de Kaapsche Synode.”⁶⁶ Hierin word meegedeel van die besluit van die Sinode te Leijden van die Chr. Afg. Gerei'. Kerk ten opsigte van hulp aan die Transvaalse Republiek. Verder word vermeld: “Men had ook tegelyk besloten, vooraf bij onze Synode om inlichting en ondersteuning aanvraag te doen, welke brief⁶⁷ te laat is ontvangen: want eerst nadat de Synode was uiteengegaan, werd die door de post aangebracht. Hoe loffelijk nu ook de ijver en hoe goed op zich zelf het voornemen ook zijn moge, *zoo vertrouwen wij dat de Synodale Commissie van de Afscheidene Kerk in Holland, bij het vernemen wat de Kaapsche Synode in deze zaak gedaan heeft van dit voornemen zal afzien*, (kursivering van skrywer) niet alleen wijl zulks door de maatregel der Synode overtollig is geworden, maar ook zien wij in dat geval nieuwe verdeeldheid en ellende tegemoet.” En dan

⁶² Ibid.

⁶³ D. Postma, a.w., p. 44-45.

⁶⁴ D.i. Potchefstroom en Rustenburg.

⁶⁵ J.L. Cachet in “Eenige opmerkingen door Jan Lion Cachet over het Boekje: Mijne overkomst tot de Nederd. Geref. Kerk in Z.A. verklaard door M.P.A. Coetzee jr.” (D.F. du Toit, Paarl, 1894), p. 61.

⁶⁶ Elpis, Deel II, p. 22.

⁶⁷ D.w.s. van die Sin. Kom. uit Nederland.

voeg skrywer hierdie merkwaardige woorde daarby: “ook wil men geen predikanten meer uit Nederland.”⁶⁸ Hy meen dan dat die Chr. Afg. Geref. Kerk van sy voorneme sal afsien “na de ontvangst van de verzondene berigten.”

In die lig hiervan was Faure se positiewe antwoord eintlik van ’n negatiewe strekking. Hy wou nie met ’n pertinente “nee, julle hulp is nie nodig of welkom” antwoord nie, maar deur positief te skets wat die Kaapse Kerk en Lydenburg doen om in die behoefte aan bediening te voorsien, wou hy die poging van die Chr. Afg. Geref. Kerk ontmoedig. Hulle poging is “overtollig.” En hy plaas die seël hierop in sy laaste opmerking dat onderwysers, waaroor in die brief van die Sin. Kom. nie ’n enkele woord gespreek word nie, “hier zeer welkom zijn.” Laat staan maar julle poging, so meen Faure, om ’n predikant te stuur, ons kom wel self die mas op, en konsentreer maar op onderwysers, hulle is welkom.

Volgens Elpis,⁶⁹ moet die brief van Faure egter teen ’n nog ruimer agtergrond gesien word, t.w. die gesindheid van sommige Kaapse predikante teenoor die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Hieroor spreek die skrywer in Elpis hom onomwonde uit: “De Afgescheidene Kerk in Holland vindt in Zuid-Afrika die sympathie niet, welke velen in Nederland zich voorstellen, hoewel de jammerlijke toestand der moederkerk hier diep wordt betreurd.” Die Chr. Afg. Geref. Kerk was dus in ^[165] Suid-Afrika nie so in die guns as wat hy gemeen het nie. Die uitlatings van ’n latere vooraanstaande kerkleier, dr. S. Hofmeyr, versterk hierdie vermoede. Hy spreek van die Afskeiding in Nederland as “deze treurige zaak”⁷⁰ en sê hiervan o.a. “het is in ons land niet algemeen bekend dat er Afgescheidenen in Nederland bestaan en dat velen van hen hunne kerk en hunne zaak als de kerk en de zaak van Christus beschouwen.”⁷¹ Hy kan die Afskeiding van 1834 nie goedkeur nie, want daaraan “ontbreekt de behoorlijke vorm van eene regtmatische kerkelijke scheiding.”⁷²

Die brief van Faure, dateer 3 Desember 1857, wat ’n afvaardiging na Suid-Afrika wou ontmoedig, het sy doel gemis; want alreeds in Oktober 1857 het die Sin. Kom. tot afvaardiging oorgegaan.

Waarom het die Sin. Kom. nie gewag vir ’n antwoord nie?

Prof. A. Moorrees,⁷³ in aansluiting by prof. J.I. Marais,⁷⁴ meen dat die skrywe van die Sin. Kom. “bloot ’n vriendskaplike kennisgewing was van wat hulle van plan was om te doen, waarop behalwe ’n beleefde erkenning eintlik geen antwoord nodig was nie.” Na ons oortuiging gee Moorrees en Marais die Sin. Kom. hier te veel krediet vir ’n nalatigheid in die nakoming van ’n voorneme, wat by hulle wel vasgestaan het, en waaroor hulle reeds vermelde brief ondubbelsinnig spreek: “wij verzoeken u daarom, Broeders, ons te melden of ons voornemen, waarmede wij u thans bekend gemaakt hebben *uwe goedkeuring wegdraagt.*” (Kursivering van skrywer.)

Vir hierdie gevraagde advies en goedkeuring het hulle nie gewag nie. Maar waarom dan die

⁶⁸ Hoogs waarskynlik het die moeilikheid met die Kerk in Transvaal, waar ds. D. v. d. Hoff, ’n Hollander van afkoms, die leiding gehad, by hierdie voorneme ’n rol gespeel.

⁶⁹ Vgl. by voetnoot 66.

⁷⁰ S. Hofmeyr: Elpis 1859, p. 171. Vgl. ook “Algemeen Tijdschrift voor Zuid-Afrika”, Derde deel, September 1859.

⁷¹ Idem, p. 179.

⁷² Idem, p. 183.

⁷³ A. Moorrees: De Ned. Geref. Kerk. S.A. 1652-1873 (Kaapstad, 1937) pp. 836-837.

⁷⁴ Vgl. A. Moorrees, a.w., p. 836, voetnoot 23.

versoek gerig en tog nie op die antwoord wag nie? Dit is duidelik: die Sin. Kom. was haastig om die hulp te stuur en goedertrou was beslis hier op die spel. Die Sin. Kom. het gemeen dat die Kaapse Kerk, wat volgens hulle mening dieselfde bely as die Chr. Afg. Geref. Kerk, na soveel noodkrete oor die geestelike nood in Transvaal, hulp vanuit Nederland van harte sou verwelkom. Waarom dan wag op 'n antwoord, waaroor hulle as kommissie al sekerheid het wat dit sal wees?

iv. Afvaardiging:

Op grond van die advies van student De Smidt en op aandrang van J. van Andel het die Sin. Kom. tot die oortuiging gekom dat hulle die ^[166]opdrag van die Sinode van 1857 die beste kan uitvoer deur twee afgevaardigdes na die Transvaalse Republiek te stuur.

Die vraag ontstaan nou of dit wel binne die bevoegdheid van die Sin. Kom. geval het om 'n afvaardiging na Transvaal te stuur. Die feit dat Postma self na sy benoeming hieroor navraag⁷⁵ gedoen het, en dat die vraag ook aan die Sinode van die Chr. Afg. Geref. Kerk te Hoogeveen 1860 gestel is: “of de Synodale Com. regt gehandeld heeft wat de Zending zelve betreft?”⁷⁶ bewys dat daar wel twyfel bestaan het of dit binne die mandaat van die Sin. Kom. geval het. Die Sin. Kom. self het geoordeel dat “in voldoening aan het besluit der Synode te Leyden, betreffende het aanknopen van correspondentie met de Gemeenten in de Transvaalsche Republiek..., hebben wij geoordeeld twee afgevaardigden naar genoemde Republiek te moeten zenden.”⁷⁷

Om hierdie antwoord van die Sin. Kom. in sy regte perspektief te sien moet ons let op wat hier presies onder “correspondentie” as kerklike term verstaan word. In art. 48 van die Dordtse K.O. word hieroor gehandel. Die historiese agtergrond vir die artikel is dat toe na 1586 die owerheid die samekoms van die kerke in sinodale verband telkens verhinder het, die behoefte ontstaan het om op 'n ander manier die verband tussen die kerke in die verskillende provinsies te onderhou “en wel door onderlinge correspondentie waarmee men dan bedoelde, het zenden van een paar deputaten naar elkanders vergaderingen.”⁷⁸ Hierdie gebruik het gelei tot die vaslegging daarvan in art. 48⁷⁹ van die Dordtse K.O. En van die begin af is die art., aldus Jansen, “persoonlijk, d.w.z. door wederzijdsche afvaardiging van gedeputeerden, zooals Zuid-Holland, of van gecommiteerden, zooals Noord-Holland, of van extraordinaire deputaten, zooals Overijssel, of van correspondenten, zooals men later ze noemde, onderhouden.”⁸⁰ Uit bogenoemde is dit wel duidelik dat onder die begrip kerklike “correspondentie”, kragtens die historiese aanloop van die gebruik, verstaan is die afvaardiging van “correspondenten” of gedeputeerden na mekaar se vergaderings waarop art. 48 D.K.O. in besonder doel. Na analogie hiervan wys Bouwman tereg daarop dat “correspondentie” ook onderhou kan word deur kerke in verskillende lande. Hy stel dit soos volg: “Bij verwijderde kerken is ^[167] correspondentie alleen mogelijk door onderlinge overeenkomst in gewichtige stukken, door schriftelijke gedachtenwisseling, *het zenden van afgevaardigden, enz.* (Ek kursiveer.) Kerkelijke

⁷⁵ In brief d.d. 15 Jan. 1858. Gepubl. in D. Postma a.w. p. 12.

⁷⁶ Hand. Sin. Hoogeveen 1860, art. 118.

⁷⁷ Idem, Bylage B. pp. 70-71.

⁷⁸ J. Jansen: Korte verklaring van Kerkenordening, (Kampen, 1923) p. 214.

⁷⁹ Art. 48 lui: Het zal aan elke Synode vrijstaan correspondentie te verzoeken en te houden met hare genabuurde Synode of Synoden, in zulke Forme, als zij meest profijtelijk achten zullen voor de gemeene stichting.

⁸⁰ J. Jansen, a.w., p. 214. Vir ooreenstemmende verklaring van art. 48 D.K.O. Vgl. H. Bouwman: Gereformeerd Kerkrecht, Deel II, pp. 230-232.

correspondentie in het algemeen wil zeggen, dat de verschillende kerken elkander van de gewichtigste zaken op de hoogte houden, zoo nu en dan verschillende belangen met elkander bespreken, elkanders oordeel inwinnen over gewichtige punten van leer en leven, en daartoe over en weer afgevaardigden zenden.”⁸¹ Dat die Sin. Kom. onder die “in correspondentie te begeben” met die kerk in die Transvaalse Republiek, ook verstaan het ’n afvaardiging na die Transvaalse Republiek om die doeleindes in die opdrag genoem, te dien, was volkome in ooreenstemming met art. 48 van die Dordtse K.O. en die toepassing daarvan in die geskiedenis van die Gereformeerde kerke in Nederland. Teen hierdie agtergrond, en in hierdie sin moet die standpunt en optrede van die Sin. Kom. gesien word dat hulle deur ’n direkte afvaardiging “voldoening aan het besluit der Synode te Leyden” gegee het.

Interessant en veelseggend is die reaksie van die eerste Sinode na 1857 nl. die van 1860 te Hoogeveen hierop. Op die reeds vermelde vraag of die Sin. Kom. “recht gehandeld heeft wat de zending zelve betreft” is deur die Sinode geen “aanmerking gemaakt.” Hiermee het die Sinode die optrede van die Sin. Kom. wel aanvaar en het die Chr. Afg. Ger. Kerk die afvaardiging sy eie gemaak deur van ds. Postma te spreek “als afgevaardigde onzer kerk naar de Transvaal.”⁸²

In Oktober 1857 benoem die Sin. Kom. ds. N.H. Dosker van Almkerk en ouderling J. Van Andel van 's Hertogenbosch. Ds. Dosker het spoedig bedank⁸³ waarop die Sin. Kom. ds. D. Postma van Zwolle benoem het.⁸⁴ Nie sonder rede het die keuse nou op ds. Postma geval nie. Die Sinodale Kom. het self hieromtrent verklaar: “Heeft de Synodale Kom. gemeend iemand uit ons midden te moeten afzenden, die het vertrouwen der kerk bezit, met haren toestand en met de redenen onzer afscheiding van het Hervormde Kerkgenootschap volkomen bekend, ten einde ginds een duidelijk verslag van zaken te kunnen geven.”⁸⁵ Hierdie vertrouwe in Postma was beslis nie ongegrond nie. Die ruim aandeel wat hy gehad het aan die opbou van die kerklike lewe, sy heldere insig, sy^[168] onvermoeide ywer, sy beginselvastheid gepaard met ’n nugtere verdraagsaamheid, het hierdie vertrouwe in hom regverdig.

Ouderling Van Andel het ook bedank,⁸⁶ en nadat Postma oor een en ander navraag gedoen het,⁸⁷ o.a. of die Sin. Kom. wel die afvaardiging “goed kunt verdedigen” wat op die Sinode van Hoogeveen 1860, soos aangetoon, wel gebeur het, het hy die benoeming aanvaar in die volgende brief.⁸⁸

Zwolle den 11 Feb. 1858

Aan de Hoog Eerw. Syn. Comm. van de Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland.

Geliefde en Hoog Eerw. Broeders in den Heere!

De gewigtvolle benoeming door u op mij uitgebracht, gedateerd den 19 Nov. 1857 om als

⁸¹ H. Bouwman: a.w., pp. 5-6.

⁸² Hand. Sin. Hoogeveen 1860, art. 123. Vgl. ook art. 122.

⁸³ Bedankingsbrief 5 Nov. 1857. Sin. Arg. Geref. Kerke Nedl. Port. no. 3, VIII, 1. Gepubl. D. Postma, a.w., pp. 6-8. Ds. Dosker het gemeen dat die afvaardiging oorhaastig geskied en ontydig is. Om hierdie redes en omdat hy “niet zulk eene roeping van den Heer voor dit werk gevoel” het hy bedank.

⁸⁴ Benoemingsbrief ds. Postma, 19 Nov. 1857, Sin. Argief Geref. Kerk Nedl., Port. no. 3, VIII, en D. Postma, a.w., p. 9.

⁸⁵ De Stem, 8 Maart 1858.

⁸⁶ Bedankingsbrief D. Postma, a.w., pp. 14-15.

⁸⁷ Vgl. briewe D. Postma, a.w., pp. 10-12.

⁸⁸ Sin. Argief Geref. Kerk Nedl, Port. no. 3, VIII, 1, en D. Postma a.w., p. 13.

predikant te reizen naar de Transvaalsche Republiek, tot bevordering van Gods Koninkrijk aldaar, zooveel als in mijn vermogen zal zijn, heeft na lang en biddend overwogen bij mij dit gevolg, dat ik mij geroepen gevoel mij bereidvaardig te verklaren. Dus ik laat mij de benoeming welgevallen en zal mij derwaarts laten zenden wanneer de Hoogerw. Syn. Com. dit behoorlijk kan doen en in de behoeften van mijn gezin voorziet. Veel zoude ik u kunnen zeggen van hetgeen al in dezen weg voor mijnen geest trad. Dan eens een hevige strijd met de woorden: “Zijt u zelven genadig!” Dan eens de grootste gewilligheid met het oog op: “Gods Zoon in de beestekrib — Gods Zoon op 't kruis voor ons!” Dan, ja dan drong de liefde van Christus mij sterk.

Ik zal u echter hiermede niet ophouden — alles komt hierop neder: Het gewigt van de benoeming en het belangrijke van het werk, bij de genade Gods tot de geheele overgave mijner ziel met alles wat ik heb en ben aan den Heere en zijn hemelsch koninkrijk, dit te zamen, zeg ik heeft mij gebragt tot deze verklaring. Ik verklaar mij dus voor die zending bereidvaardig, en ben met alle liefde en hoogachting uw dw. en uw liefh. medebroeder in Christus.

D. Postma

N.B. Uwe voorbede voor mij in dezen weg, zal ik wel niet behoeven te verzoeken.”

Ds. Postma het 'n sware stryd gehad om tot hierdie beslissing te kom. In 'n brief aan familieleden, 15 Februarie 1858,⁸⁹ meld hy: “Veel — en soms bangen strydt veroorzaakt zij mij” maar uiteindelik het hy tog tot sekerheid gekom wat om te doen en het hy biddend neergekniel; “laat ^[169] dan toch maar uw aanschijn over mij lichten en baant Gij zelf den weg door uwe wijsheid en goedheid.”⁹⁰

Postma, tewens soos hy deur sy lewe daarvan getuig het, was ook by hierdie beslissing diep onder die indruk van die goddelike roeping. As wewenaar⁹¹ het hy klein kindertjies gehad om voor te sorg, die moontlikheid van permanente verblyf in Transvaal en daarmee afskeid van vriende, familie en sy geliefde Nederland, was nie uitgesluit nie. Dit sou beteken 'n verbreking van tere aardse bande, en soos hyself dan ook getuig het, hy het “veertien dagen naar eerlijke redenen gezocht, om te kunnen bedanken,”⁹² maar “dit vermogt mijn geweten niet.”⁹³ Met die geloofsoog gedurig gevestig op “Gods Zoon voor ons in de beestekrib, Gods zoon voor ons op het kruis” het daar helderheid gekom. Die roeping het hom oorweldig en “eenvoudige gehoorsaamheid des geloofs, liefde voor Gods koninkrijk, en geheele zelfverloochening hebben mij in staat gesteld ook dit offer den Heere gewillig te brengen zoo lang het noodig zal zijn om zijns Koninkrijks wil.”⁹⁴

Die Sinodale Kommissie moes nou verdere reëlings tref vir die vertrek na, en aankoms van Postma in Transvaal. Briewe is gerig aan 'n paar persone te Rustenburg⁹⁵ asook aan die kerkrade Lydenburg, Potchefstroom, Zoutpansbergen en Zuikerboschranden.⁹⁶

⁸⁹ G.K.A. P.V. no. 36.

⁹⁰ Afskeidsrede te Zwolle, 21 Maart 1858, in D. Postma, a.w., p. 26.

⁹¹ Sy derde vrou Ida Sijpkens is op 30 Maart 1857 oorlede.

⁹² Afskeidsrede te Kampen, 11 April 1858, gepubl. in D. Postma a.w., p. 38.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ 25 Maart 1858, D. Postma, a.w., p. 46.

⁹⁶ 30 Maart 1858, D. Postma, a.w., p. 47.

In beide hierdie briewe beklemtoon die Sinodale Kommissie weereens die aanleiding tot en doel van die afvaardiging wat hulle in eersgenoemde soos volg stel: “tot dit besluit was de Sijnode geleid door de overweging dat niet alleen de Transvaalsche Republiek uit stamverwanten bestond, maar tevens dat ook daar zoo ver ons bekend is algemeen nog de gehechtheid gevonden wordt, aan het ware Gereformeerde geloof, zooals het den Heidelbergschen Catechismus, de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, en de leerregels der Sijnode van Dordrecht 1618 en 1619 is uitgedrukt, waarbij berigt was dat in de Transvaalsche Republiek groot behoefte aan Leeraars gevoeld wordt.”

Uit beide “Brieven van aanbeveling” is dit nogeens oorduidelik dat aanleiding tot die afvaardiging van Postma is “dat in de Transvaalsche Republiek groote behoefte aan leeraars gevoeld word” en dat Postma gestuur word om die Transvaalse kerk, waarin die Sinodale Kommissie nog ’n “gehechtheid” veronderstel aan “het ware Gereformeerde geloof” in sy nood aan bediening te gaan help. ^[170] Die Sinodale Kommissie versoek dan die geadresseerdes om Postma “te willen ontvangen”⁹⁷ en hoop verder “dat ook dit bewys van broederlijke liefde aan onze stam- en geloofsgenoten welgevallig zal zijnn”⁹⁸

In dié verband moet ons daarop wys dat ook prof. Lauts geïnteresseerd was in die afvaardiging van Postma. Postma het hom daarvan in kennis gestel⁹⁹ en versoek om hom by President M.W. Pretorius bekend te stel wat Lauts dan ook gedoen het: “ofschoon niet op uitnodiging van het Gouvernement naar de Republiek gekomen, is Z.W.E. vervuld van Christelijke liefde en wenscht te handelen in overeenstemming met het Gouvernement en ds. v.d. Hoff.”¹⁰⁰ Lauts was ook by die afskeid te Kampen.

Die Sinodale Kommissie moes nou voorsiening maak vir fondse om die koste te dek. Geld wat byeengebring is vir die sending, sou hiervoor gebruik word, maar dit was nie genoegsaam nie. In ’n oproep¹⁰¹ tot al die lede van die Chr. Afg. Geref. Kerk is die doel van Postma se afvaardiging en veral t.o.v. die sending sterk beklemtoon met ’n hartewens daarby: “dat de gemeente het gewigt dezer zending zal verstaan; den waarden en geliefden broeder die heengaat, met hare gebeden begeleiden, en ons met hare giften rijkelijk ondersteunen.”

Nadat ds. Postma afskeid geneem het van Zwolle,¹⁰² het die Sinodale Kommissie hom te Kampen die volgende Lasbrief¹⁰³ oorhandig:

De Sijnodale Commissie der Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, heeft benoemd en benoemt bij dezen den Weleerwaarden herder en leeraar D. Postma, tot afgevaardigde naar de Transvaalsche Republiek in Zuid-Afrika.

Het is het verlangen der Commissie dat genoemde broeder zich naar de Transvaalsche Republiek begeve, ten einde op de plaats zelve onderzoek te doen naar den godsdienstigen toestand van onze stamverwanten en geloofsgenooten aldaar, broederlijke betrekkingen met hen aan te knopen en in alles te handelen gelijk het hemzelve het nuttigst zal voorkomen in het belang van Gods Koninkrijk en van onze stamverwanten en geloofsgenooten op Zuid-

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Volgens brief onder voetnoot 89.

⁹⁹ T.S.A. Lautsversameling, no. 998, brief ds. Postma aan Prof. Lauts 19 Maart 1858.

¹⁰⁰ T.S.A. Lautsversameling, no. 1175, p. 4, brief prof. Lauts aan Pres. M.W. Pretorius d.d. 12 April 1858.

¹⁰¹ De Stem, 8 Maart 1858.

¹⁰² Sien Hoofstuk III.

¹⁰³ D. Postma, a.w., p. 45.

Afrika's Oostkust.

En ieder wien deze lastbrief vertoond zal worden, verzoeken wij tot het gezegde einde onzen genoemden Broeder in alles met Christelijken raad en daad behulpzaam te zijn.

Van onzen afgevaardigde verlangen wij zoodra mogelijk een verslag ^[171] van zijne verrichtingen te ontvangen en wenschen dat de Heere onze pogingen zegene tot prijs van zijnen grooten Naam. Hij geleide en beware onzen Broeder en geve hem Zijnen Geest en genade in ruime mate om ook anderen te kunnen dienen!

Gegeven te Kampen, den 26sten Maart 1858.

De Sijnodale Commissie der Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland.

S. van Velzen, Leeraar aan de Theol. School.
A. Brummelkamp, Leeraar aan de Theol. School.
H. Joffers v.d.m. te 's Hage.

Die opdrag in die lasbrief is betreklik ruim gestel. Die Sinodale Kommissie het self nie geweet wat presies op Postma wag nie. Of hy in die Republiek sou moes bly of nie, dit kon hulle nie bepaal nie, maar vertrouwe in die persoon van Postma het hulle wel vrymoedigheid gegee om die saak volkome aan hom oor te laat. En dat dit 'n groot verantwoordelikheid en "gewigtvolle benoeming" ¹⁰⁴ was, het Postma terdeë besef. Postma het die groot taak verbonde aan dié "gewigtvolle benoeming" dan ook suiwer gesien, nl. "om te reizen naar de Transvaalsche Republiek in Zuid-Afrika, om aldaar de belangen van Gods Koningrijk te bevorderen, zoo het mij mogelijk zal zijn, en om alzoo doende ook eene deur des Evangelies tot de Heidenen onder- en rondom hen te openen, indien het Gode behaagt onze dienst aldaar te zegenen." ¹⁰⁵ Postma het dus volkome duidelikheid gehad oor wat die onmiddellike doel was van die andersins ruim gestelde lasbrief.

Kragtens die historiese verloop van die hele aangeleentheid besef Postma dat die ruimgestelde lasbrief, wat hom wel 'n groot mate van vryheid laat in sy optrede, as onmiddellike doel het eerstens hulp aan die Transvaalse kerk in die hoop om tweedens daardeur ook "eene deur des Evangelies tot de Heidenen... te openen." ¹⁰⁶

'n Doel dus tot bewaring ¹⁰⁷ van die reeds gevestigde kerk onder "de inwoners dier Republiek" ¹⁰⁸ en tot vermeerdering van die kerk onder "de heidenen die in hunne nabijheid wonen." ¹⁰⁹ ^[172] Aan hierdie naderbepaalde motiewe vir en doeleindes van sy afvaardiging was

¹⁰⁴ So noem Postma dit in sy afskeidsrede te Zwolle, D. Postma, a.w., p. 26 en in sy afskeidsrede te Kampen, D. Postma, a.w., p. 38.

¹⁰⁵ Afskeidsrede te Zwolle, D. Postma, a.w., p. 26.

¹⁰⁶ T.a.p.

¹⁰⁷ Vir "bewaring" en "vermeerdering" van die kerk vgl. Heid. Kateg. Sondag 48.

¹⁰⁸ Afskeidsrede te Kampen, D. Postma, a.w., p. 38.

¹⁰⁹ Ibid. Ons kan nie nalaat om hier die aandag te vestig op tweërlei eensydighede waarteen gewaak moet word nie, en wat beide 'n verwronge beeld van die geskiedenis gee. Sommige dokumente uit daardie tyd, ons dink o.a. aan Postma se lasbrief, die brief aan die Kaapse N.G. Kerk, en die "Brieven van Aanbeveling" na die Transvaalse Republiek, almal in naam van die Sin. Kom. meld niks van die oorspronklike sendingsmotief vir Postma se afvaardiging nie. Dit gee die geskiedskrywer nie die reg om hieruit eensydig af te lei dat Postma uitgestuur is, slegs met die oog op hulp aan die Transvaal nie. Dit sou 'n verwronge beeld van die historiese verloop van die hele aangeleentheid gee. Hierteenoor is by die vertrek van Postma uit Nederland die sendingsmotief soms sterk beklemtoon. Dit gee ook nie die reg om eensydig te beweer dat Postma hoofsaaklik of slegs vir sendingswerk uitgestuur is nie. Dit

Postma volgens die mandaat in sy lasbrief natuurlik geensins gebonde nie, maar kragtens die historiese verloop van die hele aangeleentheid het Postma homself later in die uitvoering van sy ruimgestelde mandaat in sy lasbrief, tog daardeur laat lei.

Dit word soms beweer, waarskynlik na aanleiding van Van Andel se reeds vermelde politieke bybedoelings dat daar ook emigrasieplanne met die afvaardiging van Postma beoog was. Ons meen dat die historiese verloop van die hele aangeleentheid hierdie bewering loënstraf. Nóg die Chr. Afg. Geref. Kerk nóg die Sinodale Kommissie nóg Postma self het enige politieke bedoelinge met die afvaardiging beoog.

Naas die historiese verloop, kan ook nog die volgende direkte getuienis as die duidelikste bewys hiervoor dien.

Na Postma se benoeming het sommige wel by hom die moontlikheid van emigrasie geopper waarvoor hy soos hy dit self uitgedruk het “wat bekommerd”¹¹⁰ was. Hy het dit onder die aandag gebring van prof. Van Velzen, ’n lid van die Sinodale Kommissie. In ’n brief aan Postma op 22 Januarie 1858 antwoord Van Velzen: “Wat de emigratie betreft, daarvan mog, begrijp ik, de Sijnodale Commissie volstrekt niets doen... Het is geheel buiten onze opdracht om aldaar eene Colonie te vormen, maar wel is het ons opgelegd om de inwoners der Transvaalsche Republiek te hulp te komen...”¹¹¹

Postma se instemmende kommentaar hierop was: “Dat ik deze zending *geheel kerkelijk* (Kursief in oorspr.) beschouw en gaarne *ongemengd* (Kurs. in oorspr.) zoude bewaren... dewijl ik daarheen gezonden word om de geestelijke belangen van hen te behartigen en niet om aldaar rozen bedden te zoeken...”¹¹²

[173]

v. Afskeid en vertrek:

Die oomblik van afskeid het gekom. Na vertrek uit sy laaste gemeente, Zwolle, neem hy ook afskeid te Kampen op 11 April 1858¹¹³ met ’n besondere woord van waardering en bemoediging aan die adres van die Sinodale Kommissie, die dosente aan die Teol. Skool, die studente, kerkraad en gemeente van Kampen, met ’n opwekking tot voorbedding “O geliefden gedenkt mijner en Gods koningrijk.”¹¹⁴

Tere familiebande moes verbreek word¹¹⁵ en veral het dit ds. Postma diep getref dat hy sy

is eweneens ’n verwonge beeld van die geskiedenis. Kragtens die aanloop, behandeling en finalisering van die hele aangeleentheid is die objektiewe, histories verantwoordte beeld dat die motief vir Postma se afvaardiging eerstens was hulp aan die Transvaalse Kerk en tweedens om ’n geopende deur vir die sending te vind.

¹¹⁰ G.K.A. P.V. no. 27.

¹¹¹ Idem, no. 26.

¹¹² Idem, no. 27.

¹¹³ Die Rede te Zwolle op Sondagmore, 21 Maart, en die afskeidsrede te Zwolle en Kampen is in brosjurevorm uitgegee tot voordeel van die sending. In lg. Rede het Postma veral die roeping en taak van die kerk t.o.v. die sending onder die heidene beklemtoon.

¹¹⁴ Afskeidsrede Kampen, D. Postma, a.w., p. 42.

¹¹⁵ Mev. N. Miedema, Kastanjelaan 11, Nunspeet (82 jr. in 1953), kleindogter van Pieter Posthuma, oudste broer van ds. Postma het aan skrywer meegedeel dat ds. Postma sy broer Pieter gesoebat het om met hom mee te gaan na S.A. Hy wou egter nie.

vyf kinders ¹¹⁶ in Nederland moes agterlaat.

Postma bevind hom in die hawe Nieuwe Diep, by Den Helder, aan boord van die seilskip Estafette, 'n Laaste diep bewoë groet vloei uit sy pen:

Afsheidsgroete.¹¹⁷ Aan de gemeenten van onzen Heere Jezus Christus, en allen die het heil van Gods koninkrijk ter harte gaat; inzonderheid aan hen die mij door omgang of gemeenschap in de bediening, die ik nu bijna achttien jaren in Gods Kerk in Nederland heb vervuld, dierbaar, ja onvergetelijk zijn geworden:

Geliefde Broeders en Zusters in den Heere!

Geroepen door Gods Kerk (Hand. 13) en mitsdien van God zelven, om ten belange van zijn hemelsch Koninkrijk naar een ander werelddeel te reizen nl. naar het zuiden van Afrika, neem ik door dezen van u een broederlijk afscheid.

In kinderlijke gehoorzaamheid aan die roeping verlaat ik mijnen geboorte grond en alles — en ja allen die mij hier lief en dierbaar zijn (zelfs mijne lieve kinderen voor een en tijd, zoo wij hopen).

Onvergetelijk zal mij zijn wat wij in zuurheid en in zoetheid met elkander smaakten, onverbreekbaar zijn die banden, die in de gemeenschap des geloofs gelegd en gestrengeld werden, vooral in de tijd der vervolging ¹¹⁸ en als de genade des Heiligen Geestes rijkelijk onder ons verheerlijkt werd.

Och mijne geliefde vrienden! laat ons u voorts en steeds gemeenschap ^[174] oefenen naar den geest in geloof en liefde, in gebed en smeking; ja wilt mij en alle Gods knechten die dergelijke gewichtige dienst vervullen, steeds blijven gedenken voor den troon des Allerhoogsten.

Aan uwe bijdragen heeft ook zulk eene zending groote behoefte, maar zonder godvruchtige gebeden zullen die niet gedijen Ps. 121:1 en 2.

Mochten wij elkander al eens niet wederzien: dat wij steeds het goede van elkander hooren, en eindelijk van elkanders uitgang ten goede ons wederzijds mogen verzekerd houden met de verwachting van elkander eenmaal en eeuwig, verrukt van vreugde, voor den troon Gods te zullen wedervinden.

Ik beveel u van harte Gode en den woorde zijner genade, en doet mij dat ook altoos en gij zult hiermede het allermeest dienen en helpen, Uwen u liefhebbende Broeder en voivaardigen dienaar in den Heere Jezus Christus,

D. Postma.

Ik ben met ulieden zegt de Heere. Nieuwe Diep aan boord van de “Estafette” 20 April 1858.

Op 22 April 1858 seil die “Estafette” uit die hawe Nieuwe Diep. Agter Postma die al dowwer wordende kus van sy geliefde Nederland, en voor hom die dynserige vertes van die groot oseaan! Postma is egter sterk. Deur die geloof gewortel in Gods ewige welbehae, aanvaar hy roeping en afscheid en onbekende toekoms in die onwankelbare oortuiging: “In de kracht des Heeren zal ik heengaan, en God van den hemel zal het ons doen gelukken.” ¹¹⁹

¹¹⁶ Hulle was Laurika, Geertruida, Zwaantje, Petrus en Martinus.

¹¹⁷ Gepubliseer in “De Bazuin”, 30 April 1858.

¹¹⁸ Hy bedoel vervolging deur die owerheid na die Afskeiding van 1834.

¹¹⁹ Postma in sy afsheidsrede te Kampen, gepubl. in D. Postma, a.w., p. 39.

[175]

AFDELING B: SUID-AFRIKA

[177] – blanko bladsy

Hoofstuk VIII: REIS NA, AANKOMS EN ONTVANGS IN SUID-AFRIKA

1. REIS:

Die reis het voorspoedig verloop. Per seilboot kon dit natuurlik nie te vinnig vorder nie.

Postma kon hom maar nie tuis voel tussen sy medepassasiers nie. Die gees was te wêrelds, “vir hom seer tot verdriet en smarte.”¹ Hy het naderhand teen die ligsinnigheid getuig maar sonder enige vrug en so erg het dit geword dat hy te midde van die oppervlakkige geselskap die skietgebed nie meer kon bedwing nie: “Och Heere verlos mij spoedig uit deze gevangenis.”² Die gees op die boot het Postma teen die bors gestuit. Hy het hom egter nie onbetuig afgesonder nie, maar dikwels godsdienst-oefening vir die passasiers gehou. Verder het hy ’n groot deel van sy tyd bestee aan die leer van Engels.

Onder die passasiers was nog ’n tweede predikant ds. P.A.C. van Heijningen beroepe predikant van Lydenburg, en uitgestuur deur die Amsterdamse kommissie. Selfs sy geselskap het nie in die smaak van Postma geval nie. Hy was veels te oppervlakkig. Hy het selfs meegedoen aan kaartspel.³ Postma het hom vermaan en veral daarop gewys dat in sy (Van Heijningen) geselskap die mense “nog al eens vloeken”⁴ sonder dat hy daarteen getuig.

By dit alles het die verlange na sy kinders hom diep getref. Wanneer hy kinders van dieselfde leeftyd as syne gesien het, dan het sy “hart toch week”⁵ geword. 15 Junie was die geboortedag van Zwaantje.⁶ Dit het die vader, ver van haar verwyder, diep geroer: “Bij de gedachte daaraan werd ik gister avond al zeer gevoelig; doch — beseffende hoe verheugend haar geboortedag voor ons was geweest, gevoelde ik mij opgewekt tot dankbaarheid dat ik dat goede van den Heere had mogen genieten.”⁷

Hierdie beproewinge het egter net daartoe gedien om die diepe godsvrug van Postma tot uiting te bring. Die see, groot en al kante toe wyd,^[178] en soms ook onstuimig, het hom geleer om te “zuchten tot onzen God die ook over de opgeblazenheid der zee heerscht. Ik zie de zee en sta verwonderd en aanbid.”⁸

En eindelijk, op 6 Julie, dus ongeveer twee en ’n half maand na die vertrek uit Nederland, het Tafelberg in die verte opgedoem. Postma, die Here dankend, is diep ontroerd: “Mijn gevoel werd diep getroffen toen ik mijne eerste blikken op Afrika's voorgebergte werp, en heb het den geheelen dag en tot diep in den avond met diepe aandacht beskouwd.”⁹

Dit is 8 Julie. Die aand om halfagt word die Estafette se ankers neergelaat by Simonstad.¹⁰

¹ D. Postma: Reisjournaal, d.d. 15 Mei 1858.

² Reisjournaal, d.d. 19 Junie 1858.

³ Reisjournaal, d.d. 28 April 1858.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ 6 jaar oud, ’n dogtertjie by sy derde vrou Ida Sijpkens.

⁷ Reisjournaal, d.d. 5 Junie 1858.

⁸ Idem, d.d. 30 April 1858.

⁹ Idem, d.d. 6 Julie 1858.

¹⁰ Simonsbaai is in daardie tyd van die jaar vir seilskepe veiliger geag as Tafelbaai.

Hy is oorstelp van vreugde en dankbaarheid: “nu is mijn hart in God verheug en wat zullen wij Hem nu vergelden voor de groote weldadigheid.”¹¹ Die volgende dag het hy aan wal gestap. Vir Postma was dit ’n groot oomblik “alzo zette ik met meer anderen voor het eerst voet op Afrika's grond. Het is mij niet mogelijk om uit te drukken wat ik gevoelde. Dit echter boven alles: ook dit land is grond van onzen God en Vader, den Grooten Eigenaar van het gansche heeal.”¹²

2. ONTVANGS EN VERBLYF IN KAAPSTAD:

Op 10 Julie vertrek ds. Postma na Kaapstad en is tuis geneem deur dr. S.J. Hofmeyr, broer van prof. N. Hofmeyr, waar hy net betyds was om V. d. Ryst van Calvinia te ontmoet, wat op die punt gestaan het om weer te vertrek. Sy aankoms in Kaapstad is deur De Zuid-Afrikaan,¹³ ’n Kaapse koerant, aangekondig.

Die ontvangs deur die predikante van die Ned. Geref. Kerk in Kaapstad was van die hartlikste. Postma kan nie genoeg woorde vind om dit te loof nie. Telkemale spreek hy daarvan dat hy “vriendelik en broederlijk”¹⁴ ontvang is; hy getuig van die “hartelikhed”¹⁵ in die omgang, “hoe aanzienlik en deftig ook, eene christelike eenvoudigheid, gulheid, openhartigheid heeft in alles den boventoon, op den predikstoel en in het huisgezin.”¹⁶ Wat hom veral ook getref het, was dat hulle hom gerespekteer het as “hun medebroeder.”¹⁷ Hy het dan ook dikwels in die Ned. Geref. Kerk gepreek. Postma het die verblyf by die broeders in Kaapstad,^[179] terdeë geniet. Die afskeid “smarte ons wederzijds, want gaarne hadden wij elkander langer genoten.”¹⁸

Postma het die gasvrye en vriendelike ontvangs met erkentlikheid ontvang: “De dag van scheiden is daar. Dankbaar aan de Broederen aan de Kaap, en niet weinig aan de vriendelikhed der Leeraren, vooral aan ds. A. Faure en allermeest aan de familie Hofmeyr, die mij zoo in den naam des Heeren, als zijnen dienaar, als hunnen Broeder, had ontvangen en verzorgd verliet ik hun huis in de Kaapstad.”¹⁹

Postma het ook verskillende sendingsterreine van die Ned. Geref. Kerk en ook van ander kerke in en om Kaapstad besoek en ook dikwels voor sendinggemeentes sowel as in blanke gemeentes opgetree. ’n Besoek aan ’n sendingskool naby Stellenbosch beskryf hy as “een heerlijke dag, als ik er nog zelden in mijn leven gesmaakt heb.”²⁰

Wat die verblyf en welwillende ontvangs van Postma in Kaapstad aanbetref, moet ons dit in die eerste plek waarderend erken as bewys van die tradisionele gasvryheid van die Afrikaner.

Die leidende figure van die Ned. Geref. Kerk in en rondom Kaapstad was egter wel deeglik bewus van die ontstaan en bestaan van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland, en dat beswaar

¹¹ Reisjournaal, d.d. 8 Julie 1858.

¹² Idem, d.d. 9 Julie 1858.

¹³ De Zuid-Afrikaan, 15 Julie 1858.

¹⁴ Reisjournaal, d.d. 13 Julie 1858 en 18 Junie 1858.

¹⁵ Idem, 24 Julie 1858.

¹⁶ Idem, 16 Julie 1858.

¹⁷ Idem, 10 Julie 1858 en 30 Julie 1858.

¹⁸ Idem, 29 Julie 1858.

¹⁹ Idem, 30 Julie 1858.

²⁰ Idem, 26 Julie 1858.

teen die Gesange by die Afskeiding wel 'n oorweging was. Hulle was dan ook wel deeglik bewus van die bestaan van die beswaarde groep in die binneland by wie Postma, volgens hulle mening, hoogs waarskynlik aansluiting sou vind. Vandaar dan ook die brief van ds. Faure wat sodanige afvaardiging wou ontmoedig, nie net, aldus 'n skrywer in Elpis, omdat dit “door de maatregelen der Sijnode overtollig is geworden, maar ook zien wij in dat geval nieuwe verdeeldheid en ellende tegemoet.”²¹ Daarby kon die skrywer in Elpis hom van die volgende openlike betuiging van antipatie nie weerhou nie: “de Afscheidene Kerk in Holland vindt in Zuid-Afrika die sijmpathie niet, welke velen in Nederland zich voorstellen.”²²

Daar was dus, nie 'n bedekte nie, maar 'n geopenbaarde antipatie teen, en vrees vir die koms van 'n predikant van die Chr. Afg. Geref. Kerk na Suid-Afrika, en om die vrees nog hoër te laat styg, plaas 'n Kaapse koerant, “Het Volksblad”, 'n beriggie oor die koms van Postma met hierdie merkwaardige en veelseggende kommentaar daarby: “De heer Postma moet zich nu maar bij de Doppers bepalen; die kunnen toch voor de afgescheidenen van Zuid-Afrika gelden.”²³

[180]

Dit is heel verstaanbaar en heel menslik dat hulle in die persoon van Postma 'n eventuele teëstander gesien het, wat hulle met Christelike vriendelikheid en gasvryheid ontvang het, maar dit vir Postma tog verswyg het dat hulle oor sy afvaardiging wel bedenkinge koester. Selfs ds. Faure as Actuarius Sijnodi, wat sy antipatie teen sodanige uitsending nie verswyg het nie, ontvang Postma “even vriendelik en broederlijk,”²⁴ sonder die minste aanduiding van afkeer ten opsigte van sy afvaardiging en aankoms.

Twee punte van geding waarvan hulle wel deeglik bewus was dat Postma later mee te doen sou kry in 'n eventuele ontmoeting met die beswaardes in die Noorde, word met hom bespreek, deur prof. Hofmeyr en ds. Faure, t.w. die bindende krag van die ondertekeningsformulier en daarmee natuurlik nou saamhangend die leersuiwerheid en die kwessie van die Gesange.

Wat die ondertekeningsformulier en die daarmee gepaard gaande leersuiwerheid aanbetref, het prof. N. Hofmeyr aan huis by ds. Faure,²⁵ waar Postma “even vriendelik en broederlijk”²⁶ ontvang is, teenoor hom 'n “ronde en ongedwongene verklaring” gemaak “dat zij onze Kerk als de historische Gereformeerde Kerk beschouwen en met hen homogeen in de onderteekening van het verbindingsformulier, dat de aankomende Predikanten moeten onderteekenen.”²⁷ Dit het dus daarop neergekom dat hulle wel deeglik die Chr. Afg. Geref. Kerk erken het as die kerk wat reg van bestaan in Nederland gehad het en wat die bedienaars van die Woord aanbetref, leersuiwerheid in die Ned. Geref. Kerk in gereformeerde sin, volgens die ondertekeningsformulier van vóór 1816, gehandhaaf word, presies soos wat dit die geval was in die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Kortom: “zij verklaren tusschen hun en ons bestaan eene volkomene overeenkomst te zien, uitgezonderd, dat zij nog sommige voorrechten van 't Gouvernement genieten.”²⁸

²¹ Elpis Deel II, p. 22.

²² Ibid.

²³ Oorgeneem uit “Het Volksblad” in Staatscourant Z.A.R., 20 Augustus 1858.

²⁴ Reisjournaal, d.d. 13 Julie 1858.

²⁵ Die Actuarius Sijnodi wat die reeds vermelde brief op 3 Desember 1857 aan die Sin. Kommissie van die Chr. Afg. Geref. Kerk gerig het.

²⁶ Reisjournaal, 13 Julie 1858.

²⁷ Ibid.

²⁸ Reisjournaal, 18 Julie 1858. Die “voorrechten van 't Gouvernement” sien op Ordon. 7. 1843.

Dat hierdie verklaring van die Kaapse predikante t.o.v. die ondertekeningformulier en daarmee saamhangend die leersuiwerheid waarin hulle 'n "volkomene overeenkomst" gesien het tussen die Ned. Geref. Kerk en die Chr. Afg. Geref. Kerk, nie 'n juiste weergawe aan Postma van die werklike situasie was nie, sal ons later aantoon.²⁹

Die gesindheid teenoor die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland is dus, ^[181] ondanks die antipatieke uitsprake waarop reeds attendeer is, volgens die Kaapse predikante van die beste.

'n Tweede saak wat ter sprake gekom het, was die Gesange. Postma het sy besware teen sommige gesange, "wat hij in geen goede geest"³⁰ gevind het, uitgespreek.

Ondanks die feit dat die Sinode van die Kaapse Kerk in 1847 die Gesange onderskryf het as: "op Gods Woord gegrond en daarmede overeenkomstig,"³¹ en daar op die Sinodes tot en met 1857 geen stem daarteen protesteer het nie, kom die Kaapse predikante nou en stem met Postma "geheel daarin overeen" dat daar "geen goede geest" in sommige gesange is nie en wek by hom die verwagting dat hulle wel "uit de Gezangen zal uitmonsteren, die men in geen goede geest vindt."³²

Dit is duidelik dat die bewuste predikante van die Ned. Geref. Kerk wel deeglik daarvan bewus was "dat zij met een afgescheiden dominé te doen hadden."³³

Doel van dit alles, is deursigtelik. Die Kaapse predikante wou Postma diep onder die indruk daarvan bring dat "tussenen hun en ons eene volkomene overeenkomst te zien"³⁴ is.

Watter indruk het Postma uit dit alles gekry? In hoofsaak kom dit daarop neer dat hy met die hoogste lof oor die Ned. Geref. Kerk aan die Sinodale Kommissie rapporteer. Hy verwag "van deze Kerk nog veel goeds."³⁵ En al het hy daarby gevoeg "zoo ver ik thans kan zien," neem dit tog niks weg van die feit dat sy eerste indrukke en uitlatinge uiters gunstig was nie, soos hy dit dan ook as offisiële verslag na die Sinodale Kommissie in Nederland gestuur het.

Ook wanneer prof. Hofmeyr en ds. Faure die Ned. Geref. Kerk as "homogeen" beskryf met die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland in die handhawing van die leersuiwerheid, aanvaar Postma dit stilswyend in sy verslag, en bevestig hy dit later openlik in 'n brief³⁶ aan die Kerkraad van Pietermaritzburg, wel met die byvoeging "Zoover wij bekend zijn."

Postma sien "voor de Kerk alhier een heerlijke toekomst"³⁷ en een ^[182] van die redes daarvoor, meen hy, is dat die kweekskool wat te Stellenbosch opgerig word, "spoediger dan de

²⁹ Sien Hoofstuk IX.

³⁰ Reisjournaal, 13 Julie 1858.

³¹ Aldus die Herderlike Brief van die Ring van Graaff-Reinet 1841 wat die Sinode van 1847 op sy tafel gehad het, en waarvan dit hierdie prinsipiële uitspraak stilswyend aanvaar het en o.a. besluit het "dat deszelfs bedoeling zeer christelijk en goed was." Kaapse kerkargief, S. 1/8 p. 134.

³² Reisjournaal, 13 Julie 1858.

³³ De Redaktie van het Kerkblad der Geref. Kerk in Zuid-Afrika. Wijlen Prof. Postma's optreden tegenover "De Kerkbode" gehandhaafd. (1911) p. 36.

³⁴ T.a.p.

³⁵ Reisjournaal, 13 Julie 1858.

³⁶ D.d. 27 Sept. 1858. Vgl. G.B.A. Gerdener: Boustowwe vir die Geskiedenis van die Nederduits Gereformeerde Kerk in Transgariep, (Kaapstad, 1930) p. 6.

³⁷ Reisjournaal, 18 Julie 1858.

onze te Kampen bekwame mannen kan uitleveren.”³⁸

Eintlik vanselfsprekend het die handhawing van die leersuiwerheid en die goeie gesindheid teenoor die Chr. Afg. Geref. Kerk waarvan hulle melding gemaak het, ’n diepe indruk op Postma, wat so pas uit die streng ortodoks-gereformeerde kringe van die Afskeiding gekom het, gemaak.

Ons voel oortuig daarvan dat, tydens sy kort verblyf in Kaapstad, die leidende figure van die Ned. Geref. Kerk aldaar ’n poging aangewend het om Postma sodanig teenoor die Ned. Geref. Kerk te kompromitteer dat hy onskadelik gemaak kon word vir ’n eventuele latere aksie saam met ’n beswaarde groep, die “Doppers”, van wie se bestaan en behoeftes die Kaapse predikante wel deeglik op hoogte was.

En Postma, onkundig omtrent kerklike toestande in Suid-Afrika, het voordat hy sake deeglik ondersoek het, by ’n eerste en haastige kennismaking gemeen dat dit alles “goud was wat blonk”³⁹ en hom, soos reeds vermeld op die allergunstigste wyse oor die Ned. Geref. Kerk uitgelaat. Na ons oortuiging het Postma hierdie selfde leidende figure in die Ned. Geref. Kerk rede gegee om hom later, na die stigting van die Geref. Kerk, met reg te verwyf.⁴⁰ Postma het, hoe hy dit ook al wou verdedig, sy teëstanders ’n stok in die hand gegee om hom mee te slaan.

Die kort verblyf in Kaapstad was verby — kort en soos dit later sou blyk, tog van die grootste betekenis.

3. REIS NA, AANKOMS EN VERBLYF IN NATAL:

Op 1 Augustus 1858 is ds. Postma weer aan boord van ’n seilskip, nou op reis na Durban.

Die 20ste Augustus het hy in Durban aan wal gestap. Die verblyf daar het geduur vanaf die 20ste tot die 31ste Augustus. Hy het ’n paar uitstappies te perd gemaak. ’n Mens kry die indruk dat Postma hom daar onder die Engelse in ’n mate verveel het. Hy skryf dan ook: “nu gevoel ik mij wat vreemd, zoo geheel onder Engelschen, waarvan ik nog zoo weinig versta.”⁴¹

Postma moes natuurlik wag totdat hy uit Transvaal opgehaal word. Intussen het hy ook probeer nader kom en vertrek hy dus op 1 September per ossewa na Pietermaritzburg waar hy die 4de arriveer en vriendelik^[183] ontvang word deur ds. Faure, plaaslike predikant van die Ned. Geref. Kerk en vir wie hy ook etlike preekbeurte waargeneem het.

Vanuit Pietermaritzburg het Postma ’n brief⁴² gerig aan ds. A. Murray van Bloemfontein as “president van den Ring, Transgariëp.”⁴³ Doel van die brief was om die Ring te informeer aangaande sy afvaardiging. ’n Soortgelyke brief het hy op 27 September 1858 aan die kerkraad van Pietermaritzburg⁴⁴ gerig. In beide briewe het Postma hierdie merkwaardige mededeling gedoen: “Zoover wij bekend zijn met de Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika beschouwen wij

³⁸ Ibid.

³⁹ De Redaktie van het Kerkblad der Geref. Kerk in Zuid-Afrika, a.w., p. 36.

⁴⁰ In ’n latere polemieë tussen Postma en prof. N. Hofmeyr sowel as in ’n polemieë tussen hom en dr. S. Hofmeyr is na hierdie verblyf en uitlatinge van Postma in Kaapstad verwys. Ons kom daarop terug in Hoofstuk IX.

⁴¹ Reisjournaal, 29 Augustus 1858.

⁴² G.K.A. P.V., no. 69.

⁴³ D.d. 18 September 1858.

⁴⁴ D.d. 27 September 1858. Vgl. G.B.A. Gerdener: Bouwstowwe vir die Geskiedenis van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Transgariëp, p. 6.

deze met ons homogeen, en het is ons innigst verlangen, al wat wij hier doen, met haar in de beste overeenstemming te doen, al ware het dan niet in dezelfde kerkelijke gemeenschap.”

Wat het Postma met hierdie woorde bedoel?

G.D. Scholtz⁴⁵ beweer hieromtrent: “Hier in Natal het hy vir die eerste maal geopenbaar dat hy nie net na Suid-Afrika gekom het bloot om die mense in Transvaal te besoek nie, maar dat dit hom ook te doen was om die stigting van ’n nuwe kerk. Hy wat Nederlander was, was van plan om die kerklike verdeeldheid wat in sy vaderland geheers het, ook op Suid-Afrikaanse bodem te kom oorplant.” Hierdie mening van Scholtz is histories nie te verantwoord nie.

In die eerste plek verklaar Postma in dieselfde brief dat hy die Geref. Kerk (d.w.s. N.G.K.) in Suid-Afrika as homogeen beskou met die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Wie die persoon van Postma ken, weet dat hy geen skeurmaker of twissoeker was nie. Dat hy maar somaar ’n verdeeldheid sou kom oorplant en ’n skeuring veroorsaak in ’n kerk wat homogeen met sy eie kerk was, is in stryd met sy hele verlede en persoon.

Tweedens is daar geen enkele aanduiding dat Postma, ooit, hetsy as gevolg van sy opdrag, hetsy as gevolg van ’n persoonlike intensie, na Suid-Afrika gekom het met die oog op ’n aparte kerkstigting, of met die oog op hulp aan ’n beswaarde groep wat eventueel tot aparte kerkstigting kon lei nie.

Wat het Postma dan met die woorde bedoel? Ons moet dit in die verband sien waarin dit verskyn.⁴⁶ Dit is gerig aan ’n kerkraad en Ring wat in “kerkelyke gemeenskap” met die Kaapse Sinode gestaan het. In genoemde briewe deel Postma die doel van sy sending mee, t.w. bediening “van onze stamverwanten en geloofsgenoten, inwoners van de ^[184] Transvaalsche Republiek.” In die Transvaal, waar die kerk sinds 1853 buite “kerkelyke gemeenskap” met die Kaapse kerk gestaan het, was slegs een gemeente, t.w. Lydenburg, wat begeer het om in “kerkelyke gemeenskap” met die Kaapse Sinode te staan, en ds. P.A.C. van Heijningen, wat saam met Postma gereis het, was juis op weg om die vakature daar te vul. En dit is wat Postma hier bedoel het: Hy was, volgens motief en doel van sy sending, bestem vir die Transvaalse Republiek. Hy sou dan as hy hom daar vestig, nie in “kerkelyke gemeenskap” wees met die Kaapse Kerk nie hoewel sy begeerte dan tog sou wees, soos hy dit in beide briewe stel, om die mees broederlike betrekkinge met die Kaapse Kerk te bewaar. Hy bevestig dan nogeens sy gestelde ideaal in dieselfde brief “jagen naar de gemeenschap der broederen.”

Hier in Natal was Postma se verhouding tot die Ned. Geref. Kerk dan ook weer van die hartlikste. Hy het verskeie kere Woord en Sakrament bedien. Hy het selfs ’n beroep ontvang na Greytown waarvoor hy vanweë sy afvaardiging na Transvaal bedank het.

Eindelik, op 11 Oktober 1858, ontmoet twee broeders uit Rustenburg hom, die eerste kontak met sy eintlike bestemming, die Transvaal.

Met hulle as sy gashere sou Postma nou per ossewa die laaste skof aflê na die “stamverwanten en geloofsgenoten” in die Transvaalse Republiek.

4. VAN NATAL NA TRANSVAAL:

Hoe het dit dan gekom dat juis dié twee persone albei van die beswaarde groep uit Rustenburg gestuur is om Postma in Natal te kom ontmoet?

⁴⁵ G.D. Scholtz: Die Geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, 1842-1885. (N.G. Kerk uitgewers 1956), p. 150.

⁴⁶ Dit verloor dr. Scholtz uit die oog.

Deur middel van koerantberigte ⁴⁷ uit die Kaap, asook deur twee briewe, d.d. 21 Oktober 1857 ⁴⁸ en 30 Maart 1858 ⁴⁹ van die Sinodale Kommissie van die Chr. Afg. Geref. Kerk aan die Ned. Hervormde gemeentes in Transvaal, het ook die kerkraad van die Ned. Herv. Gemeente Rustenburg kennis geneem van die afvaardiging na Transvaal. Dit is op die vergadering van 30 Augustus 1858 in behandeling geneem, en die volgende het daaruit gespruit: “Na het bekend maken dier briewe heeft bovengenoemde kerkraad van Rustenburg aanzoek ontvangen van de heeren Ph. Snyman en St. Kruger, beide oud-kerkraadsleden en voorstanders en borgen van een gedeelte van de gemeente Rustenburg, benevens van nog eenige ander menschen, elders woonachtig; allen menschen die gaarne een leeraar in hun midden wenschen te zien, die de evangelische gezangen niet zingt. En aangezien genoemde voorstanders van oordeel ^[185] zijn, en de hoop koesteren dat bovengenoemde afgevaardigde leeraar uit de afgescheidene geref. kerk aan hun verlangen zal voldoen, zoo hebben zij aanzoek gedaan, bij den eerw. kerkeraad van Rustenburg, om met hen zamen te werken in het verkrijgen van genoemde leeraar.

Ten gevolge van dit aanzoek heeft de kerkeraad bovengenoemd besloten om aan hun verlangen te voldoen, onder de volgende voorwaarden:

1. De leeraar die als afgevaardigde bovengemeld komt, zal zich onderwerpen aan 's lands grondwet en wel bepaaldelijk aan de artikelen 9, 20 en 23.⁵⁰
2. Hij zal zijn dienstwerk onder de gemeente niet mogen aanvaarden, voor en aler zijn eerw. verschenen is voor eene algemeene kerkvergadering uit de onderscheidene gemeenten der Z.A.R. die geregtigd zal zijn genoemde leeraar in het stuk der geloofsbelijdenis te onderzoeken.
3. De voorstanders en borgen zullen zorg dragen genoemde leeraar *op hunne kosten van Natal te doen afhalen*, (ek kursiveer) en zoo zijn eerw. niet beantwoordt aan het verlangen dat bovengenoemde voorstanders van hem verwachten, dat zij dan ook verplicht zullen zijn genoemde leeraar, zoo hij zulks verkiest, wederom kosteloos terug te brengen van waar zij hem hebben afgehaald.”⁵¹

Kragtens die besluit kon die beswaardes van Rustenburg Postma dus nog binne die Hervormde kerkverband as predikant bekom, sonder die sing van die gesange.

Die kerkraad van Rustenburg het dus onder leiding van ds. van der Hoff, met hierdie besluit, nog voordat Postma sy voet op Transvaalse bodem gesit het, hom met 'n beswaarde groep in Rustenburg vereenselwig, terwyl hy tog bestem was vir die geestelike nood van die Transvaal, in noue samewerking met die Transvaalse Kerk. As gevolg van hierdie besluit en toegewing

⁴⁷ Vgl. Reisjournaal, d.d. 11 Oktober 1858.

⁴⁸ Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 5. Vir presiese datum van die brief vgl. Gerdener, a.w., p. 231.

⁴⁹ Idem, p. 47.

⁵⁰ Art. 9. Het volk wil geene gelijkstelling van gekleurden met blanke ingezetenen toestaan noch in Kerk noch in Staat.

Art. 20. Het volk wil zijne Nederduitsch-Hervormde Godsdienstleer zoosals deze in de jaren 1618 en 1619, door de Sijnode te Dordrecht is vastgesteld, in hare grondbeginselen blijven behouden en de Nederduitsch-Hervormde Kerk zal de Kerk van den Staat zijn.

Art. 23. Het volk erkent geen ander kerkelijk gezag, dan dat wat door de kerkeraden zijner Nederduitsch-Hervormde gemeenten is of wordt goedgekeurd, aangenomen en vastgesteld volgens Art. 20.

⁵¹ Gerdener, a.w., p. 231.

van die Rustenburgse Hervormde kerkraad het sake dan ook so verloop dat Postma by sy aankoms in Transvaal nie die gas van die Transvaalse Hervormde Kerkverband was nie, soos dit tog kragtens sy afvaardiging eintlik moes gewees het, maar wel van die beswaardes te Rustenburg. Hierdie besluit het die optrede van Postma in die Transvaal beslis nie vergemaklik nie. ^[186]

Dit is dan as gevolg van hierdie besluit dat Ph. Snyman en D. Kruger Postma in Natal gaan ontmoet het. By die ontmoeting wou hulle dan ook van Postma die versekering hê dat hy onder genoemde toewysing hulle leraar sal word.⁵² Na die beroep van Greytown was dit nou 'n tweede aanslag op Postma se gehoorsaamheid aan sy opdrag. Postma het egter sy taak volgens sy lasbrief en nadere ongeskrewe doel van sy sending duidelik gesien en deur 'n negatiewe antwoord ook op hierdie versoek,⁵³ in die vervulling van sy opdrag volhard.

Die reis per ossewa vorder voorspoedig. As vreemdeling word sy aandag geboei deur die skone natuur, die wild op die veld, ja en in die eenvoudige boerewonings ontglim selfs “den vloer met koemest besmeeren”⁵⁴ nie sy aandag nie.

Na 'n verblyf van 'n paar dae op Ladysmith by ds. P. Huet ontvang Postma op die 27ste Oktober besoek van ds. A. Murray van Bloemfontein.⁵⁵ Die besoek was nie sonder rede nie. Murray het in opdrag van die kerkraad Winburg gegaan om te verneem of Postma nie 'n beroep daarheen gunstig sou oorweeg nie.⁵⁶ Dit was die derde aanslag op Postma se gehoorsaamheid aan sy lasbrief. Postma het geweier; sy opdrag was: “naar de andere zijde van de Vaalrivier.”⁵⁷

En eindelijk, op die 3de November sien hy die Suikerbosrand aan die oorkant van die Vaal. “Mijn hart wordt aangedaan,” aldus Postma, “nu ik reeds in de verte het land mijner bestemming zie, na al een halfjaar op reis geweest te zijn.” Die 5de gaan hy Transvaal binne en Sondag die 7de November⁵⁸ hou hy diens by ouderling P. Schutte te Buffeldoorns, en die 10de bereik hy die bestemming Rustenburg. Dit is vir Postma 'n groot dag, waaroor hy selfs “innerlijk bewogen”⁵⁹ geraak het.

Dit was 'n lang pad — 22 April tot 10 November; seilskip en ossewa! — ja, dit was 'n lang en moeisame weg. God het egter geroep. 'n Taak moes volbring word en Postma het volhard. Die bestemming, Transvaal, is eindelijk bereik.

Postma klae egter nie oor moegheid of afgematheid nie. Na analogie van die dorpsnaam Rustenburg waar hy gehuisves word, verklaar hy selfs ^[187] na die lange tog dat hy hier op aarde “geen rustenburg” soek en dat die “geloovige wandelaar” dit hier ook nie “van noode” het nie; want “hij kan door Christus die hem kracht geeft, loopen zonder moede, en wandel zonder mat te worden.”⁶⁰

⁵² Idem, d.d. 11 Oktober 1858.

⁵³ Rejsjournaal, d.d. 11 Oktober 1858.

⁵⁴ D.d. 20 Oktober, 1858.

⁵⁵ Na die Afskeiding 1859 was daar nog 'n vriendelike en welwillende gesindheid tussen beide hierdie predikante en ds. Postma.

⁵⁶ Aldus A. Murray aan sy broer prof. John Murray, 20 Nov. 1858. Aangehaal J. du Plessis. Het leven van Andrew Murray (Kaapstad, 1920), p. 186.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ In D. Postma, a.w., p. 100 staan foutiewelik die 4de.

⁵⁹ Rejsjournaal, d.d. 10 Nov. 1858.

⁶⁰ Ibid.

Hoofstuk IX: POSTMA EN DIE STIGTING VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID-AFRIKA, 11 FEBRUARIE 1859 EN AANVANKLIKE UITBREIDING NA DIE O.V.S. EN K.P.

Ons wil al dadelik aan die begin van hierdie hoofstuk daarop wys dat dit hierin nie gaan om 'n historiese oorsig en kritiese beoordeling van die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika nie. Dit vereis 'n afsonderlike studie.¹

Vanselfsprekend egter, hang die lewe en werk van Postma baie nou daarmee saam. Dit vorm eintlik 'n ineengestregelde eenheid. Wanneer ons in hierdie hoofstuk dus wel oor die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika handel, hou ons tog in gedagte dat die soeklig eintlik op Postma moet val, op sy hantering van en siening op die hele situasie.

Binne die bestek van een hoofstuk sal ons ons dan ook drasties by die hoofsaak moet beperk. Sypaapie is hier volop en die hoofweg moet gehou word.

Nadat ds. Postma op Rustenburg arriveer en daar enkele dae vertoef het, teken hy in sy "Reisjournaal" aan, soos hy dit ook rapporteer aan die Sijnodale Commissie: "Ik ontwaar hier een strijd! Er zijn die de Evangelische Gezangen niet zingen... anderen zouden daarbij niet gaarne van het zingen der Gezangen afzien."²

Om hierdie woorde van Postma in die regte perspektief te sien, moet ons kortliks in die geskiedenis teruggaan.

1. VOORGESKIEDENIS EN STIGTING VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID-AFRIKA. 11 FEBRUARIE 1859.

i. Die verval van die 18de eeu:

Die Agtiende eeu word in die geskiedskrywing algemeen erken as die eeu van doodsheid en koudheid, 'n eeu "lauw, onaandoenlik,"³ 'n eeu van "traagheid en slapheid,"⁴ van "halfheid en geloofsinzinking."⁵ [189] Die opkoms van die Rasionalisme was nie in geringe mate hiervoor verantwoordelik nie. Die rede wat, as maatstaf vir die waarheid, getroon het selfs bo die geopenbaarde Woord van God, het gelei tot "godsdienstige verval en ontwrigting."⁶ Hierdie verval is egter deur skerp reaksie bestry. In Engeland word Wesley en Whitefield die vaders van die Metodisme wat teenoor die koudheid van die rede pleit vir die warmte van die gevoel.⁷ In Duitsland kom die Piëtisme⁸ op, wat reeds in die 17e eeu onder leiding van Spener na vore getree het, maar wat tog ook in die 18e eeu onder leiding van Francke en veral Zinzendorf die

¹ Dr. B.R. Kruger het oor hierdie onderwerp 'n boek die lig laat sien: Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. (Pretoria, 1957).

² Reisjournaal, d.d. 10 November 1858.

³ J.D. du Toit: Het Methodisme, p. 2.

⁴ L. Praamsma: Het dwaze Gods, p. 12.

⁵ Ibid.

⁶ T.N. Hanekom: Die Liberale rigting in Suid-Afrika, 1e Deel (Stellenbosch, 1951), p. 4.

⁷ Vgl. vir Metodisme die uitnemende studie van J.D. du Toit en H. Berkhof: Geschiedenis der Kerk, 5e druk, (Nijkerk 1946) p. 248.

⁸ Vir Piëtisme vgl. H. Berkhof, a.w., pp. 244-250.

pleit gevoer het vir minder “confessionele teenstellings”⁹ en vir meer subjektiewe beleving van die geloofswaarhede. Omdat dit die verborge omgang met God, die bevinding, oorbeklemtoon het, het met die Piëtisme as ondergrond, sektariese geesdrywery, en ’n valse mistiek nie uitgebly nie.

Die Metodisme en Piëtisme het albei mank gegaan aan ’n eensydigheid. Die hart en gevoel is gestel teenoor verstand en rede. Die spanning tussen handhawing van die gevoel en tog ook van die rede, het tot gevolg ’n nuwe denksisteem, die Aufklärung, wat rede en gevoel wou probeer versoen. Die Aufklärung of Verligting wat pretendeer het om die eensydigheid van die Rasionalisme te omseil, het tog nie daarin geslaag nie. Die Aufklärung het verreikende gevolge gehad, tot diep in die 19e eeu, ook in Suid-Afrika, en daarom dat in enkele woorde op die wese daarvan ingegaan moet word.

Dit het sy oorsprong by die Engelse Deïsme, wat wel ’n Opperwese erken, wat die wêreld geskape het maar wat Hom verder nie daarmee bemoei nie. Daar is dus net ’n natuurlike godsdiens, sonder bonatuurlike openbaring, en hierdie natuurlike word bepaal deur die mens se rede. Die Engelse Deïsme het ook na die ander Wes-Europese state deurgewerk.

Die sogenaamde Verligting, geesteskind van die Engelse Deïsme, het nog geglo aan ’n Opperwese wat alles op aarde in diens stel van die nut en geluk van die mens, wat op sy beurt deug moet beoefen omdat sy onsterflike siel hiernamaals wel gestraf sou word. So was die grondbegrippe van hierdie uit die rede gekonstrueerde godsdiens, God, deug, en onsterflikheid. Vanselfsprekend het so ’n oppervlakkige beskouing oor ^[190] die godsdiens tot gevolg gehad, “dat men ook op zedelijk gebied steeds verder van de Schrift afdwaalde.”¹⁰

’n Noodwendige gevolg was dat die rede, die skepper van ’n natuurlike godsdiens, hom verset het teen die geopenbaarde godsdiens soos vasgelê in die Heilige Skrif. Dit het gelei tot Skrifkritiek, ’n uitwissing van grense, ’n Christendom van verdraagsaamheid, ’n Christendom bo geloofsverdeeldheid. Die kerk sou hiervan nog bitter vrugte pluk, omdat aan die begin van die 19e eeu nie teruggegryp is na die onvervalste waarhede van Gods Woord nie, maar na die Supranaturalisme waarmee die verval van die 18e eeu beveg moes word.

Teen hierdie agtergrond moet die ontwikkeling en omwentelinge van die 19e eeu gesien word.¹¹

In Suid-Afrika het t.o.v. die 18e eeu in hoofsaak dieselfde verskynsels van “Geestelike doodsheid en koudheid — die kenmerkende verskynsels ook in die Europese geesteslewe van die tyd”¹² hulle voorgedoen, en die invloed van reaksionêre strominge in Europa is ook hier gevoel. Die gees en gesindheid van die Franse Rewolusie met sy slagspreuk vryheid, gelykheid en broederskap, het in die Liberalisme met sy verdraagsaamheidsleer, ook Suid-Afrika binnegedring. “Daar was”, aldus Hanekom, “die ontwikkeling op kultuurhistoriese gebied: revolusionêre bewegings en filosofie gedagtes bring die Kaapse sameleving in beroering. Ook die kerklike lewe openbaar die tekens van onrus en stryd. Op godsdienstige gebied is daar sekere tendense wat afwysend staan teenoor die verlede, by name teenoor die kerk en sy historiese belydenis. En aan die einde van die eeu vind ons die openbaring van die gees van verdraagsaamheid wat pleit vir die nuwe denkbeelde as óók toelaatbaar in die land. So word

⁹ Idem, p. 246.

¹⁰ Idem, p. 253.

¹¹ Ons verwys hier graag na die studie van dr. Hanekom in dié verband. Vgl. a.w., pp. 1-78.

¹² Idem, p. 99.

die weg voorberei vir die deurvloeiing van nuwe denkbeelde na die Kaap.”^{13 14}

ii. Omwenteling van die 19e eeu:

Nadat die Kaap vanaf 1795 tot 1803 in Engelse hande was, kom dit vanaf 1803-1806 weer onder beheer van die Bataafse Republiek. J.A. de Mist, as Kommissaris-Generaal, ’n man van besondere bekwaamheid, sou met sy “revolusionêre en rasionalistiese gedagtes,”¹⁵ soos vervat ^[191] in sy “Kerken-orde”, “School-orde” en “huweliksorde” veel daartoe bydra om die gedagtes van die Verligting in die kerklike en maatskaplike lewe in te dra. In hoofsaak het hy beklemtoon: verdraagsaamheid, ’n Christendom bo geloofsverdeeldheid, en onderwerping van die kerk aan die staat.

Hiermee het hy in groot mate die weg gebaan vir die latere voortgang van die Liberalisme in Suid-Afrika, wat ook die mure van die kerk sou binnedring. Deur versaking van die tug op leer en lewe is allerlei dwaalleringe in die boesem van die kerk ingedra. In die gees van verdraagsaamheid is byvoorbeeld aan die vrymesselaars vrye toegang verleen.

Ook op maatskaplike gebied sou merkbare veranderings intree. Die eenvoudige en sobere lewe aan die Kaap moes onder Engelse invloed plek maak vir nuwe vorme van vermaak, ’n Geheel nuwe gees vat pos in die groter dorpe en stede. Nuwe vorme van vermaak, soos wedrenne, dobbelary, danspartye, is aan die orde van die dag;¹⁶ selfs die toneel het ’n ongesonde gees geskep, en deur die openbare pers is die nuwe lewe gepropageer, ook in buitelandse distrikte.

Samevattend konkludeer Hanekom “dat ook gedurende die eerste vier dekades van die negentiende eeu daar sekere kultuurhistoriese invloede deurgewerk het na Suid-Afrika wat die weg vir die Liberalisme voorberei het. Gedurende die Bataafse tydperk het ons die rewolusionêre gedagtes wat kenmerkend was van daardie tyd, sommige waarvan beliggaam was in die Kerkorde wat hier geproklameer is, en ook aansluiting gevind het by die Franse simpatieë van die vorige eeu. Onder die Britse bewind kom nuwe gedagtes uit ’n ander oord die vryheidsgees wat aansluiting vind by baie liberale tendense aan die Kaap en die stryd aanbind vir konstitusionele vryheid, ’n vrye drukpers, en vrye lewensuiting in die maatskaplike lewe. In al hierdie ontwikkelinge is duidelik aan te wys ’n verset teen die bestaande orde en ’n strewe na vooruitgang en hervorming, die roep om volksverligting en die afkeer van kerklike gesag veral. Die ontwikkelingsgang in hierdie tyd stuur af op die sekularisering van die lewe en wêreldsgesindheid, waarmee die weg vir die liberalisme voorberei is.”¹⁷

Die verengelsingproses aan die Kaap sou ’n ander belangrike bydrae lewer tot die gedaanteverandering van die negentiende eeu.

Toe die Kaap in 1806 vir die tweede keer oorgegaan het in die hande van Engeland, het laasgenoemde alle moontlike poginge aangewend om die Kaap te verengels. In die eerste plek is daar gepoog om die kerk te verengels. Lord Charles Somerset het hom hiervoor besonder beywer en hy beskou dit as “expedient that the pupils should be filled by men ^[192] whose mother tongue was English and whose affection for Great Britain was hereditary and strong.”¹⁸ Met die oog hierop het hy baie Skotse predikante die land ingevoer. Beter bewys vir wat Somerset

¹³ Idem, p. 112.

¹⁴ Ons maak in hierdie kort samevatting dankbaar en met erkentlikheid gebruik van gegewens uit die reeds vermelde boek van dr. Hanekom.

¹⁵ T.N. Hanekom, a.w., p. 117.

¹⁶ Idem, pp. 132-133.

¹⁷ Idem, p. 136.

¹⁸ G. Mc C. Theal: History of South Africa from 1795-1872, I (London, 1915), p. 369.

hiermee bedoel het, kan ons seker nie kry as in sy eie woorde nie. In 'n verklaring dat uitsluitend Engels die offisiële taal vir die toekoms sal wees, meld Somerset watter poginge aangewend word om dit te bevorder: "It has pleased His Majesty most graciously to approve that measure and to enable me to act more extensively upon it, not only by having commanded Clergymen of the Established Church of Scotland, (whose religious tenets are precisely similar to those of the Reformed Church of this country) who have received instruction in the Dutch Language, in Holland, to be sent hither to be placed in the vacant Churches, but by having authorised competent and respectable instructors being employed at public expense, at every principal place throughout the colony, for the purpose of facilitating the acquirement of the English language to all classes of society."¹⁹ Dit is duidelik: Somerset wou die kerk gebruik om die Kaap te verengels.

In dieselfde dokument verklaar Somerset ook "that the English language be exclusively used" in alle staatsdepartemente.

Ook die skool moes verengels word. Skotse onderwysers is ingevoer "om de Hollandse taal als een verderfelijk onkruid met wortel en tak te helpen uitroeien."²⁰ Dit is duidelik: in teëstelling met die agtiende eeu moes die Kaap in die negentiende eeu Engels word.

Ons wys op 'n laaste faktor wat aan die 19e eeu 'n ander gedaante gegee het as aan die 18e, en dit is die snelle opkoms van die Genootskaplike sending in Suid-Afrika wat met hulle negrofilistiese idees en gelykstellingsbeleid groot ergernis veroorsaak het.²¹

Wat uit die bogenoemde faktore duidelik is, en dit is ook al wat ons met die uiters korte uiteensetting beoog, is dat die 19e eeu op kerklik-godsdienstige, op maatskaplike, en op politieke gebied 'n heel ander beeld vertoon het as die 18e eeu. Dit was inderdaad 'n omwenteling. Hanekom vat dit kernagtig soos volg saam: "In die politieke en maatskaplike lewe merk ons 'n nuwe gees; ook die godsdienstige lewe staan in die teken van verandering, sodat ons met reg kan praat van 'n allesomvattende kulturomwenteling gedurende die eerste kwart van die negentiende eeu. Die tekens van die tyd word gesien in die gees van verdraagsaamheid, die idee van die verligting en, in sommige gevalle altans, ^[193] in die liberale idee wat hier tot openbaring kom, hoewel nog skroomvallig en onvolgroeid."²²

iii. Wie was die anti-gesange mense?

Soos reeds opgemerk is, het ds. Postma in Rustenburg 'n stryd ontwaar tussen diegene wat gesange gesing het en diegene wat daarop teë was.

Om 'n uitvoerige en volledige antwoord te gee op die vraag wie en wat hierdie anti-gesange mense was, wat die skeldnaam "Doppers" gedra het, ag ons binne die raamwerk van hierdie studie nie nodig nie. Dit is 'n ruim studie op homself waarvoor al heelwat gepubliseer is.²³ Ons

¹⁹ K.S.A. "The Cape Town Gazette", Vol XVII, 7 Julie 1822. (Gepubliseer in A. Dreijer: Boustowwe, III, pp. 368-369.)

²⁰ Aldus A.N.E. Changuion in 1840. Aangehaal deur B.R. Kruger, a.w., p. 49.

²¹ Ons handel vollediger hieroor in die hoofstuk "Postma en die Sending."

²² A.w., p. 158.

²³ Ons verwys na: dr. O'Kulis: Doppers. (Bloemfontein 1918) Die boekie is nie vry van tendensieuse strekkinge nie. A. Moorrees: Die N.G. Kerk in Suid-Afrika 1652-1873, pp. 812-813. (Kaapstad, 1937), S. du Toit: Die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, pp. 251-252. Omvangryk en insiggewend is B.R. Kruger se uiteensetting, a.w., pp. 63-77; Los, Du Toit en Hamersma: Gesch. van de Chr. Kerk. (Potchefstroom 1911), pp. 349-350; Prof. Bokhorst: Historiese studies, Julie-Okt., 1940, pp. 71-75. Op die betekenis van die benaming "Dopper" gaan ons hier nie in nie. Ons verwys hiervoor na B.R. Kruger, a.w., pp. 67-69. In dié

beperk ons by enkele hooftrekke en veral by een aspek wat na ons oortuiging deur Afrikaanse kerkhistorici nog nie genoegsaam beklemtoon is nie.

Gedurende die eerste kwart van die negentiende eeu het 'n groep mense, as veeboere woonagtig in die noordoostelike distrikte van die Kaapkolonie, as gevolg van hulle besondere lewensbeskouing, karaktertrekke en gewoontes, langamerhand ontwikkel tot 'n besondere entiteit binne die Suid-Afrikaanse samelewing.

Prof. John Murray het in 'n insiggewende artikel, "Eenige karaktertrekke van onze mede-Kolonisten,"²⁴ hulle in hoofsaak geplaas tussen Graaff-Reinet en Colesberg, bestaande hoofsaaklik uit die families Van der Walt, Kruger, Venter en Coetzee.²⁵

Die feit dat hulle hier in die buitelandse distrikte gekonsentreer was, het allerlei komplikasies meegebring. Hulle was ongeveer 500 myl van ^[194] Kaapstad en selfs ook ver van hulle naaste dorpe. Geen wonder dat Lichtenstein spreek van "ihre Abgescheidenheit von der Welt."²⁶ Hulle "Abgescheidenheit" sou 'n groot rol speel in die ontwikkeling van hulle karakteristieke eienskappe.

Die "Doppers" was uiters konserwatief en streng godsdienstig. Die Woord van God was hulle rigsnoer, die bron waaruit hulle geput het.²⁷ In hulle beskouing oor Gods Woord was die strewe altyd om "de strengste soort van calvinistiese orthodoxie te bewaren."²⁸ Dit word bevestig deur J. Pierik in sy verhale 1851-1854 waar hy hulle beskryf as "godsdienstig en orthodox."²⁹

Waarom het hulle dan, in teëstelling met die nuwe strominge en nuwe lig van die 19e eeu, so ortodoks gebly? In die eerste plek moet dit toegeskryf word aan die Statebybel met sy kanttekeninge. Die Woord van God het hulle geken en ondersoek. Dit was hulle geestelike spys. Maar naas die Woord van God het hulle ook enkele boeke gehad, die sg. outeurs wat hulle gelees en herlees het. Ons dink hier aan W. á Brakel met sy "Redelike Godsdienst," wat onderrig het in die leer en sterk bevindelik van karakter was. Ons dink verder aan ou gereformeerde skrywers, soos Coenraad Mel, Bernardus Smytegelt, d'Outrein, en Hellenbroek. So skryf o.a. ds. Van der Hoff op 1 Augustus 1853 aan prof. Lauts dat 'n deel van die mense in Transvaal "Zweert bij á Brakel en Hellenbroek."³⁰ So skryf ook J.J. Venter op 10 Maart 1858 aan J. van Andel: "Wij zijn begeerig om een leeraar te mogen hooren volgens de vorm en werken des heijligen geest gelijk Smijtegeld, C. Mel, A. Braakel van leeuarden en

verband moet ons daarop wys dat in vroeër jare sommige Engelse skrywers wel van "Doppers" gespreek het, maar daarmee bedoel het "Boere" in die algemene sin en nie in kerklike betekenis nie. (Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., p. 142). Ons handel hier oor "Doppers" in die kerklike betekenis.

²⁴ Die artikel is gepubliseer in "De Almanak" (1879) van die Geref. Kerk. Ook gepubliseer in "Cape Monthly Magazine," Vol. XV. (Dec. 1877), asook as Bylaag 1 in dr. O'Kulis: Doppers. Prof. Murray was vir 'n tyd in die vyftiger jare predikant op Burgersdorp en het dus van naderby kennis gemaak met die "Doppers". (Vgl. sy brief aan sy vroeëre gemeente Burgersdorp in "De Kerkbode", 18 Junie 1859.)

²⁵ Opmerklik, juis dié families is sterk verteenwoordig in die Geref. Kerk.

²⁶ Heinrich Lichtenstein: Reisen in südlichen Africa in den Jahren 1803, 1804 und 1806. (Berlyn, 1811), Deel I, p. 149. Aangehaal deur B.R. Kruger, a.w., p. 64.

²⁷ Vgl. John Murray, a.w., p. 26.

²⁸ Idem, p. 28.

²⁹ T.S.A. Lautsversameling, no. 1351.

³⁰ T.S.A. Lautsversameling, no. 249.

diergelyke geestelike skrywers.”³¹ Dit word ook later jare bevestig deur ds. Huet: “ik geloof dat in hen een sluimerend zich onbewust gevoel van gemis aan Calvinistiese prediking, hun door oude Gereformeerde Boeken overgeleverd, bestond.”³² Ons kan dus sê dat die Statebybel met die kanttenuing, die boeke van die ou gereformeerde skrywers, en studie van die Formuliere van eenheid, by hierdie mense die gereformeerde leer en Calvinistiese aanvoeling laat voortleef het.

Hulle wat so geleef het by Gods Woord en die ou gereformeerde waarhede, kon dwaalligte maklik uitken. Die “Dopper” was in die volle ^[195] en goeie sin van die woord konserwatief. Daarom dat hulle baie krities gestaan het teenoor die vreemde, die nuwe van die 19e eeu en veral teenoor sy godsdien.

En dit is dié mense wat ook beswaar gehad het teen die invoering van die Gesange in 1814 in die Kaapse Kerk. Op die meriete van hulle besware kom ons weer terug. Tesame met hierdie konserwatiewe lewenshouding was die “Doppers” ook hoogstaande van karakter en sedelike lewe. “De Doppers munten uit van wege hunne zedelijkheid”³³ gewortel in “een vaster en standvastiger karakter,”³⁴ aldus prof. John Murray.

Ons het reeds gewys op die proses van verengelsing aan die Kaap. Die kerk, die skool, die maatskaplike lewe, dit alles wou Somerset graag verengels. Dit het die “Dopper” gegrief. Hy het daarin die bedreiging van sy taal en sy vryheid gesien. Die Engelsman was vir hom die “draer van ’n ander kultuur van ’n ander wêreldbeskouing.”³⁵

Nou moet ons die anti-Engelse gesindheid egter nie bloot negatief verklaar nie, juis die Calvinisme is draer van die vryheidsgedagte. God die Soewereine roep en formeer volkere met ’n eie verlede, ’n eie taal, ’n eie kultuur, ’n eie identiteit wat teen elke prys teen vervreemding bewaar moet word. Hulle het die Engelsman gesien as ’n bedreiging vir hierdie godgegewe eie.

En tog was hulle gehoorsame respektabele burgers van die land. Murray³⁶ wys daarop dat hulle hulle wel onderwerp het aan die Britse regering “niet wegens eenige Engelsche gezindheden maar wegens hunne stille behoudende manieren en zelfs godsdienstige beginselen,” en dit word deur Een Hollander bevestig: “Eerbied vir die owerheid was by hom ’n aangebore iets.”³⁷

Konserwatief soos hulle was in hulle godsdienstige beskouing, so was hulle ook in die daaglikse lewe. Hulle het ’n afkeer gehad van alle nuwighede. In hulle kleredrag was hulle ouderwets. So skryf J. Pierik dat hulle “eenvoudiger in de kleding zijn dan de andere.”³⁸ Aan modes “hadden zij een afkeer.”³⁹ Hierdie ouderwetsheid in hulle kleredrag het ook meegehelp om hulle ’n eie identiteit te gee, ’n bepaalde groep met sy besondere eienskappe en gewoontes.

³¹ Kopie van brief in Staatsargief O.V.S., Bylae by saak: J.J. Venter c.s. teen kerkraad Bethulie 1879, bylaag 13 b.

³² Elpis, 1860, p. 329.

³³ J. Murray, a.w., p. 28.

³⁴ Idem., p. 29.

³⁵ Dr. O’Kulis, a.w., p. 32.

³⁶ A.w., p. 26.

³⁷ Een Hollander Toen en Tans. (Gepubliseer in dr. O’Kulis, bylaag III, p. 145).

³⁸ T.S.A. Lautsversameling, no. 1351.

³⁹ J.L. Cachet, a.w., p. 176. Vgl. ook S. du Toit, a.w., p. 251. Vgl. verder vir besonder ouderwetse kleredrag “Recollections” deur Gustav Bauman, (“The Friend”, 16 Desember 1912, aangehaal deur dr. O’Kulis, Bylaag vii, a.w., p. 151.)

In hulle huislike lewe was hulle “hoewel schoon en net, toch heel eenvoudig.”⁴⁰

’n Eienaardige gebruik van die “Doppers” was ondertrouing tussen die families⁴¹ waardeur sterk familiebande gelê is, en volgens Murray⁴² het in die families dan ook langsaam ’n patriargale gees ontwikkel waardeur eenheidsleiding en gemeenskaplike opinies oor sake bevorder is. Hierna verwys ook dr. O’Kulis: “die verdienste van die Dopper is dat hy in sake die godsdien sy vader en sy ou mense gevra het en hulle het hom geleer.”⁴³

Die belangrikste rede vir die ondertrouery was die begeerte van die “Dopper” om wag te hou oor die suiwere bewaring van die eie. Hy was nie geneë om met ander te meng nie: dit kon sy godsdien, sy taal, en nasionaliteit, in gevaar bring. “Die Dopper meng nie maklik met alle soorte en klasse nie, behou vir sy geestelik, kerklik, en nasionale lewe net die hoogste en heiligste ideale, is wars (d.i. afkerig) van alle vreemde teëstrydige invloede.”⁴⁴ en om hierdie rede het die “Doppers” as dit enigins moontlik was, hom ook maar in die huwelik by die “Dopper” bepaal.

Hierdie gebruik t.o.v. hulle huwelik, en daardeur die aaneenskakeling van groot families, saam met die patriargale handhawing van gesag en die daarmee gepaard gaande sterk leiding, het na ons oortuiging ’n uiters belangrike rol gespeel in die ontstaan van die “Doppers” as ’n aparte groep, ’n entiteit in die geskiedenis van die kerk en van ons volk en ons meen dat hierdie aspek deur historici nog nie in sy regte perspektief gesien en na waarde geskat is nie.

Ten spyte van alle faktore, wat meegewerk het tot die vorming van hierdie groep mense met hulle konserwatiewe blik op die lewe, dring die vraag hom aan mens op: maar waarom het die groep nou juis in hierdie bepaalde gebied, geografies skerp belynd, vorm aangeneem en tot openbaring gekom? Al was die stroom van die 19e eeuse Verligting hoe sterk, kan ’n mens jou vir geen oomblik indink dat die hele res van die Kaapse Kerk geen lidmate meer gehad het wat gehou het by die ou beproefde gereformeerde waarhede, en wat ook beswaard gevoel het oor die Evangeliese Gesange nie. Die argument dat hulle hier afgesonderd was, het wel krag, maar dit is vir ons nie ’n genoegsame verklaring nie. Daar was ook ander gebiede wat afgesonderd was, en tog, daar ontwikkel geen aparte “Dopper”-gemeenskap nie; jy hoef ook nie afgesonderd te wees om “Dopper” te bly nie.

[197] Nee, na ons oortuiging moet die verklaring vir hierdie geografies gelokaliseerde “Dopper”-gemeenskap in ’n groot mate gesoek word in die groot families, elkeen met sy vriendekring, wat hulle in hierdie streke gevestig het. Daar was onderlinge bloedverwantskap en geesverwantskap. Hulle het met mekaar kontak gehad. Hulle het met mekaar oor godsdienstige sake gespreek. Hulle het mekaar se gedagtes en denke verryk. Op dié manier het hulle mettertyd gekonsolideerd geraak. In ander grensdistrikte was hoogs waarskynlik ook individue of gesinne wat konserwatief en teen die Gesange gekant was, maar as eenlinge of as gesinne, was daar geen metgeselle nie, en hulle het opgegaan in die massa. Maar hier in die N.O. grensdistrikte het hulle kontak met mekaar gehad, het hulle bevrugterend en verrykend op mekaar ingewerk en het hulle hulle langsaamhand gekonsolideer tot ’n aparte groep, met ’n eie identiteit, en met as grond ’n gemeenskaplike verknogtheid aan die Calvinisties-gereformeerde

⁴⁰ J.L. Cachet, a.w., p. 176.

⁴¹ Vgl. J. Murray, a.w., p. 26; dr. O’Kulis, a.w., pp. 57-58; L. de Beer: Half hours of leisure, bylaag II in dr. O’Kulis, a.w., p. 137.

⁴² A.w., p. 26.

⁴³ A.w., p. 96.

⁴⁴ Dr. O’Kulis, a.w., p. 57.

ortodoksie.

En dié wat na die noorde getrek het, het kontak met die geesverwante en familie in die suide behou. So verhaal J.H. Kruger⁴⁵ hoe die ou vader, Stefanus J. Kruger, aan familie in Steynsburg geskryf het. As 'n mens nalees oor die stigting van gemeentes en dienste wat gehou is in die K.P., tref dit besonderlik hoeveel Krugers daar was.⁴⁶ Verder kom dikwels voor, in die omgewing van Steynsburg en Burgersdorp, Venter, Coetzee, Snyman, Steyn.⁴⁷ As ons nou hierdie manne vergelyk met die latere leidende figure in die O.V.S. en Transvaal, is die ooreenkoms baie opsigtelik. In Rustenburg is dit veral die Krugers en Snyman, in die O.V.S. is dit J.J. Venter van wie 'n broer P.A. Venter ook in Rustenburg 'n aktiewe rol gespeel het.

Dit is interessant om te lees wat ds. P. Huet hieroor gesê het: "Ik geloof dat die Afscheidenen hier te lande veeleer bestaan uit eene bijzondere klasse van menschen, een klein aantal uitgebreide families, onder elkander huwend, zich aan voorvaderlijke zeden en kleederdrag houdend..."⁴⁸ Nie sonder enige waarde is die latere uitbarsting van ds. J. Beijer nie. In sy "Klaagtoon eens verdrukten" vaar hy uit teen ds. Postma^[198] en sê o.a.: "maar de heer Postma, die alles bevleugelt, en door 't huwen van eene vierde en vyfde vrouw in Zuid-Afrika, van zelven in de familiebloedvaten der Geref. Kerk opgenomen (die geheele Kerk is familie) daardoor werd ik gedwarsboomd..."⁴⁹ Nou mag nie vergeet word dat Beijer hierdie woorde gespreek het toe hy erg verbitterd was teen Postma en die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika nie; daarom moet dit heel krities benader word. Maar tog sit daar vir ons dié element van waarheid in dat wat die oorspronklike konsolidering van die "Doppergroep" aanbetref, seker wel gespreek kan word van "de familiebloedvaten." Om te beweer: "die geheele Kerk is familie," is oordrewe en verdagmakend.

Omdat hulle so verkleef was aan ou gewoontes en gebruike en vanweë geringe kontak met die buitewêreld as gevolg van hulle afgesonderdheid, waarsku Cachet tereg: "moeten wij echter niet afleiden dat onze mensen ruw, onbeschaafd..."⁵⁰ was. Hulle het wel nie met die nuwerwetshede meegegaan nie, maar het daarmee nie onbeskaafd en agterlik geword nie. Murray beweer byvoorbeeld van die Van der Walts dat hulle "de aanzienlijken van het distrikt"⁵¹ was. Hulle was, aldus Murray, nageslag van die beroemde Tjaart van der Walt wat in 1802 geval het in die verdediging van die Kolonie.⁵²

En waarin het hierdie adel gesetel? Hierin: "karakter, deur godsdien's gevorm en veredel is

⁴⁵ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 233. Op die Tweede Algemene Kerkvergadering in die Z.A.R., 16 April 1859, art. 16, verhaal D. Kruger "iets van zijne reis naar de Kaapkolonie en zegt dat vele Broeders zich daar, alsook in den Vrystaat, innig verheugen over de oprichting onzer Kerk." As hy kon spreek van "vele broeders" moes hy ook vele kontakte gehad het, of segsmanne met sodanige kontakte.

⁴⁶ Vgl. D. Postma, a.w., pp. 233-240.

⁴⁷ Die Steyns was verwant aan die Krugers. Pres. Kruger se moeder was byvoorbeeld 'n Steyn. Dit sou besonder interessant en insiggewend wees om 'n genealogiese studie te maak van die belangrikste families in N.O.-Kaapland van daardie tyd. Ons meen egter dat sodanige studie ons te ver weglei van ons hooftema.

⁴⁸ *Elpis*, 1860, p. 329.

⁴⁹ J. Beijer: *Klaagtoon eens verdrukten*. (Groningen, 1874), p. 25.

⁵⁰ J.L. Cachet, a.w., p. 175.

⁵¹ A.w., p. 26. O'Kulis vertaal hierdie woorde uit "The Cape Monthly Magazine" (Desember 1877), a.w., p. 125, as: "Die van der Walts mag in sommige opsigte beskou word as die adelstand van die distrikt".

⁵² Vgl. G.E. Cory: *The rise of South Africa*, London, 1921, Vol. I to 1820, pp. 114-116.

die hoogste adel waarnaar 'n mens kan streef, en dié siele-adel het onse egte ou Backvelder altijd besit.”⁵³ Neutraliteit t.o.v. beginsels en ideale het hulle nie geken nie, nee, hulle sterke oortuiging het persoonlikhede gevorm wat in die nasionale en godsdienstige stryd altyd besef het, dit is “gees teen gees, ideaal teen ideaal, beginsel teen beginsel, hoop teen hoop, man teen man.”⁵⁴ Hy was aristokraat in sy gees, lewenshouding en lewenspraktyk. In Transvaal, so deel Murray mee, munt hulle uit “in beschaafde manieren van gezond verstand en van belangrike kennis.”⁵⁵ Dit verbaas 'n mens nie dat uit hierdie eenvoudige klein groepie “Backvelders” 'n man te voorskyn gekom het wat met Gods genade, 'n onuitwisbare stempel gedruk het op die Suid-Afrikaanse geskiedenis, Stephanus Johannes Paulus Kruger, later President van die Zuid-Afrikaanse Republiek.

Prof. Murray het in hierdie verband, in sy meer vermelde artikel, dié [199] veelseggende uitspraak gedoen: “Wees so goed om hierdie bydrae tot die kennis van julle medekoloniste aan te neem. Als menskundige en taalkundige belangstelling dit eis vir die Boesman ras, wat bijna verdwyn het, veel meer moet ons die eienaardighede bestudeer van die, *wat in 'n grote mate sal worde, so nie die brein, dan tog die ruggegraat van die nasie in wording in Suid-Afrika. (Kursivering van my)* Wat ons wil hê is lig en sout (Volgens die Bergpredikasje) Wijl ons die lig, wat versprei worde deur die Publieke Biblioteek, die Universiteit, en dergelike liggame waardeer, laat ons die sout teen die regte waarde skat, selfs die van die grofste waar dit ook al mog gevind worde.”⁵⁶

Ons wil hier nie in die minste beweer dat die nageslag van die “Doppers” aan hierdie hoë verwagtinge van prof. Murray voldoen het nie, maar *dit toon ten minste wat hy* van hulle gedink en verwag het.

Hulle tekortkominge:

Ten slotte wil ons net daarop wys dat die “Doppers”, hoewel streng godsdienstig in Calvinisties-gereformeerde sin en standvastig van karakter, hulle tog nie sonder ernstige gebreke was nie.

In sy inleiding tot sy meer vermelde boek sê dr. O'Kulis: “Ik is glad nie van plan om mij skuldig te maak aan Dopperverheerliking nie.”⁵⁷ Hierteen moet inderdaad gewaak word. Dit is nie alles goud wat blink nie. Dit geld ook van die “Doppers”. Indien dan nie van hulle as groep nie, dan wel van individue of van gedeeltes van die groep. Ons meen dit is die grootste onreg wat ons hulle, wat geleef het uit die beginsel van Gods soewereiniteit en sy soewereine genade, kan aandoen, om hulle voor te stel as 'n groep wat bo sonde en swakhede verhewe was.

Ons noem hier enkele opsigtelike afwykende beskouinge wat in alle gevalle geld van 'n gedeelte van hulle en nie van die “Doppers” as gehele groep nie.

a.) 'n Gedeelte van hulle was uit reaksie, veral teen die Genootskaplike sending, geweldig gekant teen die sending as sodanig.⁵⁸

b.) Daar was 'n groep onder hulle wat die eenaardige en hoogs eksentrieke idee gehad het

⁵³ Dr. O'Kulis, a.w., p. 55.

⁵⁴ Dr. O'Kulis, a.w., p. 58.

⁵⁵ A.w., p. 29.

⁵⁶ So is dit vertaald weergegee in dr. O'Kulis, a.w., p. 135.

⁵⁷ Dr. O'Kulis, a.w., p. 9.

⁵⁸ Vgl. die hoofstuk oor “Postma en die Sending.”

dat hulle die “uitverkore volk”⁵⁹ is. Uit hierdie groep het dan ook later ’n kleiner groep, die sogenaamde Jerusalem-gangers gespruit, wat gemeen het dat hulle moet voorttrek om Jerusalem te gaan herbou.⁶⁰ Die gedagte van ’n uitverkore volk het hulle besiel en ^[200] gelei in ’n wye wêreld onder heidense volke, na analogie van Israel en dié se geskiedenis. Dr. O’Kulis meen dit was tot groot seën vir die ontwikkelingsgeskiedenis van ons volk.⁶¹ Feit bly, dit was ’n uiters eksentriek en onbybelse opvatting. Dit word deur niemand minder as ds. Postma bevestig nie. Hy rapporteer aan die Sijnodale Kommissie: “Sommigen denken ook (en nog wel naar hunne meening regt bijbelsch) dat die gekleurde natiën teenover hen mogen beschouwd worden, als de kananieten en dergelijken, teenover de Joden. (Deze lezen echter niet goed Gen. 22:18 benevens zoovele andere plaatsen der Heilige Schrift.) Er zijn echter ook die daarover geheel zuiver naar de Heilige Schrift denken.”⁶²

c.) Ten slotte kan ons daarop wys dat die gevoel van ’n “uitgekosen klas”⁶³ te vrees, sommige ’n oormaat van selfversekering en vertroue kon gegee het.

Dit dan was in hoofsaak die karaktertrekke van die “Doppers”, ’n Groep met ’n eie identiteit, ’n groep wat veel smaad en spot moes verduur. Vanweë hulle konserwatisme is hulle beskuldig van agterlikheid en bekrompenheid. Murray noem hulle “de sekte.”⁶⁴ Die skeldnaam “Dopper” het dan ook in die tyd van sy ontstaan die konnotasie gehad van “Takhaar en Backvelder.”⁶⁵ Menige karikatuurbeeld van hulle en hulle godsdienstige opvattinge is die wêreld ingestuur. “Correspondent” verklaar van hulle: “Met een woord de domste, de verwardste, de bespottelijkste begrippen aangaande Bijbel en godsdienst, vindt men onder dat slag van menschen.”⁶⁶ Dat daar by sommige verkeerde denkbeelde was, het ons aangetoon, maar dat sommige, volgens bogenoemde “Correspondent”, “den Heere Jezus verloochenen,”⁶⁷ dit was verregaande belasting.

Mevrou Murray, eggenote van ds. A. Murray van Bloemfontein, skryf onder datum 13 Oktober 1856 omtrent die “Doppers”: “they are very primitive in their habits and wil not permit of any worldly conformity either in dress or manners... the worst is they are unlike the Quakers in being dirty and untidy.” En dan verder: “the only people I don’t like are the Doppers. They are really such a dirty obstinate race.”⁶⁸

Ds. Huet, Ned. Geref. Kerk-predikant van Ladismith Natal, het na ^[201] ons oortuiging ’n nugterder beeld van dié mense en hulle betekenis gehad: “Ik geloof tegelĳkertĳd dat hun bestaan een opmerkelyk verschiĳnsel is, en dat hun naauwgezet vasthouden aan den Bijbel met kanteekening, en hunne angstige verkleefdheid aan de oude Calvinistiese leer, een middel is geweest tot bewaring van wat aan verscheidene plaatsen anders geheel verlore ware gegaande

⁵⁹ Vgl. dr. O’Kulis, a.w., pp. 21-30.

⁶⁰ Vgl. “De Zuid-Afrikaan,” 7 April 1859.

⁶¹ Een Hollander, a.w., (Gepubiiseer in dr. O’Kulis, a.w., p. 145).

⁶² Verslag D. Postma aan Sijn. Com., d.d. 8 Junie 1859. (Gepubliseer in D. Postma (jr.) Gesch. der Geref. Kerk, p. 174).

⁶³ Murray, a.w., p. 29.

⁶⁴ A.w., p. 29.

⁶⁵ Dr. O’Kulis, p. 12.

⁶⁶ De Zuid-Afrikaan, 7 April 1859.

⁶⁷ Ibid. Hierdie beskuldiging berus op die idee dat sommige van hulle die N.T. verwerp het. Dr. O’Kulis verwerp dit tereg, a.w., pp. 21-30. Hy noem dit “met een woord bespottelik.”

⁶⁸ Young Mrs. Murray goes to Bloemfontein 1856-1860. Letters edited by Joyce Murray, (Kaapstad, 1954), p. 49.

Gereformeerde kerkleer.

“Ik geloof dat het eene aandoenlijke zaak is voor een opmerkend gemoed, te denken, hoe langer tijd deze lieden standvastig zijn gebleven bij hunne oudvaderlijke gevoelens...”⁶⁹

Dat die “Doppers” as ’n omlýnde aparte groep bekend was, met bepaalde beginsels wat hulle onderskei het van die bestaande kerke in Suid-Afrika, beginsels wat ooreenstemming vertoon het met dié van die Chr. Afgeskeie Gereformeerde Kerk in Nederland, word bewys deur die interessante, hoogs merkwaardige en histories veelseggende berig wat by die aankoms van ds. Postma in Julie 1858 in Kaapstad, in “Het Volksblad” verskyn het: “De heer Postma moet zich nu maar bij de Doppers bepalen; die kunnen toch voor de afgescheidenen van Zuid-Afrika gelden.”⁷⁰

En dit is nou ’n gedeelte van hierdie Dopper-groep, wat ds. Postma in Transvaal ontmoet. Hulle het, hoofsaaklik begrepe in die Potgieter-trek, met die Groot Trek meegegaan,⁷¹ en hulle uiteindelik veral in die Rustenburgse en Potchefstroomse omgewings gevestig. Dat hulle getalle uit die Kaapkolonie mettertyd aangevul is, word o.a. bewys deur die feit dat S. Kruger wat in die veertiger jare ’n leidende aandeel gehad het aan die Gesange-stryd in Colesberg, in die vyftiger jare weer ’n leidende aandeel neem in die Transvaal.

By sy aankoms in Rustenburg ontwaar Postma in Transvaal, die land van sy bestemming, “een strijd”, en onderskei hy die een party in daardie stryd, die Transvaalse groep “Doppers”, as diegene “die de Evangelische Gesangen niet zingen, en verlangen overeenkomstig de grondwet dezer Republiek door onze Kerk geholpen te worden, waarnaar ze lang gedorst en gezocht hebben.”⁷²

Hierdie stryd, soos Postma dit aantref in Transvaal, moet ons nou nader ondersoek.

[202]

iv. Die stryd teen die Gesange:

*a. Hulle besware teen die Gesange:*⁷³

Ons het reeds kortliks aangetoon dat die 19e eeu, ook op kerklike terrein, ’n nuwe gedaante aangeneem het teenoor die van die 18e eeu. ’n Duidelike simptome van hierdie gedaante-verwisseling vind ons in die invoering van die gesange.

Die Evangeliese Gesange is in 1807 in Nederland ingevoer en in 1814 deur die Kaapstadse kerkraad. Langsamerhand het die ander gemeentes dit in gebruik geneem. Wat hier opval, is dat wat Suid-Afrika aanbetref, ’n gemeente daarmee begin het sonder dat ’n meerdere vergadering hom ooit daarvoor uitgespreek het.

Om te kom by die besware teen die Gesange, moet ons kortliks let op die tyd waarin hulle ontstaan het. Die einde van die 18e en begin van die 19e eeu, is op teologiese gebied, soos ons reeds gesien het, die Supranaturalisme aan ’t opkom. “De theologie van de dag was rationeel

⁶⁹ Elpis, 1860, p. 330.

⁷⁰ Uit “Het Volksblad”, ’n Kaapse koerant, oorgeneem in die “Staatscourant Z.A.R.”, 20 Augustus 1858.

⁷¹ Ons dink in dié verband o.a. daaraan dat Paul Kruger as seun, en later as een van die leidende figure in die Afskeiding, saam met sy ouers aan die trek meegedoen het.

⁷² Reisjournaal, 10 November 1858.

⁷³ Dit verbaas ons dat dr. B.R. Kruger in sy meer vermelde boek nie op hierdie aangeleentheid ingegaan het nie. Dit is tog een van die kernpunte waarom die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika gedraai het.

supranaturalisme (een soort redegodsdienst)... Heilzoekend in het “juiste midden”, was zij echter afkeeriger van het gespierde Calvinisme der vaders dan van het al te stoute Liberalisme... Doch hoe toegevend ook voor de linkerkant (het liberalisme) deze richting van het “juiste midden” kende geen genade, waar het de rechterkant gold (het Calvinisme)”⁷⁴

Prof. H. Bavinck beskryf hierdie tyd: “Het was een samenvoegsel van enige oppervlakkige christelike waarheden, die niet uit die diepte der Schrift waren geput en aan die kracht der Geref. Belydenis ten eenenmale waren gespeend; een populêre godsdienstleer welke God veranderde in het opperwezen, Christus in een leeraar, de mens in een verstandwezen, zonde in zwakheid, bekering in verbetering, heiligmaking in deugd.”⁷⁵

Nog veel sprekender is die getuigenis van Op 't Holt. Die doel van die Gesange, so verklaar hy, was: “De kerk moest andermaal hervormd worden, maar ditmaal beter dan in die dae van Luther en Calvin: dat God is aller mensens liefderlike Vader, dat die mens ontaard maar nie verdoemelijk en verlore, in Jesus gelovende en op diens voorbeeld die pad der deugd betredende, op weg ter gelukzaligheid is. Dat was die [203] ewangelie en moest die inhoud der ewang. gezangen zijn. Men moest daarom verzen, liederen, gezangen en zulk een woordenkeus en van zulke uitdrukkings dat zij niemand afstoot en 't verlichte doel bereik, dat elk deselfde zou konne zing, vlees en geeste, die kind Gods en die kind der wereld, die achterblywende domper en die verlichte.”⁷⁶

Uit bogenoemde wat ons doelbewus breedvoerig aangehaal het, is dit duidelik in watter milieu sommige van die Gesange ontstaan het. Dit was die tyd van die Supranaturalisme, nie ongodsdienstig nie, maar tog ook nie gereformeerde-konfessioneel gebonde nie. Tipies van die tyd se revolusionêre gees van verdraagsaamheid. En die Supranaturalisme met sy oppervlakkige rasionele teologie het ook ingedring in die Gesange, soos ons sal aantoon. Ons voel oortuig daarvan dat die invoering van die Gesange in Suid-Afrika, as draer van die supranaturalistiese dwaalleringe, van verreikende gevolge was vir die planting en verdere ontplooiing van die Liberalisme. In dié verband is die woorde van Hanekom van betekenis: “tevens die supranaturalisme in sy historiese gestalte aan die begin van die negentiende eeu was nie maar net die wegbereiders vir die latere Liberalisme nie, maar in werklikheid reeds die vroegste stadium, die eerste historiese fase van die liberale teologie.”⁷⁷ As wegbereider tot, en as eerste fase van die latere sterkere ontplooiing van die Liberalisme, het die Gesange, na ons oortuiging, 'n nie geringe rol gespeel nie.

Die kerksang in 'n erediens is beslis nie maar 'n kleinigheid of 'n middelmatige saak nie. “Het is gansch geene bijzaak. Juist die teenoorgestelde.”⁷⁸ Die gemeenskaplike sang dien by uitnemendheid tot verheerliking van God. Dit is 'n gemeenskaplike bede en danksegging tot God. Dit is die stem van die gemeente waarin hy uitdrukking gee aan sy diepste gevoel. “Zooals men zingt zoo gelooft men. Doordat wij ze van onze jeugd af aan hooren, worden die uitdrukkings ons eigen, en als dus verkeerde leer in die kerkgezag gevonden wordt, dan kan

⁷⁴ Prof. Geesink: Beknopt Overzicht enz., p. 13, soos aangehaal deur J.L. Cachet en J.D. du Toit: Waarom zingt die Gereformeerde Kerk alleen Psalmen (Potchefstroom. ongedat.), p. 16.

⁷⁵ H. Bavinck: Theol. Richtingen in “Tijdschr. van Ger. Theol”. (1894), p. 163. Aangehaal in J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p. 16.

⁷⁶ Op 't Holt: De Evang. Gez. den Oorlog, p. 11. Aangehaal J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p.17.

⁷⁷ T.N. Hanekom, a.w., p. 14.

⁷⁸ J.L. Cachet: Eenige opmerkingen over het Boekje: “Mijne overkomst tot de Ned. Ger. Kerk in Zuid-Afrika, verklaard door M.P.A. Coetsee (jr.)” (Paarl, K.P.) p. 74.

het niet anders of de leer zal de gemeente als doordringen.”⁷⁹

Om na te gaan wat presies die besware van die Doppers teen die Gesange was, en wat hulle argumente was, is nogal ’n uiters moeilike saak. Die mense het hieroor gespreek, maar bloedweinig hieroor geskryf. Dat hulle beswaar gehad het teen die leer van die Gesange, as synde in stryd met Gods Woord en die Konfessie, is duidelik. Daarvoor is daar ^[204] genoegsame getuienis.⁸⁰ Maar oor die wyse waarop hulle dit presies aangedui, geformuleer en verdedig het, is daar so goed as niks geskrewe nie. Dit is jammer. Hieruit kan egter nie sonder meer afgelei word dat die beswaardes in hul stryd teen die Gesange dit slegs by algemene bedenkinge gelaat het nie en nooit met konkrete voorbeelde op die verkeerde in die Gesange, soos getoets aan Skrif en Konfessie, gewys het nie. Dit word nader bewys deur die feit dat die Sinode van die Kaapse N.G. Kerk in 1847 juis onder andere verwys het na hulle besware “omtrent het een of ander gezang.”⁸¹

As ons nou hier nader ingaan op die besware teen die Gesange, wil ons al dadelik daarop wys dat dit ’n geweldige uitgebreide onderwerp is. Ons kan dit uit die aard en omvang van hierdie studie maar heel kursories behandel. Wat die “Doppers” se besware meer in besonderhede gegeld het, kon ons wel hier en daar iets opdiep, eintlik maar uit wat ander oor hulle besware gesê het.

Die Doppers was onteenseglik “fijn proewers in die Evangelie.”⁸² Al het die samestellers van die Gesange dit opgestel “naar een waarheid zonder hoeken, die rond is, die niemand zeer deed”⁸³ sodat “de achterblijvende domper en de verlichte”⁸⁴ dit wel saam sou sing, die “Dopper” van Suid-Afrika wou hierdie versuikerde pil nie sluk nie.⁸⁵ In hulle amper ongeletterde staat was hulle Calvinistiese voelhorings tog fyn ontwikkel en kon hulle die dwaalleer, met veel skyn van vroomheid omhul, uitken.

In die eerste plek het hulle uitgegaan van die standpunt dat die invoer van die Gesange gelykstelling was van ’n menslike geskryf met die geïnspireerde Woord van God. Met ’n beroep op Art. 7⁸⁶ van die Nederlandse Geloofsbelijdenis het hulle die Woord van God as volmaak⁸⁷ en genoegsaam beskou, waaraan niks toegevoeg mog word nie. Die ^[205] Gesange naas die Psalms in die erediens het hulle beskou as sodanige toevoeging. Hulle het hulle verder vir die volmaaktheid en genoegsaamheid van die Skrif beroep op Deut. 4:2: “Gij zult tot dit Woord dat ik u gebiede niet toedoen ook daarvan niet afdoen; opdat gij bewaart de geboden des Heeren

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Vgl. D. Postma: *Gesch. d. G. K.*, pp. 253, 266, 267.

⁸¹ K.K.A. S 1/3 p. 145.

⁸² Dr. O’Kulis, a.w., p. 29.

⁸³ J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p. 17.

⁸⁴ T.a.p., Vgl. voetnoot 76.

⁸⁵ By die Afskeiding van 1834 in Nederland het beswaar teen die Gesange ook ’n belangrike rol gespeel. J. Klok het hieroor ’n brosjure geskryf: *De Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te licht gevonden*. (Vgl. Rullmann: *De Afscheiding* (Kampen 1930) p. 67). Hierop het H. de Cock ook geskryf: *De zoogenaamde Evangelische Gezangen, de oogappel der vervoeide en verleide menigte in de sijnodaal hervormde Kerk...* (Sien G. Keizer: *De Afscheiding van 1834*, p. 98). Dit kan met sekerheid aangeneem word dat die “Doppers” hierdie geskryfte nie onder oë gehad het nie. Hulle was in die vroeë jare nie eers bewus van die Afskeiding van 1834 nie.

⁸⁶ Verklaring S.J. Kruger (gepubliseer in D. Postma: *Gesch. d. G. K.*, p. 268).

⁸⁷ Brief D. van der Hoff en Alg. Kerkverg. “Aan de ledematen der Ned, Geref. Kerk in de Z.A.R.” (Gepubliseer in “*De Zuid-Afrikaan*”, 10 Maart 1859.)

uwen Gods die ik u gebiede,” en op Openb. 22:19: “Ende indien iemand afdoet van die Woorden des boeke dezer profetie, God zal zijn deel afdoen uit het boek des levens, ende uit de heilige stad, en uit hetgene in dit boek geschreven is.” Teen gelykstelling van ’n menslike geskrif met die Psalms wat uit die Woord van God was, daarvoor het hulle hulle beroep op⁸⁸ Matt. 15:9 in verband met die reeds aangehaalde Deut. 4:2. Matt. 15:9 lui: “doch tevergeefs eeren zij mij leerende leeringen die geboden van menschen zijn.”

Art. 7, N.G.B., handel oor die “volkomenheijt der heijliger schrifture, om alleen te zijn een regel des geloofs,” en die eerste sin lui: “Wij gelooven dat deze heijlige schrifture den wille Gods volkomenlik vervat ende dat al ’t gene de mensche schuldig is te gelooven om zalig te worden daar in genoegzaam geleert wert.” Dit is duidelik dat hulle wou waak oor die genoegsaamheid van Gods Woord. Vir hierdie waaksaamheid oor die genoegsaamheid van Gods Woord kan mens alleen waardering hê, maar die argument van die beswaardes dat Gesange, as sodanig in ’n erediens, gelykstelling is van ’n menslike geskrif met die geïnspireerde Woord van God, hou onses insiens nie steek nie. Aan die berymde psalms kleef as beryming ook die menslik feilbare⁸⁹ en is dit nie identies met die geïnspireerde Woord van God soos in art. 7 N.G.B, bely nie. Tewens, Postma self het in sy gesangstandpunt, waarop ons nog volledig terugkom, nie hierdie beswaar met die beswaardes gedeel nie.

Hoofsaak was egter dat die beswaardes, gevoed deur die regsinnige “outeurs”, dadelik gevoel het “dat de Gezangen een andere leer brachten.”⁹⁰ Soos ’n ou vader, uit daardie tyd, dit uitgedruk het: “dat de Gezangen in strijd zijn met Gods Woord.”⁹¹ Hiervoor het hulle, volgens ds. Huet, hulle beroep op Gal. 1:9: “Gelijk wij te voren gezegd hebben zoo zegge ik ook nu wederom indien u iemand een Evangelium verkondigd buiten ’t gene gij ontvangen hebt, die zij vervloekt.” Dit is duidelik: hulle het gemeen die Gesange bring ’n valse Evangelie.⁹² So het o.a. gewese ouderling S.C. du Plessis een van die beswaardes in Colesberg getuig dat hy nooit die Gesange “voor eene goddelijke leerstelling”⁹³ kon hou nie, en ouderling J.D. du Plessis, ook een van die beswaardes in ^[206] Colesberg, het getuig dat van jong lidmate ’n verklaring geëis is dat die Evangeliese Gesange “de ware leer”⁹⁴ bevat wat by implikasie inhou dat dit vir die beswaardes juis nie “de ware leer” gehandhaaf het nie. Uit die besluit van die Sinode 1847 van die Kaapse N.G. Kerk, is dit ook wel duidelik dat die besware nie net gegaan het teen die Gesangbundel as sodanig in die erediens nie, maar wel ook teen die leerstellige inhoud van sekere Gesange. Die Sinode onderskei tweërlei besware t.w. dat die beswaardes “geweigerd hebben de Gezangen te zingen” wat dui op ’n beswaar teen Gesange as sodanig en tweedens “zoo zy omtrent het een of ander gezang eenige bedenking of zwaarigheid mogen hebben”⁹⁵ wat dui op die leerstellige besware teen sommige Gesange.

Ons wil eers kortliks nagaan hoe ander oor hierdie beswaar van die “Doppers” geoordeel het. Die bekende Christen staatsman uit die vorige eeu, Groen van Prinsterer, het beweer dat die bundel “het teeken draagt van velerlei loslating van het kenmerkende der geloofsleer.”⁹⁶ En

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Vgl. S.J. du Toit: De Evangelische Gezangen aan Gods Woord getoetst, p. 15.

⁹⁰ J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p. 15.

⁹¹ E.A. Venter, Fauresmith, in D. Postma: Gesch. d. G. K. p. 253.

⁹² Elpis, 1860, p. 327.

⁹³ D. Postma, a.w., p. 266.

⁹⁴ Idem, p. 267.

⁹⁵ K.K.A. S 1/8 p 145.

⁹⁶ Aangehaal deur J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p. 17.

niemand anders as dr. G.J. Vos, Hervormde predikant van Nederland, sterke teëstander⁹⁷ van dr. A. Kuijper en die dolerendes, het beweer: “Er komen wel degelijk denkbeelden in de bundel voor, die in de weegschaal der kerkelijke rechtzinnigheid gewogen veel te licht bevonden worden.”⁹⁸ Dr. H. Berkhof van die Hervormde Kerk van Nederland se mening is: “Op zijn best kunnen we deze bundel tweeslachtig noemen, een mengsel van Hervorming en Verlichting.”⁹⁹ Dr. L. Praamsma meen: “op de inhoud van deze bundel konden gegronde aanmerkingen worden gemaakt. Naast voortreffelijke gezangen kwamen er ook in voor die wemelden van ketterij.”¹⁰⁰ En ten slotte die uitspraak van prof. J. du Plessis, in lewe professor aan die Kweekschool, Stellenbosch. Hy noem enkele Gesange wat “ontegenzeggelijk de geest van de tijd van hun ontstaan,”¹⁰¹ verraai, d.w.s. die tyd van Aufklärung en Supranaturalisme. Ges. 53:1 sinspeel vir hom “op de drie hoofdwaarheden van 't rationalisme, God, deugd en onsterfelijkheid,”¹⁰² in Ges. 98:2 “is een Roomse leer”¹⁰³ en Ges. 144:3 “is ook geen mooie uitdrukking.”¹⁰⁴

Dit alles is maar net 'n bevestiging van wat die “Doppers” in stille ^[207] eenvoud, maar tog goed onderlê in Gods Woord en die gereformeerde waarhede aangevoel het: “dat de gezangen in strijd zijn met Gods Woord.”¹⁰⁵

Ons wil nou slegs as voorbeelde enkele van die Gesange toets aan Gods Woord en die gereformeerde belydenis.

Gesange 1 tot 13 ¹⁰⁶ roem “God en zijne volmaaktheden.” Tereg het H. de Cock hieromtrent beweer: “Wat de deugd van Gods *Rechtvaardigheid* (kursivering in oorspronklike) aangaat, hieromtrent zoekt men te vergeefs een opzettelijke behandeling onder de rubriek van Gods deugden en volmaaktheden.”¹⁰⁷ Dit het heeltemal gepas in die raamwerk van die supranaturalistiese en latere liberalistiese Godsbegrip. God is “de lieve vader van allen.”¹⁰⁸

Ges. 1:1: “Aanbidt den Vader... zijn wijsheid magt en majesteit, moet al het schepsel zingen.”

Ges. 2:2: “Ja Vader! ja ons lied zijt Gij ... Gij heerst alom en onbeperkt. U loven alle tongen! U Vader wien 't heelal vereert. U danken wij dat Gij regeert... ”

⁹⁷ Vgl. J.C. v. d. Does: De Doleantie, veral hoofstuk 23, pp.239-247.

⁹⁸ G.J. Vos, Azn: Gesch. der Vaderl. Kerk, Deel II, p. 208.

⁹⁹ H. Berkhof: Geschiedenis der Kerk, 5e Druk (Nykerk, 1950), p. 259.

¹⁰⁰ L. Praamsma: Het Dwaze Gods., p. 61.

¹⁰¹ J. du Plessis: De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking. (Paarlse Drukkers, 1925), p. 159.

¹⁰² Idem, p. 160.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ T.a.p.

¹⁰⁶ Alle Gesange wat ons hier aanhaal, is uit “Evangelische Gezangen om nevens het boek der Psalmen bij den openbare Godsdienst in de Nederlandsche Hervormde Gemeenten gebruikt te worden. Bijeen verzameld en in orde gebragt in de jaren 1803, 1804 en 1805. (Uitgawe P. den Hengst e.a. Amsterdam, 1823). Ons wil daarop wys dat die Ned. Geref. Kerke en die Ned. Herv. Kerk by die vertaling van die Gesange in Afrikaans 'n aantal van die “Evangelische Gezangen” of gedeeltes daarvan geskrap het om redes van leerstellinge en letterkundige aard. (Vgl. voorwoord van die Gesamentlike Revisie kommissie, p. iv).

¹⁰⁷ H. de Cock, a.w., p. 22. Aangehaal in J.L. Cachet en J.D. du Toit, a.w., p. 18.

¹⁰⁸ Ibid.

Ges. 3:1: “U eeuwig Vader! U verheft al 't schepsel zaam...”

Ges. 5:1: “Oneindig onbegrijpelijk Wezen! 't heelal gehoorzaamt uw gebied.”

Ges. 7:2: “Zijn trouwe Vaderoogen, zien alles van nabij; Wie steunt op zijn vermoogen, dien dekt en zegent Hij...”

Dit is genoeg voorbeelde. God is 'n Vader, 'n liefdevolle Vader sonder geregtigheid, sonder toorn wat brand soos vuur teen die sonde. Die opset is duidelik: God is 'n hoë Wese vir almal maar dieselfde. Vir alles en almal 'n goeie Vader sonder die versoening in Christus.

Hierdie taal van die Gesange word later duidelik teruggevind by die openlike liberaliste in die Kaapse Kerk. Volgens Hanekom het die liberalis ds. Kotze geleer: “God is die hoogste oorsaak van alles, “de grond waarin alles zijn aanwezen heeft,” waarmee Hy alle toeval in die wêreldgebeure wil uitsluit en waarsku teen die neiging om “de vrijheid des menschen” ten koste van Gods opperbestuur op die voorgrond te stel. Onder hierdie “opperheerschappij” van God word alles ingesluit: die ^[208] kwaad sowel as die goeie word deur Hom voortgebring. So verstaan, leer in besonder die voorsienigheid van God vir ons dat Hy “*aller menschen Vader*” (kursivering van my) is op grond waarvan ons dan leer om geduldig te wees in teenspoed, nederig en dankbaar in voorspoed en blymoedig met die oog op die toekoms.”¹⁰⁹ In bogenoemde, so betoog Hanekom, wou die liberalis ds. J.J. Kotze “de noodzakelijke zamenhang der dingen” leer, in navolging van sy leermeester Scholten wat God vaagweg omskryf het as die “absolute oorzakelijkheid.”¹¹⁰ Die ooreenkoms tussen hierdie liberaliste se opvatting oor God en sy voorsienigheid, as “*aller menschen vader*” en die aangehaalde Gesange is duidelik.¹¹¹

Verder was die algemene genade die karakter, die gees en inhoud van baie Gesange. Dit word bevestig deur die aanhalings uit die eerste 7 Gesange. As die Vader deur “al 't schepsel zaam” (Ges. 3:1) verhef word sonder dat 'n enkele woord gespreek word van Gods geregtigheid, staan die deur vir die algemene versoeningsleer wawyd oop. Dat Gods geregtigheid hier ontbreek, noem ds. Huet “geen onbeteekenend verzuim.”¹¹² 'n Gemis aan die strafeisende geregtigheid¹¹³ van God is juis die oorsaak van die valse grondtoon in menige Gesang. Dit wek die skyn asof almal maar gelyklik deel in die verlossing. Die gespierde taal van Gods Woord, dat God 'n God van geregtigheid is, wat die sonde straf en dat ons die verlossing alleen deelagtig kan word deur die geloof in die soenverdienste van Jesus Christus onse Here, hierdie taal soek mens in menige Gesang tevergeefs. Ons noem een voorbeeld, Gesang 18 vs. 2:

“Uw alziend oog aanschouwt ons in genade.
Het slaat ons steeds alom nauwkeurig gade.
Terwyl uw gunst waardoor al 't schepsel leeft
Ons leven, vreed en vreugd, ja alles geeft.”

Hierdie vers leer die algemeenheid van die genade in onverbloemde vorm. Dit is Gods “alziend oog” wat “al 't schepsel” in genade aanskou. Waar is die heerlike Evangeliewaarheid

¹⁰⁹ T.N. Hanekom, a.w., p. 452. 'n Spreekende voorbeeld hiervan is Gesang 18.

¹¹⁰ T.N. Hanekom, a.w., p. 453.

¹¹¹ Dr. Hanekom het hier die dwaalleringe van Kotze oorsaaklik slegs gekoppel aan sy leermeester Scholten sonder om rekening te hou met dieselfde dwaalleer wat die Kaapse Kerk deur die Gesange in sy boesem vertroetel het. Kotze het dit nie net van sy leermeester Scholten nie, hy het dit ingesing deur die Gesange.

¹¹² S.J. du Toit: De Evangelische Gezangen aan Gods Woord getoetst, (Paar], 1896), p. 2.

¹¹³ Vgl. N.G.B. art. XX; Heid. K. Sond. IV, V, XV; Dordtse Leerreëls, hoofstuk II

dat God uit loutere genade in Christus ons aansien? Maar die ergste is in die laaste twee reëls. Dieselfde natuurlike “gunst waardoor al 't scepself leeft”, gee ons “lewen vreed en vreugd, ja alles.” Daar is dus geen besondere genade vir Gods^[209] uitverkore volk nodig nie. Geen wonder dat die “Doppers” in hierdie Evangelie geen smaak gehad het nie, waarin gulweg gejubel is van “vrede en vreugde ja alles” wat jou deel word uit die algemene guns van God “waardoor al 't scepself leeft.” Dit is beslis nie die taal van die soewereine, vrye verkiesende genade van God in Jesus Christus die Here nie. In en deur Hom alleen is daar lewe en vreugde en vrede. In die Woord van God lees ons: “die genadegawe van God is die ewige lewe in Christus Jesus, onse Here” (Rom. 6:23.) Hierdie Gesang “word terech gezege doorgaand Liberaal te zjyn. Van een Middelaar is daar geen sprake. Het kan zeer goed door een Jood gezongen worden.”¹¹⁴

In dieselfde verband grens Ges. 66:6 aan belasting van die Naam van Jesus as Middelaar en Saligmaker:

“Bij elken pligt, getrouw betracht,
Verliest de zonde iets van haar kracht.”

Waarlik, dit is meer as wat Paulus ons leer in Rom. 7:21: “as ek die goeie wil doen, is die kwaad by my aanwesig.” En geen pligsbetragting kan red van hierdie krag van die sonde nie, maar alleen die offerande van die kruis van Golgotha. Dit is “een echt liberale zedeleer.”¹¹⁵ Ons wil volstaan met nog enkele voorbeelde: Ges. 11:3:

“Nooit kunt G' iets beminnen Vader,
Hoe volkomen 't ons ook schijn'.
Wat Uw heiligheid niet nader'
U niet poog gelijk te zjyn.”

Dit stel as voorwaarde: God moet eers in heiligheid genader word en dan kan Hy lief hê. Hoe vergelyk dit met die verkiesings jubel van Johannes: “Ons het Hom lief, omdat Hy ons eerste liefgehad het?” (1 Joh. 4:19).

En wat die ellende van die mens aanbetref, gee Ges. 15:3 die volgende voorstelling daarvan:

“Laat Heer! Uw licht zjyn zachten gloed
In ons verkleumd en stug gemoed
Door levenswekking toonen.”

Is ons gemoed maar net “verkleumd en stug?” Nee, ons is dood in ons misdade en sonde,¹¹⁶ ons is ellendige mense (Rom. 7:24), ons is haatlik en het mekaar gehaat (Titus 3:3). Dieselfde dwalende gedagte van gemis aan sondebeseef vind ons in Gesang 31:1:

“O sterveling! gevoel uw waarde
Wat u in 't stof nog vleit,
Uw hart is veel te groot voor d' aarde.”

[210]

Dieselfde gedagtegang vind ons terug by die liberalis, ds. J.J. Kotze. Hy het beswaar gehad teen die sinsnede “en dat ek nog gedurigdeur tot alle boosheid geneigd is” in vr. 60 van die Heid. Kategismus. Tereg wys Hanekom daarop dat ds. Kotze hiermee “de volkomene verdorvenheid van den mensch loochent,”¹¹⁷ en dat sy leer “n terugslag is op die

¹¹⁴ J.L. Cachet: Eenige Opmerkingen, p. 78.

¹¹⁵ S.J. du Toit, a.w., p. 10.

¹¹⁶ Vgl. Heid. Kateg., Sondag II en die derde en vierde hoofstukke van die Dordtse Leerreëls.

¹¹⁷ A.w., p. 463.

Remonstrante.”¹¹⁸

In Ges. 53:1:

“Mijn God! wat ooit in mij verdoov',
Dat ik altijd aan U geloov'
Aan deugd en eeuwig leven”

het ons duidelik die godsdiens van die sg. “Verligting”: God, deug en onsterflikheid. Die “deug” word veral veel geroem, vgl. Ges. 14:5 en 7; Ges. 30:4; Ges. 31:5 en 7; en ergste van almal is seker Ges. 144:3

“Deugd triomfeert
want Gij regeert.”

Die heerlikheid bestaan volgens Gods Woord tog nie in die deug wat triomfeer nie; dit is tog 'n ewige, onverwelklike, onbesmetlike erfenis uit genade aan ons geskenk, (Vgl. 1 Petr. 1:3 en 4).

Waar kan die werkheiligheid en die mens se selfgenoegsaamheid beter geleer word as in Ges. 23:5?:

“Wat ziet gij van de toekomst toch
Wat van den dag van morgen?
Uw vrees en hoop zijn zinbedrog
En dwaasheid al uw zorgen.
Volbreng alleen getrouw uw plicht
En eens wordt u het duister licht
Wat d' uitkomst hier moog wezen.”

Dit is loutere Pelagiaanse humanisme; die mens moet maar net sy plig doen dan sal die “licht” eenmaal vir hom opgaan. Dit is tog in lynregte stryd met die onverdienstelikheid van die goeie werke en met die loon-gedagte uit ontfermende genade alleen.¹¹⁹

Die selfwerksaamheid van die mens op die weg van heiligmaking, word soms hoog geroem. Die krag van God is wel 'n aanvang, maar daarna gaan die mens self aan die werk. Die genade is nie die een en die al nie, wat geheel ons lewe omspan ook ons verantwoordelikheid.

Deur selfverbetering jaag hy na die deug. Ons verwys na Ges. 53:1:

“Mijn God! wat ooit in mij verdoov'
Dat ik altijd aan u geloov'
Aan deugd en eeuwig leven.
Dan zal 't gevoel van mijn waardij. ^[211]
Hoe hobb'lig hier mijn pad ook zij
Mijn boezem nooit begeven... ”

Ges. 66:1:

“O God! Die eind'loos goed en groot
Voor ons Uw Zoon gaaft in den dood.
Gij eischt dat deugd en heiligheid
Ons hier ten hemel voorbereidt.”

Waarlik hier is Christus nie meer die Verlosser wat heel die lewe van die sondaar omspan

¹¹⁸ A.w., p. 465. Ons wil hier byvoeg: en dit geleer het uit die Gesange.

¹¹⁹ Vgl. Heid. Kateg. Sondag XXIV.

nie, en goeie werke is nie meer vrug van dankbaarheid vir sy oneindige genade nie. Hy is hoogstens 'n gids, 'n voorbeeld;¹²⁰ “deugd en heiligheid” moet die sondaar langs die weg van ontwikkeling vir die hemel voorberei.

Dit was, volgens Hanekom, ook die tipiese taal van die Liberaliste in die Kaapse Kerk.¹²¹

In Ges. 59:5 word 'n hele paar dwaalleringe verkondig:

“God blijft in ons en wij in Hem
Als w' in de liefde blijven.
Door haar voelt zich der Englenstem
Tot Godverheffing drijven.
God is de liefd' en Hij bemint
Geen hart waar Hij geen liefde in vindt.”

In die eerste twee reëls word die leerstuk van die volharding van die heiliges geloën.¹²² Tweedens sou hierdie vers goed pas in die mond van Pelagius¹²³ wat Gods liefde afhanklik maak van die aktiwiteit van die mens. Dit bots met die leerstuk van die uitverkiesing¹²⁴ en die algehele verdorwenheid van die mens.¹²⁵

En ten slotte 'n Roomse dwaling. In Ges. 98:2 word na die doop gesing:

“Aanschouw het kroost
thans door den doop herboren.”

Rome leer dat die Sakrament die genade in die ontvanger instort.¹²⁶

[212] Dit word ook deur prof. J. du Plessis as “eene Roomse leer” uitgewys.¹²⁷ Hierdie enkele voorbeelde wat met talle ander aangevul kan word, ag ons as genoegsaam om te bewys dat die Gesange mank gegaan het aan die grofste dwaalleringe. Ds. Postma was volkome korrek en ad rem toe hy aangaande die Gesange beweer het: “Voor mij zijn ze altoos geweest, over het geheel genomen als een deel van het zoogenaamde nieuwe licht van wege hunne liberale strekking. Zij passen beter den Remonstrant dan den Gereformeerde. *En alzoo beschouwd, waren ze voor mij ook als eene brug of deur mede, waarover en waardoor het liberalisme al meer ter kerk is ingevoerd.* Men versta mij wel ik spreek van den bundel dier gezangen. Sommigen zijn de hartetaal der ware vromen.”¹²⁸ Soortgelyk was die getuienis van ds. P. Huet

¹²⁰ 'n Spreekende voorbeeld hiervan is Ges. 78.

¹²¹ Vgl. T.N. Hanekom, p. 465.

¹²² Vgl. Dordtse Leerreëls, Vyfde Hoofstuk.

¹²³ Pelagius het die erfsonde geloën en die volkome vryheid van die wil geleer om te kies vir die goeie of die kwade.

¹²⁴ Vgl. Dordtse Leerreëls, Eerste Leerstuk; N. Gel. Bel, Art. XVI; H. Kateg. Sond. VII.

¹²⁵ Vgl. Dordtse Leerreëls, Derde en Vierde Leerstukke; N.G.B., art. XIV en XV; Heid. Kateg., Sond. II.

¹²⁶ H. Bavinck: Gereformeerde Dogmatiek IV, p. 432, stel dit soos volg: “In overeenstemming hiermee wordt bij Rome de vergeving der zonden niet geschonken in de prediking van het woord, welke slechts preparatoire betekenis heeft, maar in het sacrament, hetwelk de genade in zich bevat en ex opere operato in den ontvanger instort.”

¹²⁷ Prof. J. du Plessis: De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking, p. 160, sê van Ges. 98:2: “is een Roomse leer, die in onze Gezangbundel niet thuis behoort”.

¹²⁸ Elpis, 1860, p. 320. Prof. J. du Plessis van Stellenbosch het hierdie bewering van Postma weerspreek met: “het gering gebrekkige dat die bundel hier en daar aankleven.” (De Gereformeerde

van Natal: “Ik houd het voor eene onloochenbare zaak, dat de invoering van den Gezangbundel krachtig heeft medegewerkt tot heerschappij van het Liberalisme¹²⁹ en dientengevolge tot het verval onzer Kerk.”¹³⁰

Die “Doppers” het die Woord van God en belydenis geken en beleef. En al kon hulle vanweë gebrekkige geleerdheid miskien nie die invloed van Aufklärung, Supranaturalisme, Rasionalisme ens. in die Gesange presies aandui nie, dan het die deeglike kennis van Skrif en belydenis hulle tog die dwaalleer daarin laat onderken. Die Gesangboek binne die mure van Gods kerk, in die mond van die bruid van Christus, was vir hulle kontrabande, ’n verloëning van die ou beproefde waarhede. Die gesag van Gods onfeilbare Woord oor leer en lewe, was in die gedrang. Hulle het dan ook nie geaarsel om die stryd teen die valse leer van die Gesange aan te bind nie.

b. *Die stryd in Transvaal:*

Inleidend op die Gesange-stryd in Transvaal wil ons weereens^[213] beklemtoon dat dit vir ons in hierdie studie nie gaan om die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika nie, maar wel om die lewe en werk van Postma. Om hierdie rede bepaal ons ons in die eerste plek by die Gesange-stryd in die land van sy mandaat. Dit bring ons onmiddellik by die situasie en milieu waarin Postma by sy aankoms bom bevind het. Van die lang Gesange-stryd in die Kaapkolonie het Postma, aan die begin van sy optrede altans, so goed as geen begrip gehad nie. Postma het te doen gekry met ’n Transvaalse situasie waarop hy reageer het.

Om egter reg te laat geskied aan die Transvaalse omstandighede en die mense wat Postma daar ontmoet, moet eers kortliks gelet word op die Gesange-stryd in die Kaapkolonie nog voor die Groot Trek, waaraan seker ’n groot deel van die Transvaalse anti-gesange-mense, en hul voorgeslag, meegedoen het.

Verset teen die gebruik van die Gesange gaan, sover ons kon vasstel, terug tot die vroeë dertiger jare. Die kerkraad van Cradock besluit op 9 November 1863 om die Ring van Graaff-Reinet te vra hoe om te handel met lidmate “die op onze verzoek weigeren gebruik te maken van de Evangelische Gezangen.”¹³¹ Die Ring van 21 November 1833 adviseer die kerkraad: “minzame pogingen aan te wenden om de weigerachtigen van hunne dwaling af te brengen.”¹³² Om die kerkraad van Cradock in sy stryd teen die “Doppers” “tot hulpe te zijn verklaart deze vergadering van gevoelen, te zijn dat het Evangelisch Gezangboek overeenkomstig met Gods Woord is, en bevat een zeer gepast samenstel van liederen tot vermeerdering van Godsdienstige kennis en gevoel, en dat deze vergadering verwacht dat alle weldenkende christenen in dit Rings Ressort er gebruik van zullen maken.”¹³³

Kerk in Wording en Werking, p. 161.)

¹²⁹ Aangesien dr. Hanekom in sy meer vermelde werk nie met die Gesange, wat in die boesem van die Ned. Geref. Kerk die liberale gedagtes ingedra het, rekening gehou het nie, veral waar hy hom ook daarop toegelê het om die weë aan te dui waarlangs die Liberalisme na Suid-Afrika gekom het (p. 189), beskou ons hierdie andersins hoogs verdienstelike werk nie as ’n getroue weergawe van die werklike posisie nie. As hy met die Gesangbundel as draer van die liberale gedagtes rekening gehou het, moes dit noodwendig die hele opset van die probleemstelling liberaal-regsinnig beïnvloed het. Dit is ’n groot leemte in ’n andersins voortreflike werk.

¹³⁰ P. Huet: Over den Gezangen-strijd in de Hervormde Kerk. (Helder, 1872), p. 17. Vgl. soortgelyke uitspraak van hom in Elpis 1860, p. 324.

¹³¹ K.K.A. 1/1. Kerkraadsnotule, Cradock 9 November 1833, art. 5.

¹³² K.K.A. Notule, Ring Graaff-Reinet, 21 November 1833.

¹³³ Ibid.

Hierdie besluit van die Ring van Graaff-Reinet is van die allergrootste belang, en om die verdere verwickelinge in hulle regte perspektief te sien, moet ons hierop attendeer. Wat was die konfessionele en kerkregtelike¹³⁴ implikasies van hierdie besluit?

Die Ring besluit “dat het Evangelisch Gezangboek overeenkomstig met Gods Woord is en bevat een zeer gepast samenstel van liederen tot vermeerdering van Godsdienstige kennis en gevoel.”

Hierdie Ring verklaar hier staande die vergadering dat 192 Gesange “overeenkomstig met Gods Woord is.” Dat dit staande die vergadering was, blyk duidelik uit die feit dat die besluit geneem is, juis na ^[214] aanleiding van die Gesange-probleem waarmee die kerkraad van Cradock hom na hierdie Ring gewend het. Hoe kon hierdie Ring, sonder enige teken van ’n studie-kommissie, maar somaar die Gesangbundel verklaar as: “overeenkomstig met Gods Woord”? Was dit die Ring werklik erns met hierdie “overeenkomstig met Gods Woord”? Wat hierdie vraag nog sterker aan ’n mens opdring, is die motief agter hierdie verklaring. Die kerkraad word geadviseer om “met liefde en zachtmoedigheid met de afkeringen te redeneren” en dan kom die motief: “en ten einde de kerkenraad van Cradock hierin tot hulp te zijn,” verklaar die vergadering die Gesange ooreenkomstig Gods Woord. “Overeenkomstig met Gods Woord” is dus ’n stempel, ’n cachet, wat aan die Gesange gegee word om dit vir die beswaardes aanneemlik te maak. In werklikheid het die Ring van Graaff-Reinet hom met hierdie besluit gaan stel bo die gesag van Gods Woord. Sonder om die diepte van Gods Woord te gaan navors, plaas die vergadering wat hy wil, in hierdie geval die Evangeliese Gesange, wat mank gaan aan ernstige dwaalleringe, onder die gesag van Gods Woord. Hier het ons te doen met ’n uiterste konsekwensie van die Liberalisme wat Hanekom omskryf as ’n “veelomvattende benaming waarin die moderne mens van die negentiende eeu sy eie selfstandigheid, selfgenoegsaamheid en soewereiniteit tot lewensbeginsel verklaar het. Dit is dan ook die leidende gedagte wat op elke lewensterrein tot openbaring kom: ... op kerklike terrein as verwerping van die gesag, hetsy Skrifgesag, belydenisbinding of kerklike tug.”¹³⁵

Hierdie besluit het egter ook nog ’n kerkregtelike implikasie gehad.

Die Ring adviseer die kerkraad: “alle minzame pogingen aan te wenden om de weigerachtigen van hunne dwaling af te brengen,” en dan verder: “dat de vergadering verwacht dat alle weldenkende christenen in dit Rings Ressort er gebruik van zullen maken.” Waarop het dit neergekom? Lidmate wat beswaar het teen die Gesange omdat dit in stryd is met Gods Woord, moet nou vermaan word wat ook al ’n vorm van tughandeling is en geleer word om hulle te onderwerp aan ’n besluit van ’n Ring, wat, daarvan was hulle in hulle gewete voor God oortuig, in stryd is met Gods Woord. En dan nog met die dwang van die Ringsbesluit daarby dat, as hulle dit nie doen nie, hulle “weigerachtigen” is wat vanweë hulle “dwaling” geen “weldenkende christenen” is nie. In hierdie dwang op die gewete van ’n groep lidmate van die kant van ’n “hoogere bestuur” ¹³⁶ kry ons met ’n kerkregtelike kwessie ¹³⁷ te doen wat op die kerklike erf nog van verstrekkende gevolge in Suid-Afrika sou wees. Ons kom later hierop terug.

¹³⁴ Dr. B.R. Kruger het in sy meer vermelde boek hierdie aspek in die gesangestryd nie behandel nie en daarom dat hy die diepere sin, en betekenis van, en regsgrond vir die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, nie tot sy reg laat kom het nie.

¹³⁵ T.N. Hanekom, a.w., Inleiding, p. XII.

¹³⁶ Na aanleiding van Art. 3 van die Reglement van 1824. Dreyer, a.w., p. 215.

¹³⁷ Op hierdie stadium gaan ons nie verder hierop in nie omdat die Reglement van 1824 waaronder die besluit geneem is, later verander is. Ons kom hierop terug.

[215] Voordat hierdie stryd, veral in die gemeente Colesberg, verder gevoer is, het 'n deel van die beswaardes met die Groot Trek meegegaan. En dit is van hulle en van hulle nageslag, wat 'n voorsmaak gehad het van die stryd in die Kaapkolonie, wat later die stryd in Transvaal sou voortsit.

Baie van die “Doppers” in die Kaapprovinsie het met die Groot Trek, veral onder kommandant Potgieter, meegegaan na die Noorde. Hulle wou met die Engelse regering en selfs met die “plagerijen” van die kerk so min moontlik te doen hê,¹³⁴) vandaar ook dat hulle later die pogings van die Transvaalse Kerk gesteun het om die bande met die Kaapse Kerk te verbreek.¹³⁸ Uit die latere gang van gebeure is dit duidelik dat die grootste deel gereformeerdes wat met die Groot Trek meegegaan het, en soos later aangevul uit die K.P.,¹³⁹ hulle tuiste veral in die Rustenburgse en Potchefstroomse omgewing gevind het.¹⁴⁰ Die Trekker se Bybel en sy godsdiens¹⁴¹ het met hom meegegaan, en as daar later 'n gevestigde kerk en gereelde bediening¹⁴² in Transvaal is, hervat ook die beswaardes hulle stryd.

Die eerste verset in Transvaal, weereens teen die Gesange, is 'n versoek van S. Kruger, wat in die veertiger jare die stryd in Colesberg gevoer het, aan die Algemene Kerkvergadering van Transvaal “om de gezangen uit de kerkdienst te verwijderen indien zulks met rede en liefde geschieden kon.”¹⁴³ Die vergadering wou nie, waarop hy sy voorstel gewysig het: “dat het den leeraar zal vrijstaan Psalmen en Gezangen te laten zingen, naar goedvinding, terwijl het aan de Gemeente volkomen vrij zal staan al of niet mede te zingen.” Die vergadering het die voorstel gesteun behalwe ouderling P. Snyman wat op sy standpunt bly staan het dat die Gesange uit die kerk geweerd moet word.

Op dieselfde vergadering word ook 'n memorie deur 18 persone o.a. [216] S.J.P. Kruger,¹⁴⁴ ingedien. Die memorie is opgestel in uiters onbeholpe taal, styl en spelling. Hulle versoek 'n kommissie met ds. Van der Hoff as bemiddelaar “omdat wij ons tans onder een beswarende toestand bevinden vanwegens de Kerk staat en wenschen in door deeze Commissie in onzen gemoed verligt teenoor dien overtuiging.”¹⁴⁵ Hulle leier was S.J.P. Kruger en as hy later 'n nadere verklaring gee, “komt hij er openlijk voor uit dat het gemoedbezwaar bestond in het zingen der Evangelische gezangen.”¹⁴⁶ Die vergadering besluit om dit in die kerk te behou maar

¹³⁸ Vgl. J.L. Cachet: Gedenkboek, p. 17. *³⁵) Vgl. B. R. Kruger, a.w., pp. 137-145.

¹³⁹ S. Kruger wat die stryd in die veertiger jare in Colesberg gevoer het, was in die vyftiger jare een van die leidende figure in die stryd in Transvaal.

¹⁴⁰ Vgl. J.L. Cachet, p. 18.

¹⁴¹ Die Trekkers het dikwels pogings aangewend om 'n leraar van die “Gereformeerde Religie te bekom.” (Vgl. A. Dreyer: Die Kaapse Kerk en die Groot Trek Kaapstad, 1929, p. 10); Vgl. verder: p. 15 “oude Hollandsche gereformeerde Godsdienst,” p. 20 “Hollandsche Gereformeerde leeraaren,” p. 22 “eene bekwamer en waren Gereformeerden Leeraar.”

¹⁴² S.P. Engelbrecht: Gesk. van die Ned. Herv. Kerk van Afrika, p. 79 sê hiervan: “Die jaar 1853 was vir kerklike Transvaal van groot betekenis. In daardie jaar het daar eindelijk 'n vaste predikant gekom, en het aan die herderloosheid 'n end geraak. Die predikant was ds. Dirk van der Hoff van die Nederlandse Hervormde Kerk.”

¹⁴³ Verslag Algemene Kerkvergadering te Rustenburg 8 Augustus 1853, soos gepubliseer in “Hervormde Teol. studies” (Augustus 1953), 9e jaargang, afl. III en IV., p. 167.

¹⁴⁴ Die latere president van die Z.A.R.

¹⁴⁵ G.B.A. Gerdener: Boustowwe, pp. 208-210. In die oorspronklike lees dit: “om Dat wij ons tans onder een beswarin De toi stand bevin Din van Weegins Die kirk staat inwin schen in Door Deesin Com miesie in on sin genoid vir lig ten oor din Door ovir tvijging.”

¹⁴⁶ Gerdener, a.w.5 p. 210.

dit aan elk se keuse te laat om in die kerk saam te sing of nie.¹⁴⁷ Dit is baie duidelik: die ou besware teen die Gesange het gebly, die gebruik waarvan swaar op hulle gemoed gerus het. Daar is wel 'n vorm van toegewing gemaak dat dit elkeen vrystaan om in die kerk mee te sing of nie. Maar heeltemal tereg het Ph. Snyman dit nie as die swaartepunt van die besware gesien nie, maar wel die feit dat die gebruik van onregsinnige gesange in die kerk gesanksioneer word.

Ons gaan hier nie verder in op die konfessionele en kerkregtelike implikasies van hierdie besluit nie. Ons kom later hierop terug. In hoofsaak kom dit daarop neer dat die gebruik van die Gesange gesanksioneer word sonder om dit aan 'n deeglike Skriftuurlik-konfessionele regsinnigheidstoets te onderwerp.

Die beswaardes kon egter nie tot rus kom nie. Op die Algemene Kerkvergadering 26 Desember 1855 te Mooirivier is daar weer 'n versoek van ouderling Ph. Snyman: "om een middel te beramen om de gezangen uit de kerk te verwijderen en zoo niet toe te staan, dat diegene welke geen gezangen zingen, zich losscheuren van de hier bestaande kerk en eene eigene kerk op te richten waarin hij wenschte dat de leeraar Van der Hoff de dienst waarnam, doch zonder het zingen van gezangen."¹⁴⁸ Die besluit van 1853 is egter gehandhaaf.¹⁴⁹

Hierdie versoek van ouderling Snyman is in een opsig van die allergrootste belang. Vir die eerste keer in die geskiedenis van die Gesange-stryd word nou die moontlikheid genoem van "losscheuren", hier in die sin van 'n aparte gemeente, maar wel nog binne dieselfde kerkverband, met ds. Van der Hoff ook as hulle predikant. Ons is oortuig daarvan dat die moontlikheid van "losscheuren" miskien lankal in die gemoedere^[217] geleef het. Daar was egter die vraag: waar dan heen? Hulle het nie die vertrouwe, soos ons later sal aantoon, in die prediking van die Kaapse predikante gehad om uit daardie oord hulp te aanvaar nie al sou hulle nalaat om die Evangeliese Gesange te laat sing. Hierdie "losscheuren"-gedagte van Snyman is deur hom as 'n noodmaatreël aangegryp, en is bewys dat hulle tot op daardie stadium altans, vertrouwe gehad het in ds. Van der Hoff.

In 'n herderlike brief wat hierdie vergadering van 1855 tot die gemeentes gerig het, is probeer om die gemoedere tot rus te bring met 'n oproep "stille te zijn en in liefde en vrede met ons verenigd te blijven."¹⁵⁰

Vir die laaste keer is die Gesange-kwessie te berde gebring op die Algemene Vergadering van 24 Februarie 1857.¹⁵¹ Daar was 'n brief van 'n sekere Zacharias de Beer uit Waterberg met die versoek om saam met vier ander, onder andere Paul Kruger, 'n onderhoud met die vergadering oor die Gesange te hê. Dit is toegestaan, maar aangesien daar in 1858 geen Algemene Vergadering was nie en die kerkstigting begin 1859 plaasgevind het, is hiervan nie weer gehoor nie.

Ph. Snyman wat op die Algemene Kerkvergadering van 1853 en 1855 tevergeefs teen die gebruik van die Gesange protesteer het, sou nie tot rus kom nie. As die Kerk dan nie kan help om die las van sy gemoed af te kry nie, wend hy hom op 6 Julie 1856 tot Kommandant-Generaal M.W. Pretorius. Hierdie brief,¹⁵² moet insover dit die gemoed van die beswaardes openbaar, as

¹⁴⁷ Idem, p. 7.

¹⁴⁸ T.S.A. 371-48, fotostatiese afdruk, 4e Algemene Kerkvergadering 26 Desember 1855, p. 20.

¹⁴⁹ Idem, p. 21.

¹⁵⁰ Aangehaal uit S.P. Engelbrecht, a.w., p. 146.

¹⁵¹ Vgl. Gerdener: Boustowwe, p. 220.

¹⁵² T.S.A.: R.1132/56. (Sien bylaag 2).

een van die belangrikste dokumente¹⁵³ aangemerkt word in die wordingsgeskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.

In die brief noem hy in die eerste plek die volgende: “Daar der reets een groote deel van di gemijnte De Kerkraad en leeraar bedank heef.” Dit is nie baie duidelik wat Snyman hier bedoel het nie. ’n Groot deel van die gemeente het volgens hom, “De Kerkraad en leeraar” bedank. Dit is vatbaar vir meer as een interpretasie. Dit kan in die eerste plek sien op wat Kuijper noem “reformatie door breuke met de bestaande organisatie.”¹⁵⁴ In so ’n geval is dit ’n dolerende groep wat hom binne die gemeentelike grense onttrek aan die bestaande organisasie. Dit uit hom in onttrekking aan die gemeentelike lewe en werksaamhede. ’n Tweede moontlikheid is dat Snyman hier op onbeholpe wyse uitdruk dat hulle die gemeenskap met die kerk opgesê het. Na ons oortuiging moet hier ^[218] gekies word ten gunste van eersgenoemde moontlikheid¹⁵⁵ en wel om die volgende redes:

a) Die Boere was besonder godsdienstig en geheg aan die kerk as sodanig. Die deurgaanse houding van die “Doppers” was dat, as hulle uit die kerk tree, hulle geen ander vooruitsig het op enige bediening, waarvoor hulle nie kans gesien het nie. Hier was ook nog geen teken van sodanige vooruitsig nie.

b) As ds. Postma al ’n tydjie in Rustenburg is, verklaar hy: “Dezen dag bemerk ik ook klaar, dat het hier reeds vóór mijne komst *op het punt van scheuring stond.*”¹⁵⁶ (ek kursiveer). As “een groote deel van di gemijnte” alreeds finaal geskeur het en alle bande met die kerk verbreek het, moes Postma spreek van “scheuring” en nie van “op het punt van scheuring” nie.

c) ’n Derde, na ons mening onbetwisbare getuienis, is van “een Broeder van Marico,”¹⁵⁷ wat ds. Postma meegedeel het hoeveel hulle moes “doorstaan en lijden” as gevolg van hulle verset teen die Gesange. En, so gaan hy verder “tengevolge van het een en ander hadden zij zich ten laaste maar van de openbare dienst onthouden — en groote kinderen ongedoopt.” Hy deel mee dat hy namens 60 “zielen spreekt”. Dit dui ook weer, nie op opsegging van die gemeenskap van die kerk nie, maar wel op onttrekking aan die kerklike lewe.

In elk geval, watter betekenis ook al aan die woorde van Snyman geheg word, een ding staan vas en dit is dat ’n groot deel van die gemeente Rustenburg, uit protes, kerklik nie meer meegelewe het nie.

In die tweede plek kom in hierdie brief ’n ander baie belangrike aspek na vore. Die rede waarom hulle kerkraad en leraar bedank het, is: “omdat zij door die kerkelijke Kollegien niet geleerd en bestierd werd naar ons kristelijke belijdenis des geloofs die bepaald is door ons algemeene Sijnooden national gehouden te dordrig in het jaar 16 honderd 18 en 19.” Hier word dit vir die eerste maal in die Gesange-stryd openbaar dat die beswaardes ook in verset is teen die kerkregering. Hulle is beswaard omdat hulle deur die “kerkelijke kollegien niet geleerd en

¹⁵³ Dit kom nie tot sy reg by B.R. Kruger, a.w., pp. 150-151.

¹⁵⁴ A. Kuijper, a.w., p. 136.

¹⁵⁵ B.R. Kruger, a.w., pp. 150-151, meen hulle het “die gemeenskap van die Kerk opgesê.” Ons wil heeltemal toegee, dat die woorde van Snyman vir dié interpretasie vatbaar is, maar dit lyk vir ons onwaarskynlik.

J.V.C, in “Almanak van die Geref Kerk in S.A.” (1936) spreek hom ook met ’n mate van versigtigheid hieroor uit as hy na aanleiding hiervan meld van ’n afskeiding voor ds. Postma as “feitelik reeds ’n voldonge feit.” “Feitelik” het hier ’n reserverende inhoud.

¹⁵⁶ Reisjournaal. 4 Desember 1858.

¹⁵⁷ Reisjournaal, 3 Desember 1858. Marico het toe ressorteer onder die gemeente Rustenburg.

bestierd”¹⁵⁸ (kursivering van my) word volgens Dordt nie.

[219] Die term “kerklike kollegien” in die kerklike lewe in S.A. het sy oorsprong by die Reglement van 1824, wat weer op sy beurt “ontleend is aan het Algemeene Reglement op het bestuur der Nederl. Herv. Kerk 2 Januarie 1816.”¹⁵⁹ In Artikel 1 en 2 van die Reglement 1824 word bepaal: “Art. 1. Het bestuur der Hervormde Kerk word uitgeoefend, Gemeentelijk, Ringsgewijze en Sijnodaal.

Art. 2. De leden der Kollegien, waaraan dit onderscheiden bestuur, volgens na te meldene bepalingen wordt opgedragen, stemmen altijd hoofdelijk.”¹⁶⁰ Die term “hooger kerkelijk Collegie” is ook opgeneem in die “Wetten en Bepalingen” van 1842, wat soos ons nog sal aantoon, in sy wese kollegialisties was, waarvan die wesensinhoud ook weerspieël is in die kollegialistiese benaming¹⁶¹ “hooger kerkelijk Collegie.”

Wanneer die beswaardes in Rustenburg by die kerkraad en leraar bedank omdat hulle deur die “kerklike kollegien niet geleerd en bestierd word naar ons kristelijke belydenis des geloofs,” dan is dit ’n protes teen die wyse van kerkregering. Ons moet duidelik daarop let dat Snyman die werk van die “kollegien” verbind aan die uitlewing van hulle “kristelijke belijdenis des geloofs”¹⁶² en ons sal nog aantoon dat dit juis die Kollegialisme was, wat mede daarvoor verantwoordelik gehou moet word, dat hulle hulle belydenis nie kon uitleef soos hulle in hulle gewete voor God oortuig was, dat dit moet geskied nie.

Dat die beswaardes in hulle jarelange stryd hierdie kerkregtelike aspek aangevoel het, wil ons vir geen oomblik betwyfel nie. Maar dit was ongeleerde mense, die eenvoudiges,¹⁶³ in die land. Hulle het wel ’n fyne aanvoeling gehad, maar kon die dinge nie goed beredeneerd stel nie, en dit is seker soveel te meer waar van ingewikkelde kerkregtelike beginsels^[220] en stelsels. Snyman en die andere het egter wel mettertyd van die onderliggende kerkregtelike stroming iets meer gesnap en nou daaraan uiting gegee.

Die gebruik om die hulp van die wêreldlike owerheid in te roep om kerklike sake te besleg,¹⁶⁴ word hier ook wel deeglik bedoel. ’n Nadere aanduiding hiervan vind ons in ’n brief

¹⁵⁸ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 146 gee ’n vertaalde weergawe in Afrikaans van hierdie brief van Snyman omdat dit volgens hom tereg moeilik verstaanbaar is in die oorspronklike vorm. Die woorde “kerklike kollegien” in die oorspronklike, vertaal prof. Engelbrecht “kerklike vergaderings”. Taalkundig kan dit wel, maar dit maak ’n hemelsbreë verskil aan die kerkregtelike wesenlike betekenis van hierdie woord.

B.R. Kruger, a.w., pp. 150-151, maak geen melding van hierdie kerkregtelike aspek nie. S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, p. 256, sê tereg: “ontevredenheid met die kerkregering blyk duidelik” uit die brief van Snyman, hoewel hy dit nie nader verklaar nie. J.V.C., in “Almanak van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika” (1936), p. 168, sien ook hierin ’n “kwessie” van “kerkregering” maar in sy verdere verklaring beperk hy dit eensydig tot die gebruik van ds. Van der Hoff “om in kerklike sake en moeilikhede die hulp van die wêreldlike owerheid in te roep.”

¹⁵⁹ H.J. Royaards: De Ned. Gereformeerde Kerk in haar kerkrechtelijken Toestand vooral in betrekking tot Nederland, Ned. Archief, Deel VIII, pp. 285-286.

¹⁶⁰ A. Dreyer: Boustowwe, Deel III, p. 215.

¹⁶¹ Vgl. T.N. Hanekom, a.w., p. 312.

¹⁶² J.V.C., a.w., p. 168, verbind hierdie woorde ten onregte uitsluitend aan die “Nederlandse Geloofsbelijdenis.”

¹⁶³ In die goeie sin van die woord.

¹⁶⁴ Vir tiperende voorbeelde hiervan vgl. J.V.C., a.w., pp. 169-170. ’n Ander voorbeeld hiervan is toe Erasmus deur die Algemene Kerkvergadering 1853 onder sensuur geplaas is vir ’n tydperk van ’n jaar

van J. Groenendaal uit die O.V.S. aan prof. Lauts. Hy deel mee dat, in die Van der Hoff-Smellekamp-episode, waarin eersgenoemde, om kerklike sake te besleg, gesteun het op die arm van die staat,¹⁶⁵ “de Psalmisten zijn gescheiden, gebleven aan de zijde van Smellekamp.”¹⁶⁶ En ons voel oortuig daarvan dat juis hier die gebruik, deur ds. Van der Hoff op die spits gedryf, die beswaardes meer in kerkregtelike aspekte laat belangstel het, en hulle gedagtes daaromtrent tot meerdere ryphed gebring het.

Die gebruik by ds. Van der Hoff om die wêreldlike owerheid te gebruik om kerklike sake te besleg, het selfs in wyer kring protes uitgelok. In die sogenaamde Smellekamp-saak. is byvoorbeeld in ’n suiwer kerklike aangeleentheid, die hulp van die Volksraad en later selfs van die Krygsraad ingeroep om hom te bestraf.¹⁶⁷ Dit is hoogs waarskynlik na aanleiding hiervan dat H.S. Bosman van Mooirivier in Desember 1856 aan Komdt-Genl. M.W. Pretorius skryf: “Waar is er dog ooit gehoord, dat de Kerkraad hun gesag van Gods wege versaaft het bestier der gemeenteleden overlaat, dat sij sitting neemt in het geregsplaats der politiek voor een publiek in handelt met kreigsoversten over het bestier van Christus Kerk, alsof er geen Kerke Orde bestaat, van Christus voorgeschreven of nagelaaten...”¹⁶⁸ Met hierdie caesaropapie kon die Gereformeerdes hulle nie vereenselwig nie.

Ds. Van der Hoff as Hollander, afkomstig van die Hervormde Kerk in Nederland, was gewoon aan ’n bevoorregte Staatskerk; “immers had de koning in 1815 bij den eed op de Grondwet de handhaving van de ^[221] rechten der Gereformeerde Kerk bezworen.”¹⁶⁹ En in die handhaving van hierdie regte het die staat dikwels met die ferme hand van die gereg ingegryp.¹⁷⁰

’n Derde aspek waarop in die brief van Snyman gewys moet word, is dat hy en sy geesverwante nie maar ligvaardig van die kerk wou wegbreek nie. Hy herinner aan die weg van reformasie wat ook in die Transvaal gevolg is: “het is nu dri jaaren dat ik mit mijn meedebroeders besig was en tod nog over det stuk des tweedrags om het door de hijlig woord des Heeren tot eenshijd te brengen in hed gebrijk der hijlige dingen.” En wat die huidige aanbetref, getuig hy van homself: “ik soude haar verlaaten,” maar hy wil hom nog nie onttrek nie “sonder seg nog eens te sin of er geen verandering sal geschiedin.”

Dit is duidelik: die beswaardes het ook hier in Transvaal altyd meer gekonsolideerd geraak, en hulle kon maar nie rus vind vir hulle gemoed nie. In ’n ooreenkoms wat die gemeente Rustenburg aangegaan het op 17 November 1857 om apart ’n predikant te beroep, spreek die invloed van die Gereformeerdes, op enkele punte baie duidelik. Enkele artikels lui soos volg: Art. 8: “verlangen sij dat die leeraar alhier vrij zal zijn in het godsdienst houden en onder ons

omdat hy beswaard oor die Gesange, skerp taal teenoor die kerk gebruik het. ’n Aanklag teen hom is toe ook na die Volksraad gestuur “om ook hare maatregelen tegen dezen persoon te nemen, als zijnde hij volgens het gevoelen van den kerkeraad, gevaarlijk voor de rust van den Staat.” Hy is aangesê om hom stil en rustig te gedra anders moes hy 500 Ryksd. boete betaal, waarop die Volksraad besluit dat dergelijke lasteringe teen die kerk met 800 Ryksd. boete bestraf sal word en by volharding met verbanning. (Vgl. Gerdener: Boustowwe, pp. 210-211 en B.R. Kruger, a.w., p. 147, voetnoot 82.)

¹⁶⁵ Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 100-105.

¹⁶⁶ Gerdener, a.w., p. 589.

¹⁶⁷ Vgl. Gerdener: Boustowwe, pp. 215-217; S.P. Engelbrecht, pp. 100-105.

¹⁶⁸ T.S.A. R.1260/56.

¹⁶⁹ J.C. Rullmann: De Afscheiding, p. 99. Vgl. ook Hoofstuk III van hierdie studie. Met “Gereformeerde Kerk” word in bogenoemde aanhaling die by ons meer bekende “Hervormde Kerk” bedoel.

¹⁷⁰ Idem, pp. 99-104 en veral ook hoofstukke XII en XVI.

niets te weten als overeenkomstig zijn eerwaardes ambt en volgens Christus instelling te handelen.” Art. 9: “daar er gerugstens gehoord word dat die leeraar den wel Eerwaarde d. v. der Hoff sou benoemd wees als hoofd leeraar in dit republiek is het verlangen dezer gemeente dat het also niet zal zijn maar dat alle leeraaren in het land wonende, in gelijke betrekking sal staan.” Art. 10: “Verlangen sij dit wanneer alhier een geestelijke kwestie sou bestaan tusschen leeraar en gemeente, die door het thans bestaande Kerke bestier niet kan beslist worden, het voorreg te hebben eene commietie te kunnen uitnodegen uit het schoot der sijnode of eene commietie af te vaardegen naar het sijnode ten einde die kwestie te beslessen op dat alle misgevoelens kan “*ophouden*”. (Kursivering in oorspronkelike.) Art. 11: “is sij eenparig van gevoelen den wel Eerwaarde heer d. v. der Hoff beleefdelijk te bedanken als leeraar van det district en te verzoeken als consulent tot tijd en wijl dat sij alhier voorsien ben van een leeraar.”¹⁷¹

Uit die aangehaalde artikels blykt duidelik die misnoeë oor die gebruik om die wêreldlike owerheid in te roep vir beslegting van kerklike sake, en terselfdertyd ook ’n ontevredenheid met ds. Van der Hoff. Wat laasgenoemde aanbetref, word dit nie nader verklaar nie; waarskynlik hou dit ^[222] verband met ds. Van der Hoff se afwykinge van die gereformeerde leer en sy beskouing oor gebondenheid aan die belydenis. Ons kom later hierop terug.

Na aanleiding van hierdie ooreenkoms het die Gereformeerdes nou ook daadwerklik pogings aangewend om ’n predikant vir Rustenburg te bekom.

Volgens ’n brief wat J.J. Venter van Bloemfontein op 10 Maart 1858 aan J. Van Andel¹⁷² gerig het, het hy besoek gehad van S.J. Kruger en P. Snyman van Rustenburg waarop ’n blanko beroepsbrief na ds. Callenbach van die Herv. Kerk in Nederland gestuur is om ’n predikant vir Rustenburg te bekom. Voordat hierop enige reaksie kon kom, was ds. Postma al op weg na die Transvaal. Hierdie poging van Rustenburg in samewerking met J.J. Venter het dus misluk.

Op die ooreenkoms wat die Gereformeerdes in Augustus 1858 met die kerkraad Rustenburg aangegaan het om ds. Postma as hulle predikant te bekom, binne die bestaande Ned. Herv. kerkverband, het ons reeds gewys.¹⁷³

Teen hierdie agtergrond dan moet die ontmoeting van ds. Postma en die anti-gesange-mense van Rustenburg gesien word. Wanneer Postma in sy joernaal neerskryf: “ik ontwaar hier een stryd! Er zijn die de Evangelische Gezangen niet zingen, en verlangen overeenkomstig de grondwet dezer Republiek door onze Kerken geholpen te worden, *waarnaar ze lang gedorst en gezocht hebben*” (kursivering van my) kan met veiligheid gesê word dat Postma, die volle omvang en diepte van hierdie woorde, op daardie moment nie deurgrond het nie.¹⁷⁴ Ja, hulle het “lang gedorst.” Die openlike spore van hulle stryd lê sover terug as 1833, en dit was nou 1858. Maar het hierdie mense self die volle omvang en diepte van hulle stryd deurgrond? Het hulle self die diep dogmatiese en gekompliseerd kerkregtelike implikasies van hulle stryd deursien? Het hulle self besef dat dit eintlik nie slegs ’n stryd was teen onregsinnige Gesange nie, maar in sy diepste wese, soos ons nog sal aantoon, ’n stryd teen die gees van die eeu, ’n stryd teen die stroom van die tyd? Het hulle besef dat dit eintlik ’n stryd was teen Aufklärung en Supranaturalisme, teen die gety van die Revolusie? Het hulle besef dat hulle gestry het teen die uitloper van dit alles, die *Liberalisme* van die negentiende eeu wat aan die mens met “sy

¹⁷¹ T.S.A. R 17 1789/57.

¹⁷² Kopie van die brief in Argief O.V.S. Hooge Geregthof O.V.S., Bylaag 13b, by saak J.J. Venter e.a. teen Geref. Kerk Bethulie, Januarie 1879.

¹⁷³ Vgl. Hoofstuk VIII.

¹⁷⁴ Reijournal, 10 November 1858.

die selfstandigheid, selfgenoegsaamheid en soevereiniteit”¹⁷⁵ eintlik die gesag toegeken het, wat op kerklik konfessionele terrein gelei ^[223] het tot leervryheid, op kerkregtelike terrein tot die onheilige Kollegialisme?

Na ons oortuiging het hulle hierdie omvang en diepte van hulle stryd nie wel omlynd deurgrond nie. Dit was eenvoudige ongeleerde mense. Hulle het geen Cesar Malan of ’n Hendrik de Cock gehad wat kon lei en die dinge wel omlynd kon formuleer nie. Hulle was maar net “Doppers” wat kinderlik gelowig gebuig het voor die gesag van Gods Woord, die enigste band vir die gewete. En ondergeskik hieraan het hulle op die lang tog van stryd en verguising, ’n gids gehad, die drie Formuliere van Eenheid en “ze gaat op die belijdenis af als het eenige Kompas dat haar veilig door de velerlei uitleggingen van het Woord in de waarachtige beteekenis van dat Woord inleidt.”¹⁷⁶ Gebondenheid aan en liefde tot Gods Woord, die bron en lig van hulle lewe, insig in die konfessie, die gids op hulle weg van stryd, het hulle ’n deeglike onderskeidingsvermoë besorg, wat, al kon hulle die dinge nie altyd wel omlynd en deeglik beredeneerd omskryf nie, hulle tog in staat gestel het om met ’n fyn intuïtiewe Calvinisties-gereformeerde aanvoeling te onderskei tussen waarheid en dwaling.

Hierdie konserwatiewe “Dopper” dan, “wat niks anders als Doppers wil wees nie,”¹⁷⁷ ’n skeldnaam wat vir hulle ’n ere naam geword het, dit is hulle, wat Postma in Transvaal ontmoet, en dit is in verband met hulle dat hy verklaar: “ik ontwaar hier een strijd.”¹⁷⁸

v. *Postma vervul sy opdrag:*

a. *Voorlopige verblyf in Rustenburg:*

Ons het alreeds, na aanleiding van ds. Postma se ontvangs in Natal en sy vervoer na Transvaal, gewys op die toegewing van die kerkraad van Rustenburg aan die Gereformeerdes dat hulle ds. Postma as predikant mag bekom.

Ds. Postma is per brief vriendelik verwelkom deur president M.W. Pretorius.¹⁷⁹ Op 10 Desember 1858¹⁸⁰ het hy die President ’n besoek gebring en die volgende dag was dit weer sy voorreg om die President te ontvang. Ds. Postma het hom ’n nuwe Statebybel as geskenk gestuur¹⁸¹ waarop hy ’n vriendelike bedankingsbrief ¹⁸² ontvang het.

^[224] Ook ds. Van der Hoff het hom ’n hartlike welkom toegeroep met “huis en tafel staan bij mij voor u open.”¹⁸³

Om die verdere verloop van sake te verstaan, moet ons net weer herinner aan twee van die voorwaardes waarop die kerkraad van Rustenburg, op 30 Augustus 1858, die toegewing gemaak het aan die Gereformeerdes, waardeur hulle ds. Postma as predikant kon bekom. Dit lui:

1. De leeraar die als afgevaardigde bovengemeld komt zal zich onderwerpen aan 's lands

¹⁷⁵ T.N. Hanekom, a.w., Inleiding p. xii.

¹⁷⁶ A. Kuijper, a.w., p. 26.

¹⁷⁷ Dr. O’Kulis, a.w., p. 17.

¹⁷⁸ T.a.p.

¹⁷⁹ Brief 18 November 1858. (Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. d. G.K.*, p. 105)

¹⁸⁰ Vgl. Reisjournaal, 10 Desember 1858.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² T.S.A. R. 2523/58.

¹⁸³ Brief 11 November 1858. (Gepubliseer in D. Postma, a.w., pp. 105-106.)

grondwet, en bepaaldelĳk aan Art. 9, 20, 23.

2. Hij zal zĳn dienstwerk onder de gemeente niet mogen aanvaarden voor en aleer Z. Eerw. verschenen is voor een Algemeene Kerkvergadering uit de onderscheidene gemeenten der Z.A. Republiek, die geregtig zal zĳn genoemden leeraar in het stuk der geloofsbelijdenis te onderzoeke*n*.¹⁸⁴

Hier moet veral gelet word op die tweede voorwaarde hierbo genoem. Dit is dan ook in die lig daarvan dat die volgende gebeure gesien moet word.

In Rustenburg waar ds. Postma vertoef het tot 21 Desember, het hy op 18 November¹⁸⁵ 'n kerkraadsvergadering gelei en is hy versoek om inmiddels in die gemeente die Woord te bedien. Gedurende hierdie tyd het hy heel wat “te paard”¹⁸⁶ rondgereis, en so kennis gemaak met Rustenburg en sy mense. Postma het wel deeglik onder die indruk gekom van die verdeeldheid in die gemeente. Hy het bemerk “dat het hier reeds vóór mijne komst op het punt van scheuring stond.”¹⁸⁷ Postma was geen skeurmaker en twissoeker nie, daarom dat hy ook op bogenoemde gewaarwording, soos volg reageer: “Mijn arbeid en zucht daartegen is: Och Heere! mogt het nog kunnen voorkomen worden.”¹⁸⁸ Postma wou geen skeuring nie. En juis hierdie dreigende skeuring wat hy wou afweer, ook in die lig van sy opdrag dat hy sy hulp kom bied aan die Transvaalse Kerk en nie aan 'n beswaarde groep nie, het Postma diep onder die indruk gebring van sy uiters verantwoordelike posisie. Duidelik spreek dit uit sy eie woorde: “Hoewel ik in het gebed zoozeer te kort kom, kan ik thans toch beter dan ooit verstaan, hoe onze Heere Jezus nachten in het gebed kon doorbrengen voor zĳn toekomstig koninkrijk als ik besef, dat ik, arm zondaar, en gebrekkige dienaar des Heeren hier alleen onze Kerk van meer dan vijftig duisend zielen^[225] vertegenwoordig en hier sta voor de Kerk van heel de Republiek als afgevaardigde, met het oog op hare toekomst, maar dat over die zaak wel of kwalijk zal geoordeeld worden. Ach Heere! wat zullen wij miertjes toch uitvoeren?! En toch, ja, Gij roept ons soms tot meer dan Engelen-werk!”¹⁸⁹

Na aanleiding van die tweede voorwaarde, t.w. dat ds. Postma voordat hy dienswerk kan aanvaar, eers na sy geloofsbelydenis ondersoek moes word, was daar twee voorlopige byeenkomste voor die Algemene Kerkvergadering van 10 Januarie 1859 waarop nou die aandag gevestig moet word.

b. *Aanbieding van hulp en ondersoek “in het stuk der geloofsbelijdenis.”*

b. i. Voorlopige byeenkoms te Potchefstroom 27 Desember 1858:

Op 11 November 1858¹⁹⁰ het ds. Van der Hoff ds. Postma uitgenooi om met Kersfees na Potchefstroom te kom waar op die 27ste Desember dan 'n “kerkelyke byeenkomst” gehou sal word “om te beraadslagen over de belangen der kerk alhier.” Op 22 Desember arriveer ds. Postma in Potchefstroom waar hy buite die dorp deur die President, ds. Van der Hoff en nog enige andere ontmoet is.

¹⁸⁴ Kerkraadsnotule Ned. Herv. Gem. Rustenburg 30 Augustus 1858, Ned. Herv. Kerkargief, Pretoria.

¹⁸⁵ Reisjournaal, 18 November 1858

¹⁸⁶ Idem, 1 Desember 1858.

¹⁸⁷ Idem, 4 Desember 1858. Op die pogings van die anti-gesange-mense om die gesange verwyder te kry en die verdeeldheid het ons alreeds gewys. Kom later op die uitspraak van Postma terug.

¹⁸⁸ Reisjournaal, 4 Desember 1858.

¹⁸⁹ Reisjournaal, 13 Desember 1858.

¹⁹⁰ Brief opgeneem in Reisjournaal, 26 November 1858.

Dit was Nagmaal op Kersfees Saterdag 25 Desember. Die vorige dag, by geleentheid van die voorbereidingsdiens, het ds. Van der Hoff ds. Postma plegtig aan die gemeente voorgestel en hom van die kansel af “de rechterhand der gemeenschap” gereik. Saterdagmiddag het ds. Postma gepreek en by die geleentheid het hy die gemeente plegtig betuig “onze bereidvaardigheid tot hun hulp, terwyl ik ook mijne rechterhand uitstreckte en haren leeraar toereikte en zeide: Alzoo reikt Nederlands Kerk u de helpende hand.”¹⁹¹

Hierdie woorde van Postma aan Van der Hoff is van historiese sleutelbetekenis. Hierin vat Postma in ’n enkele sinsnede die primêre motief, nadere doel van sy afvaardiging en vervulling daarvan saam. Die Nederlandse Chr. Afg. Geref. Kerk kom bied die Transvaalse kerk ’n helpende hand aan. Dit was vir Postma ’n “heerlijke stonde – gevoelig oogenblik.” ’n Mens kan begryp dat dit vir Postma ’n gevoelige oomblik moet gewees het. Vir die eerste keer sinds sy aankoms in Transvaal is daar nou ’n meer offisiële kontak, en vir die eerste keer is hy in die geleentheid om sy opdrag te vervul deur “in naam onzer Kerk die Gemeente de ^[226] hand, die haar wil helpen en schragen”¹⁹² aan te bied. Dit is duidelik dat die beswaardes Postma probeer beïnvloed het teen ds. Van der Hoff en die Ned. Hervormde Kerk, want hy getuig self dat hy met vrymoedigheid die hulp aangebied het, dat hy niks ontdek het “waardoor mijn geweten bezwaard werd. (Ik bleef dus het goede gelooven, zoo lang ik niet van het tegendeel overtuigd werd.)”¹⁹³

Op Maandag, 27 Desember 1858, het die voorlopige byeenkoms plaasgevind. Daar was ’n mate van opgewondenheid onder die groot aantal aanwesiges omdat hulle nie geweet het hoe sake sou verloop nou dat hier ’n predikant is wat geen Gesange laat sing nie. “De bezorgdheid echter week spoedig voor goede hoop en goede verwachting, toen men de beide leeraars zoo vriendschappelijk en vertrouwelijk met elkander zag omgaan, na zulk eene korte kennismaking.”¹⁹⁴ Postma het die vergadering oor sy koms ingelig en spoedig was dan ook die kwessie van die Gesange ter sprake. Ds. Postma het “zeer mildelijk daaromtrent zijn gevoel en geopenbaard,”¹⁹⁵ waarop besluit is om aan die Algemene Kerkvergadering 10 Januarie 1859 voor te stel om die predikante vry te laat om Gesange op te gee en die gemeentelede vry te laat om saam te sing of nie as dit opgegee word. Die verslag hieromtrent lui:

“De Heer Postma nam hierin genoegen, en zoo eindigde deze bijeenkomst in den besten geest.”¹⁹⁶ Dit is duidelik: die gemoedere was gekalmeer en hiertoe het veral twee sake bygedra, t.w. die vriendskaplike verhouding tussen di. Postma en Van der Hoff, en ds. Postma se “zeer mildelijk” standpunt t.o.v. die Gesange.

b. ii. Voorlopige byeenkoms te Rustenburg 3 Januarie 1859:

Op 1 en 2 Januarie 1859 het di. Postma en Van der Hoff saam die Nagmaalsdienste te Rustenburg waargeneem. Op 3 Januarie het die tweede voorlopige byeenkoms op Rustenburg plaasgevind: “Hier openbaarden de beide partijen, omtrent de Evangelische Gezangen zich scherper tegen elkander, en die voor de Gezangen zijn bitter in uitdrukkingen,”¹⁹⁷ aldus Postma in sy verslag oor die byeenkoms. Op die byeenkoms het skerp woorde geval. ’n Ondersteuner van die Gesange het selfs gesê: “wanneer men de Gezangen wegnam, was het voor hem even

¹⁹¹ Reisjournaal, 25 Desember 1858.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Staats Courant, 31 Desember 1858. ’n Verslag van die verrigtinge het in hierdie uitgawe verskyn.

¹⁹⁵ Ibid. Ons kom later terug op Postma se standpunt t.o.v. die Gesange.

¹⁹⁶ Staats Courant, 31 Desember 1858.

¹⁹⁷ Reisjournaal, 3 Januarie 1859.

zoo ^[227] alsof men den Heere Jezus wegnam.” ¹⁹⁸ Ds. Van der Hoff het hier ook duideliker en besliester standpunt t.o.v. die Gesange ingeneem. Sy standpunt t.o.v. die Gesange was: “de Geest die in de Evangelische gezangen spreek, openbaart zich aan onzen geest, als de geest der waarheid. Blijmoedig gehoorzamen wij dus dien geest en laten het aan anderen vrij om “den letter van Dordt te volgen.”¹⁹⁹

Dit is duidelik dat gevoelens op hierdie byeenkoms hoog geloop het. Veldkornet Nicolaas Basson se uitbarsting: “eer de Gezangen uit de Kerkedienst verwijderd zullen worden, zal het bloed vandaag hier loop,”²⁰⁰ is wel ’n aanduiding van die hoë spanning. Deur tussenkoms van S.J.P. Kruger is die gemoedere kalmeer.

Hierdie vergadering het seker nie daartoe bygedra om ’n dreigende skeuring af te weer nie. Ook Postma meen na hierdie vergadering “dat het welligt daarop uitloopt dat ik in apostolischen zin de Kerk hier zal moeten stichten.”²⁰¹ Postma het ’n voorsmaak van wat gaan kom, maar hy wil dit nie en vermaan tot “lijdzaamheid”²⁰² en doen steeds sy uiterste bes om die pro-gesange-mense “tot betere gedachten te leiden met de H. Schrift.”²⁰³

b. iii. Die Algemene Kerkvergadering 10 Januarie 1859 te Pretoria:

Terwyl die vorige byeenkomste slegs van voorlopige aard was, sou Postma nou op die Algemene Kerkvergadering van 10 Januarie 1859 te Pretoria, na aanleiding van die reeds vermelde ooreenkoms met die kerkraad van Rustenburg, ondersoek word “in het stuk der geloofsbelijdenis.”

Postma het eers die doel van sy koms meegedeel, waarna hy ondervra is t.o.v. sy leer. Hieroor het hy voorgelees uit die Handeling van die Sinodes 1836 en 1857. Uit die van 1836 het hy voorgelees uit “De acte van verbintenis” waarin die volgende t.o.v. die leer vasgestel is: “Wij ondergeteekenden Bedienaren des Goddeijiken Woords en Ouderlingen der gemeente Jesu Christi, afgevaardigd uit... verklaren bij deze opregtelijk en in goede conscientie, dat wij van harte gevoelen en gelooven, dat al de artikelen en stukken der leer, begrepen in de Belijdenis des Geloofs, den Catechismus en de Leerregels der Synode van Dordrecht, gehouden in 1618 en 1619, in alles met Gods Woord ^[228] overeenkomen. Belovende wij derhalve, als in de tegenwoordigheid Gods dat wij de voorzeide leer naarstiglijk zullen leeren en handhaven, verwerpende alle dwalingen, die daartegen strijden...”²⁰⁴

Uit die Acta van 1857 het Postma voorgelees uit die “Opentlijke Verklaring”²⁰⁵ waarin die Sinode in wese dit van 1836 herhaal het. En wat sy gehegtheid aan die belydenis aanbetref, het Postma meegedeel: “hoe ik door Gods genade daarin van mijne jeugd af had geleefd, zelfs onder de bittere vervolging in Nederland, en dat ik met zulk een hart tot hen was gekomen.”²⁰⁶

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Staats Courant, 18 Februarie 1859; Gerdener, a.w., p. 653. Vgl. ook verklaring P.C. de Jager in D. Postma: Gesch. d. G.K., pp. 116-117.

²⁰⁰ D. Postma: Gesch. d. G.K., p. 117.

²⁰¹ Reijournal, 5 Januarie 1859.

²⁰² Aldus sy verslag aan die Sijn. Com., d.d. 8 Junie 1859, soos gepubliseer in D. Postma: Gesch. d. G.K., p. 118.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Handelingen Sijnode Chr. Afg. Geref. Kerk, 1836, art. 4.

²⁰⁵ Handelingen Sijnode Chr. Afg. Geref. Kerk, 1857, art. 17.

²⁰⁶ Reijournal, 10 Januarie 1859.

Insake ondersoek na die kerkregering,²⁰⁷ het hy voorgelees uit die “Kerkelyk Handboekje” wat daaromtrent in die “Bericht”²⁰⁸ en “Voorrede” vermeld is. In die “bericht” is onomwonde verklaar: “volledig erkent de vergadering de Kerkordening van de Sijnode, gehouden te Dordrecht in den jare 1618 en 1619.” In dié verband het ds. Postma ook gespreek “over de ware vrijheid van Christi Kerk en hoe zich de Staat (het Gouvernement) nevens de Kerk dient te gedragen.”

Teen die leer en kerkregering van die Chr. Afg. Geref. Kerk en sy afgevaardigde, ds. Postma, het die Algemene Vergadering blykens die notule geen beswaar gehad nie. Aan die gestelde voorwaarde is dus nou voldoen en die Gereformeerdes van Rustenburg wat reeds sodanige ooreenkoms met die kerkraad gehad het, kon nou alle hoop hê om ’n predikant binne die bestaande kerkverband te bekom, wat die Evangeliese Gesange nie laat sing nie. Daar sou egter skielik ’n wending kom wat van ingrypende betekenis sou wees.

Die voorsitter, ds. Van der Hoff, het ds. Postma nou ook ondervra na sy gevoelens oor die Gesange. Ds. Postma het dit soos volg gestel:²⁰⁹

“Aangaande het zingen van Gezangen in de Kerk, waarvan de tekst niet in den Bijbel staat, is mijn oordeel kort en eenvoudig:

1. Heeft eene Kerk zoodanige met vrede van de Gemeente in 't gemeen en zijn ze *rechtzinnig* dan durf ik die Kerk daarin niet veroordeelen, noch haar daarover bemoeielijken, gelijk ik op mijne doorreis betoond heb.

2. Maar houdt de Kerk zich alleen aan de Gezangen, waarvan de tekst ^[229] in den Bijbel gevonden wordt, die is zeker op den veiligsten weg. En dezen weg kan ik met volle vrijmoedigheid bewandelen.

3. Zijn er dus sommige leden gemoedelijk bezwaard over het zingen van Gezangen in de Openbare Godsdienstoefening, waarvan de tekst niet in den Bijbel gevonden wordt, dan dienen de anderen het ook na te laten want hierdoor zullen zij, uit broederliefde eene ergernis wegnemen, al waren zij zelve er nog niet van overtuigd. En dat te eerder daar men de Psalmen met eene vereenigde stem kan zingen. (Rom. 14.)

4. Kan men dat echter nog niet verkrijgen, dan raad ik, dat de Algemeene Kerkvergadering het aan de wijsheid en het geweten van elken leeraar overlaat om hierin te handelen naar zijn geweten, met inachtneming van den toestand der Gemeente; ten einde er om deze zaak geene verdeeldheid noch scheuring plaats vinde.”

Dit is baie duidelik: hierdie “zeer mildelijk”²¹⁰ standpunt van Postma het tot doel gehad die kalmering van die gemoedere en die versoening tussen die partye. Enkele uiters belangrike aspekte van Postma se standpunt oor die Gesange moet ons helder voor oë hou:

Ten eerste: Postma het nie ’n deurslaggewende en fundamentele beswaar gehad teen die gebruik as sodanig van *regsinnige* gesange in ’n erediens nie.

²⁰⁷ Oor die ondersoek na die kerkregering word in die notule van die Alg. Kerk vergadering 10 Januarie 1859, waarvan ds. v. d. Hoff voorsitter en skriba was, niks vermeld nie.

²⁰⁸ Reisjournaal, 10 Januarie 1859. Postma spreek van “voorberigt” i.p.v. “Bericht.”

²⁰⁹ Alhoewel ds. Postma se standpunt oor die Gesange in verskillende werke gepubliseer is, herhaal ons dit tog hier as ’n stuk van uiterste belang in sy lewe en werk. Dit is o.a. gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, pp. 119-120.

²¹⁰ *Staats Courant*, 31 Desember 1858.

Ten tweede: Hy beskou dit egter as die veiligste²¹¹ weg wanneer 'n kerk hom net hou aan “Gezangen waarvan de tekst in den Bijbel gevonden wordt.” Hierdie weg kan hy met volle vrymoedigheid bewandel.

Ten derde: Indien daar onregsinnige Gesange in gebruik is in 'n kerk, soos hy die Gesangbundel toe in gebruik, beskou het,²¹² dan raai hy tog aan dat dit in die wysheid van elke leraar gelaat word om te handel *volgens sy gewete* met inagneming van die bepaalde omstandighede van 'n gemeente, met die voorbehoud daarby, soos Postma eiehandig dit in kommentaar daarby gevoeg het, dat die weg tot reformasie dan altyd oop bly in liefde gevolg moet word totdat “*de waarheid wel triumferen.*”²¹³ (Kursivering deur *my.*)

Tot laasgenoemde advies het Postma hom onder die “gegeven omstandigheden” geroepe geag, en daaronder het hy selfs vrymoedigheid gehad om die hulp van die Chr. Afg. Geref. Kerk aan te bied. “Ik zag er wel ^[230] wat gevaarlijks in”, so deel hy mee, “maar ik durfde niet anders, alle omstandigheden in dezen lande in aanmerking nemende”²¹⁴ en met die doel dat oor die saak “geene verdeeldheid noch scheuring plaats vinde”.²¹⁵

Twee sake staan hier glashelder uit en dit is dit:

a). Postma het ernstiglik gepoog om met die kompromievoorstel 'n breuk in die kerk te vermy.

b). Die gebruik van Gesange as sodanig was vir hom geen genoegsame rede om sodanige breuk te bewerkstellig nie, mits in geval van onregsinnige Gesange die vryheid van die gewete nie aan bande gelê word nie, en die weg tot reformasie oopgehou en bewandel word.

Nadat ds. Postma nou ondervra is, insake leer en kerkregering en die vergadering sy standpunt t.o.v. die Gesange verneem het, het die Algemene Kerkvergadering van Transvaal op 11 Januarie 1859 soos volg besluit: “de kerkelijke inrichting zooals die thans hier bestaat, met hare Evangelische Gezangen, zal blijven bestaan en gehandhaafd worden.”²¹⁶

'n Kommissie is benoem om 'n brief op te stel waarin die besluit namens die vergadering aan ds. Postma bekend gestel is. Daarin word dank betuig teenoor ds. Postma en die Sin. Kommissie vir die hulp aangebied. En dan gaan die brief verder “U eerw. zij echter bekend, dat de kerk alhier bestaande is de Nederduitsch Hervormde Kerk, die benevens het boek der Psalmen, ook het evangelisch Gezangboek bij die kerk in gebruik, als een erkend kerkelijk boek heeft aangenomen en daarvan bij de openbare Godsdienst gebruik maakt. Die kerkelijke inrichting maar ook niets meer, wenscht de vergadering bovengenoemd dat hier zal in stand blijven.”²¹⁷ Met hierdie besluit is die vroeëre ooreenkoms met die Gereformeerdes, om Postma as predikant te bekom, sonder die sing van Gesange, dan nou ook verbreek.

Postma het, net nadat die besluit in die Algemene Vergadering geneem is, 'n antwoord

²¹¹ Let wel: hy maak nie 'n onderskeid van “reg” en “verkeerd” nie, maar veel sagter van “veilig” en “onveilig”.

²¹² Omtrent die bundel het hy in Elpis, 1860, p. 320, hom soos volg uitgelaat: “Voor mij zijn ze altoos geweest, over het geheel genomen, als èèn deel van het zogenaamde nieuwe licht van wege hunne liberale strekking. Zij passen beter den Remonstrant dan de Gereformeerde.”

²¹³ Aldus ds. Postma, soos gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 120.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ T.a.p.

²¹⁶ Gerdener, a.w., p. 224.

²¹⁷ Die brief gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, pp. 121-122. (Gerdener, a.w., pp. 224-225).

opgestel sodat hy by die ontvangs van die brief sy antwoord onmiddellik gereed gehad het. Hy antwoord hierop: “Het doet mij innig leed, dat ik mij volgens Gods Woord niet gerechtigd acht, om U Eerw. als Algemeene Kerkvergadering, onder uw genomen besluit, met het oog op de geopenbaarde gevoelens, die hulp onzer Kerk toe te zeggen. Ik acht dat ik gisteren dit genoeg uit Gods Woord en de Gereformeerde Kerkregering²¹⁸ heb aangetoond.”²¹⁹ Verder deel hy die ^[231] vergadering mee dat hy hom in die vervolg nie meer sal onthou van bediening van die bondseëls nie “overeenkomstig de kracht mijner goddelijke zending.”

Op dieselfde dag lewer ook 15 persone ’n brief in van o.a. die volgende inhoud: “Hoog Eerwaarde Vergadering! Ondergeteekenden zich bezwaard gevoelde over uw genomen besluit van heden morgen, omtrent de aangeboden hulp uit Neerlands Kerk, wenschen zij evenwel van die hulp gebruik te maken, zooals die door die Kerk wordt aangeboden, verklaarden door dezen vrijwillig dat zij van nu af treden uit uwe kerkelijke gemeenschap en wenschen te bestaan als eene Vrije Gereformeerde Kerk overeenkomstig de leer, tucht en dienst der vaderen, zooals die zich te Dordrecht, in de jaren 1618 en 1619 hebben geopenbaard in hunne Nationale Synode, de Kerkorde gewijzigd naar dat onze tegenwoordige omstandigheden het vorderen.”²²⁰

Die breuk in die Transvaalse Kerk was hiermee ’n voldonge feit, en dit was maar die eerste stap tot aparte kerkinstituering.

vi. Die besluit van die Algemene Vergadering 11 Januarie 1859 nader ondersoek:

Die besluit het gelui: “dat de kerkelijke inrichting, zooals die thans hier bestaat, met hare evangeliese gezangen, zal blijven bestaan en gehandhaaft worden.”²²¹

Onder hierdie besluit het Postma sy weg nie oopgesien om sy hulp vir die Transvaalse Kerk aan te bied nie. Om hierdie drastiese optrede van Postma, en sy latere verdediging van die Afskeiding in Suid-Afrika, in die regte perspektief te sien verdien hierdie besluit ’n nadere ondersoek. Want, al omvat dit een enkele sin, kulmineer hierin ’n jarelange stryd en is dit die besluit wat die finale breuk bewerkstellig het en gelei het tot die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, 11 Februarie 1859.

Om die sin en betekenis hiervan na te gaan moet ons vooraf daarop wys dat volgens die notule van die Algemene Kerkvergadering Desember 1855 vir die Republiek toe nog die Kaapse kerkwet²²² van krag was.

In 1857 het ds. Van der Hoff ’n kerkwet gereed gehad; dit is ook in ^[232] die Staats Courant van 28 Mei 1858 gepubliseer maar is nie deur die Volksraad bekragtig nie. Eers in 1863 is die eerste Wetboek van die Transvaalse Kerk deur die Volksraad bekragtig.²²³ In 1859 was die Kaapse Kerkwet dus nog die offisieel geldende wet vir die Transvaalse kerk.

Dit geld dus ook vir die belydenisgrondslag en die ondertekeningformulier van 1837²²⁴

²¹⁸ Hier moet dit lees “Kerkregering” soos Postma dit self neergeskryf het en gepubliseer is in D. Postma: *Gesch. d. G.K.*, p. 122, en nie “Kerkregeling” soos opgeneem in die Notule van die Alg. Kerkverg. 10 Jan. 1859. (Vgl. Gerdener, a.w., p. 225).

²¹⁹ Brief 11 Januarie 1859, gepubliseer in D. Postma: *Gesch. d. G.K.*, pp. 122-123. Vgl. Gerdener, a.w., p. 225.

²²⁰ Brief 11 Januarie 1859, onderteken deur 15 persone, o.a. die latere President van die Z.A.R., S.J.P. Kruger.

²²¹ T.a.p.

²²² Gerdener, a.w., p. 218.

²²³ Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 137-138.

²²⁴ K.K.A. 2/1. Akte van ondertekening 1826-1913.

wat by ds. Van der Hoff se legitimasie November 1852 in die Kaapse Kerk van krag was.

In die lig dan van hierdie deur die Transvaalse kerk aanvaarde konfessionele grondslag en kerkwette moet ons die besluit van 11 Januarie 1859 sien.

a. *Skriptuurlik konfessionele implikasie:*

Soos reeds daarop gewys is, het die Gesange op onkerkregtelike wyse die Kaapse kerk binnegekom, vanwaar dit ingedra is in Transvaal. Die besluit van die Sinode van Dordrecht 1618-1619 t.o.v. die kerksang, kon alleenlik weer deur 'n Sinode verander word. Wanneer die Gesange dan op die tafel van die eerste Algemene Vergadering 1853 in Transvaal kom, en die vergadering besluit om die Gesange “in de kerk te blijven behouden,”²²⁵ het dit daarmee die gebruik van die Gesangbundel in die Transvaalse Kerk officieel gesanksioneer. En hierdie offisiële sanksie is met die besluit van 11 Januarie 1859 herbevestig en opnuut beklemtoon.

Van besondere belang is nou dat die gebruik van die Gesangbundel gesanksioneer is sonder dat dit onderwerp is aan 'n deeglik Skriptuurlike, konfessionele toets. Dit tog was die roeping en taak van hierdie Algemene Vergadering, wat nog meer beklemtoon word, deur die feit dat die leersuiwerheid van die Gesange by 'n groep lidmate onder sterke verdenking was. Die Gesange was in dispuut. Hieroor spreek die Algemene Vergadering egter nie 'n enkele woord nie. Die vraag is: het hierdie Algemene Vergadering met hierdie houding nog gebuig voor die absolute gesag van Gods Woord wat “geheel het leven der kerk beheerscht?”²²⁶ Ook die sang in die kerk “is daarom aan dat Woord gebonden, moet op dat Woord gegrond zijn, en door dat Woord opgenomen worden in het nu nog altoos voortdurend Middelaarswerk van Christus onzen Heer. Een andere dienst dan die des Woords is er in de zichtbare kerk alzo niet.”²²⁷ In die sanksie wat verleen is aan die gebruik van die Gesange, het hierdie Algemene Vergadering nie gevra en gesoek na die eis van ^[233] Gods Woord nie. Dit sanksioneer 'n Gesangbundel met al sy dwaalleringe in lynregte stryd met die waarheid van Gods Woord. So is die waarheid en gesag van Gods Woord, deur die kerk, die draer van daardie Woord, geweld aangedoen. Deur die aanvaarding van die Gesange het die Kerk van Transvaal ook die bindende gesag van die belydenisskrifte ondermyn. Kuyper stel die plek van die belydenisskrifte in die kerk en die taak van die kerk ten opsigte daarvan soos volg: “Die belijdenis ontvangt de kerk dus, niet als gedachtevrucht van geleerde denkers, maar als dierbaar kleinood door den Heiligen Geest haar in de zielsworstelingen der geloovigen en in de bange nooden der kerk heerlijk toebereid. Ze vindt in die belijdenis een stuk van haar eigen leven. Ze koestert de belijdenis als het kostelijk document, waarbij haar triomf over ketterij en dwaling, dank zij 's Geestes inwerking, erkend is. Ze gaat op die belijdenis af als het eenige compas dat haar veilig door de velerlei uitleggingen van het Woord in de waarachtige beteekenis van dat Woord inleidt.”²²⁸ En die kerk “gedoogt nimmer dat eenig deel of stuk van haar prachtig organisme verminkt worde”²²⁹ natuurlik altyd “aan het Woord apellabel.”²³⁰ En daarom is die taak van die kerk t.o.v. hierdie “dierbaar kleinood” om “te waken voor heur handhaving.”²³¹ Die Algemene Vergadering het in sy houding t.o.v. die Gesange gefaal om die suiwerheid van leer in die kerk te handhaaf en die dwaalleer te bestry. Hier het ons te doen met die tipiese van die Liberalisme, “die gees van

²²⁵ Gerdener, a.w., p. 210.

²²⁶ A. Kuijper, a.w., p. 8.

²²⁷ A. Kuijper, a.w., p. 10.

²²⁸ A. Kuijper, a.w., p. 26.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid.

²³¹ A. Kuijper, a.w., p. 78.

verdraagsaamheid,”²³² ’n Christendom “bokant alle geloofsverdeeldheid.”²³³ wat lei tot die uiterste konsekwensie, leervryheid. Dit noop ons tot die konklusie dat die Hervormde Kerk in Transvaal in sy wese aan die invloed van die liberalisme nie geheel en al ontkom het nie. Uit die Gesange-stryd is dit wel duidelik dat die kerk die volle konsekwensies van gebondenheid aan die Woord van God en die belydenis nie gehandhaaf het nie. Anders moes daar met alle mag geprotesteer gewees het teen die houding van die Algemene Vergadering t.o.v. die Gesange. In dié verband is die vraag van belang wat die Transvaalse Kerk se standpunt was t.o.v. die konfessie.

Soos reeds aangedui is, was die Kaapse kerkwette en ondertekeningsformulier ook nog van krag vir die kerk in Transvaal.

Die Reglement, “Wetten en Bepalingen voor het Bestuur der Nederduitsche Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika”, deur die Sinode van 1842 goedgekeur, het sy finale sanksie gekry deur Ordonnansie 7 van 1843^[234] waardeur die staat die kerkregulasies van De Mist herroep het en die kerk die vryheid verleen het om sy inwendige sake self te reël.²³⁴ In die Ordonnansie is die belydenisskrifte van die kerk foutiewelik aangedui as “die leerstellings vervat in die Geloofsbelydenis van die Sinode van Dordrecht en in die Heidelbergse Kategismus.”²³⁵ Ons wil die verklaring van dr. Oberholster vir hierdie foutiewe aanduiding van die belydenisskrifte t.w. dat die amptenare William Porter en C.J. Brand eintlik daarvoor verantwoordelik was, aanvaar, maar sy verklaring vir die nalatigheid van die kerk om onmiddellik daarteen te protesteer, klink vir ons nie na die volle toedrag van sake nie.

Om hom daarop te beroep dat die kerk nie verwag het “dat daar ’n moontlikheid bestaan dat selfs die foutiewe aanduiding anders geïnterpreteer kon word as wat sy werklike belydenisskrifte is nie,²³⁶ kom vir ons nie oortuigend voor nie. Dr. Oberholster wil hierdie argument versterk met ’n beroep daarop dat die Sinode wel van sy Evangeliedienare by toelating tot die bediening vereis het om ’n akte te onderteken waarin elkeen moes verklaar: “dat ik de leer, in die aangenomen formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerk vervat ter goedertrouw aanneem en hartelijk geloof als overeenkomstig Gods Heilig Woord...”²³⁷ Hierdie bewysgrond, om sy standpunt te ondersteun, hou egter nie steek nie. Dr. Oberholster het nie daarmee rekening gehou nie dat in die ondertekeningsformulier die “formuliere van Eenigheid” juis nader aangedui is, met weglating van die Dordtse leerreëls.²³⁸

Ons kan nie ontkom aan die indruk nie dat ’n gees van indifferentisme t.o.v. die belydenisgrondslag hier ’n rol gespeel het. Hierdie art. in Ord. 7 van 1843 handel tog oor die “mees aktuele vraag vir die kerk van Christus sy belydenis.”²³⁹ As die kerk hom dan aanvanklik nie hieraan gesteur het nie, was dit dan nog bewys dat die belydenis “een stuk van

²³² T.N. Hanekom, a.w., p. 158.

²³³ Idem, p. 170.

²³⁴ Vgl. hiervoor J.A.S. Oberholster: Die Gereformeerde Kerke onder die kruis in Suid-Afrika hul ontstaan en ontwikkeling (H.A.U.M., Kaapstad, 1956), pp. 51-57.

²³⁵ J.A.S. Oberholster, a.w., p. 53. ’n Belydenisskrif genoem die “Geloofsbelydenis van die Sinode van Dordrecht,” het nie bestaan nie, terwyl die “Nederlandse Geloofsbelydenis” heeltemal weggelaat word.

²³⁶ A.w., p. 57.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ K.K.A. 2/1. Akte van ondertekening 1826-1913. Ons kom hierop terug. (Sien bylaag 3.)

²³⁹ T.N. Hanekom, a.w., p. 187.

haar eigen leven”²⁴⁰ was? Het die kerk hierin getoon dat hy die belydenis koester “als het kosteljk document, waarbij haar triomf over ketterij en dwaling dank zij 's Geestes inwerking, erkend is?”²⁴¹ Het die kerk in die indifferente aanvaarding van Ord. 7 getoon dat hy waaragtiglik nog^[235] behoefte het aan 'n belydenis “als het eenige compass dat haar veilig door de velerlei uitleggingen van het Woord in de waarachtige beteekenis van dat Woord inleidt?”²⁴²

Hierdie indifferente houding t.o.v. die belydenisgrondslag word verder bevestig deur die aanvaarde ondertekeningsformulier.

Wat binding van die predikante aan die belydenis aanbetref het die Sinode van 1837, hoewel slegs met 'n meerderheid van twee stemme, ten gunste van die quia-standpunt besluit,²⁴³ en is in die Reglement van 1842 ook die bepaling vir legitimasië in die Kaapse Kerk dienooreenkomstig gewysig. In die ondertekeningsformulier van 1837 wat by sy legitimasië ook deur ds. Van der Hoff onderteken is, word egter weer net gespreek van die Ned. Geloofsbelydens en die Heidelbergse Kategismus met weglating van die Dordtse leerreëls.²⁴⁴ En dat ds. Van der Hoff hierdie ondertekeningsformulier by sy legitimasië sonder gemoedsbeswaar kon onderteken, blyk ook wel uit sy negatiewe standpunt wat hy ingeneem het op die Algemene Vergadering van 1885 t.o.v. die leerstuk van die uitverkiesing.²⁴⁵ By hierdie selfde geleentheid het hy ook gepleit vir die sogenaamde “quatenus”-standpunt.

Uit bogenoemde is dit wel duidelik dat die belydenisgrondslag van die Transvaalse kerk en die standpunt van sy leidende figuur ds. Van der Hoff t.o.v. daarvan beslis afgewyk het van die gereformeerde opvatting daaromtrent.

Samevattend kom die Skriftuurlik-konfessionele implikasies van die besluit van 11 Januarie 1859 op die volgende neer: in plek van handhawing van, en onderwerping aan Skrif en Konfessie het hierdie besluit die valse leer, soos in die Gesange vervat, in die kerklike lewe geïk. Die Gesangbundel is nie onderwerp aan 'n Skriftuurlike regsinnigheidstoets nie, intendeel dit is heelhuids in die boesem van die kerk ingedra en in beskerming geneem. Hierin spreek duidelik die gees van verdraagsaamheid, die taal van die Liberalisme, wat dwaalleer binne die kerk verdra, 'n godsdienstige geloofsverdeeldheid waarin die vergadering, volgens Postma,^[236] ondubbelsinnig “hare anti-Gereformeerde gezindheid”²⁴⁶ betoon het. In sy diepste wese was dit in die woorde van Postma self “eigengoëddunke boven den Bijbel, hetwelk is tegen den Bijbel”²⁴⁷ en ons kan ook hier byvoeg eie goeddunke bo die bindende gesag van die

²⁴⁰ A. Kuijper, a.w., p. 26.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Vgl. T.N. Hanekom, a.w., pp. 185-187. Die poging van J. Beijer in sy “Journaal gehouden van Port Elizabeth naar Reddersburg in het jaar 1861” (Kaapstad, 1865), pp. 86-93 om te bewys dat die ondertekeningsformulier van 1837 eintlik 'n “quatenus”-standpunt is, is flou en onooruigend.

²⁴⁴ K.K.A. 2/1. Akte van Ondertekening 1826-1913. In 1873 is dit verander en al drie die belydenisskrifte genoem. Die uitlating van die Dordtse leerreëls was in ooreenstemming met die belydenisgrondslag van 1816 van die Hervormde Kerk in Nederland. (Vgl.) J. Bosch: Figuren en Aspecten uit de Eeuw der Afscheiding, pp. 10-11; L. Praamsma: Het Dwaze Gods, p. 19. W. Volger: De leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, pp. 21-49.

²⁴⁵ Vgl. Gerdener, a.w., p. 273.

²⁴⁶ D. Postma: Geprvoeerde Herinnering en teregtwijzing, p. 9 (Kaapstad 1871).

²⁴⁷ Aldus in sy verslag aan die Sijn. Com. Chr. Afg. Geref. Kerk. Vgl. Handelingen Sijnode Chr. Afg. Geref. Kerk 1860 te Hoogeveen, bylaag B. p. 72.

Konfessie, die uiterste konsekwensie van die Liberalisme van die negentiende eeu.

b. *Kerkregtelike implikasie:*

Soos reeds aangetoon was in 1859 nog die Kaapse kerkwet die officieel geldende wet vir die Transvaalse kerk.

In die lig hiervan moet dan ook die kerkregtelike implikasie van die besluit van 11 Januarie 1859 gesien word.

Die Kerklike wette en bepalinge soos vasgestel deur die Sinode van 1842, gesanksioneer deur die van staatsweë Ordonnansie 7 van 1843, het gelui: “Wetten en Bepalingen voor het Bestuur der Nederduitsch-Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika.”

Aan die feit dat die Reglement van 1842 deur 'n Staatsordonnansie gesanksioneer moes word, lê 'n verkeerde beginsel ten grondslag. Dit het feitlik daarop neergekom dat die kerk moes “nederknielen aan de voeten eener aardsche mogendheid, om daar als eene gunst te ontvangen hetgeen haar eigen geboorterecht is het regt namelijk om op haar eigen gebied alles naar eigen wil of liever naar des Heeren wil te regelen.”²⁴⁸ Op die verhouding tussen kerk en staat wat uit die Reglement en Ordonnansie voortgevloei het, gaan ons hier nie verder in nie.²⁴⁹ Ons bepaal ons net by die inhoud van die Reglement insover dit vanuit kerkregtelike oogpunt sy wese weerspieël en daarom lig werp op die kerkregtelike implikasies van die Gesangebesluit.

De “Wetten en Bepalingen” van 1842 was eintlik net 'n “revisie van het vorige, dat naar het Algemeen Reglement der Hervormden opgesteld is.”²⁵⁰ Dit het dus as ondergrond die Reglement van 1816 van die Nederlandse Herv. Kerk.²⁵¹ Keet noem selfs, wat die vorm aanbetref, die “overeenkomsten”²⁵² daarmee “veel groter” as die verskille.

[237] Volgens art. 1 is die Genootskapsidee vasgehou. “Tot het Nederduitsch-Gereformeerd Kerkgenootschap behooren allen, die, op belijdenis des Geloofs tot Ledematen zijn aangenomen; dezulken, die in de Nederd. Geref. Kerken gedoopt zijn, en degenen, die in andere landen, als tot het Geref. Kerkgenootschap behorende erkend, zich hier te lande ter nederzetten...”²⁵³ Die lidmaat is dus lid van die kerkgenootskap in die algemeen en nie van 'n plaaslike kerk nie. Die genootskap word dan volgens art. 3 gemeentelik, Ringsgewys en deur die Algemene Vergadering bestuur. “Hier wordt dus,” aldus Keet, “de idee van 'n genootschap bestaande in 't algemeen uit leden, die onderverdeeld worden in groepen met lagere en hogere besturen vooropgesteld. Men is allereerst lid van het genootschap; al word de doop alleen in die plaatslike gemeente bediend en belijdenis des geloofs alleen door de kerkeraad afgenomen, deze treedt alleen op als uitvoering gevende aan de opdracht van het hoogste bestuur, de

²⁴⁸ J. McCarter: *Gesch. der Ned. G. Kerk in Zuid-Afrika*, p. 65. (Aangehaal deur T.N. Hanekom, a.w., p. 315).

²⁴⁹ Ons verwys hiervoor na 'n volledige studie deur prof. J.P. Jooste: *Die verhouding tussen Kerk en Staat aan die Kaap tot die helfte van die 19e eeu.* (Bloemfontein, 1946), pp. 181-217; Vgl. ook T.N. Hanekom, a.w., pp. 313-316.

²⁵⁰ B.B. Keet; *Na honderd jaar*, p. 16.

²⁵¹ 'n Vergelykende diepgaande histories-kerkregtelike studie tussen die K.O. van De Mist, die Reglemente van 1816, 1824 en 1842 behoort interessant en insiggewend te wees. Dit is egter 'n wye studie op homself en val buite ons bestek.

²⁵² A.w., p. 18.

²⁵³ Volgens uitgawe 1853.

Sijnode.”²⁵⁴ Laasgenoemde is vasgelê in art. 11: “Het hoogste Bestuur der Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika omtrent Kerkelijke zaken, berust bij de Algemeene Kerkvergadering (Sijnode)”²⁵⁵ Dr. Keet lewer geen verdere kommentaar op hierdie Reglement en neem met “doch zo is het gelukkig niet gebleven,”²⁵⁶ daarvan afskeid.

Uit wat hy gesê het omtrent die Reglement van 1816 is dit duidelik waarom dr. Keet dankbaar is dat die van 1842 “gelukkig” nie so gebly het nie. Omtrent 1816, waarop dié van 1842 gegrond is, beweer Keet:

“Wij vinden hier dus de idee van het genootschap op de kerk overgebracht, het genootschap dat geregeerd wordt door lagere en hogere besturen, die elkander in rang opvolgen totdat men uitkomt bij het Hoofdbestuur, vanwaar alle gezag uitgaat. Eigenlijk is er geen ander gezag dan dit hoogste bestuur; de lagere geven alleen uitvoering aan wat van boven opgelegd is. Vandaar dat deze kerkregering als de Kollegialistiese wordt bestempeld.”²⁵⁷

En dit bring ons by die kernpunt: die Reglement van 1842 was as ^[238] revisie van sy voorganger, “dat naar het algemeen Reglement der Hervormden opgestel is,”²⁵⁸ in wese kollegialisties.²⁵⁹

Wat is die Kollegialisme? Ons moet, in die beantwoording van die vraag, ons noodwendig beperk tot enkele hoofgedagtes. Dit is ruim ’n studie op homself.²⁶⁰

Die Kollegialisme wat opgekom het in die 18e eeu, die eeu van die Aufklärung, en veral eers in die 19e eeu toegepas is, is “niets anders dan de toepassing van de revolutionaire denkbeelden op de kerk.”²⁶¹ In die algemeen beweer voorstanders van die Kollegialisme dat Christus “geen gemeente heeft gesticht, geen organisatie heeft willen geven”²⁶² en bygevolg die organisasie en inrigting daarvan maar “aan die mens”²⁶³ oorgelaat het.

In die eerste plek impliseer die Kollegialisme dat die kerk gelyk gestel word aan ’n menslike genootskap, ’n vrye vereniging wat sy eie sake reël, en waarby die lidmaat uit eie vrye wil aansluit. Hy word lid nie van ’n plaaslike kerk nie, maar van die genootskap as geheel. Trouens,

²⁵⁴ B.B. Keet, a.w., pp. 20-21. Ter bevestiging hiervan haal dr. Keet aan wat op die Sinode van 1857 gebeur het. Op ’n vraag hoe iemand beskou moet word wat weier om sy attestaat in te lewer by die gemeente waar hy tuishoort, word geantwoord: “dat hij met 't oog op Arts. 1 en 2 nog lid van de Geref. Kerk (N.G.K.) in 't algemeen was.” (p.21.)

²⁵⁵ Volgens uitgawe 1853.

²⁵⁶ A.w., p. 21. Dr. Keet toon dan verder aan hoe deur “voortgaande zuivering” die kerkwette verander is. Hierop gaan ons nie verder in nie.

²⁵⁷ A.w., p. 20.

²⁵⁸ T.a.p.

²⁵⁹ T.N. Hanekom, a.w., p. 312, sê hiervan: “Ongelukkig ook is die hinderlike kollegialistiese benaminge waarin die gees van die reglement van 1816 spreek: ons lees van “Hooger Kerkelijk Collegie” en “hoogere Kerkbestuur”, hoewel ook in dieselfde verband van “mindere Bestuursvergaderingen” gepraat word”.

²⁶⁰ Ons verwys in dié verband graag na C.J.H. de Wet: Die Kollegiale kerkreg. (Amsterdam, 1921); J.H. Eybers: Die kerkinrigting van die Nederduits Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika, getoets aan die beginsels van die Gereformeerde Kerkreg. (Pretoria, 1934.)

²⁶¹ H. Bouwman: Gereformeerde Kerkrecht, Deel I. (Kampen, 1928), pp. 3-4; vgl. A. Kuijper, a.w., p. 51; C. J. H. de Wet, a.w., pp. 1-9.

²⁶² H. Bouwman, a.w., p. 4.

²⁶³ C.J.H. de Wet, a.w., p. 119.

selfstandigheid van die plaaslike kerk val weg en dit word “onderdeden van het groote geheel”²⁶⁴ waarvan jy volgens art. 1 van die Reglement 1842 lid is.

In die tweede plek is die so verheerlikte “volkssoewereiniteit”²⁶⁵ van die Rewolusie “bron van alle gezag ook in de kerk van Christus.”²⁶⁶ Dit noem Kuijper “het hoofdkenmerk van het Collegiaal stelsel.”²⁶⁷ Die lede van die genootskap dra dan hulle “genootskapsmag”²⁶⁸ oor aan die besture, wat volgens art. 3 van die “Wetten en Bepalingen” van 1842 gemeentelik, Ringsgewys en in ’n Algemene Vergadering georganiseer word. Die gesagsoefening in die Kollegiale sisteem is dan in die reël “nie dienend nie, maar heersend.”²⁶⁹

[239] Dit bring ons dan by die derde hoofeenskap van die Kollegialisme, nl. dat die hoogste gesag en mag wat eintlik setel in die lede van die genootskap, in die volkssoewereiniteit, opgedra word aan die hoogste verteenwoordigende bestuur, die Algemene vergadering of Sinode, soos vasgelê in art. 11 van die “Wetten en Bepalingen” van 1842: “Het hoogste bestuur der Hervormde Kerk in deze volkplanting omtrent kerkelijke zaken berust bij de Algemene Kerkvergadering.”²⁷⁰ Tereg het Kuijper van sodanige “hoogste bestuur” beweer: “Het soeverein gezag van Christus wordt hier dus losgelaten.”²⁷¹ Van Christus se “koningsrecht”²⁷² oor sy kerk is hier geen sprake meer nie. En in hierdie “hoogste bestuur” berus die mag by die meerderheid; “immers als die Kerk ’n genootskap is wat berus op die vrye wil van die meerderheid, dan kan die kerklike mag nie anders as *ex re et sua natura* uit die Kerk opkom en by die meerderheid berus.”²⁷³ Christus word dan nie meer erken as die soewereine Hoof van sy kerk nie, maar “de godsdienstige vereeniging regelt en bestuurt hare eigen aangelegenheden zelfstandig.”²⁷⁴ Die helfte plus een in die hoogste bestuur het dus die hoogste gesag.

As ons nou bogenoemde beginsels van die Kollegiale kerkregeringstelsel, wat inherent eie was aan die Reglement van 1842, in gedagte hou, is dit nie moeilik om te bepaal uit watter kerkregtelike hoek die wind gewaai het toe die besluit van 11 Januarie 1859 geval het nie. As die Algemene Vergadering as “hoogste Bestuur”²⁷⁵ geleef het uit die diepe besef van die hoogs belangrike beginsel in die kerkreg, dat “het kerkelijk gezag uit den Middelaar als Hoofd zijner kerk voortkomt”²⁷⁶ en dat Hy dit “onafgebroken door zijn Woord en Geest”²⁷⁷ regeer, sou hulle die Evangeliese Gesangbundel deeglik moes onderwerp het aan ’n Skriftuurlike toets aan die gesag van Gods Woord. Dit het hierdie “hoogste bestuur” nie gedoen nie. Wat hy wel gedoen het, is dat hy sonder deeglike studie of ondersoek en rapport oor die regsinnigheid van die Evangeliese Gesange, dit met ’n meerderheidstem onder die gesag van Gods Woord gaan

²⁶⁴ H. Bouwman, a.w., p. 215.

²⁶⁵ C.J.H. de Wet, a.w., p. 5.

²⁶⁶ A. Kuijper, a.w., p. 51.

²⁶⁷ A.w., p. 51.

²⁶⁸ J.H. Eybers, a.w., p. 23.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ T.a.p.

²⁷¹ A.w., p. 51.

²⁷² Bouwman, a.w., p. 4.

²⁷³ C.J.H. de Wet, a.w., p. 121.

²⁷⁴ Bouwman, a.w., p. 4.

²⁷⁵ Volgens uitgawe Kerkwette 1853, art. 11.

²⁷⁶ Kuijper, a.w., p. 56.

²⁷⁷ Idem, p. 15.

plaas het as op Gods Woord gegrond, soos dieselfde Algemene Vergadering dit duidelik uitgespreek het in 'n ope brief "Aan de ledematen der Ned. Geref. Kerk in de Z.A.R.", waarin omtrent die Gesange verklaar word dat dit: "geheel en al Evangelisch zijn en uit Gods Woord getrokken, zoo kan men dezelve veilig gebruiken."²⁷⁸

[240] In hierdie beslissing is die hoogste gesag beslis nie uitgeoefen deur Gods Woord nie, maar deur die helfte plus een van die vergadering wat na eie goeddunke onder die vaandel van die Woord ingeskuif het wat hulle behaag het, in hierdie geval, 'n Gesangbundel wat deurtrek was van die gereformeerde vreemde Supranaturalisme. Wat hierdie "Hoogste Bestuur" dus vergeet het, is: "Recht om te bevelen en daden van hoogheid, als soverain, uit te oefenen, berust dus onder menschen bij niemand,"²⁷⁹ maar alleen by God en sy Woord.

Die sanksionering van die gebruik van die Gesange op 11 Januarie 1859 deur die "Hoogste Bestuur" met 'n meerderheidstem, sonder om dit te onderwerp aan 'n deeglik Skriftuurlike regsinnigheidstoets, het op kerkregtelike terrein, binne die raamwerk van die kollegiale kerkregeringstelsel, beteken verwerping van die absolute gesag van Christus en sy Woord oor sy Kerk. Inderdaad, die Kollegialisme is op kerkregtelike erf die uiterste konsekwensie van die Liberalisme.

Tweedens is die gesag, wat buig onder die enigste Gesagsdraer, Jesus Christus, altyd bedienend van aard, bedienend "tegenover Christus als teenover de geloovigen,"²⁸⁰ en nooit heersend nie. En in die uitoefening van hierdie bedienende gesag is "de uitoefenaar niets" en "zijn Koning alles."²⁸¹ Kuijper noem tereg "heerschappijvoering"²⁸² 'n krankheid wat die lewe van die kerk aantast, en die enigste lewenswoord wat hier genesing kan bring, is: "Een is uw Meester en gij zijt allen broeders."²⁸³ In die Gesange-stryd was die uitgeoefende gesag van die "Besture" heerskappyvoering van 'n mens en nie meer bedienende gesag in die Naam van Christus nie. Hiervan is die besluit en houding van die Algemene Vergadering die duidelikste bewys. As die Algemene Vergadering bedienend gestaan het "*tegenover Christus als tegenover de geloovigen*"²⁸⁴ (kursivering van my), sou hulle, in die eerste plek, as dienaars "tegenover Christus", die hoogste belange van sy kerk op die hart gedra het, en elke sweem van valsheid of dwaalleer daaruit probeer weer het, en juis nou waar daar ten opsigte daarvan bedenking was. Maar die "Besture" het ook nie bedienend opgetree "tegenover de geloovigen" nie. As hulle die belange, ook van die "Doppers" op die hart gedra het sou hulle hulle beginselbesware teen die Gesange ten minste deeglik ondersoek het, maar daarvan is daar geen sweem nie; intendeel, hulle besware word eenvoudig ignoreer, en is hulle met dwang op hulle gewete reeds in 1833 deur die [241] Ring van Graaff-Reinet beskuldig as "weigerachtigen"²⁸⁵ wat van hulle "dwalings" deur vermaning genees moes word. In dié verband wys Bouwman daarop dat in die kollegiale kerkbegrip "het recht van de massa, van het geheel van de leden der kerkvereniging"²⁸⁶ vooropstaan terwyl dié van 'n klein en geringe minderheidsgroep in die niet verdwyn. Geen wonder dat die Algemeene Vergadering hom die besware en stryd en

²⁷⁸ De Zuid-Afrikaan, 10 Maart 1859.

²⁷⁹ Kuijper, a.w., p. 42.

²⁸⁰ Idem, p. 56.

²⁸¹ Idem, p. 43.

²⁸² Idem, p. 110.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ T.a.p.

²⁸⁵ T.a.p.

²⁸⁶ Bouwman, a.w., p. 215.

gewetenswroeging van 'n klein veragte minderheidsgroep die “Doppers” nie die minste aangetrek het nie, en binne die raamwerk van die Kollegialisme hom dit selfs veroorloof het om 'n besluit dwingend op en bindend vir die gewete te laat val.

Teen die gewetebindende karakter van sodanige eventuele besluit het Postma reeds in die vergadering gewaarsku: “Daarom zeide ik in die vergadering, dat bij zulk een besluit de paus geboren wordt al is hij dan nog maar klein en zwak. En vermaande met vele woorden en met veel zachtmoedigen ernst, ja met vele langmoedigheid, tegen zulk een doen. Doch vruchteloos.”²⁸⁷ Postma het tydens die vergadering voorgelees uit die voorberig en voorrede van die “Kerkelijk Handboekje.” In verband met hierdie saak sê die voorrede: “Aangaande de kerkelijke instellingen, van de Kerke gemaakt, en van de welke geen bevel in Godts Woord wort gevonden; heeft de Gereformeerde Kerke tot nog toe geleerd, dat nademaal Christus den Christenen van 't jok der kerkelijke plechtigheden (ceremoniën) bestaande in onderscheijft van spijs, onderhouding der Feestdagen, en soo voorts, verlost heeft niemand hen wederom, *eenig jok behoord op te leggen, ofte onder menschelijke inzettingen dienstbaar te maken Hand. 15:10; Gal. 5:1.* (Kursivering in oorspronklike) dat men de Christenen niet beneemen hare vrijheijt, die se van Christus ontfangen hebben.”²⁸⁸ En verder: “het is ook kennelijk, dat de Gereformeerde Kerke altijd haar selven tegen het Pausdom gestelt heeft, 't welk den menschen wijs maakt *dat hare conscientien soo wel aan de geboden der Kerke als aan Godts geboden zijn verbonden* (Kursivering van my) ... en heeft uijt Godts Woordt beweesen en staande gehouden, dat geen kerkelijke geboden de gewissen der menschen verbinden maar alleen Godts wetten.”²⁸⁹ Hieruit is die standpunt van die Gereformeerde Kerke wel duidelik dat elke mens “onmiddellijk tegenover God en zijn wil”²⁹⁰ te staan kom, en dat hiertussen niemand of niks mag kom om die gewete te bind^[242] of te dwing²⁹¹ nie. Dit is hierteen dat Postma hom verset het. Postma teken dan ook op 10 Januarie 1859 in sy Reisjournaal aan: “want ik zie dat God mij roept om mij tegen een beginsel van hiërarchie te stellen.” En dit was die beswaar van Postma dat, met hierdie besluit die Sinode, soos Kuijper dit duidelik stel: “het menschegezag weer in de kerk opgericht en het gezag des Heeren opzij had durven schuiven... Zij die hiërarchie, is in de plaats zelve van den Koning uwer kerk en op zijn troon gaan zitten.”²⁹² Met die outoriteit van die “Hoogste Bestuur”, van 'n helfte plus een meerderheid word 'n Gesangbundel van menslike herkoms, wat wemel van dwaalleer en onregsinnigheid, verpligtend gestel waardeur nie net “het Koningschap van den zone Gods over zijn Kerk te na gekomen”²⁹³ is, maar waardeur die gewete ook gebind is aan menslike insettinge, die Pousdom waarteen die Gereformeerde Kerk hom altyd “gesteld heeft 't welk den menschen wijs maakt dat hare conscientien soo wel aan die geboden der kerke als aan Gods geboden zijn verbonden.”²⁹⁴ Dit is in lynregte stryd met art. 32, Ned. Geloofsbelijdenis, waarin die kerk bely: “en daarom

²⁸⁷ Hand. Sijn. C.A.G.K. Hoogveen, 1860, p. 72.

²⁸⁸ Kerkelijk Handboekje (Uitgawe Kampen, 1897), p. 32.

²⁸⁹ Ibid., p. 33.

²⁹⁰ W.J. Aalders: Het Geweten. (Groningen), p. 204.

²⁹¹ W.J. Aalders, a.w., p. 201 sê hieromtrent: “Het geweten sluit eiken dwang uit.” Vgl. vir gewetensvryheid W.J. Aalders, a.w., pp. 201-220.

²⁹² A. Kuijper: Afwerping van het juk der Sijnodale Hiërarchie. (Amsterdam, 1886), p. 5.

²⁹³ Idem, p. 7.

²⁹⁴ Kerkelijk Handboekje, Voorrede, p. 33. In Christelijke Encyclopaedie, Deel II, p. 319, stel Joh. Jansen dit soos volg: “De Roomsche Kerk leerde wel dat haar kerkelijke en politieke wetten met de Goddelijke wetten op een lijn staan en daarom de consciëntie binden.” Wat W.J. Aalders, a.w., pp. 208-209, aanhaal uit 'n Rooms-Katolieke skrywer, L. Bender, insake die verhouding kerk en gewete in die Roomse Kerk, is insiggewend. Kortliks kom dit hierop neer: “Mijn geweten beslist, want mijn

verwerp ons alle menslike vindinge en alle wette wat mense sou wil invoer om God te dien om daardeur, hoe ook al, die gewetens te bind en te dwing waartoe “het Woord Gods volstrekt alleen gezag hebben.”²⁹⁵ In sake hierdie gewetensdwang en binding het Calvyn verder daarop gewys dat “bij het maken van wetten mag daarom aan de gewetens geen noodzakelijke verplichting worden opgelegd in zaken, waarvan zij door Christus bevrijd werden, zonder welke vrijmaking zij bij God niet kunnen rusten. Zij moeten een enig Koning erkennen, Christus hun Bevrijder en door één wet der vrijheid, nl. door het heilig woord des Evangelies

geregeerd worden, zo zij de genade, eenmaal in Christus verkregen, willen behouden; zij mogen onder geen dienstbaarheid gehouden en door ^[243] geen banden geboden worden.”²⁹⁶ Alle wette deur die kerk gemaak “om de consciëntien te binden door godsdienstige bezorgdheid, alsof ze geboden voorschreven die noodzakelijk zijn tot zaligheid moeten door de kerk verworpen worden als menselijke tradities en door alle vromen worden afgekeurd.”²⁹⁷ God is die enigste Wetgewer in sy kerk en alle bepalinge en beslissinge van mense wat met ’n verpligting op die gewete gelê word asof dit “tot behoud noodwendig zijn,”²⁹⁸ moet met alle mag verwerp word. Die gewete mag nie onder diensbaarheid van mense gestel word nie.

In dié verband beklemtoon Calvyn dat die mens se gees met geen “verderfelijker dwaling besmet”²⁹⁹ kan word as dat sy gewete “in zijn vrede met God in zijn rust wordt gestoord.”³⁰⁰

In stryd hiermee het die “overheerschend kerkbestuur”³⁰¹ met sy besluit van 11 Januarie 1859 getrou gebly aan die beginsel van die hiërargiese Kollegialisme om die gemeente in sy “rechten te krenken.”³⁰² Gods kinders, wat “uit gewetensbezwaar”³⁰³ die Gesange in die openbare godsdienis nie wou duld nie, is eenvoudig daartoe gedwing met ’n meerderheidsbeslissing. En so is hulle “rechten” om in sy kerk en diens met ’n vrye gewete voor God te staan, gebonde alleen aan sy Woord, onder die voete vertrap. “De vryheid met welke ons Christus vrij gemaakt heeft,”³⁰⁴ moet deur die kerk bewaar word sodat hy “niet wederom met het jok der dienstbaarheid bevangen”³⁰⁵ word nie. En dit is hierdie vryheid wat die Algemene Vergadering in sy besluit van 11 Januarie 1859 nie beskerm of bewaar het nie.

Samevattend het beide die Skriftuurlik-konfessionele en die kerkregtelike implikasies in sy

geweten erkent de Katholieke Kerk als de ware Kerk en haar gezag als onfeilbaar in zake zedeleer. Mijn geweten beslist dus: wat dat gezag uitspreekt over zedeleer is waar ik moet het dus als waar aannemen. Het kerkelijk gezag bepaalt dus het geweten, maar niet onafhankelijk van het geweten”, (p. 209).

²⁹⁵ Aldus Calvyn volgens A.D.R. Polman: Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis, Deel IV, p. 53.

²⁹⁶ A.D.R. Polman, a.w., pp. 53-54.

²⁹⁷ Idem, p. 54.

²⁹⁸ Idem, p. 55.

²⁹⁹ Calvyn: Institusie III 24:4. Volgens vertaling J.T. Bakker, Gereformeerd Weekblad, 19 Julie 1957.

³⁰⁰ Die Afrikaanse vertaling van die Institusie (Simpson) bewoord dit so: Want die verstand kan nie met ’n verpesteliker dwaling vergiftig word as een wat die gewete van sy vrede en rus teenoor God losskeur en verwar nie. – Red.

³⁰¹ Aldus Postma na die besluit van 11 Januarie 1859. (Gepubliseer D. Postma: Gesch. d. G.K., p. 123).

³⁰² A. Kuijper, a.w., p. 6.

³⁰³ D. Postma, Elpis, 1860, p. 324.

³⁰⁴ Gal. 1:5.

³⁰⁵ Ibid.

diepste wese eintlik net om een saak gegaan en dit is dat in hierdie besluit hom saamtrek en toespits die gedagterigting, die gees, die stroom van die 19e eeu, die LIBERALISME met sy valse verdraagzaamheid. Die Liberalisme wat op Skriftuurlik-konfessionele terrein deurgewerk en gelei het tot verwerping of versaking van die Skrifgesag en belydenisbinding en op kerkregtelike terrein sy uiting gevind het in die kollegiale kerkregeringstelsel wat in wese beteken het verwerping van die hoogste gesag van Christus en sy Woord oor sy kerk, en ^[244] juis daarom “hiërarchisch in strekking,” ³⁰⁶ self liberaal in sy hele opset, ’n nuttige handlanger was om die dwaalleer in die boesem van die kerk te vertroetel.

Die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 11 Februarie 1859, met as direkte aanleiding die besluit van 11 Januarie 1859, was in sy diepste wese ’n verset, ’n reformatoriese daad teen die Liberalisme van die negentiende eeu.³⁰⁷ Die Gesange was die uitwendige, die sigbare, die konkrete, wat eenvoudige mense aangegryp het en onderken het as die dwaling van die eeu. Dit was egter slegs die vuurhoutjie, die aanleidende oorsaak tot die uiteindelijke ontploffing.

Die “Doppers” wou op hulle eenvoudige en soms onbeholpe wyse deur reformasie die kerklike stroom weer in die regte bedding bring; die kerk daarenteen, het in die greep van die liberalistiese Kollegialisme in sy reformatoriese roeping magteloos gestaan en hopeloos gefaal. En nie net dit nie. ’n Mens kan die indruk maar nie onderdruk nie dat die kerk van Transvaal met sy drastiese besluit van 11 Jan. 1859 die deur oopgemaak het, en die vir hom “lastige” klompje “Doppers” met die vinger daarop gewys het.

So het ’n jarelange, tevergeefse stryd met sy gewetedwingende en -bindende besluite, waarvan die spore reeds in de Kaapse Kerk sover terug lê as 1833, uitgeloop op die gewete-bindende besluit van 11 Januarie 1859.

Aan hierdie besluit wou Postma hom “om des gewetens wil” tereg, in gehoorsaamheid en gebondenheid aan God en sy Woord alleen, nie onderwerp nie. Hy wou daarom sy hulp die Transvaalse kerk onder hierdie besluit nie aanbied nie, omdat hy God wou gehoorsaam en nie die mens nie.

vii. Die stigting van die Gereformeerde Kerk 11 Februarie 1859.

a. Voorbereidings:

Die vyftien persone, oor wie reeds gehandel is, verteenwoordigers van ^[245] “vele verdrukten welke jaren lang reeds hebben gezocht,” ³⁰⁸ het na die vergadering op die 12de in ’n klein tentjie byeengekom. Hulle wil oorgaan tot kerkinstituering en wens te bestaan “als eene Vrije Gereformeerde Kerk overeenkomstig de leer, tucht en dienst der vaderen, zooals die zich te

³⁰⁶ J.L. Cachet: Eenige opmerkingen, p. 87.

³⁰⁷ Die besluit van 11 Januarie 1859 kom in sy diepere betekenis geensins tot sy reg in die meer vermelde werk van B.R. Kruger nie. Indien S.P. Engelbrecht in sy a.w., p.141, beweer: “die kerklike Afskeiding in Suid-Afrika en die stigting van die Gereformeerde Kerk in 1859 het maar één oorsaak gehad en dit was die gebruik van die Evangeliese Gesange in die openbare erediens,” is dit ’n miskiening van die geskiedenis.

In dié verband verwys ons ook na die uiters tendensieuse werkie van prof. J. du Plessis: “De Geref. Kerk in wording en werking. (Paarl, 1925), pp. 65-66. T.N. Hanekom, a.w., p. 179, voetnoot 2, se siening is juis histories te verantwoord as hy die “Afskeiding in Suid-Afrika 1859” sien as ’n reaksie teen die Liberalisme.

³⁰⁸ J. Beijer: Journaal gehouden van Port Elizabeth naar Reddersburg in het jaar 1861. (Kaapstad, 1865), p. 101.

Dordrecht, in de jaren 1618 en 1619 hebben geopenbaard in hunne Nationale Sijnode.”³⁰⁹ Hulle “wil voortbestaan in ’n Vrije” Gereformeerde Kerk. “Vrij” van die staatsmag, waaraan die Ned. Herv. Kerk van daardie dae as staatskerk, so nou verbind was, maar ook “vrij” van die “overheerschend kerkbestuur,”³¹⁰ vry van die Sinodale hiërargie, vry van menslike ordonnansies wat die gewete wil bind: hulle wil in ’n “Vrije Gereformeerde Kerk” gaan staan in die volle vryheid waartoe Christus sy kerk vrygekoop het, met ’n vrye gewete onder sy gesag en dié van sy Woord alleen.

Aangesien Postma aan die primêre doel van sy afvaardiging voldoen het, t.w. aanbieding van hulp aan die Transvaalse Kerk, en hy onder die voorwaarde wat gestel is, sodanige hulp nie kon bied nie, nader die vyftien persone hom nou op 12 Januarie 1859 om die hulp wat hy die Transvaalse kerk kom aanbied het, nou vir hulle aan te bied. Postma vermeld dit soos volg: “en verzochten mij dringend hun te hulp te komen en toch het land niet te verlaten, maar de hulp onzer Kerk hun te verleenen, zij wenschen die te ontvangen, zoo als onze Kerk die door mij had aangeboden, geheel op echt Gereformeerde wijs.”³¹¹

Die versoek rig hulle tot ds. Postma “onder gebed en smeeking met vele tranen, wel ten deele van droefheid dat de andere partij zich tegen het verlangen had geopenbaard, maar ook van vreugde, dat men nu hoop had op eene bediening waarbij het geweten volkomen vrede genieten.” Hierdie oomblikke, saam met die paar broeders wat reeds verklaar het dat hulle van sy hulp gebruik wil maak, het Postma diep getref. So getuig hy: “O, mij dacht geen vogel kan het in de lucht zoo ruim hebben als ik het daar in dat kleine tentje voor mijn hart ontwaarde. Ik gevoelde het, waartoe God mij in dezen oogenblik riep. Ik gevoelde mij innig aan die broederen verbonden. Nu dunkt mij word het mij duidelijk dat ik moet blijven in de Republiek er zal voor mij geene keus meer overblijven. Och Heere! Zij dit de grondslag het beginsel van de vestiging en uitbreiding uwer kerk in deze landen onder alle volken naar uw Woord!”³¹² Hieruit blyk wel duidelik dat Postma hom met die beswaardes één gevoel het. En ^[246] nadat sy kompromievoorstel t.o.v. die Gesange misluk het, besef hy dat hier tog, na ’n dooiepunt wat bereik is, vir hom ’n roeping en ’n taak in Suid-Afrika oopgaan en vir die eerste keer opper hy die moontlikheid dat hy hier sal moet bly.

Die vraag is wat Postma se posisie op hierdie moment was t.o.v. die opdrag en doel van sy afvaardiging na Transvaal. Soos reeds aangetoon, was kragtens die historiese verloop van die aangeleentheid die onmiddellike doel van sy afvaardiging aanbieding van hulp aan die Transvaalse kerk en as newe-doel sendingwerk onder die heidene.

Soos ons gesien het, het sy offisiële lasbrief sy opdrag egter veel ruimer gestel en aan Postma in sy optrede groot vryheid gelaat. Nou dat die hulp-aanbieding aan die Transvaalse kerk misluk het, was dit volkome binne sy mandaat om sy hulp die beswaardes aan te bied. Volgens sy lasbrief moet hy ondersoek doen na die godsdienstige toestand in Transvaal, broederlike betrekkinge aanknoop “... en in alles te handelen gelijk het hemzelven het nuttigst zal voorkomen in het belang van Gods Koninkrijk en van onze stamverwanten en geloofsgenooten op Zuid-Afrika's Oostkust.”³¹³ Hieraan het Postma, soos hy dit tereg self gestel het “opregt

³⁰⁹ Volgens brief van 15 man op 11 Januarie 1859 aan Algemene Kerkvergadering. (Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 124).

³¹⁰ T.a.p.

³¹¹ Reisjournaal, 12 Januarie 1859.

³¹² Ibid.

³¹³ Lastbrief soos gepubliseer in D. Postma: Gesch. d. Geref. Kerk, p. 45.

getrouw gebleven.”³¹⁴ Dit was binne sy mandaat om na nadere ondersoek, d.w.s. nadere kennis van omstandighede, “te handelen gelijk het hemzelve het nuttigste zal voorkomen.”

As Postma dus vir hom ’n roeping en ’n taak daarin sien om die hulp wat hy kom aanbied, na ’n mislukte aanbieding aan die Transvaalse kerk, wat geweier het om te reformeer en die gewete wou bind aan ’n menslike uitspraak, nou aan te bied aan ’n beswaarde groep, is dit volkome binne die perke van sy mandaat volgens sy lasbrief, en sluit dit ook aan by die onmiddellike doel van hulpverlening hoewel nie in dieselfde vorm as wat dit oorspronklik beoog is nie.

Op die 13de Januarie 1859 keer hy dan terug na Rustenburg, nadat ooreengekom is om op 10 Februarie ’n algemene byeenkoms op Rustenburg te hou “ten einde alles behoorlijk te kunnen regelen.”³¹⁵ Hy ontmoet vele wat bly is oor die stap van die vyftien broeders: “men hoopt nu te verkrijgen wat men zoovele jaren al verlangd, maar te vergeefs gezocht had, en ik zelf zie in dien zaak veel meer, dan ik kan uitspreken, mijn hart wordt zeer gesterkt in God.”³¹⁶

Ons moet hier vermeld dat nou, selfs nadat di. Postma en Van der Hoff se weë kerklik uitmekaar gegaan het, hulle nog op baie^[247] vriendskaplike voet met mekaar verkeer het, “zacht en inschikkelijk”³¹⁷ oor kerklike sake gesels het, waaroor ds. Van der Hoff selfs die mening gelug het “dat de oprigting van eene Vrije Gereformeerde Kerk in dit land van eenen verbazenden invloed kan zijn.”³¹⁸

Die tyd van afwagting was vir Postma nie sonder spanning nie. Dit kan ’n mens begryp. Hy is in ’n vreemde land en staan voor die moontlikheid van kerkstigting en ampsaanvaarding in sodanige kerk. Hy besef maar te goed: “liefde tot God en den naaste, zelfverloochening en veel geloof,”³¹⁹ dit het hy nodig vir die ontsaglike en verantwoordelike taak wat wag. Die liefde van “die vrienden” in wie hy ware “geloofsgenooten”³²⁰ vind, sterk hom egter op die moeilike pad.

b. *Stigting van die Gereformeerde Kerk 11 Februarie 1859:*

Aangesien die kerkgebou te Rustenburg nie deur die kerkraad vir die doel afgestaan is nie, het die Gereformeerdes besluit om “maar wagens zamen te trekken voor een huis onder de boomen.”³²¹ Dit is 10 Febr. 1859 en diepernstige oomblikke. Ps. 119:17 wat Postma laat sing gee ’n blik in sy gemoed, en in dié van die aanwesiges:

Leer mij o Heer! den weg door U bepaald.
Dan zal ik dien ten einde toe bewaaren;
Geef mij verstand met Godlijk licht bestraald,
Dan zal mijn oog op Uwe wetten staaren;
Dan houd ik die, hoe licht mijn ziel ook dwaalt;
Dan zal zich 't hart met mijne daaden paaren.

God is ook op hierdie weg vir hom ’n Leidsman en Raadsman. Hy lees voor uit Jes. 62, waarvan vers 1 lui: “Om Zions wille, en zal ik niet zwijgen en om Jeruzalems wille en zal ik

³¹⁴ D. Postma: Geprovoeerde herinnering en teregtwijzing, p. 5.

³¹⁵ D. Postma: Verslag aan Sijn. Com. (Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Ger. K. p. 127.)

³¹⁶ Reisjournaal, 14 Januarie 1859.

³¹⁷ Idem, 24 Januarie 1859.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Reisjournaal, 31 Januarie 1859.

³²⁰ Ibid.

³²¹ Reisjournaal, 10 Februarie 1859. L.W. “boomen” en nie “boom” nie.

niet stille zijn: totdat hare gerechtigheid voortkome als een glans en haar heil als een fakkel die brandt.” Postma het die aanwesiges gewys op “al de zwarigheden, die zij als zij nu vrijmoedig voor hun geloof uitkwamen al zouden te duchten hebben.”³²² Die wat hulle by die te stigte gemeente voeg, moet “dus rekenen dat hij al zijn doen voor God moest kunnen verantwoorden.”³²³ Op 10 Februarie 1859 het reeds 310 lidmate hulle en hulle kinders met hulle handtekening verbind aan die te stigte Gereformeerde Kerk. Dit is 11 Februarie 1859. Die Gereformeerdes is weer byeen onder ^[248] die Seringbome. Ds. Postma verklaar dan plegtig “de bediening van Herder en Leeraar” onder hulle op te neem “in den Naam en kracht des Heeren”³²⁴ en dat hy vir die beroep op 4 Januarie 1859 ³²⁵ van Winburg ontvang, bedank.

In dié verband doen die vraag hom voor: hoe Postma somaar die herder- en leraarstaf onder die beswaardes kon opneem?

Daar is nêrens ’n aanduiding van Postma se eie beoordeling hiervan nie. Hy het homself beskou as ’n gestuurde predikant van die Chr. Afg. Geref. Kerk wat ooreenkomstig sy lasbrief in belang van Gods koninkryk moes handel soos hy dit mag goedvind. Hy beskou sy optrede nog tereg in ooreenstemming met die ruimer opdrag van sy lasbrief en sien hom dus ook in hierdie situasie nog as predikant in diens van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Nou kan sy optrede wel na aanleiding van Art. 7 ³²⁶ van die Dordtse K.O. nader verklaar word. Artikel 7 stel die beginsel dat ’n bedienaar van die Woord aan ’n bepaalde plek verbind moet wees. Hierop is daar volgens die artikel twee uitsonderinge, t.w. wanneer ’n predikant gestuur word om te preek in die gemeentes onder die kruis “ofte andersints om Kerken te vergaderen.” Bouwman wys daarop dat die uitdrukking “kerken vergaderen” oorspronklik beteken het die “vergaderen der kruiskerken (Syn. 1578, art. 11, 1581 vr. 10)”³²⁷. So meen Bouwman dat hierdie uitsondering wel nog betekenis het vir die vergadering van gelowiges onder buitengewone gedeformeerde kerklike omstandighede en die sending.

In die lig hiervan kon Postma wel redeneer dat hy as gesondene van die Chr. Afg. Geref. Kerk, nog staande in die amp, hom ten dienste stel van die beswaardes “om kerken te vergaderen.”

Dat dit egter in die nuutgestigte kerk met sy roeping en bevestiging nie volgens die gewone orde gegaan het nie, is nie te betwyfel nie.

Hierby moet egter in gedagte gehou word dat art. 5 van die Dordtse K.O. insake beroeping en bevestiging in die amp, die prosedure vaslê vir ’n gevestigde kerklike lewe en normale gang van gebeure. In Rustenburg, by die kerkstigting, is dit abnormale omstandighede, die begin van ’n kerk in ’n nuwe wêrelddeel, en was ook die prosedure, hierby aanpassend, abnormaal.

Postma is deur die plegtige moment, die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, diep in sy gemoed aangegryp. Met sy ^[249] linkerhand rustende op die Bybel, wat hy as geskenk aan die gemeente oorhandig het, het hy “diep getroffen in zijn gemoed zooals men

³²² Ibid.

³²³ Ibid.

³²⁴ Reisjournaal, 11 Februarie 1859.

³²⁵ Sien hiervoor Reisjournaal, 4 Januarie 1859.

³²⁶ Art. 7 lui: Niemand en sal tot den dienst des Woords beroepen worden, sonder hem in een sekere plaatse te stellen, ten ware dat hij gesonden werde om hier of daar te prediken in de Gemeente onder ’t Kruijse, ofte anderssints om Kerken te vergaderen.

³²⁷ H. Bouwman: Gereformeerde Kerkrecht I, p. 432.

kon merken”³²⁸ soos volg gespreek: “En geliefden! gelijk wij dikwerf door God als blinden geleid worden op wegen, die wij niet geweten en op paden die wij niet gekend hebben, zoo heeft de Heere hierin ook weer getoond, dat zijne wegen oneindig boven de onze verheven zijn.

“Wie had dat, voor korten tijd zelfs, kunnen denken, dat wij elkander alzo zou zien, en dat ik heden onder u den Herderstaf zoude opnemen! Ja, wie had dat bij mijne aankomst, kunnen denken, dat ik onder u deze Kerkelijke organisasie zoude moeten stichten?

“Dit werk is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen!

“En nu zeer geliefde Broeders en Zusters in den Heere! tot hiertoe heeft ons de Heere geholpen. Heffen wij nu voorts tot Hem alleen oog en hart maar op, en ons vertrouwen zij op den Heere onzen God, die hemel en aarde gemaakt heeft!”³²⁹

Op dieselfde dag is kerkraadslede verkies en die middag toe ds. Postma sy intree-predikasie gelewer het, is terselfdertyd ook die verkore kerkraadslede in die amp bevestig, en daarmee is offisieel op 11 Februarie 1859 die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika gestig, geheel ooreenkomstig “met de Gereformeerde Kerk in Nederland, zooals die zich te Dordrecht in 1618 en 1619 heeft geopenbaard, in Leer, Dienst en Tucht,” met die Dordtse Kerkorde gewysig na die landsomstandighede.³³⁰

In sy openlike verklaring, reeds op 14 Februarie 1859 goedgekeur, het die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika hom soos volg bekend gestel:

“De Gereformeerde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek erkent de Belijdenis des geloofs der Gereformeerde Kerken in Nederland, den Catechismus en de Leerregels der Synode van Dordrecht, gehouden in de jaren 1618 en 1619, als de volledige uitdrukking van haar geloof.

“Als Algemene Vergadering dezer Kerk, betuigen wij gaarne, dat wij van harte gevoelen en gelooven dat al de artikelen en stukken der leer, begrepen in de gemelde drie Formulieren van Eenigheid in alles met Gods Woord overeenkomen, waarom wij elke leering, daartegen strjgende, verwerpen, al onze handelingen daarmede in overeenstemming wenschen te [250] brengen, blykens de onder ons aangenomene Kerkordening ingerigt naar die van Dordrecht van 1618 en 1619.”³³¹

Die Gereformeerde Kerk het hom dus onvoorwaardelik gestel op die grondslag van die Drie Formuliere van Eenheid, en wat erediens en tug aanbetref, terugkeer na die Dordtse Kerkorde soos in ondergeskikte punte gewysig na die landsomstandighede.

Die uitgangspunt was dus: terug na die pad van die vaders, na die suiwere spoor soos duidelik uitgestippel en vasgelê by die Sinode van Dordrecht 1618-1619.

Dit is dan ook om hierdie rede dat daar gespreek is van die herstigting van die Gereformeerde Kerk, waarop ons later terugkom.

³²⁸ Reisjournaal, 11 Febxuarie 1859.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ In ’n kort voorberig tot die Gewysigde K.O. skryf Postma: “Maar die wijziging en verandering van de Kerkorde ziet niet op het wezenlijke deel derzelve, dat de besturing der gemeente naar Gods Woord bevat, maar dat ziet op zaken, die door de opzieners naar de omstandigheden van land en kerk moeten geregeld werden. Dit en dit ook vooral wenschte ik elk zoo gaarne onder het oog te brengen opdat men het Goddelijke altoos van het menschelike onderscheide.” (Vgl. G.K.A. P. V., no. 203).

³³¹ Soos gepubliseer in D. Postma, a.w., pp. 145-146.

viii. Postma verdedig die goeie reg van sy optrede:

Na die stigting van die Gereformeerde Kerk in Transvaal is van verskeie kante kritiek daarop, asook op die persoon en optrede van ds. Postma, uitgespreek.

By die behandeling hiervan moet ons weereens daarop wys dat ons ons beperk tot die verdediging wat Postma hiervoor gebied het. Ons stel hoofsaaklik belang in 'n kritiese beoordeling van sy siening en van sy regverdiging vir sy optrede.

Die pennestryd wat gevolg het op die stigting van die Geref. Kerk, het gedraai om enkele hoofgedagtes, waarop ons dan ook wil konsentreer.

a.) *Postma verdedig sy optrede teenoor die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland:*

By die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland het twyfel ontstaan oor die goeie reg van Postma se optrede, asook oor die wettigheid van die afskeiding in Suid-Afrika.

Dit verbaas 'n mens nie. Die Chr. Afg. Geref. Kerk het, soos reeds aangetoon, uitgegaan van die veronderstelling dat in Transvaal nog “de gehechtheid gevonden wordt aan het ware Gereformeerde geloof, zooals het in den Heidelbergischen Catechismus, de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, en de leerregels der Synode van Dordrecht 1618 en 1619 is uitgedrukt.”³³²

Ds. Postma het aan die Sinodale Kommissie volledig verslag gedoen van sy doen en late. Die rapport³³³ oor die stigting van die ^[251] Gereformeerde Kerk en oor die gebeurtenisse wat in die eerste maande daarop gevolg het, is eers op 8 Junie 1859 voltooi.

Op ontvangs van die rapport, asook op ontvangs van 'n brief van ds. P.E. Faure namens die Sin. Kom. van die Kaapse Kerk, waarin “aanmerking gemaak werd op het gedrag”³³⁴ van ds. Postma met betrekking tot die afskeiding het die Sin. Kom. van die Chr. Afg. Geref. Kerk Postma om nadere inligting gevra.

In 'n brief, 1 September 1859,³³⁵ doen hulle navraag oor die volgende twee sake:

a). Uit Postma se rapport oor die afskeiding maak hulle op, dat die Ned. Hervormde Kerk van Transvaal nie die ware kerk is nie “maar wij zien niet dat dit opentlijk door U Ew. verklaard is.”

b). Na die afskeiding “schijnt U Ew. kerkelijk gemeenschap te houden met hen van wie gij gescheiden zijt, door namelijk voor hen te prediken, zonder daarbij tegen hunne kerkelijke inrigting te getuigen.”

Gesien teen die agtergrond van die Afskeiding van 1834 waarin van die Hervormde Kerk van Nederland afgeskei is omdat dit as die valse kerk beskou is, en die daaruit voortvloeiende konsekwensie dat geen “kerkelyke gemeenschap” in watter vorm ookal daarmee onderhou is nie, is die vrae aan Postma heel natuurlik.

Op albei die vrae het hy in 'n brief, 3 Desember 1859,³³⁶ geantwoord. Wat die vraag oor die valse kerk aanbetref, verwys Postma na die besluit van 11 Januarie 1859 waaraan na sy

³³² Aldus in aanbevelingsbrief 25 Maart 1858. Gepubliseer in D. Postma: a.w., p. 46.

³³³ Die rapport is volledig gepubliseer in D. Postma: a.w., pp. 109-178.

³³⁴ Hand. Sinode Chr. Alg. Geref. Kerk 6-19 Junie 1860 te Hoogeveen, p. 71.

³³⁵ In G.K.A. P.V., no. 340, word die datum van die brief aangegee as 1 September 1858. Dit is foutief, dit moet wees 1 September 1859. Die brief handel oor die stigting van die Geref. Kerk 11 Februarie 1859 en kon onmoontlik geskryf gewees het in 1858. Dat dit moet wees 1 September 1859, vgl. Hand. Sin. Chr. Afg. Geref. Kerk te Hoogeveen 6-19 Junie 1860, p. 72.

³³⁶ Die brief is volledig gepubliseer in Hand. Sin. Hoogeveen 1860, pp. 72-75.

oortuiging 'n “verkeerd beginsel” ten grondslag gelê het, nl. “eigengoeddunken boven den Bijbel hetwelk is tegen den Bijbel.” Daarom dat hy in die vergadering verklaar het “dat bij zulk een besluit de paus geboren wordt al is hij dan nog maar klein en zwak.” Onder die besluit het hy uittrede as “wettig, eerlijk en pligtmatig” beskou. Maar, so gaan Postma verder, “om haar *nu* (kursivering in oorspronklike) echter in statu quo voor eene valsche Kerk te verklaren, daartoe gevoelen wij ons *nog niet* (kursivering in oorspronklike) geroepen. Gaat zij zoo voort, dan zeker zal dat karakter niet uitblijven, maar duidelik voor den dag treden. Maar nu toonen wij nog maar altoos, dat zij dwaalt en waarschuwen voor ergere gevolgen.” Uit hierdie hoogs belangrike uitspraak van Postma is dit baie duidelik dat hy in persoon, die Ned. Herv. Kerk van Transvaal tydens die afskeiding nie as 'n valse kerk beskou het nie. In die besluit waarin “de paus geboren” is, het hy wel ^[252] 'n sterk element van die valse kerk bespeur na aanleiding van Art. 29, Ned. Geloofsbelydenis: “Wat die valse Kerk betref, dit skryf aan homself en sy ordinansies meer mag en gesag toe as aan die Woord van God en wil hom aan die juk van Christus nie onderwerp nie.” Op grond dan van die gewetebindende besluit van 11 Januarie 1859 het hy 'n afskeiding as “wettig, eerlijk en pligtmatig” beskou.

Die tweede vraag, oor die prediking, was na aanleiding van die feit dat ds. Postma na die afskeiding by ds. Murray in Bloemfontein gepreek het.³³⁷ In antwoord hierop wys Postma in die eerste plek daarop dat hy geen “kerkelyke gemeenskap” het met enige ander Kerk in Suid-Afrika nie, maar “wel onderhoud ik eenen viiendelijken omgang met hen die dit van mij begeeren; en verlangt men dat ik in hunne kerken preek, zonder mij tot iets te verpligten, dat mijne geweten zoude bezwaren, dan acht ik mij daartoe, zooveel mij mogelijk is, geroepen.” Hy sien daarin die skoonste geleentheid “voor het openbaren der waarheid,” en hy sien die versoeke as aanduidinge van “Gods bijzondere voorzienigheid in mijnen weg.” Dit verhoed hom egter nie om “geheel opregt en onbeschroom” in private gesprekke en in die openbaar te getuig “tegen datgeen wat ik bij hen onhoudbaar of verkeerd opmerk.”

Die Sinode van die Chr. Afg. Geref. Kerk te Hoogeveen 1860 het na aanleiding van die verslag van die Sinodale kommissie aandag gegee aan die optrede van Postma in Suid-Afrika. Vanweë “het ongenoegzame der inlichtingen”³³⁸ wou die Sinode “betreffende de scheidung geen beslissend oordeel uitspreken,” maar het tog sy bereidwilligheid verklaar om “in Kerkelyke correspondentie”³³⁹ te tree met die Gereformeerde Kerk omdat die Sinode oortuig was dat die Geref. Kerk in Suid-Afrika “de zuiver Gereformeerde godsdienst en kerkregering volgens de Synode van 1618 en 1619 zult trachten te handhaven.”³⁴⁰ Die Sinode dra dit aan die Sin. Kom. en die Kuratore op om te handel oor die ontslag van Postma as afgevaardigde³⁴¹ en spreek verder sy afkeuring³⁴² uit dat Postma die Kerkorde gewysig het sonder raadpleging van die Sinodale Kommissie of Sinode.

Na aanleiding van die sinodebesluit het die Sin. Kom. weer in verbinding getree met Postma en die volgende onder sy aandag gebring:³⁴³

- a) Die Sinode kan geen beslissende oordeel vel oor die wettigheid van die Afskeiding in Suid-Afrika weens “ongenoegzame bescheiden.”

³³⁷ Hand. Sin. Hoogeveen 1860, p. 73.

³³⁸ Idem, art. 118.

³³⁹ Idem, art. 122.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ Idem, art. 123.

³⁴² Ibid.

³⁴³ G.K.A. P.V., no. 377. Die brief is sonder datum.

b) Postma se standpunt dat die Kerk in Suid-Afrika 'n "vrije onafhankelike Kerk" is wat die Chr. Afg. Geref. Kerk "als eene zuster- doch niet als eene Moederkerk erkent", is deur die Sinode sterk afgekeur,³⁴⁴ asook

c) sy gewysigde Kerkorde.

Die Kommissie vra hom dan nadere inligting oor die afskeiding, en adviseer hom om sy standpunt van 'n selfstandige kerk te laat vaar en sy "gemeente nog aan de moederlijke zorg onzer Kerk aan te bevelen" asook om sy gewysigde Kerkorde af te staf. Ten slotte beklemtoon die kommissie noemenswaardig dat hy nog "als afgevaardigde onzer Kerk beschouwd wordt."

Postma het onmiddellik hierop geantwoord in Februarie 1861.³⁴⁵ Hy hou by sy standpunt dat die kerk in Suid-Afrika vry en onafhanklik is, want hoe kan dit afhanklik gemaak word van 'n Sinode waar dit nie verteenwoordig kan word nie? Dit neem egter volgens Postma niks weg van die feit dat die kerk in Suid-Afrika die Chr. Afg. Geref. Kerk nog "als onze Moederkerk" wil erken nie, maar nie in die sin van staande in dieselfde sinodale verband nie.

Vir afskaffing van sy gewysigde Kerkorde sien Postma geen noodsaaklikheid nie. Dit is 'n behoefte "na de gelegenheid van ons land en volk", en dit het hom nie in die gedagte gekom om dit eers vir goedkeuring aan die Sinode in Nederland te onderwerp nie.

Die Sinode van 1862 van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika het in 'n vriendelike en welwillende brief sy "innigste hoogachting en naauw verbindende liefde, — en ja, de warmste dankbaarheid"³⁴⁶ teenoor die Chr. Afg. Geref. Kerk betuig.

Die Sinode van 1863 van die Chr. Afg. Geref. Kerk het weer op die aangeleentheid teruggekom. Dit het nog nie sy weg oopgesien om die afskeiding in Suid-Afrika te "veroordelen" of "goed te keuren". Die Sinode beskou ds. Postma nie meer as sy "zendeling", maar wil hom nie "veroordeelen in den weg, waarin hy door de Voorzienigheid is geleid."³⁴⁷ Die Sinode verwag egter dat die Kerk in Suid-Afrika, onder die "gewijzigde toestand", die geld vir die sending van Postma gebruik, sal terugbetaal.

In 1869 het die Sinode van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika weer teruggekom op die verhouding tot die kerk in Nederland en veral op die besluit van die Sinode van 1863 aldaar.

[254]

In die eerste plek het die Sinode 'n "openbare verklaring"³⁴⁸ opgestel wat die redes vir die afskeiding omskryf veral "ten behoeve van hare moederkerk, de Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, die nog altijd eenigen schroom betoonde omtrent de wettigheid onzer afscheiding hier te lande."

Tweedens is 'n brief³⁴⁹ gerig aan die Chr. Afg. Geref. Kerk, waarin o.a. op die volgende attendeer is:

a) Die Sinode maak beswaar teen die besluit van die Sinode 1863 van die Chr. Afg. Geref.

³⁴⁴ Hieroor is niks in die Acta vermeld nie. Dit was dus nie 'n offisiële besluit nie.

³⁴⁵ G.K.A. P.V., no. 376.

³⁴⁶ Hand. Sin. Geref. Kerk S.A. 1862, art. 30.

³⁴⁷ Hand. Sin. Chr. Afg. Geref. Kerk, Franeker, 1863, art. 41.

³⁴⁸ Hand. Sin. 1869, art. 98 en 99, vgl. bylaag no 2.

³⁴⁹ Hand. Sin. 1869, bylaag no 4.

Kerk waarin ds. Postma 'n “zendeling”³⁵⁰ genoem is. Die woord sendeling is deur die Gereformeerdes met agterdog bejeën,³⁵¹ maar terselfdertyd werp dit ook 'n eensydige lig op die afvaardiging van ds. Postma. Die kerk in Nederland word dan versoek om die besluit te “rectificeren.”

b) Die Sinode van die Geref. Kerk in Suid-Afrika sien nie sy weg oop om die geld, gebruik vir die sending van ds. Postma, terug te betaal nie. “Wij leefden altijd met een dankbaar gemoed dat uwe Synode ds. D. Postma in liefde tot ons gezonden had gelijk Z. Ew. ons van af het begin tot op dezen dag heeft verklaard, en hoewel uwe kerk daardoor aanspraak verwierf op onze dankbare wederliefde, maar toch niet op restitutie.” Die wederliefde is volgens die Sinode betoon in 'n kollekte “voor den algemeenen watersnood,” tweedens in 'n kollekte in besonder vir die lede van die Chr. Afg. Geref. Kerk ten tyde van die oorstroming en derdens in 'n donasie aan die sendingkas en Teologiese Skool.

c) Wat ds. Postma aanbetref, verklaar die Sinode plegtig “voor God en menschen” dat hy “tot op dezen dag gehandeld heeft geheel overeenkomstig zijnen lastbrief” en dat hy hom as 'n “waardige voorganger” in Suid-Afrika betoon het.

d) Ten slotte word 'n beroep gedoen op 'n wedersydse “broederlijke gemeenschaps-oefening.”

Die brief het gedien voor die Sinode van 1872³⁵² van die Chr. Afg. Geref. Kerk wat afgesien het van terugbetaling van ds. Postma se reiskoste³⁵³ en verder verklaar het dat die Chr. Afg. Geref. Kerk die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika “gaarne erkennen als eene ^[255] zusterkerk”³⁵⁴ en dat ander bepalinge, o.a. dat hy as “sendeling” uitgestuur is, wat “eenigzins onaangenaam schijnt te zijn, behoort tot die bepalingen, welke bij het onderzoek der Reglementen, zijn opgeheven.”³⁵⁵

Eindelik het die Chr. Afg. Geref. Kerk die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika as 'n selfstandige susterkerk erken, staande op dieselfde grondslag in “leer en kerkregering.”³⁵⁶

In dié verband is 'n uitspraak van prof. A. Brummelkamp, een van die eerste vier professore van die Teologiese Skool te Kampen, van belang. In 1878 het di. J.S.L. Venter en L.J. du Plessis 'n brosjure gepubliseer: “De Geschiedenis der Gereformeerde Kerk in de Zuid Afrikaansche Republiek sedert 1858”, wat geen geskiedskrywing was nie, maar bloot 'n samevatting van al die dokumente i.v.m. die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk. Hierop het prof. Brummelkamp in “De Bazuin” soos volg reageer: “Men krijgt door deze brochure gelegenheid om te oordeelen over de rechtmatigheid der afscheiding. Ons heeft zij in onze bevestigd dat het al of niet vereenigd blijven, of ook na die afscheiding over de hereniging met de verlatene Kerk zijn grond had in de vraag: of de kerkregeerders eenig menschelijk gebod naast het Woord van God verplichtend maken mogen voor het geweten.

³⁵⁰ T.a.p.

³⁵¹ Vgl. die hoofstuk: “Postma en die sending.”

³⁵² Hand. Sin. Chr. Afg. Geref. Kerk Groningen 1872, art. 175.

³⁵³ Vgl. hiervoor die brief van die Synodale Commissie van die Chr. Afg. Geref. Kerk aan die Geref. Kerk in Suid-Afrika soos gepubliseer in: Verzameling van de Algemeene Bepalingen der Sijnoden der Gereformeerde Kerk in Zuid Afrika vastgesteld door hare zesde Sijnode te Reddersburg O.V.S. in 1876. (Uitgawe 1891,) pp. 27-28.

³⁵⁴ Hand. Sin. Chr. Afg. Geref. Kerk Groningen 1872, art. 175.

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid.

“De verlatene Kerk deed het op een punt, dat toen nog eene opene vraag was.

“De uittredenden weigerden.”³⁵⁷

Brummelkamp gaan verder: “Waar men zich verstout naast Gods gebod eenig menschelek te plaatsen, dat de gewetens bindt, daar vervalt men in dat ontzettend oordeel dat den mensch het gezag wordt toegekend dat men God ontwingt.

“Wij verheugen ons er in, dat deze officieele bescheiden zoo duidelik zijn en danken den Heere dat onze broeder Postma en die met hem waren, niet geschroomd hebben op dat beginsel zich te plaatsen en het te handhaven.” Brummelkamp het inderdaad die kern waarom dit gegaan het, die regsgrond vir die Afskeiding, raak en suiwer gesien. Hy gaan dan verder: “dat hunne kerk rijkelik gezegend is en wordt, mochten zij daarop ook verwachten.”

Vir Postma moes die besluit van die Sinode van 1872 van die Chr. Afg. Geref. Kerk, die vriendelike en erkentlike brief wat daarop gevolg het, asook bogenoemde uitspraak van ’n verantwoordelike persoon uit die Chr. Afg. Geref. Kerk, ’n soet druppel gewees, het na die miskenning en wantroue van sy persoon en optrede gedurende die eerste jare van sy verblyf in Suid-Afrika.

[256] Dit is uit hierdie lang geskiedenis wel duidelik dat die eintlike struikelblok om erkenning deur die Chr. Afg. Geref. Kerk, daarom gedraai het dat Postma die kerk in Transvaal nie voetstoots as ’n “valse kerk” verklaar het nie.

Die opmerklike in hierdie verband is egter dit, dat dit nóg tot Postma nóg tot die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland deurgedring het dat die aanleidende oorsake tot die Afskeiding van 1834 in Nederland en die van 1859 in Suid-Afrika, wat aksente aanbetref, wel verskil het, maar dat die regsgrond vir beide Afskeidings t.w. in jou gewete gebondenheid en gehoorsaamheid aan God alleen, en nie aan ’n meerderheidsbeslissing van ’n mens nie, op ’n druppel water dieselfde was. Dit het prof. A. Brummelkamp van Kampen, soos blyk uit sy vermelde uitspraak, later wel raakgesien.

b. *Postma verdedig die stigting van die Gereformeerde Kerk en sy optrede in verband daarmee:*

Die stigting van die Gereformeerde Kerk en die optrede van Postma is ook in Suid-Afrika aan skerpe kritiek onderwerp. Uitgaande van die standpunt dat Postma die doelbewuste bewerker van ’n Afskeiding in Suid-Afrika was, het sy teëstanders sy woorde en werke met ’n besonder kritiese oog wel deeglik in die weegskaal geplaas, en waar enigsins moontlik is dit gebruik om die goeie reg van die Afskeiding as sodanig te betwis.

In Transvaal was ds. D. van der Hoff die mondstuk, hoewel hy hom nie veel daarvoor uitgelaat het nie. Veel skerper was die kritiek op die stigting in Transvaal vanuit die Kaapse Kerk waar veral dr. S. Hofmeyr en sy broer prof. N.J. Hofmeyr die pen opgeneem het.

b i. Verdediging ten opsigte van sy opdrag:

In die kritiek op die optrede van Postma in Suid-Afrika, en die stigting van die Gereformeerde Kerk, is eerstens beweer dat Postma hom nie gehou het aan sy oorspronklike opdrag wat volgens die kritici in hoofsaak bepaal het sendingwerk onder die heidene.

Die vader van hierdie beskuldiging was dr. S. Hofmeyr wat teenwoordig was op die Negende Algemene Kerkvergadering 26 April 1859 te Potchefstroom. Dr. Hofmeyr het ’n teenstrydigheid gesien tussen die lasbrief van ds. Postma wat alleenlik spreek van “stamverwanten en geloofsgenooten” en ’n brief wat namens die Sinodale Kommissie van die

³⁵⁷ Aangehaal in J.L. Cachet: Gedenkboek, p. 62.

Chr. Afg. Geref. Kerk in die Nederlandse blad, “De Stem,”³⁵⁸ verskyn het, ^[257] waarin Postma se toekomstige taak om “zendelingswerk” te doen, volgens hom as die primêre doel beklemtoon is. ’n Verdere bewys hiervoor vind dr. Hofmeyr daarin dat sendingfondse gebruik is vir bestryding van koste in verband met sy afvaardiging. Hiermee wou dr. Hofmeyr insinueer dat Postma eintlik uitgestuur was as sendeling, en sy werklike taak dus nie volbring het nie. Hy het geld wat eintlik aan hom bestee is om die sendingsaak te bevorder, gebruik om “afscheiding, scheuring en verdeeldheid te bring.”³⁵⁹

Prof. N.J. Hofmeyr het in dié verband Postma daarop gewys dat hy self getuig het dat sending onder die heidene hoofsaak van sy afvaardiging is.³⁶⁰

Die gedagte dat Postma eintlik ’n “zendeling” was, het vinnig veld gewen en dit is dikwels op smadelike wyse gebruik om hom in diskrediet te bring. “De Zuid-Afrikaan”, ’n toonaangewende Kaapse koerant, spreek van hom as “de zendeling dezer secte”³⁶¹ en by die stigting van die gemeente te Burgersdorp in Januarie 1860 is daar ’n sekere Herman wat ds. Postma probeer voorstel as “zendeling van de kaffirs”³⁶² om die Gereformeerdes daarmee te probeer afskrik.³⁶³ In Colesberg word ook spottenderwys verwys na Postma as die “ex kaffer zendeling”³⁶⁴ terwyl ’n sekere Herman, waarskynlik dieselfde persoon wat op Burgersdorp soortgelyke verdenking gesaai het, dit goed gevind het om in ’n pamflet te waarsku teen die aanvalle “van den zendeling Postma.”³⁶⁵

Veel later, in 1870, verskyn ’n brosjure uit die pen van dr. S. Hofmeyr³⁶⁶ waarin hy weereens beklemtoon dat Postma eintlik uitgekom het as sendeling, en noem o.a. as bewys sy afsheidsrede te Kampen waarin hy die sendingtaak van die Kerk sterk beklemtoon het. Hofmeyr spreek met groot lof van Postma se “zendingijver die hem naar Zuid Afrika scheen gedreven te hebben,”³⁶⁷ maar is met betrekking tot die vervulling van sy taak tog bitter teleurgestel in hom.

Die cachet wat op Postma gelê is, dat hy eintlik as sendeling na Suid-Afrika gekom het, was nie sonder ’n bymotief nie. Dit was, soos Postma dit tereg ingesien het, “’n slimme zet want de zending, verkeerd als sij toen gedreven werd, was in zeer kwade reuk bij de onzen, en niemand ^[258] was toen ’n ongewenster persoon dan de zendeling van de kaffirs.”³⁶⁸ Postma het dit deurgesien. Hy word doelbewus so genoem om sy “achting”³⁶⁹ en “crediet” by die gemeentes te verminder, “want men weet dat die naam zendeling” in Suid-Afrika “doorgaans een man te kennen geeft van minder rang dan predikant.”

³⁵⁸ De Stem, 18 Maart 1858, 8e jaargang, no. 11.

³⁵⁹ De Kerkbode, 2 Julie 1859, Deel XI, no. 14.

³⁶⁰ De Kerkbode, 18 Junie 1859, Deel XI, no. 13.

³⁶¹ De Zuid-Afrikaan, 13 Junie 1859.

³⁶² Gouden Jubileum Burgersdorp 1880-1910, p. 16.

³⁶³ Vgl. D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 235.

³⁶⁴ Colesberg Advertiser, 25 Maart 1862.

³⁶⁵ Colesberg Advertiser, 15 Desember 1863.

³⁶⁶ S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is. Geschiedkundig berigt aangaande de Afscheidene Kerk in Zuid Afrika. (Kaapstad, 1870)

³⁶⁷ Idem, p. 18.

³⁶⁸ Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 16. Vgl. verder hoofstuk: Postma en die sending.

³⁶⁹ D. Postma: Geprovoeerde Herinnering en teregtwijzing. (Kaapstad, 1871), p. 4.

Tereg het Postma hom beroep op sy lasbrief en met vrymoedigheid enigeen versoek om sy “kerkelijk gedrag”³⁷⁰ sedert sy koms in Suid-Afrika hiervolgens “te beoordeelen.” Na aanleiding van die brief wat dr. Hofmeyr aangehaal het uit “De Stem”, waarin die Sinodale Kommissie van die Chr. Afg. Geref. Kerk veral die sendingtaak in die afvaardiging van Postma beklemtoon het,³⁷¹ erken Postma tereg dat die verkondiging van die Evangelie onder die heidene, hoewel nie in sy lasbrief genoem nie, wel o.a. “het verlangen en bedoeling onzer kerk”³⁷² was. En ook ten opsigte hiervan verwys hy na sy gedrag “omtrent de zendingzaak” vandat hy in Suid-Afrika gekom het.

Ons ag dit nie nodig om verder hierop in te gaan nie. Postma se verduideliking was ter sake en vir verdere bevestiging hiervan verwys ons slegs na die hoofstukke in hierdie studie wat handel oor sy afvaardiging en sy optrede in Suid-Afrika ten opsigte van die sending.

b ii. Verdediging van die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika:

Hoewel die aanval op die stigting van die Gereformeerde kerk meer ’n negatiewe karakter gedra het, en veral toegespits is op die persoon en foute in die optrede van Postma, is daar tog ’n enkele keer op meer positiewe wyse, die goeie reg van die stigting van die Gereformeerde Kerk betwis deur die gereformeerde karakter van die Transvaalse Kerk te beklemtoon.

Dr. S. Hofmeyr het hom hieroor sterk uitgelaat. In ’n brosjure waarin hy skerp te velde trek teen Postma en die afskeiding, spreek hy sy^[259] oortuiging uit: “in ons land, dit moeten wij erkennen is de leer des Bijbels zuiver gebleven.”³⁷³

In Transvaal is ’n brief gerig “Aan de ledematen der Ned. Geref. Kerk in de Z.A.R.,”³⁷⁴ onderteken deur ds. D. van der Hoff namens die Algemene Kerkvergadering van 10, 11 en 12 Januarie, waarin die kerk se standpunt t.o.v. die Gesange verdedig word. Die Gesange is “geheel en al Evangelisch” en “uit Gods Woord getrokken” en daarom “kan men dezelve veilig gebruiken.” Omdat die Psalmberyming ook maar “slechts uit Gods Woord getrokken is”, staan “eigenlijk psalmen en gezangen gelijk.” Soortgelyk is ’n persoonlike uitspraak van ds. Van der Hoff. Hy meen die gees van die Evangeliese Gesange is “de geest der waarheid. Blymoedig gehoorzamen wij dus dien geest en laten het aan anderen vrij om den letter van Dordt te volgen.”³⁷⁵

Ooreenstemmend is die oordeel van V.D.M. Hy sal bly wees, so verklaar hy, as Postma hom “op Bijbelsche (dat is regtzinnige) gronden bewijzen wil dat ons tegenwoordig gezangboek

³⁷⁰ Idem, p. 5. Vgl. ook “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859, Deel XI, no. 18.

³⁷¹ Die brief gepubliseer in “De Stem,” 18 Maart 1858, beklemtoon beide doelstellinge: hulp aan die Transvaalse kerk en sending onder die heidene. Dit meld o.a. “ons oog is in dezen in de eerste plaats zeker op de behoeften der Republiek zelve met hare 40,000 ingezetenen van Hollandsche oorsprong en 100,000 kaffers” Die sending is in die brief na verhouding kragtens die hele historiese verloop van die afvaardiging na ons oortuiging egter oorbeklemtoon. Selfs die hoop dat veel Nederlanders nog in die toekoms daarheen sal gaan, word in verband gesien met Transvaal as ’n toekomstige “midden- en uitgangspunt van Evangelisasie.”

³⁷² D. Postma: Geprovoeerde Her. en Teregtwijzing, p. 6.

³⁷³ S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is, p. 16. Vgl. ook p. 18. Dieselfde het hy uitgespreek op die Negende Alg. Kerkverg. Potchefstroom 26 April 1859. Vgl. Gerdener: Boustowwe, p. 240.

³⁷⁴ De Zuid-Afrikaan, 10 Maart 1859.

³⁷⁵ De Zuid-Afrikaan, 24 Maart 1859. Oorgeneem uit Staats Courant 18 Februarie 1859.

niet regtzinnig is.”³⁷⁶

Uit bogemelde uitsprake is dit duidelik dat daar wel op positiewe gronde getrag is om aan te toon dat die afskeiding eintlik onnodig was.

Veel intenser was, na ons mening, die aanval op Postma self en sy optrede.

So is o.a. skerpe kritiek uitgeoefen op die optrede van Postma in Kaapstad en Natal, wat, soos ons reeds by vorige geleenthede vermeld het, met die belofte om daarop terug te kom, nie ongegrond was nie.

Hoewel dit ’n optrede en uitsprake was wat die Kaapse kerk geraak het, het sy kritici dit tog in verband gebring met die stigting van die kerk in Transvaal.

Soos reeds aangetoon is, is Postma in Kaapstad met die grootste vriendelikheid en gasvryheid ontvang. Hulle was gelukkig “in elkanders gezelschap.”³⁷⁷ Hierdie “openhartige en broederlijke verkeer”³⁷⁸ waarin gesprekke “gul en vrij”³⁷⁹ gevoer is, het by die Kaapse broeders die indruk geskep van sodanige vriendskaplike verhouding dat ’n afskeiding eintlik as verraad daarteenoor beskou is.

Die goeie verhouding tot die predikante en die Kaapse Kerk het egter nie net geblyk uit die onderlinge verkeer nie. Die predikante het Postma^[260] uitgenooi om in die Kaapse Kerk te preek wat hy met graagte gedoen het,³⁸⁰ en in die dienste het hy ook Gesange laat sing. Maar wat meer is, en hierop moet in besonder gelet word, Postma het hom op die allergunstigste wyse uitgelaat oor die Kaapse Kerk, en dit nie net in gesprekke nie, hy het dit swart op wit vasgelê in sy rapporte aan die Sinodale Kommissie in Nederland. Die optrede van Postma, veral deur Gesange te laat sing, en sy gunstige uitlatinge oor die Kaapse Kerk, is hom later baie kwalik geneem en voor die hoof geslinger.

“Wien kan het, na dit alles, bevreemden”, so vra prof. Hofmeyr, “dat wij uw gedrag in Transvaal onverklaarbaar voorkwam?”³⁸¹ ’n Mens kan Hofmeyr dié vraag inderdaad nie kwalik neem nie. Postma se optrede en uitlatinge kon wel deeglik die indruk skep dat hy geen bedenkinge teen die kerk in Suid-Afrika daarop nagehou het nie. En dit was nie net prof. Hofmeyr wat die indruk gekry het nie, dit was ook die geval met dr. S. Hofmeyr³⁸² en prof. John Murray;³⁸³ en hoe hulle ookal van Postma t.o.v. die goeie reg van die stigting van die Geref. Kerk verskil het, was dit tog ontwikkelde en eerbare manne wat ’n “indruk” nie somaar uit die lug sou gryp nie.

Dit is baie duidelik dat Postma, getrou aan die gewoonte wat so dikwels by besoekers uit die vreemde aangetref word, hom somaar in die eerste week van verblyf in Suid-Afrika uitgespreek het oor sake, nog voordat hy ’n deeglike ondersoek ingestel het. Daarmee het hy hom inderdaad blootgestel aan kritiek.

Wat die afskeiding op sigself aanbetref, het die leidende figure daarvoor hoegenaamd geen

³⁷⁶ De Kerkbode, 13 Augustus 1859.

³⁷⁷ D. Postma: Reisjournaal, 29 Julie 1858.

³⁷⁸ N.J. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Vgl. sy Reisjournaal vir verblyf in Kaapstad.

³⁸¹ De Kerkbode, 18 Junie 1859.

³⁸² Vgl. “De Kerkbode”, 2 Julie 1858; Elpis, September 1859, pp. 171-190; S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is, pp. 1-6.

³⁸³ De Kerkbode, 18 Junie 1859.

rede gesien nie.

Soos reeds aangetoon is, was die kerk in Suid-Afrika vir hulle suiwer in die leer, en het die afskeiding vir hulle gegaan oor 'n saak van “zeer ondergeschikt belang,”³⁸⁴ t.w. Gesange as sodanig,³⁸⁵ 'n standpunt wat ook deur latere kerkgeskiedskrywers ingeneem is.³⁸⁶

[261] En omdat dit, t.w. Gesange as sodanig in 'n erediens, as die enigste rede gesien is vir die stigting van die Gereformeerde Kerk, kon die leidende figure van daardie tyd die afskeiding en die optrede van Postma nie in sy regte perspektief sien nie. En die saak is vir hulle nog duisterder en raaiselagtiger gemaak deur die feit dat Postma self in die Kaapse Kerk Gesange laat sing het en ook verklaar het dat die Gesange as sodanig nie genoegsame rede is vir 'n afskeiding nie.³⁸⁷

Geen wonder dat hulle op die standpunt dat die Gesange as sodanig, die eintlike en enigste rede vir die afskeiding was, tot die konklusie gekom het dat die afskeiding bloot uit 'n motief om twis en tweedrag te saai, gebore is. Postma is bestempel as die leier en aanhitser wat nie teruggedeins het om “de fakkel der tweedragt aan te Hazen en te onderhouden,”³⁸⁸ en in plaas van hulp aan die kerk in die Z.A. Republiek te verleen, daar “scheuring en verdeeldheid”³⁸⁹ bewerk is en so die saad van “tweedragt”³⁹⁰ kwistig uitgestrooi het.

In hoofsaak het die kritiek dus daarop neergekom dat Postma op 'n anders vreedsame bodem, skeuring twis en tweedrag kom saai het.

“Hoe afkeerig anders van een pennestrijd,”³⁹¹ het Postma hom tog “verplicht” geag om die pen op te neem tot “zelfverdediging”³⁹² en ter wille van “de zaak zelve.” Dit kon moeilik anders. Die kritiek op hom en die stigting van die Gereformeerde Kerk was sodanig dat hy eenvoudig nie kon swyg nie. Die beeld wat voorgehou is, was 'n karikatuur van die werklike situasie. Dit het hom gedwing om die blaam wat op sy persoon gelê is, weg te neem, en om die wanvoorstelling van die kerk en sy ontstaan in die regte lig te stel.³⁹³

³⁸⁴ John Murray in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859.

³⁸⁵ S. Hofmeyr, a.w.,” pp. 1-6; N.J. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859; V.D.M. in “De Kerkbode”, 13 Augustus 1859.

³⁸⁶ G.B.A. Gerdener: *Ons kerk in die Transgariëp*, p. 292, sê omtrent die afskeiding: “en die Gesange-kwessie was hiervoor die enigste oorsaak.” Vgl. Verder J. du Plessis; *De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking*, p. 102-108; A. Moorrees: *Die Ned. Geref. Kerk in Suid-Afrika 1652-1873*, p. 812-814; S.P. Engelbrecht: *Gesk. van die Ned. Herv. Kerk van Afrika*, p. 141, beweer: “Die Kerklike Afskeiding in Suid-Afrika en die stigting van die Gereformeerde kerk in 1859 het maar een oorsaak gehad en dit, was die gebruik van die Evangeliese Gesange in die openbare erediens.”

³⁸⁷ Aldus N.J. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859. Vgl. ook Postma se reeds vermelde standpunt oor die Gesange.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Aldus S. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 2 Julie 1859.

³⁹⁰ Aldus S. Hofmeyr, *Elpis*, 1859, p. 189.

³⁹¹ D. Postma: Openbaar antwoord op den “Openbaren Brief” van den hoogerw. heer N.J. Hofmeyr voorkomende in *De Kerkbode* van den 18 Junij 1.1. no. 13. Gepubliseer in “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859.

³⁹² Ibid.

³⁹³ Op sy verdediging t.o.v. sy opdrag het ons reeds die aandag gevestig.

’n Beskuldiging wat Postma se teëstanders op die spits gedryf het, is dat hy die bewerker van en aanhitser tot ’n afskeiding in Suid-Afrika was.

In dié verband het Postma nog voor die stigting van die Gereformeerde Kerk daarop gewys dat dit hier reeds voor sy koms “op het punt van scheuring stond.”³⁹⁴ Ooreenstemmend is die latere getuienis van Postma en die kerkraad van Reddersburg in ’n brief 14 Januarie 1860 aan prof. H. de Cock.³⁹⁵ Nadat gewys is op die vele jare van stryd en worsteling^[262] in die Ned. Geref. Kerk, waarin hulle “zeer bezwaard en zuchtende verkeerd hebben” en “dorstend uitzagen naar eene uitkomst,” het God met die koms van Postma, so verklaar die kerkraad, “onze zuchting verhoord.” Hulle konklusie is dan: “de komst van Postma is dus niet de oorzaak onzer afscheiding, maar slechts eene vervulling eener lang bestane behoefte.” Van betekenis is in dié verband ook die getuienis van ds. P. Huet van Natal, dat “de Afscheiding hier te lande, reeds voor zijne komst feitelijk bestond,”³⁹⁶ en dat die beswaardes nie ’n handvol enkelinge was nie, maar “eene bestaande partij in de kerk, van lange tijden her uitmaken.” Ons wil nie verder hierop ingaan nie, maar verwys slegs na die stryd van die “Doppers” aan die begin van hierdie hoofstuk, waaruit dit wel duidelik is dat hulle ’n erkende, beswaarde groep binne die bestaande kerke was. In die O.V.S. het ’n groep, soos ons nog sal aantoon, hulle formeel afgeskei nog voor die koms van Postma aldaar. In Transvaal weer het ’n groep, soos gesien is, hulle heeltemal onttrek aan die kerklike lewe. Wat Postma se “op het punt van scheuring” aanbetref, meen ons dat die “Colesberg Advertiser” se berig, oorgeneem uit “De Volksvriend”, ’n getroue beeld gee van die situasie: “The dissent of the followers of Mr. Postma is only the development of principles and thoughts which have long prevailed. For many years there has existed in the bosom of the church a sect alien to the general feelings and views of the majority of the members. *Those who were thus already seperated in their religious notions, have now become seperate in fact. This is all.*”³⁹⁷ (Kursivering van my).

Gesien teen die agtergrond van die lang stryd in die K.P. reeds vanaf 1833, en in Transvaal reeds vanaf 1853 met die selfstandigwording van die Transvaalse Kerk, was Postma se siening op die saak volkome juis, naamlik dat dit reeds voor sy koms “op het punt van scheuring stond.” Wat godsdienstige oortuiginge aanbetref, was hulle “reeds afgescheiden,”³⁹⁸ soos “Het Volksblad” by die aankoms van Postma in Kaapstad (Julie 1858) dit dan ook uitdruklik erken het: “de heer Postma moet zich nu maar bij de Doppers bepalen; die kunnen toch voor de afgescheidenen van Zuid-Afrika gelden.”³⁹⁹ Dit wat in wese dus reeds bestaan het, het by die stigting van die Gereformeerde Kerk slegs werklikheid geword.^[263] Hierop het Postma hom tereg beroep teen die aantyging dat hy as ’n doelbewuste skeurmaker en aanhitser na Suid-Afrika gekom het en op ’n “anders vreedzame bodem”⁴⁰⁰ slegs twis en tweedrag kom saai het. Dat die bodem so “vreedzaam” was, en tweedrag “tevorens niet bestonden”, was ’n verloëning

³⁹⁴ Reisjournaal, 4 Desember 1858.

³⁹⁵ G.K.A. P.V., no. 383. (Sien bylaag 4).

³⁹⁶ Elpis, 1860, p. 329.

³⁹⁷ “Colesberg Advertiser,” 13 Mei 1862. Aldus moet ook die woorde van dr. J.D. du Toit verstaan word in: Gesch. van die Chr. Kerk, p. 354: “De Gereformeerden waren reeds afgescheiden, toen ds. Postma in Zuid-Afrika aankwam.” Dat dr. Du Toit hiermee nie die finale breuk bedoel het, soos prof J. du Plessis in “De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking”, p. 105, wil voorgee nie, word bewys deur die feit dat dr. Du Toit na bogenoemde aanhaling op dieselfde pag. weer spreek van “de feitelike breuke” op 11 Jan. 1859.

³⁹⁸ J.D. Du Toit, a.w., p. 354.

³⁹⁹ Oorgeneem in Staats Courant, 20 Augustus 1858.

⁴⁰⁰ T.a.p.

van die historiese feite.

Naas hierdie argument het Postma ook nog 'n ander gestel om te bewys dat hy geen doelbewuste twissoeker en skeurmaker⁴⁰¹ was nie, t.w. dat hy alles in die werk gestel het om 'n kerkskeuring, wat sinds jare al gedreig het, te voorkom.

Afgesien van dokumentêre bewyse wat dit ten oorvloede toe bevestig, kan net daarop gewys word dat Postma in sy wese, soos Engelbrecht⁴⁰² hom ook raak karakteriseer, geen twissoeker en skeurmaker was nie. Sy optrede in Nederland tot versoening van botsende partye wat nog op dieselfde grondslag gestaan het, is duidelike bewys hiervan.⁴⁰³

Maar ook hier in Suid-Afrika het Postma dit ten duidelikste bewys. In die Kaapprovinsie en Natal laat hy Gesange sing “om geene ontijdige beroering daarover te verwekken.”⁴⁰⁴

Wanneer hy in Transvaal bemark dat dit reeds voor sy koms “op het punt van scheuring stond,” dan verklaar hy hieromtrent: “mijn arbeid en zucht daartegen is: Och Heere! mogt het nog kunnen voorkomen worden.”⁴⁰⁵ Tot voorkoming van hierdie skeuring het hy hom tot op die laaste moment beywer. Sy bekende standpunt oor die Gesange⁴⁰⁶ was dan *ook eintlik 'n kompromie-standpunt* om beide partye te bevredig, soos hy dit self gestel het: “dat de broeders elkander in liefde kunnen verdragen”⁴⁰⁷ Met verloop van tyd sou dan, aldus Postma, deur reformasie “de waarheid wel triumferen.”⁴⁰⁸ Postma wou ten alle koste 'n skeuring verhoed. Hiervan verklaar hy self: “Hieruit blijkt, hoop ik, iedereen, dat ik met groote verdraagzaamheid het uiterste beproefd heb, om eenen uitgang van de bezwaarden te voorkomen, en dezen zouden zich daarmee ook hebben te vrede gesteld.”⁴⁰⁹ Moorrees erken dit. “Dit kan nie ontken^[264] word,” aldus Moorrees, “dat ds. Postma, sonder om sy standpunt prys te gee, 'n tegemoetkomende houding aan die dag gele het nie.”⁴¹⁰ Soortgelyk was die houding van ds. Van der Hoff. En, voeg Moorrees daarby: “dit is te betreur dat die voorbeeld deur die predikante gegee nie deur die meerderheid van die vergadering gevolg is nie.”⁴¹¹ Omtrent sy poging om 'n skeuring te voorkom en sake op “een verdraagzamen voet geregeld”⁴¹² te kry, verklaar Postma dan ook: “En dat ik hierbij al mijne krachten paarde, ten alle tijde en bij elkeen, weet de Heere! En ook de menschen weten het, als zij de waarheid willen zeggen. En uit mijne

⁴⁰¹ Dit is tot onlangs nog weer ten onregte deur G.D. Scholtz beweer in sy “Die Geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika 1842-1885”, p. 150. Vgl. vir verklaring van Postma se woorde, deur Scholtz as bewys aangevoer, hoofstuk VIII.

⁴⁰² S.P. Engelbrecht getuig ook in hierdie verband: “ds. Postma was regskepe van aard, glad nie twissiek nie, en het hom nie graag in twissake gemeng nie.” Hervormde Teologiese Studies, Augustus 1953, 9e jaargang, Afl. III en IV, p. 180.

⁴⁰³ Sien Hoofstuk V.

⁴⁰⁴ D. Postma in: “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859.

⁴⁰⁵ Reisjournaal, 4 Desember 1858.

⁴⁰⁶ Vgl. D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 119.

⁴⁰⁷ Idem, p. 120.

⁴⁰⁸ Ibid.

⁴⁰⁹ De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁴¹⁰ A. Moorrees: Die Ned. Geref. Kerk in S.A. 1652-1873, p. 845.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

openbare handeling met en jegens de hier bestaande kerk is dit gebleken.”⁴¹³

Die aantyging dat die stigting van die Gereformeerde Kerk deur Postma as moedwillige skeurmaker bewerk is, is in flagrante stryd met die geskiedenis; intendeel, die getuienis van Postma dat hy die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika “niet gedacht, niet gezocht, noch begeerd, neen in mijnen onnoozelheid zooveel mogelijk tegenwerkt door mijn gegeven raad in de gegeven omstandigheden,”⁴¹⁴ is histories volkome te verantwoord.

Soos reeds aangetoon is, is die stigting van die Geref. Kerk as skeurmakery bestempel omdat die enigste oorsaak daarvan, volgens Postma se teëstanders, Gesange as sodanig in ’n erediens was, ’n saak van ondergeskikte en middelmatige belang. En dat dit vir Postma self ook van ondergeskikte belang was, word bewys deur die feit dat hy in die Kaapse Kerk daaruit laat sing het. Trouens na aanleiding van sy Gesange-standpunt op 11 Januarie 1859, het hy inderdaad nie Gesange as sodanig as ’n ernstige afwyking beskou nie. Oor ’n saak dan wat hyself as middelmatig beskou het, bewerk hy nou, volgens die teëstanders, ’n skeuring in die kerk in Suid-Afrika.

As verweer hierteen het Postma eerstens daarop gewys dat hy die Gesangeboek as bundel “niet als een kerkelijk gezangboek durven aanvaarden”⁴¹⁵ omdat dit “over het geheel genomen, als een deel van het zoogenaamde nieuwe licht, van wege hunne liberale strekking”⁴¹⁶ aangemerkt moet word, maar dat daarin tog “sommigen zijn de hartetaal der ware vromen.”⁴¹⁷ Dit het hom vrymoedigheid gegee om dit wel te gebruik en omdat hy op sy deurreis “geene ontijdige beroering”⁴¹⁸ daarvoor wou [265] verwek nie, het hy wel daaruit laat sing, uit “toegevendheid en eene welgemeende voorzigtigheid.”⁴¹⁹ In Transvaal het hy nie Gesange laat sing nie. Daar het hy sodanige toegeeflikheid geheel onraadsaam geag “opdat men in den Afgevaardigde, de kerk die hem zond mogt kennen.”⁴²⁰

Maar wat vir Postma in hierdie verband van veel groter belang was, was om sy teëstanders se argumente te ontsenu dat die Gesange as sodanig die rede was vir die Afskeiding. Tereg het Postma daarop gewys dat die gebruik van die Gesange as sodanig met die uitrede van die vyftien man op 11 Januarie 1859, en sy weiering om sy hulp aan die Transvaalse kerk toe te sê, niks te maak het nie. Hy skryf aan ds. Huet op 5 Oktober 1859 dat die Gesange “schijnen hier het punt van kwestie te zijn, maar die oogen heeft om te zien weet dat verschil van beginsel de eigenlijke oorzaak is.”

“Het hiërarchisch besluit omtrent het zingen dier gezangen in de openbare godsdienst was de slagboom waarvoor onze broeders halt gehouden hebben. Dat beginsel heb ik, God weet het! met veel onderwijs en met vele lankmoedigheid bestreden en hoe gaarne ik verdraag zoo lang het mijn geweten niet direct bezwaart, al is mijn oordeel anders, dat beginsel mogt ik niet

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Aldus Postma in ’n brief 5 Oktober 1859 aan ds. P. Huet. G.K.A. P.V., no. 382.

⁴¹⁵ De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁴¹⁶ Elpis, 1860, p. 320. Ook gepubliseer in “De Bazuin”, 29 Maart 1861, 9e jaargang, no. 13.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ D. Postma in “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859.

⁴¹⁹ Ibid.

⁴²⁰ Ibid. S.P. Engelbrecht se kousale verband tussen die anti-gesange-mense en Postma se weiering om in Transvaal Gesange te laat sing, is nie te verantwoord nie. (Gesk. van die Ned. Herv. Kerk van Afrika, p. 157)

huldigen, selfs niet een oogenblik in Christi Kerk met mijn weten toe geven.”⁴²¹ Die hiërargie in die kerk, konsekwensie van die liberalistiese Kollegialisme, dit was die oorsaak van skeiding. “Tot het bevorderen”⁴²² van die hiërargie wou hy sy hand nie leen nie, “veel minder om dezelve bij besluit te huldigen,”⁴²³ want in die besluit met sy gewetebindende krag is, volgens Postma, en heeltemal tereg, “de paus geboren, al is hij dan nog maar klein en zwak.”⁴²⁴ Daarom dat hy onder die besluit die uittrede van die gereformeerdes as “wettig, eerlijk en pligtmatig” beskou het,⁴²⁵ soos hy ook van sy eie optrede verklaar het: “ik kon en mogt om Gods wil niet anders.”⁴²⁶

[266] Dit wat die finale breuk bewerkstellig het, die regsgrond vir die Afskeiding in Suid-Afrika, het Postma raak en suiwer gesien.

Die onrus vir die skeuring in die kerk rus dus eintlik nie op die gereformeerdes wat uitgetree het nie, maar op die meerderheid van die Algemene Vergadering van 11 Januarie 1859 wat met ’n bindende besluit oor onregsinnige Gesange die gewetens wou bind aan ’n menslike beslissing in stryd met Gods Woord en die konfessie.⁴²⁷ Miskien onbewus van die draagwydte van sy woorde, het prof. Moorrees hierdie feit by implikasie erken toe hy dit betreur het dat die tegemoetkomende houding van die predikante op 11 Januarie 1859 “deur die meerderheid van die vergadering”⁴²⁸ nie gevolg is nie.

Postma se beoordeling van, en reaksie op die hiërargiese besluit van 11 Januarie 1859 is deur andere geregverdig. In die verband verwys ons eerstens na “De Bazuin” wat na aanleiding van hierdie “konscientie bindende wet”⁴²⁹ as in stryd met Artikel 32 N.G.B, verklaar: “erger kon het zeker niet.” Prof. A. Brummelkamp van die Teologiese Skool te Kampen het hom oor hierdie bepaalde aspek soos volg uitgelaat: “waar men zich verstout naast Gods gebod eenig menschelijk te plaatsen, dat de gewetens bindt, daar vervalt men in dat ontzettend oordeel dat den mensch het gezag wordt toegekend, dat men God ontwringt.” In sy diepste wese was dit dus volgens Brummelkamp die Humanisme, waaruit die Liberalisme opgeskiet het,⁴³⁰ wat in hierdie besluit van 11 Januarie 1859 aan die woord was. Brummelkamp dank dan die Here dat Postma en sy medestanders “niet geschroomd hebben op dat beginsel zich te plaatsen en het te handhaven.”⁴³¹

In verband met die stigting van die kerk moet ons daarop wys dat die vrysinnige opvattinge

⁴²¹ G.K.A. P.V. no. 382. Soortgelyk is sy getuienis teenoor ds. Faure in “De Kerkbode”, 2 Julie 1859. Vgl. in hierdie verband die verklaring van ouderling Wolmarans voor die Alg. Kerkvergadering 26 April 1859 te Potchefstroom dat Postma voor die vergadering van 11 Januarie 1859 aan hom meegedeel het dat om die Gesange “bindend” te maak, geen rede vir afskeiding is nie. Postma het dit ’n “onwaarachtige voorstelling” genoem. Vgl. Gerdener: Boustowwe, p. 236.

⁴²² D. Postma in “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859.

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁴²⁵ Volgens brief 3 Des. 1859 aan die Sijn. Com. in Nederland. (Gepubliseer in Hand. Sin. C.A.G.K. Hoogeveen 1860, p. 72.)

⁴²⁶ D. Postma: Geprov. Her. en Teregtw., p. 10.

⁴²⁷

⁴²⁸ A.w., p. 845.

⁴²⁹ De Bazuin, 10 Augustus 1860, 8e jaargang no. 32.

⁴³⁰ T.N. Hanekom, a.w., Inleiding, p. xii, beweer: “In sy diepste wese wortel die liberalisme in die humanisme.”

⁴³¹ Aangehaal uit J.L. Cachet: Gedenkboek, pp. 64-65.

van ds. Van der Hoff, hoewel hulle as persone op vriendskaplike voet met mekaar omgegaan het, Postma in sy vertroue in die Hervormde Kerk van Transvaal geskok ⁴³² het. Postma sien 'n groot en kragtige deur geopen vir “de zuivere Evangelie-prediking.” ⁴³³ Dat daar wel rede was vir verdenking teen ds. Van der Hoff se regsinnigheid, ^[267] het in later jare duidelik geblyk. Op die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk, 20 November 1365, het ds. Van der Hoff verklaar dat hy die belydenisskrifte alleen onderskryf “in zooverre die Belijdenisschriften ooreenkomen met Gods Woord.” ⁴³⁴ In die ondertekeningsformulier wat deur die Ned. Hervormde Kerk van Transvaal aangeneem is, vir die opstel waarvan ds. Van der Hoff mede verantwoordelik was, ⁴³⁵ word die quatenus-standpunt dan ook duidelik gehandhaaf. ⁴³⁶ Op dieselfde vergadering het dit ook geblyk dat ds. Van der Hoff ernstige bedenkinge gehad het teen die vyf leerreëls van Dordt ⁴³⁷ en dat hy in 'n brief “openlijk bewezen heeft de Ned. Geloofsbelijdenis te minachten.” Dit word besluit dat hy genoemde brief nie hoef terug te trek nie, maar alleen moet verklaar dat hy genoemde brief wens te beskou “als niet geschreven.” ⁴³⁸ Dat ds. Van der Hoff die algehele verdorwenheid van die mens en daarmee nou saamhangend die uitverkiesing verwerp het, en 'n algemene versoening geleer het, blyk uit sy standpunt oor die wedergeboorte: “in het hart van ieder mensch, ligt de kiem der wedergeboorte, welke slechts ontwikkeld moet worden, en niets meer dat herhaal ik tweemalen.” ⁴³⁹

Dat daar vir Postma dus rede was om later te spreek van 'n geopende deur vir “zuivere Evangelieprediking” in Transvaal, is duidelik. ⁴⁴⁰

Uit wat behandel is, is dit wel duidelik dat Postma die stigting van die Gereformeerde kerk in Suid-Afrika op 11 Februarie 1859 in die regte perspektief gesien het. Vir hom, net soos vir die beswaardes, was dit 'n saak van 'n heilige roeping. Die aanvalle daarop, sowel as op sy persoon het Postma dan ook met gemak, kalm maar tog met gloed van oortuiging, en bo alles met getrouheid aan die waarheid, afgeslaan.

Aan die einde van hierdie hoofstuk kom ons terug op Postma se samevattende siening op die Afskeiding en die aanvanklike uitbreiding van die Gereformeerde Kerk na die ander provinsies.

⁴³² In Reisjournaal, 9 Februarie 1859, verklaar hy: “Deze dag zag ik klaar, dat ik ds. V. d. Hoff mijn vertrouwen niet meer mag schenken. De waarheid scheen op Z. Eerw. soms een diepen indruk, ja een beslag te maken, maar ach! Ik vrees dat ze nog niet genoeg aan zijn hart geheiligd is.”

⁴³³ Reisjournaal, 27 Januarie 1859.

⁴³⁴ Gerdener: Boustowwe, p. 273.

⁴³⁵ Idem, p. 274.

⁴³⁶ Idem, p. 277.

⁴³⁷ Idem, p. 273.

⁴³⁸ Idem, p. 281.

⁴³⁹ “De Volksvriend”, 14 Desember 1864. Aangehaal deur J. Beyer in Journaal (Kaapstad, 1865), p. 245. In hierdie werk is die verskillende “Journalen” van ds. Beijer in een bundel gepubliseer asook sy “Redenen” vir die afskeiding. Bogenoemde uitspraak kom in laasgenoemde voor.

⁴⁴⁰ In dié verband moet ons op die volgende wys: J.L. Cachet in sy Eenige opmerkingen over het boekje Mijne overkomst tot de N.G. Kerk in Z.A. verklaard deur M.P.A. Coetzee jr.” maak op p. 57 die volgende stelling: “Was in de Kaap Kolonie de gezangen kwessie hoofzaak, in de Transvaal was het niet het geval. Daar stond de Leer op den voorgrond.” Dit word onderskryf deur S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, p. 272. Hierdie stelling is histories nie te verantwoord nie. Dit berus op 'n onjuiste teëstelling van “Gesange” teenoor “leer”. Die Gesange-kwessie was ook 'n leerkwessie, en in hoofsaak ontmoet mens dieselfde besware in beide provinsies teen vrysinnige denkbeelde.

2. AANVANKLIKE UITBREIDING VAN DIE KERK NA DIE O.V.S. EN K.P.

i. Uitbreiding na die O.V.S.:

Oor die gebeurde wat aanleiding gegee het tot die koms van ds. Postma na die Oranje-Vrystaat, kan ruim 'n afsonderlike hoofstuk geskryf word. Ons sal ons dus noodwendig moet beperk tot die hoofmomente.

Met die leidende figuur van die Gereformeerdes in die O.V.S., J.J. Venter, het ons reeds kennis gemaak. Ons het reeds daarop gewys dat sy aksie in samewerking met die kerkraad van Lydenburg om 'n predikant uit Nederland te bekom: “die zich verbindt te verblijven bij de leer van 1618 en 1619,⁴⁴¹ sover teruggaan as einde 1856.

Dit het egter nie geslaag nie. Ook Venter se verontruste gemoed kon maar nie tot bedaring kom nie.

Op 21 Januarie 1858⁴⁴² rig hy 'n brief aan die Kerkraad van Bloemfontein, waar ds. A. Murray jr. toe predikant was, waarby hy die volgende meedeel: “ik vind mij gedrongen u in uw dienst als leeraar en kerkenraad over mij te bedanken.”⁴⁴³ Hy vermeld dan verder: “Voor die verlossing uijt sulck *langdurig beswaar* (kursivering deur my) dat niet anders kan sijn als smartelijk en hinderlijk voor de siel en die benaud doen uitsien naar de vier hoeken der aarde om te sien van waar tog de redding sal gebooren worden ik moet u inkort seggen gelijk daavid seg in psalm 25 vers 16 tot 21 ik seg wel naar de vier hoeken der aarde maar mijn oog is op god geslaagen hoe dat verlegendheid mijn gedagten doe slingeren nogtans de heer blijft mijn rots.” Venter het gemoedsbeswaar om langer binne die Ned. Geref. Kerk te bly. Hy weet nog nie waarheen nie, maar sy “oog is op God geslaagen,” Hy sal wel uitkoms stuur.

In die onderhoud wat hy hierna met die kerkraad gehad het, kom sy redes vir die ontevredenheid duideliker na vore. Hy noem die volgende: “zij waren behalve het verschil omtrent de Evangelische Gezangen. Eers dat Bedestonden in den kerk werden toegelaten, ten tweede: Het gebruik van kruistafels bij avondmaals bediening, ten derde: De nieuwe vorm van het Huwelijk, ten vierde: De wijze waarop de jonge leedematen in het geloof worden bevestigd: ten vyfde: Het verklaren van het Evangelie^[269] in de Kerk alhier.”⁴⁴⁴ Wat die vyfde punt aanbetref, het hy nader verklaar: “dat het Evangelie alhier in de Kerk niet overeenkomstig het bevel van Christus wordt verkondigd.”⁴⁴⁵

Wat van die bedanking van J.J. Venter geword het, is nie duidelik nie, want soos sal blyk, het hy later weer, en toe finaal, die gemeenskap van die kerk opgesê.

In dieselfde maand kry Venter besoek van P. Snyman en S.J. Kruger van Rustenburg,⁴⁴⁶

⁴⁴¹ Dit blyk uit die getuienis van J.J. Venter in saak J.J. Venter e.a. teen die kerkraad van Bethulie voor die “Rondgaande Geregthof voor het district Philippolis” 17 Desember 1878, p. 71.

⁴⁴² D.w.s. ongeveer 6 maande voordat ds. Postma in S.A. aan wal gestap het en ongeveer 'n jaar voor die stigting van die Geref. Kerk. Soos nog sal blyk, was Venter toe nog nie, en selfs later toe Postma al in S.A. was, bewus van die afvaardiging van ds. Postma nie.

⁴⁴³ Aangehaal uit B.R. Kruger, a.w., p. 118.

⁴⁴⁴ Kerkraadsnotule Ned. Geref. Kerk Bloemfontein, 8 Februarie 1858.

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Volgens brief 10 Maart 1858 J.J. Venter aan J. van Andel. Kopie van die brief in Argief O.V.S. Hooge Geregthof O.V.S., bylaag 13b by saak J.J. Venter e.a. teen Kerkraad Bethulie.

waarop ons reeds attendeer het, en stuur 'n blanko beroepsbrief na ds. C. Callenbach. Venter het nou, blykbaar in samewerking met die kerkraad van Rustenburg wat in 1857 toestemming gekry het om selfstandig 'n leeraar te beroep, 'n predikant na sy wens probeer bekom.

Na aanleiding van hierdie versoek rig Venter nou ook op 10 Maart 1858 'n brief aan J. van Aniel. Hy versoek Van Aniel om “voor de gesegde deel van de gemeijnten bloemfontejn om een leeraar” want, sê hy, “wij ben hier verstooten en sonder gods huijs, soodat u wel begripen kan dat wij seer sterk verlang om in de huijs des heeren te gaan en sijn woord daar te hooren in suijverheid.”⁴⁴⁷

Hy rig die versoek namens “verschijden menschen”, wat dui op meer beswaardes in die omgewing van Bloemfontein, en hulle verlange is: “om een leer te mogen hooren volgens de vorm en werken des heijligen geest gelijk smijtegeld, C mel, A. Braakel van Leeuwaarden en diergelijke geestelijke schrijvers.” As ons dit in verband bring met sy begeerte om Gods Woord te hoor “in suijverheid”, is dit duidelik dat Venter c.s. veral beswaar gehad het teen die prediking.

[270] Op hierdie brief het Van Aniel hom op 1 Augustus 1858 geantwoord.⁴⁴⁸ Hy verwys Venter na ds. Postma om met hom “te raadplegen over de kerkelijken toestand waarin gij u bevindt en de wijze om daarin te voorzien.”

Dit is die eerste keer dat Venter verneem het van die koms van ds. Postma. So skryf hy aan ds. Postma op 20 Oktober 1858⁴⁴⁹ dat hy berig ontvang het van J. van Aniel omtrent sy afvaardiging en hoop om met hom te spreek “over de punten des geloofs ook om verder sorg te maaken voor de deelen van menschen die sich wens af te scheijden van het genootschaps partij of nieuwe lig.” Hierdie brief het ds. Postma eers bereik op 3 Februarie 1859,⁴⁵⁰ toe voorbereidings vir die stigting van die Gereformeerde Kerk in Transvaal al ver gevorder was. Hy versoek ds. Postma om na hom te kom en Suid-Afrika tog nie te verlaat “voordat ik u eerwaarde gesien en gesproken heef.”

⁴⁴⁷ 'n Kopie van hierdie brief is in O.V.S. Argief, meer vermeldde bylae by saak J.J. Venter e.a. teen Kerkraad Bethulie, bylaag 13b. In die bylaag word datum of geadresseerde van die brief wel nie vermeld nie, maar volgens afskrif van oorspronklike, in besit van prof. S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 149-150, soos vermeld deur B.R. Kruger, a.w., p. 124, voetnoot 74, is dit wel die brief van J.J. Venter 10 Maart 1858 aan J. van Aniel. In hierdie brief skryf Venter o.a. “Ik maak dus een beroep voor de gesegde deel van de gemijnten bloemfontijn om een leeraar van de geloof daar gij in u brief melding gemaak heeft.” Na aanleiding hiervan konkludeer S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 148-149, en B.R. Kruger, a.w., p. 123, voetnoot 72, dat daar korrespondensie gevoer is tussen J. van Aniel en J.J. Venter. Ons meen dit is nie die geval nie. Venter het in die meervermelde saak voor die Hoogeregshof van die O.V.S. noukeurig korrespondensie voorgelê wat hy gevoer het voor die koms van ds. Postma. Daarin is geen vermelding of enige aanduiding van sodanige korrespondensie nie. Die “brief” waarna hy verwys, is die brief van J. van Aniel, 28 Augustus 1857, wat o.a. ook gerig is aan S.J. Kruger en P. Snyman van Rustenburg. Sien bylaag 14 by meer vermeldde hoofsaak. Dit was nou juis dié twee persone wat hom in Bloemfontein besoek het en J. van Aniel en die brief onder sy aandag gebring het. In die brief word dan ook verwys na onregsinnige en regsinnige leraars in die Hervormde Kerk in Nederland. Dat dit die eerste kontak met Van Aniel was, word nader aangedui deur Venter se woorde in die brief van 10 Maart 1858: “Ik gaan nu over u te berichten mijn eigen toestand en die van een deel in de gemeenten van bloemfontijn.”

⁴⁴⁸ Kopie van die brief in Argief O.V.S. Hooge Geregthof O.V.S. bylaag 15, by saak J.J. Venter e.a. teen kerkraad Bethulie.

⁴⁴⁹ G.K.A. P.V., no. 74.

⁴⁵⁰ Vgl. Rejsjournaal, 3 Februarie 1859.

Op die eerste kerkraadsvergadering te Rustenburg, 11 Februarie 1859⁴⁵¹ maak ds. Postma melding van die versoek van J.J. Venter. Dit word besluit dat ds. Postma eers die Republiek sal deurgaen en daarna die Vrystaat sal besoek.

In Bloemfontein volg nou ook ernstige verwickelinge.

J.J. Venter moes verneem het van die stigting van die Gereformeerde Kerk. Op 20 Maart 1859 rig hy 'n brief⁴⁵² aan ds. Postma waarin hy hom meedeel dat hy hom in Transvaal sal gaan haal, en dat daar reeds 'n byeenkoms belê is vir 6 Mei, van diegene “die zich wens af te scheidjen” en hy hoop dat die afskeiding in die O.V.S. “onverhinderd mooge doorgaan.” Maar seker nog voordat hierdie brief Postma bereik het, word die afskeiding in die O.V.S. 'n voldonge feit, soos blyk uit die volgende.

Op 30 Maart 1859 rig J.J. Venter en nog drie gesinne 'n brief aan die kerkraad van Bloemfontein, “door gemoede beswaar verpligt”, waarin hulle kennis gee dat hulle hulle “afscheiden van uwe gemeenschap en^[271] uwe kerken en alle kerken behoorende onder de Kaapsche Sijnode.”⁴⁵³ Hulle gaan verder: “De rede van onze afscheiding is om dat u bekend is, dat eenen geruimen tijd van jaren, een geschil bestaat in de kerken in ons land en wij nog altoos gehoopt hebben, dat in het vervolg de kwesties eindigen zullen door grondige overtuiging aan de een of andere zijde. Nu ziende dat deze hoop bij voortdoring vruchteloos, en daar wij zeer begeerig zijn, zoo de Heer wil, ook in het huis des Heeren te gaan zonder een gekwetsd geweten en wij zijn bereid ons uit te zien naar eene kerkelijke inrigting, die aan ons voldoening zal geven.”⁴⁵⁴

'n Soortgelyke brief is op 2 April 1857 aan die kerkraad van Bloemfontein gerig deur J.P. van der Walt en nog vijf ander huisgesinne.⁴⁵⁵ Hulle sê ook hulle gemeenskap met die kerk op in die hoop “dat alle in vrede mogen elk zijn geloof late behouden *zonder dwang*.” (Kursivering deur my.) Hulle wens “onze kerkelijke regels vast te houden volgens besluit in het jaar 1618 en 1619.”

Dit dan was die aanloop van die saak in die O.V.S. voor die koms van ds. Postma daarheen.

Samevattend kom ons tot die volgende konklusies:

a). In hoofsaak het die Gereformeerdes daar dieselfde besware gehad as elders, t.w. teen die onregsinnige Evangeliese Gesange en die onregsinnige prediking. Daar lê 'n las op hulle gemoed, en hulle begeer om “zonder dwang” op die gemoed en “zonder een gekwetsd geweten” na die huis van die Here te gaan.

b). Hulle het reeds as bepaalde “deel van die gemeijnten bloemfontein” bekend gestaan, wat

⁴⁵¹ Kerkraadsnotule Rustenburg 11 Februarie 1859, art. 5. (Gepubliseer in D. Postma., a.w., p. 147)

⁴⁵² G.K.A. P.V., no. 95. 'n Soortgelyke brief is aan ds. Postma gerig deur J.P. van der Walt. (Vgl. G.K.A. P.V. no. 101.)

⁴⁵³ “The Friend of the Free State”, 15 April 1859. Vgl. ook “De Zuid-Afrikaan”, 28 April 1859, en Gerdener: Boustowwe, p. 140. Die brief is nie onderteken deur J.J. Venter en 4 huisgesinne soos Gerdener opgee nie, maar wel deur 3, altesaam dus 4 huisgesinne.

⁴⁵⁴ Na aanleiding van hierdie brief kan ons nie anders konkludeer nie as dat Venter die bedanking van die kerk in Januarie 1858 weer teruggetrek het, of altans na die ontmoeting van die kerkraad nie daarop aangedring het dat hy in besit gestel sal word van sy “christeljk seegelen” waarom hy gevra het nie.

⁴⁵⁵ The Friend of the Free State, 15 April 1859; De Zuid-Afrikaan, 28 April 1859; Gerdener: Boustowwe, p. 140. Die brief is onderteken deur 6 huisgesinne en nie deur 8 soos Gerdener beweert nie.

vir geruime tyd al uitgesien het na 'n predikant om in hulle geestelike behoeftes te voorsien en wat nou ook aan ds. Postma 'n versoek gerig het om hulle te besoek.

c). 'n Deel het reeds tot afskeiding oorgegaan nog voor die koms van ds. Postma na Bloemfontein.⁴⁵⁶

[272] Op die tweede Algemene Vergadering⁴⁵⁷ in Transvaal deel ds. Postma mee dat hy uitgenooi is na die Vrystaat, waarop besluit word om twee onderlinge, t.w. P. Schutte en P. Snyman, saam met hom daarheen af te vaardig. Op dieselfde vergadering⁴⁵⁸ deel D. Kruger mee: “van zijne reis naar de Kaapkolonie en zegt dat vele broeders zich daar, alsook in den Vrijstaat, innig verheugen over de oprichting onzer Kerk” en verder: “dat zij daar sterk verlangen naar onze komst en hulp.”

Op 30 April vertrek ds. Postma na die O.V.S. waar hy op 6 Mei in die distrik Bloemfontein “op *hunne* begeerte”⁴⁵⁹ (Kursivering in oorspronklike) enige mededeling doen oor die Kerk in Nederland, oor sy afvaardiging en die stigting van die Kerk in Transvaal. Na hy enige dienste gehou het, word op 12 Mei 1859⁴⁶⁰ die eerste gemeente in die O.V.S. gestig waarvan aan die President en Uitvoerende Raad op 6 Junie 1859 kennis gegee is. Op dieselfde dag besluit die Kerkraad ook om 'n “plaats te koopen voor eenen nieuwen aanleg van een dorp”⁴⁶¹ met die oog om daar “hunne kerk te bouwen.” Die plaas is gekoop en daarop is later die dorp Reddersburg aangelê.⁴⁶²

Aangesien Postma se mandaat alleenlik behels het hulp aan die Transvaalse kerk, het hierdie koms van hom na die O.V.S. en later na die K.P. skerpe kritiek uitgelok waarop ons weer terugkom.

ii. Uitbreiding na die Kaapkolonie:

Postma het ook uit die Kaapkolonie 'n uitnodiging ontvang om daar te kom dienste waarneem, wat eventueel sou uitloop op uitbreiding van die Gereformeerde Kerk, ook na daardie provinsie. Om dit teen die regte agtergrond te sien, moet ons kortliks in die geskiedenis teruggaan.

Ons het reeds die aandag gevestig op die eerste verwickelinge van die^[273] Gesange-stryd in die dertiger jare. Hoewel 'n deel van die beswaardes met die Groot Trek meegegaan het, is dit

⁴⁵⁶ G.B.A. Gerdener: *Ons Kerk in die Transgariëp*, p. 171, beweer: “In April 1859 het die koms van die Gereformeerde Kerk hom ook in Bloemfontein laat voel, onder andere deur die besoek van ds. Postma by die heer J.J. Venter... Venter het kort na genoemde besoek by die leraar en kerkraad van die Ned. Geref. Gemeente sy lidmaatskap opgesê.” Tot dusver Gerdener. Dit is 'n historiese onjuistheid. Gerdener wil daarmee die indruk skep dat Postma die afskeiding in die O.V.S. opsetlik bewerk het. Soos aangetoon is, het Venter 30 Maart 1859 die Ned. Geref. Gemeente Bloemfontein bedank en eers op 12 Mei is 'n gemeente in die Bloemfonteinse distrik gestig.

⁴⁵⁷ Algemene Vergadering in Z.A.R., 16 April 1859, art. 3.

⁴⁵⁸ *Idem*, art. 16.

⁴⁵⁹ Reisjournaal, 6 Mei 1859.

⁴⁶⁰ Vgl. Reisjournaal, 12 Mei 1859.

⁴⁶¹ Reisjournaal, 6 Junie 1859.

⁴⁶² “The Friend of the Free State”, 19 Augustus 1859, meld hiervan: New village of Redderburg. The sale of erven at this place will be held on Monday next at 12 o' clock noon. We have seen no plan of the intended village, nor are we aware that one exists. Probably our Dopper friends, who despise all superfluity and garnishing in business as well as in dress, may cause a few pegs judiciously planted, and a few furrows traced by plough or spade, to serve all the purposes of a plan”.

uit die verdere Gesange-stryd in die Kaapkolonie, en die latere stigting van die Gereformeerde gemeentes, wel duidelik dat 'n groot deel van die beswaardes in die Kaapkolonie agter gebly het.

a. *Die stryd voortgesit:*

In die gemeente Colesberg sou in die vervolg 'n intense stryd gevoer word, wat as gevolg van die optrede van ds. Reid⁴⁶³ met veel spanning en selfs verbittering gepaard gegaan het.

Op die kerkraadsvergadering van 6 Februarie 1837 word gesprek oor die verdeeldheid in die gemeente as gevolg van die Gesange en versoek die kerkraad die wat wel Gesange sing “minzame pogingen aantewenden hunne weigerachtige mede Broeders van hunne dwalingen af te brengen,”⁴⁶⁴ met die doel om die verdeeldheid uit kerkraad en gemeente te verban. Wat van wesenlike belang is, is dat die kerkraad nie op die besware teen die Gesange ingaan nie, maar voetstoots die “Doppers” weer bestempel as die dwalendes, die “weigerachtige medebroeders” wat van hulle dwalinge afgebring moet word. Colesberg het ook onder die Ring van Graaff-Reinet ressorteer. Ons kry hier 'n baie duidelike nawerking en toepassing van die reeds vermelde Ringsbesluit van 21 November 1833. In hoofsaak is die formulering van die kerkraadsbesluit dieselfde as dié van die Ring. Die beswaardes moet vermaan wat beteken getug word en onderrig word om die Gesangbundel te aanvaar. Vir hulle daarenteen is sodanige aanvaarding verkragting van hulle gewete omdat hulle daarmee, na hulle oortuiging, die waarheid van Gods Woord geweld aandoen.

Op 6 Augustus 1838⁴⁶⁵ versoek diaken M.A. Vermeulen nogeens dat die kerkraad aandag sal gee aan die verdeeldheid in kerkraad en gemeente. Op 'n latere vergadering⁴⁶⁶ kry hy steun van diaken Coetzee en N. van der Walt. Die saak word intussen deur die kerkraad bespreek,⁴⁶⁷ maar dit kom nooit tot finaliteit of tot 'n positiewe voorstel nie.

Die spanning in die gemeente loop hoër en dit sou lei tot die behandeling van die aangeleentheid op die Ring van Graaff-Reinet, 18 November 1841.

[274] Die eerste geval wat daartoe aanleiding sou gee, is toe Stephanus Kruger⁴⁶⁸ deur onderwyser Lewis, op die kerkraadsvergadering van 8 Februarie 1841, aangekla is na aanleiding van die gedrag van sy dogter op skool, wat op advies van haar vader, haar rug gedraai het wanneer die Evangeliese Gesange gesing word. Dit was 'n oneerbiedige optrede, waarin Kruger inderdaad fouteer het. En al het dit daarby nie gegaan oor die gebruik van Gesange in die erediens nie, kom hier tog enkele aspekte na vore wat van wesenlike belang is.⁴⁶⁹

Die beswaar van Kruger teen die Gesange was, volgens Lewis, “dat zij niet Gods Woord

⁴⁶³ Vgl. A. Moorrees: Die Ned. Geref. Kerk in Suid-Afrika 1652-1873, p. 824. (Kaapstad 1937); S.P. Engelbrecht, a.w., p. 142; S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, p. 252.

⁴⁶⁴ K.K.A. 1/1 p. 74. Kerkraadsnotule Colesberg, 6 Februarie 1837.

⁴⁶⁵ K.K.A. 1/1 p. 83. Kerkraadsnotule Colesberg, 6 Aug. 1838.

⁴⁶⁶ K.K.A. 1/1 p. 84. Kerkraadsnotule Colesberg 5 Nov. 1838, 5 Nov. 1838.

⁴⁶⁷ Vgl. K.K.A. 1/1. p. 89. Kerkraadsnotule Colesberg, 4 Februarie 1839; 3 Junie 1839, p. 90.

⁴⁶⁸ Dit is dieselfde persoon wat later in Transvaal die stryd teen die Gesange sou voer. Hy was reeds afgevaardigde op die Algemene Kerkvergadering 8 Aug. 1853.

⁴⁶⁹ Ons behandel hier nie alle fyne besonderhede oor die verloop van die saak op die kerkraadsvergaderings nie. Ons beperk ons by dit wat ons van wesenlike belang beskou. Vir meer besonderhede verwys ons na S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 142-143 en B.R. Kruger, a.w., pp. 90-92.

waren” wat hy nader verklaar as “tegenstrydig Gods Woord.”⁴⁷⁰ Hierdie aanklag word later deur Kruger bevestig. Wanneer die kerkraad hom vra “of hij zulke uitlatingen hadde gebruik als de volgende v.z. dat de Evangelische Gezangen Afgodische Gezangen en tegenstrydig Gods Woord waren”, antwoord hy “dat hij zulke uitdrukkingen wel gedaan hadde ea dat hij zich daarover niet hadde bezondigd.”⁴⁷¹ Dit is duidelik: vir Kruger doen die Gesange die gesag en waarheid van Gods Woord geweld aan.

Vir drie uur lank het die kerkraad probeer “hem van zijne dwaling te bewijzen.”⁴⁷² ’n Beslissing oor die saak word uitgestel om Kruger geleentheid te gee “nader onderzoek van het Gezang Boek te doen, ten einde dat hij van zijne misvattingen en dwalingen overtuigd mogte worden.”⁴⁷³ Wanneer hy dan op 7 November 1841⁴⁷⁴ aan die kerkraad rapporteer dat hy nog dieselfde gevoelens daarop nahou, word besluit om die saak na die Ring van Graaff-Reinet te verwys.

Daar sou egter ook nog ’n tweede aanleidende oorsaak wees vir die behandeling van die Gesange-kwessie op die Ring van Graaff-Reinet 18 November 1841. Twee-en-dertig beswaardes het ’n memorie by die kerkraad van Colesberg ingedien, “klagende over het gedrag van eenige van die voorstanders in de kerk wier handelwijses tegenstrydig met hunner^[275] belijdenis zij.”⁴⁷⁵ Nadat die saak op etlike vergaderings⁴⁷⁶ behandel is, en hulle “geen beslissend antwoord”⁴⁷⁷ kon kry nie, het die memorialiste hulle gewend tot die Ring van Graaff-Reinet.

Na aanleiding van hierdie versoeke tot die Ring en die godsdienverslag van die kerkraad benoem die Ring ’n kommissie van pre-advies “om al de dwalingen thans heerschende onder de weigerachtigen in de gemeente van Colesberg aan te hooren en hunne gevoelens daarover schriftelijk aan de vergadering te submitteeren ten einde eene inligting aan de dwalenden te geven en zoo mogelijk eensgezindheid in de gemeente te bewerken.”⁴⁷⁸

Hier word die dwaalleer weer in beskerming geneem, en bestempel die Ring die beswaardes, wat in hulle gewete voor God oortuig is dat hulle stry vir die waarheid van sy Woord, weer as “de weigerachtigen” en “de dwalenden” wat van hulle dwalinge genees moet word. Dit het tot gevolg die uitsending van die “Herderlijken brief van den Graaff-Reinetschen Ring aan de Gemeente van Colesberg en Cradock.”⁴⁷⁹

⁴⁷⁰ K.K.A. 1/1 p. 106. Kerkraadsnotule Colesberg, 8 Februarie 1841.

⁴⁷¹ K.K.A. 1/1 p. 110. Kerkraadsnotule Colesberg, 2 Aug. 1841.

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ K.K.A. 1/1 p. 117. Kerkraadsnotule Colesberg, 7 Nov. 1841.

⁴⁷⁵ K.K.A. 1/1 p. 108. Kerkraadsnotule Colesberg, 3 Mei 1841. Dit is nie duidelik uit die notule wat presies hulle klag was nie. Dat dit wel oor die Gesange gehandel het, blyk uit die behandeling van die aangeleentheid later op die Ring.

⁴⁷⁶ K.K.A. 1/1 p. 110. Kerkraadsnotule Colesberg, 2 Aug. 1841; 30 Sept. 1841, p. 112.

⁴⁷⁷ K.K.A. 1/1 p. 116. Kerkraadsnotule Colesberg, 1 November 1841.

⁴⁷⁸ K.K.A. Ring Graaff-Reinet, 18 November 1841, p. 156.

⁴⁷⁹ K.K.A. R. 3/3 bylae N. pp. 434-436. Dit is foutief deur B.R. Kruger, a.w., p. 243 aangewys as K.K.A. R. 3/5. Hierdie brief is volledig gepubliseer in Ds. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, pp. 263-265, J.L. Cachet, a.w., pp. 12-15; B.R. Kruger, a.w., bylaag A; *Hand. Sin.* 1869, bylaag no. 3.

In sommige van die herdrukke kom lastige spel- en stylfoute voor. Waar ons hier aanhaal uit die Herderlike Brief, is dit woordeliks uit die oorspronklike, soos in die Kaapse Kerkargief te vind,

Ons gaan hier nie in op alle fyne besonderhede van hierdie Herderlike Brief nie. Op elke paragraaf kan ruim kommentaar gelewer word. Ons beperk ons tot die gedeeltes wat van wesenlike belang is, en wat lig werp op die sin en betekenis van die verdere verloop van die geskiedenis; en dat hierdie brief ten opsigte daarvan van die uiterste belang ⁴⁸⁰ is, is bo alle twyfel verhewe. Dit spreek duidelik van die drastiese, vervolgsugtige wyse, waarop van bo af teen die beswaardes opgetree is.

[276] Die brief moes dien om “de weigerachtigen... de dwalenden” ⁴⁸¹ van hulle afkerigheid te genees, en om die breuk wat in die gemeentes ontstaan het, te heel, dus vermaning, wat ook al ’n vorm van tughandeling is.

Wat hier van fundamentele belang is, is die standpunt van die Ring t.o.v. die regsinnigheid van die Gesange. Om die anti-gesangemense van hulle aandeel aan die “verdeeldheid of scheuringen” ⁴⁸² te genees, was dit van die allergrootste belang. In daardie lig het die Ring dit ook gesien. En daarom dat dit aan die anti-gesangemense skryf: “het doet ons vooral leed, te moeten van tijd tot tijd hooren, dat onze schoone kerkgezangen, die op het Nieuwe Testament gegrond zijn en waaruit wij met duizenden anderen zoo veel stichting genoten hebben, eene oorzaak van verder verdeeldheid zoude zijn.” Sonder ’n deeglike Skriftuurlik-konfessionele toets verklaar die Ring dus dat die Gesange “op *het Nieuwe Testament gegrond zijn.*” (Kursivering van my). Die Gesange is dus skriftuurlik, dit is vir die Ring suiwer volgens Gods Woord. En om dit nog meer by die beswaardes in te skerp, voeg die Ring daarby: “dachten wij dat de gezangen omhelsde een andere leer als men in het Nieuw Testament vind, dan zouden wij over ons den vloek in Galaten 1 vs. 7 en 8 ⁴⁸³ halen, maar wij zijn gerust in onze overtuiging dat het zoo niet zijn.” Die Ring roep dus die vloek van God oor hom in, indien hierdie Gesange dwaalleringe bevat. Op die outoriteit en gesag waarop die Ring hom beroep vir sodanige uitspraak, moet hier gelet word; dit is van wesenlike belang. Is dit omdat van die Woord van God ’n grondige studie gemaak is, en die Gesange met die Woord in die hand, en die Konfessie as rigsnoer, also onderwerp is aan ’n grondige Skriftuurlik-konfessionele toets? Wat sê die Ring hiervan? Dit: “kunt gij u verbeelden dat de leeraars van de Gereformeerde Kerken in Holland en in Zuid-Afrika iets zoo vast zouden houden als deze gezangen, dachten zij dat iets tegenstrijdig of niet overeenkomstig met het Woord des Heeren en die Geloofsbelijdenis van onze Kerke daarin te vinden waren.” ⁴⁸⁴

Hier steek die dwaling ⁴⁸⁵ sy kop nog verder uit as by die Ringsitting van 1833, waarop

oorgeskryf.

⁴⁸⁰ S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, p. 252, beweer tereg: “Hierdie brief was dan ook een van die vername faktore wat tot die afskeiding bygedra het.” Wanneer Du Toit hierdie vername faktor nader kwalifiseer as: “Dit was veral sekere uitdrukkinge wat aanstoot gegee het,” doen hy geen reg aan sy voorafgaande histories te verantwoorde stelling nie. Dieselfde geld vir S.P. Engelbrecht, a.w., p. 143. Die enigste beswaar wat hy teen die Herderlike brief het, is dat daar “skerp woorde en uitdrukkinge” in voorgekom het “waar hulle aanstoot aan geneem het.” Dit is histories-krities nie ’n juiste beoordeling van hierdie brief nie.

⁴⁸¹ T.a.p.

⁴⁸² Uit: Herderlike brief.

⁴⁸³ Gal. 1:7 en 8 lui: “Daar er geen anderen is, maar daar zijn sommigen die u ontroeren ende het Evangelium Christi willen verkeeren. Doch al ware 't ook dat wij ofte een Engel uit den hemel u een Evangelium verkondigde buite 't geen wij u verkondigd hebben die zij vervloekt.”

⁴⁸⁴ Uit: Herderlike Brief.

⁴⁸⁵ A. Moorrees, a.w., p. 818, beweer hiervan: “Tot so ver was daar niks bepaald aanstootliks

reeds geattendeer is. Hierdie woorde klink baie vroom; daar sit egter 'n angel in. Aan wie word in hierdie Herderlike Brief van die Ring die hoogste outoriteit, die finale gesagswoord toegeken: aan die Woord van God, of aan “de leeraars van de Gereformeerde Kerken ^[277] in Holland en in Zuid-Afrika?” Die Ring het self daarop die antwoord gegee, t.w. aan “de leraars.” Hulle outoriteit word aanvaar. Hulle het die Gesange verklaar as in ooreenstemming met Skrif en Konfessie en dit is die toetssteen. Cachet het dit raak opgesom: “Vooreerst zij de opmerking genoeg, dat voor de rechtzinnigheid van de Evangelische gezangen eigenlijk daarin geen ander bewijs gegeven wordt dan: Wij predikanten zeggen zoo.” ⁴⁸⁶ Hierin openbaar hom tog die uiterste konsekwensie van die Liberalisme “waarin die moderne mens van die negentiende eeu” volgens definisie van Hanekom “sy eie selfstandigheid, selfgenoegsaamheid en soewereiniteit tot lewensbeginsel verklaar het.” ⁴⁸⁷ Die sewe predikante van die Ring wat die Herderlike Brief onderteken het, was al sewe van Skotse afkoms. ⁴⁸⁸

Die tweede saak wat in hierdie Herderlike Brief van wesenlike belang is, is die dwingende en bindende karakter ⁴⁸⁹ daarvan op die gewetens van die beswaardes. Op grond van 'n Ringsbesluit, wat in stryd was met Gods Woord en Konfessie, sou die beswaardes, soos uit die vervolg sal blyk, in hulle gewete gedaag word voor die troon van God.

Dit blyk al dadelik aan die begin van die Brief dat die beswaardes die las opgelê word dat hulle “de eer van God” nie gesoek het nie, anders sou hulle alles wat “ontstichtelijk” is, vermy het. Dit is duidelik: Hulle moet hulle in hulle gewete opnuut gaan stel voor God; hulle handel in stryd met Gods eer. Dit word nader gemotiveer met 'n beskuldiging dat hulle oorsaak is van “verdeeldheden” en “scheuringen”. Moorrees erken dat hulle van “skeurmakery” beskuldig is. ⁴⁹⁰ En om die beskuldiging hulle nog dieper in te prent, met 'n appèl op hulle gewete om hulleself ^[278] voor God te ondersoek, word ten opsigte van die skeurmakery die volgende tot hulle gerig: “Wij willen u voor een oogenblik in uwe gedachten naar Golgotha nemen, den mishandelden en bloedenden Heiland aan het Kruis aanwijzen en u vragen of gij daar geweest waret toen Jezus daar hangt of gij ook aan zijne lichaam eenige wonden kondet toegebracht hebben?”

“Gij zegt, O, verschrikkelijke veronderstelling! maar weet gij niet dat zijn gemeente beide in het Nieuwe Testament en in het Avondmaalsformulier zijn lichaam genoemd word, dat

in die Herderlike Skrywe van die Ring nie.”

⁴⁸⁶ J.L. Cachet: Eenige opmerkingen, p. 47; B.R. Kruger, a.w.. p. 99, wek in sy voetnoot no. 97 die skyn dat die woorde gebesig is deur D. Postma. Wat in D. Postma, a.w., p. 266, staan is uit bogenoemde werk van Cachet wat Postma gepubliseer het, pp. 257-277.

⁴⁸⁷ T.N. Hanekom, a.w., Inleiding, p. xii.

⁴⁸⁸ Hanekom a.w., p. 165, verklaar: “Hierdie Skotse leraars was wel Engels in hul lewensuitkyk, maar in hulle godsdienstige oortuiging was hulle Calvinisties.” Die Herderlike Brief, onderteken deur sewe predikante, en almal Skotte, t.w.: John Pears, A. Murray, Alexander Smith, Thomas Reid, A. Welsch, W.R. Thompson en Colin Fraser, bewys die teendeel van wat Hanekom beweer. Om die Gesange te verklaar as “op het Nieuwe Testament gegrond”, was inderdaad die teendeel van Calvinisties-godsdienstige oortuiging. Hanekom het tot hierdie konklusie gekom omdat hy nie rekening gehou het met onder andere die Gesangbundel as draer van die Liberale teologie en die stryd in verband daarmee nie.

⁴⁸⁹ A. Moorrees, a.w., p. 816, het iets hiervan aangevoel, maar net negatief gestel: “Die grondfout was, dat hulle (d.w.s. die Ring) wel gesoek het om die besware van die ontevredenes te weerlê, en hulle aangemaan het tot vrede, maar niks gedoen het om hulle tegemoet te kom nie, byvoorbeeld deur te verklaar *dat niemand mog gedwing word om die Gesange te sing nie.*” (Kursivering van my). Die positiewe van die laaste woorde is wel in die Herderlike Brief gedoen.

⁴⁹⁰ A.w., p. 816.

Christus het hoofd is dat de waare leden der Gemeente zijn leden en malkanders leden zijn, 1 Cor. 12:37 en Eph. 4:25 en zult gij de harten van leden van Christus lichaam door uw vooroordeel of stijfhoofdigheid langer kunnen doorbooren en verscheuren door te weigeren te zamen te zingen tot zijnen lof en tot aller stichting?”⁴⁹¹

Die opset van hierdie vlymskerpe woorde is duidelik. Die beswaardes is skeurders van die kerk. Hulle wat wil staan by die waarheid van Gods Woord, is die twissoekers. Wie hier in werklikheid die skeurders van die liggaam van Christus was, was juis hulle wat die dwaalleer in beskerming geneem het, wat nie wou buig voor die absolute gesag van Gods Woord nie. En die motief met die verwysing na “den mishandelden en bloedenden Heiland aan het kruis” is deursigtelik. Daar moes op die beswaardes se gemoed gespeel word en dwang uitgeoefen word op hulle gewete, deur die voorstelling dat hulle mede-deurboorders van die liggaam van Christus is. Hulle besware is slegs vooroordeel en “stijfhoofdigheid” waardeur hulle die hart van Christus se liggaam deurboor en verskeur. Met hierdie skerpe taal, in die skyn en gedaante van die Skrif, moet die beswaardes gedwing word om hulle gewete voor God te ondersoek. Dit is tog ’n skrikwekkende aanklag om die “mishandelden en bloedenden Heiland aan het kruis te deurboor.”

Die aanslag op die gewete is nog nie klaar nie: “maar wij vragen u, of gij God die alle harten kent ooit ernstiglijk gebeden hebt uwer harten te openen zijnen wil in deze gewigtigen zaak te weten en te doen.”⁴⁹² Julle hart is verduister, aldus die Herderlike Brief, dit is nog geslote vir die waarheid! Stel julle voor die troon van God en bid dat julle oë geopen mag word om “zijnen wil” te ken en te doen. Ondersoek julleself biddend; julle vertrap God se wil. Dit word dan ook net in die volgende sin nader verklaar, as hulle daarvan beskuldig word dat hulle tot nog toe “grootte zonde gedaan het.” ’n Skerpe aandrang op die gewete; want ^[279] wie sal graag “grootte zonde” wil begaan. Hulle wat stry vir die waarheid, word daarvan beskuldig dat hulle “grootte zonde” gedoen het.

En dan ten slotte — en dit is na ons oortuiging die ergste — die beswaardes word gedaag voor die regterstoel van die groot Regter van hemel en aarde: “O, broeders en zusters, wij bidden u gedenkt met ernst aan de aannadering, den dag des Heeren, wanneer gij en wij rekenschap van het regt gebruik of misbruik van alle die liederen op Gods Woord gegrond, en daarmee overeenkomstig (waarvoor wij de Evangelische gezangen houden) zullen moeten afleggen.” Aandrang en dwang op die gewete in sy ergste vorm! Want so gaan die Brief voort: “vreest veeleer Hem die macht heeft, nadat Hij het lichaam gedood heeft lichaam en ziel in de Helle te verderven.” Die Ring van Graaff-Reinet roep hulle toe: besin julle voor God! Ongehoorsaamheid en onwilligheid, “vooroordeel” en “stijfhoofdigheid” in die weiering om die Gesange te sing, kan uitloop op verderwing “in de Helle.”⁴⁹³

Die doel van hierdie skerpe taal is duidelik: die beklemtoning van hulle sonde, deurboring van die liggaam aan die kruis, opstand teen Gods Woord, helse vuur, dit alles moes hulle dwing om hulle gewete voor God te verkrag.

Hierdie Herderlike Brief het nie die uitwerking gehad wat dit beoog het nie. Hoe kon dit ook? Waar daar deur die kerk gesag uitgeoefen word buite die Woord van God, “daar wordt

⁴⁹¹ Uit: Herderlike Brief. B.R. Kruger noem dit “die onbillikste deel van die brief” en “onverantwoordelikhede” sonder om dit nader te verklaar. Dit is vaag en weinig seggend.

⁴⁹² Al kommentaar wat Moorrees, a.w., p. 818, hierop het, is “seer skerpe taal.” 13. R. Kruger, a.w., p. 98, noem dit “onbillik.”

⁴⁹³ Uit Herderlike Brief.

gehoorzaamheid zonde, eere bieden schuld voor God.⁴⁹⁴ Die amp van die gelowige eis dat hy hom nooit maar moet “neerleggen omdat de dienaren der kerk het zóó uitwezen. Dat is Rooms, niet gereformeerde.”⁴⁹⁵

In Colesberg sou die verset dan ook nie uitbly nie. Op 7 November 1843⁴⁹⁶ word ’n klag teen die brief hy die kerkraad ingedien. Optrede teen die beswaardes is nou ook verskerp. Die Herderlike Brief het daartoe die moed en morele steun verleen. Met die outoriteit van die Ring agter hom, het ds. Reid die reeds vernielde Stephanus Kruger as “dwalende broeder”⁴⁹⁷ aangespreek, wat hy as gevolg van sy “hardnekkige volharding in zijne dwalingen” vir verdere lig opdra aan die “Opperwese”. Na nog etlike wedervaringe, waarop ons dit nie nodig ag om volledig in te gaan nie,⁴⁹⁸ het Kruger op 2 Februarie 1846 skuld bely,⁴⁹⁹ waarvan die inhoud onbekend is maar wat moontlik behels het, erkenenis ^[280] van skuld dat hy sy dogter tot oneerbiedige optrede in die skool aangemoedig het. Dit was immers aanleiding vir behandeling van die saak deur die kerkraad. Van sy standpunt ten opsigte van die Gesange het hy nie afgesien nie; intendeel, hy sit later die stryd in Transvaal voort.

Dat ds. Reid, om die Gesange op die mense af te forseer, ver buite sy perke gegaan het, is duidelik. Hieroor is daar verskeie verklarings. Die feit dat die kerkraadsnotule egter niks hiervan meld nie, bewys dat dit nooit officieel behandel is nie, of dat sodanige dwang nooit van die kerkraad gekom het nie. Ons noem die volgende gevalle: Gert Steenekamp het verklaar: “Toen mijn vader ouderling in de N.G. Kerk was, wilde de predikant eens niet de naam van ’n katechisant aflezen, omdat die geweigerd had de gezangen te zingen.”⁵⁰⁰ Ouderling J.D. du Plessis het in 1884 verklaar dat ds. Murray in Colesberg gespreek en voorgestel het “dat het noodig zoude zijn dat de jonge lieden, die lidmaat zouden worden, eene belofte moesten afleggen, dat die Evang. gezangen die ware leer is.”⁵⁰¹ Willemina M.M. Venter het verklaar dat aan haar geweier is om belydenis af te lê omdat sy “de gezangen niet gebruikte.”⁵⁰² In dieselfde jaar het sy weer na die katechisieklassie gegaan en is die belofte van haar gevorder dat sy “de gezegde Gezangen moest aannemen voor Gods Woord.” En dan voeg sy die merkwaardige woord daarby: “Desgelijks perste ook de ouderling Van der Walt mij deze belofte af 't geen ik tegen mijn gemoed moest doen, wilde ik lidmaat worden, alsmede tegen den zin van mijnen vader.” Daar was meer sodanige verklarings.⁵⁰³ Ons beskou hierdie as genoegsaam om aan te toon dat ds. Reid wel een of ander vorm van druk en dwang op die gewete uitgeoefen het.

Daar is ook sodanige verklaringe t.o.v. die Sakramente. S.J. Kruger verklaar dat hy veel moes ly onder die kerkbestuur van die Ned. Geref. Gemeente Colesberg en dat “hij niet als vader mogt staan voor zijne eigene kinderen om hen te laten doopen.”⁵⁰⁴ Soortgelyke

⁴⁹⁴ A. Kuijper: Tractaat van de Reformatie der Kerken (Amsterdam, 1884), p. 44.

⁴⁹⁵ Idem, p. 68.

⁴⁹⁶ K.K.A. 1/1 p. 130. Kerkraadsnotule Colesberg, 7 November 1843.

⁴⁹⁷ Idem, p. 121, 1 Augustus 1842.

⁴⁹⁸ Vgl. hiervoor S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 142-143; B.R. Kruger, a.w., pp. 92-93.

⁴⁹⁹ K.K.A. 1/1 p. 147. Kerkraadsnotule Colesberg, 2 Februarie 1846.

⁵⁰⁰ Gouden Jubileum Geref. Kerk Burgersdorp K.P., 1860-1910, p. 172.

⁵⁰¹ J.L. Cachet: Eenige Opmerkingen, p. 48. (Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der G.K., p. 267).

⁵⁰² J.L. Cachet, a.w., p. 50; D. Postma, a.w., p. 268.

⁵⁰³ Vgl. J.L. Cachet, a.w., pp. 48-51; D. Postma, a.w., pp. 266-269.

⁵⁰⁴ J.L. Cachet, a.w., pp. 50-51; D. Postma, a.w., p. 268.

verklarings is gedoen deur ouderling P. Venter⁵⁰⁵ en gewese ouderling J.J.N. Nienaber.⁵⁰⁶ In twee van bogenoemde getuienisse word die naam van ds. Reid in die verband genoem. In sy persoonlike hoedanigheid het hy op die wyse blykbaar druk probeer uitoefen.

Hierdie manier van optrede het veel beroering in die gemeente Colesberg gebring en die verdeeldheid verder deurgetrek. Die “Doppers” het nie meer die kerk besoek nie en hulleself onttrek aan die gebruik van ^[281] die sakrament van die Heilige Nagmaal. In die verslag oor die gemeente aan die Ring van Graaff-Reinet in 1844 word gemeld van sommige wat traag is “in hun opkomst na den openbaren godsdienst en anderen die zich van het heilig en hoogwaardig Avondmaal des Heeren geheel hebben onttrokken en weigeren hetzelfde te gebruiken.”⁵⁰⁷

Die “Doppers” het gemoedsbeswaar gehad en dit is duidelik: hulle word ’n altyd meer omlynde dolerende groep binne die gemeente van Colesberg.

En dat die las van die Herderlike Brief swaar op hulle gemoed gelê het, blyk uit die vertoë wat nogeens tot die Ring gerig is. Hulle het die Herderlike Brief tereg aangevoel as gewetensdwang. J.H. Venter wens “een breuk in onze Kerk te vermijden”⁵⁰⁸ en wend hom dan tot die Ringsvergadering van 10 Oktober 1843 en wys op die uitwerking van die Herderlike Brief, naamlik dat menige lidmate hulle nou van die Nagmaal onthou. Wat in sy brief van belang is, is dat hy beklemtoon dat die “Doppers” nie beswaar het as die ander “hun gewete hieromtrent opvolgen”, m.a.w. wat die beswaardes aanbetref, veroorsaak die gebruik van die Gesange by hulle gewetenswroeging. Hy versoek die Ring dan om stappe te doen om “eene breuk in onze Kerk te vermijden.” Die Ring wys dan daarop dat dit nie die doel was om lidmate “af te schrikken van het genot der Bond zegelen.”⁵⁰⁹

Daar word weer ’n beswaar ingedien op die Ringsvergadering van 15 Oktober 1846⁵¹⁰ en dan word besluit om die Herderlike Brief na die eersvolgende Sinode te refereer met die versoek om ’n uitspraak oor die inhoud te gee.⁵¹¹

So kom die Gesange-kwessie deur middel van ’n beskrywingspunt van die Ring van Graaff-Reinet en ook weer ’n beswaarskrif⁵¹² van J.H. Venter teen die Herderlike Brief, vir die eerste maal in die Kaapse Kerk op ’n Sinodale tafel. J.H. Venter het met veel “moiten en kosten” self Kaap toe gegaan om sy saak toe te lig, om, soos hy dit self uitgedruk het “vreden en rust te krijgen voor mijn ziel.”⁵¹³ Die beskrywingspunt van die Ring het gelui: “dat de Herderlijke Brief, door den Ring in 1842 aan enige leden der Colesbergsche en Cradocksche Gemeenten gerigt die de Evangelische Gezangen niet zingen, aan de Sijnode worde gerefereerd, met verzoek deszelfs inhoud in overweging te willen nemen.”⁵¹⁴

^[282] Die Sinode 1847 verwerp dan ’n kommissie van pre-advies se aanbeveling en besluit: “Met betrekking tot den herderlijken brief door den Ringsvergadering van Graaff-Reinet

⁵⁰⁵ Ibid.

⁵⁰⁶ Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 177.

⁵⁰⁷ K.K.A. R. 3/4, p. 124.

⁵⁰⁸ K.K.A. R 3/4, p. 77.

⁵⁰⁹ K.K.A. R. 3/4, p. 7.

⁵¹⁰ K.K.A. R. 3/4, p. 330.

⁵¹¹ Ibid.

⁵¹² K.K.A. S 1/8. Acta Sijnodi 1847, p. 605, bylaag 69.

⁵¹³ Ibid.

⁵¹⁴ K.K.A. S 1/8, p. 217, bylaag 2.

uitgevaardigd voorkomende in Punt 11-9 verklaarde die vergadering, die gemelde brief bij eene vroege zitting had hooren voorlezen, dat deszelfs bedoeling zeer Christelijk en goed was, terwijl de vergadering zich tevens vereenigde met het gerapporteerde der commissie dat het wenschelijk ware geweest dat eenige uitdrukkingen wat beter waren gesteld.”⁵¹⁵ Na hierdie besluit is ook die beswaarde J.H. Venter verwys,⁵¹⁶ en daarmee was sy beswaarskrif afgehandel. Die Sinode besluit dan verder: “De Sijnode hoopt en vertrouwt dat die leden der Geref. Kerk, die tot nog toe geweigerd hebben de Gezangen te zingen de voorbeelden van hunne herders en leeraars en andere godvrugtige mannen zullen volgen die door het zingen van deszelve veel zegen voor zichselven hebben genoten; ook beveelt de Sijnode die leden dat zoo zij omtrent het een of ander gezang eenige bedenking of zwaarigheid mogen hebben, zij daarover met hunne leeraars spreken en zich door hunne raad laten bestieren.”⁵¹⁷

Hierdie besluit van die Sinode van 1847 is van die allergrootste belang. Die Sinode ag dit wenslik dat enige uitdrukkinge “wat beter waren gesteld” maar wat die doel daarvan aanbetref, was dit “zeer Christelijk en goed.” Tereg noem Moorrees dit ’n “floue besluit.”⁵¹⁸ Dit was egter nie net flou omdat die Sinode “nie beslister en sterker sy afkeuring uitgespreek het oor die skerp taal in die brief gebesig”⁵¹⁹ nie, dit was ook nog om ander redes ’n floue besluit – flou nie net oor wat daar staan nie, maar meer miskien oor wat daar nie in staan nie.

Die Gesange, wat in Suid-Afrika somaar ingevoer is, het nou in 1847 vir die eerste maal deur middel van die Herderlike Brief, op ’n Sinodale tafel van die Kaapse Kerk ter sprake gekom. Waar dit reeds in gebruik was, het die Sinode die gebruik daarvan nou stilswyend gesanksioneer sonder om dit te onderwerp aan ’n deeglike Skriftuurlik-konfessionele toets. Dit was tog, soos ons reeds aangetoon het by die behandeling van die besluit op 11 Januarie 1859, deur die Transvaalse Kerk, die roeping en taak ook van hierdie Sinode. Die leersuiwerheid van die Gesange is deur ’n groep lidmate betwis en juis nou was dit tog die aangewese weg om dit te ondersoek by die lig van Gods Woord.

Ons gaan hier egter nie verder in op die Skriftuurlik-konfessionele implikasies van hierdie besluit nie. Wat reeds gesê is van die besluit van 11 Januarie 1859 deur die Transvaalse Hervormde Kerk geneem, geld ^[283] ook hier. Kortliks kom dit daarop neer dat hierdie Sinode in die sanksionering van die Gesange gefaal het in die handhawing van die suiwerheid van die leer, waardeur die absolute gesag van Gods Woord oor sy kerk en die daaraan ondergeskikte gesag van die konfessie, ondergrawe is. Hier het ons weer die tipiese van die Liberalisme: “de geest van verdraagsaamheid ,”⁵²⁰

Die Gesange-stryd noop ons tot die konklusie dat nie net, soos Hanekom dit stel, ’n “liberale rigting in die Kaapse kerk”⁵²¹ ontwikkel het nie, wat tot 1863 gedra is deur veral 25 predikante⁵²² nie maar dat die Kaapse Kerk as sodanig aan die invloed van die Liberalisme nie ontkom het nie.⁵²³ Wat individue aanbetref, wil ons aanvaar dat hulle die konsekwensies van

⁵¹⁵ K.K.A. S 1/8, p. 134.

⁵¹⁶ K.K.A. S 1/8, p. 144.

⁵¹⁷ Idem, pp. 144-145.

⁵¹⁸ A. Moorrees, a.w., p. 819.

⁵¹⁹ Ibid.

⁵²⁰ T.N. Hanekom, a.w., p. 158.

⁵²¹ Vgl. a.w., pp. 187, 432.

⁵²² Idem, p. 433.

⁵²³ Dit is na ons oortuiging ’n leemte in die hele opset van die boek van dr. Hanekom dat hy die Liberalisme in Suid-Afrika eensydig verbind het slegs aan ’n uitgesproke sogenaamde “liberale rigting

die Liberalisme nie in dieselfde mate aanvaar het nie, maar uit die Gesange-stryd is dit tog ook duidelik dat hulle ook nie die volle konsekwensies aanvaar het van gebondenheid en onderwerping aan Gods Woord en die konfessie nie, anders moes hulle met alle mag protesteer het teen die houding van die Sinode van 1847 t.o.v. die Gesange.

In dié verband wil ons net terloops daarop wys dat ons die belydenisgrondslag van die Kaapse Kerk reeds behandel het aangesien dit dieselfde was as dié van die destydse Transvaalse Hervormde Kerk. Ons het op grond van die foutiewe weergawe van die belydenisskrifte in Ordonnansie 7 van 1843, en die weglating van die Dordtse leerreëls in die ondertekening-formulier van 1837 tot die gevolgtrekking gekom dat 'n indifferente houding teenoor die gereformeerde belydenis wel in die Kaapse Kerk 'n rol gespeel het. Hanekom het in sy meer vermelde werk wel die quia-quotenus-stryd van die Sinode van 1837 behandel,⁵²⁴ maar wat hy nie vermeld nie, is dat die “quia”-standpunt in 1837 aanvaar, in die ondertekening-formulier slegs van krag was vir twee belydenisskrifte met ^[284] weglating van die Dordtse leerreëls. Die foutiewe opgawe van 1843 kan as 'n vergissing van die Engelse owerheid aangemerkt word, maar die ondertekening-formulier van 1837 het tog uit die kerk voortgekom en midde in die kerklike lewe gestaan. En elke predikant van die Kaapse Kerk het sinds 1837 dit gesien en sy handtekening daaronder geplaas, sonder enige profes. Dit noop ons nogeens tot die konklusie dat die Liberalisme, insover dit die gesag van die belydenis ondermyn het, nie net beperk was tot 'n rigting in die Kaapse Kerk, verbind aan 'n bepaalde groep predikante nie, maar dat ook die sogenaamde regsinnige ortodokse groep aan die invloed van die Liberalisme nie ontkom het nie.

Ons noem dit hier omdat ons hierin 'n nadere verklaring vind vir die houding van die Kaapse Kerk en van sy predikante in die Gesange-stryd.

Die weglating van die Dordtse Leerreëls, wat in hoofsaak handel oor die Uitverkiesings-leerstuk, beskou ons as doelbewus. Die weglating was dan ook in lyn met die aanvaarde belydenisgrondslag van die Nederlandse Hervormde Kerk na 1816,⁵²⁵ behalwe dat laasgenoemde op die quatenus-standpunt gestaan het. Geen wonder dat die algemene versoeningsleer van menige Gesang nie as dwaling onderken en bestry is nie. In lyn hiermee is die leerstuk van die uitverkiesing deur sommige op die kansel van die Kaapse Kerk openlik verwerp en deur ander geheel en al verswyg. Die wat dit openlik verwerp het, die openlik liberaalgesinde predikante, het ook openlik daarvoor uitgekom. So verklaar ds. J.J. Kotze dat hy en ander “de leer der verwerping en verkiesing in Art. 16 der Nederl. Geloofsbelijdenis en in Art. 6, 7, 10 en 15 van hoofdstuk 1 der Dordrechtsche Geloofsregelen in haar geheel niet kunnen aannemen.”⁵²⁶ In 1863 doen ds. Kotze 'n beroep op die meer behoudende⁵²⁷ leraars om

in die Kaapse Kerk”, p. 187. Hanekom, a.w., p. 168, stel dit soos volg: “Teenoor die agtergrond van die historiese supranaturalisme merk ons in daardie dae meermale die heilsverlange na dieper geestelike lewe. Dit is meer waar van die Skotse element in die Kaapse Kerk, puriteins in hul lewensbeskouing, maar ook meer gevoelvol in hul godsdienstige lewe. Saam met hulle staan die tradisionele Afrikaanse predikant uit die tyd: suiwer in die leer en ernstig in die godsdienstige lewe, hoewel meer koud en raseoneel. Dit is die behoudende rigting, waarteenoor die liberale rigting soos uit die aangehaalde uitlatinge blyk, reeds vroeg in die negentiende eeu te staan kom”. Hanekom het tot hierdie eensydige konklusie gekom omdat hy o.a. nie rekening gehou het met die Gesangbundel as draer van die Supranaturalistiese dwalinge en die stryd daaromheen nie.

⁵²⁴ A.w., pp. 185-187.

⁵²⁵ Vgl. W. Volger: De leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, pp. 21-49.

⁵²⁶ “De Onderzoeker”, 21 Julie 1863. Aangehaal deur T.N. Hanekom, a.w., p. 460.

⁵²⁷ T.N. Hanekom, a.w., p. 471., noem hulle die “ortodokse leraars” waaronder hy die meeste Skotse predikante insluit.

te sê “of zij allen de streng Calvinistiese opvatting der praedestinasie-leer, gelijk die door onze Kerk wordt beleden... zijn toegedaan.”⁵²⁸

Was daar iets van waar? Ons kan onmoontlik volledig hierop ingaan, maar volstaan met enkele gegewens. Die Gereformeerdes het later hieromtrent in hulle openbare verklaring getuig: “En over het geheel ontbrak ons bij die meest geachte regtzinnigen ook nog die duidelikhed van hunne regtzinnigheid. Onze onkunde liet ons veel in het donker, maar ons harte voelde, en bij inzage van de Dordtsche Leerregels en dergelijke schariften verstonde wij, dat ook hunne leerwijze meer smaakte naar het ^[285] Remonstrantsche dan naar het Gereformeerde.”⁵²⁹ ’n Direkte getuie nis het ons in die persoon van Gert Steenekamp wat soos volg verklaar aangaande ’n onderhoud met ds. Taylor van Cradock: “Ik sprak eens met hem over de Uitverkiezing. Hij antwoordde mij: Gij kunt uw eigen zaligheid uitwerken volgens Filip. 2:13 “werkt uws zelfs zaligheid met vreze en beven.” Ja antwoordde ik, maar hoe gemaakt met ’t volgend vers: “Het is God, die in u werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen.” Het antwoord dat ik daarop kreeg was: “Daarom kan ik met jullie Doppers niet klaar komen.”⁵³⁰ Wanneer Adrianus van Bergen en eggenote op 5 Desember 1867 aansoek doen om opgeneem te word as lidmate van die Gereformeerde Kerk te Philipstown, gee hulle as rede aan die uiterste Liberalisme in die Kaapse kerk en voeg daarby: “Hierbij mag opgemerk word dat zelfs bij anders regtzinnige leeraars het God-verheerlijkend leerstuk der Voorverkiezing wordt verzwegen, om plaats te maken voor het droevig Remonstrantisme.”⁵³¹ Ds. Huet spreek ook van “een sluimerend zich onbewuste gevoel van gemis aan Calvinistiese prediking” ⁵³² by die “Doppers” en soortgelyk is die getuie nis van ds. F. Lion Cachet wat verskeie gemeentes in die Ned. Geref. Kerk bedien het: “Verkiezing en verwerping, de twee stukken die bij zovele orthodoxen in Holland op den voorgrond staan, staan in de kerk van Z. Afrika (en terecht) niet op den voorgrond.” ⁵³³ Dat o.a. ds. A. Murray opening gelaat het vir ’n Christus pro omnibus, blyk uit sy eie verklaring. Na aanleiding van sodanige beskuldiging het hy geantwoord: “De Dordtse vaders echter hebben zich wel gewacht om ergens te zeggen dat Hij alleen voor de uitverkorenen is gestorven, veel minder dat Hij niet voor allen is gestorven.”⁵³⁴ Ds. Murray beweer dan verder dat die Leerreëls opsetlik so opgestel is “om ruimte te laten voor het gevoelen dergenen, die uitdrukkelijk predikten dat Christus voor allen gestorven was, en dat God wel en zeer ernstig de zaligheid van allen wil.” Die Dordtse Sinode het dus, volgens Murray, aan die prediking Christus pro omnibus “eene plaats toegeken in de Gereformeerde Kerk naast die, dat Christus dood in meer bysondere zin de uitverkorenen gold.”⁵³⁵ Dat die roeping tot alle volkere uitgaan, en moet uitgaan, dit is korrek, maar die genade in ^[286] Christus word tog alleenlik bevestig aan die harte van “de uitverkorenen.” Murray het na ons oortuiging hiermee ’n growwe kettery onder die vaandel van die Dordtse Leerreëls laat vaar.⁵³⁶ Oor die algemeen kom Du Toit, t.o.v. die Skotse predikante tot die

⁵²⁸ “De Onderzoeker”, 20 Junie 1863. Aangehaal deur T.N. Hanekom, a.w., pp. 471-472.

⁵²⁹ Hand. Sin. Geref. Kerk in S.A., 1869, bylaag 2.

⁵³⁰ Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 172.

⁵³¹ G.K.A. Privaat briewe en persoonlike stukke van ds. Postma, ongeord.

⁵³² Elpis, 1860, p. 329.

⁵³³ F.L. Cachet: Vyftien jare in Zuid-Afrika, p. 177. Aangehaal deur J.A.S. Oberholster, a.w., p. 70. Cachet dwaal met sy “en terecht.”

⁵³⁴ “De Volksvriend”, 1 Maart 1871. Aangehaal deur J.A.S. Oberholster, a.w., p. 74.

⁵³⁵ “De Volksvriend”, 1 Maart 1871. Aangehaal deur J.A.S. Oberholster, a.w., p. 74. Murray het dit hier in hoofsaak gehad oor die Dordtse Leerreëls, Hoofstuk 2, par. 5, 6, 7 en 8.

⁵³⁶ Vgl. hiervoor J.A.S. Oberholster, pp. 73-76.

konklusie: “De predestinasie is wel deur die Skotte aanvaar, maar is gewoonlik verswyg van die kansel”⁵³⁷ en dan voeg hy daarby dat die Skotte wel “Calviniste” was.⁵³⁸ Om te beweer dat iemand “Calvinis” is maar dat hy tog die uitverkiesing op die kansel verswyg, is natuurlik ’n *contradictio in terminis*, en is nie in lyn met Calvyn wat die predestinasie die *cor ecclesiae* genoem het nie. Verswyging beteken eenvoudig versaking, en in sy diepste wese tersydestelling van die hart van die gereformeerde belydenis. Die Liberalisme het nie net in die prediking van die uitgesproke liberaliste in die Kaapse Kerk tot uiting gekom nie, maar in die vorm van belydenisversaking en verwerping, ook in die prediking van sogenaamde regsinnige predikante.

Dit werp ’n besondere lig, ook op die Gesange-stryd. Die Kaapse Kerk, met sy leidende figure, was in ’n mate kind van hulle tyd. Hulle het net nie die gereformeerde-calvinistiese aanvoeling, siening en onderskeidingsvermoë gehad om die dwaalleringe in die Gesange te onderken nie.

Die Gesange-stryd werp dan ook ’n besondere lig op die Kaapse Kerk in sy handhawing van die belydenis.

In die van die staat opgelegde ordonnansie van 1843 stel die kerk hom, soos reeds aangetoon, op die grondslag van die belydenis, hoewel foutiewelik aangegee, en in die prediking is die predikante gebonde aan die belydenisskrifte as in ooreenstemming met Gods Woord, hoewel die Dordtse Leerreëls, soos reeds aangetoon, uit die ondertekeningsformulier uitgelaat is. Maar selfs gegewe hierdie indifferentisme t.o.v. die belydenisskrifte, dring die vraag hom tog aan ’n mens op, waarom die Kaapse Kerk dan nie die gesag van die twee aanvaarde belydenisskrifte in die Gesange-stryd gehandhaaf het nie. En wanneer die foutiewe opgawe van die belydenisskrifte in Ordonnansie 7 en die Ondertekeningsformulier nie aanvaar moet word as kerklike indifferentisme t.o.v. die belydenis nie, maar in Ordonnansie 7 byvoorbeeld bloot as ’n “slordige wyse”⁵³⁹ waarop die staat dit opgegee het, aanvaar moet word, terwyl die kerk ondanks dit in werklikheid die drie Formuliere van Enigheid, “die groot skat uit die Calvinistiese verlede van die Kerk”⁵⁴⁰ bedoel het, dan word die vraag nog dringender: waarom het die Kaapse Kerk die bindende^[287] gesag van die belydenis dan nie gehandhaaf nie? Wat het hierdie “skat uit die Calvinistiese verlede” dan beteken as dit o.a. in die Gesange-stryd nie funksioneer het nie? Die Gesange-stryd bewys dat ons hier, ondanks ’n *quia*-standpunt, te doen het met ’n houding teenoor die belydenis, en sy bindende gesag, wat Kuijper soos volg omskryf: “Geheel anders is de ziektevorm die ontstaat, waar de belijdenis wel als leuze geëerd, maar niet in rechten erkend wordt. Dit is de zonde van het kerkelijk dualisme; een verstoren van den samenhang, die zal het welzijn, tusschen het lichaam en de ziel der kerk werken moet. Men acht dan dat de Formulieren wel goeden dienst doen als herkenningsteeken tegenover den buitenstander, maar houdt ze buiten het rechterlijk geding. Ook dit vervalscht. Immers het doet tegenover den buitenstaander den schijn aannemen dat men wel beleed, wat men in de binnenkamer toch bekend niet te belijden; althans niet zóó te belijden, dat men het gelden laat, ook op dat hoogste terrein 't welk onder de souvereiniteit staat van het recht. — En dit nu leidt ons vanzelf tot de belijdeniskrankheid in haar meest acuten vorm, bekend onder den naam van niet-handhaving of leervrijheid.”⁵⁴¹) Dit is teen “hierdie kerkelijk dualisme” wat die

⁵³⁷ H.D.A. Du Toit: Predikers en bul prediking in die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, 1947, p. 630. (Ongepubliseer).

⁵³⁸ Idem, p. 316.

⁵³⁹ T.N. Hanekom, a.w., p. 312, voetnoot 1.

⁵⁴⁰ Idem, p. 312.

⁵⁴¹ A. Kuijper, a.w., p. 103.

Formuliere, in dié geval slegs twee daarvan, as 'n “herkenningsteeken” gebruik het, 'n verfynde vorm van die uiterste Liberalisme, waarteen die “Doppers” met hulle reformatoriese protes op die Ring van Graaff-Reinet en die Sinode van 1847 as teen 'n muur vasgeloop het.

Maar van tweede groot belang: die besluit van die Sinode 1847 t.o.v. die Herderlike Brief van die Ring van Graaff-Reinet het ook 'n kerkregtelike implikasie van uiterste belang. Aangesien die kerkregeringstelsel en kerkwette van die Kaapse Kerk ook gegeld het vir Transvaal, het ons by die Transvaalse Gesange-stryd reeds gehandel oor die kerkregeringstelsel van die Kaapse Kerk. Ons het tot die gevolgtrekking gekom dat dit in wese die kenmerke van die Kollegialisme dra, wat gegroei het uit die volk-soewereiniteitsgedagte van die Revolusie. Ons gaan nie verder hierop in nie. Wat vir ons egter wel van belang is, is in hoeverre die beslissing van die Sinode 1847 deur die valse beginsels van die Kollegialisme gedra is.

Ook die Sinode van 1847, as “hoogste bestuur”, het net soos die Ring van Graaff-Reinet, die Gesange nie onderwerp aan 'n deeglik Skriftuurlik-konfessionele toets nie. As die “hoogste bestuur”, soos reeds aangedui is in die Transvaalse stryd, geleef het uit die hoogsbelangrike en beslissende beginsel in die kerkreg dat “het kerkelĳk gezag uit den Middelaar als Hoofd zijner kerk voortkomt,”⁵⁴² en dat Hy dit “onafgebroken door zijn Woord en Geest”⁵⁴³ regeer, moes hulle ten minste die ^[288] Gesangbundel, veral ook nou terwyl die regsinnigheid daarvan betwis is, onderwerp het aan 'n noukeurige Skriftuurlike toets, aan die gesag van Gods Woord. In plaas daarvan het hierdie Sinode, op die voetspoor van die Ring van Graaff-Reinet, laasgenoemde se uitspraak dat die Gesange as suiwere Evangelietaal op Gods Woord gegrond is, voetstoots onderskryf. In hierdie beslissing is die hoogste gesag weereens nie uitgeoefen deur Gods Woord nie, maar deur die meerderheid van die vergadering wat onder die vaandel van Gods Woord 'n Gesangbundel met sy gereformeerde vreemde Supranaturalisme ingeskuif het. In wese het die valse Kollegialisme in die Gesange-stryd gelei tot die uiterste konsekwensie van die Liberalisme: miskennening van die absolute gesag van Christus en sy Woord oor sy kerk.

Dat die uitoefening van die gesag by Ring en Sinode ook nie bedienend was nie, maar wel heersend, is ook wel duidelik. As die “hogere” besture die belange van die kerk van Christus en van 'n groep lidmate, die “Doppers”, op die hart gedra het, sou hulle die beginselbesware teen die Gesange ten minste deeglik moes ondersoek het. In plaas daarvan loots die kerk 'n vlymskerpe aksie teen die beswaardes, vermaan hulle, en tug hulle daarom, as “weigerachtigen”⁵⁴⁴ wat van hulle “dwalingen”⁵⁴⁵ genees moes word, en die metode van die Ring van Graaff-Reinet was seker die mees verfoeilike, waar daar met heersersmag, in die skerpste taal, dwang op hulle gewete uitgeoefen is om hulle te onderwerp en te bind aan die beslissing van 'n mens, van 'n “hogere bestuur”. Op hierdie “bedoeling” van die Ring, dwang op en binding van die gewete aan 'n besluit van 'n “hogere bestuur” in stryd met Gods Woord, het die Sinode 1847 sy stempel geplaas as “zeer christelĳk en goed.”⁵⁴⁶ En die Sinode “beveelt” hulle selfs om hulle te “laten bestieren” deur “hunne leeraars”. Die Kollegialisme in die Kaapse Kerk met sy valse soewereiniteitsbeginsel het hom hier in sy naaktheid teenoor die klein Doppeergroep openbaar. Dit het hom die belange van 'n klein minderheidsgroep nie die minste aangetrek nie, tipies van die Kollegialisme vir wie “het recht van de massa, van het

⁵⁴² A. Kuijper, a.w., p. 56.

⁵⁴³ Idem, p. 15.

⁵⁴⁴ T.a.p.

⁵⁴⁵ T.a.p.

⁵⁴⁶ T.a.p.

geheel van de leden der kerkvereeniging”⁵⁴⁷ voorop staan.

Ook hier in die Kaapse Kerk het die beswaardes in hulle stryd teen die Herderlike Brief wat ’n oproep tot reformatie impliseer hulle teen ’n ondeurdringbare muur vasgeloop: aan die een kant, t.o.v. die handhawing van die Skrif en Konfessie teen ’n valse verdraagsaamheid die konsekwensie van die Liberalisme, en aan die ander kant teen die Kollegialisme wat ^[289] op kerkregtelike terrein, in besonder ook in die Gesange-stryd, hom uitgewys het in sy verwerping van die hoogste gesag van Christus en sy Woord oor sy kerk, wat gelei het tot heerskappyvoering, gewetensdwang en gewetensbinding aan die meerderheidsbeslissing van die mens wat die dwaalleer binne die mure van die kerk gesanksioneer het.

Na die Sinode van 1847, wat die Herderlike Brief met sy gewete-dwingende en -bindende karakter gehandhaaf het, het die beswaardes nog nie tot rus gekom nie. Die gewete laat hom nie bind en dwing deur “valsche ordonnantiën der menschen.”⁵⁴⁸ nie. Gehoorsaamheid aan God en sy Woord, dit was ook vir hulle eerste roeping en taak.

Daarom is daar op die Ring van Graaff-Reinet Oktober 1849 nie minder as drie klagskrifte oor die Herderlike Brief van 1842 nie. Jan H. Venter wat by die Sinode van 1847 nie bevrediging vir sy gemoed kon vind nie, skryf namens “de grootste gedeelte van de Gemeente van Colesberg” en smee die Ring: “Wij bidden u dierhalven uit grond onzer harte toch dit grote struikelblok uit de weg te ruimen of ten minste te verzachten want hoe kunnen wij Jesus onze Zaligmaker doorboord hebben aan het kruis zonder daar geweest te zijn, en hoe kunnen wij ergernis in de gemeente veroorzaken of aanstoot geven door stilzwijgen. O wij bidden u neemt toch die struikelblok voor zoo veelen van ons uit den weg of verzacht dezelve.”⁵⁴⁹ Dit is duidelik: die dwingende, vlymskerpe taal van die Herderlike Brief het swaar op hulle gemoed gelê, sodat ’n groot deel van die gemeente volgens die briefskrywer nie meer die kerk besoek of gebruik maak van die Heilige Nagmaal nie.

’n Tweede brief⁵⁵⁰ op die Ring is van Jacoba du Plessis, van soortgelyke inhoud as bogenoemde. Sy verklaar dat die gemeente vir ’n tyd lank in “duister en moedeloosheid” verkeer na “de smaadbrieft”.

’n Derde brief⁵⁵¹ was afkomstig van 4 lidmate van Colesberg. Hulle wil aan die Ring voorstel die “zwarigheid” waar “wij nu al vele jaren onder lijden.” Hulle klae oor die Herderlike Brief waardeur baie “genoodsaak was hun af te schijden van den nachtmaal” omdat “daar nog niets uit de weg geruimd is dat het veroorzaak heeft als het *aandringen* (kursivering van my) van gezangen en dat onze formulier zeg dat een ieder zijn eigen hart ongerijm ondersoek of alle vijandschap van harte afgelegd heeft nu vragen wij u alle als gerevormeerde leden dezer gemeente eerbiedig als de selfde Sleutel niet gebruik word door mede wij uit gesloten is geworden *door wat weg wij tot de vrijheid sal komen* (kursivering van my) en tot de tafel des Heeren te naderen.” Die Herderlike Brief was ’n sware las, ’n dwingende band wat die gemoed omklem het omdat ^[290] dit hulle wens “te verplichten de Gezangen te zingen”⁵⁵² en daarom die gewetenskreet: help ons en toon ons “door wat weg wij tot de vrijheid sal komen om tot de tafel des Heeren te nader.” Hulle smag na “de vrijheid” van die gemoed, waarin met ’n onbelemmerde gewete, gebonde alleen aan die Woord van God, weer die volle gemeenskap

⁵⁴⁷ Bouwman, a.w., p. 215.

⁵⁴⁸ Kuijper, a.w., p. 110.

⁵⁴⁹ K.K.A. R 3/5, pp. 150-152.

⁵⁵⁰ Idem, p. 157.

⁵⁵¹ Idem, pp. 158-159.

⁵⁵² Mededeling E.A. Venter, Fauresmith. (Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 253.)

met die kerk gesmaak kan word.

En wat het die Ring, die “hoogere Kerkbestuur”, gemaak met hierdie gewetenskreet van ’n groep lidmate? Dit het slegs verwys na die besluit van “Het hoogste Bestuur”, die Sinode van 1847, dat die bedoeling van die Herderlike Brief “zeer christelik en goed was.”⁵⁵³

Waarlik, die beswaardes het hulle vasgeloop teen kerkbesture wat wou “heers” en nie wou “dien” nie, wat die gewetens wou bind aan hulle eie besluite en nie aan Gods Woord die enigste bindende gesag nie.

En wat het die beswaardes nou te doen gestaan? Sinds die dertiger jare is die weg van protes met ’n reformerende karakter gevolg: eers die kerkraad, toe die Ring en toe die Sinode, en nou weer na die Ring. By die “hoogere kerkbesturen” is daar geen oor vir hulle klage nie. Die Liberalisme en in wese sy tweelingbroer, die Kollegialisme, dit is die muur waarteen die klein groepie “Doppers” in die Kaapse Kerk gestuit het. Die Kaapse Kerk, met sy “hoogste bestuur” in die greep van die onheilige Kollegialisme, het geweier om te luister na die gewetensklag van ’n klein groep lidmate, en het so ook geweier om na herhaalde roepstemme kragtig te reformeer.

En wat nou? Pateties klink in dié verband die mededeling van E.A. Venter: “toen was mijn vader verplicht zijn wagen in te spannen en naar Fauresmith te gaan, van uit de Kaap Kolonie naar den Oranje Vrijstaat.”⁵⁵⁴ Sommige het maar getrek en so die juk en las op hulle gemoed probeer verlig.

Maar die grootste deel het nie getrek nie. Hulle het maar berus, en in die stilte verlang, gesmag na, gewag op, “de vrijheid” waartoe Christus sy kerk vrygemaak het.⁵⁵⁵ Hulle het egter nie net na hierdie “vrijheid” gesmag en fatalisties daarop gewag nie, hulle het by die troon van God in die gebed daarom geworstel.⁵⁵⁶

[291] Dat daar na die Sinode van 1847 en voor die stigting van die Gereformeerde Kerk in die Kaapprovinsie in 1860 ander faktore meegewerk het om die kloof tussen die beswaardes en die Kaapse Kerk nog dieper te maak, is wel duidelik.

Ons dink in hierdie verband o.a. veral aan die metodistiese opwekkingsbeweging wat aan die einde van die vyftiger jare sterk gepropageer is in die Kaapse Kerk. In die Kerkbode van 8 Oktober 1859 verskyn byvoorbeeld ’n “opwekking tot het gebed om de uitstorting van den Heiligen Geest over Zuid-Afrika.” Hierin word o.a. vermeld van “de verblijdendste berigten” uit Noord-Amerika t.w.: “onder onmiskenbare teekenen wordt de Heilige Geest aldaar over duizenden uitgestort.” Die lesers word dan opgewek “om geloovig en vurig alle week een uur, hetzij met anderen of in de eenzaamheid, God te bidden dat Hij genadig ook ons en ons land den zegen der Uitstorting van den Heiligen Geest geve, gelijk Hij Dezelfen thans over andere deelen der aarde uitstort.”

Dat hierdie Metodistiese opwekkingsbeweging en die dweepsieke oproep om “alle week een uur” te bid vir ’n saak in lynregte stryd met Gods Woord, ’n hernude “uitstorting van den Heiligen Geest”, vir die “Dopper”-gemoed kontrabande was, behoef seker geen verdere

⁵⁵³ T.a.p.

⁵⁵⁴ Mededeling E.A. Venter. (Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 253.)

⁵⁵⁵ In die voorberig tot die eerste notule van die Gereformeerde Kerk Burgersdorp, in 1860 gestig, word verwys na hierdie jarelange Gesange-stryd en onder andere as beswaar vermeld: “Daar en boven de heerschappij voering over hun geweten naar menselijke willekeur van kerkelijke wege.”

⁵⁵⁶ In ’n afskeidswoord aan Postma meld die kerkraad van Burgersdorp op 17 Maart 1862 dat sy koms na die Kaapprovinsie “eene aanvankelijke vervulling van beeden van vele kinderen Gods” was. G.K.A. P.V. no. 114.

kommentaar nie. So het, soos reeds vermeld, J.J. Venter o.a. beswaar gehad teen die “bedestonden” in die Kerk.

Ons dink verder veral aan die gelykstellingsbeleid tussen blank en nie-blank in die Kaapse Kerk wat deur die Sinode van 1857 offisieel gesanksioneer is.⁵⁵⁷ Dat dit by die beswaardes wel deeglik verset uitgelok het en op hulle gemoed gerus het blyk o.a. uit ’n berig “Kerknieuws Burgersdorp” in die Kerkbode van 4 Junie 1859. Daarin vermeld die beriggewer dat Postma se toehoorders met sy besoek in die distrik, bestaan het uit diegene wat teen die Gesange is en “daarby gestoord over een besluit der jongste Sijnode.”⁵⁵⁸ Binne die raamwerk van hierdie studie ag ons dit egter nie nodig om verder hierop in te gaan nie.

Vir die beswaardes het die stryd gegaan teen die ondermyning van die suiwere leer, wat sy brandpunt in die Gesange-stryd gevind het.

b. ’n Macedoniese roepstem beantwoord:

Die stryd van die Gereformeerdes in die Kaapse Kerk was na die mens gesproke, ’n hopelose een. Op die kerklike vergaderings het hulle eenvoudig geen oor gevind vir hulle besware nie. Die besware teen die Gesange^[292] en die prediking “dat een mensch een eigen wil ter zaligheid heeft”⁵⁵⁹ en bygevolg gemis aan “de zuivere predestinasie of uitverkiesingsleer”,⁵⁶⁰ is met die jare nie uitgewis nie. Maar “zij wisten echter van geen uitkomst. Zij hadden wel iets gehoord van eene Kerk in Nederland die nog de zuivere leer had, maar de berichten door hen gekregen waren onvoldoende. Zij vroegen ook wel de leeraren daarnaar maar die gaven hun geen juiste voorstelling daarvan.”⁵⁶¹

Die hoop het egter nie verflou nie en is ook nie beskaamd nie. In die Kaapkolonie het die gereformeerdes verneem van die stigting van die Gereformeerde Kerk in Transvaal. D. Kruger, wat by familie in die Kaapkolonie gaan kuier het, rapporteer op die tweede Algemene Vergadering van die Gereformeerde Kerk in die Z.A.R. 16 April 1859⁵⁶² “dat vele broeders zich daar... innig verheugen over de oprichting onzer Kerk... en dat zij daar sterk verlangen naar onze komst en hulp.” Ook S.J. Kruger van Rustenburg het aan sy kinders en broers, nog in die Kaapprovinsie woonagtig, geskryf: “wij hebben een Kerk gevonden waarin wij den Heere dienen kunnen naar zijn Woord.”⁵⁶³ Met groot blydskap is die berig ontvang: “O, hoe heerlijk is het, wat vreugde is het! Daar is een Leeraar van Holland gekomen. Nu hebben wij onzen wensch toch eenmaal verkregen.”⁵⁶⁴

Geen wonder dus dat wanneer ds. Postma die gemeente naby Bloemfontein stig, daar ook broeders vanuit die Kaapkolonie⁵⁶⁵ is, wat hom versoek “ook derwaarts te komen, want zij die zelfde behoefte gevoelen en die zelfde wenschen voor over vele jaren al gekoesterd hebben.”⁵⁶⁶

⁵⁵⁷ Hand. Sinode 1857, 20e sitting, 6 November 1857, p. 60. (Uitgawe Kaapstad, 1858). Die besluit lui: “De Sijnode beschouwt het wenschelijk en schriftmatig, dat onze ledematen uit de Heidenen, in onze bestaande gemeenten opgenomen en ingelijfd worden, overal waar zulks geschieden kan...”

⁵⁵⁸ Vgl. verder hiervoor die hoofstuk: Postma en die Sending.

⁵⁵⁹ Gouden Jubileum Geref. Kerk Burgersdorp 1860-1910, p. 104.

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ Idem, p. 98.

⁵⁶² Notule 2e Algemene Vergadering Z.A.R., 16 April 1859, art. 16.

⁵⁶³ Volgens mededeling J.H. Kruger. (Vgl. D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 233).

⁵⁶⁴ Idem, pp. 233-234.

⁵⁶⁵ Reisjournaal, 12 Mei 1859.

⁵⁶⁶ Ibid. Soortgelyk is die getuigenis van J.H. Kruger in D. Postma, a.w., p. 234. Vgl. ook Gouden

Ds. Postma het aan die versoek voldoen en vanaf 14 tot 27 Mei 1859⁵⁶⁷ het hy op verskillende plase in die Kaapprovinsie dienste gehou.

Hierdie besoek van Postma het die penne in beweging gebring. Die “Albert Times”, ’n Burgersdorpse koerantjie, berig soos volg: “De heer Postma is in het district aan het rondreizen om proselijten te maken tot zijn psalmzingerende gemeente”⁵⁶⁸ en voeg dan ook daarby: “daar velen der boeren aan eene lijn met den Eerw. Postma trekken, oefent hij grooten invloed uit.”

[293] Die Burgersdorpse Ned. Geref. gemeente was in daardie tyd vakant. “De Zuid-Afrikaan”, ’n Kaapse koerant, het die besoek van Postma in ’n hoofartikel in die lig gesien van “eene herderlooze kudde is een rijk veld voor proselietenmakerij.”⁵⁶⁹ Verder probeer die redakteur Postma se invloed temper deur sy persoon in verdenking te bring: “maar wij mogen als een stellige waarheid het volgende feit vermelden, waar dan ieder zijne eigene gevolgtrekkingen uit kan maken, dat de Hollandsche afgescheidenen genoegzaam zonder uitzonderingen tot de lagere standen behoren.” In die lig hiervan moet dan ook, volgens “De Zuid-Afrikaan”, die optrede van hierdie “zendeling dezer secte”⁵⁷⁰ gesien word.

Ook prof. John Murray, vorige predikant van Burgersdorp, het dit gerade geag om sy vroeëre gemeente te waarsku teen ’n moontlike skeuring in die kerk. Die gemeente moet sy invloed gebruik om “eenvoudigen en welmeenende die *misleid worden* (Kursivering deur my) door de heerlijke verwachting van eene zuivere echt-Gereformeerde Kerk, zonder gezangen”⁵⁷¹ van hulle dwaalweg af te kry. Hy sien in Postma se optrede nie ’n ander doel as om vir die Afgeskeie Kerk in Nederland “een aanhang te werven.” Murray toon in hierdie brief dat hy aan die stryd van die Doppers, op daardie tydstep altans, weinig waarde geheg het.

Prof. N.J. Hofmeyr van Stellenbosch het ook gebelgd gevoel dat Postma “met kwistige hand het zaad der verdeeldheid op een anders vreedzamen bodem”⁵⁷² kom uitstrooi.

Maar wat die pers of persone ook al daarvan gesê het, vir die Gereformeerdes was dit ’n blye dag. “De lang verwachte uitkomst kwam toch eindelijk. In 't onzekere zou men niet langer rondtasten. ’n Leidsman zou de Heere zenden... ’n Aangename tijding uit ’n ver land was de eerste lichtstraal voor onze worstelenden. Wij hebben een Kerk gevonden waarin wij den Heere dienen kunnen naar Zijn Woord.”⁵⁷³ Postma het op 4 Januarie 1860 eers weer op ’n tweede besoek vertrek na die Kaapprovinsie. Hy “werd gevraagd weer te komen. De waarheid eens geproefd, deed naar meer verlangen.”⁵⁷⁴ Tydens hierdie besoek stig ds. Postma dan die gemeente Burgersdorp op 21 Januarie 1860 op die plaas^[294] Roosterhoek,⁵⁷⁵ en aan die einde

Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 98.

⁵⁶⁷ Vgl. D. Postma, a.w., p. 234.

⁵⁶⁸ Oorgeneem in Staats Courant Z.A.R., 25 Junie 1859.

⁵⁶⁹ De Zuid-Afrikaan, 13 Junie 1859.

⁵⁷⁰ Ibid. “Secte” sien hier op die Chr. Afg. Geref. Kerk.

⁵⁷¹ Brief J. Murray aan Gemeente Burgersdorp 13 Junie 1859. (Gepubliseer in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859, Deel XI, no. 13.)

⁵⁷² N.J. Hofmeyr: Openbare brief aan de Wel. Eerw. Heer D. Postma, 14 Junie 1859. (Gepubliseer in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859.)

⁵⁷³ Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 13.

⁵⁷⁴ Idem, p. 16.

⁵⁷⁵ D. Postma: Memoriaal, 21 Januarie 1860. Ons ag dit nie nodig om hier in te gaan op die besondere moeilikhede by geleentheid van die stigting o.a. deur ’n sekere Herman veroorsaak nie. (Vgl. Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, pp. 13-19; D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, pp. 234-240.)

van dieselfde jaar by 'n volgende besoek gemeentes te Colesberg en Middelburg.⁵⁷⁶

Na 'n lange stryd, waarvan die spore, soos aangetoon is, duidelik sigbaar is tot in die dertiger jare, na jare van verzet teen valse leer gekoester binne die mure van die kerk, na jare van versugting “omdat de kerk de gewetens dwingen wil tot aanneming van menselike instellings en leeringen strijdig met Gods Woord,”⁵⁷⁷ het die uitkoms eindelijk gekom. Tot stigting van die Geref. Kerk in die K.P. is die ou Gereformeerde vaders en moeders “door dit ene gedreven: gelijk een hert schreeuwt naar de waterstromen, also schreeuwt mijne ziel tot U, o God. De waarheid zal u vrijmaken. Dit gevoelden zij, en daarvoor waren zij ook te Roosterhoek bijeengekomen.”⁵⁷⁸

Hulle het “de heerschappij voering over hun geweten naar menselike willekeur van kerkelike wege”⁵⁷⁹ afgewerp en in die vryheid gaan staan waartoe Christus sy kerk vrygemaak het.

iii. Postma verdedig sy optrede in die O.V.S. en K.P.:

Die koms van Postma na die O.V.S. en K.P., en die stigting van die Gereformeerde gemeentes aldaar, het skerpe kritiek uitgelok van leidende figure in die Kaapse Kerk. Die O.V.S. het binne die ressort van die Kaapse Sinode geval en is Postma se optrede in die O.V.S. en K.P. derhalwe as 'n eenheid gesien.

Net soos in die geval van die Transvaalse kerk het Postma se kritici die stigting van gemeentes in die O.V.S. en K.P. bloot as moedswillige skeuring bestempel deur meer positief die gereformeerde karakter van die Kaapse kerk te beklemtoon.

Prof. John Murray het op 13 Junie 1859 in 'n brief sy vorige gemeente Burgersdorp gewaarsku teen Postma. Na sy oortuiging is daar geen rede vir 'n afskeiding want “met vele gebreken in de kerk wordt Gods Woord over het algemeen in zuiverheid en met ernst verkondigd.”⁵⁸⁰ Soortgelyk is die standpunt van prof. N.J. Hofmeyr. As hy 'n vergelyk tref tussen die Kaapse Kerk en die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland, sien hy 'n ^[295] volkome eendersheid t.w. dat beide “dezelfde waarheden zijn toegedaan.” Nie minder uitgesproke nie is dr. S. Hofmeyr. In sy meer vermelde brosjure waarin hy die Afskeiding onder 'n skerpe soeklig geplaas het, spreek hy sy oortuiging uit: “in ons land, dit moeten wij erkennen is de leer des Bijbels zuiver gebleven.”⁵⁸¹ Kragtens sy kerklike gemeenskap het hierdie uitspraak vir hom in besonder gegeld vir die Kaapse Kerk. Dat hierdie uitsprake van leidende figure vanuit gereformeerde-calvinistiese standpunt gesien, nie 'n juiste weergawe van kerklike toestande in Suid-Afrika was nie, het ons reeds aangetoon. Nietemin het hulle Postma se optrede teen hierdie agtergrond gesien en beoordeel.

Postma se handelwyse in die O.V.S. en K.P. was vir hulle bygevolge niks anders as “scheuring twist en tweedragt te brengen waar die tevoren niet bestonden.”⁵⁸²

⁵⁷⁶ D. Postma: Memoriaal, 30 Desember 1860.

⁵⁷⁷ Aldus H.J.J. Kruger uit die tyd van die stigting. (Gepubliseer in Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 43).

⁵⁷⁸ Gouden Jubileum Burgersdorp 1860-1910, p. 17.

⁵⁷⁹ Aldus in die voorberig tot die notule van die eerste kerkraadsvergadering, Gereformeerde Kerk, Burgersdorp.

⁵⁸⁰ De Kerkbode, 18 Junie 1859.

⁵⁸¹ S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is, p. 6.

⁵⁸² S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is, p. 6.

As Postma dan so 'n hoë dunk van die Kaapse Kerk gehad het, aldus Hofmeyr, waarom het hy dan nie in die K.P. en O.V.S. “diegenen afgeraden die zich afscheiden van zulk eene zuivere kerk!”⁵⁸³ Hy het dit nie gedoen nie, aldus Hofmeyr, omdat hy “op een anders vreedzame bodem”⁵⁸⁴ daarop uit was om vir die Chr. Afg. Geref. Kerk van Nederland “een aanhang te werven.”⁵⁸⁵ Om die aanhang te werf, was Postma, volgens Murray, ook nie baie kieskeurig in sy metodes nie. Hy het “eenvoudigen en welmeenenden”⁵⁸⁶ mislei deur aan hulle voor te hou “de heerlijke verwachting van eene zuivere echt Gereformeerde Kerk, zonder Gezangen.” So het Postma, volgens N.J. Hofmeyr, probeer om die “misnoegden”⁵⁸⁷ in die Kaapse Kerk tot sy “milde inzigten over te halen.” Die inisiatief het dus, volgens die beide broers Hofmeyr en John Murray “op eer, anders vreedzame bodem,” van Postma uitgegaan, wat vir hom en sy kerk in Nederland 'n aanhang probeer werf het. Postma het volgens sy kritici dus, hoewel sy lasbrief hom slegs beperk het tot Transvaal, 'n afskeiding van die Kaapse Kerk bewerk oor Gesange as sodanig, en dit ten spyte van sy aanvanklike uiters gunstige uitsprake oor die Kaapse Kerk, waarop ons reeds attendeer het.

Net soos t.o.v. die kritiek teen die stigting in Transvaal, kon Postma ook teenoor hierdie kritici nie die swye bewaar nie. In meer as een opsig was hulle voorstelling volgens hom nie 'n juiste weergawe van die situasie nie.⁵⁸⁸

Die gunstige uitsprake van Postma oor die Kaapse Kerk, kon sy^[296] teëstanders nie rym met sy latere optrede nie. Met hierdie argument aan die spits van die kritiek, was Postma genoodsaak om hom nader hieroor te verantwoord.

Uiters merkwaardig, hoogs belangrik en insiggewend is in dié verband 'n brief wat Postma in later jare geskryf het aan D.J. van der Werp⁵⁸⁹ in Noord-Amerika.

In 'n brief wat ds. Van der Werp op 30 Januarie 1867⁵⁹⁰ aan Postma gerig het, het hy hom enige mededeling gedoen oor die ontstaan van die “Christian Reformed Church”⁵⁹¹ in Amerika in 1857, wat afgeskei het van die meer liberale “Reformed Church.” In die “Reformed Church” het egter predikante, wat vroeër aan die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland behoort het, agtergebly, o.a. ds. Van Raalte wat alreeds in 1846 na Amerika emigreer het.⁵⁹² In 'n brief op 19 April 1867⁵⁹³ het Postma ds. Van der Werp hierop geantwoord. Hy vind dit “allertreurigst” dat Van Raalte, wat vroeër “gestreden en geleden hebben voor de waarheid en daarom vroeger een valsche kerk in het vaderland verlieten, zich nu weer kunnen vereenigen met eene kerk, die van geaardheid niet verschilt, al is ze dan misschien nog niet zoo diep

⁵⁸³ S. Hofmeyr: in “De Kerkbode”, 2 Julie 1859.

⁵⁸⁴ N.J. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859.

⁵⁸⁵ John Murray in “De Kerkbode”, 18 Junie 1859.

⁵⁸⁶ Ibid.

⁵⁸⁷ De Kerkbode, 18 Junie 1859.

⁵⁸⁸ Vgl. S. Hofmeyr: Hoe de Afscheiding ontstaan is, p. 9.

⁵⁸⁹ Di. Postma en Van der Werp was goeie kennisse en het in Nederland in die Chr. Afg. Geref. Kerk saam in die bediening gestaan.

⁵⁹⁰ Soos genoem in 'n brief van D. Postma aan D.J. van der Werp op 19 April 1867. G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma. Ongeord.

⁵⁹¹ Vgl. J. Kromminga: The Christian Reformed Church. (Grand Rapids, Michigan, 1949).

⁵⁹² Vir lewensbeskrywing van A.C. Van Raalte vgl. J.A. Wormser: Een schat in aarden vaten. Het leven van A.C. van Raalte. (Nyverdal, 1915).

⁵⁹³ G.K.A. pr. briewe en pers. st. van ds. D. Postma. Ongeord.

gesonken.” Na aanleiding hiervan, en met betrekking tot sy uitlatinge oor en verhouding tot die Kaapse Kerk gedurende die eerste tyd van sy verblyf in Suid-Afrika, doen Postma ’n uiters merkwaardige verklaring teenoor ds. Van der Werp. “Ik zelf,” aldus Postma, “had bij mijne komst en eerste ontmoeting van de Nederd. Geref. Kerk in Zuid-Afrika waarlijk hoop dat wij zamen zouden kunnen leven in eene kerkelijke gemeenschap.” Maar na aanleiding van die geval Van Raalte vermeld Postma verder: “En ik dank mijnen getrouwen God en Vader, die mij, die ons behoed heeft voor zulk een gevaar ⁵⁹⁴ waarin *ook ik* (kursivering in oorspronklike) had kunnen verongelukken.

“Gij kent mijn gedrag in de kerk hoe gaarne ik toegeef om des lieven vredes wil,⁵⁹⁵ maar toch als het erop aankomt om iets te verliezen of prys ^[297] te geven van het geen wij van God hebben door zijn Woord, hebt gij ook ervaring dat ik dan niet ontzien heb van ander lieve broeders gescheiden te leven. En dagelijks worden wij meer in ons gemoed bevestigd en verblijd over die genade onzes getrouwen Verbondsgod die ons weer tot de waarheid heeft terug gebragt.”

Hieruit is enkele sake wel duidelik. In die eerste plek, aldus Postma, het hy aanvanklik “in opregtheid “de beste verwachting” ⁵⁹⁶ van die Kaapse Kerk gekoester. Dit het hom vreugde verskaf om die goeie daarin op te merk ⁵⁹⁷ wat hy dan ook met vrymoedigheid aan die kerk in Nederland rapporteer het. Dit is dus duidelik dat Postma aanvanklik van plan was om in die beste en nouste verhouding met die Kaapse Kerk te leef.

In die tweede plek beklemtoon Postma in die brief dat sy uitsprake teen die agtergrond van sy persoonlikheid gesien moet word. In sy wese was Postma geen rusiemaker nie. En soos hy later verklaar, het hy hom wel enige “opmerkingen” ⁵⁹⁸ van kritiek laat ontval maar het hy hom in die vreemde verplig gevoel om “voorzigtig” te moet wees in sy oordeelvellinge. Die “opmerkingen” moes ook van geen ernstige aard gewees het nie; want “om des lieven vredes wil” kon hy versoenend daarvoor heenstap.

Derdens blyk hieruit dat Postma later, by nadere ondersoek, tot ander insigte gekom het. Hy wou aanvanklik met die Kaapse Kerk meegaan, wat hy later in die lig van die Van Raalte-gebeure sien as ’n “gevaar” waarin ook hy “had kunnen verongelukken,” maar toe dit tot ’n punt gekom het van “iets te verliezen of prijs te geven van hetgeen wij van God hebben door zijn Woord” het hy afskeiding as gewettig geag.

By implikasie erken Postma dus dat hy gesprek en geskryf het oor kerklike omstandighede, waarvan hy nog weinig begrip gehad het. Hiermee wil ons geensins beweer dat alles wat Postma ten gunste van die Kaapse Kerk en sy predikante gesê het, foutief was nie, maar om te kon beweer dat die Kaapse Kerk “homogeen” ⁵⁹⁹ was met die Chr. Afsgekeie Gereformeerde Kerk van 1834 en dit dan nog op papier te stel met sy handtekening daaronder, was nie net ’n

⁵⁹⁴ Die gevaar nl. dat ook hy by sy “komst en eerste ontmoeting” (Volgens brief aan ds. V. d. Werp) aan die moontlikheid gedink het om “in eene kerkelijke gemeenschap” met die Ned.Geref. Kerk te bly. Dink in hierdie verband daaraan dat Postma vir die beroep na Winburg O.V.S. eers op 11 Februarie 1859 bedank het. Vgl. Reisjournaal 11 Feb. 1859. (Gepubl. in D. Postma: Gesch. d. G. K. p. 141).

⁵⁹⁵ ’n Verwysing na die versoeningspoging van botsende partye in Nederland, waarin Postma ’n sentrale rol gespeel het. Sien hoofstuk V.

⁵⁹⁶ D. Postma: Geprovoeerde Her. en Teregtwijzing, p. 8.

⁵⁹⁷ De Kerkbode, 27 Augustus 1839.

⁵⁹⁸ Ibid.

⁵⁹⁹ T.a.p.

bewys van onkunde nie, maar ook onverantwoordelik. En al het Postma o.a. by enkele uitsprake die reserwe voorbehou: “zoover wij bekend zijn”⁶⁰⁰ het hy tog in dieselfde asem die hoop gewek om alles “in de beste overeenstemming te doen.” Of sy uitsprake gunstig of ongunstig was oor die Kaapse Kerk, dit maak nie saak nie, feit bly dat Postma gespreek en geskryf het voordat hy deeglik ondersoek het, en terselfdertyd daarmee die verwagting^[298] gewek het van die beste verhouding in die toekoms. Vanuit sy latere Kaapse teëstanders se oogpunt besien het Postma hom in hierdie opsig, na ons oortuiging, terdeë aan kritiek blootgestel.

Die eerste voorval wat sy vertroue in en gesindheid teenoor die Kaapse Kerk geskok het, was die vir hom later geopenbaarde houding en gesindheid teenoor die Hervormde Kerk in Nederland. By die ontvangs in Kaapstad het die predikante van die Ned. Geref. Kerk, met ’n “ronde en ongedwongene verklaring”⁶⁰¹ getuig dat hulle die Chr. Afg. Geref. Kerk beskou “als de historische Gereformeerde Kerk,”⁶⁰² en sodoende Postma onder die indruk gebring dat hulle die allerbeste verhouding met die Chr. Afg. Geref. Kerk wou handhaaf. Verder het hulle meegedeel dat hulle homogeen is “in de ondertekening van het verbindingsformulier, dat de aankomende predikanten moeten ondertekenen.”⁶⁰³ Postma, predikant van die stempel van die Afskeiding van 1834, het die implikasies van laasgenoemde informasie ten volle besef, t.w. dat daar in die prediking en leer dan geen verskil is tussen die Ned. Geref. Kerk en die Chr. Afg. Geref. Kerk van 1834 nie. Met hierdie opinie oor die Ned. Geref. Kerk van die Kaap gaan Postma Transvaal binne. Kort voor sy vertrek na Transvaal uit Natal doen hy nog die reeds vermelde verklaring: “zoover wij bekend zijn met de Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, beschouwen wij ze met ons homogeen.”⁶⁰⁴

Die eerste voorval waardeur Postma in sy “goede verwachting geschokt” is, is ’n brief wat op 31 Oktober 1858 namens die Sinode van die Ned. Geref. Kerk, gerig is aan die Sinode van die Hervormde Kerk in Nederland.⁶⁰⁵ In die brief word vreugde uitgespreek, oor die onderlinge korrespondensie, ’n bewys van “den band” wat “ons aan de moederkerk verhecht.” Die volgende wens word dan uitgespreek: “daarom is het ook onze wensch om den band der Christelijke gemeenschap, die de Hervormde Kerk⁶⁰⁶ in Zuid-Afrika en die van het moederland vereenigt, op het innigst vastgesnoerd te houden en te versterken,” en dit ten spyte van “den droevigen toestand onzer moederkerk” waaroor die Sinode hom wel beklaag het. Aan ’n kontak wat daar nog steeds was, t.w. “de opleiding^[299] en vorming onzer leeraren aan uwe Hoogescholen”⁶⁰⁷ word dan ook herinner.

Vir ’n dominee uit die kringe van die Afskeiding van 1834, wat die Hervormde Kerk in Nederland, onvoorwaardelik bestempel het as die valse kerk, vanweë die vrysinnige strominge daarin, vryelik doseer op sy “Hoogescholen”, wat nou in erkentlikheid, as kontakpunt deur die

⁶⁰⁰ So byvoorbeeld in bogenoemde uitspraak oor homogeniteit. Vgl. D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 85.

⁶⁰¹ Reisjournaal, 13 Julie 1858.

⁶⁰² Ibid.

⁶⁰³ Ibid. Hierdie informasie aan Postma was, soos ons alreeds gesien het, onjuis. In die Ondertekeningformulier wat van 1837-1873 van krag was, is wel gespreek van “Formulieren van Eenigheid,” maar by nadere kwalifikasie is in dieselfde ondertekeningformulier die Dordtse leerreëls uitgelaat.

⁶⁰⁴ Volgens brief 27 September 1858 aan Kerkraad Pietermaritzburg en Ring Transgariëp. (Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, pp. 84-85).

⁶⁰⁵ Die brief is gepubliseer in “De Kerkbode,” 29 Jan. 1859.

⁶⁰⁶ Word bedoel die Ned. Geref. Kerk van die Kaapprovinsie en O.V.S.

⁶⁰⁷ Dit herinner aan die studie van Kaapse predikante aan die Nederlandse Universiteite.

Kaapse Kerk hoog aangeslaan word, moet hierdie brief inderdaad 'n skok gewees het. Postma het dan ook skerp hierop reageer en sy “angstige bekommering”⁶⁰⁸ omtrent die Ned. Geref. Kerk uitgespreek: “ik zie in dien, om met Bijbeltaal en onbewimpeld te spreken, een vleijen van de hoere en eene miskening van het echte kind”, met die wens daarby “en mogt God geven, dat de Sijnode hare oogen voor de waarheid open doe, opdat ze veeleer met hare moeder twiste, dan haar vleije, ten einde zij nog behoed blijve van haar gelijk te worden. Dit is het wat ik vurig van den Heere voor haar wensch te bidden en niet voor haar mag verhelen.”⁶⁰⁹ Offisieel het Postma die Kaapse Kerk nou geheel anders “leerde kennen” as in sy “broederlike ontmoeting met sommigen.”⁶¹⁰

Vir 'n tweede keer is Postma in sy vertrouwe geskok deur die gedrag van dr. S. Hofmeyr, di. Louw en Van Heyningen ten tyde van die Algemene Vergadering 26 April 1859 te Potchefstroom. Dit was die vergadering van die eerste versoeningspoging. Hier wou genoemde drie predikante Postma agteraf in 'n komplot⁶¹¹ betrek met die doel om ds. Van der Hoff uit die voorsitterstoel te probeer hou. Postma het hom nie daarvoor geleen nie.⁶¹²

Hierdie beide teleurstellinge, die eerste in die Kaapse Kerk as sodanig wat “bepaald en volstandig met de valsche kerk in Nederland”⁶¹³ noue kontak hou, en die ware herstelde Gereformeerde Kerk in Nederland “miskent,”⁶¹⁴ en die tweede van 'n meer persoonlike aard, het hom naas ander faktore vrymoedigheid gegee om 'n gemeente in die O.V.S. te stig.

As ander faktore noem Postma dat hy met vrymoedigheid 'n gemeente^[300] stig waar dit verlang en gewens word om met die Geref. Kerk “in ééne kerkgemeenschap te staan.”⁶¹⁵

Postma het die gemeente in die O.V.S. dus gesien as 'n organiese groei van 'n selfstandige kerkverband. Hiermee het hy terselfdertyd 'n antwoord gebied op die beskuldiging dat sy mandaat hom slegs tot Transvaal beperk het. As die Gereformeerde Kerk in Transvaal tot selfstandige openbaring kom, het Postma dit tereg so gesien dat 'n kerk nie deur riviere of berge begrens word nie. Hy het uitbreiding na die ander provinsies ook nie doelbewus gesoek nie. Hy is uitdruklik daartoe versoek en na “diepe overpeinzing”, aldus Postma, het hy daarin die weg gevolg “waarin de Heere zelf geleid heeft.”⁶¹⁶

⁶⁰⁸ D. Postma: Geprov. Her. en Teregtw. p. 8.

⁶⁰⁹ Ibid.

⁶¹⁰ Idem, p. 9.

⁶¹¹ Postma wou dit nooit openbaar nie. Hy is egter deur die aanval van dr. S. Hofmeyr op sy persoon in “Hoe de Afscheiding ontstaan is” daartoe “geprovoceerd.” Postma kon maar nie begryp hoe “bedienaren des Goddelijken Woords zoo geveinsd kunnen handelen.” (Geprov. Her. en Teregtw., p. 13.)

⁶¹² Vgl. hiervoor: D. Postma: Geprov. Her. en Teregtw., pp. 13-14.

⁶¹³ G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke van ds. Postma. Ongeord. In 'n kort geskrif stel Postma: Mijne beschouwing over de Afscheiding in Zuid-Afrika met het oog op de voorzienigheid Gods.

⁶¹⁴ Ibid.

⁶¹⁵ De Kerkbode, 27 Aug. 1859. Soortgelyk is ook in dieselfde Kerkbode sy verklaring vir sy optrede teenoor ds. A. Murray van Bloemfontein. Ds. Murray het gemeen dat Postma eers met hom moes onderhandel. Postma antwoord hom: “ik ontken dat niet, maar zeg dat ik meen in dezen eenvoudig de voorzienigheid Gods te volgen. God zelf heeft ons een zelfstandig bestaan gegeven, en allen die met ons daarin wenschen te deelen durven wij onze kerkelijke gemeenschap niet weigeren.”

⁶¹⁶ Ibid. Wat die prediking in die Ned. Geref. Kerk in O.V.S. aanbetref, het Postma verklaar dat hy orals sal preek as hy “behoorlijk verzocht word” al is dit deur 'n Roomse priester of Joodse Rabbyn, “als ik maar niet verplicht word tot dingen, die mijn geweten bezwaren, en Christus en zijne waarheid

In hierdie verdediging van sy eerste optrede in die O.V.S., spreek nog duidelik Postma se aanvanklike gebrekkige insig in die werklike toestand van die Kaapse Kerk, waarmee die O.V.S. in gemeenskap gestaan het en die verhouding waarin die beswaardes tot dié kerk gestaan het.

Ons wil Postma se woorde dat hy “Gods voorzienigheid” na die O.V.S. gevolg het, nie in twyfel trek nie; Postma was inderdaad ’n diep gelowige mens. En dat hy ernstig versoek is om daarheen te kom, en dat daar reeds voor sy koms op grond van wettige besware ’n afskeiding plaasgevind het, in wese presies dieselfde as die in Transvaal, is historiese feite wat nie verloën kan word nie. ’n Kerkstigting dus, wat vanuit die beswaardes se oogpunt besien, wel te regverdig was. Maar ten spyte van dit alles, het Postma hom na ons oortuiging, gesien teen die agtergrond van sy allergunstigste uitsprake oor die Kaapse Kerk, vanuit die oogpunt van die Kaapse Kerk gesien, ’n voorwerp van kritiek gemaak. ’n Kritiek wat om die gedagte sentreer het dat sy optrede in die O.V.S. nie in ooreenstemming met die gees van sy vroeëre uitsprake en verhoudinge was nie. Na ons oortuiging moes Postma hom eers self deeglik vergewis het van die lang stryd in en omstandighede van die Kaapse Kerk, waaronder ook die O.V.S. ressorteer het, soos wat hy wel gedoen het voor kerkinstituering in die K.P.

So het hy ook vrymoedigheid gehad om “op uitnodiging ⁶¹⁷ in die ^[301] Kaapkolonie te gaan preek, wat hy meen “voor den Heere goed te kunnen verantwoorden al lijkt het wat buiten de orde.” En in verband met die “buiten de orde” het Postma nog ’n verdere toegewing gemaak: “dat het u echter vreemd toeschijnt, kan ik u volstrekt niet kwalijk nemen.”⁶¹⁸ Op laasgenoemde woorde van Postma moet veral gelet word. Hierin het hy self in ’n mate toegegee dat sy eerste besoek aan die K.P., op grond van sy vroeëre uitsprake en verhoudinge, vanuit die oogpunt van die Kaapse Kerk gesien, wel in ’n mate vreemd kon voorkom.

Postma was in sy verhouding tot en optrede teenoor die gereformeerdes in die O.V.S. en veral in die K.P., na ons mening, in ’n moeilike situasie, waarin veral twee faktore, sy onkunde omtrent die lang stryd in die Kaapse Kerk en sy gekompromiteerde verhouding tot laasgenoemde, ’n belangrike rol gespeel het.

In Transvaal is ’n jarelange stryd en besware met die kerkregtelike en konfessionele implikasies daarvan, in een enkele konkrete korte besluit op 11 Januarie 1859 saamgetrek. Postma het die kern waarom die stryd gegaan het, waaromtrent hy ongetwyfeld ook deur die gereformeerdes ingelig is, in daardie beslissing onmiddellik onderken, en kon hy sonder aarseling met oortuiging daarop reageer, soos hy reageer het. In die O.V.S. en K.P. was die situasie anders. Die gebeure, in presies dieselfde stryd, het hier in die Kaapse kerkverband by die koms van Postma nie sodanige sametrekkingpunt gehad nie, sodat Postma hom nie onmiddellik ten volle t.o.v. die kerklike situasie kon oriënteer nie.

Dit het hom in ’n uiters moeilike en gekompliseerde situasie laat beland. Al was hy nie ten volle op hoogte van die stryd in die Kaapse Kerk nie, dan was die beswaardes van die O.V.S. en K.P. wel op hoogte daarvan. Hulle het hulle onmiddellik één gevoel met die gestigte Geref. Kerk in Transvaal en daarom dat hulle by Postma aangedring het om ook daarheen te kom. Hulle was op hoogte van die kerklike situasie, *hy* nie ten volle op hoogte nie, hulle absoluut oortuig van die goeie reg van ’n afskeiding in die O.V.S. en K.P., *hy* weens gebrek aan kennis van die situasie nie ten volle oortuig daarvan nie. En dit, meen ons, is die spanningvolle en uiters moeilike situasie waarin Postma verkeer het, en waarvan hy telkemale gespreek het. Hy

onbelemmerd kan verkondigen.” De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁶¹⁷ De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁶¹⁸ Ibid.

sê: “maar die in den weg wandelt, dien ik bewandel, en mijne ervaring heeft, kan dit, hoop ik, beter beoordelen, dan de aanschouwer, of die enkel op geruchten afgaat.”⁶¹⁹ Soortgelyk is sy ontboeseming teenoor die Sinodale Kommissie in Nederland.⁶²⁰

[302] In die O.V.S. is dit in hierdie gekompliseerde situasie vir hom wel vergemaklik om oor te gaan tot gemeentestigting deur die feit dat ’n deel van die gemeente, nog voor hy enige kontak met hulle gehad het, uit beginselbeswaar die gemeenskap met die Ned. Geref. Kerk te Bloemfontein opgesê het.

In die Kaapprovinsie was dit nie die geval nie. Ons voel oortuig daarvan dat, as Postma op 5 Oktober 1859 aan ds. Huet van Natal skryf dat hy die stigting van die Gereformeerde Kerk aanvanklik selfs in sy “onnoozelheid”⁶²¹ teëgewerk het, hy dan ook sy eerste besoek aan die Kaapprovinsie in Mei 1859 in gedagte gehad het. Hy het op versoek daar gaan preek, maar geen gemeente gestig nie.⁶²² Die kerkplekke is vooraf deur die gereformeerdes bestel en hieromtrent sê Postma, op heel passiewe wyse, “nu moeten wij maar volgen.”⁶²³ Afgesien van die tyds- en afstandsfaktor, meen ons dat Postma op daardie tydstip nie geneë was om ’n gemeente in die K.P. te stig nie. Wat Transvaal aanbetref, het die besluit van 11 Januarie 1859 hom van sy “onnoozelheid” genees, wat die K.P. aanbetref, wou hy homself eers beter oriënteer t.o.v. die situasie in die Kaapse Kerk. En dat dit inderdaad ’n ingrypende oriëntasie was, blyk uit die wyse waarop hy later sy bevinding oor die afskeiding van die Kaapse Kerk aan die Sinodale Kommissie in Nederland stuur met die byvoeging: “en wat ik alzoo heb geschreven als mijn insigt in de zaak volgens mijne latere bevinding, is mijn beslist en wel doordacht oordeel.”⁶²⁴ Nadat hy, na sy “onnoozelheid”, tot ander insigte gekom het, het hy ook gemeentes in die K.P. gestig, en toon Postma in sy verdediging daarvan dat hy inderdaad die kerklike situasie in Suid-Afrika raak en suiwer gesien het sedert hy “zaken beter heb leeren kennen.”⁶²⁵

Postma is by nadere ondersoek getref deur die feit dat die Kaapse Kerk aan die gees van die eeu, die Liberalisme, nie ontkom het nie.

In die eerste plek het hy kennis geneem van die jarelange Gesange-stryd, ’n “lijden”⁶²⁶ wat vir “vele jaren zwaar” die gereformeerdes verdruk het. En tereg het Postma die verdrukking daarin gesien dat “uit gewetensbezwaar”⁶²⁷ die beswaardes “sinds vele jaren op ringsvergaderingen en Sijnode zelfs geworsteld en geprotesteerd hebben tegen al die wereldsche, [303] reglementaire, onbijbelsche besluiten”⁶²⁸ sonder dat hulle besware op Skriftuurlik-

⁶¹⁹ D. Postma aan N.J. Hofmeyr in “De Kerkbode”, 27 Augustus 1859.

⁶²⁰ Hand. Sin. C.A.G.K. Hoogeveen 1860, p. 73. Hy skryf: “Men moet hier zijn om de zaak in de omstandigheden te kunnen beoordelen. Geloof mij dat ik in deze weg meer dan gewone wijsheid van boven noodig heb en mij gedurig daaraan diep behoeftig gevoel.”

⁶²¹ G.K.A. P.V. no. 382.

⁶²² Vgl. Reisjournaal, 13-27 Mei 1859.

⁶²³ Reisjournaal, 16 Mei 1858.

⁶²⁴ D. Postma aan die Sijn. Com. Chr. Afg. Geref. Kerk 28 Febr. 1860. G.K.A. P.V. no. 405.

⁶²⁵ D. Postma: Mijne beschouwing over de Afscheiding. G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma. Ongeord.

⁶²⁶ G.K.A. P.V., no. 383. In ’n brief, 14 Januarie 1860, van D. Postma en kerkraad Reddersburg aan prof. H. de Cock, Kampen.

⁶²⁷ De Bazuin, 22 Maart 1861, 9e jaargang, no. 12.

⁶²⁸ Ibid. Dit is ’n heenwysing na die reeds behandelde besluit oor die handhawing van die Gesange as in ooreenstemming met Gods Woord en die gewetensdwang wat daarmee gepaard gegaan het.

konfessionele gronde opgelos is.

Tereg het Postma, nou hiermee saamhangend, die kerkregeringstelsel van die Kaapse Kerk as ongereformeerde bevind. Op 'n eenvoudige, en in 'n mate onbeholpe wyse, het hy saam met die kerkraad Reddersburg dit soos volg karakteriseer: “wat de kerkregering betref, onze onkunde verhinderd ons spesiaal aan te toonen wat al in de menigte reglementen ongereformeerde was maar *dit zagen en gevoelden* wij, dat die Kerkregering ons te wereldsch was. Wij werden maar verpligt *omdat* de *Sijnode* het had beslooten, als het maar een *reglement* was. Er werd minder of niet gevraagd: Is het naar *Gods Woord*? Ook niet of zulks voor ons in onze omstandigheden eer schadelijk dan voordeelig was als de *Sijnode*, of de *Ring* het maar beslooten had, dan moest het maar gehoorzaamd worden. En wij eerbiedigen herders en Kerkvergaderingen maar toch niet op Roomsche wijs, om maar te gelooven wat de Kerk gelooft.”⁶²⁹ (Kursivering in oorspronklike.) Dit was vir Postma 'n stelsel waarin “'n alles beheersende Sijnode”⁶³⁰ die kerk “meer naar goeddunken beheerst, dan naar Gods Woord bestuurd.”⁶³¹ Hier het Postma baie duidelik, die kernpunte van die Kollegialisme, soos dit in die Gesange-stryd tot openbaring gekom het, aan die kaak gestel.

Teen Ordonnansie 7 van 1843, waarin die staat hom nog sekere regte t.o.v. kerklike sake voorbehou het,⁶³² het Postma ook ernstige beswaar gehad. Volgens 'n mededeling van homself het hy dit reeds in 1858 as sy mening teenoor dr. A. Faure uitgespreek. “De ordonnantie”, aldus Postma, “beschouw ik als eene trouwakte met eenen tweeden man nevens den eerste nog levende, en dit is zelfs in de natuur onbestaanbaar hoeveel te meer in het geestelijke! Daarom raad ik ulieden, blijkt u ook eenmaal, als mij, de onhoudbaarheid van die Ordonnantie geeft ze dan eenvoudig den tweeden man terug en houdt Jezus vast met beide handen als het eenige Hoofd der Christelijke Kerk.”⁶³³

As geesteskind van die Afskeiding van 1834, het Postma dadelik 'n vergelyk getref tussen die Kaapse Kerk en die Hervormde Kerk in Nederland, veral ook vanweë die reeds vermelde intiem broederlike verhouding tussen die kerke. Postma se bevinding omtrent die Kaapse Kerk is: “aangaande de leer, kon men wel niet zeggen zoo vervallen als die van de^[304] Nederd. Herv. in Nederland.”⁶³⁴ Soortgelyk is die berig wat hy stuur aan die Sijnodale Commissie op 28 Februarie 1860. Die Kaapse Kerk is volgens hom, “over het geheel genomen, de liberale Kerk van Nederland, maar op verre na niet zoo diep gezonken.”⁶³⁵

Postma het hierdie standpunt van hom oor die valse leer in die Kaapse Kerk nader verklaar.

In die eerste plek wys hy daarop dat die Kaapse Kerk “zich wel Gereformeerde noemt, maar intusschen ver is afgeweken van de ware gereformeerde leer en dienst, terwijl zij het houdt met de valsche Kerk in Nederland.”⁶³⁶

⁶²⁹ G.K.A. P.V., no. 383.

⁶³⁰ Ibid.

⁶³¹ Idem, no. 405.

⁶³² Vgl. J.P. Jooste: Die verhouding tussen Kerk en staat aan die Kaap tot die helfte van die 19e eeu, pp. 201-217.

⁶³³ De Maandbode, 1 Desember 1884.

⁶³⁴ G.K.A. P.V., no. 383. Brief 14 Januarie 1860 van D. Postma en kerkraad Reddersburg aan prof. H. de Cock.

⁶³⁵ G.K.A. P.V., no. 405.

⁶³⁶ G.K.A. P.V. no. 383. Postma was reg toe hy die verhouding met die Herv. Kerk in Nederland as 'n gevaar gesien het. Vgl. T.N. Hanekom, a.w., pp. 174-179 en veral pp. 278-307 vir die invloed van

Die afwykinge van die gereformeerde leer sien hy in die eerste plek in “het Liberalisme” wat “ook al op alles eenen geweldigen invloed uitoefende.”⁶³⁷ In dié verband wys Postma tereg daarop dat die Liberalisme nie net voor die voete van hulle gelê moet word wat openlik daarvoor uitgekóm en dit openlik gepropageer het nie, maar ook die sogenaamde regsinnige leraars⁶³⁸ het die invloed van “de liberale koers”⁶³⁹ nie vrygespring nie, en hy motiveer dit o.a. deur die feit dat hulle “de regtzinnige partij in hunne kerk hier te lande mede helpen verdrukken.”⁶⁴⁰ Postma het inderdaad hiermee getoon dat hy met die tyd dieper gesien het as net die oppervlakte en dat mooi woorde soos “regtzinnige partij” en “gereformeerd” t.o.v. die Kaapse Kerk, hom nie meer imponeer het nie.

Wat die prediking aanbetref, so verklaar die kerkraad van Reddersburg, was dit “over het geheel te algemeen en de voorname leerstukken ontbraken ons bij de meesten ja bij hen die nogal een naam van regtzinnig hebben, nl. de praedestinatatie met hetgeen daarmede in verband staat. De bevinding,⁶⁴¹ hoorden wij weinig of niet prediken.”⁶⁴² Soortgelyk is Postma se getuienis teenoor die Sinodale Commissie⁶⁴³ en sy konklusie^[305] is dat die meeste predikante “zelfs mannen met name gelijk staande met vele genoemde regtzinnigen in de Nederd. Herv. Kerk van Nederland nl. eenvoudig Remonstranten zijn.”⁶⁴⁴

So het dit vir Postma met betrekking tot sy verhouding tot die Kaapse Kerk “bij nadere kennismaking” duidelik geword “dat wij niet konden en nog niet kunnen zame wandelen, omdat wij niet overeenstemmen.”⁶⁴⁵

Postma was egter nie die enigste wat die afskeiding in K.P. en O.V.S. geregverdig of verdedig het nie, of ten minste daarin berus het nie.⁶⁴⁶

Ds. A. Murray van die Ned. Geref. Kerk, Bloemfontein, wat selfs na die stigting van die gemeente Reddersburg op besonder vriendskaplike voet met ds. Postma verkeer het,⁶⁴⁷ het inderdaad ’n simpatieke standpunt teenoor die afskeiding ingeneem.

In ’n brief aan sy broer, prof. John Murray, skryf ds. Murray aangaande die afskeiding soos volg: “Ik geloof dat wij vooralsnog geen denkbeeld hebben van de invloed welke deze

predikante wat aan die Nederlandse universiteite studeer het.

⁶³⁷ G.K.A. P.V. no. 383.

⁶³⁸ Ons het reeds die aandag, i.v.m. die Gesange-stryd, ondertekeningsformulier, prediking en kerkregering in die Kaapse Kerk, daarop gevestig.

⁶³⁹ De Bazuin, 22 Maart 1861, 9e jaargang, no. 12.

⁶⁴⁰ Ibid. Postma verwys hier na die jarelange Gesange-stryd. Op die implikasies van daardie stryd t.o.v. Skrifgesag en belydenisbinding in die leer en kerkregering, waardeur die Liberalisme voor die voete van die Ned. Geref. Kerk gelê word en nie slegs voor ’n party nie, het ons reeds gewys.

⁶⁴¹ Vir Postma se opvatting oor “bevinding”, vgl. hoofstuk: Postma as prediker.

⁶⁴² G.K.A. P.V., no. 383.

⁶⁴³ G.K.A. P.V., no. 405. Hy skryf aan hulle 28 Feb. 1860 “dat in het gemeen de praedestinatatie niet wordt geleerd.”

⁶⁴⁴ Ibid. Vgl. hierdie opmerking van Postma met die weglating van die Dordtse leerreëls in die ondertekeningsformulier van 1837-1873.

⁶⁴⁵ G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma. Ongeord. Brief D. Postma aan D.J. v. d. Werp N. Amer. 19 April 1867.

⁶⁴⁶ Ons bepaal ons hier by Postma se tydgenote.

⁶⁴⁷ Na ’n “allergewigtigst gesprek” met ds. Murray op 13 Junie 1859 sê Postma van hom: “hij schijnt mij een dierbare broeder.” Reisjournaal, 13 Junie 1859.

beweging oefenen zal op de Kaapse Kerk. Soms komt het mij voor dat het goed zal zijn dat onze monopolie ten einde wordt gebracht.”⁶⁴⁸ Wat homself aanbetref, verklaar ds. Murray: “Wij zijn nooit in staat geweest, zelfs waar wij gewillig waren, het gemoed van de ware, stijve Doppers te bereiken. Onze taal was hun vreemd deze nieuwe bediening, die hun vertrouwen bezit mag harten bereiken die ons geheel tegen het Evangelie gesloten schijnen.” Murray voeg dan hierdie merkwaardige woord daarby: “Ik beschouw alles als het directe werk der Voorzienigheid.”⁶⁴⁹

Nog meer uitgesproke in sy regverdiging van die afskeiding, en Postma se optrede, was ds. P. Huet van Natal.

By die “Doppers”, so meen ds. Huet, was daar ’n sluimerende gevoel van gemis aan “Calvinistiese prediking,”⁶⁵⁰ omdat na sy mening in die Kaapse Kerk “dikwyls verkeerdelyk Arminianisme werd gepredikt.”⁶⁵¹ Hy glo dat hulle “angstige verkleefdheid aan de oude Calvinistiese leer”⁶⁵² ’n middel is tot bewaring van “de Gereformeerde kerkleer” wat anders op baie plekke verlore sou gegaan het. Onder die “gezegende vruchten”⁶⁵³ [306] wat die afskeiding na sy mening kan afwerp, noem hy o.a. getuienis “voor de zuivere leer” en verder dat harte nou met die Evangelie bereik sal word, “die sints langen tyd voor predikanten van de Kaapsche Sijnode gesloten waren.”⁶⁵⁴

Selfs dr. S. Hofmeyr, een van die skerpe teëstanders van Postma en die afskeiding, laat iets deurskemer van begrip van die situasie waarin die gereformeerdes hulle bevind het. Hy wil nie hard oordeel, aldus Hofmeyr, oor andersdenkendes nie, en “in het stuk der gezangen, en vooral in de godsdienst vrijheid laten.” En dan voeg Hofmeyr hierdie uiters merkwaardige en veelseggende uitspraak daarby: “Het geweten van den mensch laat zich door anderen niet dwingen of aan banden leggen.”⁶⁵⁵

3. POSTMA SE SAMEVATTENDE PERSPEKTIEF OP DIE STIGTING EN AANVANKLIKE UITBREIDING VAN DIE Geref. KERK IN SUID-AFRIKA:

Ten slotte wil ons baie kortliks nagaan wat Postma se geheelbeeld of oorsigtelike perspektief op die stigting en aanvanklike uitbreiding van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika was.

Wat die oorsaak tot die stigting en latere uitbreiding aanbetref, het Postma dit baie kernagtig in een enkele sin saamgevat, t.w. die Geref. Kerk het “tegen over het hier diep gezonken Liberalisme het ware Gereformeerde standpunt hernomen.”⁶⁵⁶ Postma het dit goed en raak

⁶⁴⁸ J. du Plessis: Het leven van Andrew Murray. (Kaapstad 1920), p. 189.

⁶⁴⁹ Ibid.

⁶⁵⁰ Elpis, 1860, p. 329.

⁶⁵¹ Idem, p. 330.

⁶⁵² Ibid.

⁶⁵³ Idem, p. 331.

⁶⁵⁴ Ibid.

⁶⁵⁵ Gerdener: Boustowwe, p. 238. Hofmeyr gee egter nie toe dat die gewetensdwang en -binding eintlik die rede vir die afskeiding was nie. Dit was “enkel terwille van de Gezangen” as sodanig. (Gerdener, p. 238.)

⁶⁵⁶ Aldus Postma aan ds. P. Huet van Pietermaritzburg Februarie 1861. G.K.A. P.V., no. 376. Vgl. hiermee T.N. Hanekom, a.w., p. 179, voetnoot 2, wat die afskeiding van 1859, sien as ’n reaksie teen die Liberalisme. In dié verband het ons ook alreeds aangetoon hoedat in die besluit van 11 Januarie

gesien. Dit was inderdaad die kern van die jarelange stryd. Rede vir die afskeiding was dus “niet alleen de Gezangen”⁶⁵⁷ maar “verschil van beginsel.”⁶⁵⁸ Dit was “eenvoudig om gereformeed te blijven”⁶⁵⁹ en daarom dat lidmate in die O.V.S. en K.P. wat gemeenskap met die Gereformeerde Kerk gevra en gesoek het, dit ook gedoen het “uit behoefte en overtuiging des harten.”⁶⁶⁰ En om gereformeed te wees, was vir Postma in die eerste^[307] en laaste instansie om God weer te “kunnen dienen naar zijn Woord.”⁶⁶¹ Gods Woord as die finale gesagsbron, kenbron en toetssteen vir die kerk in al sy geledinge, leer, kerkregering, liturgie en lewe, mog nie “te loor gaat”⁶⁶² nie; intendeel, “Gods Woord boven alles volgens art. 7 onzer belijdenis”⁶⁶³ moet die heersende beginsel in die Kerk van die Here wees en nie “eigen goeddunken”⁶⁶⁴ nie. Aan die tug van daardie Woord moet die kerk van Christus hom in leer en lewe onderwerp.

Maar Postma het ook wel deeglik besef: elke ketter het sy letter. Daarom dat die diens “naar zijn Woord” nader vasgelê en geformuleer is as ’n terugkeer tot “de leer dienst en tucht”⁶⁶⁵ soos dit in die Sinode van Dordrecht 1618-1619 tot openbaring gekom het. Dit het beteken dat die Geref. Kerk as grondslag aanvaar het die drie Formuliere van Eenheid as in ooreenstemming met Gods Woord,⁶⁶⁶ en die Dordtse Kerkorde soos na landsomstandighede gewysig.⁶⁶⁷ Wat die “Formulier van Ondertekening” aanbetref, is teruggekeer tot dié van die Dordtse Sinode 1618-1619.⁶⁶⁸

In die lig van bostaande het Postma die stigting van die Geref. Kerk nie as ’n nuwe kerkstigting beskou nie, maar as ’n herstigting van ’n kerkinrigting waarvan die beginsels

1859 die Liberalisme grondtoon was van die Skriftuurlik-konfessionele en kerkregtelike implikasies daarvan.

⁶⁵⁷ Postma aan Sijn. Com. Nederland 28 Februarie 1860. G.K.A. P.V., no. 405.

⁶⁵⁸ Postma aan ds. P. Huet, Pietermaritzburg, 5 Oktober 1859, G.K.A. P.V. no. 382.

⁶⁵⁹ Dieselfde as voetnoot 657.

⁶⁶⁰ D. Postma aan Sijn. Com. Nederland, 7 Desember 1860. Gepubliseer in “De Bazuin”, 22 Maart 1861.

⁶⁶¹ D. Postma aan Sijn. Com. Nederland, 28 Februarie 1860. G.K.A. P.V., no. 405.

⁶⁶² D. Postma aan Sijn. Com. Nederland, 7 Desember 1860. Gepubliseer in “De Bazuin”, 22 Maart 1861.

⁶⁶³ D. Postma aan Sijn. Com. Nederland, 10 April 1860. Gepubliseer in “De Bazuin”, 10 Augustus 1860.

⁶⁶⁴ Ibid.

⁶⁶⁵ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 143, soos net na die stigting die Geref. Kerk aan die owerheid bekend gestel is.

⁶⁶⁶ Aldus “Openlijke Verklaring der Kerk” net na die stigting. Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 146.

⁶⁶⁷ Dit is Postma na die hoof geslenger dat sy Gewysigde Kerkorde nie ’n terugkeer na Dordt was nie en dat hy die gereformeedes daarmee om die bos gelei het. Vgl. S. Hofmeyr: *Hoe de Afscheiding ontstaan is*, p. 7; Vgl. ook Gerdener: *Boustowwe*, p. 235. Postma se standpunt hieromtrent was: “de wijziging en verandering ziet niet op het wezenlijke deel derzelve.” “De Maandbode”, 1 Desember 1879. Vgl. ook D. Postma: *Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing*, p. 15. Dat die Gewysigde K.O. duidelik die spore gedra het van ’n tydelike hulp, blyk o.a. uit Art. 15 wat gehandel het oor private opleiding van predikante, asook Art. 24 wat lui: Zoo lang de gemeenten nog weinig zijn zullen er tweederlei kerkelijke samenkomsten zijn namelijk de kerkeraad en de Algemene kerkelijke vergadering.” Tereg het Postma die Gewysigde K.O. assosieer met ’n “Huishoudelijk Reglement.” *Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing*, p. 15. Dit is dan ook op die eerste Sinode 1862 vervang deur die Dordtse K.O. *Hand. Sin. 1862*, art. 19.

⁶⁶⁸ Gepubliseer as *Bylaag II* by *Hand. Sin. Geref. Kerk in Suid-Afrika, 1866*.

duidelik vasgelê is deur die Dordtse Sinode 1618—1619. Postma spreek van die Gereformeerde standpunt wat teenoor die Liberalisme “hernomen”⁶⁶⁹ is, en verder dat die Geref. Kerk^[308] “herrezen”⁶⁷⁰ is. Die Geref. Kerk is vir Postma dus nie iets nuuts wat voorheen nooit bestaan het nie, maar dit is “de hersteld Gereformeerde Kerk.”⁶⁷¹

Hoewel die woord “hersticht”⁶⁷² in die dokumente uit die tyd onmiddellik rondom die stigting nie voorkom nie, was dit in wese tog wel daar soos duidelik blyk uit die veelvuldige vermelding⁶⁷³ dat die stigting ’n terugkeer is na die leer, diens en tug van Dordrecht 1618-1619. Indien Postma dus spreek van “herrezen” of “hersticht”, herlei hy dit tot die beginsels soos vasgelê deur die Sinode van Dordrecht 1618-1619. Daar is nie die minste aanduiding dat hy gedink het in terme van die kerk van Jan van Riebeeck⁶⁷⁴ nie.

In dié verband moes ons ook daarop wys dat die woord “stichting”⁶⁷⁵ herhaaldelik deur Postma en die gereformeerdes gebruik is vir die gebeure op 11 Februarie 1859 as aanduiding van kerkinstituering. In hierdie sin van kerkinstituering of gemeentestigting het die vaders van die Gereformeerde kerk dus nie beswaar gehad, en hoef daar ook geen sodanige beswaar te wees nie, om te spreek van die “stigting” van die Gereformeerde Kerk op 11 Februarie 1859, nie. Dit het vir hulle, en dit hoef ook nie, die wesensbetekenis van “herstigting” op te hef nie.

Uit Postma se eie woorde dat die Geref. Kerk “herrezen” is en dat die gereformeerde waarheid “hernomen” is, blyk duidelik dat hy die stigting sien as ’n reformatoriese daad, as ’n herstel van wat geskonde was, as ’n terugkeer tot “de oude en welbeproeefde grondslagen.”⁶⁷⁶ Die kerk van die Here is geroepe tot gedurige reformatie.⁶⁷⁷ Deur twee sinodebesluite, dié van 11 Januarie 1859 en dié van die Kaapse Sinode in 1847 is die reformatie waartoe die gereformeerdes in hulle protes teen^[309] onregsinnigheid en verdrukking in by kerkraad, Ring en Sinode opgeroep het, konsekwent geweier. Hierdie Sinodes wou maar nie die gesag van Gods Woord laat geld nie, as gevolg waarvan die reformatoriese gewetenskreet van die gereformeerdes as teen ’n muur gestuit het. In plaas van reformatie is die gewetens gedwing en gebind aan ’n menslike ordinansie in stryd met Art. 32, Ned. Gel. Belydenis, en daarmee het die oomblik gekom dat as daad van reformatie, in gehoorsaamheid aan God die enigste Binder van die gewete, met die bestaande kerke gebreek is, en is teruggekeer tot die “Suiwere Woord

⁶⁶⁹ T.a.p.

⁶⁷⁰ D. Postma: *Mijne beschouwing over de Afscheiding in Z.A. G.K.A.* Private briewe en persoonlike stukke van ds. Postma. Ongeord.

⁶⁷¹ Ibid.

⁶⁷² Deurgaans word gespreek van “gesticht” of “stichting”. Vgl. D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk* pp. 134, 147, 186. Sover ons bekend, en ons meen dat ons naastenby alle dokumente onder oë gehad het, word vir die eerste keer “hersticht” gebruik in die brief van ds. Postma en kerkraad Reddersburg aan prof. H. de Cock, 14 Januarie 1860. G.K.A. P.V., no. 383.

⁶⁷³ Om enkele plekke uit ’n massa te noem, vgl. D. Postma, a.w., p. 124, 143, 145, 146, 205.

⁶⁷⁴ In “De Geschiedenis van de Christelike Kerk” beweer dr. J.D. du Toit, p. 355, dat die “hersticht” terugslaan op “de oude Kaapse Gereformeerde Kerk.” Dit mog wel in die gedagtes by die Sinode van 1869 geleef het, maar ons meen tog dat ten tye van die “herstichting” in 1859, gedink is in terme van Dordrecht 1618-1619 en nie in terme van die Kerk van die eerste volksplanting aan die Kaap nie.

⁶⁷⁵ Vgl. D. Postma, a.w., pp. 134, 186.

⁶⁷⁶ Aldus Algemene Kerkvergadering Z.A.R., 1 Augustus 1859. Vgl. D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 189.

⁶⁷⁷ Vgl. A. Kuijper: *Tractaat van de Reformatie der Kerken*, p. 189. Kuijper noem reformatie “een constante factor in de geschiedenis van Jezus kerk.”

van God”⁶⁷⁸ as die finale gesagsbron en daarmee tot die erkenning van Jesus Christus “as die enigste Hoof”⁶⁷⁹ van sy kerk.

Postma het dit in sy “Mijne Handleiding” soos volg saamgevat: “Maar de toestand van eene partikuliere kerk in een land, of in eene plaats kan zoo verdorven worden, dat de getrouwen aan de waarheid gewetenshalve verplicht worden die gemeenschap te verlaten. Maar dan onttrekt men zich niet, — noch scheidt men zich van de Kerk af; neen, men breekt dan slechts de gemeenschap af met hen die niet meer als de Kerk van Christus willen handelen en leven, en de nieuwe vereeniging hervat dan wederom wat Christus, de eenige Meester en het Hoofd zijner Kerk bevolen heeft, gelijk dit het geval was bij de groote Reformatie in het begin van de zestiende eeuw, en als in latere tijden in sommige landen weer heeft plaats gevonden.”⁶⁸⁰ In zulk een geval kan een uitgaan uit die bedorvene gemeenschap als van den Heere bevolen gerekend worden. Zie ook van onze Gel. Belijd. Art. 28.”⁶⁸¹

Oor die uiters moeilike vraagstuk, die ware en valse kerk, het Postma hom weinig uitgelaat⁶⁸² en is die laaste woord selfs vandag nog nie daarvoor gespreek nie. Polman verklaar hieromtrent: “Over de zin en betekenis van de nu volgende artikelen 27-29 is vooral binnen de Gereformeerde kerken in de laatste decenniën veel strijd gevoerd.”⁶⁸³

Uit wat Postma by enkele geleenthede hieromtrent gesê en geskryf het, kan ons wel opmaak dat hy onder “bedorvene gemeenschap”, soos hierbo deur hom uiteengesit, nie noodwendig ’n “valse Kerk” in skerpe onderskeiding van die ware kerk, verstaan het nie. Dit word o.a. daardeur bewys dat Postma op 3 Desember 1859, d.w.s. ongeveer tien maande na die afskeiding van 1859, aan die Syn. Com. van die Chr. Afg. Geref. Kerk^[310] aangaande die Ned. Herv. Kerk skryf: “Om haar *nu* echter in statu quo voor eene valsche Kerk te verklaren, daartoe gevoelen wij ons *nog niet* geroepen. Gaat zij zoo voort, dan zeker zal dat karakter niet uitblijven, maar duidelik voor den dag treden. Maar *nu* toonen wij nog maar altoos aan dat zij *dwaalt* en waarschuwen voor ergere gevolgen.”⁶⁸⁴ (Kursivering in oorspronklike). Daar is vir Postma dus binne die begrip “ware kerk” grade van suiwerheid, en daar is die gelowige volgens hom geroepe om hom te voeg by die kerk “wat het meest met Gods Woord overeenkomt.”⁶⁸⁵ Postma se “bedorvene gemeenschap” kan volgens hom egter kom tot ’n graad van sodanige verdorwenheid dat dit as “valsch”⁶⁸⁶ aangemerkt moet word. Hieruit moet dan die feit verklaar word dat Postma later as lid van die Sinode van 1869, die verklaring van die Sinode mede-onderskryf het dat die Ned. Herv. Kerk “bleek de valsche Kerk te zijn.”⁶⁸⁷

⁶⁷⁸ Art. 29, Ndl. Geloofsbelydenis.

⁶⁷⁹ Ibid.

⁶⁸⁰ Postma dink hier ongetwyfeld ook aan die afskeiding in Suid-Afrika.

⁶⁸¹ D. Postma: Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid, p. 293.

⁶⁸² Op die Alg. Kerkverg. te Potchefstroom 26 April 1859 het dr. Hofmeyr, aan die hand van Calvyn en à Brakel se beskouinge, gehandel oor Art. 27-29, N.G.B. (Vgl. Gerdener, a.w., p. 239). Postma se antwoord hierop is slegs in enkele sinne in die notule opgeneem wat weinig seggend is. (Gerdener, a.w., p. 241.)

⁶⁸³ A.D.R. Polman: Onze Nederlandsche Geloofsbelydenis, Deel 111, Franeker. (Geen datum), p. 229.

⁶⁸⁴ Hand. Sin. C.A.G.K. 1869 Hoogeveen, bylaag B., p. 73.

⁶⁸⁵ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 294.

⁶⁸⁶ Ibid.

⁶⁸⁷ Hand. Sin. Geref. Kerk 1869, bylaag 2. Indien die woorde van die Sinode terugslaan op die dag van skeiding, het Postma deur onderskrywing hiervan, erken dat sy standpunt by die skeiding toe hy

Uit bogenoemde enkele gegewens is dit wel duidelik dat Postma in sy kerkbegrip die “pluraliteit van ware kerke”⁶⁸⁸ onderskryf het in teëstelling met die radikale skeiding tussen waar en vals.⁶⁸⁹ En gegewe die “pluraliteit van ware kerke”, het Postma dit regverdig dat op 11 Februarie 1859 as daad van reformasie, waar die weg daartoe afgesny is, van die bestaande kerk afgeskei is, wat dan nie beteken het ’n nuwe kerkstigting nie, maar ’n reformatoriese terugkeer tot die Skrifgebonde kenmerke van die ware kerk wat in “leer, dienst en tucht” weer wou buig onder die absolute gesag van Gods Woord.

Ten slotte moet ons daarop wys dat Postma die Afskeiding gesien het as met hoër lig bestraal. Dit was volgens sy oortuiging nie die werk van mensehande nie; intendeel, dit was Gods werk, ondanks die mens. Postma kom in hooggestemde lofverheffing tot God as hy terugkyk op die afgelegde pad. Hy sien daarin ’n weg deur “God gebaad” wat “wijs, regtvaardig en goed den mensch soms laat begaan, en werkt daardoor op eene voor ons onbegrijpelijke manier, zijnen raad en het heil voor zijn koninkrijk uit. Van achteren ziet men dat. Wat de mensch in zijne vermetelheid dikwerf ten kwade denkt en doet, wat den vrome soms in zijne ^[311] wijsheid niet goed dunkt, stuurt God boven alle menselijke berekening ten beste voor zijn koninkrijk.”⁶⁹⁰ Om hierdie woorde van Postma in sy volle diepte te peil, wil ons in enkele sinne net weer herinner aan wat die “menschelijke” berekeninge in hierdie lang geskiedenis was.

Wat die stryd in Suid-Afrika aanbetref, is in die eerste plek deur die bestaande kerke probeer om die beswaardes van hulle “dwalings” af te kry, en is die bestaan van die Chr. Afg. Geref. Kerk van Nederland vir hulle “verborgen gehouden.”⁶⁹¹ Hier was die “menschelijke” berekening dat hulle tot swye gedwing moes word en uiteindelik maar moes opgaan in die bestaande kerke. En wat die beswaardes aanbetref, het sommige maar dolerend gewag en gehoop,⁶⁹² sommige het die bestaande kerke bedank,⁶⁹³ sommige het maar sonder meeleving in die kerk voortgeleef⁶⁹⁴ in ’n soort van lydelike verset. Onder sware “zuchting” is pogings aangewend om ’n predikant te bekom wat in hulle behoefte kon voorsien, maar hulle het nooit, soos gesien is, by die regte adres uitgekóm nie – “Menschelijke” berekeninge!

Maar tog kom daar uiteindelik ’n noodroep by die “regte adres”, maar ’n noodroep van heel ander aard, t.w. kom help in die geestelike nood van die Z.A. Republiek! Die Chr. Afg. Geref. Kerk stuur Postma dan met ’n ander doel t.w. om te voorsien in die geestelike nood van Transvaal, en om ’n geopende deur vir die sending te vind, maar met ’n ruim opdrag, t.w. om te handel soos hy dit in belang van Gods koninkryk mag ag. Getrou aan die doel van sy sending, gaan bied hy sy hulp die Transvaalse kerk aan en in sy “onnoozelheid” werk hy ’n eventuele afskeiding teë. Wat het nie alles deur Postma se gedagtes gegaan toe hy hierdie “menschelijke berekening” in herinnering gebring het nie! Maar juis toe het ook hy die beperktheid van die

die Ned. Herv. Kerk “nog niet” tot ’n “valsche kerk” kon verklaar, foutief was. As dit egter sien op hoe die Ned. Herv. Kerk hom later openbaar het — ons dink aan die “quatenus”-standpunt t.o.v. die belydenis op die Alg. Verg. van 1866 — dan was dit in lyn met Postma se vroeëre verklaring. Ons meen Postma het wel laasgenoemde interpretasie aan die besluit gegee.

⁶⁸⁸ A.D.R. Polman, a.w., p. 362.

⁶⁸⁹ Vgl. A.D.R. Polman, a.w., pp. 351-362 vir ’n uiteensetting van beide beskouinge.

⁶⁹⁰ De Kerkbode, 27 Augustus 1859.

⁶⁹¹ G.K.A. P.V., no. 383. Vgl. ook D. Postma: *Mijne Beschouwing over de Afscheiding*. G.K.A. Pr. Br. en pers. stukke van ds. Postma Ongeord.

⁶⁹² In die K.P. na 1849.

⁶⁹³ In die O.V.S. J.J. Venter e.a.

⁶⁹⁴ In Transvaal.

mens met sy gedagtes en sy planne gesien, en besef ook hy “boven bidden en denken baant God self voor ons den weg.”⁶⁹⁵ En so is volgens Postma, ondanks die beperktheid en planne van die mens, “door Gods ondoorgrondelike voorzienigheid de hersteld Gereformeerde Kerk in de Z.A. Republiek herrezen.”⁶⁹⁶

Die noodkreet van hulle wat gestig en gedors het om die Here te dien volgens sy Woord en hulle gewete, het na die mens wel nie by die juiste adres tereggekome nie, maar ... God het gehoor! Dit besef Postma maar al te goed en daarom dat ook wat die stigting van die Gereformeerde ^[312] Kerk in Suid-Afrika aanbetref, dit vir hom voorop staan: “God zij boven al geprezen, die allerwege den weg voor ons baande.”⁶⁹⁷

4. SAMEVATTENDE KONKLUSIE:

In die gangbare spraakgebruik word tereg van Postma gespreek as die stigter van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. Ons moet egter duidelik wees oor wat ons hier onder “stigter” verstaan.

Baie kortliks wil ons na aanleiding van wat behandel is, dit soos volg saamvat:

Eerstens het ons aangetoon dat Postma nie na Suid-Afrika gekom het as ’n vooringenome en doelbewuste bewerker van ’n afskeiding nie.

Tweedens kan wel gekonstateer word dat die aanwesigheid van Postma op 11 Januarie 1859 vir die beswaardes ’n faktor was wat dit vir hulle makliker gemaak het om die gemeenskap met die Ned. Herv. Kerk van Transvaal te verbreek, omdat hulle in die aanwesigheid van Postma die moontlikheid gesien het om ’n predikant te bekom volgens hulle verlange.

Derdens het Postma na die skeuring van 11 Januarie 1859, wat hy as “wettig, eerlijk en pligtmagtig”⁶⁹⁸ beskou het, as handelende subjek na vore getree en wel daarin dat hy hom geleen het tot en meegewerk het aan die voorbereiding van ’n byeenkoms van alle beswaardes op 10 Februarie 1859 te Rustenburg, waar op 11 Februarie 1859 onder sy leiding en met sy medewerking kerkinstituering plaasgevind het; ’n daad wat hy verrig het met verantwoordelike besef en diepe roepingsbewustheid.

In hierdie sin is Postma die stigter van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.⁶⁹⁹

God het in die uur van nood, die man Dirk Postma, as instrument voorsien om die gereformeerdes, wat jarelank onder verdrukking gesug en gedors het, reformerend, in gehoorsaamheid aan God en sy Woord alleen, as kerk te institueer, en also, volgens die begeerte van hulle hart, hulle terug te plaas op die ou beproefde pad, die Skrifgebonde, gereformeerde leer en kerkregering.

⁶⁹⁵ G.K.A. P.V., no. 383.

⁶⁹⁶ G.K.A. “Mijne beschouwing over de afscheiding in Z.A.” G.K.A. private briewe en persoonlike stukke ds. D. Postma. Ongeord.

⁶⁹⁷ D. Postma in “De Bazuin”, 10 Augustus 1860, 8e jaargang, no. 32. So het ook ds. A. Murray van Bloemfontein die Afskeiding gesien: “als het direkte werk der Voorzienigheid.” (J. du Plessis, a.w., p. 189). Ds. P. Huet van Pietermaritzburg sien die optrede van Postma soos volg: “Ik geloof dat hij op zijnen weg, ook in de zaak der Afscheiding door Eenen geleid wordt, tegen wien het vergeefs en vreeselijk is uit verkeerden ijver te strijden.” Elpis, 1860, p. 332.

⁶⁹⁸ T.a.p.

⁶⁹⁹ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 159, het op die hele situasie ’n histories verantwoordende en rake siening as hy beweer: “ds. Postma het nie die Afskeiding onder hom bewerk nie, maar georganiseer.”

HOOFSTUK X: POSTMA BELASTER EN GESMAAD

1. INLEIDING:

Postma se optrede in Suid-Afrika het veel verset en kritiek uitgelok. 'n Mens kan dit, op sigself, wel terdeë verstaan en begryp. Ongelukkig is die optrede teen Postma nie altyd op 'n hoë objektiewe saaklike vlak gehandhaaf nie, en het dit heel dikwels gedaal tot 'n peil ver benede ordentlikheid en beskaafdheid. Sy naam is met leuens en bedrog op die skandelikste wyse belaster en bespot. Die motief hiervoor is duidelik. Die saak wat hy gedien het, moes afgebreek word deur sy persoon onder die ergste verdenking te bring en in die ongunstigste lig te stel. Wat hierdie veldtog van beswadding nog meer bedenklik maak, is dat van die mees vooraanstaande koerante en tydskrifte in Suid-Afrika hulle kolomme hiervoor oopgestel het. 'n Mens kry die indruk dat daar doelbewus gesoek is na grif en na die mees onkiese beskuldiging, om die saak van die Afskeiding te beswadder.

'n Mens sou liefs, vanweë die weersinwekkende daarvan, oor die inhoud van hierdie hoofstuk geswyg het. Ons voel egter daarvan oortuig dat ons in 'n biografie oor Postma hieroor nie kan, maar veral nie mag swyg nie. As dit hier bloot 'n geval was van mondelinge oorleweringe, van stories wat destyds kwistig oorvertel is, was swye 'n vanselfsprekende saak. Maar die lastertaal en die mees onkiese beskuldiging is swart en wit vasgelê, en weggebêre in menige argief in Suid-Afrika, sowel as in die buiteland, toeganklik vir elke navorser. Swye hieroor kan maklik die indruk skep dat dit doelbewus vermy word.

Nee, ons voel oortuig daarvan, swye hieroor sou 'n groot leemte in hierdie studie laat, en 'n onbeantwoorde vraagteken plaas agter 'n belangrike aspek uit die lewe van Postma.

Daarby werp sy reaksie hierop, ook besondere lig op die persoon van Postma in die uur van sy beproewing.

Om enige moontlike misverstand te voorkom, wil ons reeds aan die begin van hierdie hoofstuk daarop wys dat die belastering nooit van die ander Afrikaanse kerke, in offisiële hoedanigheid, gekom het nie; intendeel, soos ons nog sal aantoon, van die leidende figure in die Kaapse Kerk het juis die goeie naam van Postma beskerm en verdedig.

Selfs nog voor die stigting van die Gereformeerde Kerk op 11 Februarie 1859 het "Correspondent" van Pretoria in die Staatscourant van die Z.A. Republiek 'n voorsmaak gegee van wat sou kom. Spottenderwys deel ^[314] hy mee: "Het getal Postma-nianen is te Rustenburg met een twee- of drietal vermeerderd; zijnde zeker Stroomannetje met nog een paar sentimentele zenuwachtige vrouwen, naar men zegt van onzen leeraar afgevallen, de gezangen verwerpende. Hier te Pretoria heeft men van die vallende ziekte niets vernomen, die menschen schijnen geënt te zijn."¹ Eintlik eers na die stigting het die penne, gedoop in venyn, in beweging gekom.

2. POSTMA 'N ONKUNDIGE SKEURMAKER:

i. 'n Onbeskaafde onkundige:

In die eerste plek het 'n vyandige pers Postma probeer voorstel as 'n persoon met 'n onbeskaafde innerlike en van minderwaardige bekwaamheid. So stel "De Zuid-Afrikaan" dit voor asof die skeuring by die Algemene Kerkvergadering van 11 Januarie 1859 maar net die

¹ Staats Courant, 28 Januarie 1859.

vrug was van “een onbeschaafd gemoed,”² wat oor ’n verskil van geveele opgesweep en verbitterd geraak het. In hierdie trant is voortgegaan toe dieselfde nuusblad verwys het na Postma se afkoms. In ’n hoofartikel vermeld die redakteur dat elkeen maar sy eie gevolgtrekkinge moet maak uit die feit “dat de Hollandsche afgescheidenen genoegzaam zonder uitzonderingen tot de lagere standen behoren.”³ Op bytend sarkastiese wyse word hier gespot met Postma se afkoms, en word hy verder beskimp “als zendeling dezer secte”⁴ wat geen “ordentelijke opvoeding” ontvang het nie, omdat die “kweekschool”⁵ van die “secte” nie deur die staat erken word nie, en nog geen roem verwerf het nie.

In dieselfde trant het later ook dr. S. Hofmeyr voortgegaan. Hy wou probeer twyfel wek t.o.v. Postma se bekwaamheid en selfs wat sy status as predikant aanbetref. Hy is ’n man, volgens Hofmeyr, wat geen “akademiese opleiding heeft gehad en van wiens behoorlijke ordening men niet onderrigt was.”⁶ Hierdie opmerking moet Postma diep gewond het. Dit raak by hom ’n saak aan, t.w. sy akademiese geskooldeheid, soos nog sal blyk uit die hoofstuk wat handel oor sy aandeel in die opleiding van ^[315] bedienaars van die Woord, waarvoor hy uiters sensitief was. Daarby wek die opmerking van Hofmeyr op subtiele wyse die indruk dat Postma, deur hom as predikant voor te doen, ’n oneerlike spel kon gespeel het.

Hierdie giftige saad van verdenking, kwistig uitgestrooi, het by andere weerklank gevind. “Een vriend der waarheid” het ’n verslag gestuur aan die Kerkbode oor Postma se verskyning in die Hantam, Postma het by geleentheid gesprek oor die Kerkhervorming en hieromtrent sê die skrywer: “Een ieder weet dat om daar iets van te verstaan er tijd en oefening toe noodig is, doch hij brokkelde er wat van.”⁷

Selfs in die buiteland is probeer om met aanvalle op Postma se persoon, sy werk af te breek. Jan Pynappel van Amsterdam skryf aan prof. Lauts, ’n invloedryke persoon in Nederland, dat Postma se optrede maar die gevolg is van “gebrekkige doorzicht”⁸ en “kleingeestige eigenliefde” waarin hy maar net sy “zwak karakter”⁹ openbaar het.

Hierdie verdenking wat gesaai is, t.o.v. Postma se bekwaamheid, waarin hy as ’n onbeskaafde en onkundige voorgestel is, het vir sommige koerante die weg oopgemaak om te kom tot platvloerse skeldtaal. Postma, aldus O.N.E., is een van twee “zwijnen”¹⁰ wat uit die see in Suid-Afrika aan wal gespoel is, wat “vuur op de aarde uitgespuug hebben, waardoor vele verlijd zijn geworden en nog dagelijks verlijd worden.” En asof dit nie genoeg is nie, kom “De Zuid-Afrikaan”, die vooraanstaande Kaapse koerant, en vergelyk Postma by ’n kafferopperhoof: “De Doppers zijn evenzeer met Postma ingenomen, als de kaffers Umlangeni

² De Zuid-Afrikaan, 24 Februarie 1859, aangehaal uit Staats Courant, 18 Maart 1859.

³ De Zuid-Afrikaan, 13 Junie 1859. Veel het wel tot “de lagere standen” behoort maar beslis nie almal nie. Ook Postma het inderdaad, soos reeds aangetoon is, uit ’n arbeidersgesin “de lagere standen” gekom, maar dit hoef geensins ’n diskwalifikasie te wees nie.

⁴ Ibid. “Secte” sien hier op die Chr. Afg. Geref. Kerk van Nederland.

⁵ Dit is ’n verwysing na die Teol. Skool te Kampen, in 1854 opgerig. Soos reeds aangetoon is, het Postma die “Sendeling dezer secte” nie hier studeer nie.

⁶ Elpis 1859, p. 179.

⁷ De Kerkbode, 24 Maart 1860.

⁸ T.S.A. Lautsversameling, Uitknipsels uit S.A. koerante, no. 90. Brief, 27 Mei 1859. Jan Pynappel aan prof. U. Lauts.

⁹ Ibid.

¹⁰ O.N.E. in “Colesberg Advertiser”, 17 November 1863. Die ander “zwijn” is ds. J. Beyer.

vereerden.”¹¹

Wat veral ook teen hom gebruik is, om verdenking te saai, is dat hy na Suid-Afrika gekom het as ’n “zendeling,” wat nie net vanweë die sendinggenootskappe se beleid en metode ’n aanfluiting was by menige boer nie, maar wat in hierdie tyd in Suid-Afrika ook “doorgaans een man te kennen geeft van minder rang dan predikant.”¹² Geen wonder dat hieruit sulke smalende en sarkastiese opmerkings gebore is nie, soos “den Weleerwaarden Zeergeleerden heer D. Postma ex kaffer zendeling en nu aangenomen Blinde om de Blinden te leiden.”¹³

Van so ’n “kaffer zendeling” en nou ’n “aangenomen Blinde” kan natuurlik enigiets gemeens verwag word. Na aanleiding van Postma se besoek in 1864 aan die Kaap-Provinsie, op versoek van die kerkraad ^[316] Burgersdorp,¹⁴ om te onderhandel oor die opleiding, meen “Correspondent” van Bloemfontein dat Postma hom toe skuldig gemaak het aan ’n vorm van simonie: “ds. Postma moet zich hebben laten ontvallen, gaarne te Colesberg een beroep te zullen aannemen.”¹⁵

ii. Postma ’n twisgierige misleier en skeurmaker:

Met as doel om die afskeiding in ’n bepaalde ongunstige lig te stel is Postma eenvoudig voorgestel as ’n twisgierige skeurmaker, wat onskuldige en welmenende mense mislei, wat niks anders as “skeuring, twis en tweedragt”¹⁶ saai sover as hy gaan.

Op die besoek in 1859 aan die Kaap Provinsie het prof. J. Murray voormalige predikant van Burgersdorp, dit nodig geag om sy voormalige gemeente te waarsku dat hulle die verkeerde weg moet vermy en hulle invloed moet gebruik by “eenvoudigen en welmeenenden die misleid worden”¹⁷ deur Postma. Daar was volgens Murray in Burgersdorp dus nie werklik beswaardes nie, maar wel eenvoudige en welmenende mense wat deur ’n “misleier” staan mislei te word. Soortgelyk is die voorstelling van V.D.M., hoewel in veel skerper taal. Hy is bekommerd oor “duizenden in gevaar” wat in “vromen en rechtzinnigen vorm de oogen vol zand te laten werpen, tot verderf van dezulken zelve en van hunne kinderen.”¹⁸

Postma is dus niks anders as ’n listige bedrieër nie, vir wie aparte kerkstigting nie op prinsipiële gronde berus nie, maar bloot ’n kwessie van “proselietenmakerij”¹⁹ is. Spottenderwys meen hy, na aanleiding van Postma se standpunt: “Maar houdt de Kerk zich alleen aan de Gezangen, waarvan de tekst in den Bijbel gevonden wordt, die is zeker op den veiligsten weg,”²⁰ dat daar nou Hebreeuse skole opgerig moet word om die lidmate Hebreeus

¹¹ T.S.A. Lautsversameling. Uitknipsels uit S.A. koerante, no. 290.

¹² Vgl. D. Postma: Geprovoeerde Herinnering en Teregwijzing, p. 4.

¹³ Colesberg Advertiser, 25 Maart 1862.

¹⁴ Volgens Kerkraadsnotule Burgersdorp, 25 Junie 1864, art. 3.

¹⁵ T.S.A. Lautsversameling, no. 1663. Die berig het verskyn in “Dagblad van Z. Holland en 's-Gravenhage.” Hiervan was niks waar nie. As Postma wou wegvlug uit Transvaal, het hy die skoonste geleentheid gehad. Hy is deur die Gesamentlike vergadering van die kerkrade van die K.P. te Burgersdorp beroep tot professor, maar het daarvoor bedank. Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp, 9 September 1864, art. 5. en 10.

¹⁶ De Kerkbode, 21 Mei 1859, oorgeneem in Staats Courant, 10 Junie 1859. Vgl. ook Staats Courant, 17 Junie 1859.

¹⁷ De Kerkbode, 18 Junie 1859.

¹⁸ De Kerkbode, 13 Aug. 1859.

¹⁹ De Zuid-Afrikaan, 13 Junie 1859.

²⁰ T.a.p.

te leer sing.

Soortgelyk is die aantygings van dr. S. Hofmeyr. Hy sien die kerkstigting van 11 Februarie 1859 niks anders as dat mense, andersins ^[317] wantrouend van aard teenoor vreemdelinge, Postma tog aangehang het “nietteenstaande men in dit land van vreemdelingen zoo dikwijls wordt misleid.”²¹ Prof. Lauts het die mening gedeel dat die kerkstigting en die Algemene Vergadering se weiering om na die eerste versoeningspoging te versoen, maar alleenlik toegeskryf moet word aan Postma se “zucht tot het zaaijen van tweedragt om geene scherperere uitdrukkingen te gebruiken.”²²

Die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika is vir hierdie kritici dus niks anders as ’n immorele bedrogspel van die kant van Postma wat welmenende mense “mislei” het.

3. POSTMA BESKULDIG VAN SKANDALIGE ONSEDELIKHEDE:

Een van die gemeenste metodes wat aangewend is om ds. Postma se goeie naam te beklad, is die stories wat versprei is, en voetstoots gepubliseer is, oor sy vermeende onsedelike gedrag.

Die eerste van hierdie stories was dat sy huwelik op 24 November 1859 met Susanna Lasea Kruger ’n gedwonge huwelik was.²³ Met die skyn van ’n onbetwisbare outoriteit, gegrond op deeglike ondersoek aangaande die “geruchten”, wat hierdie sensasieberig soveel venyniger maak, plaas “De Zuid-Afrikaan,” die veelgelese Kaapse koerant, op 30 Januarie 1860 ’n berig van die volgende inhoud: “En al waren zekere geruchten omtrent zijn huwelijk verspreid, waarheid, de zonden der geloovigen zijn immers maar menschelijke zwakheden die met den mantel der liefde moeten bedekt worden.”²⁴

Met soortgelyke gemene belastering is daar gepoog om Postma se goeie naam by geleentheid van sy besoek aan die begin van 1860 aan die Kaap-Provinsie, te beswadder.

Met ’n besoek aan Colesberg ontdek Postma daar ’n lasterbrief wat in die distrik versprei word, letterlik van die volgende inhoud: “D. Murray van Bloemfontein, Van Rene van Natal, Jacobus Coetsee van Smetsvilt, Neethling van Gravernet, Jacobus van Mooijrivier, Hermanus Wolf van Koolsberg. Deze getuigen dat D. Postma 5 bijwijken hebben en 1 gehuwt.”²⁵

^[318] Dit is duidelik, dit is denkbeeldige name uit alle moontlike hoeke van Suid-Afrika.

Na aanleiding van hierdie smetskrif teken Postma in sy Memoriaal aan: “Ik geef het over aan Dien die regtvaardig oordeelt. O God, vergeef den lasteraar en bekeer hem! en behoed mij van ooit ergernis te geven! maar toch wat is de duivel, de wereld, nog driest en dom in hunne lastering!”²⁶

By dieselfde geleentheid ontdek Postma ook ’n brief van ’n ouderling van die Ned. Hervormde Kerk in die Republiek, in omloop in Colesberg, ’n kopie waarvan aan hom getoon is en wat volgens Postma: “de menschen voor mij waarschuwen, zeggende, dat hoewel mijne leer goed is, mijn gedrag zoo slecht is, naardien ik bij eene jonge juffrouw in de Republiek een

²¹ Elpis 1859. p. 176.

²² T.S.A. Lautsversameling, no. 1174 b. Brief prof. Lauts aan Pres. M.W. Pretorius.

²³ Ons kan hier net meld dat Dirk, die eerste kind uit hierdie huwelik, gebore is op 1 Julie 1861.

²⁴ T.S.A. Lautsversameling, uitknipsels uit S.A. koerante, no. 246. Dit is uit De Zuid-Afrikaan, 30 Januarie 1860.

²⁵ D. Postma: Memoriaal, 7 Februarie 1860.

²⁶ Ibid.

kind zoude hebben.”²⁷ Ook hierby maak Postma ’n aantekening: “O, Heere! behoed mij voor zulke schanden, ja zelfs voor struikelen, opdat Uw Naam niet worde gelasterd dat ik daartoe nooit oorzaak geve.”²⁸

Dit is egter nie al wat Postma hier in die K.P. sien en hoor nie. Dit word ook daar rondvertel dat hy “paarden en eenig geld zoude gestolen hebben en gevlugt zijn en mijne lieve vrouw verlaten hebben.”²⁹ Ook hierby teken hy aan: “O Heere, vergeef het mijnen vijanden en bekeer hen,”³⁰

Wanneer Postma op 28 Februarie 1860 die Kaapkolonie verlaat, het hy, wat hierdie gerugte aanbetref, nie aangename herinneringe nie. “De laster en bedreiging was wel groot,” en hy het seker wel probeer om die kwaadstekers op te spoor, maar waar hy ook al gekom het, “was de vledermuizen en nachtuilen in hunne holen gekropen.”³¹

Wanneer Postma aan die einde van Maart 1860 weer in die Republiek tuis kom, verneem hy dat sy skoonvader die “lasteraar” wat die stories oor sy huwelik begin vertel het, die onbetwistbare “geruchten”³² van “De Zuid-Afrikaan”, voor die hof gedaag het.³³

Dit is dan ook hoogs waarskynlik na aanleiding van al hierdie gerugte oor Postma se sedelike gedrag dat “Langbaatje” ’n brief gerig het aan “The Friend”, die Vrystaatse koerant, waarin hy o.a. vermeld: “Uit de Oude Emigrant heb ik gezien dat er in de Transvaal onder de Afgescheidene zijn die zeggen dat hoererij geen zonde is.”³⁴

[319] Hierdie “geruchten” oor Postma se onsedelike gedrag, in die openbare pers kwistig vir waarheid uitgestrooi, het soos ’n veldbrand versprei, en so erg was dit dat dr. S. Hofmeyr predikant van die Ned. Geref. Kerk, Montagu, by geleentheid van ’n reis deur Transvaal in 1860 spesiaal daarna ondersoek ingestel het. Hy doen dan oor sy ondersoek soos volg verslag: “Maar bovenal is het mij tot vreugde dat ik u berigten kan als uitslag van mijn onderzoek, zooveel mij dit mogelijk is geweest, dat de algemeen bekende geruchten tegen ds. Postma verspreid, logenachtig en lasterlijk zijn. Zoude het tegendeel mij en velen met mij gesmart hebben, meer nog verheugt en verblijdt mij deze uitkomst.”³⁵ Hy meen verder dat ds. Postma van sy kant meer maatreëls moes getref het om die gerugte te weerlê. Hy moes gedoen het, so meen hy, wat sy skoonvader gedoen het, om die skuldiges op te roep tot verantwoording en hulle aantygings terug te trek.

Dr. Hofmeyr, ’n felle teëstander van Postma, het in hierdie verband onteenseglik groothartig en edelmoedig opgetree. Na sy ondersoek, stuur hy nie net ’n verslag aan Elpis nie, maar skryf ook ’n brief aan “mijne vrienden in de gemeenten van Colesberg, Burgersdorp en naburige gemeenten” wat hy o.a. publiseer in die “Colesberg Advertiser” van 30 Julie 1861. Hy skryf daarin o.a.:

²⁷ Ibid. Hoogs waarskynlik verwys ds. L.J. du Plessis na hierdie brief in sy Herinneringe van 23 Julie 1917. G.K.A. P.V. no. 270. Hy noem dit ’n “paskewil.”

²⁸ D. Postma: Memoriaal, 7 Februarie 1860.

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ D. Postma: Memoriaal, 28 Februarie 1860.

³² T.a.p.

³³ Memoriaal, 29 Maart 1860.

³⁴ The Friend, 18 Mei 1860.

³⁵ Elpis 1860, p. 354.

“Reeds hebt gij vernomen dat ik de geruchten omtrent het gedrag van ds. Postma logenachtig en lasterlijk heb bevonden. Het spijt mij voor ons land, dat men zulke valsche geruchten zoo gewetenloos kan verspreiden en bevestigen, en door deze zonde niet alleen een blaam op zichzelf legt, maar ook Gods oordeelen ligtvaardig over zich brengt. Het verheugt mij dat ik de moeite niet heb ontzien om deze zaak nauwkeurig te onderzoeken en dat ik ds. Postma nu in deze zaak mag vrijpleiten. God geve dat de zonde van leugen en laster in ons land toch spoedig moge worden uitgeroeid.”³⁶

Na hierdie teregwyding van dr. Hofmeyr het, ten minste in die openbare pers, die lasterkampanje oor Postma se sedelike lewe blykbaar bedaar. Ons het in elk geval niks meer onder oë gekry wat in dié rigting wys nie.

4. POSTMA 'N ANTICHRIS:

Nie net Postma se sedelike lewe moes dit ontgeld nie, maar ook sy diepere verhouding tot God, sy geloofslewe.

S.A. Celliers,³⁷ ouderling te Winburg, het 'n brief gerig aan ^[320] ds. D. van der Hoff waarin hy verskoning maak dat hy die Algemene Kerkvergadering van 26 April 1859 te Potchefstroom, nie kan bywoon nie. Op hierdie vergadering sou beraadslaag word oor die versoening van die kerke in Transvaal. Celliers is hieroor egter baie pessimisties “want mijn opregt gevoelen is,” so verklaar hy, “dat allen die Jezus niet hebben aangenomen door het geloof als hun zielen-bruidegom, als hun Hoofd en Heer, en Hem met David niet hebben trouw gezworen, dat die allen, zeg ik, zich van de ware kerk zullen afscheuren en zich voegen zullen tot de kerk van de Heer Postma.”³⁸ Postma en die Gereformeerdes tel dus onder diegene “die Jezus niet hebben aangenomen door het geloof als hun zielen-bruidegom, als hun Hoofd en Heer.” Celliers sien verder in die werk van Postma die vervulling van die profesieë, dit is 'n teken van “het laatste der dagen.”

Na ons oortuiging is die hoogtepunt van die lasterkampanje egter bereik deur ds. A.D. Luckhoff van Colesberg. Hy skryf aan ds. Postma: “bewijs dat bij u de waarheid is en bij ons de leugen en ik zal u eeren! Totdat gij dit doet, kan ik niet anders dan u beschouwen als een verleider des volks, en, wat erger is, *als een antichrist, een die tegen Christus is.* (Kursivering van my.) Ik neem in mijne correspondentie afscheid van u met den wensch dat de Heere in zijne genade ook uwe oogen moge openen voor uwe dwaling en u uit eene vervolger maken moge tot eenen ijverigen dienstknecht van Christus.”³⁹ In dieselfde gees het O.W.E. later gespreek van “een Postma's geregtigheid in Afrika”⁴⁰ waarin vir die geregtigheid en verdienste van Christus geen plek is nie.

Ds. Postma, aan wie die brief van ds. Luckhoff oorhandig is terwyl hy juis op besoek in Colesberg was, het hom onmiddellik daarop geantwoord. Postma waarsku hom: “Uw schrijven van hede heb ik ontvangen. Neem raad aan. Ga met dat schrijven eerst voor het aangezicht des Heeren, voor en aleeer gij het aan de drukpers overlevert.”⁴¹ Postma het besef: dit is 'n boemerang wat kan terugslaan op sy afsender. Luckhoff het die advies in die wind geslaan, en

³⁶ Colesberg Advertiser, 30 Julie 1861.

³⁷ Dit was Sarel Celliers, die held van Bloedrivier.

³⁸ Staats Courant, 22 April 1859. Ook gepubliseer in Gerdener: Boustowwe, pp. 666-668.

³⁹ Colesberg Advertiser, 11 Maart 1862.

⁴⁰ Idem, 20 September 1863.

⁴¹ Idem, 10 Maart 1862.

die resultaat wat Postma voorsien het, het nie uitgebly nie.

Ds. Luckhoff het met sy skerpe veroordeling nie bereik wat hy beoog het nie. Dit het verset van sy eie lidmate uitgelok. “Timotheus” voel oor die uitlating van ds. Luckhoff ongelukkig: “als er mannen gelijk ds. Luckhoff onze zaak moeten verdedigen dan is het ligt te voorzien dat wij ^[321] niet alleen grond verliezen, maar ook in de achting van onpartijdige beoordelaars zullen dalen.”⁴²

5. POSTMA SE HOUDING TEENOOR DIT ALLES:

Die belasting van sy naam het Postma diepe harteleed en smart besorg. In sy gemoed was die spore daarvan dan ook diep gegraveer. En hoewel hy vergewe het, en die wond genees het, kon die loop van die tyd die merkteken nie wegslyt nie. Ses maande voor sy oorlyde het Postma sy 50-jarige ampsbediening herdenk. In sy gedagtenisrede, waarin die hoofmomente van sy hele lewe soos in ’n voëlvlug voor sy geestesoog verbygaan, kom hy uiteindelik by “de eerste jaren hier in Z. Afrika.”⁴³ Van dié veelbewoë tyd deel hy o.a. mee: “Maar velerlei hadden wij particulier te lijden, en ik niet het minst”⁴⁴ wat hy nader kwalifiseer as “al dien niet langer worde gesmaad.”⁴⁵

Ds. Postma het egter die lyde met geduld gedra. Van sy kant het daar weinig verset daarteen gekom. Soos reeds aangetoon is, is dit hom deur dr. Hofmeyr kwalik geneem.

Op ’n tydstip het hy dit egter tog goed gevind om hom vir beskerming aan te beveel by die Transvaalse owerheid. Op 12 Oktober 1860 stuur hy enige kerklike stukke vir kennisname aan die Uitvoerende Raad. In ’n begeleidende brief versoek hy “dat ook de hooge Regering dezes lands het hare doe om hem die zich zoo veel opoffering heeft laten welgevallen, tegen alle laster en misduiding zoo veel haar mogelijk is te beschermen, ten einde de heilige bediening, welke hij naar den woorde Gods vervult, niet langer worde gesmaad.”⁴⁶

Waar Postma hier, en soos ons ook reeds uit sy “Memoriaal” aangetoon het, teen die laster protesteer het, is dit altyd weer gehore uit die motief dat “de heilige bediening,” die amp, en daarmee die Naam van die Here nie belaster sal word nie.⁴⁶

Wat sy persoon aanbetref, het Postma deurentyd die swye bewaar. Verskeie redes is hiervoor verantwoordelik. In die eerste plek het sy goeie gewete voor God hom berusting gegee. Op 5 Oktober 1859 skryf hy aan ds. Huet van Natal: “En voorts, wat men ook van mij denke en zegge, dit weet ik, dat ik tot op heden in alle goede conscientie voor God en menschen heb gewandeld.”⁴⁷

^[322] In ’n verslag gedurende 1860 aan die Sinodale Kommissie in Nederland, maak hy ook melding van die “vuile lasteringen,”⁴⁸ maar, so verklaar hy, “ik zelf ben al doof geworden voor die verschrikkelijke lasteringen, door genade stil gemaakt... Ik geef dat alles over aan Dien, Die regtvaardiglijk oordeelt.”⁴⁹ “Door genade” kon hy dit alles dra, “door genade” is hy “stil

⁴² Idem, 15 April 1862.

⁴³ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 322.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ T.S.A. R. 4079/60.

⁴⁶ T.S.A. R. 4079/60.

⁴⁷ G.K.A. P.V. no. 382.

⁴⁸ De Bazuin, 10 Augustus 1860, 8e Jaargang, no. 32.

⁴⁹ Ibid.

gemaakt”, hierdie “genade” was sy “sterkte”⁵⁰ en wat was die inhoud van hierdie “door genade”? Postma verklaar dit nader: “de beseffing de dienstknecht is niet meerder dan zijn Heer, noch de discipel boven zijn Meester.”⁵¹ Die geloofsoog op die lydende, gesmade en bespote Christus, dit het hom “stil gemaakt” en “sterkte” gegee. Dit het hom in die geloof gelouter. Dit het hom op sy knieë gebring in worsteling met God: “O Heere! behoed mij voor zulke schanden, ja zelfs voor struikelen, opdat Uw naam niet worde gelasterd dat ik daartoe nooit oorzaak geve!”⁵²

Wat sy belasteraars betref, getuig Postma aan die einde van sy lewe, dat hy “niet verbitterd”⁵³ is. Was hierdie nie miskien maar net die uiting van ’n vrome gemoed in die gryse, rypere leeftyd nie? Nee, reeds toe die vuilste laster in die begin van 1860 rondom sy hoof gewoed het, het Postma op sy knieë gegaan en met sy God geworstel: “O Heere, vergeef het mijnen vijanden en bekeer hen.”⁵⁴

By geleentheid van sy 25-jarig ampsbediening, te Rustenburg gevier, waar ook van die owerheid en publiek teenwoordig was, het hy in sy rede vermeld: “het is waar, ik mag niet veinzen, sommigen uwer hebben mij wel erg beleedigd,” maar, voeg hy daarby: “ik heb u dit vergeven en vergeef het heden aan u allen.”⁵⁵

Die doel wat Postma se lasteraars en spotters beoog het, het hulle nie bereik nie.

Ten spyte van alles het die Gereformeerde Kerk, waarvan hy aan die spits gestaan het, tog gegroei.⁵⁶ En geen belastering oor “bijwijven”, “antichrist”, of “paarden en eenig geld gestolen” kon die band van liefde en diepe eerbied verbreek wat hulle, in wie se nood en behoefte hy voorsien het, aan hom verbind het. Ja, aan hom verbind het, met tere en hegte bande, tot aan die einde van sy lewe.

[323] Postma het smartlik gely, maar hy het sy lyde gedra en verdra, sy vyande vergewe, vir hulle gebid omdat hy dit alles gesien het as deur hoër lig bestraal. Hy het maar te goed besef: die geloofsweg is ’n weg van lyde tot heerlikheid, van stryd tot oorwinning, en dat nie die leuen nie, maar die waarheid uiteindelik seëvier. Geen wonder dat hy, met die oog gerig op daardie donker uur in sy lewe, nog gelouter in die geloof kon getuig: “Ook hierin hebben wij ruime stof om juichend uit te roepen: Niet ons, o Heere! niet ons, maar uwen naam geef eer, om uwer goedertierenheid, om uwer waarheid wil!”⁵⁷

Postma was ’n groot gees, ’n innig gelowige, in besonder ook in die uur van vervolging, vernedering, smaad en smart.

⁵⁰ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 322.

⁵¹ Ibid.

⁵² Memoriaal, 7 Februarie 1860.

⁵³ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 322.

⁵⁴ Memoriaal, 7 Februarie 1860.

⁵⁵ G.K.A. D. Postma, pamflette en briewe. Ongeorden.

⁵⁶ In “De Bazuin”, 10 Augustus 1860, meld hy dat: “niettegenstaande de vuile lasteringen het getal lidmaten in die streken, nl. in de Kaap Kolonie, de zeshonderd te boven gaat”.

⁵⁷ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 322.

HOOFSTUK XI: POSTMA EN DIE VESTIGING EN OPBOU VAN DIE GEREFORMEERDE KERK IN SUID-AFRIKA.

Gedurende Postma sy bedieningstyd as predikant, eers in Rustenburg en later in Burgersdorp, het die bediening van die gemeentes en die opbou en vestiging van die kerklike lewe veel van Postma se aandag en kragte geveer.

Dit is 'n wye terrein, ruim 'n studie op homself, en daarom beperk ons ons by die belangrikste sake.

1. BEDIENING TE RUSTENBURG 1859 – 1866:

i. Bediening van Rustenburg, konsulentsbediening en uitbreiding van die Kerk in Transvaal:

Vanweë sy veelvuldige werksaamhede as konsulent, want hy moes al die gemeentes in al drie die Provinsies, Transvaal, Oranje-Vrystaat en Kaap Provinsie bedien, is dit vanselfsprekend dat Postma in sy eintlike gemeente, Rustenburg, net die noodsaaklikste kon verrig. Dit wil egter nie sê dat daar nie vooruitgang was nie, intendeel, by hulle wat so lank gewag het op hierdie dag, was daar geen gebrek aan lewe, besieling, liefde en ywer nie.

Die gemeente het begin met 312 belydende lidmate. Net op die eerste Sondag is al een-enveertig kinders gedoop, sommige al groot, van enkele ouers vier tot vyf gelyk “die nooit nog vrymoedigheid gevonden hadden het in gemeenschap dier Kerk te laten doen.”¹

Op hierdie eerste Sondag, 13 Februarie 1859, het die gemeente saam die H. Nagmaal gevier. Postma gee die stemming soos volg weer: “Er was onder de nieuwe Gemeente vrede, troost en blijdschap en waarlijk zegen door den Heiligen Geest. Men betuigde nu te genieten wat men zoo dorstend altoos nog te vergeefs gezocht had. Zij zeiden: De Heere heeft zijnen heiligen arm ontbloot en is onzen gedachtig geweest.”² Op Postma het dit 'n diepe indruk gemaak. Die “zalige gewaarwordingen,” so deel hy mee, “kan ik met geen woorden hier op aarde uitspreken.”³

Die hand is dadelik aan die ploeg geslaan. Reeds op die eerste^[325] kerkraadsvergadering is duidelik tekens van geloofsywer. In die gesindheid van: “dat wij ons maar in geloof en liefde opmaken en bouwen! God van den hemel zal het ons doen gelukken”⁴ besluit die kerkraad al dadelik om 'n boukommissie te benoem⁵ en besluit tot die bou van 'n pastorie en kerk.

Oor die bou van die kerk was daar 'n langdurige twis. Die Ned. Herv. Kerk het geprotesteer “tegen het oprigten van zoodanig eene kerk binnen de limieten van het dorp Rustenburg op grond dat het dorp Rustenburg oorspronkelijk niets meer maar ook niets minder is dan eene kerkplaats voor de nederduitsch hervormde gemeente.”⁶ Ons gaan nie verder op hierdie

¹ Reisjournaal, 13 Februarie 1859.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Kerkraadsnotule Rustenburg, 11 Februarie 1859, art. 2.

⁵ Idem, art. 32.

⁶ T.S.A. SS 18 R. 3815/60. Aangehaal uit “Die Almanak van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika” (1937), pp. 163-164.

“pynlike kerkbougeskiedenis”⁷ in nie. Die kerkbou het wel deurgegaan.

Ds. Postma het dadelik begin met besoeke van lidmate in buitewyke en ander distrikte. Op 24 Februarie vertrek hy na Krokodilrivier. Daar ontmoet hy vyf waens uit Waterberg, van mense wat nog altyd “uit gemoedelijk bezwaar”⁸ hulle van die kerk onthou het en nou maar op die gerug af vir Postma gaan opsoek het. Daaglik het die aantal van die gemeente vermeerder. Postma sien seën op sy arbeid, en wat hom ’n gevoel van “onuitspreeklike zaligheden” besorg, is die aanskouing van “het volk verrukt van vreugd”⁹ oor die stigting van die Geref. Kerk, en die bediening wat hulle ontvang.

Op 1 Maart is hy weer tuis en hy vertrek op 3 Maart na Zwartruggens, en op 7 Maart verder na Marico. In Marico was daar nogal onstuimigheid. Postma se begeleier by die ossewa is belet om hom binne die grense van Marico te bring, met ’n bedreiging van straf, by oortreding. Ook het ’n plaasboer hom belet om oor sy werf te gaan.¹⁰ Hulle het maar deurgedruk in die vertroue “als de Heere maar met ons in 't skeepje is, laat dan de zee maar bulderen”¹¹ Van Marico het hulle die 14de Maart te perd ’n “rijtoertje” gemaak na die Molopo, en die 18de hou hy kerk te Schoonspruit; die 21ste vertrek hulle na Potchefstroom, die 23ste na Vaalrivier “met den paardenwagen”, die 28ste na Gatsrand, die 30ste na Kliprivier en die 4de April per ossewa na Pienaarsrivier in die distrik Pretoria.

[326] Die 14de April was hy weer tuis. Ons het net baie kortliks die roete genoem wat ds. Postma meesal per ossewa afgelê het. Intussen het hy kerk gehou, siekes besoek, gesprekke gevoer oor die kerklike aangeleentede, ens. Vir Postma, wat roepingsbewus begin het met die bouwerk was al die opofferinge heilige vreugde. “Ik kan mij nu meer dan vroeger” aldus Postma “van de omwandeling van onzen Heiland in het Joodsche land verbeelden. O, hoe dierbaar moet dat niet geweest zijn.”¹²

Op die tweede Algemene Vergadering, 16 April 1859 blyk dat die sieletal van die kerk al gestyg het tot oor die tweeduisend, Postma het verslag¹³ gedoen van sy reis waarvan die vergadering goedkeurend kennis geneem het en terselfdertyd die Here gedank het dat Hy “den leeraar had behoed zelfs in gevaarlijke omstandigheden en tegen vijandige lagen die hem ook ergens gelegd waren,”¹⁴

Na hierdie Algemene Vergadering aan die einde van April het Postma op die reeds vermelde reis vertrek na die O.V.S. en die K.P.

Aan die einde van 1859 was daar nie minder nie as ses gemeentes waar hy Woord en sakrament moes bedien, t.w. in Transvaal: Rustenburg, Pretoria, Waterberg, Potchefstroom en Lydenburg, en in O.V.S. Reddersburg. Gedurende 1860 het die drie gemeentes uit die K.P., Burgersdorp, Middelburg en Colesberg, bygekom.

As ’n mens daaraan dink dat die bediening per ossewa en perdewa moes geskied, besef jy

⁷ Onder die titel “n Pynlike kerkbougeskiedenis” het in “Die Almanak” (1937), pp. 155-167, ’n volledige uiteensetting van die stryd verskyn. Die skrywer is nie vermeld nie. Hoogs waarskynlik is dit uit die pen van wyle ds. J.V. Coetzee.

⁸ Rejsjournaal, 24 Februarie 1859.

⁹ Rejsjournaal, 1 Maart 1859.

¹⁰ Idem, 9 Maart 1859

¹¹ Ibid.

¹² Rejsjournaal, 29 Maart 1859.

¹³ Notule 2e Algemene Verg. in Z.A.R., 16 April 1859, art. 9.

¹⁴ Ibid.

eers watter offer ds. Postma moes bring. 'n Taak wat, na die mens gesproke, ver bo sy kragte was. Dit toon egter dat hier 'n man aan 't werk was, bewus van 'n roeping, bewus daarvan “dat de Heere sterkt”¹⁵ as op Hom vertrou word.

Aan die begin van 1862 kom egter verligting met die bevestiging van ds. J. Beyer in Reddersburg.

Met ootmoedige erkentlikheid en dankbaarheid het die gemeente Burgersdorp van ds. Postma afskeid geneem as konsulent. Sy koms was vir hulle “eene aanvankelike vervulling van beeden van veele kinderen Gods!”¹⁶

Dieselfde erkentlike dankbaarheid het Reddersburg teenoor hom betuig. Postma het hulle “uit de boeijen en strikken van het Liberalisme” verlos en hulle weer vergader “onder de banier der waarheid en goede orde.”¹⁷

'n Mens kan jou, na al die stryd en opofferings van die eerste jare, goed voorstel wat op die eerste Sinode, 20 Maart 1862, in die hart van^[327] Postma omgegaan het as hy die aandag bepaal “bij de goedertierenheden Gods in Christus Jezus, onder alle verguizing, hoon en smaad; zoodat men hier, den steen van Gods hulp: Ebenhaezer! wel mogt oprigten.”¹⁸

In die tussentyd het sake voorspoedig verloop in Rustenburg. Op 21 September 1861¹⁹ het ds. Postma die nuwe pastorie betrek en op Kersfees 1862 is die kerkgebou in gebruik geneem.

Nadat ds. Postma nou nie meer konsulent van die O.V.S. en die K.P. was nie, kon hy meer gereeld en op vaster tye dienste hou in die Transvaal.²⁰ Ook in Rustenburg word meer onderneem.

Baie belangrik was die oprigting van 'n Christelike skool op 10 November 1864²¹ onder toesig en sorg van die Kerkraad van Rustenburg. Dit was die eerste Gereformeerde kerkskool in Suid-Afrika.

Hierdie jare in Rustenburg was besonder veeleisend. Dit was nie net die gemeentelike en konsulentswerk wat ds. Postma se aandag gevra het nie. In hierdie jare moes hy aandag gee aan die versoeningspogings, moes hy stry vir die vrymaking van die kerk, en vir erkenning deur die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Hier in Rustenburg begin hy ook met die opleiding van bedienaars van die Woord, waarby hy ook nog die belange van al die gemeentes en sake van die kerkverband moes behartig.

Veral hierdie eerste jare in Suid-Afrika bring 'n mens diep onder die indruk van sy besondere werkkrag, sterke wil, en deursettingsvermoë.

Daarby was dit ook alles behalwe 'n rustige tyd. Die burger-twiste en oorloë vanaf 1860 tot 1864 wat “die gemoedere in beroering sou hou,”²² het geen kalme atmosfeer geskep vir rustige

¹⁵ Reisjournaal, 22 Augustus 1859.

¹⁶ Afskeidswoord Burgersdorp Kerkraad 17 Maart 1862, G.K.A. P.V., no. 114.

¹⁷ Dankbetuiging Reddersburg 18 Maart 1862. G.K.A. P.V., no. 115.

¹⁸ Hand. Sinode 1862, art. 6.

¹⁹ Dit is gedoen by geleentheid van die 6de Algemene Kerkvergadering te Rustenburg 21 September 1861.

²⁰ Vgl. Alg. Kerkvergadering 12 April 1862, art. 6.

²¹ T.S.A. R. 1083/64. P.W. Bingle: Die Gereformeerde Kerk en die Onderwys in Suid-Afrika 1859-1899, p. 30, beweer die skool is opgerig in 1865. Dit is foutief.

²² D.W. Kruger in “Geschiedenis van Suid-Afrika”, Deel I, onder redaksie van A.J.H. v. d. Walt, J.A.

arbeid nie.

Om die invloed van die stryd op Postma en die kerklike lewe te verstaan, moet ons baie kortliks let op slegs die hoofteite wat aanleiding tot die burgeroorloë gegee het.²³

In 1859 het Boshoff bedank as president van die O.V.S. Op versoek uit die Vrystaat het M.W. Pretorius, president van die Z.A. Republiek, hom daar verkiesbaar gestel. Hy het hierin 'n geskikte geleentheid gesien^[328] om die twee Republieke te verenig, 'n saak waarvoor hy hom vroeër reeds beywer het. Hy word verkies en vra ses maande verlop van die Transvaalse Volksraad, gedurende welke tyd hy in Februarie 1860 ingesweer word as president van die O.V.S. In werklikheid was hy nou president van albei state.

Na die ses maande verlop verstreke was, het die Transvaalse Volksraad, wat vereniging met die O.V.S. nie goedgesind was nie, besluit dat Pretorius moet bedank as president óf van die O.V.S., óf van die Z.A. Republiek, aangesien die grondwet bepaal het dat hy geen ander werk tydens sy ampstermyn mag verrig nie. Pretorius het daarop sy amp as president van die Z.A. Republiek neergelê. Pretorius se aanhangers in Transvaal, en die voorstanders van vereniging was glad nie geneë om hulle by die besluit van die Volksraad neer te lê nie. Hulle het in opstand gekom teen die Volksraad, die wettige gesag in die Republiek, en hieruit is die burger-twiste en oorloë van 1860 tot 1864 gebore.

Postma het hom die vergieting van broederbloed en die twiste besonder aangetrek. Kommandant Paul Kruger was aan die spits van die wettige gesag teen Schoeman c.s. wat dit omver wou gooi. Maar omdat dit Kruger was, is hy met sy magte spoedig ten onregte bestempel as die “partij van Kruger”²⁴ en selfs as die “Dopperbende.”²⁵ Sommige het aan hom die motief toegeskryf “dat hy (Kruger) sy kerk tot staatskerk wou verhef.”²⁶

Die Regering in die Z.A.R. het dit nodig geag om hierdie propagandistiese aantygings ten koste van die Gereformeerdes in 'n openbare verklaring te weerlê: “dat de genoemde commandant geen partij had, nog heeft: maar even als alle ondergeschikte Officieren onder de orde en bevelen van den Krijgsraad en de Twee Commandanten Generaals stond, en het dus zeer verkeerd door U Ed. gehandeld, kan genoemd worden, om eene algemene Lands- of Staatszaak, als de onze is, te bestempelen als ontstaande of volvoerd door de partij van een persoon.”²⁷

Onder hierdie omstandighede het die naam en werk van ds. Postma nie heeltemal buite gedrang gebly nie. Wanneer hy in Julie wil gaan kerk hou in Potchefstroom, rig landdros J.C. Steyn 'n brief aan ouderling P.J.W. Schutte waarin hy meedeel dat hy verneem het van die koms van Postma en dat hy kerk sal hou aan huis van weduwee Lombaard. Hy dreig dan dat hy die

Wild en A.L. Geyer, 1951, p. 364.

Vgl. vir burger-twiste, a.w., pp. 363-366. F.A. van Jaarsveld: Die eenheidstrewes van die Republikeinse Afrikaners, Deel 1, (Johannesburg, 1951). J.H. van Dyk: Die Burgeroorlog in die Suid-Afrikaanse Republiek 1860-1864 (Ongepubliseerde verhandeling vir M.A.-graad) J.H. Breytenbach: Andries Francois du Toit, sy aandeel in die Transvaalse Geskiedenis. (Gepubliseer in Argief jaarboek vir S.A. Geskiedenis 1942 II, pp. 1-69.)

²³ Ons neem die kort uiteensetting oor uit D.W. Kruger, a.w., pp. 362-364.

²⁴ De Tijd”, 14 Jan. 1863 en 15 April 1863, aangehaal deur F.A. van Jaarsveld, a.w., pp. 300-301.

²⁵ Ibid.

²⁶ D.W. Kruger, a.w., p. 364. Vgl. ook F.A. van Jaarsveld, a.w., pp. 290-291.

²⁷ “De Tijd”, 14 Januarie 1863 en 15 April 1863. Aangehaal deur F.A. van Jaarsveld, a.w., p. 301.

huis sal laat afbrand omdat hy die toesig het oor die “rust en ^[329] vrede” ²⁸ van die dorp. Potchefstroom, waar in hoofsaak Pretorius-ondersteuners was, sien in Postma dus ’n onrusstoker. Om die rede rig Postma ’n brief aan Kommandant Paul Kruger op 26 Julie 1862 ²⁹ waarin hy vra om beskerming “tot beveiliging van onze personen en goederen.”

Postma het die burgeroorlog diep gevoel. Vir hom en sy kerkraad was al die beroeringe ’n “grievend harteleed” waardeur selfs “broederbloed is gestort en onverkropbare wraak kon zijn ontstaan.” ³⁰ Dit was ’n donker tyd, soos hy later aanteken: “waarby ook onze kerk zwaar bedreigd werd en ik meer dan eene maand lang in doodsgevaar mij bevond.” ³¹ Sy latere stryd om die vrymaking van die kerk het in die nouste verband met hierdie burgeroorloë gestaan.

Postma, hoewel maar kort in die land, sou tog ’n geringe poging aanwend om die burgeroorlog te beëindig.

Op 24 Desember 1863, juis toe die spanning tussen die “staatsleer”, verdedigers van die wettige gesag, en die “volksleër”, die rebelle, hoog geloop het, rig hy ’n brief³² aan die owerheid en burgers van die “staatsleër”, waarin hy sy diepe droefheid uitspreek oor die moontlikheid van ’n bloedige burgeroorlog en vermaan hulle om die swaard terug te sit. ’n Dag daarna, 25 Desember 1863, rig hy ’n soortgelyke brief aan Kommandant M. Viljoen, leier van die rebelle-“Volksleër”, waarin hy hom versoek om alles wat moontlik is, te doen om die vrede te bewaar. Hy vermaan hom met aandrang: “Wij moeten zeker voor God en menschen en voor de Engelen Gods ons schamen over onze eigene verkeerdheden en die van onze medeburgers. God geve vrede!”³³

Postma se oproep tot beide partye om ’n vreedsame beslegting van die twiste het nie geslaag nie. Die wapens sou dit beslis op 5 Januarie 1864 toe die Volksleër, in “’n vry skerpe geveg die onderspit gedelf”³⁴ het.

Postma se bedieningstyd in Rustenburg spoed ten einde wanneer hy op 19 Mei 1866 ³⁵ ’n beroep ontvang na Burgersdorp, en dit aanvaar. Vir die Transvaalse gemeentes was dit ’n groot verlies. Die kerkraad Potchefstroom noem dit ’n “treurige tijding.”³⁶

Van Rustenburg neem hy afskeid op 8 Julie 1866 met as teks ^[330] Filip. 1:27 en 28. Hy gaan weg, “geroepen van 's Heeren wegen.”³⁷ Dit was vir Postma ’n hoogs gevoelvolle dag. “Rustenburg”, so verklaar hy, “was de eerste plaats in Afrika waar ik de Gereformeerde gemeente herstichtte.” En as hy terugkyk na die jare wat verby is, dan moet hy erken: “de Heere heeft bij ons groote dingen gedaan.” Hy het gegee “uitbreiding en opbouwing.” Hy bedank die gemeente “hartelijk voor uwe groote achting,” en bemoedig hulle om te volhard en standvastig te bly “na het zuiver Woord van God” maar ook om “altijd overvloedig in het werk des Heeren”

²⁸ Brief 15 Julie 1862, G.K.A. P.V., no. 116.

²⁹ G.K.A. P.V., no. 118.

³⁰ T.S.A. R. 244/62.

³¹ Memoriaal onder jaar 1864.

³² G.K.A. P.V., no. 125.

³³ Idem, no. 126.

³⁴ D.W. Kruger, a.w., p. 365.

³⁵ Kerkraadsnotule Burgersdorp 19 Mei 1866, art. 4. Vir meer besonderhede hieroor verwys ons na hoofstuk: Postma en die opleiding van bedienaars van die Woord.

³⁶ Brief 21 Junie 1866, G.K.A., Privaat briewe en pers. St. v. D. Postma, ongeord.

³⁷ Afskeidsrede te Rustenburg 8 Julie 1866. G.K.A., Privaat briewe en pen. St. v. D. Postma, ongeord.

te bly, wetende dat “uw arbeid niet ijdel is in den Heere.”

Waarlik, sy laaste woord aan die gemeente om oorvloedig te wees in die werk van die Here, het hy in sy daade onder hulle bevestig. Hy was oorvloedig in die werk van die Here.

Rustenburg en Transvaal het getreur oor sy vertrek. D.C.P. Coetzee van Pretoria het in ’n eenvoudige maar gevoelvolle brief 15 Julie 1866 aan ds. Postma, seker die beste weergegee wat in die hart van die Transvaalse kerk omgegaan het: “u danken ons dat geij soolang hep gedien en gearbeij onder ons met gedult verdraagsaamheij nedrigheij mensleijkheij als en liefde geleij vervolg verdruken hoon en det ales om den gemeente wel. Ja wat sal ik den heere vergelden.”³⁸

Rustenburg het ’n sagte plek in die hart van Postma behou tot aan sy lewenseinde. Drie jaar en enige maande voor sy heengaan, rig hy ’n brief,³⁹ d.d. 7 September 1887 aan die gemeente wat op 1 Oktober 1887 aan die gemeente voorgelees is, by geleentheid van die ingebruikneming van ’n nuwe kerkgebou. Ons haal slegs enkele sinsnedes daaruit aan, as getuienis van sy innige gebondenheid aan hierdie eerste gemeente in Suid-Afrika:

“Geliefde gemeente van Rustenburg,

U kan ik nimmer vergeten.

En, o hoe gaarne zoude ik nu in uw midden zijn en u toespreken, maar dat kan ik niet wegens mijne verplichte werkzaamheid aan de theol. School onzer kerk;

Ik heb niet nodig veel woorden te gebruiken maar wat ik wensch te zeggen is de taal van mijn hart.

En, o, hoe groot; zal mijne vreugde zijn als ik steeds mag vernemen, dat gij zelve, en elk lid in het bijzonder, een tempel Gods zijt door de inwoning des H. Geestes.

[331] Dit was het groote oogmerk uwer stichting en blijft altoos ons aller roeping.

Laat mij dat dan steeds van u – oud en jong vernemen...

Ook verheug ik mij steeds over uwe liefde, die gij betoont voor het belang van de kerk in ’t algemeen...

Ik sluit met het woord van Paulus u in herinnering te brengen, Hebr. 13:15: “Laat ons dan door Hem altijd Gode opofferen eene offerhande des lofs, dat is, de vrucht der lippen die zijnen name belijden.”

Uw u altoos liefhebbend broeder en dienaar in Christus.

Geschreven Burgersdorp, D. Postma.”

7 September 1887

ii. Vestiging van die kerk:

(a) *Versoeningspogings. Eerste versoeningspoging, 26 April 1859:*

Gedurende sy bedieningstyd te Rustenburg is veel van ds. Postma se aandag in beslag geneem deur pogings van die owerheid om die Geref. Kerk en Ned. Herv. Kerk met mekaar te versoen en so die stigting van die Geref. Kerk ongedaan te maak.

Hierdie versoeningspogings dek ’n wye veld en ons kan onmoontlik op fyne besonderhede ingaan. Ons moet ons noodwendig beperk, en alleen daarby stilstaan insover die persoon van

³⁸ G.K.A., Pr. briewe en pers. st. v. D. Postma. Ongeord.

³⁹ Die brief het ons tussen veel rommel gevind in die Argief Gereformeerde Kerk, Rustenburg.

Postma daardeur belig word.⁴⁰

Hoewel ons geen direkte getuienis daarvoor kon vind nie, wil ons aanneem dat die owerheid onder leiding van President Pretorius hom uit suiwer geestelike motiewe gekwel het oor die verdeeldheid in die kerklike lewe. Tog meen ons dat, soos deur Engelbrecht ook aangedui,⁴¹ die owerheid eintlik bevrees was dat die skeuring in die kerklike lewe nadelige invloed kon uitoeven op die staat. Tereg se Du Toit hieromtrent: “Die vrees was egter ongegrond, want die stigting van die Gereformeerde Kerk het geen staatkundige reperkussies gehad nie, hoewel sommige die kerklike verdeeldheid ook by die burgeroorloë probeer insleep het.”⁴²

Hoe dit ook al mag wees, die owerheid het probeer om die breuk te heel en daarom dat hulle ds. D. van der Hoff versoek het om ’n Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk byeen te roep waarheen die owerheid ds. Postma,⁴³ asook ds. P.A.C. van Heyningen van Lydenburg, dr. S. Hofmeyr van Colesberg, en ds. A.A. Louw van Fauresmith^[332] uitgenooi het om raad en hulp, voorligting en bystand te verleen.⁴⁴ Postma het die uitnodiging skriftelik aanvaar.⁴⁵

Die Algemene Kerkvergadering is op 26 April te Potchefstroom gehou.⁴⁶ Die vergadering moes ondersoek of die Geref. Kerk voldoen aan art. 20 van die grondwet. Art. 20 het gelui: “Het volk wil zijne Nederduitsche-Hervormde Godsdienstleer zooals deze in de jaren 1618 en 1619 door de Sijnode te Dordrecht is vastgesteld, in hare grondbeginselen blijven behouden, en de Nederduitsch-Hervormde Kerk zal de Kerk van den Staat zijn.”⁴⁷

Indien die Geref. Kerk nie hieraan voldoen het nie, het dit volgens grondwet geen reg van bestaan in die Republiek gehad nie, en as dit wel voldoen het, moes die vergadering hom beywer om die twee kerke te herenig.

Lang diskussies is gevoer waarin veral dr. Hofmeyr en ds. Van Heyningen vir Postma onder kruisverhoor geneem het. Dat dit teenoor Postma “beslis nie op ’n simpatieke wyse geskied”⁴⁸ het nie, is nie te betwyfel nie. En tereg wys Engelbrecht daarop dat die onsimpatieke benadering van Postma aangewakker is deurdat hy die aand voor die vergadering nie wou meegaan met ’n komplot van dr. Hofmeyr, di. Louw en Van Heyningen, om ds. Van der Hoff nie as voorsitter van die vergadering te erken nie. Ds. Postma het later volledig hieroor verhaal in sy bekende “Geprovoeerde Herinnering en Teregwijzing aan den Wel Eerw. Zeergel. Heer S. Hofmeyr,”⁴⁹ ’n getuienis van Postma wat nooit deur die betrokke persone weerspreek is nie.

As bewys van die onsimpatieke atmosfeer waarin die vergadering gehou is, kan die volgende dien: ouderling Wolmarans het ’n sekere mededeling gedoen oor ’n uitlating van ds.

⁴⁰ Vir verdere besonderhede hieroor verwys ons na S.P. Engelbrecht, a.w., pp. 60-166; B.R. Kruger, a.w., pp. 215-230; S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, pp. 267-269; A. Moorrees, a.w., pp. 848-854.

⁴¹ A.w., p. 160.

⁴² A.w., p. 267. Ons het reeds gewys op die insleping van die “Dopper-bende” in die burgeroorloë.

⁴³ G.K.A. P.V. no. 93.

⁴⁴ Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., p. 160.

⁴⁵ T.S.A. S.S. R. 2740/59.

⁴⁶ ’n Volledige verslag van die vergadering verskyn in Gerdener: Boustowwe, pp. 227-251. Notule in Staats Courant, 6 Mei 1859.

⁴⁷ Oorgeneem uit S.P. Engelbrecht, a.w., p. 153.

⁴⁸ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 162.

⁴⁹ pp. 13-14.

Postma teenoor hom. Postma het dit 'n “onwaarachtige voorstelling” genoem. Sonder nadere getuienis was die een se woord soveel werd soos die van die ander. En tog, op voorstel van ds. Van Heyningen, beslis die vergadering met meerderheid van stemme “ten gunste van ouderling Wolmarans, zijne verklaring voor de waarheid houdende,”⁵⁰ en by implikasie dan dat Postma 'n leuen vertel het. Engelbrecht erken die ongerymdheid van hierdie beslissing: “En natuurlik, dit was 'n Hervormde Algemene Kerkvergadering, en die Hervormde ouderling het teenoor die Gereformeerde predikant gewen.”⁵¹

[333] Ewe onsimpatiek, en openlik vyandiggesind, is die voorstelling wat ds. Van Heyningen gegee het van die Afskeiding van 1834.⁵²

Dat Postma onder dit alles voortgegaan het met onderhandelinge, is inderdaad 'n bewys van sy beheersdheid van gees en dat hy hom bo sulke smaadhede kon verhef.

Ten opsigte van verskillende sake, o.a. sy afvaardiging, sy standpunt oor die Gesange en kerkorde, is hy ondervra, waarvoor Postma hom “voortreflik”⁵³ verantwoord het.

Eindelik het die vergadering tot die slotsom gekom dat die Geref. Kerk wel voldoen aan art. 20 van die grondwet.⁵⁴ Die skeuring is dus onnodig.

Toe begin is met die beraadslaging oor hereniging, het ds. Postma versoek om homself te verwyder “daar hij moeilijk kan deelnemen in de beraadslaging over de Hereeniging”⁵⁵ wat hom ook toegestaan is.

Die voorwaardes tot hereniging het op die volgende neergekom:⁵⁶

1. Die gebruik van die Gesange is “Christelik, Gereformeed en dus ook wenschelik.” Dit word egter aan elke leraar oorgelaat om na sy gewete, met inagneming van die toestand van die gemeente, daarvan gebruik te maak.
2. Elke beroep wat voortaan uitgebring sou word deur 'n kerkraad, moet deur die Algemene Kerkvergadering (d.w.s. Sinode) goedgekeur word⁵⁷ voordat dit van krag sal wees, en niemand sou beroepbaar wees as hy nie deur die Kaapse Sinode gelegitimeer is nie.
3. Onder die buitengewone omstandighede benoem die vergadering ds. Postma as predikant van Rustenburg, maar die predikante van Potchefstroom moet van tyd tot tyd daar besoek aflê.
4. Die wat afgeskei het, sal met liefde terug ontvang word. Alle “gedoopten en aangenomenen” deur ds. Postma erken word.

Postma het wel deeglik besef dat hy as persoon nie op die voorstel kon antwoord nie, maar

⁵⁰ Gerdener, a.w., p. 236.

⁵¹ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 162.

⁵² Vgl. Gerdener, a.w., pp. 245-246.

⁵³ Aldus S. P. Engelbrecht, a.w., p. 162. Vgl. ook S. du Toit, a.w., p. 268 vir ooreenkomstige menings van di. P. Huet en F. Lion Cachet.

⁵⁴ Gerdener, a.w., p. 235.

⁵⁵ Idem, p. 246.

⁵⁶ Dit is volledig gepubliseer in Gerdener, a.w., pp. 248-249.

⁵⁷ Hierin beluister ons baie duidelik die stem van die Kollegialisme. Die hoogste bestuur wat kan ingryp in die werk van die laagste bestuur en wat 'n besluit van die laagste bestuur selfs kan veto.

dat die reeds geïnstitueerde kerk hom hieroor moes verantwoord.

Die Algemene Vergadering van die Geref. Kerk het dan ook op 1 Augustus 1859⁵⁸ oor die voorstel gehandel en dit verwerp.

[334] Oor punt 1 is besluit om te bly by art. 55 van die aanvaarde gewysigde K.O., d.i. art. 69 in die Dordtse K.O.

Oor punt 2 is besluit dat dit nie nodig is nie, nie veilig nie, en selfs gevaarlik. Nie nodig nie, omdat die Gereformeerdes self met die kerk in Nederland kan onderhandel. Nie veilig nie, omdat die Actuarius van die Kaapse Sinode met skynbaar goeie dokumente mislei kan word. Dit is selfs gevaarlik omdat daar maklik uit die Hervormde Kerk van Nederland een kan kom met anders goeie dokumente wat tog 'n bstryder is van die Gereformeerde leer. Daarom wil die vergadering “liever zelve handelen in deze allerbelangrijkste zaak.”

Punt 3 “acht de vergadering geheel onaannemelijk.”

Onder punt 4 het die Algemene Kerkvergadering van die Geref. Kerk sy voorwaardes gestel tot hereniging:

- a. Die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk moet sy besluit van 11 Januarie 1859 oor die Gesange herroep.
- b. “Geheel met haar zich vereenige op de oude en welbeproevede grondslagen in leer, dienst en tucht, zoals de Gereformeerde Kerk zich te Dordrecht in Nederland, in de jaren 1618 en 1619 heeft geopenbaard. De Kerkerde ook gevolgd naar die van dezelfde Sijnode.”

Wat hierdie voorwaarde aanbetref, is dit duidelik dat die Gereformeerdes wou beklemtoon dat die stigting van die kerk, en die verskille tussen die kerke, nie net 'n kwessie van Gesange in die erediens was nie. Tereg word juis ook kragtens die gesangebeslissing dieper verskille hierin beklemtoon veral ook op kerkregtelike terrein, wat uit die weg geruim sou moes word.

- c. Ds. v.d. Hoff moet openlik herroep wat hy oor Gods Woord, die Psalms en Gesange geskryf het, asook wat hy tot minagting van die broeders geskryf het.

Wat hierdie voorwaarde aanbetref, het ds. v.d. Hoff geskryf dat die gesange “geheel en al Evangelisch zijn en uit Gods Woord getrokken.”⁵⁹

So is ook die Psalms “uit Gods Woord getrokken en zoo beschouwd..... staan eigenlijk psalmen en gezangen gelijk.”

Hy beskou dat in die gesange “schittert helderder licht dan in de psalmen die zoals boven aangetoond is, slechts schaduwen zijn van het lang verleden.”⁶⁰ en verder “de Geest die in de Evangelische gezangen spreekt, openbaart zich aan onzen geest als de geest der waarheid.”⁶¹

Wat die Gereformeerdes aanbetref, meen hy dat die 15 wat op [335] 11 Januarie 1859 uitgestap het, “weten niet wat zij gedaan hebben”⁶² en dat hulle almal maar 'n heel

⁵⁸ Notule Algemene Kerkvergadering 1 Augustus 1859, art. 14. Vgl. ook T.S.A. R. 2810/59.

⁵⁹ De Zuid-Afrikaan, 10 Maart 1859.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Idem, 24 Maart 1859.

⁶² Ibid.

“bekrompen oordeel”⁶³ oor sake het.

Dat hierdie uitlatinge van ds. Van der Hoff geen brug kon slaan tussen die kerke nie, is baie duidelik. Geen wonder dat die Gereformeerdes geëis het dat hy moet terugtrek wat hy geskryf het oor Gods Woord, Psalms en Gesange, en tot minagting van die broeders.

Die eerste poging, tot versoening het dus op 'n mislukking uitgeloop. Waarom? Die Algemene Kerkvergadering van die Geref. Kerk vat dit kernagtig saam in 'n brief, 1 Augustus 1859, aan die President en Uitvoerende Raad waarin hulle verklaar: “Dat ons verschil geene eigenzinnigheid is, maar gewetens zaak, ons niet grondende op menselijke inzetten, maar op Gods Heilig Woord en het voorbeeld der welbeproefde Gereformeerde Kerk van al oude dagen en den wensch dat ook wij alzoo God naar zijn Woord ongehinderd mogen dienen in dezen lande, al zijn wij dan de minderheid.”⁶⁴

Tweede versoeningspoging 21 November 1859:

Na die mislukking van die eerste poging tot versoening sou 'n tweede aangewend word.

Dit is duidelik dat die Ned. Hervormde Kerk, wat as Staatskerk die monopolie gehad het in Transvaal, die ontstaan van die Gereformeerde Kerk ongedaan wou maak. Met die pretensie dat dit die “ongelukkigste gevolgen voor ons land en volk na zich slepen zal” word op 17 Oktober 1859 'n brief gerig⁶⁵ “Aan de Commissie ter behartiging van de geestelijke belangen der Z.A.R. te Amsterdam”, tot verkrijging van nog twee predikante want “de heer Postma” sou nie met 'n afskeiding geslaag het nie “indien hier niet zoo dringende behoefte aan leeraars voor de onderscheidene gemeenten bestaan had.” En dié merkwaardige versoek word bygevoeg: “aangenaam zoude het ons wezen indien wij van de commissie vernemen konden of er niet een geschikt leeraar zoude te vinden zijn, die alhoewel tot onze Ned. Hervormde Kerk behoorende, toch geneegen was om eene gemeente te bedienen zonder het gebruik der Evangelische gezangen.” Die doel hiervan is duidelik. Die Gereformeerde Kerk moes met 'n predikant wat nie Gesange laat sing nie, skaakmat gesit word.

Die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk in die Z.A.R. rig op 13 September 1857 'n brief aan die President en Uitvoerende Raad, waarin hulle meedeel dat hulle nie verder stappe sal doen tot ^[336] hereniging nie, “en laten het aan uwe wijsheid en oordeel over” en dat alle billike poginge van die owerheid deur hulle ondersteun sal word, “wenshende wij niets liever dan eendragt, vrede en liefde te bevorderen, opdat de Heer over onze verdeeldheid zijne straffende hand niet doe gevoelen, maar zijn onmisbare zegen ons in ruime mate mogen doen smaken.

“Ten slotte gevoelen wij ons verpligt aan uwe aandacht te brengen dat wij de nadeeligste gevolgen voor den bloei van kerk en staat moeten verwachten, indien de jammerlijke verdeeldheid zou blijven voortduren. Wij bidden u H. Ed. dus: ziet toe en waakte overeenkomstig de dure verpligting die als Overheden des lands op u H. Ed. rustende is.”⁶⁶

Die opset en doel van hierdie brief is duidelik. Ds. Van der Hoff, as seun van die Hervormde Kerk in Nederland, was vurige ondersteuner van die Staatskerk-gedagte. Die hulp van die owerheid word ingeroep om die Ned. Herv. Kerk die staatskerk te beskerm ooreenkomstig sy “dure verpligting” (kursivering van my) onder die pretensie dat die breuk “de nadeeligste

⁶³ Idem, 10 Maart 1859.

⁶⁴ T.S.A. R 2992/59.

⁶⁵ T.S.A. R 3181/59.

⁶⁶ T.S.A. R 3102/59.

gevolgen voor den bloei van kerk en staat” kan hê. Ds. Van der Hoff en die Ned. Herv. Kerk was bevrees dat die bestaan van die Geref. Kerk die voortbestaan van ’n bevoorregte staatskerk in die gedrang sou bring. Geen wonder dat toe daar later burger-twiste ontstaan het oor staatkundige en politieke aangeleenthede, “Potchefstroom, bakermat van die Hervormde Staatskerk,”⁶⁷ met sy rebelle-”volksleër” Paul Kruger beskuldig het dat hy sy kerk tot staatskerk wil verhef, alhoewel Paul Kruger gestry het vir ’n wettige gesag van mense wat aan die Hervormde Kerk behoort het met baie Hervormde lidmate aan sy kant “sonder ’n bybedoeling dat dit enigsins moes lei tot bevordering van sy afgeskeie Gereformeerde Kerk.”⁶⁸ In hierdie latere beskuldiging steek die verborge vrees sy kop uit wat van die begin af t.o.v. die Gereformeerde Kerk gekoester is. Teen hierdie agtergrond moet ons o.a. die beroep op die staat dan ook sien om te probeer herenig. En laat ons dadelik daarop wys, die vrees was, vanuit ’n ander oogpunt gesien, nie ongegrond nie. Nóg Postma, nóg Paul Kruger, nóg die Gereformeerde Kerk het die ideaal gehad om staatskerk te word; intendeel, hulle het, soos ons nog sal sien, die staatskerk-gedagte met hand en tand beveg, en ds. Van der Hoff en die Ned. Herv. Kerk het hierin tereg ’n ernstige bedreiging gesien van die Staatskerk-gedagte. Versoening sou die bedreiging afweer.

Die owerheid sou dan ook weer ’n poging aanwend om die breuk te heel.

Ds. Postma word uitgenooi na ’n samespreking op 21 November 1859 ^[337] te Rustenburg wat hy “met allen eerbied aan dat verzoek”⁶⁹ bereidwillig aanvaar.

In die samespreking is hy bygestaan deur ouderlinge P. Schutte en P. Venter en gemeentelid S.J.P. Kruger.⁷⁰

Dié samespreking het ook misluk. Die Gereformeerde Kerk het bly staan⁷¹ op sy standpunt van 1 Augustus 1859, waaroor reeds gehandel is. Op daardie grondslag sou hy herenig.

Derde versoeningspoging 3 September 1860:

Die Uitvoerende Raad het weer ’n samespreking belê vir 3 September 1860,⁷² maar omdat ds. Postma nie eerder daar kon wees nie,⁷³ het hy saam met ouderling P. Schutte die Uitvoerende Raad eers op 7 September⁷⁴ ontmoet.

Die Uitvoerende Raad het die volgende voorwaardes aan ds. Postma voorgelê:⁷⁵

1. Ds. Postma sal as leraar van die Staatskerk aangeneem word indien hy met die volgende punte ooreenstem.
2. Elke leraar kan na sy gewete Psalms en Gesange gebruik soos hy wil “doch er zal onder

⁶⁷ F.A. van Jaarsveld, a.w., p. 292.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ T.S.A. R. 3136/59.

⁷⁰ J.S.L. Venter, L.J. du Plessis: De Geschiedenis der Gereformeerde Kerk in de Z.A.R. sedert 1858, alsmede de verzameling van de bepalingen der Algemene vergaderingen van de Geref. Gemeente der Z.A.R. (Kaapstad, 1878.) p. 37.

⁷¹ Ibid., p. 39. Vgl. T.S.A. R 3282/59.

⁷² T.S.A. R 3957/60.

⁷³ T.S.A. R 3970/60.

⁷⁴ T.S.A. U.R. 7 September 1860, art. 31.

⁷⁵ Ibid. Volledig gepubliseer in J.S.L. Venter en L.J. du Plessis, a.w., p. 42; B.R. Kruger, a.w., p. 227; D. Postma: Gesch. d. G.K., p. 204.

hen slechts een Kerkwet en kerkbestuur bestaan.”

3. By afsterwe van Postma gee die regering die waarborg dat aan Postma se opvolger dieselfde reg gegee sal word.
4. Alle leeraars vir die Staatskerk sal moet voldoen aan art. 20 en 23 voor hulle as sodanig erken sal word.

Ds. Postma en ouderling Schutte het die Uitvoerende Raad meegedeel dat na aanleiding van die reeds gestelde voorwaardes hulle op hierdie gronde nie sou herenig nie.⁷⁶ Die Algemene Kerkvergadering van die Geref. Kerk (19 Oktober 1860) te Rustenburg gehou, het dit bevestig. Uit 'n lang antwoord⁷⁷ aan die Uitvoerende Raad wys ons op die volgende: “En wat aangaat de gewenschte vereeniging, met de Nederduitsch Hervormde Kerk in dit land” bly hulle by hulle voorwaardes gestel op ^[338] 1 Augustus, na die eerste versoeningspoging. In hoofsaak kom dit daarop neer: “Wij wenschen Gereformeerd te zijn en te blijven zoo als die kerk zich te Dordrecht, in Nederland, heeft geopenbaard in 1618 en 1619.”⁷⁸

Hulle antwoord van 1 Augustus 1859 beskou hulle as “ooreenkomstig Gods heilig Woord” en op daardie grondslag roep hulle elkeen toe: “laat ons alzo vereenigen.”

En dan sluit die Algemene Vergadering sy brief aan die Uitvoerende Raad soos volg af: “Wij kunnen van die gegevene verklaring niet aflatē, zullen wij getrouw blijven aan onze Gereformeerde Belijdenis en beginsel.

Wij willen van harte met onze naasten vereenigen, maar deze vereeniging moet met *Gods heilig Woord* (kursivering in oorspronklike) ooreenkomen, anders durven wij het niet wagen.

En dit zij toch het streven van Overheid en onderdanen, om God te dienen naar zijn Woord.”

Hiermee het die versoeningspoging van die owerheid tussen die Ned. Herv. Kerk en die Gereformeerde Kerk, waarin ds. Postma die leidende figuur was, op 'n mislukking ten einde geloop.

As ons nou die pogings in perspektief neem, is dit duidelik dat die owerheid en die Ned. Herv. Kerk, met wie onderhandel is, van die standpunt uitgegaan het dat die breuk alleen daar is op grond van die sing van Gesange as sodanig in die erediens, terwyl die Gereformeerdes oortuig was van veel dieperliggende verskille t.o.v. leer en kerkregering. Daarom het hulle met Postma aan die spits, die skeuring wat gekom het, nie maar gesien as 'n gril van die oomblik nie, wat met 'n enkele vinger-wenk ongedaan gemaak kon word nie; nee, dit was veel dieper as dit; dit het vir hulle gegaan om 'n “Gereformeerde Belijdenis en beginsel.” En daarom dat hulle konsekwent op die standpunt gestaan het: terug na die ou beproefde pad van die vaders, terug na Dordt, in leer en kerkregering. En op daardie grondslag alleen, is hulle gewillig om “van harte” te verenig.

b. Stryd om die vrymaking van die Kerk van Staatsgesag:

Hierdie is eweneens 'n baie uitgebreide onderwerp en die stryd, in volle besonderhede geteken, sal 'n ruime hoofstuk in beslag neem.

Ons beperk ons by 'n saaklike weergawe van die verhouding kerk en staat in die Z.A.R., Postma se standpunt ten opsigte daarvan en 'n ^[339] saaklike weergawe van die stryd wat hy

⁷⁶ T.S.A. U.R. 7 September 1860, art. 32.

⁷⁷ Gepubliseer in J.S.L. Venter en L.J. du Plessis, a.w., pp. 43-45.

⁷⁸ Ibid.

saam met die Transvaalse kerk gevoer het tot vrymaking van die kerk.⁷⁹

Die verhouding Kerk – Staat in die Z.A.R.:

In Februarie 1858 het die Volksraad die gewysigde Grondwet vir die Z.A.R. vasgestel.

Die grondwet het in opvolging van die ontwerp van 1855 en die grondwet van 1857 weereens die verhouding tussen die Ned. Hervormde Kerk en die staat gereël. Volgens art. 20⁸⁰ is die Ned. Herv. Kerk die staatskerk wat deur die regering bevoorreg en beskerm moes word. Dit het allerlei voorregte vir dié kerk en sy lidmate meegebring. Alleen lidmate van die Nederduits-Hervormde Kerk kon gekies word tot lid van die Volksraad,⁸¹ en aangestel word as staatamptenare.⁸² Elke burger bo 21 jaar sou stemgeregtig wees, “mits lidmaat der Nederduitsch Hervormde Kerk zijnde.”⁸³ Predikante is uit die staatskas besoldig,⁸⁴ waarvoor spesiale heffings in ’n kerkkas⁸⁵ van die staat gestort moes word. Met betrekking tot onderwysers is bepaal: “geene andere Gouvernementeonderwijzers dan die lidmaten der Nederduitsch Gereformeerde Kerk zijn, zullen worden toegelaten,”⁸⁶ en ook hulle is uit die staatskas besoldig.⁸⁷ Verder bepaal die grondwet: “Het volk erkent geen ander kerkelijk gezag, dan dat, wat door de Kerkeraden zijner Nederduitsch-Hervormde gemeenten is of wordt goedgekeurd, aangenomen en vastgesteld volgens art. 20.”⁸⁸

Uit bogenoemde is dit baie duidelik dat die Ned. Hervormde Kerk in alle opsigte die “bevoorregte Kerk”⁸⁹ was en ten volle die steun en beskerming van die staat geniet het. Op die gebruik van ds. Van der Hoff om van hierdie bevoorregte posisie misbruik te maak, deur die staat in te roep om uitsluitend kerklike aangeleenthede te besleg, het ons reeds gewys.

[340] Dit dan was, in enkele woorde gestel, die verhouding tussen kerk en staat in die Z.A.R. by die stigting van die Geref. Kerk in 1859.

Ds. Postma se standpunt oor die verhouding van Kerk en Staat.

Ds. Postma het hom ondubbelsinnig uitgespreek oor die verhouding kerk – staat.

Reeds op die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Hervormde Kerk, 11 Januarie 1859, waar hy ondervra is oor sy leer en kerkregering, het hy hom oor die saak uitgelaat. In teenwoordigheid “van de voornaamste overheidspersonen”⁹⁰ wat die kerkvergadering bygewoon het, het hy gespreek “over de ware vrijheid van Christi Kerk en hoe zich de Staat nevens de Kerk dient te gedragen.” Later, nog voor die stigting van die Geref. Kerk, het hy ook

⁷⁹ Vir verdere besonderhede oor die onderwerp verwys ons graag na S. du Toit, a.w., pp. 275-277; J.V.C, in “Almanak van die Geref. Kerk in S.A.” 1936, pp. 168-182.

⁸⁰ Vir art. 20 vgl. Hoofstuk VIII voetnoot 50.

⁸¹ Grondwet 1858, art. 22.

⁸² T.S.A. R 3972/60; Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., p. 135.

⁸³ Grondwet 1858, art. 32.

⁸⁴ Idem, art. 24.

⁸⁵ Vgl. T.S.A. R 4443/61.

⁸⁶ “Reglement voor de Gouvernementeonderwijzers in de Z.A. Republiek”, Staats Courant 20 Mei 1859. Die name Ned. Gereformeerde en Ned. Hervormde was albei in gebruik.

⁸⁷ Grondwet 1858, art. 24.

⁸⁸ Idem, art. 23.

⁸⁹ S.P. Engelbrecht, a.w., p. 135.

⁹⁰ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk. p. 120.

’n gesprek met ds. Van der Hoff hieroor gehad waarin hy “de mooiste geleentheid”⁹¹ ontvang het “om den waren aard van Gods Koningrijk bloot te leggen, ook in welke betrekking wij dat moeten beskouwen tot de overheid.”

Postma het onderskei tussen die verhouding in die O.T. en die in die N.T. In die O.T. het kerk en staat saamgeval en “zoo waren de voorgangers in den godsdienst onder het O. Testament bekleed met gezag en macht, om het recht in Kerk en Staat te handhaven des needs ook met het zwaard.”⁹² In die N.T. is die verhouding egter “zeer verskillend”⁹³ hiervan. “Christus heeft zijne gemeente gesticht *in alle* staten, *uit alle* staten, (kursivering in oorspr.) behoudens hun bestaan, onafhankelik van staats toestemming,”⁹⁴ aldus Postma. Hierin beklemtoon hy veral twee groot beginsels: eerstens is Christus die Stigter en daarom ook Hoof van sy kerk en word geen ander gesag daarvoor erken as alleen die gesag van sy Hoof; tweedens, dat die ontstaan van die kerk, as stigting van Christus, die bestaan van die staat nie ophef nie. Hulle bestaan naas mekaar met die uitdruklike wete dat die kerk “onafhankelik van staats toestemming bestaan,” en dat sy lidmate “als burgers en onderdanen”⁹⁵ gehoorsaamheid aan die staatsgesag verskuldig is. Die kerk dan moet sy lig laat skyn en die staat soos “het deeg doorzuren.”⁹⁶

Op die vraag: “En als dan door de voorgangers in de kerk eene kerkordening is opgesteld en gemeenschappelik is aangenomen, moet die dan nog eerst, om kracht van wet te hebben, door de Overheid des lands ^[341] goedgekeur en bekrachtigd worden?”⁹⁷ antwoord Postma “volstrekt niet”, want dit maak die kerk onderhorig aan die staat en nie aan sy Hoof Christus nie. Daarmee verloor die kerk eintlik sy wese, en “heeft de Kerk haar oorspronkeliik beginsel en haar zuiver onafhankelik geestelik bestaan verlore en is alitjd meer wereldsch geword en in haar bestuur en inrichting.”⁹⁸

Baie nou met laasgenoemde hang saam die versorging van die kerk uit die Staatskas. Dit juis het die kerk se “zuiver onafhankelik geestelik bestaan”⁹⁹ bedreig en daarom is sy standpunt “dat elke kerk voor haar eie belangen zorg.”¹⁰⁰ Dit beskou hy “naar het Woord des Heeren” met ’n beroep op Gal. 6:6, Matt. 10:10b, en 1 Kor. 9:11.

In die bevoorregte en beskermende staatskerkgedagte het Postma ook gevaar gesien dat een

⁹¹ D. Postma: a.w., p. 129.

⁹² D. Postma: *Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid*, p. 298.

⁹³ *Idem*, p. 297.

⁹⁴ *Idem*, p. 298.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Idem*, p. 299. Dit is die posisie soos dit was in S.A. Bewys hiervoor is Ordonnansie 7, 1843 (vgl. T.N. Hanekom, a.w., p. 313); en in Transvaal het die kerkwette eers offisieel van krag geword toe dit op 24 Oktober 1863 deur die Volksraad as “Reglementen” van die Nederduits Hervormde Kerk goedgekeur en bekrachtig is. (Vgl. S.P. Engelbrecht, a.w., p. 138.)

⁹⁸ D. Postma, a.w., p. 298. Na die Dordtse Sinode 1618-1619 is wel ernstig gepoog om die Dordtse Kerkorde deur die owerheid goedgekeur te kry. Motief hiervoor was egter om ’n uniforme kerkorde vir al die provinsies van Nederland te bekom. Vgl. G. v. d. Zee: *Vaderlandsche Kerkgeschiedenis*, III, p. 20.

⁹⁹ T.a.p.

¹⁰⁰ T.S.A. R 4443/61.

kerk “over de andere heersene.”¹⁰¹ Dit beskou hy as allerongewens want dit bring “hiërargie”¹⁰² wat “al licht tjrannie” baar, waardeur die “Christelike vrijheid bedreigt en haar menschelijk regt”¹⁰³ gekrenk word en op sy beurt “nog altoos ook die grondlegging van marteliasie”¹⁰⁴ was.

In die lig van bogenoemde het Postma tot die konklusie gekom dat die bestaan van ’n bevoorregte staatskerk as “onbijbelsch en wereldsch”¹⁰⁵ aangemerkt moet word.

In dié verband dien wel daarop gewys te word dat Postma in sy standpunt verskil het van die Dordtse vaders. Die Gereformeerde Kerk was in daardie tyd bevoorregte staatskerk, en, hoewel miskien op aandrang van die owerheid, het die kerk, soos Bouwman dit stel, tog “al te veel”¹⁰⁶ toegegee aan die staat. Naas ander toegewings gemaak en voorregte ontvang het die Dordtse Sinode 1618 — ’19 o.a. die approbasie van die owerheid vir die beroep en vertrek van ’n predikant aanvaar en het die ^[342] owerheid die reg gehad om deur verteenwoordigers die byeenkoms van kerkraad en meerdere vergaderings by te woon.

In die verhouding van kerk en staat het Postma ’n uiters gekompliseerde probleem aangeraak, met veel omstrede punte, waaroor die teologiese wetenskap selfs vandag nog nie finaliteit bereik het nie. Ons dink in dié verband o.a. aan die verskil van standpunt oor art. 36 Nederlandse Geloofsbelydenis, selfs onder Gereformeerdes. Hierop kan ons in hierdie studie onmoontlik verder ingaan.

Ons meen egter dat Postma se standpunt oor die sogenaamde bevoorregte staatskerk wel geregverdig is. Jansen meen dat met die volgende rekening gehou moet word: “Dat de staat wegens de pluriformiteit en de verdeeldheid der kerken geen enkele kerk als *de* (kursivering in oorspronklike) kerk mag erkennen of als bevoorrechte kerk mag beschouwen met achterstelling van andere. Zij moet den heiligen kerkedienste bevorderen door alle Christelike kerken gelijkelijk te beschermen, haar als publiekrechtelijke lichamen te erkennen.”¹⁰⁷ Verder: “dat de benoembaarheid tot staatsampten niet afhankelijk gemaakt mag worden van het lidmaatschap van een of andere kerk. Alle burgers, die niet wettelijk zijn uitgesloten en niet staatsgevaarlijk zijn, moeten voor de benoeming tot staatsambten in aanmerking komen.” En wat die sogenaamde “gemengde problemen” aanbetref waaronder die huwelik en onderwys moet “kerk en staat door onderling overleg met elkander een regeling”¹⁰⁸ tref.

Stryd om vrymaking van die Kerk:

In die lig van bogenoemde kan ons dit wel begryp dat Postma met die kerkraad van Rustenburg en die Algemene Vergadering van Transvaal, onmiddellik na die stigting van die Gereformeerde Kerk, pogings in die werk gestel het tot vrymaking van die kerk en erkenning van burgerlike regte van die Gereformeerdes. Ons gee nie hier ’n kronologiese uiteensetting van korrespondensie, memories, ens. in hierdie verband nie, maar beperk ons by ’n saaklike weergawe van die stryd en die vrug daarvan.

¹⁰¹ T.S.A. R 864/63.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ T.S.A. R 2992/59.

¹⁰⁴ T.S.A. R 286/62.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ H. Bouwman: Gereformeerde Kerkrecht I, p. 311.

¹⁰⁷ J. Jansen: Chr. Encyclopaedie, III, p. 341.

¹⁰⁸ Ibid.

Die deur die grondwet bevoorregte staatskerk het sy lidmate in allerlei voorregte laat deel waarvan die Gereformeerdes uitgesluit was. Dit het dan ook inderdaad gelei tot tirannie en heerskappy en onderdrukking van 'n deel van die burgers, waarteen Postma gewaarsku¹⁰⁹ het. In hulle stryd om hersiening van die grondwet het hulle hulle dan beroep op die taak van die owerheid om hulle in hulle vryheid en regte te beskerm.

[343] Die eerste offisiële versoek het die Algemene Vergadering van Transvaal gerig op 1 Augustus 1859. In 'n brief aan die President en Uitvoerende Raad het die kerk hom “nederig in de bescherming harer geëerbiedigde Overheid”¹¹⁰ aanbeveel, want hulle gevoel hulle in hulle “christelike vryheid bedreigd en haar menschelyk recht zelfs” gekrenk. Hulle versoek die owerheid dringend om hulle by hulle “regten”¹¹¹ te beskerm, om na reg en billikheid teenoor hulle te handel as “vrije burgers waarover de voorzienigheid haar als overheid gesteld heeft, tot straffe wel dergenen die kwaad doen, maar tot prijs dergenen die goed doen. Dus willen wij hopen dat wij als Gereformeerde en Vrije burgers bij onze regten zullen beschermd worden.”¹¹² Hierdie versoek het hulle as 'n egalige refrein altyd weer herhaal in die korrespondensie¹¹³ wat oor hierdie saak gevoer is. Die Gereformeerdes het hulle daarop beroep dat hulle wel voldoen aan art. 20 van die grondwet, soos ook deur die Ned. Hervormde kerk erken,¹¹⁴ en dat daar dus niks in die weg van die staat behoort te lê om hulle in hulle regte te beskerm nie.

Hierdie gedurige eis en aandrang om beskerming het egter ook nog 'n ander agtergrond gehad waarop ons moet let. Ons het reeds gehandel oor die burgeroorlog 1860 – 1864, maar hierdie bepaalde aspek daarvan kom hier te pas. Hierdie burgeroorlog het naamlik vir sommige in Hervormde kringe die skyn aangeneem van 'n godsdiensoorlog tot beskerming van die staatskerk.

Die “volksleër” met sy hoofsetel “Potchefstroom, bakermat van die Hervormde staatskerk,”¹¹⁵ was die ondersteuners van Pretorius, toe president van die Oranje-Vrystaat, wat met politieke aspirasies rebellie gestig het teen die wettige gesag in Transvaal. Pretorius het, om sy steun te versterk, nie geaarsel “om van die toevallige kerklike verskille gebruik te maak deur 'n Hervormde kerkbewussyn te skep, en op godsdienstige sentimente te speel ter behaling van politieke voordele nie.”¹¹⁶ Vandaar dat die “staatsleër”, ondersteuners van die wettige owerheid, ten onregte as die “Dopper-bende”¹¹⁷ in die stryd gewaan is. Een van die sterk agitators tot rebellie was veldkornet Jan Viljoen van Marico. In 1863 word [344] hy kommandant van die rebelle-”volksleër.” Reeds op 15 Maart 1859 skryf hy aan die President en Uitvoerende Raad van “de grootste onstuimigheid”¹¹⁸ wat die besoek van Postma in Marico verwek het. Maar nog duideliker bewys van die rigting waarin die wind by hom gewaai het, blyk uit 'n brief

¹⁰⁹ T.S.A. R. 864/63.

¹¹⁰ T.S.A. R. 2992/59. Gepubliseer in D. Postma, a.w., pp. 197-198 en J.S.L. Venter en L.J. du Plessis, a.w., pp. 34-35.

¹¹¹ D. Postma en S.J.P. Kruger namens Alg. Verg. 21 November 1859 aan Pres. en Uitvoerende Raad, T.S.A. R 3282/59.

¹¹² Aldus Postma en P. Snyman, 24 Desember 1859 namens Kerkraad van Rustenburg aan Pres. en Uitvoerende Raad, T.S.A. R 3379/59.

¹¹³ Vgl. T.S.A. R 3977/60 R 4443/61 R 4679/61 R 4708/61 R 269/62 R 286/62.

¹¹⁴ T.S.A. R 3717/60.

¹¹⁵ F.A. van Jaarsveld, a.w.s p. 292.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ T.a.p.

¹¹⁸ T.S.A. SSR 2663/59.

van hom op 23 April 1859 aan die President. “Hoe ik de zaak met Dirk Postma beschouw,” aldus Viljoen, “zoo voorspel ik mij niets goeds, indien de zaak nu niet geheeld word, maar dat er een *Religie oorlog* (kursivering deur my) onder de emigranten zal ontstaan.”¹¹⁹ En dit is *hy*, die man wat ’n “religie-oorlog” verwag het, wat nou as kommandant die “volksleër” in 1863 aanvoer in opstand teen die wettige owerheid en gesag in die land.

Maar reeds in Oktober 1862 het J.C. Steyn, landdros van Potchefstroom, “nie geskroom om gebruik te maak van die kerklike geskille”¹²⁰ om die volk onder die banier van die rebelle te vergader nie. In kommandeerbriefies is die burgers aangeskryf om te kom veg “voor ons geloof en voor onze Kerk en Staat”; want Kruger rig verwoesting aan en sy plan is “om onze leeraars te verjagen en alles tegen Pretorius te doen.”¹²¹

Aan die einde van die stryd vaardig die reeds vermelde Viljoen die volgende proklamasie uit:

“Waarskuwing.

Aan het publiek en officieren in het lager onder het bestuur van S.J.P. Kruger, Commandant en anderen.

Eersteljk word aan ieder lidmaat van onze Nederduitsch Hervormde Kerk en geloof, voor de laatste maal gewaarschuid en vriendeljk vermaand dat die zich niet wil stellen, om tegen onze Kerk, staat en geloof te strijden, en alzoo niet willig is om onze Staat tot verwoesting te brengen... ”¹²²

Uit bogenoemde is dit wel duidelik dat vir sommige lidmate van die Hervormde Kerk onder die rebelle, die “volksleër”, die burgeroorlog niks anders was as ’n godsdiensoorlog teen die Gereformeerdes. Kruger, ’n leidende figuur onder die Gereformeerdes, en terselfdertyd as kommandant in diens van die wettige owerheid in die “staatsleër”, het hom saam met andere wel beywer teen ’n staatskerk-gedagte, maar dit was in hierdie uitsluitende politieke stryd tog geensins in die geding nie – ’n ^[345] aangeleentheid waaroor die owerheid, dan ook, soos reeds gesien is, ’n verklaring uitgereik het.

Die burgeroorloë van 1860 – 1864 is seker een van die donker bladsye in die geskiedenis van die Afrikanervolk, maar dat “verantwoordelike” persone van die kant van die opstandelinge dit uitgebuit het, en die skyn gewek het van ’n godsdiensoorlog teen die Gereformeerdes, is seker die donkerste bladsy in die geskiedenis van die Christelike kerk in Suid-Afrika.

Teen hierdie agtergrond dan, dat sommige lidmate van die Hervormde Kerk gemeen het dat hulle die wapen opneem ter beskerming van die staatskerk, moet o.a. die gedurige versoek om én aandrang van die Gereformeerdes by die regering, tot hulle beskerming, gesien word.

Namate die spanning¹²³ in die burger-twiste hoër geloop het, waarin die Gereformeerdes, wat deur die owerheid in hulle regte misken is, juis opgetree het as sy verdedigers, het ds.

¹¹⁹ T.S.A. SSR 2663/59.

¹²⁰ J.H van Dyk, a.w., p. 75.

¹²¹ Sien kennisgewing van T. Snyman uit die staatsleer aan die publiek van Potchefstroom, 4 Oktober 1862, Werkzaamheden van de Krijgsraad September Oktober 1862. Aangehaal uit J.H. van Dyk, a.w., p. 75.

¹²² Staats Courant Z.A.R. 16 Februarie 1864. Aangehaal uit J.V.C., Almanak, 1936, p. 182.

¹²³ Vgl. Vir die verwarring en spanning na April 1862: D.W. Kruger, a.w., pp. 364-365, en J.H. van Dyk, a.w., pp. 68-72.

Postma die sielkundige oomblik aangegryp om dit in 'n brief van 31 Julie 1862 onder die aandag van die Uitvoerende Raad te bring. Hy beklemtoon dat “van degenen die uwe gezag erkennen zij naar het mij voorkomt de leden onzer gemeente zeer ontevreden, dat zij *om hunnes geloofs wil* (kursivering in oorspronklike) niet als stemgerechtigde burgers zouden erkend worden.”¹²⁴ Hy doen 'n dringende beroep op die owerheid “aan alle wettige burgers gelijke regten te doen wedervaren.” En dan waarsku Postma, en dit was 'n waarskuwing wat van des te meer betekenis was, gesien teen die agtergrond van die burgeroorloë: “zal misschien het bestaan eener Staatskerk gehandhaafd worden, en dit is niet alleen onbijbelsch en wereldsch, maar was nog altoos ook *de grondslag van martelisatione en kan in dit land ook treurige gevolgen hebben.*”¹²⁵ (Kursivering van my.) As iemand vir wie “de belange van kerk en staat regt ter harte gaan” versoek hy dan hersiening van die Grondwet.

Die eerste punt dan waarom die stryd vir “gelijke regten” gegaan het, was teen 'n staatskerk as sodanig. Postma het dit genoem “onbijbelsch en wereldsch.”¹²⁶ In menige versoek¹²⁷ tot die regering in dié verband word misnoeë oor die staatskerk-gedagte uitgespreek. In 'n petisie (5 Julie 1862) van 54 inwoners van Rustenburg versoek hulle “dat geene Kerk meer voor Staats kerk zal worden gehouden.”¹²⁸ In die staatskerk-gedagte het hulle die groot euwel gesien van oorheersing en daarom die ^[346] dringende versoek van verskeie kante¹²⁹ “dat de eene Kerk niet meer over de andere heersene,”¹³⁰ want sodanige “hiërarchie baart al ligt tjrannie.”¹³¹

Die eerste praktiese punt waarop die stryd toegespits het, was teen art. 16 ¹³² van die Grondwet, waarvolgens die Ned. Hervormde Kerk uit die staatskas onderhou is. Die owerheid het elke burger, ook die Gereformeerdes, vir hierdie doel belas. Hulle was dus verplig om by te dra vir die onderhoud van die Ned. Hervormde Kerk. Dit het hulle as 'n groot onreg maar tegelyk, en tereg ook, as 'n onskriftuurlike beginsel beskou. Met die krag van hulle oortuiging het die Gereformeerdes hulle hierteen verset¹³³ en gepleit vir die suiwere beginsel dat “de kerk voor haar eigene belangenens zorge,”¹³⁴ dat elke kerk “door haar eigen opzieners en Diakenen daarin voorzie uit het vermogen der gemeente zelve.”¹³⁵ Die versoek het hulle veral gemotiveer met 'n beroep op Gal. 6:6; Matt. 10:10b; en 1 Kor. 9:11,¹³⁶ tekse wat na ons oortuiging heeltemal ad rem was. Paul Kruger wou die Uitvoerende Raad in 'n brief van 9 Augustus 1862 selfs probeer oortuig met die Dordtse Kerkorde met verwysing na art. 11, 12 en 13 en met verwysing

¹²⁴ T.S.A. R 286/62.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ T.a.p.

¹²⁷ T.S.A. R 4679/61 R 4708/61 R 314/62 R 864/63.

¹²⁸ T.S.A. R 269/62.

¹²⁹ Vgl. T.S.A. R 4679/61 R 4708/61 R 4679/61. Lg. was 'n versoek van D. Postma en L. Kroep namens die Alg. Kerkvergadering 27 September 1861.

¹³⁰ Aldus D. Postma en Kerkraad Rustenburg in versoek aan Uitvoerende Raad, 13 November 1863. T.S.A. R 864/63.

¹³¹ Ibid.

¹³² Art. 16 lui: “Het volk sal jaarlijks van den Volksraad eene begrootingswet van algemene uitgaven voor Kerk en Staat ontvangen en daaruit vernemen hoeveel ieder belasting sal belooppen.”

¹³³ T.S.A. R 4679/61 R 864/63 R 173/65.

¹³⁴ Aldus ds. Postma en Kerkraad Rustenburg aan Uitvoerende Raad, 24 Junie 1861. T.S.A. R 4443/61.

¹³⁵ Aldus 54 petisionarisse uit Rustenburg aan Uitvoerende Raad, 5 Julie 1862, T.S.A. R 269/62.

¹³⁶ T.S.A. R 4443/61; vgl. ook R 4679/61 R 314/62.

na art. 9 van die Gewysigde Dordtse K.O. deur ds. Postma opgestel, wat soos volg gelui het: “Aan de andere zijde zal de kerkeraad zorgen voor het onderhoud van den leeraar. Ook wanneer hij door ziekte, ouderdom of andere onschuldige gebreken buiten staat is zijn dienstwerk te verrigten. Insgelijks ook zijne weduwe en weezen.”¹³⁷ Volgens Kruger maak die staat, met die betaling van die predikant, die deur oop vir “broodknechten.”

Die reëlinge omtrent huweliksgebooië en -gelde het die Gereformeerdes ook as ’n groot onreg aangevoel. Huweliksgebooië, ook van Gereformeerdes, kon alleen in die staatskerk afgekondig word, terwyl huweliksgelde gestort is in die kerkkas van die staat waaruit die Hervormde Kerk weer onderhou is. Die versoek van ds. Postma en die^[347] Gereformeerdes was dat huweliksgebooië afgekondig moes word in die kerk waartoe die lidmate wat gaan trou, behoort, en dat huweliksgelde nie meer in die kerkkas van die staat gestort sal word nie, maar reëlins in verband daarmee aan die kerk oorgelaat moet word.¹³⁸

Die Gereformeerdes het die bepaling van art. 32 van die grondwet ook as ’n groot onreg beskou: “Ieder burger die den ouderdom van 21 jaren en daarboven bereikt heeft zal stemgeregtigd burger zijn mits lidmaat der Nederduitsch Hervormde Kerk zijnde.” Postma beklemtoon veral hierdie onreg in sy brief van 31 Julie 1862 aan die Uitvoerende Raad dat die Gereformeerdes “om hunnes geloofs wil niet als stemgeregtigde burgers zouden erkend worden.”¹³⁹

Die klagtes van die Gereformeerdes oor miskenning van hulle burgerregte het by die owerheid nie op dowe ore geval nie. Die Uitvoerende Raad wou egter niks doen sonder advies en toestemming van die hoogste gesag in kerklike sake, nl. die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk nie, en het van tyd tot tyd die besware van die Gereformeerdes daarheen deurgestuur vir oorweging.¹⁴⁰ Die Hervormde Kerk wou nie graag van sy bevoorregte posisie as staatskerk afsien nie en het bly weier om hom oor ’n omvangryke grondwetshersiening uit te spreek insover dit die verhouding kerk–staat geraak het.¹⁴¹

Die Gereformeerdes se pogings was egter nie heeltemal vrugteloos nie. Hulle het wel enkele toegewings ontvang en ons meen dat die burgeroorloë, waarin die Gereformeerdes ook met die daad hulle trou aan, en eerbied vir die owerheid as wetsgehoorsame burgers betoon het, veel hiertoe bygedra het.

Die volgende toegewings is wel gemaak:

- a. Die Algemene Kerkvergadering 12 Oktober 1863 het toestemming verleen dat huweliksgebooië in die Gereformeerde Kerk afgekondig kan word en dat dié ook die trougelde kan ontvang.¹⁴²
- b. Die Gereformeerdes het op 1 Augustus 1862 die versekering gekry van die Uitvoerende Raad¹⁴³ en later van die Volksraad¹⁴⁴ dat hulle in die toekoms wel as stemgeregtigde

¹³⁷ T.S.A. R 311/62. Aangehaal uit ’n brief van D. Postma aan S.J.P. Kruger, 7 Augustus 1862.

¹³⁸ Vgl. T.S.A. R 4080/60 R 4234/61 R 4443/61 R 4679/61 R 4708/61.

¹³⁹ T.S.A. R 286/62.

¹⁴⁰ Vgl. vir besonderhede hieroor J.V.C.: Almanak 1936, pp. 175-179.

¹⁴¹ Vgl. Gerdener: Boustowwe, pp. 256-258.

¹⁴² So is aan die Uitvoerende Raad kennis gegee 13 Oktober 1863. T.S.A. R 772/63. Geref. Kerk Rustenburg het hiervoor bedank. R 871/63.

¹⁴³ T.S.A. R 288/62.

¹⁴⁴ Volksraadsnotule Mei 1863, art. 23.

burgers erken sal word.

Op al die moeite wat gemaak is, was die oes inderdaad nie groot nie. Maar wat van groter belang is, is dat met ds. Postma aan die spits die ^[348] kerk in Transvaal begin stry het vir die suiwere verhouding tussen kerk en staat, en vir die erkenning van die regte van alle wettige burgers.

Nie lank voor sy vertrek uit Transvaal het ds. Postma vir laas sy stem in dié verband laat hoor. Op 15 Augustus 1865 stuur hy weer enkele voorstelle aan die Uitvoerende Raad insake hersiening van die grondwet. Twee hiervan is van belang:

- “1. Alle wettige burgers hebben gelijke regten.
2. Geene godsdienstige gezindte heeft aanspraak op toelaag van het gouvernement ter instandhouding of uitoefening harer godsdienst.”¹⁴⁵

Hierdie stryd wat begin is, sou lank na ds. Postma die Transvaal verlaat het, eers met volle sukses bekroon word wanneer in die hersiene grondwet van 1889 die bepalinge insake ’n bevoorregte staatskerk sou verdwyn.¹⁴⁶

Postma het met hierdie stryd ’n groot diens gelewer aan die kerk in die Z.A.R. Hy was die eerste wat die waarskuwende vinger gerig het op die onhoudbaarheid van die posisie soos in die Grondwet van 1858 vasgelê. Dié waarskuwing het ten minste die gedagtes aan die gang gesit, en die rype vrug het nie uitgebly nie. Die verdere verloop van die geskiedenis t.o.v. die verhouding kerk en staat in die Z.A.R., bewys dit.

iii. Samevattende konklusie:

As ons nou samevattend ’n waardering moet gee van die bedienings-tyd van ds. Postma in die Transvaal, is daar enkele sake wat vooropstaan.

Hierdie hoofstuk het as opskrif “Postma en die vestiging en opbou van die Geref. Kerk in S.A.,” en ons meen in sodanige vestiging en opbou lê ook die betekenis van sy bedieningstyd in Transvaal. Van ’n klein en geringe begin het die Geref. Kerk gegroei en gebloei. Postma, die ryk begenadigde werktuig van God, het geweet wat hy wou. Hy het net een pad en een koers geken en dit het hy met onvermoeide ywer en bykans bomenslike werkkrag bewandel. Hy het die spottaal dat sy volgelingen maar ’n klompie “Postmanianen”¹⁴⁷ is, aangevul met ’n paar “sentimentele zenuwachtige vrouwe” wat ly aan “vallende siekte” maar wat na Pretoria toe op daardie stadium nog nie uitgebrei het nie omdat “de menschen schijnen geënt te zijn;” hierdie venynige spottaal het Postma se werk en stryd en die seën wat die Here daarop gebied het, geloënstraf: die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika “het gekom en dit sou bly.”¹⁴⁸

Ons twyfel ook vir geen oomblik daaraan nie, dat die persoon van ^[349] Postma aan die Gereformeerde Kerk in Transvaal ’n status gegee het. Postma het by die owerheid van Transvaal groot respek afgedwing. Sy talle briewe aan die owerheid, is bewys met watter diepe eerbied en kalme besadigdheid en onderdanigheid, hy hom altyd tot die owerheid gewend het. As hy by sy afskeid op Rustenburg t.o.v. die owerheid getuig dat hy hom altoos “als een nederig onderdaan in uw midden heb gedragen trouwens dit betaamde mij ook als christen,”¹⁴⁹ dan was

¹⁴⁵ G.K.A. Pr. briewe en pers. stukke. D. Postma, ongeord.

¹⁴⁶ Vgl. J.V.C., a.w., pp. 171-172.

¹⁴⁷ Staats Courant Z.A.R., 28 Januarie 1859.

¹⁴⁸ S. du Toit, a.w., p. 269.

¹⁴⁹ Afskeidsrede te Rustenburg, 8 Julie 1866. G.K.A. Privaat briewe en pers. stukke D. Postma, ongeord.

dit nie maar ydele lippetaal nie, dit was lewenswerklikheid. Op 23 Junie 1866 gee hy die President en Uitvoerende Raad kennis van sy aanstaande vertrek en skryf o.a. die volgende: “hartelik betuig ik bij dezen mijnen dank aan het Gouvernement dezes lands voor al de bewijzen van achting en erkentenis aan mijn persoon en mijne betrekking bewezen.”¹⁵⁰

In hierdie verband wil ons op een saak wys wat ons as noodsaaklik beskou. By sy vertrek uit Rustenburg het ’n aantal vriende, in private hoedanigheid, hom ’n geskenk oorhandig met die volgende begeleidende brief:

Rustenburg, 9 Julij 1866.

Aan den Weleerw. zeer geleerden Heer D. Postma.

Weleerw. zeergeleerde Heer!

Eenige vriende uit allerlei talen geslachten en natiën maar allen door een gevoel van liefde tot U Ew. gedreven, en allen in bijzondere betrekking tot U Ew. staande, de een als schoonzoon, de andere als doctor, anderen als collegas in de H. bediening, als student, en als oude en beproefde vriende kunnen U Ew. deze plaats niet zien verlaten zonder U Ew. dit teeken harer hoogachting en liefde aan te bieden, met den wensch onzer harten dat U Ew. nog lang gespaard moogt blijven, dit, als een aandenken van ons te gebruiken.

[350]

De Heere spare U Ew. nog lang voor land en kerk en ook voor ons uwe vriende.

H. Stroh.¹⁵¹

H. Jeppe.¹⁵²

Henry Gonin.¹⁵³ v.d.m.

N.J.R. Swart Kandidaat in de H. dienst.

J. Lion Cachet Student in de H. Theologie.

L.R. Kroep.¹⁵⁴

S.J.P. Kruger.”¹⁵⁴)

Die naam wat hier tref, is die wat laaste op die lys verskyn, S.J.P. Kruger. Dit is Paul Kruger. Die ander het, behalwe as “vriende”, ook nog in ’n ander verhouding tot Postma gestaan, maar Kroep, die Hollander, en S.J.P. Kruger die enigste Afrikaner sonder ander relasie, word net nader gekwalifiseer as “oude en beproefde vriende.”

En dit bring ons by die verhouding tussen ds. Postma en Paul Kruger, die latere onvergeetlike Staatspresident, wat ons nie ongemerk kan laat verbygaan nie.

Kruger, sonder ’n geestelike tuiste, is een van die 15 persone wat op 11 Januarie 1859 uit die Ned. Hervormde Kerk van Transvaal gestap het. Hy was toe 34 jaar en Postma 41. En nou, juis op hierdie tydstip dat sy persoonlikheid kragtig begin ontplooi, vind hy in die Gereformeerde Kerk ’n geestelike tuiste en in Postma ’n vertroude geestelike leier en “beproefde” vriend. Ons twyfel vir geen oomblik daaraan dat Postma juis op hierdie sielkundige moment groot invloed uitgeoefen het op die vorming en ontplooiing van die gevierde Paul Kruger.

Postma se tyd vir vertrek uit Transvaal het aangebreek. Van één gemeente op 11 Februarie

¹⁵⁰ T.S.A. R 652/66.

¹⁵¹ Skoonseun, getroud met Laurika.

¹⁵² Ds. Postma se dokter.

¹⁵³ Waarskynlik sendeling te Saulspoort. Vgl. Jaarboek Gefed. N.G. Kerke 1957, p. 571.

¹⁵⁴ ’n Hollandse familie wat later as ds. Postma na Suid-Afrika gekom het.

1859 het die Transvaalse Kerk, tot 1866 by sy vertrek, gegroei tot 5 gemeentes, t.w. Rustenburg, Potchefstroom, Pretoria, Waterberg, Lydenburg, wat ons kan sê, Transvaal van noord na suid en van oos na wes omspan het, en dit het hy al die jare as enigste predikant met osse- en perdewa bedien. Daarby is sy aandag gevra vir opleiding van bedienaars van die Woord, versoeningspogings, stryd om vrymaking, belange van die breë kerkverband! genoeg om te laat besef: ^[351] dié man was oorfloedig in die werk van die Here. En hy het nooit daarvoor geroem nie. In sy afskeidsrede te Rustenburg bely hy ootmoedig “de Heere heeft bij ons groote dingen gedaan,”¹⁵⁵ want, sê hy, die Here het “uitbreiding en opbouwing” gegee. Maar die seën wat die Here gebied, is juis vir hom bewys dat die stigting van die Geref. Kerk in Suid-Afrika “het werk des Heeren” was en daarom roep hy as afskeidswoord die Transvaalse kerk toe: “zijt standvastig, onbewegelijk, altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, als die weet, dat uw arbeid niet ijdel is in den Heere.”¹⁵⁶

2. BEDIENING TE BURGERSDORP 1866 – 1879:

i. Bediening in die gemeente en uitbreiding:

Wanneer Ds. J. Beyer vir ds. Postma op 5 Augustus 1866 as predikant van Burgersdorp bevestig, is hy daar geen onbekende nie. Hy het hierdie en andere gemeentes in die K.P. gestig en bedien as konsulent tot Februarie 1862, toe ds. J. Beyer van Reddersburg daar oorgeneem het. In 1864 het hy weer daar besoek gebring toe hy deur die Kerkraad beroep is tot professor om die opleiding daar waar te neem.¹⁵⁷ Dit was eintlik ’n desperate sprong van die kerkraad. Vanaf die stigting in 1860 is herhaalde beroepe uitgebring op predikante van die C.A.G.K. Nederland, maar sonder sukses.

Wanneer ds. Postma dus die beroep, in Mei 1866 ¹⁵⁸ op hom uitgebring, aanvaar, is dit vir die gemeente ’n blye dag. Die beroep, asook die opvolging daarvan, het as newedoel gehad doeltreffender behartiging van die opleiding van bedienaars van die Woord. Ons handel meer breedvoerig daaroor in die hoofstuk oor die opleiding. Ds. Postma se vestiging in Burgersdorp was egter nie net ’n welkome gebeure vir die Gereformeerde Kerk in die K.P. nie. Hy was deur sy vroeëre kontakte al bekend in wyer kringe as net die Gereformeerde Kerk. En ook in hierdie wyer kringe het sy persoon respek afgedwing. Reeds toe hy in 1864 besoek gebring het aan Burgersdorp, en op 9 September 1864 ¹⁵⁹ deur al die gemeentes van die K.P. weer beroep is tot professor, en so die moontlikheid geskep is dat hy hom in die K.P. kon vestig, skryf die “Burgersdorp Gazette” hieroor soos volg: “Wij hopen dat dit waar mag zijn, want ^[352] de eerwaarde heer is een opregte, ijverige en nederige christenleeraar.”¹⁶⁰

Met die koms van ds. Postma na Burgersdorp was lg. al ’n goed gevestigde gemeente. Die gemeente het bv. op 4 Mei 1861 ¹⁶¹ al ’n kerkgebou in gebruik geneem.

Volgens die beroepsbrief was die ooreenkoms tussen kerkraad en ds. Postma dat hy “ook

¹⁵⁵ T.a.p.

¹⁵⁶ Afskeidsrede te Rustenburg, 8 Julie 1866. G.KA Privaat briewe en pers. stukke van D. Postma, ongeord.

¹⁵⁷ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 15 Julie 1864, art. 3.

¹⁵⁸ Vgl. Kerkraadsnotule 19 Mei 1866 vir beroepsbrief.

¹⁵⁹ Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp vir “Openbare Vergadering te Burgersdorp”, 9 September 1864, art. 5.

¹⁶⁰ T.S.A. Lautsversameling, no. 1645. Die berig uit “Burgersdorp Gazette” is oorgeneem in “De Zuid-Afrikaan”, 22 September 1864.

¹⁶¹ Vgl. Kerkraadsnotule 2 Mei 1861.

bij hen de opleiding bezorge,” bygevolg kon hy nie alle aandag aan die bediening van die gemeente gee nie. So het dit gebly tot by sy aanvaarding van die professoraat aan die Teol. Skool en bevestiging daarin op 22 Mei 1879. Vanaf 1869 het hy hulp bygekry toe Burgersdorp ’n tweede leraar in die persoon van ds. J. Lion Cachet ontvang het, wat ook deelyds met die opleiding gehelp het.¹⁶²

Oor die belangrikste sake wat sy aandag tydens die bediening te Burgersdorp besig gehou het, soos bv. die opleiding, sending en onderwys, handel ons in aparte hoof stukke. Dit was sake van meer algemeen kerklike belang. Tydens sy bediening op Burgersdorp was daar verbasende uitbreiding en groei.

Na aanleiding van ’n kommissieverslag op die Kerkraadsvergadering van 24 Desember 1868 wat die wenslikheid daarvan beklemtoon het, stig hy die gemeente Dordrecht 7 Maart 1869.¹⁶³

Op 30 Augustus 1872¹⁶⁴ rapporteer ouderling A.P.J. Steyn¹⁶⁵ dat hy ’n plaas gekoop het tussen Burgersdorp en Middelburg met die oog op die stigting van ’n nuwe dorp. Dit gebeur, en ds. Postma stig ’n gemeente op die nuwe dorp Steynsburg op 8 Desember 1872.¹⁶⁶

Op 26 Februarie 1875¹⁶⁷ dien voor die kerkraad ’n brief van “het comité van het nieuwe dorp Ventersburg” waarin die “comité” meedeel dat sewe erwe aan die Gereformeerde Kerk toegesê is vir boudoeleindes en dat die res verkoop word ten bate van die Gereformeerde Kerk. Die kerkraad behandel ook ’n brief van lidmate “om als een afzonderlijke gemeente gesticht te worden.” Dit lei dan tot die stigting van die gemeente Ventersburg, dit is die latere Venterstad, op 26 Junie 1875.¹⁶⁸

[353] So is ook in Molteno begin met dienste en rig hierdie wyk in 1877 reeds ’n klein kerkgebou op.¹⁶⁹

’n Mens kry die indruk dat die gemeente Burgersdorp, veral in daardie wordingsjare, inderdaad die belange van die Gereformeerde Kerk op sy hart gedra het. Dit is hierdie gemeente wat in die kinderjare van die opleiding die grootste las gedra het. Veelvuldige hulp is na buite verleen.¹⁷⁰ Onselfsugtige diens en toewyding blyk uit die volgende. Die kerkraad van Ventersburg (die latere Venterstad) het by die kerkraad van Burgersdorp hulp gevra vir kerkbou. Burgersdorp besluit: hulle wil met “alle naarstigheid medehelpen”¹⁷¹ en laat hulle toe om in die gemeente te kollekteer. ’n Soortgelyke versoek kom slegs ses maande later van die wyk Molteno, en weer verleen die kerkraad dieselfde vergunning.¹⁷²

¹⁶² Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp 31 Oktober 1869, en verder onder die hoofstuk “Postma en die opleiding van bedienaars van die Woord.”

¹⁶³ Vgl. Gouden Jubileum Geref. Kerk Burgersdorp 1860-1910, p. 46.

¹⁶⁴ Kerkraadsnotule Burgersdorp 30 Augustus 1872, art. 9.

¹⁶⁵ Dit is nie H.J.P. Steyn nie, soos vermeld in “Almanak” 1957, p. 141.

¹⁶⁶ Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp 28 November 1872 en rapport oor stigting op 3 Januarie 1873. Die gemeente is nie gestig op 8 Desember 1873 nie, soos vermeld in “Almanak” 1957, p. 141, maar wel 8 Desember 1872.

¹⁶⁷ Kerkraadsnotule art. 8.

¹⁶⁸ Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp 4 Junie 1875, art. 5, en verslag oor stigting 2 Julie 1875, art.

¹⁶⁹ Die gemeente is eers in 1903 gestig.

¹⁷⁰ Vgl. A.L. Aucamp, Almanak 1957, p. 140.

¹⁷¹ Kerkraadsnotule 22 Desember 1876, art. 9.

¹⁷² Kerkraadsnotule 1 Junie 1877, art. 9.

Wedersyds was die band tussen ds. Postma en die gemeente Burgersdorp besonder heg. As hulle verneem dat hy die benoeming as professor deur die Sinode van 1876,¹⁷³ nie aanvaar het nie, bedank hulle hom “voor zijne betoonde liefde en gehechtheid aan deze gemeente.”¹⁷⁴ Op 7 Junie 1876¹⁷⁵ bied hulle hom ’n adres en geskenk aan. In die adres meld hulle o.a.: “Wij geven U eerw. verder de verzekering, dat dezelfde liefdeband van kerkeraad en gemeente tot uw persoon nog bestaat gelijk hij was, toen U Eerw. ons als gemeente hebt aanvaard. Dat hopen en verwachten wij ook van U.”¹⁷⁶ Hy antwoord daarop: “Nu is het mij eene ware zielevreugde uwe warme liefde en innige verknochtheid aan mijn persoon, leer en dienst zoo ondubbelzinnig te ontwaren en de blijken daarvan te genieten.”¹⁷⁷

Alhoewel hy reeds op 22 Mei 1879 bevestig is as voltydse professor aan die Teologiese Skool, het hy eers op 7 Maart 1880 officieel van die gemeente afskeid geneem.

In sy afskeidsrede het hy die gemeente bedank vir al hul “liefde en trouwe zorg.”¹⁷⁸ Hy spreek dit uit “met de smartende overtuiging dat ik wegens de opleiding en ander algemeen kerkelijk werk, nooit zoo in de gemeente heb kunnen arbeiden, als dat wel behoort en vereischt word,”¹⁷⁹ waarvoor die gemeente volgens hom die dank van die hele kerkverband verdien.

[354] Weer bied die kerkeraad hom ’n adres en geskenk aan. “Smartelijk valt het afscheid”¹⁸⁰ en uit sy brief van dank, 8 Maart 1880, is dit duidelik dat dit ook vir Postma “moeite gekost”¹⁸¹ het om die nuwe roeping op te volg.

In Burgersdorp lê ds. Postma se groot verdienste nie in wat hy in die eerste plek in die gemeente gedoen het nie, soos hyself erken, maar in wat hy in die breë kerkverband gedoen het, en veral t.o.v. die opleiding. Daartoe het die gemeente van Burgersdorp hom in staat gestel en verdien seker nog steeds die dank van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. Die Sinode het dit ook nie ongemerk laat verbygaan nie. Op 30 Junie 1876 het ’n brief voor die kerkeraad gedien “waarin namens de Sijnode eene dankbetuiging aan kerkeraad en gemeente van Burgersdorp wordt gebracht voor de liefde aan geheel de kerk betoond, door het zich te laten welgevallen, veel te verliezen wat de gemeente had kunnen genieten indien de leeraar niet ook aan de Theol. school verbonden ware geweest.”¹⁸²

Dit is in hierdie tyd dat die Gereformeerde Kerk sy kragte altyd meer konsolideer, waartoe ds. Postma se talle adviese op sinodale vergaderings veel bygedra het. As algemene korrespondent van die Sinode het hy as 't ware sy vinger op die pols gehad van heel die kerklike lewe.

Postma se verblyf in Burgersdorp, en sy betekenis in daardie jare het bygevolg veel verder gestrek as gemeentelike of provinsiale grense. Namate die gemeentes, ook in die kerkverband hulle voete meer gevind het, het Postma altyd meer in die belange en onderneming daarvan

¹⁷³ Vgl. hoofstuk oor opleiding.

¹⁷⁴ Kerkeradsnotule 2 Junie 1876, art. 4.

¹⁷⁵ Vgl. G.K.A. G7B, Boek IX, Band C.

¹⁷⁶ De Maandbode, 1 Julie 1876, 4e jaargang, no. 4.

¹⁷⁷ G.K.A. G7B, Boek IX, Band C.

¹⁷⁸ In afskeidspreek Burgersdorp 7 Maart 1880, G.K.A. G7B, Boek IX, Band C.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ De Maandbode, 1 April 1880, 8e Jaargang, no. 1.

¹⁸¹ Bedankingsbrief 8 Maart 1880 G.K.A. G7B, Boek IX, Band C.

¹⁸² Kerkeradsnotule Burgersdorp 30 Junie 1876, art. 14.

betrokke geraak. As instrument in die hand van die Here het hy in hierdie tyd inderdaad die spil geword waarom die kerklike rat gedraai het.

ii. Teleurstellings en krisis:

Postma het tydens sy bediening te Burgersdorp ook met besondere probleme te doen gekry.

Die sewentiger jare was vir die Gereformeerde Kerk, naas die feit dat dit jare van voorspoedige ontwikkeling en vooruitgang was, ook jare van teleurstelling en krisis. Dit het ds. Postma diep aangegryp. Hy het die Gereformeerde Kerk liefgehad, en skokke wat dié getref het, het hom ook getref. Die Gereformeerde Kerk se teleurstelling was ook sy teleurstelling. Wanneer, na sy oorlyde, die “Almanak”-redaksie ’n waarderende oorsig van sy persoon en werk gee, meld dit daarin o.a. die volgende: “veel is in betrekking tot de kerk voorgevallen dat hem bijzonder ^[355] smartelijk geweest moest zijn.”¹⁸³ Die “Almanak” gaan nie verder hierop in nie, maar ons meen dat o.a. drie sake vir ds. Postma groot en smartlike teleurstellings was, waarop ons nou baie kortliks wil ingaan. Ons wil hiermee slegs aantoon dat die weg van die Gereformeerde Kerk nie sonder beroering was nie, en dan veral let op Postma se optrede in dié verband.

a. Die vertrek van ds. J. Beyer:

Dit is ’n lang geskiedenis en ons moet ons noodwendig beperk tot enkele hoofteite.¹⁸⁴

Ds. J. Beyer het in Nederland onder ds. Postma sy studie voltooi.¹⁸⁵ Dit verbaas ’n mens dus nie dat Postma sy naam genoem het by die beroeping van ’n predikant vir Transvaal nie. Na aanvaarding daarvan is hy aan Reddersburg toegesê en in die begin van 1862 daar bevestig.

Dit is moontlik dat twee sake, hoewel daar geen betroubare bewys¹⁸⁶ daarvoor is nie, geleidelik verwydering gebring het tussen Postma en Beyer. Die eerste, so beweer Beyer¹⁸⁷ is dat Postma se Gewysigde K.O. deur die invloed van Beyer op die eerste Sinode 1862 vervang is deur die Dordtse K.O. Die Acta gee egter geen aanduiding van sodanige spanning of stryd nie en die saak het heeltemal normaal verloop. Die kerk was nou vir die eerste keer “Sijnodaal vertegenwoordigd,”¹⁸⁸ en dit was natuurlik dat die Sinode hom hieroor sou besin. Die kerklike wiel was nou aan die draai en die Gewysigde K.O. van Postma, tydelik van aard, sou nou plek maak vir die Dordtse K.O.

’n Tweede saak wat Beyer ook noem¹⁸⁹ wat moontlik verwydering gebring het, is dat die Sinodale Kommissie in 1868¹⁹⁰ twee studente van hom nie toegelaat het tot die bediening nie, maar Postma s’n wel, en dat een van die twee A.A.J. de Klerk Coetzee na hy slegs ’n jaar daarna by Postma studeer het, wel toegelaat is. As egter in aanmerking geneem word dat ds. Beyer se studente A.A.J. de Klerk Coetzee en J.S.L. Venter onderskeidelik 37 en 35 jaar, in die skaal

¹⁸³ “Almanak van die Geref. Kerk in SA” 1892, p. 18.

¹⁸⁴ Ons maak hier met erkentlikheid vryelik gebruik van ’n deeglike gedokumenteerde en op hierdie stadium nog ongepubliseerde stuk van prof. dr. J.P. Jooste.

¹⁸⁵ Vgl. hoofstuk V.

¹⁸⁶ Ds. Beyer verwys wel daarna in sy “Klaagtoon eens verdrukten” (Groningen, 1874). Maar ons moet onthou Beyer was in hierdie brosjure verbitterd in sy gemoed teen die Geref. Kerk in S.A. en veral teen Postma en die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland.

¹⁸⁷ J. Beyer, a.w., p. 26.

¹⁸⁸ Handeling Sinode 1862, art. 19.

¹⁸⁹ J. Beyer, a.w., p. 18.

¹⁹⁰ Vgl. Bylaag no. 1 by Handeling Sinode 1869.

gewerp is saam met J. Lion Cachet, 'n onderwyser van beroep, 'n ontwikkelde persoon wat ^[356] ook 'n deeglike toets in die ou tale moes ondergaan, lyk dit nie of die argument van Beyer dat daar teen hom gediskrimineer is, steek hou nie.

In Maart 1869 kry ds. Beyer van sy kerkraad Reddersburg 8 maande verlof om weens die siekte van sy vrou na Nederland te gaan. Volgens 'n brief aan sy skoonouers in Nederland¹⁹¹ blyk dit egter dat hy 'n beter heenkome in Nederland gaan soek terwyl hy geen woord rep van die siekte van sy vrou nie. Dit is duidelik: Beyer het met twee penne geskryf. Hy aanvaar dan ook 'n beroep in Nederland en word bevestig sonder losmaking van Reddersburg volgens artikel 10 K.O. Hy vra dan, terwyl hy weer die siekte van sy vrou voorhou, 'n soort van bewilling van die kerkraad Reddersburg, wat die kerkraad verleen.

Ds. Beyer tree, as dit in Alblasterdam, sy gemeente in Nederland, nie goed gaan met sy onderhoud nie, in verbinding met lidmate in Reddersburg, waarin hy meedeel hoe sleg dit met hom en sy gesin gaan. Dit is duidelik hy wou 'n beroep uitlok. Dit gebeur ook, en onder leiding van ds. S.D. Venter, die konsulent, en enigste student van ds. Beyer wat tot die bediening toegelaat is, word hy dan ook beroep.

Postma word van dit alles verwittig en in plaas van deur die plaaslike kerkraad Reddersburg te handel, maak hy misbruik van sy posisie as algemene korrespondent van die Sinode¹⁹² en raai ds. Beyer aan om die beroep nie op te volg nie, met die oog op voorkoming van eventuele moeilikhede in die kerk in Suid-Afrika. Hy lig verder prof. H. de Cock van Kampen in oor die hele situasie, asook die ander predikante in Suid-Afrika. Postma het wel gesien dat teen Beyer opgetree sal moet word as hy terugkeer na Suid-Afrika — Cachet het die opinie gedeel — en dat Postma dit, en verdere spanning wat daaruit kon voortvloei, wou vermy, is te verstaan, maar sy metode was foutief. Hy het die kerkraad van Reddersburg verbygegaan. Dit is weer 'n baie duidelike bewys dat Postma se diepere insig in die wese en strekking van die Dordtse K.O. hom wel deeglik in die steek gelaat het.¹⁹³ En hier het dit daartoe gelei dat hy sy posisie as algemene Korrespondent van die Sinode, misbruik het, wel met die doel om die belange van die Kerk te behartig, maar die doel heilig tog nie die middele nie. Postma het hier, omdat hy die plaaslike kerkraad verbygegaan het, 'n growwe kerkregtelike flater begaan.

Beyer skryf weer met twee penne. Hy bedank vir die beroep na Reddersburg maar met die versoek dat, as dit hulle erns is om hom as predikant te bekom, dit per kerende pos dan te toon, maar 'n maand voor dit skryf hy aan prof. De Cock van Kampen dat hy weens die siekte van ^[357] sy vrou sal moet bedank vir die beroep van Reddersburg. En Postma word van dit alles verwittig.

Dit het daartoe gelei dat 'n kommissie die kerkraad van Reddersburg moes ontmoet om sake reg te stel waarop ons nie verder hoef in te gaan nie.

In Nederland het ds. Beyer nou ook in die moeilikheid beland. Dit is duidelik dat daar iets ongebalanseerds in sy persoon was. Hy verlaat sy gemeente Alblasterdam sonder voorkennis van die kerkraad en toe teen hom opgetree is, het hy ook die Chr. Geref. Kerk¹⁹⁴ in Nederland bedank.

In sy “Klaagtoon eens verdrukten” vaar hy uit teen die Chr. Geref. Kerk in Nederland, en in

¹⁹¹ Gepubliseer in “De Bazuin” (1869), no. 1.

¹⁹² Hiertoë benoem deur die Sinode 1869, Handeling, art. 120.

¹⁹³ Vgl. verder hiervoor die hoofstuk oor opleiding van bedienaars van die Woord in Suid-Afrika.

¹⁹⁴ In 1869, na hereniging met die Kruisgemeentes, is die kerk van die Afskeiding se naam verander tot: Christelike Gereformeerde Kerk.

Suid-Afrika veral teen Postma en Cachet. Hy is verbitterd en raak omtrent die Chr. Geref. Kerk in Nederland o.a. die volgende kwyt: “In Kampen wordt geleerd dat alleen het N. Testament meer dan 20,000 afwijkingen draagt. Waarom oefent in dezen dan hun Sijnode geen tucht. Hoe vele moet er dan in het O. Test. zijn.”¹⁹⁵ Cachet noem hy spottenderwys “een geboren Holl. Israëliet, zoogenaamd Afrikaansch schoolmeester, thans schoonzoon van Ds. Postma en mede-professor, die zijne studie nog eerst moest beginnen.”¹⁹⁶ Cachet was in daardie jare maar deelydse dosent. Uit hierdie en ook uit wat hy van Kampen gesê het, is dit duidelik dat Beyer se verbitterde gemoed sy sin vir die waarheid laat verloor het. Postma word nog van die ergste beskuldig. Hy het Rustenburg verlaat sonder wettige losmaking en wettige beroep na Burgersdorp. Dit was, om die minste daarvan te sê, kwaadwillige leuens. Postma deel hom egter mee dat hy in sy besit het ’n beroepsbrief wat deur die kerkraad van Burgersdorp¹⁹⁷ en Beyer self as konsulent onderteken is, en dat die stukke van Rustenburg voor die kerkraad van Burgersdorp gelê en goedgekeur is, met Beyer as konsulent-voorsitter.¹⁹⁸

’n Mens kan begryp dat die Beyer-episode vir Postma onaangenaam was, en ook ’n diepe teleurstelling. Beyer was nie net een van sy studente uit Nederland nie, maar ook die eerste hulp wat hy ontvang het in sy moeilike taak in Suid-Afrika; die eerste daadwerklike steun uit die Chr. Afg. Geref. Kerk.

[358]

b. *N.J.R. Swart bedank as predikant:*

Nicolaas Jacob Reinier Swart is die eerste student, deur Postma in Suid-Afrika opgelei, wat tot die bediening toegelaat is. Hy was onderwyser¹⁹⁹ te Rustenburg en volgens die eksamen wat hy afgelê het, veral in die ou tale,²⁰⁰ moet Swart iemand van besondere bekwaamheid gewees het.

Swart se toelating tot die bediening en sy bevestiging te Pretoria was vir Postma om meer as een rede van buitengewone belang. Postma kon in 1866 die beroep na Burgersdorp veel makliker aanvaar, veral ook met die oog op die opleiding,²⁰¹ omdat die gemeentes in Transvaal met die koms van Swart nie herderloos gelaat sou word nie. In Transvaal, waar die werk onder die leiding van Postma ’n aanvang geneem het, sien lg. in Swart sy “eersten opvolger”²⁰² wat die eensbegonne taak kan voortsit.

Ds. Postma het Swart te Pretoria op 15 Julie 1866 in die amp bevestig, kort voor eersgenoemde se vertrek na die Kaapprovinsie. Vir ds. Postma was dit ’n groot dag. Uit die bevestigingsrede spreek dit ’n mens duidelik toe. “Vol dankbaarheid aan God”, aldus Postma, “ben ik over dezen zegen dat het mij nog in mijn leven mogt gebeuren deze gemeente zelf nog die vrucht voor te stellen, gevoelig is, voorwaar! deze oogenblik. Deze dag is dubbel gewigtig, dubbel gevoelwekkend; deels daardoor dat ik u mijnen eersten kweekeling in dit land nog mag

¹⁹⁵ J. Beyer, a.w., p. 22.

¹⁹⁶ J. Beyer, a.w., p. 26.

¹⁹⁷ Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp 19 Mei 1866, art. 4.

¹⁹⁸ Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp vir bevestiging van Postma, 3-6 Augustus 1866.

¹⁹⁹ Vgl. Beroepsbrief en Kerkraadsnotule Pretoria, April 1865, art. 11.

²⁰⁰ Vgl. Acta Sinode 1866, art. 26.

²⁰¹ Vgl. die hoofstuk oor die opleiding in Suid-Afrika.

²⁰² Redevoering by die bevestiging van den weleerw. Heer N.J.R. Swart te Pretoria 15 Julie 1866. G.K.A. Pr. briewe en pers. st. van ds. Postma, Ongeord.

bevorderd zien tot de H. dienst en zelf u nog daarin mag bevestigen.”²⁰³

Postma het groot verwagtinge van Swart gekoester. In elk van die drie provinsies is nou ’n predikant om die belange van die gemeentes te behartig en Transvaal, die eerste liefde van Postma, vertrou hy toe aan die weltoegeruste ds. Swart, sy “eersten kweekeling in dit land.”

Op die bedieningstyd van ds. Swart gaan ons hier nie verder in nie.²⁰⁴ Hy het blykbaar met seën in die gemeente gearbei.

Sy bediening het egter tot ’n baie skielike en onverwagse einde gekom.

Op Vrydag 11 November 1871 vergader die kerkraad van Pretoria sonder sy voorsitter, ds. N.J.R. Swart. Ouderling Booysen wat tot voorsitter verkies word, verhaal dat ds. Swart als “Gouvernements Secretaris ingezworen was.”²⁰⁵

[359] Volgens ’n berig wat later in die Staats Courant²⁰⁶ verskyn het, was die informasie juis: Swart het reeds op Dinsdag 8 November 1871 sonder om die kerkraad daarin te ken, die “vereischten eed”²⁰⁷ afgelê. Die kerkraad besluit dan om Swart in sy diens te skors²⁰⁸ totdat die Algemene Vergadering byeen sou kom. Swart word na die kerkraadsvergadering ontbied om sy saak te verduidelik. Hy lees twee briewe aan die kerkraad voor. Een van hierdie briewe,²⁰⁹ geskryf op Donderdag, 10 November 1871, is insiggewend. Daarin verklaar hy dat hy al voorheen sy amp wou neerlê aangesien hy nie die “godzaligheid en vroomheid bezit”²¹⁰ wat ’n voorganger moet hê nie, en hy het by homself alreeds ’n vaste besluit geneem om in Julie van die volgende jaar sy amp neer te lê. In die brief verduidelik Swart kortliks die verloop van sake. Maandag 7 November, het Proes as staatsekretaris bedank. Dinsdag, 8 November, kies die Volksraad hom tot staatsekretaris. Hy sien dit as ’n “wenk van die Voorzienigheid”²¹¹ om so sy talente te gebruik in diens van kerk en land. Hy het die benoeming aangeneem met die voorwaarde dat hy die betrekking nie sou aanvaar voor die volgende Maandag nie. Dit is hom toegestem, maar hy moes onmiddellik die eed verbonde aan die betrekking aflê. Dat hy nie kon wag tot Maandag, het hom “hartelijk leed” aangedoen, en hy ly reeds straf, aldus Swart, deur die “afkeuring van mijn geweten.” Verder gevoel hy dit “seer diep en treur er over” dat hy nou nie van die gemeente kan afskeid neem nie.

Hy doen dan ’n beroep op die kerkraad om oor die saak in “broederlijke liefde” te handel, sy dade kan die kerkraad afkeur maar sy persoon moet hulle nie veroordeel nie.

Op dieselfde vergadering dien hy dan sy tweede brief²¹² in, gedateer 11 November 1871,

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Vir meer besonderhede hieroor verwys ons na die nie-gepubliseerde Th. M. skripsie van die skrywer: Die Gereformeerde Kerk, Pretoria, 1859-1904, pp. 6-13.

²⁰⁵ Kerkraadsnotule Pretoria, 11 November 1871, art. 5.

²⁰⁶ Staats Courant Z.A.R., 5 Desember 1871.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Kerkraadsnotule 11 November 1871, art. 7.

²⁰⁹ G.K.A. P.V., no. 163.

²¹⁰ Uit die Kerkraadsnotule is daar in elk geval nie die minste aanduiding dat Swart hom voor hierdie uitrede, tydens sy bediening, skuldig gemaak het aan wangedrag nie.

²¹¹ Swart verklaar in dié verband, in genoemde brief, dat hy gekies is sonder dat hy ’n hand daarin gehad het.

²¹² G.K.A. P.V., no. 164.

waarin hy bedank as predikant van Pretoria, 'n bedanking wat die kerkraad aanvaar²¹³ maar wat dit tog deursteur na die Algemene Vergadering vir behandeling.

Swart stuur hierdie korrespondensie met die kerkraad van Pretoria gevoer, aan ds. Postma te Burgersdorp met 'n begeleidende brief.²¹⁴ Hy begryp maar al te goed dat dit vir Postma gewis sal “schokken en ^[360] veel verdriet” sal aandoen, maar hy vra “harteljk om vergeving” en al keur ds. Postma sy handelwyse af, vra hy tog “eenig blijk van medelijden en liefde.” Hy betreur sy oorhaastige stap, maar betreur ook die “vijandige wijze”²¹⁵ waarop die saak behandel is. Op 17 November 1871 skryf hy weereens aan Postma: “bid voor mij en wat uw oordeel ook zij over de genomen stap ontzeg mij, ons uwe liefde niet.”²¹⁶

Uit die korrespondensie van Swart is enkele sake wel duidelik. Wat die meriete aanbetref, het hy wel fouteer deur 'n oorhaastige optrede soos hy dit self erken het, en waaroor hy ook sy spyt te kenne gegee het. Tweedens is dit duidelik dat Swart versagte omstandighede gevind het in die druk op hom uitgeoefen van die kant van die staat, en dat hy op grond daarvan verlangend gewag het op blyke van begrip, simpatie en liefde, wat sy persoon aanbetref.

Vir Postma was die berig van Swart se optrede en bedanking 'n skok. As algemene korrespondent kondig hy dit aan as “een treurig berigt!”²¹⁷ en hy doen dit “uit de diepte van een diep gewond hart.” Vir Postma is dit 'n diepe teleurstelling. Hy gee ons 'n kykie in sy gemoed in 'n brief van 30 November 1871 aan Swart: “Ach, mijn broeder, mijn broeder! Ik ben stom van verbasing.”²¹⁸ Gesien teen die agtergrond van die Postma-Swart-verhouding, leermeester en eerste leerling, voorganger en opvolger in Transvaal, kan ons hierdie droefheid en teleurstelling by Postma oor die optrede van Swart wel begryp.

Op versoek van die kerkraad Pretoria²¹⁹ verskyn ds. Postma op 'n buitengewone Algemene Vergadering van die Geref. Kerk in die Z.A.R. op 12 Januarie 1872 wat die saak van ds. Swart sou behandel. Ds. Postma adviseer die Algemene Vergadering om Swart “af te zetten wegens trouweloose verlating zijnen dienst en meined en te censurereen als lidmaat wegens meined – overeenkomstig art. 79, het avondsmaalsformulier en 1 Tim. 5 vs. 20.”²²⁰ Hierdie advies aanvaar die vergadering.

Ons moet hierdie advies van Postma waarvolgens die vergadering besluit het, nou nader ondersoek.

Eerstens het die vergadering besluit om Swart “af te zetten” as predikant. Dit was geheel en al buite orde. Swart het reeds op ^[361] 11 November 1871 as predikant bedank en daarmee sy status verloor.²²¹ Die Algemene Vergadering het geen reg meer gehad om hom te “ontzetten

²¹³ Kerkraadsnotule 11 November 1871, art. 19.

²¹⁴ G.K.A. P.V., no. 165.

²¹⁵ Swart verwys hier na die besluit van die kerkraad van Pretoria om hom te skors en die saak na die Algemene Vergadering te verwys, hoewel hy as predikant bedank het en die bedanking aanvaar is.

²¹⁶ G.K.A. P.V., no. 166.

²¹⁷ G.K.A. P.V., no. 168.

²¹⁸ Idem, no. 170.

²¹⁹ G.K.A. P.V., no. 160.

²²⁰ Alg. Kerkvergadering Z.A.R. 12 Januarie 1872, art. 16. In sy brief aan Swart op 30 November 1871 het Postma reeds vir Swart beskuldig dat hy 'n eed wat hy by sy bevestiging afgelê het, verbreek het.

²²¹ J.P. Jooste: Die Roeping tot die amp van predikant (1950), p. 17, wys daarop dat as die weg van art. 12 D.K.O. nie gevolg word by oorgang tot 'n ander beroep nie, dit 'n predikant vry staan “om

uit zijn ambt, omdat hy vrijwillig zijn ambt neerlegt.”²²² Tereg het Swart hom later ook hierop beroep dat hy afgesit is “ofschoon ik reeds heb bedankt”²²³ en tereg het ook J. Backer, ’n verdediger van Swart, hierdie besluit van die Algemene Vergadering as “onregverdig”²²⁴ bestempel omdat Swart van ’n amp afgesit is wat hy nie meer beklee het nie.

Tweedens is Swart beskuldig van meened en is die advies aanvaar dat hy as lidmaat ook gesensureer word “wegens meened.” Postma het Swart van meened beskuldig omdat hy na sy mening by bevestiging in sy amp trou gesweer het²²⁵ om die amp tot aan die einde van sy lewe te bedien. Die belofte van ampsaanvaarding onder art. 12 van die Dordtse K.O. waarop Postma hom beroep het,²²⁶ het vir hom dus die krag van eedswering gehad, en uittrede uit die amp was vir hom gelykstaande aan meened, of ’n “valsche eed”²²⁷ wat by die ampsaanvaarding afgelê is, en onder art. 79 K.O. genoegsame rede tot afsetting van die amp.

Die vraag is of Swart wel skuldig was aan meened. Hoewel art. 12 van die Dordtse K.O. die “lewenslank aan die kerkdiens verbode”²²⁸ baie sterk beklemtoon, laat dit tog ook die opening om tot “’n ander staat van die lewe oor te gaan.”²²⁹ Kragtens hierdie toegewing lyk die konklusie heeltemal geregverdig dat oorgang tot ’n ander staat van die lewe “op zich zelf niet ongeoorloofd”²³⁰ is, en dat dit dus nooit, onder watter omstandighede ookal, die vorm van meened kan aanneem nie. As die bevestiging in die amp ’n eedswering is, kan en mag die Kerkorde nie die toegewing onder art. 12 maak nie. Die K.O. beskou dit egter tereg nie as ’n eed in die gewone sin van die woord nie, maar wel as ’n plegtige belofte. Hierop het Swart hom beroep²³¹ asook sy verdediger, ^[362] J. Backer. Hierdie beskuldiging van Postma lyk vir ons dus heeltemal ongegrond.

Derdens is die advies van Postma aanvaar dat Swart “als lidmaat”²³² sensureer moet word weens meened.

Eerstens was hierdie aanvaarde advies in lynregte stryd met die Dordtse Kerkorde²³³ wat tog nie ’n meerdere vergadering die reg gee, om op daardie stadium van eventuele tughandeling, daaromtrent advies te gee aan ’n kerkraad nie.

Tweedens is dit ’n vraag of hierdie sensuur waartoe Postma adviseer het, op goeie gronde

eiemagtig te bedank, maar dan ontsê hy daardeur aan die Kerk die geleentheid om vas te stel of dit toelaatbare redes is en verloor hy natuurlik sy status as predikant”.

²²² H. Bouwman: Gereformeerd Kerkrecht Deel I, p. 464.

²²³ G.K.A. P.V., no. 199. Dit is ’n afskrif van ’n brief van Swart in “Het Volksblad”, (23 April 1872).

²²⁴ G.K.A. P.V., no. 188.

²²⁵ Volgens brief aan Swart, 30 November 1871, G.K.A. P.V., no. 170.

²²⁶ G.K.A. P.V., no. 201.

²²⁷ Joh. Jansen: Korte verklaring van de Kerkenordening. (Uitgawe 1923), p. 348.

²²⁸ Dordtse K.O., art. 12.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ H. Bouwman, a.w., p. 464.

²³¹ Het Volksblad, 23 April 1872. Kopie hiervan in G.K.A. P.V. no. 199. Swart sê hieromtrent: “Ik heb nooit beloofd voor altijd predikant te blijven. In de Roomsche Kerk alleen worden zulke geloften afgenomen, in geen Protestantsche.” Ooreenstemmend hiermee is H. Bouwman, a.w., p. 461: “De Roomsche Kerk leert dat de ordening een sacramenteele handeling is, die een onuitwischbaar karakter (character indelebilis) draagt, waardoor hij, die eenmaal tot priester gewijd is, voor altoos priester is.”

²³² Algemene Kerkvergadering Z.A.R. 12 Januarie 1872, art. 16.

²³³ Vgl. Dordtse K.O., arts. 71-77.

verdedig kan word.

Ons het reeds aangetoon dat hier geen kwessie van “meineed” was nie. ’n Beskuldiging wat wel kon geld is “trouelose verlating van die diens”²³⁴ wat Jansen nader kwalifiseer as “trouweloos en eigenmachtig, zonder overleg met kerkeraad en classe, den band met zijn kerk verbreken.”²³⁵ Hiervan is in die geval van Swart wel sprake, maar dit word nie vermeld in die grond van die sensuur nie. Hierdie oortreding het Swart dan ook erken. Reeds in sy eerste brief aan die kerkeraad op 10 November 1871²³⁶ spreek hy sy “hartelijk leed” uit dat hy onder die druk van omstandighede, pressie van die kant van die staat, oorhaastig moes handel. Hy is volgens sy eie verklaring,²³⁷ geen tyd gegun om sy kerkeraad byeen te roep nie: om half twaalf het hy die berig ontvang van die benoeming en om twee uur moes hy antwoord, en, sê Swart, “ik raadpleegde met mijn God en nam het aan.” Oor hierdie oorhaastige optrede waartoe hy egter onder omstandighede gedwing was, het hy wel sy leed en berou teenoor die kerkeraad betoon. Swart wys dan ook later daarop: “Ik word gecensureerd ofschoon ik herhaaldelijk mijn leedwezen heb betuigd over de overhaasting, waarmede alles door mij werd gedaan. Dit was mijne eenige overtreding en toch kon ik niet anders.”²³⁸

Swart het dan ook na die besluit van die Algemene Vergadering om hom te sensureer, die gemeenskap met die Gereformeerde Kerk “die zoo weinig den Christus geest verstond,”²³⁹ opgesê.

Na ons oortuiging het Postma in hierdie Swart-episode een van die^[363] groot flaters van sy loopbaan begaan. ’n Mens kry die indruk dat Postma so diep geskok was oor die optrede van Swart, dat hy doelbewus daarop uit was om Swart, met onverbiddelike gestrengheid, deeglik te betig. Ons wil Postma se ernstige fout geensins versag, of ’n verskoning daarvoor aanbied nie, maar ons moet dit tog ook sien teen die agtergrond dat Postma die belange van die Gereformeerde Kerk intens op sy hart gedra het. Die optrede van Swart het nie net die goeie voortgang van sake in Transvaal bedreig nie, maar het die eer van die Gereformeerde Kerk ook sterk in die gedrang gebring. Vir Postma was dit te veel. Dit is duidelik, hy het beheer oor homself in ’n mate verloor, en in stryd gehandel met sy hele persoonlikheid wat die grense van ’n Christelike lankmoedigheid en verdraagsaamheid in sy lewe en optrede selde oorskry het.

Swart het terdeë fouteer, soos hyself erken het. Dat daar opgetree moes word, is bo alle twyfel verhewe, maar ons meen J. Backer het die hele aangeleentheid in sy regte perspektief gesien as hy die besluit van die Algemene Vergadering tot afsetting en sensuur sien as in stryd met die christelike “verdraagzaamheid en langmoedigheid,”²⁴⁰ waartoe die Dordtse K.O. terdeë opwek en ruim geleentheid bied. As daar maar net streng gehou is by die letter en die gees van die Dordtse K.O., moes die saak noodwendig anders hanteer gewees het. Afgesien van skok en teleurstelling wat ’n rol gespeel het in Postma se optrede, blyk hieruit egter ook weer baie duidelik dat Postma se diepere insig in, en aanvoeling vir die inhoud en gees van die Dordtse Kerkorde, veel te wense oorgelaat het.

In die optrede van Postma en die Algemene Vergadering is wel aanwesig die strenge geregtigheid van Christus wat in tughandeling aanwesig moet wees, maar wat ’n mens mis in

²³⁴ Dordtse K.O., art. 80.

²³⁵ A.w., p. 348.

²³⁶ G.K.A. P.V., no. 163.

²³⁷ Het Volksblad, 23 April 1872, G.K.A. P.V., no. 199.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ G.K.A. P.V., no. 199.

²⁴⁰ G.K.A. P.V., no. 188.

hulle optrede, is die liefde van Christus wat noodwendig daarmee gepaard moet gaan. Ons kan die kombinasie van die geregtigheid en liefde in die tughandeling nie beter weergee nie as Bouwman in die volgende uiteensetting: “Daarom moet zeer zeker het recht bij tuchttoefening betracht worden, maar het recht, dat zijn hoogtepunt en verzoening vindt in de liefde. De wereldlijke rechter is bij het toepassen van de straf geroepen tot de handhaving van de wrekende gerechtigheid, maar in de kerk heersche niet de wrekende gerechtigheid, maar de liefde van Christus, waardoor er weder voor een zondaar vergeving is en toegang tot de genadetroon Gods. Om die reden moet de kerkelijke tuchttoefening het karakter dragen van kastijding, van liefdevolle terechtbrenging. Evenals een rechtgeaard en liefhebbend vader door liefde gedrongen wordt bij de kastijding van zijn kind, en de bede in zijn ziel leeft, dat God geve, dat de tuchtiging leide tot genezing, zoo moet het ook zijn bij de kerkelijke tucht. Zij moet daarom ook om zulk een wijze en in dien ^[364] geest worden aangewend, dat zij kan leiden tot genezing. Liefde breekt het harde hart, liefdeswarmte doet de kille ijskorst smelten.”²⁴¹ Hierdie liefde waardeur die “harde hart” gebreek moet word, mis ’n mens in die optrede van Postma, en lg. was na ons oortuiging na die mens gesproke, mede-verantwoordelik daarvoor, dat die kerklike optrede teen Swart ’n negatiewe uitwerking gehad het. J. Backer wys tereg daarop dat deur die handelwyse van die Algemene Vergadering is “het afgedwaalde schaap verder en verder in de wereld ingestooten en van de kerk afgestooten, en is niet gehandeld volgens den geest van Christus.”²⁴²

Postma het inderdaad in sy optrede teen Swart fouteer.²⁴³ En ons meen dat dit later in sy lewe, by nugtere nadenke, tog tot hom deur gedring het. As hy aan die einde van 1872 aan elk van sy oudleerlinge twee portrette stuur, een van homself en een van hom en sy eggenote, en ’n eksemplaar van sy boek,²⁴⁴ stuur hy ook een aan ds. en mev. Swart “met ons beste compliment aan u beiden.”²⁴⁵ As ds. Postma sy motief vir die versending egter nader aandui as “in eenvoudige liefde zond ik u, als mijn oudleerling het boekje”²⁴⁶ wat impliseer dat dit nie uit skulderkennis vanweë sy vroeëre optrede geskenk is nie, stuur Swart dit aan hom terug.

Hierdie gebaar van Postma toon dat by nadenke oor die hele aangeleentheid iets hom gehinder het en dat hy ten minste daarin wou toon dat hy geen persoonlike gevoel teen Swart daarop nagehou het nie.

c. Kerkskeuring deur ds. S.D. Venter:

Dit is ’n lang geskiedenis waarop ons hoegenaamd nie volledig kan ingaan nie.²⁴⁷ Ons handel alleen daarvoor insover die persoon van Postma daarin betrokke was.

Aangeleenthede van minder belang²⁴⁸ het ’n mate van verwydering ^[365] gebring tussen die

²⁴¹ H. Bouwman: Gereformeerde Kerkrecht, Deel II, p. 607.

²⁴² G.K.A. P.V., no. 188.

²⁴³ Ds. J. Lion Cachet, die latere bekende prof. J.L. Cachet het die optrede teen Swart ook afgekeur. Hy het egter nie opgetree nie, en meer besonderhede oor sy besware is ook nie bekend nie. Vgl. G.K.A. P.V., no. 192.

²⁴⁴ T.w. “Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid.”

²⁴⁵ G.K.A. P.V., no. 206.

²⁴⁶ G.K.A. P.V., no. 222.

²⁴⁷ Vir volledige besonderhede hieroor verwys ons graag na twee nog ongepubliseerde hoofstukke in ’n boek van prof. J.P. Jooste oor die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk, met as titels: “Ds. S.D. Venter en die Sendingtaak van die kerk” en “Die kerkskeuring te Bethulie.” Ons maak hier vryelik gebruik van sekere gegewens uit die deeglik gedokumenteerte studie van prof. Jooste.

²⁴⁸ Ds. S.D. Venter was die enigste predikant in Suid-Afrika wat sy studie onder ds. J. Beyer voltooi

persoon van ds. S.D. Venter en ds. Postma. Die eintlike saak wat egter 'n kloof tussen hulle bewerkstellig het en uiteindelik die dieper liggende rede sou word vir 'n skeuring in die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, was die sending.

Ds. Postma het vanaf sy koms in Suid-Afrika hom besonder beywer vir die sending.²⁴⁹ Ds. S.D. Venter was vurig daarteen gekant en het geen geheim van sy gevoelens gemaak nie. Sprekend van sy houding is 'n verslag van die kerkraad Bethulie wat gedien het voor die Algemene Vergadering van die O.V.S. op 9 Desember 1872.²⁵⁰ In die verslag word Matt. 7:6²⁵¹ aangehaal om daarmee eintlik aan te toon dat deur sending die heilige, vir die honde gegee en die pêrels voor die varke gegooi word.

In die gemeente Bethulie, waar hy predikant was, het hy ook verset teen die sending wakker gehou.²⁵² Sy eie houding daarteen blyk duidelik uit 'n brief op 14 Maart 1877²⁵³ aan 'n sekere J. Aucamp waarin hy 'n omsendbrief deur die Algemene Vergadering van die Kaapprovinsie in 1870 uitgestuur,²⁵⁴ wat sendingliefde en ywer wou opwek, as in stryd met Gods Woord verklaar het.

Vanweë Postma se sendingywer wat as gevolg gehad het dat die Geref. Kerk altyd meer aandag daaraan gegee het, het daar nie net 'n geleidelike verwydering gekom tussen S.D. Venter en Postma nie, maar ook tussen Venter en die Geref. Kerk in Suid-Afrika.

Nog ander griewe van S.D. Venter teen Postma het hom daartoe gedwing om op 10 Julie 1877 'n brief te skryf aan die kerkraad van Burgersdorp waarin hy Postma by die kerkraad "aangeven" vanweë valse leer.²⁵⁵ Dit was 'n lang proses en aangesien alles volledig gepubliseer [366] is,²⁵⁶ en sodoende toeganklik vir elke leser, bepaal ons ons hier slegs opsommenderwys by die hoof sake.

Die kerkraad van Burgersdorp het tereg geëis dat Venter sy klag teen Postma skriftelik in persoon voor die kerkraad sal kom indien, waarteen Postma hom dan sal moet verweer.²⁵⁷ Hy verskyn dan voor die kerkraad van Burgersdorp op 17 Augustus 1877.

Die beskuldiging teen Postma het in hoof saak behels ²⁵⁸ 'n beswaar teen, volgens Venter,

het. Ons meen Postma se optrede teen ds. Beyer, waarby Venter as konsulent van Redderburg nou betrokke was, was een van die dinge wat wedersyds vertrouwe geskok het.

²⁴⁹ Ons gaan hier nie verder hierop in nie, maar verwys na die hoofstuk: "Postma en die sending".

²⁵⁰ Notule Algemene Vergadering O.V.S. 9 Desember 1872, art. 19.

²⁵¹ Matt. 7:6 lui: "Moenie wat heilig is, aan die honde gee nie; en gooi julle pêrels nie voor die varke nie, sodat hulle dit nie miskien met hulle pote vertrap en omdraai en julle verskeur nie."

²⁵² Vgl. Kerkraadsnotule 13 Maart 1871 en 9 Maart 1874.

²⁵³ G.K.A. P.V. no. 289.

²⁵⁴ Die omsendbrief word volledig behandel in die hoofstuk: Postma en die sending. In hoofsaak het die omsendbrief waarvan Postma die opsteller was, oor die volgende gehandel: "Op grond van 's Heeren bevel Matt. 28:19 en Mark. 16:15, zal de Christelijke Kerk verplicht wezen de verbreiding van het Evangelie te helpen bevorderen op alle mogelijke en betamelijke manier." Vir volle omsendbrief vgl. Notule Algemene Vergadering K.P. 17 Mei 1870, art. 6.

²⁵⁵ Kerkraadsnotule Burgersdorp 28 Julie 1877, art. 3.

²⁵⁶ Die beskuldiging van S.D. Venter en die verdediging van Postma is volledig gepubliseer volgens die oorspronklike notules en dokumente in: Gouden Jubileum Gereformeerde Kerk, Burgersdorp 1860-1910, pp. 54-72.

²⁵⁷ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 28 Julie 1877, art. 3.

²⁵⁸ Die beskuldiging teen en verdediging van Postma kan in die oorspronklike alles gevind word in

Postma se uitspraak: “Ik laat mij niet binden met een band van formulieren en kerkorde.” By ’n nadere verklaring het Venter beweer dat Postma eens op ’n tyd te Reddersburg gesê het: “Ik laat mij niet binden met een band van formulieren en kerkorde.” In sy verweer het Postma ’n ware afskrif van ’n uittreksel uit die Notule van Reddersburg (29 April 1870) voorgelê waaruit blyk dat dit gegaan het oor die vraag of ’n kerkraad die “formuliergebeden” bindend moet maak of nie. Hierteen het Postma beswaar gehad. Dit het nie gegaan om belydenisbinding of erkenning van die Kerkorde nie. Tereg het Postma hom beroep op sy kerklike gedrag sinds 1840 en ook in Suid-Afrika sinds 1858: “de geheele kerk kan mij dus op dat punt wel kennen,” dat hy geensins “los wil zijn van alle kerkelijke banden.” Postma verklaar tereg: “die mij dit ten laste legt, die belastert mij.”

Om bogenoemde beskuldiging dat Postma hom deur geen belydenis of kerkorde laat bind nie, te bewys, het Venter die volgende aangehaal:

a. In ’n artikel van Postma in “De Bazuin” (24 Maart 1871) het hy beweer: “Ik houd het daarvoor, dat die zich laten doopen of ook hunne kinderen brengen om ze te laten doopen in den driemaal Heiligen Naam, al beloofden zij met den mond niet eene belofte, zij zich daarbij met de daad verbind en onderwerpen tot gehoorzaamheid aan den driemaal Heiligen Naam...” Hieruit het Venter konkludeer dat iemand gedoop kan word “zonder geloof en belijdenis.” Postma noem dit ’n “kwaadwillige verdraaiing mijner woorden.” Wat hy daarmee bedoel het, was “dat men door den Doop te ontvangen de verplichting van gehoorzaamheid aan den Drie-eenigen God op zich neemt.”

b. ’n Tweede bewys dat Postma hom deur niks laat bind nie, is, volgens Venter, Postma se uitlating oor die verklaring t.o.v. die sending deur die Algemene Vergadering K.P. Ten opsigte van die teëstand hierteen het Postma die volgende beweer: “nu denkt mij dat degenen die plegtig ^[367] hebben tegengestemd tegen het antwoord gegeven door onze Algemene Vergadering te Philipstown enz. zich schuldig gemaakt hebben aan een openlijk verzet tegen den Heere en zijn Woord.” Hiermee, meen Venter, het Postma die verklaring van die Algemene Vergadering van die K.P. insake die sending, op gelyke voet gestel met die Woord van God. Hierdie aantyging het Postma kort en saaklik weerlê. “Ik heb dat antwoord van de Algemeene Vergadering te Philipstown nergens met Gods Woord gelyk gesteld, maar altoos verdedigd als een rechtzinnig antwoord overeenkomstig Gods Woord.” Verset daarteen is dus verset teen die Woord en wet van God wat uitdruklik die sendingroeping op die kerk lê.

c. ’n Derde bewys vir valse leer het Venter gevind in Postma se “Handleiding voor de Godgeleerdheid.” Sy beswaar het gegaan teen die volgende vraag en antwoord daarop.

“Vraag 20: Kunnen en mogen allen, dien het Evangelie verkondigd wordt gelooven?”

Antwoord: Zij mogen en kunnen niet alleen, maar moeten, God wil het!” ²⁵⁹ Vir ds. Venter was dit “eene vreemde leer geheel strijdig met Gods woord en ons christelijk geloof.” In hoofsaak het sy beswaar eerstens daarop neergekom dat die uitspraak van Postma in stryd is met die Skrifwaarheid “dat de mensch dood is in zonde en misdaden Efeze 2:1 en ook geheel onmagtig om uit zichzelf in Christus te kunnen geloven.” Tweedens het hy beswaar teen die uitspraak van Postma: “God wil het.” Dit is vir Venter in stryd met Matt. 20:16 en Luk. 12:32,²⁶⁰ waar die uitverkiesing duidelik geleer word.

die Kerkraadsnotule, Burgersdorp, d.d. 17 Augustus 1877. Die volgende aanhalings wat ons nie nader dokumenteer nie, is uit hierdie kerkraadsnotule.

²⁵⁹ D. Postma: *Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid*, p. 233.

²⁶⁰ Matt. 20:16: “So sal die wat laaste is, eerste wees, en die wat eerste is, laaste; want baie is geroep, maar min uitverkies.” Luk. 12:32: “Moenie vrees nie klein kuddetjie, want julle Vader het ’n welbehag

In sy verdediging hierteen het Postma Venter se mening dat eersgenoemde “de zedelijke onmacht des menschen ontken” ’n “grootte vergissing” genoem “zoo niet eene kwaadwillige verdraaiing.”²⁶¹ Postma verklaar sy uitspraak nader as: “Ik heb daar slechts geleerd dat niemand mag, noch *onschuldig* (Kursivering in oorspr.) kan achterblyven van het geloovige aannemen van den Heere Jezus.” Uit sy beroep op àBrakel²⁶² is dit duidelik dat Postma hier geleer het dat God almal wat onder die bediening van die Evangelie kom, roep tot die genade, sodat die wat^[368] Christus verwerp nie “onschuldig” voor God sal pleit nie, en “opdat men erkenne de rechtvaardigheid Gods in 't straffen van degenen, die op zoo groot eene zaligheid geen acht geven.”²⁶³

Wat sy uitlating t.o.v. Gods wil aanbetref, wys Postma daarop dat hy onderskei tussen “den bevelenden en besluitenden wille Gods, of anders genoemd: Gods geopenbaarde en verborgene wil; en van den wille Gods als geopenbaard en bevelend spreek ik in die plaats.”²⁶⁴

Dat Postma dit ook in sy “Handleiding” bedoel, blyk uit sy verwysing na 1 Tim. 2:4 en Mark. 16:15, waaruit hy konkludeer dat die Heere daarin beveel tot die verkondiging van die Evangelie aan alle mense.²⁶⁵ Dit is vir hom egter nie in stryd met Gods verborge wil waardeur alleen die uitverkorenes gered word uit “vrije genade”²⁶⁶ deur die geloof wat ’n gawe van God is,²⁶⁷ en wat nie uit die mens se eie wil opkom nie.

As ons nou samevattend die aantying van valse leer teen Postma moet beoordeel, kom ons tot die volgende konklusies:

a.) Op grond van ’n antipatie teen Postma se persoon was daar beslis ’n vooringenome kwaadwilligheid in die optrede van Venter. Postma het die aanvang van sy verdediging daarop gewys dat Venter sinds April 1870²⁶⁸ al met ’n grief van so ’n ernstige aard teen hom rondloop, op twee sinodes saam met hom gesit het, sonder enige beswaar of beskuldiging teen hom. Verder wys Postma daarop dat Venter hom intussen wel skuldig gemaak het aan “kwaadspreken tegen zynen ambtgenoot in die H. bediening als Z. Ew. daarvoor tot zoovele anderen heeft gesproken tot verdachtmaking aan mijne trouw en rechtzinnigheid, zonder ooit direct met mijzelfen daarover behoorlijk te spreken of te correspondeeren.” Dit is duidelik dat

daarin gehad om aan julle die koninkryk te gee.”

²⁶¹ Vir Postma se leer oor “de verdorvenheid des menschen en zijne onmacht ten goede” verwys ons na sy “Mijne Handleiding...” pp. 146-147.

²⁶² Postma het hom beroep op W. à Brakel: Redelijke Godsdienst, Deel I, Hoofstuk XXX, Par. XII en XXIII. In Par. XII lees ons o.a.: “Nu komt in bedenking: of God ook roept allen, die onder de bediening des Evangelies zijn, en niet zalig worden dan of God alleen de uitverkorenen roept? Ik antwoord: God roept allen en een ieder, die onder de bediening des Evangelies leven.”

²⁶³ Ibid. Vgl. verder K. Dijk: Chr. Encyclopaedie, Deel IV, pp. 753-756.

²⁶⁴ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 233. Vir ’n bondige uiteensetting van Gods verborge en geopenbaarde wil verwys ons na K. Dijk: Chr. Encyclopaedie, Deel V., 1929, p. 734.

²⁶⁵ E.P. Groenewald: Die Evangelie volgens Markus (Pretoria, 1948), teken by Mark. 16:15 die volgende aan: “Nadat hul ongeloof oorwin is, kry die dissipels die opdrag om die blye boodskap van saligheid aan alle mense te gaan verkondig. Die hele wêreld, en nie net die Joodse volk nie, is hul arbeidsveld. Hulle wat aanvanklik self nie die wonder van die opstanding kon glo nie, is geroepe om dit aan die hele mensheid oor te dra.”

²⁶⁶ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 233.

²⁶⁷ Vgl. D. Postma: Mijne Handleiding, p. 232.

²⁶⁸ Dit is toe dat Postma die betrokke woorde voor die kerkraad van Reddersburg gebesig het, waarteen Venter beswaar gehad het.

Venter in sy optrede teenoor Postma ernstiglik fouteer het.

b.) Wat die materie van die aantyinging aanbetref, het Venter hom skuldig gemaak aan onjuiste voorstellings. Postma se eie getuienis, bevestig deur 'n jarelange optrede en bediening, asook die notule van die betrokke ^[369] kerkraadsvergadering te Reddersburg, het bo alle twyfel bewys dat daar in die aantyinging van Venter wel deeglik kwaadwilligheid op die spel was. Wat die besondere bewyse van valse leer aanbetref, kon Postma, na sy nadere verklaringe tereg beweer dat hy “de zware beschuldiging van onrechtzinnigheid in de leer nu ook genoegzaam wederlegd hebben.” In dié verband wil ons egter daarop wys dat Postma in sy Handleiding diep dogmatiese vraagstukke op 'n baie kort en bondige wyse behandel het, sodat sy interpretasie van sy stelling nie altyd duidelik daaruit gespreek het nie. En dit geld juis vir die saak waarteen Venter in sy Handleiding beswaar gemaak het. Postma se nadere verklaring lê nie noodwendig in die twee sinne waarin hy so 'n belangrike en omvangryke saak soos die verband tussen die wil van God en die roeping behandel nie. Dat Venter in Postma se twee sinne iets anders kon lees, kan wel begryp word, maar dan was die aangewese weg tog, waarop Postma dan ook attendeer het, om eers met hom persoonlik daaroor te onderhandel. Postma het homself nie as onfeilbaar beskou nie; intendeel, so verklaar hy: “kan iemand mij eene dwaling aanwijzen in mijn spreken of schrijven, ik zal hem daarvoor dankbaar zijn, want ik wens gaarne van dwaling overtuigd en verlost te worden.” ²⁶⁹

Voor die kerkraad het die saak tot 'n spoedige en onverwagse einde gekom. Terwyl ds. Postma besig was om die aantyinging van valse leer teen hom te weerlê, het ds. Venter sonder kennisgewing die vergadering verlaat en teruggekeer na Bethulie. Met hierdie optrede het Venter die swakheid van sy saak openbaar en soos dit in die notule aangeteken is, tereg bewys “dat hij zijne beschuldiging niet kan bewijzen.”

Die kerkraad van Burgersdorp het die beskuldigings beskou as “laster” en van die hele aangeleentheid kennis gegee aan die kerkrade van Bethulie, Fauresmith en Boshof ²⁷⁰ asook aan die korrespondent van die Algemene Vergadering van die O.V.S.

Dit het daartoe gelei dat die kerkraad van Bethulie ds. Venter geskors het, ²⁷¹ waarop hy as lidmaat van die Geref. Kerk bedank het, sy eie kerk opgerig het, wat in die tagtiger jare heeltemaal van die toneel verdwyn het. 'n Deel het teruggekeer na die Geref. Kerk, terwyl 'n deel aangesluit het by die Ned. Geref. Kerk. ²⁷²

Dit was 'n droewige geskiedenis wat sy diepste wortel gehad het in ds. Venter en sy volgelingen ²⁷³ se antipatie teen die sending.

[370]

iii. Samevattende konklusie:

Wanneer ons nou 'n samevattende waardering moet gee van Postma se bedieningstyd in die

²⁶⁹ Aldus voor die Kerkraad Burgersdorp tydens ondersoek, 17 Augustus 1877.

²⁷⁰ Die gemeentes is deur ds. Venter bedien.

²⁷¹ Kerkraadsnotule Bethulie 3 September 1877, art. 25.

²⁷² Ons ag dit nie nodig om nader op die verdere geskiedenis van ds. Venter en sy kerk in te gaan nie. Postma se persoon word daardeur nie nader belig nie. Vir meer besonderhede verwys ons na J.L. Cachet: Gedenkboek, pp. 80-88.

²⁷³ Onder sy volgelingen het o.a. getel sy broer, die bekende J.J. Venter wat in sy pamflet, “Wat is Waarheid”, hom betoon het as 'n felle bistryder van die sending. Teen ds. J.L. Cachet sê hy daarin o.a. die volgende op p. 7: “Ik zou zeker, wanneer gij dien kansel gebruikt voor een stoel om van uwe zwarte lievelingen te spreken, u maar stil bij den kraag nemen en u dien waardigen stoel afleiden.”

Kaapprovinsie, d.w.s. vanaf 1866 tot 1879, toe hy voltyds as professor aan die Teol. Skool begin arbei het, staan twee sake veral sterk op die voorgrond.

In die eerste plek geld hier dieselfde as vir sy bedieningstyd in Transvaal: die kerklike lewe het onder sy invloed en onvermoeide arbeid meer gevestig geraak. En soos ons reeds gesien het, het die kerkraad en gemeente van Burgersdorp onder die kragtige leiding van ds. Postma hieraan 'n leidende en beslissende aandeel gehad. Dit was vir die kerk jare van voorspoedige vooruitgang en uitbreiding. Nuwe gemeentes is gestig, en soos nog later sal blyk, is intensiewer aandag gegee aan Christelike onderwys, en veral aan die opleiding van bedienaars van die Woord.

In die tweede plek het tydens hierdie bedieningstyd te Burgersdorp sware beproewinge die Gereformeerde Kerk en nie minder nie sy leidende figuur, Postma, getref. Die jare 1870-1877, waarin nie minder as drie predikante die diens verlaat het nie, was inderdaad krisisjare vir die klein en jong Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. Aan Postma het dit hoë eise gestel. In uiters moeilike en gekompliseerde situasies, moes hy leiding gee en in die Venter-krisis hom ook nog teen aanvalle verdedig.

Na die mens gesproke, was hy 'n belangrike faktor om die Gereformeerde Kerk, wat hy innig lief gehad het, en wie se volle vertroue hy geniet het, deur die krisisjare heen te help en te konsolideer.

Dat die teleurstelling en veral die aantygung van valse leer, Postma diep getref het, is te begryp. Maar die Here het, waar daar skudding was in die boesem van die kerk, die kerklike stroom tog in 'n gelyke bedding bewaar. En Postma, wat die skudding deurleef het, het gelouter in die leerskool van die lewe, met sy krisis en stryd, met meer vertroue die groot taak in 1879 as voltydse professor aan die Teologiese Skool aanvaar.

Postma was nie net die stigter van die Gereformeerde Kerk nie, maar as belangrike instrument in die hand van God, was hy in die eerste aantal jare, die leidende figuur in die vestiging en opbou van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.

Hoofstuk XII: POSTMA EN DIE OPLEIDING VAN BEDIENAARS VAN DIE WOORD.

1. BEHOEFTE AAN BEDIENING:

Deur rype ervaring, opgedoen gedurende die eerste jare na die Afskeiding 1834 in Nederland, was Postma bewus van die groot nood wat kan ontstaan aan bediening in so 'n pasgestigte kerk. Soos reeds aangetoon is, moes in Nederland waar enkele predikante met die Afskeiding meegegaan het, solank daar nog geen eie Teologiese Skool was nie, die opleiding deur predikante self waargeneem word, 'n opleiding wat Postma self ontvang en self ook gebied het.¹

Postma, as enigste predikant, was by die stigting van die Geref. Kerk op 11 Februarie 1859, dus helder bewus van wat hy in hierdie opsig moes onderneem en die ryke ervaring wat hy in Nederland opgedoen het, sou hom veel help. Ook in hierdie opsig was Postma 'n toebereide werktuig vir sy taak in Suid-Afrika.

In sy self opgestelde Gewysigde K.O. maak hy na die eis van omstandighede reeds voorsiening: "De dienaars zullen hun best doen om ook anderen op te leiden tot de H. dienst. En als het kan zal de Algemene Kerkvergadering uit de bekwaamste en die in hunne Godzaligheid en regtzinnigheid niet verdacht zijn eenigen verkiezen tot professoren voor eene Theol. School. Zoo lang deze niet bestaat zal men zich van welvertrouwde scholen buitenlands bedienen."² Die artikel stel drie moontlikhede:

- i) voorlopige opleiding deur predikante;
- ii) die oprigting van 'n Teol. skool;
- iii) hulp uit die buiteland.

In die uiterste nood aan bediening in 'n uitgestrekte land, met slegs een predikant, het Postma eerstens hulp probeer verkry van die Chr. Afg. Geref. Kerk, terwyl hy in vooruitsig stel dat die Kerk in Suid-Afrika "zeker niet zal achter blijven, om het hare ook bij te dragen tot de opleiding van de dienaren des Woord."³

Ten spyte van Postma se Macedoniese kreet: "Komt over en help ons... het is eene volstreekte behoefte"⁴ is uit Nederland die eerste paar jaar ^[372] geen hulp ontvang nie. Daar is nood! Die afstande is groot en die vervoermiddel is die ossewa. Eindelik is in Januarie 1862 ds. J. Beyer, predikant uit Nederland, te Reddersburg bevestig en sou hy nou die Kaapkolonie as konsulent bedien. Dit bring 'n weinig verligting, maar as die werk geseënd wil voortgaan, sal meer bediening moet kom.

2. OPLEIDING DEUR PREDIKANTE:

Onder die drang van omstandighede stuur die kerkraad van Burgersdorp ⁵ as besprekingspunt na die Sinode van 1862 die oprigting van 'n Teol. Skool, as gevolg waarvan die kerk reeds

¹ Vgl. Hoofstuk IV.

² Art. 15. Die Gewysigde K.O. in G.K.A. P.V., no. 203.

³ D. Postma aan Sijn. Com. Chr. Afg. Geref. Kerk, 28 Februarie 1860, G.K.A. P. V., no. 405.

⁴ D. Postma aan Sijn. Com. Aangehaal in D. Postma Gesch. d. G. K. p. 177.

⁵ Kerkraadsnotule, 11 Februarie 1862, art. 10.

op sy eerste Sinode aandag gee aan “het groote nut der opleiding.”⁶ Hoewel die Sinode die behandeling “dezer grote en belangrijke zaak” uitstel tot die volgende Sinode, besluit⁷ dit tog om in elke gemeente vir die saak te kollekteer en op die volgende Sinode te rapporteer. ’n Beskeie begin, maar tog ’n aanvang, en die einddoel gestel.

Volgens verslag op die Sinode 1863⁸ is ’n geringe bedrag van ongeveer £66 reeds vir die doel ingesamel.

Ds. Postma, diep onder die indruk van die noodsaaklikheid daarvan, het op die Sinode 1863 ’n ernstige pleidooi gelewer vir die oprigting van ’n Teol. Skool,⁹ en indien die Sinode die opleiding van predikante op so ’n wyse nog nie kon onderneem nie “dat dan ieder Leeraar zijn best doe, om hierin bezig te zijn.” Postma wil dieselfde weg volg as in Nederland: opleiding deur predikante, as ’n noodhulp, totdat ’n skool opgerig was. Die Sinode oorweeg die saak ernstig. Almal is deurdronge “van het groot belang om eene eigene opleiding te bezitten”¹⁰ maar besluit om nog eers verder te kollekteer. Dit is te begrype. Die kerk is klein en om sodanige skool te begin, sou groot koste meebring. Die alternatief deur Postma voorgestel, word gevolg, nl. dat die twee leraars versoek word om die opleiding van voornemende studente voorlopig te behartig. Eksaminering en toelating sou geskied deur die Sinode self. Ten spyte van “veelvuldig werk, dat hen nu al nederdrukt” onderneem hulle om te doen “met al hunne kracht datgene, wat de Heere op hunne hand beliefd te zetten.”¹¹

Maar net weer ’n bewys van Postma se deursettingsvermoë, werkkrag en onvermoeide ywer, in belang van die kerk en saak wat vir hom^[373] dierbaar was. Toegerus met deeglike ondervinding in Nederland, kon hy sy weg wel vind, veral besiel met die gedagte dat die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland “zonder Akademische opleiding door Gods Geest is gebouwd en uitgebreid geworden, vóór dat zij nog eene eigene algemeene Theologiesche School had.”¹²

Met sistematiese tydverdeling, en vooropgestelde beplanning¹³ begin Postma op 27 November 1864 met drie studente, N.J.R. Swart, M.P.A. Coetzee en J.C. du Plessis.¹⁴ Op reis neem hy die studente saam en na die vermoeiende tog of werk van die dag “gaf hij nog met genoegens des avonds les.”¹⁵

In die kerkraad en gemeente van Burgersdorp het ’n warme belangstelling geheers vir die oprigting van ’n Teol. Skool. Reeds so vroeg as 18 Julie 1864¹⁶ beroep die kerkraad ds. Postma as professor en word dit op 9 September 1864 op ’n gesamentlike vergadering¹⁷ van die kerkrade Burgersdorp, Middelburg, Colesberg, Philipstown en Aliwal Noord, te Burgersdorp herbevestig. Postma bedank hiervoor en wys tereg daarop dat dit ’n saak is vir die Algemene

⁶ Hand. Sinode 1862, art. 22.

⁷ Ibid.

⁸ Hand. Sinode 1863, art. 13.

⁹ Idem, art. 18.

¹⁰ Idem, art. 23.

¹¹ Ibid.

¹² Aldus Postma op Sinode 1866, art. 9.

¹³ Vgl. G.K.A. P.V., no. 132.

¹⁴ D. Postma: Memoriaal, 27 November 1864. Een student, P.A. du Plessis, het Postma “wegens zijne ongeschiktheid van mijne lessen verwijderd”.

¹⁵ L.J. du Plessis: Herinneringe, G.K.A. P.V., no. 270.

¹⁶ Kerkraadsnotule Burgersdorp 18 Julie 1864, art. 3.

¹⁷ Idem, 9 September 1864, art. 5.

Sinode, en deel terselfdertyd ook mee: “Eindelyk opregt moet ik verklaren: Ik acht mij zelven te onvermogen voor die gewigtige taak. Hierin verenig ik mij met uw verlangen geheel en al, dat nl. de kerk in Zuid-Afrika trachte hare eigene gelegenheid tot opleiding daar te stellen naar haar beste vermoogen.”¹⁸

Op die Sinode van 1866 is die eerste oes van die arbeid al gelewer. Postma bring sy eerste student N.J.R. Swart, vir eksaminering. Swart, as opgeleide onderwyser, het die volle kursus in ou tale deurloop. En dat Postma nie maar tevrede was met ’n minimum van onderrig en kennis nie, blyk uit die eksamen wat Swart aflê,¹⁹ t.w. voorgeskrewe gedeeltes in, en grammatika van Latyn, Grieks, Hebreeus en Chaldeeus, (Aramees) Hollandsche taal en stijl, en Taal en Redekundig ontleding en verder:

- a. Geographie.
- b. Overzicht der Algemeene Geschiedenis.
- c. Mijthologie.
- d. Logica, Phijsica, Metaphijsica en Rhetorica.
- e. Bijbelserie Geographie.
- f. Bijbelserie Geschiedenis.^[374]
- g. Scientia Antiquitatum.
- h. Kerkgeschiedenis.
- i. Inleiding op den Bijbel.
- j. Regelen der Bijbelserie Uitlegkunde (Theoretisch en praktisch)
- k. Godgeleerdheid (Stellige, wederleggende en Practicale).
 1. Overzicht der Formulieren van Eenigheid.
- m. Liturgische schariften en Kerkregering.
- n. Pastoraal, inzonderheid Predikkunde en Catechetiek.

Vanselfsprekend is geen diepgaande studie vereis nie; tog bly dit geweldig van omvang. Na enige gemoedelike vrae²⁰ en ’n proefpreek²¹ laat die Sinode die student van ds. Beijer, S.D. Venter, toe reeds 40 jaar oud, en N.J.R. Swart tot die bediening toe.²² Die sinode besluit²³ nou ook dat studente bo 30 jaar vrygestel word van studie van die ou tale.

Vir Postma is dit “een klein maar goed begin”²⁴ en die opdrag aan hom en Beijer word deur die sinode²⁵ herbevestig. Gelde vir die Teol. Skool ingesamel, kon nou deur elke provinsie na goeddunke vir opleiding bestee word²⁶ terwyl die sinode die eksaminering van studente tussentyds aan ’n “Sijnodale Commissie”²⁷ opdra.

Hierdie sinode was blykbaar baie tevrede met die opleiding deur die predikante self

¹⁸ Brief D. Postma aan Kerkraad Burgersdorp 30 Julie 1864. G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke D. Postma. Ongeorden.

¹⁹ Vgl. Hand. Sinode 1866, art. 24-44.

²⁰ Idem, art. 15.

²¹ Idem, art. 18.

²² Idem, art. 41. Twee van ds. J. Beijer se studente, t.w. J.S.L. Venter en A.A.J. de Clerq Coetsee, is nie toegelaat nie.

²³ Hand. Sinode 1866, art. 11.

²⁴ Idem, art. 60.

²⁵ Idem, art. 61 en 62.

²⁶ Idem, art. 59.

²⁷ Idem, art. 64.

waargeneem en het derhalwe nie veel inisiatief vir die oprigting van 'n Teol. Skool aan die dag gele nie. Nuwe verwikkelinge het die saak op die sinode van 1869 tot 'n punt gedryf.

Burgersdorp, by wie daar 'n lewendige belangstelling was vir die opleiding, beroep ds. Postma vir die tweede maal op 19 Mei 1866, met die uitdruklike doel dat hy o.a. “ook bij hen de opleiding bezorge volgens het verlangen der Sijnode.”²⁸ Hy aanvaar dit, “van 's Heeren wegen geroepen,”²⁹ veral ook met die oog op die aanstaande opleiding van bedienaars van die Woord. Hy kon dit nou veel makliker aanvaar as in 1864 omdat N.J.R. Swart beskikbaar sou wees vir die gemeentes in die Transvaal. Met sy bevestiging op Burgersdorp beklemtoon hy [375] nogeens dat hy die roeping aanvaar het met o.a. “het oog op de opleiding tot het herder en leeraarsambt,”³⁰ en kerkraad en gemeente het as vooropgestelde doel aanvaar dat 'n groot deel van ds. Postma se tyd vir die opleiding afgesonder sou word.

Die vraag ontstaan dadelik: waarom juis na Burgersdorp vir hierdie bepaalde doel?

Verskillende redes, meen ons, het in Burgersdorp se guns getel:

1. In Burgersdorp was daar meer belangstelling en warmte vir die saak. Sinds 1862 het dit van tyd tot tyd die belangstellende aandag van die kerkraad geniet.

2. Ook in die ander gemeentes³¹ in die K.P. was besondere interesse, veral weens die feit dat hulle nog altyd konsulentsbediening ontvang het. Burgersdorp as moedergemeente was indirek eintlik werktuig en mondstuk van die res van die Kaapprovinsie.

3. Die beroepsbrief op 18 Julie 1864 aan Postma gestuur, lig verder die sluier: “Wij is eerw. van insiens en oordeel dat de opleiding in de kolonie beter als in de republiek kan geschieden, 1ste om de vrijheid en stelheid onder die britsche regering daar de poletiek in de republiek zeer ongestadig is en dat kan niet anders als teleurstelling werken het is tans wel stel er is echter geen staat op te maken.”³² Dit het gesinspeel op die burgertwiste vanaf 1860 – 1864 “waarbij ook onze kerk” volgens Postma “zwaar bedreigd werd”³³ en ook sy eie lewe in gevaar verkeer het.

Dat dit selfs nog in 1866 'n nawerkende invloed op Postma gehad het, ten gunste van Burgersdorp, kan goedskiks aangeneem word.

Tweedens meld dieselfde beroepsbrief dat “de kolonie meer bemiddeld” is. As daar vir die saak geoffer moet word, soos dit nog later sal blyk, was die gemeentes in die K.P., en veral Burgersdorp, meer daartoe in staat.

Op Burgersdorp kon ds. Postma meer aandag gee aan die opleiding. Die eerste student wat op Burgersdorp hom afstudeer, is die vroeëre onderwyser uit Ladismith Natal, Jan Lion Cachet. Op 17 Oktober 1865³⁴ skryf hy aan ds. Postma in Rustenburg en vra of daar geleentheid is “bij u door u” opgelei te word. Sy broer, ds. Frans L. Cachet, het hom dit afgeraai omdat hy graag sou sien dat Jan in die Ned. Geref. [376] Kerk bly waaraan hy behoort het, maar, aldus ds. Frans

²⁸ Kerkraadsnotule, Burgersdorp, 19 Mei 1866, art. 4.

²⁹ D. Postma in Afsheidsrede te Rustenburg, 8 Julie 1866, G.K.A. Pr. briewe en pers. St. D.P. Ong.

³⁰ D. Postma: Intreerede Burgersdorp, 5 Augustus 1866. G.K.A. Pr. briewe en pers. St. D.P. Ong.

³¹ Bewys hiervan is die vergadering te Burgersdorp, 9 September 1864, van verteenwoordigers van Burgersdorp, Middelburg, Colesberg, Philipstown en Aliwal Noord, waar juis die opleiding bespreek is. Vgl. Kerkraadsnotule Burgersdorp, 9 September 1864.

³² G.K.A. Priv. briewe en pers. stukke D. Postma. Ongeord.

³³ Aldus Postma in sy Memoriaal onder jaartal 1864.

³⁴ G.K.A. Pr. briewe en pers. st. D. Postma. Ong.

L. Cachet “het is zijne keuze en hij meent dat dit 's Heeren weg met hem is.”³⁵

Op 12 Mei 1868 laat die Sinodale Kommissie Cachet toe tot die bediening.³⁶ Die besondere voorliefde van sy leermeester Postma vir die ou tale blyk uit die werke waaroor hy geëksamineer is: “*Latijn* uit Caesar de Bello Gallico, Lib. 1, Cap. 1-20.

Cicero de Officiis Lib. 1 Cap. 1-10. Nepos ad aperturam.

Hebreeuwsch: uit Genesis, Cap. 1-20; Ps. XIX en LXXii – Ruth ad aperturam.

Chaldeeuwsch Daniël ii:4-20. Na het examineren in bovengenoemde stukken, werd de examinandus ook onderhouden over de gronden van elk dier talen in het bijzonder.”

Postma het die eerste stene gelê in die teologiese grondslag van ’n man wat later ’n besondere plek sou inneem, nie net in die Geref. Kerk in Suid-Afrika nie, maar ook in die ontwikkelingsgeskiedenis van die Afrikaanse Taal en Letterkunde.

Ons kan hier net meld dat saam met die drie studente, P.J.J. Viljoen, A.A.J. de Clercq Coetzee en M.P.A. Coetsee, deur die Sinode 1869 toegelaat tot die bediening, Postma dus voor die oprigting van die Teol. Skool 1869 vyf predikante aan die Kerk gelewer het. Onder uiters moeilike omstandighede het hy volhard, al is die leed van spot en smaad hom ook in hierdie verband nie gespaar nie. Verkleinerend berig die korrespondent “Veritas” in 1865 van die oprigting van ’n Seminarie deur Postma vir die opleiding van leraars, en sarkasties spottend voeg hy daarby dat Postma met sy seminarie “reeds een stuk of vier klaar voor den kansel”³⁷ het.

So het hy in die eerste jare in die behoefte aan bediening voorsien. Al was dit op ’n beskeie, en in menig opsig eenvoudige wyse, het dit tog die nood gelenig en is die kerk, deur Postma, in soverre die Here die mens as instrument daartoe gebruik, met hierdie hulpdiens op sy eerste wankele skrede voortgehelp.

Burgersdorp en die Algemene Vergadering van die K.P., met Postma aan die spits, het die inisiatief geneem in die bereiking van die groot ideaal, die oprigting van ’n Teologiese Skool. Kragtige maatreëls wat hulle vooraf getref het, het die weg vir die Sinode van 1869 daartoe makliker gemaak.

[377] Op die derde Algemene Vergadering van die Kaapprovinsie, 11 November 1867, te Colesberg, dien ds. Postma ’n voorstel in te dien effekte dat twee leraars “geheel voor dat werk worden afgezonderd uit aanmerking van het gewigt en het belangrijke van dat groote werk.”³⁸ Die vergadering wysig die voorstel soos volg en aanvaar dit: “Deze vergadering besluit de e.k. Sijnode voor te dragen of er niet twee leeraren zouden vereenigd kunnen worden op eene plaats door de Sijnode verkoren voor de opleiding tevens bezorgende de dienst der gemeente waar zij wonen. Dit zoude naar de tegenwoordige krachten al eene belangrijke bevordering zijn.”³⁹ Om die goeie saak te bevorder, besluit die vergadering verder⁴⁰ om met die Algemene Vergadering van die O.V.S. en Z.A.R. daarvoor te korrespondeer en van die gemeentes in Kaapland te

³⁵ Aldus F.L. Cachet aan D. Postma, 16 Oktober 1865. G.K.A. Pr. briewe en pers. stukke D. Postma. Ongeord.

³⁶ Vgl. bylaag no. 1 na Hand. Sinode 1869.

³⁷ “Veritas” in “De Zuid-Afrikaan”, Maart 1865, opgeneem in T.S.A. Louts-versameling, Uitknipsels uit S.A. koerante, no. 293.

³⁸ Notule 3e Algemene Vergadering, K.P., 11 November 1867, Colesberg, art. 10.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

verneem wat hulle jaarliks vir die doel kan afsonder.

Ds. Postma en die kerkraad van Burgersdorp laat intussen geen gras onder hulle voete groei nie. Die kerkraad besluit⁴¹ om 'n versoek te rig tot die volgende Sinode dat die Teol. Skool ter uitbreiding van die werk wat reeds daar gedoen word, op Burgersdorp opgerig sal word. Nadat die Algemene Vergadering van 22 Junie 1868 verneem het van die heelhartige samewerking van die Vrystaat en Transvaal,⁴² asook dat in die K.P. reeds 'n bedrag van £298.12.6⁴³ vir die skool geteken was, het ds. Postma nuwe moed geskep en van sy kerkraad toestemming gevra en verkry, om rond te gaan en rentelose aandele van £5 te verkoop vir die oprigting van 'n Teol. Skool. Cachet wat 'n "levendige herinnering" hiervan bewaar het, verklaar: "Overall werd door mijn vader⁴⁴ telkens weer de geheele zaak uitgelegd – het hooge doel aangewezen, en duidelijk gemaakt hoe later deze aandelen weder afbetaald zouden worden. Bij de gemeenten in de Kaap-Kolonie was er in die dagen welvaart, maar ook wat meer zegt liefde en toewijding. Ik herinner mij geen enkel voorbeeld waar het voorstel afgeslagen werd."⁴⁵

Weinig voorbarig, en miskien uit 'n oormaat van selfvertroue dat die Skool tog op Burgersdorp geplaas sal word, maar tog ook 'n bewys van inisiatief, koop die kerkraad⁴⁶ van Burgersdorp reeds in 1868 'n ^[378] tweede pastorie met die oog op die oprigting van 'n Skool, en besluit⁴⁷ op 'n wenk van ds. Postma dat, indien 'n Skool deur die sinode opgerig sou word, alle besittinge in diens van die opleiding as geskenk aan die kerkverband gegee sal word.

Waarlik, die kerkraad van Burgersdorp, onder leiding van ds. Postma, het met besondere inisiatief die voortou geneem. Vir die Sinode van 1869 wat kragtens die versoek van die Algemene Vergadering, K.P., aandag sou moes gee aan die oprigting van 'n Skool, was die weg beslis nou makliker.

3. POSTMA EN DIE OPRIGTING VAN DIE TEOL. SKOOL, 1869:

Die Sinode van 1869 moet besluit oor die uiters belangrike saak, die oprigting van 'n Teol. Skool. Ds. Postma lees eers voor⁴⁸ uit die Sinodale Hand. 1849 en 1854 van die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland, wat betrekking het op die oprigting van die Teol. Skool te Kampen. Hulle moet nog hulle weg voel. Uit 'n klein optelsom blyk dit dat daar jaarliks slegs £411 vir die skool ingesamel is. Die geringe bedrag skrik nie af nie, nee, die Sinode besluit "dat met 's Heeren hulp de Theologische school zal opgerigt worden."⁴⁹ Dit is inderdaad 'n geloofsdaad.

Die Sinode neem ook die voorstel van Burgersdorp met blydschap aan, naamlik:

"1. De school opgerigt worde te Burgersdorp.

2. Dat de Synode slechts uitbreiding geve aan de reeds bestaande inrigting die de kerkeraad zelf onder leiding van hunnen leeraar daargesteld heeft, en dat dan de gemeente Burgersdorp

⁴¹ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 2 April 1868, art. 6.

⁴² Notule Algemene Vergadering, K.P., 22 Junie 1868, Burgersdorp, art. 8.

⁴³ Idem, art. 9.

⁴⁴ Cachet was getroud met ds. Postma se dogter, Zwaantje (Geb. 15 Junie 1852, oorlede 22 Julie 1875).

⁴⁵ J.L. Cachet: Gedenkboek der Geref. Kerk van Zuid-Afrika, pp. 112-113.

⁴⁶ Kerkraadsnotule, Burgersdorp, 1 Oktober 1868, art. 6.

⁴⁷ Idem, 8 April 1869, art. 7.

⁴⁸ Hand. Sinode Potchefstroom, 1869, art. 53.

⁴⁹ Idem, art. 55.

en de andere gemeente der Kaapkolonie een gebouw tot 2de pastorie reeds gekocht, als vrij en onbelemmerd eigendom aan de Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika ten geschenke zullen geven.

3. De gemeente Burgersdorp zal instaan voor pastorie en onderhoud van ééne Leeraar, en voor den tweeden, bijdragen gelijk de andere gemeenten, tevens zal zij het daar aanwezige school ameublement aan de Theologische School present geven.”⁵⁰

Hieruit blyk maar al te duidelik dat Burgersdorp, onder leiding van ds. Postma, ’n besondere deel bygedra het tot die oprigting van die Skool. Die aanneming van punt twee het beteken dat ds. Postma tot eerste dosent aan die Skool benoem is. Hy aanvaar dit, maar tog dit “ontzet” hom, “bij de beseffing van hetgeen daaraan verbonden is en met het oog ^[379] op myselfen.”⁵¹ Postma was uiters beskeie t.o.v. sy eie bekwaamheid. Wel bewus van sy eie gebrekkige opleiding, verklaar hy rondborstig aan die Sinode “dat mijne wetenschappelijke kennis niet toereikend is tot dat gewigtig en veel omvattend werk.”⁵² As hy egter let op die begeerte van die kerk, met soveel liefde en vertroue aan hom geopenbaar, en op die heerlike werk, dan, aldus Postma, “geef ik mij over aan de dienst der Kerk” in die vertroue dat die Sinode ’n hulpkrag sal voorsien waar sy “bekwaamheden kort mogten schieten.” Dit is vir Postma ’n van God gegewe roeping, waarop hy met “eene volkomene overgave mijns harten” net een antwoord ken: “Heere, zie hier ben ik.”

Tot tweede dosent benoem die Sinode J.L. Cachet.⁵³

Wat verdere reëlinge aanbetref, besluit die Sinode⁵⁴ tot die benoeming van ses kuratore, twee deur elke Algemene Vergadering. Wat “de wetenschappen” aanbetref, sou soveel moontlik die patroon gevolg word van die opleiding in Nederland.⁵⁵

Van verreikende gevolge was die besluit⁵⁶ dat die skool so ingerig moes word dat ook onderwysers en andere hulle daar kon bekwaam.

Die opening van die skool het plaasgevind op 29 November 1869 onder die diepe besef van: “dit werk is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen.”⁵⁷

Aan Postma is die volgende opgedra:⁵⁸ gevorderde klasse in Latyn, Grieks, Hebreeus, Galdeus, en verder Logica, Rhetorica, Bijbelserie Geschiedenis, Godgeleerdheid, Pastoraal (waaronder predikkunde en Kategetiek), Geschiedenis en inhoud van Formuliere van Enigheid, Liturgiese Skrifte en Kerkregering. Voorwaar ’n wye veld om te dek en daarby ook nog werk in die gemeente.

Dat Postma belas is met die gevorderde klasse in die ou tale, verbaas ’n mens nie. Hy was

⁵⁰ Idem, art. 57.

⁵¹ Hand. Sinode 1869, art. 61.

⁵² Ibid.

⁵³ Art. 68.

⁵⁴ Art. 76.

⁵⁵ Vgl. Hand. Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk 1851, p. 35.

⁵⁶ Hand. Sinode 1869, art. 77; ons kom in die hoofstuk: “Postma en Chr. Onderwys” hierop terug.

⁵⁷ J. de Ridder: Verslag van de opening der Theologische School, Colesberg, 1869.

⁵⁸ Volgens vergadering van Kuratore net voor die vergadering van 3 Junie 1872. Die eerste blaaie is uit die Notuleboek verwyder.

besonder gesteld daarop “dat de studenten grondig in de talen”⁵⁹ onderrig sou word.

Soms het studente wat nog weinig onderwys ontvang het, hulle aangemeld. In sulke gevalle moes hulle eers ’n voorbereidende onderrig ^[380] ontvang waarin die dosente feitlik “als gewone onderwyzers”⁶⁰ ageer het.

Ds. Postma het maar te goed besef dat die opleiding nog nie beantwoord aan ’n deeglik wetenskaplike standaard nie. Hy het egter nie daarin berus nie. Pogings moes aangewend word tot verbetering. Van daar sy voorstel op die Sinode van 1873 dat, solank die Sinode self nog nie ’n voorbereidende skool kan oprig nie, voornemende studente moet kon vertoon “een certificaat van het tweede klasse examen in de letterkunde en wetenschap bij den Raad van Examinatoren in deze Kolonie, of een even waardig document, waar dan ook verkregen, opdat onze toekomstige leeraren voorsien mogen zijn met de vereischte kundigheden voor dat groote en gewichtige ambt.”⁶¹ Hy verkies dat die Sinode self sodanige voorbereidende inrigting aan die skool sal verbind waarin ook vir ander beroepe studeer kan word. Hoe dit ook al gebeur, een ding het vir Postma vasgestaan, nl. dat die vereiste verhoog moet word. Op sy voorstel word slegs besluit om ’n admissie-eksamen in te stel en om op die volgende Sinode daarop terug te kom. Dit was met die oog op verhoging van die standaard dat Postma twee van sy seuns P. en M. Postma na Grahamstad gestuur het vir verdere studie. As lede van die kerk hieroor ’n opmerking maak, antwoord hy dat hy dit doen “met het oog op de toekomst der Kerk dat we onze eigene academische mannen krijgen, die weder onze zoons die opleiding kunnen geven... Er moet meer gedaan worden tot vorming van een degelijk litterarisch departement. En nog heden ten dage meen ik, moeten we deze stelling vasthouden: hoe beter onze studenten litterarisch ontwikkeld zijn, des te betere theologische studenten zullen ze worden.”⁶²

Diep onder die indruk daarvan dat die wetenskaplike peil verhoog moet word, dien Postma op hierdie Sinode sy bedanking in as dosent: “Evenwel besef ik zelf zeker meer dan iemand uwer hoe wenschelijk het is dat een bekwamer man dan ik mij mocht vervangen.

“Daarom is mijn innigst verlangen en mijn nederig verzoek: Dat de Sijnode zoo spoedig mogelijk omziet naar zulk een man, dien men dan ook, naar den mensch gesproken het volkomenste vertrouwen in opzicht tot rechtzinnigheid en vroomheid kan schenken.

“Ik zal dan met groote blijdschap de plaats voor hem ruimen en mij terugtrekken tot de betrekking van een gewoon bedienaar des Goddelijken woords.”⁶³ Die Sinode het die versoek nie toegestaan nie en gee hom met dankerkentenis “de verzekering van het volmaakte vertrouwen” wat hulle in sy persoon en dienste stel. “Ja, de Sijnode ^[381] verblijdt zich,” so lui die brief verder, “over de vrucht van uw werk, voornamelijk ook in de zaak der opleiding, en bidt U Eerw. verder toe, in dat werk en in het herderlijke werk, Gods besten zegen.

“Hij ondersteune en sterke u, ook bij het klimmen uwer jaren, en stelle u nog tot eenen rijken zegen voor de Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika.”⁶⁴

’n Loflike en hartlike getuigskrif oor Postma se persoon en werk! Die kerk het hom lief, respekteer en vertrou hom, en die vrug van sy werke bevestig dat die vertrouie nie tevergeefs

⁵⁹ Aldus L.J. du Plessis aan D. Postma in ’n brief 15 Junie 1874. G.K.A. Pr. briewe en pers. stukke D. Postma, ongeorden.

⁶⁰ J.L. Cachet, a.w., p. 120.

⁶¹ Hand. Sinode 1873, art. 69.

⁶² J.L. Cachet, a.w., p. 122.

⁶³ Hand. Sinode 1873, art. 72.

⁶⁴ Hand. Sinode 1873, art. 84. Vgl. ook G.K.A. P.V., no. 316.

was nie. Postma aanvaar die beslissing van die Sinode en betuig sy “hartelijken dank voor het votum van vertrouwen en de verklaring harer liefde en hoogachting, gepaard met heilbeden en zegenwensen” in die hoop “dat de genade Gods mij mag in staat stellen uw vertrouwen nimmer te beschamen, noch uwe liefde en achting ondankbaar te beantwoorden.”⁶⁵

Volgens verslag van die Kuratore het alles aan die Skool vir die tydperk 1873 – 1876 normaal verloop. In Augustus 1875 aanvaar ds. Cachet ’n beroep na Philipstown en ontvang hy ontslag as dosent aan die Skool. Twee assistente word benoem: ’n onderwyser, J. de Ridder, en P. Postma B.A.

4. REORGANISASIE 1876:

Diep onder die indruk van die noodsaaklikheid van ’n deeglike wetenskaplike vorming van predikante, maak Postma in De Maandbode⁶⁶ voorbrand met die oog op die aanstaande Sinode 1876. Hy behandel die vraag of uit 1 Kor. 1:17⁶⁷ afgelei moet word dat bedienaars van die Woord geen behoorlike wetenskaplike opleiding moet geniet nie. Hierop antwoord Postma: “Ik wil dan ook vertrouwen, althans hopen, dat onze kerk van harte met ons instemt: dat de bekwaming door Gods Geest buiten opleiding eene groote genade Gods is in buitengewone omstandigheden, maar dat anders eene bekwame opleiding vereischt wordt en de kerk verplicht is daarvoor te zorgen.”⁶⁸ Hy spreek die hoop uit dat die Sinode ernstige aandag hieraan sal gee. ’n Goedingerigte litterariese afdeling beskou hy as noodsaaklik, waar onderwysers kan studeer en “om anderen voor universiteitsgraden voor te bereiden, om daarna voor Doctor of Advocaat te gaan studeeren; en eindelijk die wenschen ^[382] predikant te worden, zoude dan aan die inrichting hunne geheele opleiding kunnen genieten met eenen universiteitsgraad tevens. Hoe wenschelijk moet dit zijn voor de kerk.”⁶⁹ Waarlik, Postma het, besiel met die ideaal vir ’n deeglik wetenskaplike opleiding, profeties, gesigte gesien en drome gedroom. Geen wonder dat die Kuratore die Sinode van 1876 “in overleg met de Docenten” adviseer⁷⁰ om die eksamen te verdeel in ’n litterariese en ’n eindeksamen.

Die Sinode van 1876 sou dan ook die skool drasties reorganiseer.

Eerstens besluit die Sinode om met die oog op algehele reorganisasie ds. Postma, op sy versoek, eervolle ontslag te gee as dosent,⁷¹ en om Burgersdorp te onthef “van de bijzondere betrekking tot de school.”⁷²

Om die opleiding beter te kan behartig, besluit die Sinode⁷³ tot die benoeming van ’n professor Theologicus en ’n professor Litterarum wat dan in voltydse diens van die skool sal staan. Die benoeming van die professor Litterarum dra die Sinode op aan die Kuratore,⁷⁴ terwyl die Sinode self oor gaan tot die benoeming van die prof. Theol. Die Sinode stel ook die

⁶⁵ Hand. Sinode 1873, art. 96.

⁶⁶ De Maandbode, 3e jaargang no. 11, 1 Februarie 1876.

⁶⁷ Dit lui: “Want Christus het my nie gestuur om te doop nie, maar om die Evangelie te verkondig, nie met wysheid van woorde nie, sodat die kruis van Christus nie verydel mag word nie.”

⁶⁸ De Maandbode, 3e jaargang no. 11, 1 Februarie 1876.

⁶⁹ In die hoofstuk: “Postma en Chr. Onderwys” kom ons op hierdie hoogs belangrike uitspraak terug.

⁷⁰ Verslag van Kuratore, bylaag 1 by Sinode 1876.

⁷¹ Hand. Sinode 1876, art. 112 en 115.

⁷² Idem, art. 121.

⁷³ Idem, art. 121 en 122.

⁷⁴ Idem, art. 127.

“leervakke” vas⁷⁵ en wat die voorbereidende studie aanbetref, word op voordrag van ds. Postma besluit dat die studente so onderrig moet word dat hulle, desverkiekend, hulle kan aanbied vir die B.A.-eksamen,⁷⁶ en in aansluiting hierby dat die eksamen verdeel sal word in ’n litterariese en ’n eindeksamen.⁷⁷

’n Uiteers belangrike taak vir hierdie Sinode was die benoeming van ’n eerste professor in die Teologie. Met geslote stembrieffies stel die Sinode die volgende nominasielys op:⁷⁸ D. Postma; S. van Velzen; H. de Cock. Laasgenoemde twee was albei professore aan die Teol. Skool te Kampen. Die Sinode verkies ds. Postma met oorweldigende meerderheid van stemme,⁷⁹ “een bewijs van het groot vertrouwen”⁸⁰ wat die kerk in hom [383] stel. Postma bedank egter vir die “vereerende beroep tot dat zoveelbeduidend ambt.”⁸¹

Postma is dankbaar vir die werk wat hy in die verlede met Gods genade kon verrig, maar vir hierdie hoogs belangrike taak ag hy hom onbekwaam. “Ik schaam mij,” so skryf hy aan die Sinode, “toch te veel over mijne zwakheid en gebreken, dat ik ook nog van mijnen arbeid zoude gewagen.” Diep onder die indruk van sy agterstand in wetenskaplike vorming, ootmoedig eerlik teenoor homself en die saak van die Here, raai hy die Sinode aan: “van my nu af te zien en een ander te beroepen, die met meer bekwaamheden is toegerust.

“Waarlijk, lieve Broeders! ik was en ben maar een noodhulp voor u geweest.”⁸² Bescheidenheid, vrug van ’n diepe godsvrug! Toe die kerk klein en wankelend was, toe kon hy help, “maar nu dunkt mij,” aldus Postma, “is de tijd gekomen dat gij — ontwikkeld in kracht en reeds zoo goed georganiseerd — verplicht zijt de Theologische School nu ook zoo in te richten en van zoodanige professoren te voorzien als de tijd vereischt... Dan, het vertrouwen, dat gij mij verstaat en met mij wilt medewerken tot eene verbeterde inrichting aan onze Theologische School, doet mij hopen dat gij mijne bedanking zult billijken.” Hy adviseer dan dat een van die ander twee beroep moet word. Postma het waarskynlik sy hart gehad op prof. H. de Cock, ’n vertroude en boesemvriend van hom.

Die Sinode aanvaar ds. Postma se bedanking “met een gevoel van smart,”⁸³ en besluit om geen verdere beroep uit te bring nie en om Postma te versoek om tot die volgende Sinode, nog as predikant van Burgersdorp, as waarnemende professor op te tree. Postma voldoen aan die versoek; hy wil egter geen honorarium daarvoor ontvang nie omdat hy “het werk in liefde wenscht te doen.”⁸⁴ As prof. Litterarum is deur die Kuratore benoem P. Postma B.A.

Met hierdie reorganisasie het vir die Skool ’n nuwe en meer voorspoedige tydperk aangebreek, en uit die afgelegde eksamens, soos vermeld in die Kuratorerapport 1879, blyk

⁷⁵ Idem, art. 134.

⁷⁶ Ibid. Die Universiteit van die Kaap die Goeie Hoop het as eksaminerende inrigting opgetree. Die kandidate van die verskillende opleidingsinrigtings moes hierdie eksamens aflê ter verkryging van hulle grade.

⁷⁷ Hand. Sinode 1876, art. 140.

⁷⁸ Idem, art. 143.

⁷⁹ Idem, art. 146. Postma 39 stemme en die ander twee saam 7.

⁸⁰ Aldus sy beroepsbrief, bylaag 3, Sinode 1876.

⁸¹ Art. 200 en bylaag 6, Sinode 1876.

⁸² Bedankingsbrief, bylaag 6, Sinode 1876. Vgl. ook G.K.A.P.V. no. 319.

⁸³ Hand. Sinode 1876, art. 200.

⁸⁴ Idem, art. 230.

“duidelijk de goede werking van de nieuwe organisatie der school.”⁸⁵ Postma se strewe na ’n meer doeltreffende en wetenskaplike opleiding, was nie tevergeefs nie.

[384]

5. DS. POSTMA WORD PROFESSOR THEOLOGICUS:

Volgens besluit van die Sinode 1876⁸⁶ moes die Sinode van 1879 terugkom op die benoeming van ’n Professor Theologicus.

Uit ’n nominasielys word weer ’n drietal gestel, t.w. di. L.J. du Plessis, D. Postma, en prof. H. de Cock van Kampen. Weer verkies die Sinode ds. Postma met ’n groot meerderheid.⁸⁷ Die brief namens die Sinode aan Postma gerig weerspieël baie duidelik wat in die hart van die kerk omgegaan het: “Het is onze hoop en bede, dat het Gode genadiglijk mocht behagen uw hart te neigen tot de aanneming van dit beroep.

Het verheugt ons U Eerw. de verzekering te kunnen geven, dat het duidelijk is gebleken, dat gij het volste vertrouwen der geheele Geref. Kerk wegdraagt, welke verzekering bevestigd is geworden door de daadzaak, dat gij nu voor de tweede maal tot die gewichtvolle betrekking met overgrootte meerderheid van stemmen beroepen zijt. Wij hebben redenen om te gelooven, dat de goede Voorzienigheid die roeping alzoo heeft bestuurd. Daarom nemen wij de vrijmoedigheid U Eerw. vriendelijk te verzoeken dit beroep als zoodanig in ernstige overweging te nemen. De Heere, die U Eerw. gedurende een tijdperk van twintig jaren met vrucht in de kerk, van welke gij de stichter zijt, heeft doen arbeiden, geve u zijne genade en neige uw hart tot de aanneming van dit beroep!”⁸⁸

Of daar, na hierdie dringende beroep op Postma, vir hom nog ’n alternatief kon bestaan, is te betwyfel.

Hy het wel weer enige bedenkinge geopper waarvan die “gewichtigste” was, soos hyself verklaar: “Wat ik aan de opleiding immer deed, dat deed ik als noodhulp, maar — in waarheid gesproken — *professorale* (kursivering in die oorspronklike) bekwaamheden heb ik niet.”⁸⁹ Verder het dit hom swaar geval om “de bediening van het Evangelie in de gemeente zelve” prys te gee en het hy ook swarigheid gesien om met die aangebode traktement uit te kom vanweë sy “groot huisgezin.”

Na ’n “welwillend antwoord”⁹⁰ van die Sinode het hy tereg in hierdie roepstem “de herhaalde dringende roeping der kerk”⁹¹ beluister wat hy “in gehoorzaamheid aan de voorzienigheid Gods opgevolgd”⁹² het.

Op 22 Mei 1879 bevestig die voorsitter van die Kuratore,^[385] ds. L.J. du Plessis, ds. Postma in sy amp as professor. ’n Evenement! “eene zaak, die eene eerste plaats in de geschiedenis

⁸⁵ Rapport Kuratore aan Sin. 1879, Burgersdorp, Hand. Sinode 1879, bylaag A.

⁸⁶ Hand. Sinode 1879, art. 209.

⁸⁷ Idem, art. 36. Postma het 41 stemme gehad en die ander twee saam 8.

⁸⁸ Hand. Sinode 1879, bylaag C.

⁸⁹ Hand. Sinode 1879, bylaag H, p. 78.

⁹⁰ Idem, bylaag I, p. 79.

⁹¹ Verslag afskeid ds. Postma as leraar van Burgersdorp. De Maandbode, 1 April 1880, 8e jaargang, no. 1.

⁹² Hand. Sinode 1879, bylaag I, p. 79.

onzer kerk waardig is!”⁹³ Vir Postma wat nog altyd diep onder die indruk was van sy agterstand weens gebrek aan ’n deeglik wetenskaplike opleiding, moet dit ’n riem onder die hart gewees het om van ds. du Plessis te verneem: “dat gij de tweede maal tot professor in de Theologie zijt beroepen, is zeker het krachtigste bewijs van het volkomen vertrouwen der geheele kerk in uw persoon. En ik aarzel niet bij dezen het vertrouwen uit te spreken, dat gij, met Gods hulp, de Kerk niet beschamen zult.”

Die bevestiging van Dirk Postma as Professor Theologicus was inderdaad die vervulling van “de begeerte”⁹⁴ wat lank geleef het in die hart van die Geref. Kerk.

Onder leiding van prof. Postma, met die toegewyde hulp en steun van sy seun, prof P. Postma tot Maart 1880, en van sy seun prof. M. Postma M.A. tot November 1889, en daarna van sy seun prof. S. Postma B.A., tot sy oorlyde, was daar gestadige groei en vooruitgang in die werksaamhede van die Skool.

Die Kuratore-rapport van 1885 ⁹⁵ meld: “het werk der professoren is ook steeds met veel zegen bekroond geworden, gelijk blijkt dat twee met goed gevolg hun proponentes examen hebben afgelegd: Een het intermediaire B.A. en twee het Matriculatie. Op dit oogenblik zijn er nog tien studenten, die zich gemakkelijk in vier klassen laten verdeelen.

1. B.A. Klasse, 1 student.
2. Litterarische klasse, 1 student.
3. Matriculatie klasse, 3 studenten.
4. Vierde klasse, 5 studenten.”

As ons dit vergelyk met die beginjare, is dit duidelik dat die voorbereidende studie nie net deeglike aandag geniet het nie, maar ook van ’n hoër standaard was. Die seënryke vrug hiervan het nie uitgebly nie. Op die Sinode van 1888 kan die Kuratore vir die eerste keer rapporteer dat een van die studente die B.A.-graad behaal het, as no. 1 student op die lys, twee die matrikulasie-eksamen en een die Litterariese eksamen afgelê het, terwyl die Prof. Litt. ook met goeie gevolg in die proponentseksamen geslaag het.

Die eerste geringe vrugte, na jare van intensiewe arbeid, stryd en volharding, is gepluk.

[386]

6. POSTMA AS PROFESSOR:

By beantwoording van die vraag: hoe ’n professor was Postma? moet twee feite altyd in gedagte gehou word t.w.:

- (a) Postma het self ’n baie gebrekkige opleiding geniet, en
- (b) hy moes as professor die hele terrein van die teologiese wetenskap dek.

Hieruit volg al dadelik ’n paar algemene, eintlik vanselfsprekende, konklusies:

- (a) Postma het, deur selfstudie, en hy was inderdaad student, hom altyd meer bekwaam, en
- (b) hoewel hy deur selfstudie probeer aanvul het, kon hy nooit, en is dit ook bomenslik om te verwag, ’n diepgaande wetenskaplike kennis en insig oor die hele linie bekom.

Dit is baie duidelik, en bo alle twyfel verhewe dat prof. Postma ’n man was van

⁹³ Aldus L.J. du Plessis: Redevoering by geleentheid van bevestiging ds. D. Postma tot Professor Theologicus aan Theol. School Burgersdorp, 1879.

⁹⁴ Aldus in die “Voorwoord” by die uitgawe van die Hand. Sinode 1879.

⁹⁵ Bylaag E, by Hand. Sinode 1885.

buitengewone gawes, van hart en verstand. Een van sy seuns, ds. M. Postma, wat self 'n M.A.-graad behaal het, en wat vanaf 1880-1889 saam met prof. Postma as prof. aan die Skool doseer het, en wat bygevolg geweet het waarvan hy praat, noem Hebreeus sy vader se lieflingsvak waarin hy dit “ver gebring het, en ook in die heilige Godgeleerdheid.”⁹⁶

Dat Postma 'n besondere voorliefde vir Hebreeus gehad het, kan 'n mens verstaan. Sy leermeester, T.F. de Haan, een van die eerste vier professore van Kampen, was “een geleerd”⁹⁷ man. Sy vak was Hebreeus, en dit word van hom vertel dat hy “zo maar de vormen van een Hebreeus woord kon noemen en ook wist, waar en hoe dikwijls het in de Schrift voorkwam.”⁹⁸ Hy het ook die kuns verstaan, aldus dieselfde skrywer, om op 'n eenvoudige manier onderrig te gee, selfs aan die mins begaafde. De Haan het die fondamentstene gelê vir die latere Postma, professor in Hebreeus. Dit was egter nie net Hebreeus nie. Siries en Arabies was vir hom nie vreemd nie. Aramees (Chaldeeus) het hy aan die Skool doseer. “Latijn schreef hij nog al gemakkelijk, in het Grieksch van het N. Testament was hy geheel te huis,” so getuig een van sy oudstudente,⁹⁹ wat ook jare lank in die kerklike lewe met hom saamgewerk het. Elke dag het hy een of ander stuk uit die Latynse of Griekse^[387] skrywers gelees, of 'n gedeelte uit die Hebreeuse Bybel.¹⁰⁰ Selfs by aandgodsdienis is saam met die Hollandse Bybel dikwels die Hebreeuse en Griekse teks en Latynse vertaling gebruik.¹⁰¹ Wel, as in gedagte gehou word dat sy teologiese opleiding ongeveer 'n jaar geduur het, terwyl hy as “blikslagersknecht” nog met sy daaglikse werk besig was, dan spreek dit boekdele. Begnadig met 'n buitengewone werkkrag en hoë intellek, kon hy met gereelde studie sy kennis verruim en verdiep.

Wat die Dogmatiek aanbetref, het Postma 'n waardevolle geskrif nagelaat: “Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid.”¹⁰² By die opstel daarvan het hy as gids geneem “De kern van Aegidius Francken,” hoewel hy dit selfstandig verwerk het. Dit is 'n weergawe van sy Dogmatiek soos aan die studente doseer, behalwe dat hy moeilike woorde vermy het sodat gemeentes dit ook kon gebruik, waarvoor hy wel “bij monde aan de Studenten vergoedde.”¹⁰³

Postma se “Handleiding” handel oor al die belangrikste punte in die dogmatiek. Volgens die Sokratiese metode, het hy op 'n baie eenvoudige sistematiese en bevatlike wyse kennis van die dogma by die student tuisgebring, eenvoudig maar tog raak en op die punt af, sonder enige onnodige breedsprakigheid. Elke antwoord is toegelig met tekste uit Gods Woord. Postma wou daarmee beklemtoon dat “De Godgeleerdheid” nie maar los in die lug hang nie, maar die uitgekristalliseerde waarheid van Gods Woord is. Postma betoon hom hier as 'n uitnemende kenner van die H. Skrif. Die Gereformeerde godsdienis, so verklaar hy, “komt overeen met Gods Woord, hetwelk het eenige en ware richtsnoer is van den godsdienst.”¹⁰⁴ Aan Gods Woord het hy hom in die eerste plek gebonde geag en tweedens “aan de Gereformeerde Leer”

⁹⁶ M. Postma: Persoonlike herinneringe. Die Kerkblad, 1 Junie 1923, p. 9.

⁹⁷ W. de Graaf: Een monument der Afscheiding. De Geschiedenis van de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Nederland (Kampen, 1955), p. 51.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ L.J. du Plessis in J.L. Cachet: Gedenkboek, p. 217.

¹⁰⁰ Aldus prof. H. de Cock, boesemvriend van Postma, in 'n “In Memoriam”, De Bazuin, 2 Januarie 1891, 39 Jaargang, no. 1.

¹⁰¹ Aldus mev. J.A. du Plessis in “Herinneringe”. Privaat Argief S.P.E., XI/I.

¹⁰² D. Postma: Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid volgens de Kern van Aegidius Francken. (Soloman, Kaapstad, 1875.)

¹⁰³ D. Postma: Mijne Handleiding, Voorbericht, p. iv.

¹⁰⁴ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 37.

wat hy geglo en bely het as in ooreenstemming met Gods Woord. Van sy konfessionele gebondenheid is Postma se hele lewe een groot sprekende getuienis. Ons het ook in 'n ander verband hieroor gehandel.¹⁰⁵ Postma het hierdie liefde vir die gereformeerde waarheid, en gebondenheid daaraan, by sy studente aangekweek. As liefhebber van die gereformeerde waarheid, het hy aanvalle daarop met bekwaamheid afgeslaan. Ons dink in dié verband aan sy talle kort artikels in De Maandbode waarin hy dwaalleringe en wanpraktyke aan die kaak gestel het en op eenvoudige ^[388] maar tog bekwame wyse, uit die Woord van God en uit die konfessie weerlê het.

Een van die weinige voorlesings aan sy studente, wat bewaar gebly het, handel oor “de keus tusschen de openbaringsleer en die der Modernen,”¹⁰⁶ waarin hy weerleggend die dwalinge van die moderne rigting uitgewys het.

Wat eksegetiese aanbetref, het Postma uitgegaan van die grondstelling dat deurgedring moet word tot “de zin der H. Schrift.”¹⁰⁷ Daaronder verstaan hy “wat de Heilige Geest daarin bedoelt.”¹⁰⁸ En om daartoe te kom, moet die Woord van God gelees word, moet dit ondersoek word, moet die goue reël “Schrift met Schrift vergeleken”¹⁰⁹ gehandhaaf word, en grondliggend aan dit alles moet “wij niet nalaten God te bidden om zijne verlichtende genade, Jac. 1:5: indien iemand van u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildeljk geeft en niet verwijt en zij zal hem gegeven worden.”¹¹⁰ Postma se Handleiding, sy preke,¹¹¹ talle beskouinge in de Maandbode, gee genoeg getuienis dat hy wel deeglik deur biddend te eksegetiseer kon deurgedring tot die diepere sin van Gods Woord, en dat hy dit ook aan sy studente kon oordra.

Wat kerkreg aanbetref, hoef dit seker nie vermeld te word dat Postma die Dordtse K.O. aanvaar het as die suiwerste samevatting van die Skrifbeginsels t.o.v. die kerkregering.

In die K.O. het Postma onderskei tussen “het wezenlijke deel derzelve, dat de besturing der gemeente naar Gods Woord bevat”¹¹² en andere sake of gebruike wat “naar de omstandigheden” van land en kerk gereël kan word. Die wesenlike deel, of soos hy dit ook noem, “Goddelijke instellingen” in die K.O. mog nie verander word nie. Die goue leuse moet altyd gehandhaaf word: “Orde zonder dwang, vrijheid zonder losbandigheid.”¹¹³

Dit kan nie betwyfel word nie, dat prof. Postma nie altyd 'n helder insig in die Dordtse K.O. gehad het nie. By meer as een geleentheid het dit geblyk dat hy die sin en dieper liggende betekenis van die fynere puntjies in die K.O. nie deurgedring het nie. Om enkele voorbeelde te noem. Onder voorsitterskap van ds. Postma, sonder dat daar die geringste ^[389] reaksie van sy kant kom, besluit die Sinode van 1873 oor 'n attestaatvorm.¹¹⁴ Dit lui soos volg:

¹⁰⁵ Vgl. hoofstuk VI.

¹⁰⁶ G.K.A. Private briewe en pers. stukke van D. Postma, ongeord.

¹⁰⁷ D. Postma, Mijne Handleiding, p. 38.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 44.

¹¹⁰ Idem, p. 41.

¹¹¹ Ons kom hierop terug in die hoofstuk oor Postma as prediker.

¹¹² D. Postma in kort voorberig tot sy gewysigde K.O. (G.K.A. P.V., no. 203). Vgl. ook “De Maandbode”, 1 Mei 1875, 3e Jaargang, no. 2 en “De Maandbode”, 1 Desember 1879, 7e Jaargang, no. 9.

¹¹³ D. Postma in “De Maandbode”, 1 Desember 1879, 7e Jaargang, no. 9.

¹¹⁴ Hand. Sinode 1876, art. 73.

L.S.

De kerkeraad der Gereformeerde Gemeente te verklaart bij dezen, dat een deugdelijk lidmaat is van de Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, (ek kursiveer) weshalve hij voornoemd lidmaat alzo opdraagt en aanbeveelt aan het kerkelijk en broederlijk opzicht van den kerkeraad der Gereformeerde gemeente te

Namens den kerkeraad voornoemd en vanwege denzelve.

Hiervolgens is jy lidmaat van die Gereformeerde kerkverband wat eintlik 'n loëning is van een van die grondliggende beginsels van die Dordtse K.O. dat jy 'n lidmaat is van die plaaslike kerk.¹¹⁵

Wat nou hiermee saamhang, is o.a. 'n advies wat Postma gegee het op die Sinode van 1873¹¹⁶ insake lidmaatskap van 'n student wat op 'n plek studeer. Postma meen dat so 'n student wel tydelik lidmaat word “van de gemeente waar zij studeeren, maar rechtens blijven zij lidmaten van de gemeente en het land, van waar zij uitgegaan zijn tot de studie.” Die Dordtse K.O. ken geen sodanige dubbele lidmaatskap nie. Wat kom in dié advies van Postma ook tereg van die outonomie van die plaaslike kerkraad, een van die grondstene van die Dordtse K.O.? Ons noem 'n laaste voorbeeld: Die Algemene Vergadering van die O.V.S. het die Sinode van 1873¹¹⁷ advies gevra: “Of een leeraar en opzieners, overeenkomstig Gods Woord, een wel bekend en deugdelijk lidmaat onzer Kerk de sacramenten zouden mogen weigeren, wanneer zulks bij geval begeerd wordt, omdat hij juist niet onder de gemeente met zijne woning behoort?”

Ds. Postma antwoord hierop: “wanneer het niet blijkt dat zoodanig lidmaat dit met opzet doet, om zijn eigen kerkeraad of predikant voorbij te gaan, *dan heeft hij het volle recht* (ons kursiveer) de Sacramenten in eene andere gemeente onzer kerk te genieten.”¹¹⁸ 'n Waarskuwing word darem daarby gevoeg: “de leeraren worden evenwel in dezen tot voorzichtigheid vermaand.” Dit is duidelik: Postma beklemtoon die kerkverband ten koste van die outonomie van die plaaslike kerkraad. Dat hyself aangevoel het dat daar iets verkeerd is, blyk uit die waarskuwende toevoeging wat op die advies gevolg het. Hy kon sy fout egter nie duidelik diagnoseer nie, na ons oortuiging weens gebrek aan 'n diepere^[390] insig in die sin van die Dordtse K.O., wat met meer voorbeelde gestaaf kan word.

Dit kan ons tot geen ander konklusie bring as dat Postma se bekwaamheid as professor in Kerkreg geensins bo verdenking gestaan het nie. Soos gesien in hoofstuk twee, het hy by die toelating tot die bediening ook geen eksamen in die kerkreg afgelê nie.

In dié geval moet ons egter daarop wys, geensins ter verskoning van Postma nie, maar wel ter verduideliking, dat in die kerk van die Afskeiding 1834, nie altyd helder gedink is oor die kerkbegrip nie, en gevolglik kon hulle die Kerkorde ook nie altyd suiwer verklaar nie. As mens die Sinodale Handeling van die eerste aantal jare na die Afskeiding 1834 nagaan, kom jy tog onder die indruk dat die kerkverband dikwels beklemtoon is ten koste van die plaaslike kerk. So verklaar die Sinode van 1849, om 'n voorbeeld te noem, dat 'n sekere ds. De Vos “niet beschouwd moet worden tot het ligchaam der Christelijke Afscheiden Gereformeerde Kerk

¹¹⁵ Hierop is die attestasiestelsel gebasseer volgens Dordtse K.O., art. 82.

¹¹⁶ Hand. Sinode 1873, art. 77.

¹¹⁷ Hand. Sinode 1873, art. 155.

¹¹⁸ Ibid.

in Nederland te behooren.”¹¹⁹

Wat die kerkgeskiedenis aanbetref, voel ons oortuig daarvan, dat Postma op grond van wat hy hier en daar daaromtrent geskryf het,¹²⁰ genoegsame kennis gehad het van die verskillende tydvakke en strominge sodat hy dit met vrug aan sy studente kan oordra.

Wat was tenslotte die stempel wat sy persoon op sy studente af gedruk het?

Soos reeds gesien is, was Postma 'n man, deur God versier met buitengewone gawes van verstand en hart, 'n groot gees van wie daar 'n stille krag en invloed uitgegaan het. Wie sou nie onder die indruk kom nie van sy diepe ootmoed, natuurlike nederigheid en stille godsvrug, die verborge krag agter 'n kalme rustige lewenshouding, wat net een roem geken het en dit is: “wat ik ben, dat ben ik door de genade Gods; en zijne genade is in mij niet ledig geweest. En hierin roem ik vrijmoedig, God dankende en prijzende voor zijne groote en veelvuldige genade aan mij onwaardige en zwakke bewezen.”¹²¹ Wie sou nie onder die indruk kom van 'n sterke roepingsbewusheid wat hom gedra het oor oseane en uitgestrekte Afrikaanse vlaktes nie? As God roep, het Postma net een antwoord geken: hier is ek!

Hy onderrig sy studente: om in die leraarsamp te staan, beteken intensiewe werk: “Ja gewis een arbeid waartoe al de vermogens der ziel en krachten des lichaams wel met den besten wil mogen ingespannen worden.”¹²² En wat hy geleer het, dit het hy in lewe en strewe bevestig.^[391] Postma was 'n onvermoeide werker, ja, “werken was zijn lust en bleef zijn lust.”¹²³

Hy leer hulle verder dat die H. Skrif “met alle zorgvuldigheid en eene heilige bedachtzaamheid moeten bestudeerd worden, om den zin des Geestes wil te vatten.”¹²⁴ Maar Postma leer dit nie net nie. Hy beoefen dit: dag na dag intensiewe studie! Daarvan getuig die skat van kennis wat hy met so weinig opleiding versamel het.

Ons is oortuig daarvan dat daar vanweë hierdie sterk eienskappe wat sy persoon versier het, 'n stille, onberekenbare invloed op sy studente uitgegaan het, wat naas die mededeling van kennis veel bygedra het tot hulle vorming.

7. SAMEVATTENDE WAARDERING:

Dit is 29 November 1889! In Burgersdorp word daar fees gevier, 'n gedagtenisfees aan die twintigjarige bestaan van die Teologiese Skool.

In die huis van prof. Postma is die Kuratore, predikante en studente byeen, “en het was oud en jong dien avond op het aangezicht te lezen dat men feest vierde.”¹²⁵ En so lui die verslag oor hierdie fees dan verder: “het moest zeker aandoenlijk geweest zijn voor den grijzen stichter der Kerk, die met de school veel heeft doorleefd, zich omringd te zien door mannen in de kracht hunner jaren onder zijn leiding bevorderd tot bedienaars des Woords, en door een talrijken kring van het opkomend geslacht die thans word opgeleid.”

In die 20 jaar wat verby is, is “veel doorleefd.” Dit was jare van stryd en moeite. Die begin

¹¹⁹ Acta Sinode C.A.G.K., 1849, p. 52.

¹²⁰ Vgl. De Stem, 1 Julie 1853, 3e Jaargang, no. 109.

¹²¹ G.K.A. D. Postma: Gedagtenisrede 25-jarige ampsbediening, 2 Julie 1865.

¹²² D. Postma: Het eerlijk staan naar het Leeraarsambt. (Lesing aan studente, 23 November 1877.) G.K.A. Pr. briewe en pers. stukke van D. Postma. ongeord.

¹²³ M.P.A. Coetzee (jr.) by sy begrafnis. Vgl. D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 326.

¹²⁴ Idem, voetnoot 122.

¹²⁵ Verslag van verrigtinge. Vgl. De Maandbode, 1 Januarie 1890, 17e Jaargang, no. 10.

was heel beskeie: deeltydse dosente, in buitegeboue in die agterplaas van die pastorie. Maar die jare van stryd was tegelyk ook jare van “uitredding en verlossing.”¹²⁶ Daar was vooruitgang en daar was groei. Die doel om “beter onderwijs te verskaffen, een in hooger wetenschappelijke ontwikkeling te verkrijgen”¹²⁷ is nooit uit die oog verloor nie. Op die fees by hom aan huis het die gryse prof. Postma dan ook teruggekyk. Hy vertel van die ou dae en i.v.m. die reorganisasie van 1876 kon hy triomfantelik verklaar: “De Kerk heeft toen ^[392] de beschuldiging geloogenstraf, die men haar dikweijls voor het hoofd wierp, dat zij een bekrompen begrip had van de opleiding.”¹²⁸

En die verslaggewer van “De Maandbode” was reg, toe hy op die fees van 1889, in die hart van die gryse prof. ’n aandoenlikheid veronderstel het, as hy hom omring sien van ’n aantal jong kragte “onder zijne leiding bevorderd tot bedienaars des Woords.”¹²⁹ Postma se arbeid aan die stigting van die skool, sy stryd en sy offers was nie tevergeefs nie. Sinds hy begin het met die opleiding in 1865, het nie minder as 20 bedienaars van die Woord onder sy leiding hulle studie voltooi nie. Onder hulle was daar manne wat nie net hulle plek met eer ingeneem het in die kerklike lewe nie, maar wat ook in die volkslewe in blywende nagedagtenis sal voortleef. Ons dink aan die onvergeetlike professor, taal- en kultuur -stryer, Jan Lion Cachet. Ons dink o.a. aan di. W.J. Snyman, M. Postma, P. Postma, S. Postma, L.J. du Plessis, L.P. Vorster; Postma se arbeid is deur die Here ryklik geseën. Tereg het Cachet verlede en hede in die volgende saamgevat: “Ik zeide niet te veel als ik opmerkte dat wij dit werk bevend hebben aanvaard, maar ik zeg zeker nu niet te veel als ik er bij voeg, dat onze verwachting verre is overtroffen. Er was zegen op den arbeid, en als gij nu in den avond des levens het werk van den dag beschouwt, als gij om u tal van kweekelingen ziet arbeiden dan is de dankzegging op uwe lippen en in uw hart.”¹³⁰

Oor sy eie bekwaamhede was hy heel beskeie, maar God wat roep, het hom ook bekwaam tot hierdie hoë en heerlike taak in diens van sy kerk op aarde, wat hy tot aan die einde van sy lewe getrou volbring het.

Prof. H. de Cock van Kampen het in sy “In Memoriam” ’n treffende woord as nagedagtenis gespreek wat veral ook van toepassing is op Postma, die professor: “Noemde mijn vriend zich ‘een noodhulp,’¹³¹ toch mag van hem worden getuigd, dat de gemeente des Heeren in zulk een noodhulp eene grotere gave van den Heere ontving, dan in vele anderen die misschien op grotere geleerdheid en schitterender gaven kunnen roemen, maar wier onbepaalde toewijding aan den Heere en ijver en volharding in den arbeid met de zijne niet is te vergelijken. Wat aan zijne opleiding moge ontbroken hebben, is door zijn ongeëvenaarden vlijt meer dan vergoed.”¹³²

Dirk Postma, uit die eenvoudige arbeidersgesin van Dokkum, het dit met die Here se onmisbare hulp en seën gebring tot professor in die ^[393] Teologie, tot ’n hoogs begenadigde en geseënde werktuig in sy kerk op aarde.

¹²⁶ J.L. Cachet: Feesrede, 30 November 1889, by geleentheid van 20-jarige bestaan van die Teol. Skool. (Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p.

¹²⁷ Idem, p. 296.

¹²⁸ De Maandbode, 1 Januarie 1890, 17e jaargang, no. 10.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ J.L. Cachet: Feesrede (Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 300).

¹³¹ ’n Verwysing na prof. Postma se woorde in die brief waarin hy bedank het as prof. na die benoeming deur die Sinode 1876. Vgl. Hand. Sinode 1876, bylaag 6.

¹³² De Bazuin, 2 Januarie 1891.

Die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika word tereg genoem “het grote monument dat altijd *de herinnering aan hem levendig* zal houden.”¹³³

¹³³ M.P.A. Coetsee (jr.) in rede by begrafnis van prof. Postma (Gepubliseer in D. Postma, a.w., p. 327.)

Hoofstuk XIII; POSTMA EN DIE SENDING

1. POSTMA DIE ROEPINGSBEWUSTE IDEALIS:

Postma was diep onder die indruk van die hoë roeping van die kerk t.o.v. die verkondiging van die Evangelie aan alle volkere.

In Nederland het hy hom reeds besonder beywer vir sending onder die Jode. Uit tal van briewe¹ is dit duidelik dat hy gedurig in korrespondensie was oor hierdie saak, en dat hy ook daadwerklik iets gedoen het om die Evangelie by die Jode tuis te bring. Dit verbaas 'n mens nie dat Brodie, Secretaris van: "Het Nederl. Vereeniging tot medewerking aan de uitbreiding van het Christendom onder de Joden", ds. Postma na aanleiding van sy vele bewyse insake sy "verlangen naar het heil van Israël", uitnooi² om by die jaarlikse byeenkoms van genoemde vereniging in 1854 te Amsterdam, die preekbeurt waar te neem nie.

Soos ons reeds gesien het,³ het die Chr. Afg. Geref. Kerk met die afvaardiging van ds. Postma na Suid-Afrika as newedoel beoog die verkondiging van die Evangelie aan die heidendom. Hy was diep onder die indruk van die groot verantwoordelikheid wat op hom gerus het. Die duidelikste bewys hiervoor is sy afskeidsrede te Kampen⁴ waar hy hom, met Gen. 22:18 as teks in besonder bepaal het by "de Zending van het Evangelie onder alle volken."

Bewus dan van die roeping van die kerk van die Here om die Evangelie uit te dra, en diep onder die indruk van sy besondere taak kragtens sy afvaardiging, nader Postma die kus van Afrika, "dat werelddeel, dat over 't geheel nog gelegen is in de duisternis der schaduw des doods."⁵

Op 8 Julie 1858 wag die "Estafette" in Simonsbaai op die loods, wat dit die hawe moet binnelei. Die boot met loods en vyf kleurlinge kom die skip tegemoet. Postma sien hulle. Dit maak op hom 'n diepe indruk: "Ons hart is verheugd en springt op van vreugde."⁶ Die ^[395]kleurlinge is vir Postma as 't ware verteenwoordigers van die heidendom van Afrika en as hy hulle nou vir die eerste keer sien, sien hy hulle in die lig van die heerlike belofte "in uw zaad zullen alle volken der aarde gezegend worden."⁷ Postma kom diep onder die indruk van die heerlike waarheid dat ook die heiden van Afrika deel kan hê aan die Evangelie van Jesus Christus, en daarom dat hulle "zwartachtige kleuren" hom nie afstoot nie maar dat hy selfs aangetrokke voel tot hulle "met het oog op de belofte Gods."⁸ Hoe meer hy met die gekleurde kennis maak in Kaapstad, hoe meer bring dit Postma onder die indruk van 'n toekomsstaak. 'n Naturel wat by hom iets kom bedel, gee hy 'n geldstukkie "met de zucht, och dat ik ook

¹ G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke van ds. Postma, ongeord.

² Brief 6 Maart 1854, Brodie aan D. Postma. G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke D. Postma, ongeord.

³ Vgl. hoofstuk "Afvaardiging na Suid-Afrika."

⁴ Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, pp. 33-34.

⁵ So lui dit in bekendmaking van die Sijn. Com. van die C.A.G.K. aan die gemeentes in Nederland insake afvaardiging van ds. Postma. Vgl. *De Stem*, 18 Maart 1858, 8e Jaargang, no. 11.

⁶ *Reisjournaal*, 8 Julie 1858.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

mettertijd hun de geestelike gave mag uitreiken.”⁹

Kragtens die ongeskrewe doeleindes van sy afvaardiging, maar waardeur hy hom in S.A. tog laat lei het, het Postma in Kaapstad veel belangstelling getoon in die bestaande sendingaksies en -terreine. Hy het dikwels sendinggemeentes besoek asook dienste daar waargeneem. Vir Postma was dit altyd ’n louter, geheiligde genot. By sy eerste besoek aan so ’n sendinggemeente kom hy diep onder die indruk van “hoe één geloof ons één maakt in Christus onzen Heer, ons Hoofd en Koning.”¹⁰

In die omgewing van Stellenbosch het hy ’n sendingskool besoek. Hy kom diep onder die indruk van die werk wat daar gedoen word: “waarlijk, ik genoot, aanbad, loofde en dankte.”¹¹ Hy sluit, op versoek, die dag se werk af met ’n kort diens. Dit is vir hom “een heerlijke dag, als ik nog zelden in mijn leven gesmaakt heb.” Dit het hom selfs ’n voorsmaak gegee van die hemelse heerlijkheid “als wij met de uitverkorenen uit alle landen het lied des Lams grondig zullen verstaan, en zuiver zullen zingen voor den troon Gods.”¹²

Tydens sy verblyf in Natal het ds. Postma, net soos in Kaapstad, verskillende sendingterreine besoek en voor sendinggemeentes met die bediening van die Woord opgetree.¹³

In Transvaal aangekom het hy besoek gebring aan die kafferkaptein, Magato, naby Rustenburg, en ook hier is sy hoop en verwagting dat die Here hulle nog bereid sal maak vir die gawe van die Evangelie.¹⁴

Postma bereik dus die land van sy bestemming, die terrein van sy arbeid, met ’n idealisme wat, t.o.v. sy sendingtaak, hoë vlugte geneem het.^[396] Ons kan sy idealisme nie beter vertolk nie, as wat hyself daaraan uiting gegee het toe die anker in Port Natal sak: “Ik gevoel mijne liefde branden voor de uitbreiding van uw koninkrijk, terwijl ik het land van Cham's nakomelingen¹⁵ en van onze stamverwanten aanschouw. O maak mij tot een zegen voor hen.”¹⁶

2. AGTERGROND VAN SKERPE TEËSTAND EN EERSTE OPTREDE:

i. Genootskaplike Sending:

Dit is eintlik vanselfsprekend dat deur die stigting van die Geref. Kerk, 11 Febr. 1859, en as gevolg van wat onmiddellik daaraan voorafgegaan en daarop gevolg het, Postma se aandag so in beslag geneem is, dat hy nie nog intensiewe aandag aan die sending kon gee nie. Nietemin het dit tog nie uit sy belangstellingsveld verdwyn nie, ten spyte van al die pligte wat op hom gerus het t.o.v. bediening in die Transvaal en die O.V.S., wat eintlik te veel was vir vlees en bloed. Dat Postma sy standpunt t.o.v. die sending nie onder ’n maatemmer verberg het nie, blyk uit ’n berig wat slegs twee maande na die ontstaan van die Geref. Kerk in Februarie 1859 in “De Zuid-Afrikaan” verskyn het. “Correspondent” meld daarin: “De eerwaarde Postma is een

⁹ Reisjournaal, 13 Julie 1858.

¹⁰ Verslag aan Sijn. Com. d.d. 10 Julie 1858. Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der. Geref. Kerk, p. 57.

¹¹ Idem, d.d. 26 Julie 1858, Gepubl. D. Postma, a.w., p. 66.

¹² Idem, p. 67.

¹³ Reisjournaal, 22 Augustus 1858, 14 Sept. 1858, 26 September 1858.

¹⁴ Idem, 17 November 1858.

¹⁵ Postma was die standpunt toegedaan dat die inboorlinge van Afrika nageslag is van Cham.

¹⁶ Reisjournaal, 19 Augustus 1858.

vriend van het zendelingswerk onder de heidenen, *ja een sterke voorstander daarvan.*”¹⁷

Uit sy eerste verslag na Februarie 1859 aan die “Sijnodale Commissie” van die C.A.G.K.¹⁸ blyk dit ook baie duidelik dat hy hom in die tussentyd wel met die sendingsaak besig gehou het. Postma was egter op ’n heel ander manier daarmee besig as wat hy dit in die tyd van hoë idealisme vir hom voorgestel het; want die meeste van sy volgelinge wou van “geen zendelingswerk weten.”¹⁹ Dit bring ons by die felle teëstand teen die sending waarteen Postma hom as teen ’n muur vasgeloop het.

In sy rapport aan die Sijn. Com. op 8 Junie 1859²⁰ val hy somaar met die deur in die huis: “Volgens hetgeen ik vroeger soms las, zelf nu heb gehoord en gezien, wil ik wel gelooven, dat er wel eens overdreven en op ongepaste wijze door zendelingen is gearbeid onder de gekleurde natiën.” Dit is vir hom die inleiding, die agtergrond waarteen^[397] die felle teëstand van sommige lidmate teen die sending, gesien moet word.

Wie en wat was die “zendelingen” wat gearbei het onder “de gekleurde natiën”?²¹

Die Aufklärung met die daarmee gepaard gaande rasionalisme en sy verlamme uitwerking op die kerk van die 18e eeu het ook tot gevolg gehad dat weinig van die sendinggroeping tereggekome het. In die 19e eeu sou daar weer lewe kom, maar nie altyd gebore uit gehoorsaamheid aan die bevel van Christus nie, maar wel uit humaniteits-oorweginge, wat, besiel met die idees van die Franse Rewolusie van vryheid, gelykheid en broederskap, begin dweep het met die mens en sy regte. Hiertoë het die leerstellinge van Rousseau nie weinig bygedra nie. Volgens hom kom die onskuldige natuurkind onskuldig, onbedorwe, sonder sonde in die wêreld; eers wanneer hy in kontak kom met die beskawing en kultuur, raak hy besoedel en ontaard hy.

Rousseau, die woordvoerder van sy tyd, het na die koue rasionalisme van die 18e eeu, ’n luisterende oor in Wes-Europa gevind vir sy sieklike sentimentaliteit, “’n Sentimentele simpatie vir die primitiewe mens”²² het ontwikkel. Dié is dan so onskuldig, eintlik potensiële slagoffers van die beskawing, wat alle aandag, beskerming, liefde en vriendskap verdien. By Rousseau lê die wortels van die filantropie wat in Suid-Afrika so ’n droewige uitwerking sou hê.

Van Rousseau is geleer om te dweep “met den natuurmensch, met Boschjesman en Hottentot; in naam der natuur ging men niet alleen de nijverheid, maar ook den landbouw verachten, want deze was immers de oorsprong van eigendom en ongelijkheid geweest.”²³

Hierdie dwepery met die natuurvolke het weer die oog gerig op Afrika, met sy miljoene inboorlinge, en veral weer belangstelling in die sending opgewek.

Die kerk, nog slapende die slaap van die 18e eeu, het ook sy sendinggroeping versaak, en dit het tot gevolg gehad die opkoms van verskillende sendinggenootskappe gedurende die 18e en

¹⁷ De Zuid-Afrikaan, 7 April 1859.

¹⁸ Verslag Sijn. Com. D. Postma, a.w., pp. 174-176. (T.S.A. R 4079/60).

¹⁹ D. Postma, a.w., p. 174.

²⁰ Dieselfde as voetnoot 18.

²¹ P.J.S. de Klerk het in sy “Kerk en Sending in Suid-Afrika”, pp. 68-94 ’n insiggewende en goed gedokumenteë hoofstuk geskryf oor die “Genootskaplike sending.” Skrywer hiervan maak in die volgende paar paragrawe vir feite-materiaal met erkentlikheid hiervan gebruik.

²² P.J.S. de Klerk: Kerk en Sending in Suid-Afrika. (Amsterdam, 1923), p. 70.

²³ H. Bavinck: Verzamelde opstellen. (Kampen, 1921), p. 159. Aangehaal deur P.J.S. de Klerk, a.w., p. 71.

begin van die 19e eeu. Hierdie sendinggenootskappe sou 'n belangrike rol speel in die geskiedenis van Suid-Afrika. Wat die kerke nie gedoen het nie, sou die uitlandse genootskappe nou onderneem. Die belangrikste van die genootskappe, wat in Suid-Afrika seker ook die blywendste naklank gehad het, ^[398] was die van die Moraviese broeders en die Londense Sendinggenootskap.

Die Moraviese broeders ²⁴ of Herrnhutters het reeds in die 18e eeu sending werk onder die Hottentotte gedoen en veel bygedra tot die latere antipatie teen die sending. Schmidt, die sendeling, het hom gevestig te Baviaanskloof, tans Genadendal. Eerstens was hy onregsinnig in die leer, maar tweedens was hy ook geen geordende predikant nie, terwyl hy tog die doop bedien het tot groot misnoeë van die predikante aan die Kaap. Die misnoeë is verder verskerp deurdat die Hottentotkinders onderwys ontvang het, waarvan die koloniste se kinders verstoke was, en deurdat Genadendal onder die skyn van die bediening van die Evangelie, 'n skuilplek geword het vir veediewe en kwaaddoeners. Van meer blywende invloed was egter die werk van die Londense Sendinggenootskap.

Die leidende figure hiervan in Suid-Afrika dr. Van der Kemp en dr. Philip, was onsuiver in die leer en in 'n groot mate dissipels van Rousseau. Op grond van hul sieklik filantropiese standpunt t.o.v. die naturel, die onskuldige natuurkind, het hulle, onder die dekmantel van godsdiens, party gekies vir die naturelle teenoor die Boere. Die verhaal van die sendingstasie Bethelsdorp bv. is in die geskiedenis van ons land 'n heel bekende. "Laziness and idleness and consequently dirt and filth grow there in perfection."²⁵ Daar kon elke Hottentot wat 'n grief gehad het, vryheid gaan geniet, brood des luiheids gaan eet, en 'n luisterende oor vind vir sy griewe.

Die lang lys griewe is na Londen gestuur wat deur middel van die Swarte Ommegang van 1812 'n geregtelike ondersoek laat instel het, wat bewys het dat 'n groot deel van die lang lys misdade waarvan die Boere beskuldig is, bloot verdigsels was. Stuart verklaar hieromtrent: "Het is klaarblyklik dat zulke aanklagten, waarna omstreeks een honderdtal der achtenswaardigste familiën op de grenzen waren betrokken, en meer dan 1000 getuigen opgeroepen en gehoord, en in verscheidene waarvan de aangeklaagde partij tot eenige boete en gevangenisstraf werd veroordeeld, en daarenboven zware gerechtskosten te betalen had, dat al deze daadzaken een bitter gevoel van vijandschap tegen... de zendelingen verwekten."²⁶ Dit het die Boere, veral op die oosgrens, vervul met wrewel en bitterheid teen die sendelinge, maar wat erger is, dit het by hulle verset uitgelok teen die sending as sodanig. Die regering het onder die skyn dat hulle die reg van die inboorlinge beskerm, die reg van die blanke vertrap.

Maatskaplik het die sendelinge volkome gelykstelling en uitwissing ^[399] van alle grense beoog. Vandaar dat Van der Kemp met 'n gekleurde getrou het. Dit het by die Boere, met hulle tradisionele beleid van segregasie en geen gelykstelling tussen 'n laag ontwikkelde barbaarse ras en die hoër ontwikkelde blanke, weersin teen al wat sendeling is, opgewek. En nie net op maatskaplike nie, maar ook op politieke gebied het, deur die invloed van dr. Philip, die regering in 1828 ordonnansie no. 50 uitgevaardig waarin aan Hottentotte en vrye Kleurlinge gelyke politieke regte met die blankes gegee is. "The effect was something like giving a child of ten

²⁴ Vir uitvoeriger behandeling hiervan vgl. P.J.S. de Klerk: a.w., pp. 61-67, en A. Moorrees: Die Ned. Ger. Kerk in Suid-Afrika 1652-1873, pp. 362-373.

²⁵ Theal. Records III, p. 74. Aangehaal deur P.J.S. de Klerk, a.w., p. 78.

²⁶ J. Stuart: De Hollandsche Afrikanen en hunne Republiek in Zuid-Afrika., p. 18 (Amsterdam 1854). Aangehaal deur P.J.S. de Klerk, a.w., p. 79.

years of age the rights of a fullgrown man.”²⁷

Ordonnansie 50 is veral gemaak na aanleiding van Philip se boek, “Researches in South Africa”, waarin, soos die hof dit ook bevestig het, die mees lasterlike, kwaadwillige, en leuenagtige dinge van die Boere beweer is, o.a. dat in 1774 ’n bevel uitgevaardig is ten effekte dat die hele Boesman-bevolking uitgemoor moet word, waarvoor dan ook drie kommando’s uitgestuur is. Toe hy dit later uit die dokumente moes bewys, was hy nie hiertoe in staat nie.²⁸ Die werk van die Londense Sendinggenootskap het tot gevolg gehad dat nog meer publikasies die lig gesien het, wat die saak opgeneem het van die arme onderdrukte inboorlinge teen die Boere, die barbare.²⁹ Daarby het ook nog gekom dat die Boere, op grond van die bemoeiinge van die sendelinge met die politiek, hulle beskou het as handlangers van die Engelse Koloniale politiek. Na hulle beskouing het dit vir die sendelinge nie altyd gegaan om die uitbreiding van die koninkryk van Jesus Christus nie. Dit is in hierdie verband ook nie ’n onbekende feit nie, dat sommige van die sendelinge hulle met koop- en ruilhandel besig gehou het, selfs met handel in gewere en ammunisie.³⁰

Dit het by die Boere verset uitgelok, en dit was een van die redes vir die Groot Trek. Piet Retief noem in sy Manifest dan ook die “onregverdige blaam wat daar op ons gelê is deur belanghebbende en oneerlike persone onder die dekmantel van godsdiens.”³¹

Dit was egter nie net die Genootskaplike sending wat die vertroue van menige Boer geskok het nie, maar ook die gelykstellingsbeleid van die Ned. Geref. Kerk.

In die Kaapse Kerk het blank en gekleurd saam in een kerkgebou vergader.³² In die buite-distrikte het al meer stemme teen hierdie gelykstelling tussen blank en gekleurd opgegaan. Die gevolg was dat die Sinode van 1857 aandag hieraan gegee het, en is die volgende besluit: ^[400] “De Sijnode beschouwt het wenschelijk en schriftmatig, dat onze ledematen uit de Heidenen, in onze bestaande gemeenten opgenomen en ingelijfd worden, overal waar zulks geschieden kan; maar waar deze maatregel, ten gevolge van zwakheid van sommigen, de bevordering van de zaak van Christus onder de Heidenen in den weg zoude staan, die gemeente uit de heidenen opgerigt, of nog op te rigten, hare Christelijke voorregten in een afzonderlijk gebouw of gesticht genieten zal.”³³

Uit hierdie besluit is die vereniging van blank en nie-blank in dieselfde gemeente en gebou as wenslik en Bijbels beskou, en is daar slegs ’n toegewing gemaak op grond van die swakheid van sommige.

Dat die Boere teen hierdie agtergrond gesien ’n weersin ontwikkel het teen die sending en sendelinge in Suid-Afrika, is te begryp. Dit was vir hulle nie net in stryd met Gods Woord t.o.v. die “geen dogmatiese belyning”³⁴ nie, maar ook t.o.v. die gelykstellingsbeleid³⁵ en

²⁷ Theol. Progress of South Africa in the Century. (London-Edinburgh, 1902) p. 166.

²⁸ Vgl. hiervoor P.J.S. de Klerk, a.w., p. 82.

²⁹ Idem, p. 83.

³⁰ Idem, p. 87.

³¹ G.S. Preller: Piet Retief. (Nas. Pers, 1930), p. 79.

³² Vgl. S.P. Engelbrecht: Geskiedenis van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika, p. 36. (Uitgawe 1953).

³³ Hand. Sinode 1857, p. 60. (Uitgawe Kaapstad, 1858).

³⁴ P.J.S. de Klerk, a.w., p. 73.

³⁵ Vgl. De Kerkbode, 4 Junie 1859, onder opskrif “Kerknieuws Burgersdorp” vir verset teen die sinodebesluit van 1857.

sendingmetode. Wat die geen dogmatiese belyning en daarmee gepaard gaande onsuiverheid in die leer aanbetref, moet die wortels daarvan o.a. gesoek word in die “revivals” van allerlei gehalte in Europa en Amerika teenoor die koue ortodoksie van die 18e eeu. Die Metodisme van Wesley en Whitefield en die Duitse Piëtisme het die draers geword van ’n nuwe lewe, ook in die sending gedurende die 19e eeu. Maar nou het hierdie “revivals” juis “meesal die leerstellige gemis en meer nadruk gelê op praktiese geloofsdade”³⁶ wat gelei het tot onsuiverheid in die leer en wat by die gereformeerde vaders noodwendig reaksie uitgelok het. Dit is van hierdie Boere en hulle nageslag wat met die Groot Trek, en later as veeboere, die binnelande van Afrika ingetrek het, wat nou behoort het aan die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.

ii. Bevinding in Suid-Afrika:

Teen hierdie agtergrond moet Postma se eerste verslag aan die Sijn. Com. gesien word. Hy rapporteer hieromtrent “dat er wel eens overdreven en op ongepaste wijze door zendelingen is gearbeid onder de gekleurde natiën.”³⁷ Hy wys verder op die optrede van die Engelse regering in die Kaap t.o.v. gelykstelling, en op onreg teenoor die Boere gepleeg, wat geskied het onder invloed van die Engelse sendelinge en hulle genootskap. “Daarom zijn ze vooral bang voor Engelsche Zendelingen.^[401] Tevens meenen zij wel te weten (gelijk wij in Nederland diezelfde gedachte wel eens hadden) dat onder sommiger zending door genootschappen groote handelbelangen schuilen, ja meer dan liefde tot Christus.”³⁸ Verder wys Postma daarop dat die vrug van die genootskappe se sendingwerk nie altyd so seënryk was nie. Veelwywery en sondige gebruike is menigmaal deur die vingers gesien. Ten slotte noem hy ook die feit dat van die sendelinge die inboorlinge in ’n wapenhandel van wapens voorsien het. In ’n brief aan prof. H. de Cock namens die Kerkraad van Reddersburg, wys ds. Postma op dieselfde wantoestande. Van die sendinggenootskappe het hulle “de allerjammerlijkste ervaringen, die ons doen denken aan het woord des Heeren, Matth. 23:15.”³⁹ En dan word hierdie opmerklike verklaring vir bogenoemde daarby gevoeg: “Wij maken een hemelsch breed onderscheid tusschen de “gemeenschap der heiligen” en het *communisme dezer dagen*, (ek kursiveer) dat, naar ons inzien de hoofdrol in vele genootschaps zendelingen speelt, zoo het niet is *het handelbelang*, en het *communisme* de protectie om de natiën daardoor aan te lokken, niet zo zeer om *hen* als om het *hunne*, waarbij dan niet alleen de handel, maar ook en wel vooral die valsche apostelen hun voordeel hebben, om zich en hunne familien rijk te maken. O, men moet *hier* de zaak kenne, om met ons, vooral in ons vroegere tijden, medelijden te krijgen.”

In ’n latere rapport aan die Sijn. Com. verwys Postma ook na die gelykstelling in die Ned. Geref. Kerk. Wat sending aanbetref, “worden de gemeenten ook door hare kerkbesturen overheerscht met de gelykstelling bij de Engelsche wetgeving bepaald.”⁴⁰ Teen hierdie agtergrond dan, so rapporteer Postma, moet die diep gewortelde antipatie van ’n groot deel van die Boere teen die sending gesien word.

Maar dit is nou juis die bedroewende en diep tragiese feit in die sendinggeskiedenis van die Geref. Kerk, dat ’n groot deel van sy lidmate as gevolg van hulle antipatie teen misbruike in die sending, nou ook vyandig gesind geraak het teen die sending as sodanig. Hulle het die kind

³⁶ P.J.S. de Klerk, a.w., p. 69.

³⁷ D. Postma: Verslag Sijn. Com. 8 Junie 1859. Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 175.

³⁸ Ibid.

³⁹ Brief D. Postma en Kerkraad Reddersburg aan prof. H. de Cock, Kampen, 14 Januarie 1860. T.S.A. R 4079/60. G.K.A. P.V. no. 383.

⁴⁰ Verslag Sijn. Com. 28 Februarie 1860. Vgl. ook G.K.A. P.V. no. 405.

saam met die badwater uitgegooi. Hieroor sou Postma nog veel moeilikhede ondervind. Met sy sendingliefde en -ywer het hy teen 'n sterk stroom opgeroei. Hierdie stroom is vir hom doelbewus nog meer bemoeilik, met die aantying dat hy nie na Suid-Afrika gekom het in belang van die blanke nie, maar slegs as sendeling van die “Kaffers”. Hieroor het ons egter reeds gehandel.⁴¹

Postma, met sy heldere insig en sy vermoë om 'n situasie op te som, en bewus van die agterdog wat kwistig rondgesaai is dat hy eintlik slegs ^[402] as sendeling uitgekom het, het dadelik besef dat hy met 'n hoogs ontplofbare en spanningvolle situasie te doen het. Veel vooroordele sou eers uit die weg geruim moes word. Blykens sy mededeling aan die Syn. Com., het hy gemeen dat hulle wel kon besef “hoe zwaar het den opregten zendeling valt met zijnen arbeid te vorderen en met hoeveel wijsheid en beleid ook de predikant dient begaafd te zijn, zal hij het kostelijke uit het snoode trekken. Ook zult gij hieruit kunnen beseffen met hoeveel *voorzichtigheid* ik hier in de waarheid moet wandelen en handelen.”⁴²

Waarlik, God het in hierdie situasie juis hierdie werktuig beskik om die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, wat die sending aanbetref, deur sy eerste krisisjare met besondere wysheid te lei. 'n Maak-en-breek beleid kon funeste gevolge hê. Ons voel daarvan oortuig dat 'n oorhaastige en deurdrywende optrede aan die begin, die vertroue in Postma sou skok en die voortbestaan van die Gereformeerde Kerk daarmee in die gedrang kon kom. Sy kalme, besadigde optrede, sonder om sy standpunt te verswyg, het die gemoedere kalmeer en geleidelik het dit die mense ook oortuig. As daar ooit 'n situasie was waarin Postma se grootheid van gees, helderheid van insig, beheersing onder stryd en spanning, duidelik blyk, dan was dit hier by die aanvanklike hantering van die sendingsaak.

iii. Aanbevelings en eerste sendingaksie:

Wat beleid en metode van optrede in die toekoms aanbetref, adviseer Postma die Chr. Afg. Geref. Kerk soos volg:

1. Die kerk moet bly by sy Bybelse beginsel dat dit nie die taak van genootskappe is om sending te dryf nie, maar dat dit die taak van die kerk is.⁴³

2. Tweedens beklemtoon Postma die uiters belangrike en suiwere beginsel dat 'n missionêre dienaar 'n geordende predikant⁴⁴ moet wees. Sy status moet wees die van “een wettig dienaar des Woords.”⁴⁵

3. Derdens het Postma en die Kerkraad van Reddersburg, hoewel nie aan die Sijn. Com. maar slegs aan prof. H. de Cock, die beginsel van geen gelykstelling beklemtoon. Hulle hou wel “die ware geloovige kleurlingen”⁴⁶ vir 'n gedeelte van die “ééne heilige algemeene Christelike Kerk en de gemeenschap der heiligen”, maar “tot nog toe zien wij niet ^[403] uit het Woord des Heeren, dat wij hen daarom in dezelfde maatschappelijke regten moeten laten deelen” met 'n beroep op 1 Kor. 7:20 en 21 en die brief aan Filemon. Verontagsaming hiervan kan beteken “eigen ondergang en tot verderf dier natiën zelve.” Hierin toon Postma weereens sy helderheid van insig in en suiwere aanvoeling vir Suid-Afrikaanse toestande en verhoudinge

⁴¹ Vgl. Hoofstuk IX.

⁴² Verslag aan Sijn. Com. d.d. 8 Junie 1859. Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 175.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ D. Postma, a.w., p. 176.

⁴⁵ Hand. Sinode 1904, art. 167.

⁴⁶ Vgl. voetnoot 39.

tussen die rasse.

Wat die toekoms aanbetref, meen Postma dat die in die land gevestigde kerk self, nadat dit eers opgebou en versterk is, die sending ter hand moet neem. Mag God gee, dit is sy bede, dat dit nog eens “met ijver en vreugde”⁴⁷ aangepak sal word. Die kerk moet maar net “geloovig en in liefde” op sy weg voortgaan, verwagtinge en wetende “onze trouwe Heere en Heiland zal zijn Woord houden, Mat. 28:20.”

Postma het hom intussen nie onbetuigd gelaat nie, maar hom laat ken as “een vriend van het zendelingswerk onder de heidenen, ja een sterke voorstander daarvan.”⁴⁸

Selfs in ’n brief van gelukwensing aan M.W. Pretorius met sy verkiesing, d.d. 2 Junie 1862, beklemtoon Postma nogeens die belangrikheid van die verkondiging van die Evangelie aan die heidene. Daarin laat Postma deurskemer dat daar ’n felle teëkanting teen die sending is, en hy vertrou dat “de waarachtige Evangeliedienst voor de heidenen van dit land niet alleen uwe bescherming maar ook uwe volijverige begunstiging moge genieten. Ja dat de bevordering van het Godsrijk ook in dit land, U H. Ed. het naast aan het hart mogen liggen... al den volke ten voorbeeld.”⁴⁹ Hy roep die morele steun in van die eerste burger van die Z.A.R. Hy moet help om die goeie saak van die sending te bevorder in woord en daad “al den volke ten voorbeeld.”

Op die Algemene Vergadering van Transvaal, 23 Oktober 1863, het ds. Postma weer die roeping van die kerk volgens Matt. 28:18-20 en Mark. 16:15 beklemtoon, “en vermaant met bewegelijke redenen, dat de Kerk van dit land hare roeping gevoele en naar vermogen betrachte om aan de Heidenen van dit land het Evangelie Christi te bedienen, naar de gelegenheid die God daartoe ons zal schenken. En vermaant tevens hierin niet nalatig te zijn.”⁵⁰ Al wat die vergadering na aanleiding hiervan besluit, is: “Zoo wordt dan vooreerst ook deze zaak der ernstige belangstelling aanbevolen.” Op grond van al die voorgaande kan ons ons slegs gedeeltelik vereenselwig met die volgende konklusie van De Klerk: “dit was dus nie uit belangeloosheid nie, dat die Geref. Kerke in die ^[404] eerste jare van hul bestaan so weinig aan die sending gedoen het.”⁵¹ Die omstandighede van ’n jong ongevestigde kerk met weinig werkkragte in ’n uitgestrekte land, was wel moeilik, maar daar was tog ’n mate van belangeloosheid en koudheid. Postma het probeer aanspoor tot daadwerklike optrede maar dit het nie veel vrug afgewerp nie.

3. DIE TEËSTAND IN K.P. VERSKERP:

i. Postma begin met aksie in Burgersdorp:

Dat ds. Postma self nie veel aan sendingwerk kon doen nie, is te begrype. Wanneer hy in 1866 na Burgersdorp verhuis, bedien hy al die noordelike distrikte van die K.P., van ongeveer Philipstown in die weste tot by Aliwal-Noord in die ooste. Daarby moes hy nog sy eie gemeente Burgersdorp bedien asook die opleiding van predikante waarneem. Dit kon moeilik van hom verwag word om daarby nog intensiewe aandag aan die sending te gee.

Tog het ds. Postma sy geringe deel bygedra. Op 4 April 1867 vra hy toestemming van die kerkraad om elke 14 dae, eenmaal op ’n Sondag, tussen die dienste, ’n diens te gaan hou in die

⁴⁷ D. Postma, a.w., p. 176, en vir opbouing en versterking van kerk, p. 173.

⁴⁸ De Zuid-Afrikaan, 7 April 1859.

⁴⁹ T.S.A. R 244/62.

⁵⁰ 8ste Algemene Kerkvergadering Z.A.R., 23 Oktober 1863.

⁵¹ P. J. S. de Klerk, a.w., p. 137.

tronk vir gekleurde gevangenes. Die kerkraad staan dit toe.⁵² Sover bekend was dit die eerste daadwerklike poging in die Geref. Kerk, van die kant van 'n kerkraad of meerdere vergadering, om iets aan die sending te doen. Die Almanak van 1871 vermeld: “soo ver het berigt tot ons is gekomen wordt alleen nog maar te Burgersdorp onder de Heidenen gearbeid, door Zondags eenmaal in de gevangenis het Woord Gods te verkondigen.”⁵³

Die vrugte op hierdie eerste poging van Postma het nie uitgebly nie. Die goeie voorbeeld het intussen deurgewerk en die Almanak van 1872⁵⁴ vermeld dat nou ook eenmaal 'n maand diens gehou word in die gevangenis te Colesberg en dat te Philipstown elke Sondagaand vir die Kleurlinge 'n diens gehou word. En in 1877 meld die Almanak⁵⁵ dat naas die vorige plekke nou ook dienste vir Kleurlinge gehou word in Barkly-Oos, Steynsburg en Venterstad. Ds. Postma se geringe poging om iets daadwerkliks te doen, het aansteeklik gewerk.

[405]

ii. 'n Belangrike besluit Algemene Vergadering, K.P.:

As gevolg van 'n besluit van die Sinode van 1869,⁵⁶ dat die sendingtaak van die kerk op die Algemene vergaderings bespreek moet word en dat op die volgende Sinode verslag gedoen moet word, neem die Algemene Vergadering van die Kaapprovinsie dit in bespreking op sy vergadering van 26 November 1869.⁵⁷ Die vergadering besluit dat in elke gemeente “zal gesproken worden over de zaak der zending.”⁵⁸ Op die volgende vergadering, 17 Mei 1870, het die kerkrade rapporteer. Die meeste rapporteer dat hulle “voor het tegenwoordige geene kans zien om naar buiten te werken.”⁵⁹ Vir Postma was dit 'n skok. Hy versoek dat in die notule opgeneem sal word, “dat dit antwoord van de gemeente hem zeer bedroeft.”⁶⁰ En om sy droefheid nog te vererger, weier die vergadering om aan hierdie versoek van hom te voldoen. Dit het hom diep getref. Postma aarsel dan ook nie om aan die vergadering mee te deel “dat hij teleurgesteld is met de gemeente.”⁶¹ Dit is egter nog maar die begin van die drama.

Postma aanvaar die uitdaging. Hier kan en mag hy nie swyg nie. Die jare loop aan. Die besware moet nou verby. Die tyd vir aksie het gekom. Postma gee dan 'n uiteensetting van wat gedoen kan en moet word en adviseer dat die vergadering soos volg besluit: “Op grond van 's Heeren bevel Matt. 28:19 en Mark. 16:15 zal de Christelijke kerk verplicht wezen de uitbreiding van het Evangelie te helpen bevorderen op alle mogelijke en betamelijke manier. En dit moet zij niet alleen doen uit pligt gevoel, maar vooral gedreven door de liefde tot God en tot den naaste met het oog op Christus als het beste voorbeeld ook in dezen, Philip. 2:1-11.

“De vergadering oordeelde dat elk die aanspraak op de naam van Christen wil maken, zich hiervan een medewerker moet betoonen elk in zijnen stand en naar zijne gelegenheid.

“Namelijk: Elk hoofd des huisgezins in zijn eigen huis bij zijne ongeloofige en onbekeerde

⁵² Kerkraadsnotule Burgersdorp, 4 April 1867, art. 16.

⁵³ P. 17. L.W. in 1867 het dit begin met een diens elke 14 dae, nou is dit al eenmaal op 'n Sondag.

⁵⁴ P. 46.

⁵⁵ Onder hoof “Sending.”

⁵⁶ Hand. Sinode 1869, art. 105.

⁵⁷ Art. 12.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Art. 5.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Art. 6.

huisgenooten, dienstbaren en vrijen, swarten en witten, met mede hulp van zijne geloovige huisgenooten, die ook verpligt zijn het hunne hiertoe bij te dragen, nl. met woord en voorbeeld.” Voorts is dit die taak van kerkraad, Algemene Vergadering en Sinode. Hy gaan dan verder met ’n oproep: “En die dan zoo doet, worden niet tegen gewerkt, maar geholpen met alle behoorlijke middelen, met ^[406] openbare en bijzondere gebeden, met dadelijke hulp, of ook met geldelijke ondersteuning.”

En: “Eindelijk drukt de Algemene Vergadering haren wensch uit, dat in onze Kerk de uitbreiding van het Christendom niet als een bijzaak maar als haar eigen werk beschouwd worde, en dat bij verkregene uitbreiding, de zaken niet door zekere commissie maar door de wettige kerkbesturen geregeld worden, altijd in overleg met de bestaande gemeente, gelijk ook de apostelen hebben gedaan, Hand. 15:22.

“En wordt het nodig geacht ook buitenslands het Evangelie werk te doen verrigten, dat dan de Kerk geene zoo genaamde zendelingen make, maar doe gelijk geschreven staat in Hand. 13:1-3.” ⁶²

Hierdie kragtige leiding wat Postma gegee het, was nie sonder vrug nie. Dit is vir Postma ’n hoogs ernstige beslissing wat gemaak moet word. Sal sy advies as antwoord van die vergadering op die vraag van die Sinode aanvaar word of nie? Daar word eers ’n gebed gedoen en dan besluit die vergadering om Postma se advies as voorstel aan te neem ⁶³ en dit onder die gemeentes te versprei. ⁶⁴ Die einde was wel heel anders as die begin toe die vergadering selfs geweier het om Postma se “zeer bedroeft” te notuleer. Postma se oortuigingspoging is inderdaad deur die Here geseën.

Hierdie besluit sou vir Postma egter nog veel spanning en ellende besorg.

iii. Spanning in Burgersdorp op breekpunt:

Wanneer die kerkraad van Burgersdorp op 2 September 1870 die besluit van genoemde Alg. Verg. in behandeling neem, bring Postma die vergadering vooraf onder die indruk van “het gewigt van de zaak die nu ter behandeling is voorgesteld.” ⁶⁵ Postma moet meer dinge gesê het wat in die notule nie opgeneem is nie, want op die volgende vergadering is daar hoë spanning. Ouderling G.H.J. Kruger wil weet of die aanspraak van ds. Postma op die vorige vergadering “niet te hard was,” ⁶⁶ en uit die besluit van die vergadering dat “de zaak aangaande de uitbreiding van Gods Koninkrijk zoo veel mogelijk met zachtheid en liefde worde behandeld”, ⁶⁷ is dit duidelik dat die vergadering instemming met ouderling Kruger betuig, nl. dat Postma wel ’n bietjie “hard” geslaan ^[407] het. Hier was dit maar ’n kwessie van: die waarheid wat jy nie graag wil hoor nie, maak seer.

Daar is spanning. Postma het die handskoen opgetel. Op 25 November 1870 ontmoet Postma en kerkraad die gemeente oor die saak. Postma spreek die gemeente toe. Hy herinner eers aan die stigting van die kerk wat as newedoel gehad het die sending. Hy wys daarop dat baie ontevrede is oor die antwoord van die Algemene vergadering oor die sending en selfs “zeer gestoord tegen ons bedienaren des Woords en tegen allen die dat antwoord met Gods Woord

⁶² Algemene Vergadering K.P., 17 Mei 1870, art. 6.

⁶³ Idem, art. 9.

⁶⁴ Idem, art. 12.

⁶⁵ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 3 September 1870, art. 22.

⁶⁶ Idem, 30 September 1870, art. 6.

⁶⁷ Ibid.

in de hand verdedigen.”⁶⁸ Hierteen waarsku hy ernstig, “want gij zoudt u alzoo stellen niet slechts tegen ons maar tegen God zelven. En hoe hard zal u dat vallen de verzenen tegen de prikkels te slaan, nl. tegen God te strijden?” Postma kom tot ’n uitbarsting. Hy het lank genoeg mooi gepraat, lank genoeg gesluk, lank genoeg die vrede en eenheid van die kerk probeer bewaar. Langer kan dit nie! As daar dwaling is in die antwoord van die Algemene Vergadering, moet die teëstanders dit uit Gods Woord aantoon. Dit grief hom dat in Reddersburg ’n gedrukte stuk versprei is “dat zich onbeschaamd regelregt tegen Gods Woord verklaart, met woorden die den Antichrist eigen zijn, maar niet passen in den mond van een Gereformeerd Christen.

“Daarom waarschu ik zoo ernstig opdat niemand uwer in datzelfde kwaad valle.” Hy lees dan voor uit Filip. 2 en 3 Joh. vs 5-8 met ’n appèl op hulle gewete: “toont dat gij Christus lief hebt door het houden van zijn Woord.”

Waarlik, met soveel animo het Postma baie selde in sy lewe gesprek. Hy was ’n kalme, bedaarde, rustig redenerende mens, iemand wat inderdaad “meester van sy humeur was.”⁶⁹ Maar so ’n verset teen Gods Woord kon hy nie langer aanhoor nie.

Na die ernstige woord van waarskuwing doen hy dan ’n apostolies bewoë beroep op die gemeente: “Mijne Geliefden! laat ons alzoo Christi bevel volvoeren opdat wij ook aan Christi belofte mogen deelhebben.”

Die hou van die vergadering moet vooraf taamlik bekend geraak het, want dit is ook byge- woon deur ’n paar predikante. Hoogs waarskynlik het van die anti-sendingmense gesorg dat ds. S.D. Venter⁷⁰ van Bethulie, konsulent van Reddersburg, ook daar was. Hy spreek ds. Postma teë, en maak gemene stemming teen hom met ’n beroep op Spr. 9:7 en 8, en Matth. 7:6.

Hiermee het Venter vanweë sy haatlike antipatie teen Postma se sendingywer lg. ten onregte probeer voorstel as ’n spotter, as ’n “hond” wat^[408] die heilige nie kan ontvang nie, as ’n “vark” wat die pèrels nie kan waardeer nie.

Postma se oortuigende rede het nie gehelp nie. As dit by stemming kom, is 31 vir die antwoord van die Algemene Vergadering van Philipstown en 55 daarteen.

Postma laat hom deur hierdie teëslag nie tot swye bring nie. Immers dit gaan nie om hom nie, maar om die bevel van die Here en die koms van sy koninkryk. Slegs vier dae na hierdie vergadering, op 29 November 1870, lewer ds. Postma sy eerste redevoering by die oordrag van die Rektoraat van die Teol. Skool oor: “Gods ontferming bron en oorzaak van de Evangelie prediking”⁷¹ met verwysing na Matth. 9:36-38. As hy wys op ontroue herders wat die toestand van ellendiges en rampsaliges hulle nie aantrek nie, wat vir ewig verlore laat gaan hulle wat met hom “leeft en omgaat vrijen en dienstbaren,” dan hoef ’n mens nie ver te gaan soek na die persoon oor wie Postma dit hier het nie. “Welk een toestand als het zoo staat met volk en voorgangers! welk eene toekomst voor beide!” Postma voel bekommerd. Die oes staan klaar: “De oogst is wel groot! Ja hoe uitgestrekt was toen niet dat veld – en nu ook nog? De Joden en de gehele heidenwereld waren toen dat arbeidsveld. En nu, nadat er veel is ingeogst, vele volken al zijn toegebracht, hoevelen zijn er nog niet overgebleven? Duizende millioenen in vele landen der wereld zelfs in onze nabijheid, en rondom ons, en onder ons zelfs.”⁷² Met innige bewoënheid dink hy aan duisende wat daaglik “onherroepelijk verloren” gaan. Dit is ’n

⁶⁸ Vergadering Kerkraad Burgersdorp met gemeente, 25 November 1870.

⁶⁹ G.D. Scholtz, a.w., p. 150.

⁷⁰ Vgl. hoofstuk XI.

⁷¹ Gepubliseer in D. Postma, a.w., pp. 285-291.

⁷² Idem, p. 289.

“hartroerende drangreden” om tot die Here te bid, “dat Hij arbeiders in den oogst uitzende.”⁷³

Met heilige bewoënhed sien hy ’n heerlike toekomstaak vir die Teol. Skool: “En mogt dan van deze school, door Gods vrije barmhartigheid ook nog uitgaan een zegen voor Jood en Heiden, Mohammedaan en voor allen die dwalen.”⁷⁴

In Burgersdorp, moedergemeente van die K.P., en wat in die hele kerkverband, soos reeds aangetoon, ’n belangrike plek ingeneem het, loop die spanning al hoër.

Op die Censura Morumvergadering van 23 Desember 1870 lê ds. Postma die volgende voor:⁷⁵

1. Hy versoek dat Matth. 28:19 met kanttekening daarby in die vergadering gelees word.
2. Hy maak die stelling dat, as jy gedoop is, jy gebonde is om jou te onderwerp aan die Vader, Seun en Heilige Gees.^[409]
3. “Nu dunkt mij dat degenen die plegtig hebben tegen gestemd tegen het antwoord gegeven door onze Algemene Vergadering te Philipstowen 16 Mei 1870” op die vraag van die vorige Sinode, “zich schuldig gemaakt hebben aan een *openlijk verzet* tegen den Heere en zijn Woord.” En dit het hulle gedoen “niettegenstaande beter onderrigt en ernstige waarschuwinge.”
4. “Mijn oordeel derhalve is, dat den zoodanigen, zoo lang zij blijven volharden in dat openlijk verzet de H. bondtekenen des Heeren nl. doop en H. Avondmaal, niet mogen bediend worden.”
5. Dit moet aan die gemeente bekend gestel word.⁷⁶

Postma wil dus art. 76 K.O. op die anti-sendingmense toepas.

Op voorstel van ouderling G.H.J. Kruger word die voorstel van ds. Postma verwerp. Dit het amper ernstige gevolge gehad. Ds. Postma “zich evenwel bezwaard gevoelende over den tegenwoordigen toestand der gemeente ter dezer zake, verzoekt van deze vergadering voor enigen tijd ontslagen te worden van het bedienen der H. bondzegelen.”

Dit is duidelik dat ds. Cachet, toe ook dosent aan die Skool en tegelyk predikant van Burgersdorp, versoenend wou optree. Die vergadering stel die bespreking van ds. Postma se versoek uit tot die volgende dag. Ds. Cachet het in die tussentyd met hom daarvoor gespreek, en die volgende dag verklaar Postma dat hy hom daarby sal neerlê as die gemeente byeen geroep word en ds. Cachet hulle meedeel “dat ik haar Herder en Leeraar; in mijne betrekking als mede opziener dezer gemeente over haar bekommerd ben, met de gedachte dat zij zich in die tegenstemming, reeds meermalen genoemd, tegen den Heere heeft bezondigd.

“Durft echter de gemeente zichzelf hierin voor den Heere verantwoorden, dan is het buiten mijne verantwoording.”⁷⁷ Die kerkraad staan dit toe.

Postma doen ’n laaste appèl op hulle gewete en was sy hande in onskuld.

Dit was nie die enigste teëstand wat Postma uit ’n gemeente ondervind het nie. Tydens ’n besoek aan die gemeente Waterberg, het hy op Sondagmôre afgekondig dat hy na die middagdiens in die waenhuis van ouderling Swanepoel ’n diens hou vir “het meer oorlamsche

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Idem, p. 290.

⁷⁵ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 23 Desember 1870, art. 6.

⁷⁶ Dat Postma dit aan die gemeente wou bekendstel, was nie in ooreenstemming met art. 76, K. O. nie.

⁷⁷ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 23 Desember 1870, art. 10.

volk dat mij zonder tolk zal kunnen verstaan”⁷⁸ en versoek die gemeente ernstig ^[410] om hulle “oorlamsche dienstknechten en dienstmaagden” verlof te gee om dit by te woon. Postma het teen ’n sterke stroom in tog probeer om iets te doen.

Met hierdie poging van Postma het dit nie so voorspoedig gegaan nie. In ’n brief⁷⁹ aan die kerkraad Waterberg, 30 September 1872, deel hy hulle mee: “Ik mag voor u niet verbergen dat ik over de gestalte uwer gemeente maar zeer bedroefd ben.” Waarom? Deur die liefde van Christus gedring, wou hy “haren diensbaren wat leeren uit het Woord des Heeren, maar hierover werd ik smadelijk bejegend.

“Mijne ziel is zeer bedroefd en tevens zeer bekommerd over den geestelijken toestand uwer gemeente.”

“God geve u wijsheid in alle dingen en ook in dezen om uwe roeping getrouw te volbrengen.”

Uwe bedroefde Mede opziener D. Postma.”

Die antipatie teen die sending het Postma diepe harteleed besorg. Maar “deurdronge van die erns”⁸⁰ daarvan het hy die moed nie opgegee nie. Teëslae en stryd het hom maar net die van God opgelegde roeping en taak duideliker laat sien. Dit is God se kerk en sy saak. En daarom is Postma vol hoop en vertroue vir die toekoms: “Ik denk onze Kerk heeft in Zuid-Afrika eene niet onbelangrijke toekomst, ook met het oog op de toebrengeing van heidenen, als het Gode mag behagen ons daartoe te doen arbeiden.”⁸¹

4. POSTMA ONDERRIG MET DIE GESKREWE WOORD:

i. Argumente van die teëstanders:

Ons het reeds die agtergrond behandel waarteen die besware van die teëstanders teen die sending gesien moet word. Ongelukkig het menige beswaarde nie duidelik onderskei tussen die verkeerde in die sending en die sending as roeping van die kerk as sodanig nie.

Voordat ons nou ds. Postma se sendingbeginsels behandel, wil ons kortliks in hooftrekke let op die argumente van die teëstanders van die sending.

a) ’n Argument wat herhaaldelik voorkom, is dat “de Apostelen de Evangelie verkondig hebben, en die dit aangenomen hebben, hebben dit aangenomen en de anderen hebben dit niet aangenomen.”⁸² Die ^[411] Apostels het dus die opdrag van Christus in Matt. 28:19 volbring. Dit is nie ’n opdrag aan die kerk van alle eeue nie. Hierna verwys Postma ook in sy verslag van 8 Junie 1859 aan die Sijn. Commissie.⁸³

⁷⁸ S.P.E. Pr. Arg. XI/8. Die afkondiging is in die handskrif van ds. Postma sonder enige naam of datum. Dit is egter ineen gevou met ’n kopie van ’n brief, d.d. 30 September 1872, aan die Kerkraad Waterberg. As die inhoud van beide met mekaar vergelyk word, is dit duidelik dat die afkondiging in Gemeente Waterberg gedoen is.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ P.J.S. de Klerk, a.w., p. 136.

⁸¹ So skryf ds. Postma aan ds. J. Nentjes v.d.m. te Urk. Nederland, 17 Februarie 1872. G.K.A. P.V., no. 189.

⁸² G.K.A. G7B Boek IX Band C. Verslag van Kommissie aan Kerkraad Burgersdorp, 28 Junie 1872, in saak Venter en H. Steyn. Vir soortgelyke argument vgl. J.J. Venter: Wat is Waarheid? (Bloemfontein, 1875), p. 7.

⁸³ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk., p. 174.

b) Die inboorlinge van Afrika is die nakomelinge van Cham en daarom rus op hulle die vloek van Kanaän. (Gen. 9:25) “Waartoe dan arbeiden aan zulke zwijnen: Zoo men hen beschouwt in hunnen aard, dan is er geen bewijs van aanneming,”⁸⁴ skryf ’n ouderling uit Boshof. Hy beweer verder dat hulle nie vatbaar vir die Evangelie is nie, hulle is “trotsch en traag, lui en schelm, vuil en onzindelijk op hunne ziel en lichaam, ontrouw in hunne dienstverrichtingen. Er is geene spaarzaamheid, zij zijn walgelijk van reuk; bewijst ook al weder Gen. 9:27. Zij zijn meer gezind om hunnen leeftocht door roof te verkrijgen dan te arbeiden met hunne handen. En worden zij nog eenigszins met de Heilige Schrift met weinig wetenschap bekend, dan is de trotsche verwaandheid bij hen zoo hoog, dat ze zichzelf afschuwelijk maken voor God en menschen.” Om die Evangelie aan hulle te verkondig is om daarvan ’n spot te maak; hulle slaap as gepreek word, en by Nagmaal mag die leraar die beker niemand in die hand gee “of een drinkt alles uit.”⁸⁵ Aansluitend hierby het sommige selfs gemeen dat die gekleurde nasies teenoor hulle beskou moet word soos die Kanaäniete teenoor die Jode.⁸⁶

Uit bogenoemde is dit baie duidelik dat die antipatie teen die sending op veel misverstand en vooroordeel gegrond was, ’n vooroordeel wat veral gemik was teen die inboorling. Die ondervinding met die sendinggenootskappe, die gedurige plundertogte vroeër op die oosgrens, uitmoording van die Trekkers, latere kafferoorloë, dit alles het by sommige ’n gevoel van afsku en haat opgewek. As J.J. Venter, ’n leidende figuur in die Vrystaat, hom aan die adres van ds. J.L. Cachet soos volg uitlaat, kan wel aangeneem word dat daar meer was wat soos hy gedink het: “Ik zou zeker wanneer gij den kansel gebruikt voor een stoel om van uwe zwarte lievelingen te spreken, u maar stil bij den kraag nemen en u dien waardigen stoel afleiden.”⁸⁷

Postma het inderdaad ’n belangrike taak gehad om te onderrig uit Gods Woord. Hy het besef dat veel vooroordeel en misverstand uit die weg geruim sal moet word. In die verlede het hy dit meesal gedoen met ^[412] die gesproke woord, in die toekoms sou hy ook die geskrewe woord hiertoe gebruik.

ii. Postma stel sendingbeleid:

Vanaf 1873 sou Postma meer in staat wees om deur die geskrewe woord in breër kring sy lig te laat skyn. In hierdie jaar, op 1 April, verskyn die eerste uitgawe van *De Maandbode*⁸⁸ en ’n weinig later sy “Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid.” Laasgenoemde het Postma nie net laat druk vir gebruik deur die studente nie, maar ook vir onderrig van die lidmate, “tot bevordering namelijk van meer geregelde kennis der zuivere godsdienstleer.”⁸⁹

Wat was dan die grondliggende beskouinge van Postma oor die sending?

a) *Dit is taak van die kerk:* Ons het reeds aangetoon dat Postma in sy verslag aan die Sijn. Com. die primêre beginsel beklemtoon dat sendingwerk die taak van die kerk is. Hy verbind dit aan die roeping. Die sondaar word tot God teruggebring deur die Woord van God en die kragdadige bevestiging daarvan aan sy hart deur die H. Gees. Hierdie roeping deur die evangelieprediking “is de last des Heeren, *opgedragen aan zijne Kerk als zijn uiterste wil, als*

⁸⁴ J.N. de Beer in “De Maandbode”, 1 Februarie 1877.

⁸⁵ J.J. Venter, a.w., p. 8.

⁸⁶ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 174.

⁸⁷ A.w., p. 7.

⁸⁸ Voorloper van die latere “Die Kerkblad”.

⁸⁹ *Hand. Sinode 1873*, art. 135.

*zijn laatste woord.”*⁹⁰

As die kerk dit nie doen nie, is hy skuldig aan ’n onverantwoordelike nalatigheid en ongehoorsaamheid. Dit is dus roeping en taak van die kerk om “zijn bevel Mat. 28:19 Mark. 16:15 van harte”⁹¹ te volbring. Dit is ’n suiwer beginsel wat Postma hier neerlê. Die kerk alleen het mag en gesag om missionêre leraars uit te stuur.⁹² Ons moet egter daarop wys dat Postma hier nie duidelik onderskei het tussen kerkverband en plaaslike kerk nie. Die gangbaar gereformeerde kerkregtelike beginsel is “alleen die plaaslike kerk besit die outoriteit en mag om te send.”⁹³

Die plaaslike kerk het die mag en outoriteit om Woord en Sakrament te bedien en kan dit deur middel van afgevaardigdes nie oordra aan meerdere vergaderings nie. Die meerdere vergaderings daarenteen kan volgens art. 30 van die Dordtse K.O., ook nie doen wat die bevoegdheid van die plaaslike kerk alleen is nie.

[413]

Volgens die advies wat Postma gegee het aan die Algemene Vergadering K.P., 17 Mei 1870, skyn dit asof hy dit wel so sien dat die kerkraad uitstuur na aanleiding van Hand. 15:22 maar dat hy ook meen dat die Kerk, in Sinode byeen, ’n leraar kan stuur vir sendingwerk.⁹⁴

Dit gaan hier wel om ’n veelomstrede punt in die sendingleer, waarop ons onmoontlik nie volledig kan ingaan nie. Selfs by gereformeerde kerkregtelikes is hieroor nie eenstemmigheid nie. Ons kan net meld dat, as Postma, onses insiens in stryd met die gereformeerde beginsel, ook die reg van sending aan meerdere vergaderings toeken, hy wel ’n kerkregtelike soos Voetius aan sy kant het.⁹⁵

b) *Objek van die sending*: Die kerk is geroepe om, aldus Postma, die Evangelie uit te dra tot “alle landen en volken.”⁹⁶ Volgens die H. Skrif is dit vir hom duidelik “dat de Bijbel geene natie van de toediening des Evangelies uitsluit”⁹⁷ nie, intendeel, dit word volgens Gen. 22:18, Mat. 28:19 en Mark. 16:15 gebied, en die ewigheid gee getuienis van die vrug hiervan in Openb. 5:9. Selfs nakomelinge van Cham word in die belofte uitdruklik genoem. Tereg vgl.

⁹⁰ D. Postma: *Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid*. (Kaapstad, 1875), p. 215.

⁹¹ D. Postma in “*De Maandbode*”, 1 Februarie 1877, 4e Jaargang, no. 11.

⁹² So het ook die Sinode 1904 besluit. Hand., art. 166.

⁹³ P.J.S. de Klerk, a.w., p. 150. Dit word betwis deur J.H. Eybers: *Die kerkinrigting van die Ned. Geref. Kerke in Suid-Afrika* (Pretoria, 1934), p. 136.

⁹⁴ Vgl. Verg. K.P. 17 Mei 1870, art. 6. So is dit ook nog gedoen deur die Chr. Afg. Geref. Kerk in Nederland. Tereg beweert P.J.S. de Klerk, a.w., p. 146, dat dit prinsipiëel deur die Chr. Afg. Geref. Kerk nog nie suiwer gereël was nie. Hulle eerste sending is in 1851 deur die Prov. Sinode N.-Brabant uitgestuur. Sinode Chr. Afg. Geref. Kerk 1854, Handeling p. 72, besluit: “de behartiging van de Zendingzaak aan de Docenten en Kuratoren op te dragen...” Tot hiertoe is dit van Sinodewêë gedoen. P.J.S. de Klerk kan egter nie die Sinode van 1860 hieronder skaar nie. Daardie Sinode het in art. 126 baie duidelik bepaal “dat het de pligt van iedere gemeente is.”

⁹⁵ Vgl. vir ’n volledige behandeling van Voetius se standpunt hieroor M. Bouwman: *Voetius over het gezag der Sijnoden*, (Amsterdam, 1937), pp. 271-275. Ons meen dat Bouwman hierin oortuigend aantoon dat H. van Andel: *De Zendingleer van Gisbertus Voetius* (Kampen 1912) en P.J.S. de Klerk in “*Die Kerkblad*” 1 Augustus 1934, Voetius op hierdie bepaalde punt nie reg gelees het nie. Vgl. Veral Bouwman, a.w., p. 274, voetnoot 1.

⁹⁶ D. Postma: *Mijne Handleiding*, p. 215.

⁹⁷ *De Maandbode*, 1 Februarie 1877, 4e Jaargang, no. 11.

Postma die geslagte in Ps. 87 met dié in Gen. 10 vermeld.⁹⁸ Selfs die “slechtheid en afzichtelijkheid” van die mees barbaarse heiden mag die kerk nie weerhou om die Evangelie aan hom te verkondig nie. Die kerk mag nooit redeneer dat hulle hulle so “afschuwelijk maken voor God en mensen”⁹⁹ dat die Evangelie nie aan hulle gebring mag word nie. Hier pas ’n diepe ootmoed by die gelowige. As ons, volgens Postma, verlig is deur die H. Gees “dan denken wij van ons zelve zeker ook al niet ^[414] veel beter.”¹⁰⁰ Daar mag ook nie geredeneer word dat by die heiden “geen bewijs van aanneming is nie.”¹⁰¹ Of hulle uitverkore is of nie, is God se saak. Die kerk het God se bevel en belofte, daarvolgens moet hy handel en werk “de uitkomst aan den Heere overlatende met gebed en smeking.”¹⁰²

Aldus het Postma tog, ten opsigte van die belangrikste beginsels in die sending, duidelik leiding gegee.

5. SINODALE BELANGSTELLING:

Die Sinodes van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika het ten spyte van die teëstand by ’n aantal lidmate tog altyd ’n positiewe houding teenoor die sending openbaar, en het probeer om die teëstand te verminder.

’n Eerste stap in dié rigting was om die bedenking uit die weg te ruim dat “bediening van het Evangelie aan de natiën en Godsdienstig onderwijs aan de huisbedienden eene gelijkstelling zoude zijn.”¹⁰³ Die Sinode het positief die roeping tot die sending beklemtoon o.g.v. Gen. 22:18; Ps. 87, 67; Mat. 28:19; Mark. 16:15; en besluit verder “maar vindt bovengenoemde gelijkstelling nu nog ongeschikt ja onmogelijk, en vertrouwt dat elk die den toestand dier natie kent en redelijk oordeelt, dit zal moeten toestemmen.”¹⁰⁴ Verder verwys die Sinode die vraag: “wat kan de Geref. Kerk van Zuid-Afrika doen voor de Zendingszaak?”¹⁰⁵ na die Algemene Vergaderings vir ernstige oorweging.

Die Sinode van 1873 het op die gelykstellingsvraagstuk teruggekom. Die besluit van 1869 het blykbaar die gemoedere nie tot rus gebring nie. Tot meerdere duidelikheid en voorkoming van alle misverstand, besluit die Sinode van 1873, op voorstel van ds. Postma, hieromtrent soos volg: “1. Dat verkondiging van het Evangelie en onderwijzing in hetzelve aan Heidensche natiën geene gelijkstelling is.

2. Dat volgens Gods Woord de verkondiging der genademiddelen aan alle volken en natiën dezelfde is.

3. Dat daaruit echter niet vloeit, dat zij die gelooven daardoor van denzelfden stand geacht gerekend worden, neen: In deze wereld is en blijft er veelal een groot onderscheid.

4. Dus, zoover ons de natiën dezer landen bekend zijn zoude gelijkstelling van hen met de blanke bevolking ongepast en ondoenlijk zijn.^[415]

5. Zoo besluit deze Sijnode de kerkeraden te vermanen: Dat zij er voor zorgen dat de

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² D. Postma: *Mijne Handleiding*, p. 216.

¹⁰³ Hand. Sinode 1869, art. 96.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Art. 105.

kleurlingen niet onderwezen worden, noch godsdienst genieten in dezelfde gebouwen met de blanke bevolking.”¹⁰⁶

Hieruit, en ook uit die vroeëre reeds vermelde brief aan prof. H. de Cock,¹⁰⁷ is dit duidelik dat Postma die tradisionele beleid van die Afrikaner, van geen gelykstelling, as sy eie aanvaar het.

Die Sinode bring egter ook weer die saak onder die aandag van kerkrade aangesien die Sinode meen dat “de Geref. Kerk thans nog te zwak is, daarom wekt zij de leeraren der Kerk in het bijzonder, en de opzieners en leden der gemeente in het algemeen, op, om vrijwillig in liefde voor de zaak te doen wat hunne hand vindt om te doen, zoowel in het vermanen en in het onderwijzen, als in het verkondigen van het Evangelie, waar ook maar de goede Voorzienigheid Gods daartoe eene deur mocht openen.”¹⁰⁸

Opmerklik dat ds. S.D. Venter hom teen die voorstel in die minderheid laat notuleer. Dit is ’n feit van geen verbygaande betekenis nie. Soos reeds gesien, was hy fel teen die sending gekant.

Postma het in die besluit van die Sinode 1873, ’n voorwaartse stap gesien. Het die dag van werklik uitgebreider aksie tog nie uiteindelik aangebreek nie? Hy hoop dat instemming van die kerk hiermee “ons zal nopen en aansporen om er gevolg aan te geven. Laat ons dan de daad bij het woord, het doen bij het spreken voegen, gedachtig aan het woord des apostels Jac. 2:12, spreek alzo, en doet alzo.”¹⁰⁹

Die Sinode van 1876 was aanstaande. Dié van 1873 het al ’n voorwaartse stap gedoen deur die kerkrade op te wek tot aksie in hulle ressort. Die Sinode van 1876 moet hierop voortbou. Postma ag dit wenslik om vooraf die Sinode se aandag spesiaal hierop te vestig. Die liefde tot en ontferming oor die heiden na die voorbeeld van Christus, moet opgewek word. Skares van verwaarloosdes en heidene “drong Hem tot innig medelijden,”¹¹⁰ en dan doen hy ’n dringende beroep op die kerk: “nu wat gevoelens wij als wij zoo iets zien? Is ons harte vervuld met teedere bezorgdheid voor hun zielen heil? Gevoelen wij innig medelijden met hun geestelijken nood? Verlangen wij vuriglijk dat in dien nood worde voorzien? Zie daar ernstige vragen welke beantwoording dringend noodig is. Zeer ligt valt het over de zending onder de heidenen met een medelijdend schouder ophalen te spreken en over de zendboden te glimlachen. Maar hij die niet van harte leed draagt over iederen onbekeerde heeft zeker niet den zin van Christus 1 Kor. 2:16.” Daagliks, so gaan Postma^[416] voort, moet daar gebid word vir meer arbeiders in die oes, en hy gaan die Sinode tegemoet met die bede om die uitbreiding van Gods Kerk “ook onder de heidenen.” Hierdie oproep van Postma spreek vir homself. Hy wou vuur inblaas in die aanstaande Sinode.

Wat het daarvan tereggekem?

’n Beskrywingspunt waaroor die Sinode uitspraak moes gee het gelui: “Kan de Synode niet besluiten dat een predikant van eene blanke gemeente niet voor kleurlingen godsdienst houde; maar dat de kleurlingen hunne eigene leeraars hebben?”¹¹¹

¹⁰⁶ Hand. Sinode 1873, art. 120.

¹⁰⁷ Vgl. voetnoot 39.

¹⁰⁸ Hand. Sinode 1873, art. 146.

¹⁰⁹ De Maandbode, 1 Mei 1875, 3e Jaargang, no 2.

¹¹⁰ De Maandbode, 1 Mei 1876, 4e Jaargang, no. 2.

¹¹¹ Hand. Sinode 1876, art. 221.

Weer is dit ds. Postma wat die angel in hierdie vraag sien. Op sy voorstel besluit die Sinode dat dit wel die reg het om predikante spesiaal vir sendingwerk uit te stuur, “maar kan, noch mag, noch wenscht eenigen leeraar te verhinderen ook aan Jood, en Heiden te arbeiden tot hunne bekeering: even zoo min zoude zij hen durven verhinderen onder de gekleurden te prediken, overmits dat zoude strijden tegen Gods woord, Matth. 28:19, Mark. 16:15. Zij verlangt integendeel dat elk geordende leeraar zijn best daarin doe, behoudens zijnen plicht aan zijne gemeente respectief.”¹¹²

Ds. S.D. Venter is ook weer daar. Al wil hy dit nie openlik erken nie, kan hy sy gevoel teen die sending tog nie verberg nie. Hy wil nl. weet of die vorige Sinode onder art. 120, no. 5 kerkrade verplig om dienste vir kleurlinge te hou. ’n Ontkennende antwoord stel hom tevrede.

’n Voorwaartse stap neem die Sinode deur met ’n vaste sendingfonds te begin. Ds. Postma het meegedeel van ’n “penning” reeds in 1870 deur ’n suster gegee vir die sending.¹¹³ Die vraag is wat daarmee te doen? Dit het so ’n diepe indruk op die vergadering gemaak dat die vergadering dit onmiddellik aangevul het. Die vergadering verwerp ’n voorstel van ds. S.D. Venter om dit maar aan die moederkerk in Nederland te stuur vir sending, en besluit om aan ds. Postma op te dra gifte vir die sending te ontvang en te bewaar, “die ook belooft dit met alle liefde en trouw te zullen behartigen.”¹¹⁴

Al kon hierdie Sinode nog nie van veel vooruitgang spreek nie, kon die opstellers van die “Voorwoord” tog getuig dat die oortuiging, van die noodsaaklikheid van die sending, “als een eigen werk der Kerk, volgens des Heeren bevel, veld wint,” en dat “hier en daar meer dan vroeger gewerkt wordt.”¹¹⁵

Die sendingfonds het geleidelik gegroei en die Sinode van 1879 ^[417] benoem dan ook ’n kommissie¹¹⁶ om te adviseer oor die besteding daarvan. Die twee volgende Sinodes, t.w. dié van 1885 en 1888, gehou voor ds. Postma se oorlyde, het niks noemenswaardigs opgelewer nie.

6. SAMEVATTENDE WAARDERING:

Die eerste aantal jare was vir die Gereformeerde Kerk uiters moeilik. Die eerste gemeentes, self nog swak, moes sware verpligtinge nakom. Alle kragte is gekonsentreer op die opbou van ’n eie gemeentelike en kerklike lewe. Dit is te verstaan dat daar aan die begin nie veel aandag aan die sending gegee is nie.

Maar dit alles neem niks weg van die feit dat ’n groep in die Geref. Kerk die sending bitter vyandig gesind was, heel dikwels gegrond op vooroordeel en misverstand. So vyandig gesind dat dit, soos aangetoon, die diepere agtergrond was vir die droewige kerkskeuring onder leiding van ds. S.D. Venter. En ’n groot deel van die res wat wel nie daarteen gekant was nie, het soveel “onoverkomelike moeielikheden” ¹¹⁷ gesien dat hulle ook maar nie tot aksie kon kom nie.

Postma se groot verdienste vir die sending van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika lê hierin dat hy teen hierdie stroom van teëstand en louheid ingeworstel het. Dit is hom soms

¹¹² Ibid.

¹¹³ Idem, art. 225.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Voorwoord tot Hand. Sinode 1876.

¹¹⁶ Hand. Sinode 1879, art. 63.

¹¹⁷ M.P.A. Coetsee (jr.) “Twintig jare”. Gedagtenisrede by 20-jarige bestaan van Geref. Kerk in S.A., 1879, p. 23.

verwyt dat hy niks in belang van die sending gedoen het nie, en so ontrou was aan sy opdrag.¹¹⁸ Niks is verder van die waarheid as dit nie. Postma het hom van die begin af, soos ons aangetoon het, nie onbetuigd gelaat nie, en dit was geen huigeltaal toe hy in sy “Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing” van homself, t.o.v. die sending getuig het: “ik vertrou men zal mij vinden daarvoor *levende*, en *werkende* met *al mijne vermogens* en dat met *aanhouding tijdelijk en ontijdelijk*.”¹¹⁹ (kursivering in oorspronklike).

Dit het hy nie net met die gesproke en geskrewe woord, maar ook met sy daade bevestig. Hy het self onder drukke werksaamhede vir die heidene gepreek, en volgens oorlewering¹²⁰ sy bediendes onderrig uit Gods Woord en die beste verhouding met hulle bewaar.

Was Postma se arbeid en stryd tevergeefs? Die waarheid het oortuigingskrag en seëvier altyd weer. Postma se stryd was nie tevergeefs nie.^[418] ’n Tydgenoot kon hiervan verklaar: “velen zijn toen genezen geworden van hunne dwalingen. Gods Woord werd beter begrepen en ijveriger onderzocht. Het is niet noodig u te wijzen op de vruchten van de bijbelstudie in dien tijd. Velen erkennen nu volmondig: Wij hebben gedwaald in deze zaak, maar Gode zij dank nu weten wij beter.”¹²¹

Postma het met liefde en ywer grondliggende oortuigingswerk gedoen. Die verguising wat hy moes verduur t.o.v. die sending, ook in sy eie kerk, “het nou plek gemaak vir ’n ontwaking”¹²² tot ’n roeping. Die toekomspraak het hy helder gesien, en die weg vir die Gereformeerde Kerk ondubbelsinnig gewys: “Op grond van 's Heeren bevel Mat. 28:19 en Mark 16:15, zal de Christelijke Kerk verplicht wezen de verbreiding van het Evangelie te helpen bevorderen op alle mogelijke en betamelijke manier.

En dit moet zij niet alleen doen uit pligt gevoel, maar vooral gedreven door de liefde tot God en tot den naaste met het oog op Christus als het beste voorbeeld ook in dezen, Philipp. 2:1-11.”¹²³

¹¹⁸ So bv. deur dr. S. Hofmeyr in sy “Hoe de Afscheiding ontstaan is” (Kaapstad, 1870,) p. 6.

¹¹⁹ D. Postma: *Geprovoeerde Herinnering en Teregtwijzing* (Kaapstad, 1871), p. 6.

¹²⁰ Volgens herinneringe van prof. Postma se dogter, mev. J.A. du Plessis, S.P.E. Priv. Argief XI/1.

¹²¹ M.P.A. Coetsee (jr.), a.w., pp. 23-24.

¹²² Aldus J.P. in “Die Almanak” van die Geref. Kerk in S.A., 1929, p. 133.

¹²³ Advies van ds. Postma aan Algemene Vergadering K.P., 17 Mei 1870, art. 6.

Hoofstuk XIV: POSTMA EN CHRISTELIKE ONDERWIJS

1. INLEIDING:

Op Postma se aandeel in die stryd vir Christelike onderwys in Nederland het ons reeds die aandag gevestig.¹ Die leiers van die Afskeiding 1834 wou nie in 'n neutrale staatsonderwys berus nie. Die reformatoriese beginsel: “dan gaat de kerk zich ook bemoeijen met de school, dan wordt in de sfeer der reformatie ook betrokken het onderwijs aan de jeugd,”² is gehandhaaf. Die verbondsjeug mog nie uitgelewer word aan 'n onderwysstelsel wat bo geloofsverdeeldheid verhewe was nie.

Aan hierdie stryd en herstel van die Christelike skool het Postma 'n ruim aandeel gehad. So het hy gedurende sy bedieningstyd in Nederland wel deeglik kennis gemaak en deelgeneem aan die sogenaamde skoolstryd. Soos gesien is, was die oprigting van 'n Christelike skool te Zwolle, sy laaste gemeente in Nederland, vrug van sy arbeid.

In die “Reglement van Deelneming” aan die skool te Zwolle word die grondslag van die skool dan ook baie duidelik gestel: “dat de vreeze des Heeren het beginsel is van alle wijsheid, en dat alzoo de kinderen, vooral door een onbelemmerd gebruik maken van den Bijbel op de school, zullen geleid worden tot de levendige kennis van den Drieëenigen God, zoo als Hij zich tot behoudenis en zaligheid van zondaren, de gansche Schrift door, heeft geopenbaard als Vader, Zoon en Heilige Geest.”³

Besied met hierdie reformatoriese beginsels en ideale t.o.v. die onderwys, verlaat Postma die kus van Nederland.

2. SY STRYD OM CHRISTELIKE ONDERWYS IN TRANSVAAL:

As Postma hom, na die stigting van die Gereformeerde Kerk in 1859, in Suid-Afrika vestig, is die onderwys in Transvaal “nog op geen vaste ^[420] voet nie.”⁴ Onderwysfasiliteite was hopeloos ontoereikend en 'n “gevestigde onderwysstelsel, wat blywende vrugte afgewerp het, was daar nie.”⁵

Geen wonder dat ds. Postma onmiddellik die groot behoefte aan onderwys in Transvaal ter harte geneem het nie. In sy “Mijn oordeel over land en volk (Z.A. Republiek)” soos hy dit rapporteer aan die Sinodale Kommissie in Nederland, beklemtoon hy die voorsiening van “beter onderwys aan de jeugd, die nu bijna uitsluitend door de ouders zelve wordt onderwezen, behalve op eene enkele uitzondering na. En de meesten van die ouders hadden

¹ Vgl. Hoofstuk III.

² C. Bouma: De Reformatie van 1834 en het lager- en hooger onderwijs. Gepubl. in: Van 's Heeren Wegen. De Afscheiding van 1834 herdacht, p. 148.

³ Reglement van deelneming van de Bijzondere School der Eerste Klasse, tot bevordering van Christelijk Schoolonderwijs opgericht te Zwolle, ingevolge autorisatie, verleend door E.G. Achth. Heeren Gedeputeerde Staten der Provincie Overijssel, den 31 October 1850. Art. 2. Kopie van gepubliceerde Reglement in skrywer se persoonlike besit.

⁴ P.W. Bingle: Die Gereformeerde Kerk en die onderwys in Suid-Afrika 1859-1899, p. 20. Ongepubliseerde tesis vir M.Ed.-graad. Vgl. in die verband ook J. Chr. Coetzee: Onderwijs in Transvaal, 1838-1937. 'n Historiese oorsig (Pretoria, 1941.)

⁵ P.W. Bingle, a.w., p. 20.

zelven geen beter onderwijs.”⁶

Postma wou graag help, maar met alles wat hy moes behartig, kon hy onmoontlik ook nog aandag skenk aan die onderwys. So rapporteer hy dan ook aan die Sin. Kommissie in Nederland dat hy niks aan die onderwys kan doen as hy nie hulp uit Nederland ontvang nie.⁷

In die tussentyd het Postma hom nie onbetuig gelaat nie. Op 8 April 1864 ontvang hy ’n brief van “Het committe en den onderwijzer”⁸ van ’n privaat skooltjie te Waterkloof, distrik Rustenburg, waarin hulle hom versoek om die betrekking as “opziener” oor die skool hom te laat welgeval. En dan voeg hulle daarby: “de belangstelling door U Ew. steeds in de opvoeding en het onderwijs der jeugd betoond, doet ons op een gunstig antwoord hoopen.” Dit was ongetwyfeld ’n skool deur Gereformeerde ouers opgerig,⁹ met Postma as “opziener”.

Postma sou egter spoedig ook in Rustenburg die inisiatief neem.

Op 26 November 1864¹⁰ gee die Kerkraad Rustenburg kennis aan die President en Uitvoerende Raad dat hulle ’n skool opgerig het te Rustenburg wat reeds op 10 November in die kerk met die werksaamhede begin het, “voor reken der gemeente.” In die Kerkraadsnotule van 26 November 1864, art. 4,¹¹ word bepaal dat die kerkraad die besturende liggaam van die skool is en dat hulle die hoofbestuur opdra aan die leraar van die plaaslike gemeente. In die reeds genoemde brief aan die ^[421]Uitvoerende Raad vra die kerkraad van die owerheid ’n jaarlikse bydrae van 2,000 “rijksdaalders (of £150 sterling)” om die hoofonderwyser te kan besoldig. Die gemeente het reeds alle boumateriaal vir die skool en onderwyserswoning byeengebring.

Blykens ’n bedankingsbrief van die kerkraad, 9 Februarie 1865, het hulle grond en ’n bydrae van die owerheid ontvang. Ons moet egter hierdie aansoek om steun deur die Gereformeerdes sien in die lig van ’n brief van ds. Postma, 16 Februarie 1865,¹² aan die Staatsekretaris, waarin hy meedeel dat die kerkraad eintlik nie vra om “ondersteuning” nie, maar hulle beskou dit eintlik maar net as terugbetaling van die geld wat hulle in die kerkkas van die staat betaal, waarvoor hulle, as staande buite die staatskerk, niks terug ontvang nie. Dit verklaar dan ook die “voor reken der gemeente” in die reeds vermelde brief van 26 November 1864.

Doel van die skool was om die jeug op te voed “volgens de beste Goddelijke voorschriften.”¹³ As hoofonderwyser is benoem N.J.R. Swart.¹⁴

In hierdie skool, geopen 10 November 1864, het ons, sover ons kon vasstel, te doen met die eerste Gereformeerde kerkskool in Suid-Afrika, wat onder toesig van die plaaslike kerkraad

⁶ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 173. Vgl. ook G.K.A. P.V. no. 335.

⁷ G.K.A. P.V., no. 376.

⁸ G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke van D. Postma. Ongeord.

⁹ Dit is hoogs waarskynlik na hierdie skool dat P.J.W. Schutte verwys het in die Kerkraadsnotule Potchefstroom, 15 April 1864. Vgl. P.W. Bingle, a.w., p. 29, by voetnoot 6. Die skool te Rustenburg is eers op 10 November 1864 geopen.

¹⁰ T.S.A. R. 1083/64.

¹¹ T.S.A. R. 1084/65. Dit is ’n Uittreksel uit die Kerkraadsnotule Rustenburg, 26 November 1864. Ons kon ongelukkig nóg in die kerkargief Rustenburg, nóg in die Geref. Kerkargief Potchefstroom, ons hand op hierdie notuleboek lê.

¹² T.S.A. R. 212/65.

¹³ T.S.A. R. 212/65.

¹⁴ T.S.A. R. 1084/64. Hy het in 1866 predikant geword.

gestaan het en waarvan die gemeente die laste gedra het.

In sy gewysigde Dordtse K.O., art. 35,¹⁵ het Postma bepaal dat selfs onderwysers die drie formuliere moes onderteken¹⁶ met die belofte om die jeug daarin op te voed. Al dadelik 'n aanduiding dat, volgens Postma, gereformeerde kinders goeie gereformeerde onderwys moet ontvang. Geen wonder dus dat in die reglement vir die skool, op S.J.P. Kruger se plaas opgerig, bepaal is: “En voor zoover het onderwys eene godsdienstige strekking heeft, zal de onderwijzer niets tegen, maar altijd overeenkomstig de Gereformeerde belydenis handelen.”¹⁷

3. SY STRYD OM CHRISTELIKE ONDERWYS IN DIE K.P.:

i. Eerste aksie in Burgersdorp:

In die Kaapprovinsie is die rigting en onderwysbeleid van die 19e eeu in hoofsaak aangedui deur die Kerkorde van De Mist wat in art. 18 bepaal het: “De openbaare Schoolen strekkende tot onderwijzing der Jeugd, behooren niet tot eenig bijzonder Kerkgenoodschap. Het zijn ^[422] kweekplaatsen, om goede Burgers voor den Staat te vormen: en als zodanige staan dezelve onder het onmiddellijk toezigt en bestuur van het Gouvernement.”¹⁸ As ds. Postma hom in 1866 in Burgersdorp vestig, is die offisiële posisie i.v.m. onderwys kortliks soos volg:¹⁹

- (a) Staatsondersteunde en beheerde skole.
- (b) Die Bybel kon wel daarin gelees word maar dogmatiese godsdiensoonderrig is verbied.
- (c) Onder die Engelse bewind is die skole feitlik geheel en al verengels.

Reeds met sy intreerede te Burgersdorp, 5 Augustus 1866, druk ds. Postma dit op die hart: “laat ons niets te lief hebben voor goede scholen.”²⁰ Dit het nie op dowe ore geval nie.

Ons kan aanneem dat daar reeds so vroeg as 1868 enige privaatskole in die gemeente Burgersdorp was, wat een of ander verband met die kerkraad gehad het, want op 15 Augustus 1868²¹ besluit die kerkraad dat die eksamens van die buiteskole Saterdag met Nagmaal in die kerkgebou sou plaasvind. Die kerkraad en die gemeente van Burgersdorp het dus vroeg reeds geywer vir die Christelike skool. In 1869 gee die kerkraad ook verlof aan meester J. de Ridder om sy Vrye Christelike Skool in die konsistoriekamer te hou.²²

ii. Postma die kragtige pleitbesorger vir Christelike Onderwys:

Die Sinode van 1869 was reeds onder die indruk van die belangrikheid van “het onderwys der jeugd.”²³ Dit dra dan ook aan die dosente en kuratore van die Teol. Skool op om die volgende Sinode in dié verband van advies te dien. Dit lei tot 'n volledige verslag op die Sinode van 1873.²⁴ Dit kom op die volgende neer:

¹⁵ Vgl. hiervoor G.K.A. P.V., no. 203.

¹⁶ Die ondertekeningsformulier vir onderwysers is in G.K.A., A. No. 1-4.

¹⁷ G.K.A. P.V., no. 138.

¹⁸ A. Dreyer: Boustowwe, Deel III, p. 12.

¹⁹ Vgl. P. W. Bingle, a.w., pp. 9-15 en pp. 22-23.

²⁰ G.K.A. Private briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma, ongeord.

²¹ Kerkraadsnotule Burgersdorp, 15 Augustus 1868, art. 9.

²² Vgl. Gouden Jubileum, Gereformeerde Kerk, Burgersdorp, 1860-1910, p. 87.

²³ Hand. Sinode 1869, art. 116.

²⁴ Hand. Sinode 1873, bylaag 4.

Die Sinode moedig kerkrade aan om gemeenteskole op te rig, geen onderwysers te neem as alleen dié van goeie naam; ouderlinge moet met elke Nagmaal verslag doen van die toestand van skole in hulle wyke en die leraar hou eksamen van die buiteskole as hy huisbesoek doen. Die Sinode keur hierdie “reglement” goed.²⁵ Ds. Postma stel dan voor, wat dan ook die besluit word van die Sinode:²⁶

1. Die Sinode benoem 'n hoof kommissie “ter zake van het onderwijs.”^[423]
2. Die Sinode versoek die Algemene Vergaderings om subkommissies te benoem.
3. Die hoof kommissie moet 'n plan ontwerp “ter bevordering van het onderwijs.”

As hoof kommissie benoem die Sinode di. D. Postma, J.L. Cachet en P.J.J. Viljoen. Nog staande die vergadering dien hulle 'n plan²⁷ in wat vir baie jare die onderwys in die Gereformeerde Kerk “gereguleer het.”²⁸ Uit die aard van ons studie ag ons dit onnodig om die plan hier volledig weer te gee. In die eerste plek besluit die Sinode, omdat die gemeentes vir die grootste deel uit plaasmense bestaan het, om besonder te konsentreer op sg. “buurtskolen.”²⁹ Dis duidelik: die Gereformeerdes wou hulle eie skole hê met gereformeerde onderwys. Saaklik kom die plan wat goedgekeur is, ook daarop neer dat die ouers verantwoordelik is vir die onderwys van hulle kinders onder toesig van die kerkraad.

Die Sinode wou die uitvoering van die riglyne wat gelê is, dan ook gereeld laat kontroleer. Daarom besluit die Sinode op voorstel van ds. Postma dat in 'n reeks vrae wat deur die Algemene Vergaderings aan kerkrade gestel moet word, o.a. gevra sal word: “Hoe het gaat met het onderwijs en de opvoeding der jeugd.”³⁰

Nadat in 1871 die eerste uitgawe van die “Almanak van de Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika” verskyn het en op 1 April 1873 die eerste uitgawe van “De Maandbode”, het ds. Postma nou ook met die geskrewe woord kragtig die pleit gevoer vir Christelike onderwys.

Reeds in die eerste uitgawe van die Almanak 1871, waarvan die uitgawe opgedra is³¹ aan di. D. Postma, en Cachet, word 'n kragtige pleidooi gelewer vir Christelike onderwys,³² en ook herhaaldelik daarna. Net voor die Sinode van 1873 wat, soos ons gesien het, belangrike besluite i.v.m. die onderwys geneem het, doen Postma in die eerste uitgawe van “De Maandbode” 'n dringende beroep op die Gereformeerde ouers: “Ontziet toch geene kosten voor goed schoolonderwijs in hunne jeugd. Ziet vooral te verkrijgen bekwame en vrome onderwijzers voor uwe kinderen, maar bij gebreke aan zulken, wilt dan liever zelve alle naarstigheid aanwenden; want verkeerd onderwijs en slechte voorbeelden zij voor de zielen uwer kinderen meer te schuwen dan vergiftige slangen voor hunne lichamen.”³³ Op die Sinode van 1876 is dit weer Postma wat^[424] pleit vir Christelike onderwys³⁴ en op wie se voorstel die Sinode

²⁵ Idem, art. 67.

²⁶ Idem, art. 68.

²⁷ Idem, art. 132 en bylaag 6.

²⁸ Vgl. J. Chr. Coetzee: Die Gereformeerde Beginsel en die onderwys in die Transvaal, p. 17, en P.W. Bingle, a.w., p. 36.

²⁹ Die Sinode van 1876, art. 248, het op voorstel van ds. Postma aanbeveel om ook kerkskole op te rig “op de dorpen.”

³⁰ Hand. Sinode 1873, art. 161, vraag 9.

³¹ Hand. Sinode 1869, art. 126.

³² P.W. Bingle, a.w., pp. 33-34.

³³ De Maandbode, 1 April 1873, 1e jaargang, no. 1.

³⁴ Hand. Sinode 1876, art. 248.

besluit om die kerk in die algemeen, en elke gemeente in die besonder, dit weer op die hart te bind “om zoveel mogelijk kerkscholen op te rigten op de dorpen of ook in de afgelegene wijken, onder den naam van “Buurtscholen”, maar allen onder bestuur of althans onder het oppertoezicht van den kerkeraad respectief.”³⁵ Net na die Sinode dra Postma die wens van die Sinode in die hart van kerkrade en ouers in met ’n dringende oproep in “De Maandbode”: “Zeker kunnen wij er niet te sterk op aandringen, dat voorgangers der gemeente en de ouders samenspannen om de allernoodigste zaak – goede scholen voor hunne kinderen te bezorgen het moge dan kosten wat het wil.”³⁶ Postma het maar te goed besef dat die ouers “aldoor en immer weer” oortuig moes word “dat het staatsonderwijs niet deugt, misleidt en ontkerstent! De gewetens dier ouders moeten wakker blijven, en niet door de gewoonte en omstandigheden insluimeren.”³⁷

Die karakter van die onderwys moet wees: “positief Christelijk Gereformeerd.”³⁸ Die Gereformeerde beginsels moet die hele onderwys deursuur en op die skool moet “de eerste plaats” beklee word deur “het onderwijs van Gods Woord” gepaard met “christelike opvoeding en tucht.”³⁹ Inderdaad, Postma het hoë ideale gestel en hy het dit met aandring in die boesem van die kerk en in die hart van die ouers probeer indra. Dit is vir die ouers, aldus Postma, ook nie maar ’n kwessie van wil of nie wil nie, dit wortel in die verbond, “zij hebben het ook bij den doop hunner kinderen beloofd.”⁴⁰ Dit is ’n belofte aan God gemaak en daarom moet ouers “ernstig zorg dragen en veel over hebben”⁴¹ vir die nakoming van die belofte.

Die ouers moes ook self die finansiële las van die onderwys dra. Postma se standpunt was onomwonde “dat de Staatskas evenzeer buiten de school zich houden moet als buiten de Kerk,”⁴² en as dit ouers waarlik erns is met die nakoming van hulle verbondsbelofte, en as hulle besiel^[425] is met waaragtige liefde vir Christelike onderwys, sal hulle hulle gaarne “de grootste opoffering en inspanning”⁴³ getroos om dit te bekom.

So het Postma kragtige leiding gegee. Die Gereformeerde beginsel moes ook die onderwys en opvoeding van die kind deurtrek.

Postma se herhaalde en dringende oproepe, veral na die Sinode van 1873 toe ’n duidelike plan aan kerkrade en gemeentes voorgehou is, het nie op dowe ore geval nie, en die vrug het nie uitgebly nie. Ons kan sê, dat deur die hele kerkverband daar ’n oplewing gekom het, en feitlik in elke gemeente het kerkskole ontstaan.⁴⁴ In Burgersdorp, die gemeente van ds. Postma, is buurtskole opgerig te Kraaiplaas, Modderbult, Beschuitfontein wat later verskuif is na

³⁵ Ibid.

³⁶ De Maandbode, 1 Junie 1876, 4e jaargang, no. 3.

³⁷ De Maandbode, 1 April 1889, 17e jaargang, no. 1.

³⁸ De Maandbode, 1 Mei 1877, 5e jaargang, no. 2.

³⁹ De Maandbode, 1 Januarie 1887, 14e jaargang, no. 10.

⁴⁰ De Maandbode, 1 September 1883, 11e jaargang no. 6.

⁴¹ Ibid.

⁴² De Maandbode, 1 Januarie 1887, 14e jaargang, no. 10. Postma het dit uitgespreek na aanleiding van die Sinodebesluit 1882 dat wel van staatsteun gebruik gemaak kan word, maar hiermee wou die gemeentes in die Kaapprovinsie deur besondere omstandighede aldaar, nie dadelik inval nie. Vgl. P.W. Bingle, a.w., pp. 75-78.

⁴³ De Maandbode, 1 April 1889, 17e jaargang, no. 1. Met instemming aangehaal uit “De Bazuin.”

⁴⁴ Vgl. P.W. Bingle, a.w., pp. 40-74.

Damplaats, en Osfontein.⁴⁵ Daar was wel in vloede soos finansiële moeilikhede en veral gebrek aan geskikte onderwysers, wat die instandhouding en ontwikkeling van die skole baie gestrem het, sodat oor die algemeen die buurtskole nie van blywende aard was nie.

Ook wat die vakonderwys aanbetref, het Postma in sekere opsigte, duidelike leiding gegee.

Die skole in die Kaapprovinsie was in dié tyd deur en deur verengels. Hollands het op gelyke voet gestaan met opsionele vakke soos Grieks en Frans.⁴⁶ Postma het hom daarteen verset en onder die landsomstandighede gepleit vir deeglike onderrig in Engels, sowel as Hollands. Hy is nie teen die onderrig van Engels nie, want hy pleit: “laat ons de jeugd in die beide talen die wij hier te lande noodig hebben, behoorlijk doen onderwijzen, anders worden wij bij ons nageslacht schuldig aan een onverschoonlijk verzuim.”⁴⁷ Dit het hom “groot genoeg” gegee dat aan die einde van 1876 in die publieke skool te Burgersdorp “de Hollandsche taal eene eereplaats in het examen mogt genieten.”⁴⁸ Geen wonder dat Postma, nadat in 1882 besluit is dat Hollands ook in die Kaapse parlement gepraat mog word, een van die feesredenaars was by ’n feesgeleentheid in Burgersdorp.⁴⁹

Interessant is in dié verband, die houding wat ds. Postma ingeneem het teenoor die poging om Afrikaans tot skryftaal te verhef. Hy is op die moment dat hy onderstaande skryf, d.w.s. in 1879, om verskillende redes nog daarop teë, en terwyl op die oomblik Hollands nog as skryftaal en “boekentaal” behou word, is sy standpunt “... wij zullen het ^[426] den voorstanders van het nu door ons bestreden beginsel of poging niet kwalijk nemen, dat zij in al hun schrijven, spreken en preeken met hunne spraak te voorschijn treden; en – hoopt men eens op eene litteratuur van die spraak, waaruit men dan eenigen dagen eene taal zoude kunnen opmaken, – dan zal men alzoo moeten doen; en in dat belang zouden wij het voorstanders van die spraak aanraden in al hun schrijven zoo op te treden, willen zij hun hoop verwezenlijkt zien... En laat de toekomst voor zich zelve keus doen... Wij echter denken, dat wij onzen tijd en krachten aan beter werk kunnen en moeten wijden en zullen vooreerst nog niet mededoen.”⁵⁰

In sy stryd vir Christelike onderwys het Postma dus gepleit vir deeglike tweetaligheid, maar ook vir ’n deeglike nasionale karakter van die onderwys. Dit het hom beswaar dat “algemeene en vaderlandsche Geschiedenis te weinig in de school onderwezen word,”⁵¹ en daarom dat hy die pleit gevoer het vir meerdere onderrig daarin.

4. POSTMA DIE GRONDLEGGER VAN DIE POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT VIR C.H.O.:

Die Christelike onderwys moes egter ook uitgebrei word tot hoër onderwys. Postma het maar te goed besef dat om die ideaal van deeglike Christelike Nasionale onderwys te bereik “moeten onderwijzers en leerboeken aan dat doel ook beantwoorden.”⁵²

Postma het altyd die noodsaaklikheid hiervan besef;⁵³ daarom dat reeds by die stigting van

⁴⁵ Idem, pp. 46-50.

⁴⁶ Vgl. P.J.T. de Wet: Eeufees-Gedenkboek Burgersdorp 1846-1946, p. 67.

⁴⁷ De Maandbode, 1 April 1877, 5e jaargang, no. 1.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ P.J.T. de Wet, a.w., p. 41.

⁵⁰ De Maandbode, 1 Desember 1879, Aangehaal uit P.W. Bingle, a.w., p. 72.

⁵¹ De Maandbode, 1 April 1877, 5e jaargang, no. 1.

⁵² De Maandbode, 1 April 1889, 17e jaargang, no. 1.

⁵³ Vandaar sy oproep in De Maandbode, 1 April 1873: “ziet vooral te verkrijgen bekwame en vrome

die Teologiese skool die Sinode van 1869 hierdie veelbetekenende en allerbelangrikste besluit geneem het: “dat de kweekschool te Burgersdorp zoo ingerigt worde, dat er niet alleen predikanten aangevormd worden maar ook jongelingen zich kunnen bekwamen tot onderwijzers der jeugd, ja ook jongelieden zonder een bestemd doel te hebben, gelegenheid gegeven wordt, naar hunne vatbaarheid gebruik van de school te maken, allen onderworpen aan de regulatien der school.”⁵⁴

’n Allerbelangrikste besluit! Nie net vir predikante nie, maar ook vir onderwysers en vir persone wat ’n algemene opleiding wou geniet, moes daar onderwys gegee word. Hier het ons in klein die latere beter georganiseerde litterariese departement aan die Teol. Skool. Maar nog veel meer as dit. J. Lion Cachet, oog- en oorgetuie by hierdie besluit, het ^[427] later die sluiers gelig en ons ’n blik gegee in die diepere betekenis daarvan. By die neerlegging van sy amp as professor aan die Teol. Skool, 14 April 1911, sê hy van hierdie besluit: “Ik durf het bijna niet uitspreken uit vrees dat een glimlach op uwe lippen zal komen, maar fluisteren wil ik het toch, dat wij toen dachten aan eene Christelijke Hoogeschool. Toen meenden wij dat er behoefte aan bestond. Wij begonnen; de studenten waren weinig en zwak; de docenten hadden geen academische graden; *maar wij begonnen, en groeven het fundament in de hoop, dat eenmaal op dat fundament een tempel der wetenschap verrijzen zou, waarvan de hoeksteen zou zijn: Gods heilig Woord*”⁵⁵ (Kursivering van my). Soos nog later sal blyk, twyfel ons vir geen oomblik aan die antwoord op die vraag wie die vader van hierdie profetiese vergesig was nie. Dit was die man wat met sy heldere visie op sake in meer as een opsig, ver en diep kon sien. Postma het ’n halwe eeu vooruit ’n universiteit sien verrys op die grondslag van “Gods heilig Woord.”

Maar hy het dit nie net op die gesigseinder gesien nie, hy het die hand aan die ploeg geslaan. Juis na aanleiding van die moontlikheid in die besluit van 1869, dat aan die Skool ook vir ander professies opgelei sal word, besluit die Sinode van 1873 om aan die kuratore op te dra om in oorleg met die dosente te oorweeg “of men niet vervolgens het examen der studenten zal splitsen in een litterarisch en eindexamen, om de e.k. Sijnode te dienen met advies.”⁵⁶

Postma het kort voor die Sinode van 1876, wat hieroor sou handel, baie duidelik getoon in watter rigting sy gedagtes gegaan het.

Hy hoop die Sinode sal opnuut aandag gee “aan eene bekwame opleiding.” In hierdie verband het Postma ’n onbegrensde idealisme gehad: “En dan zouden wij hebben eene inrichting, die als Normaal School onderwijzers der jeugd zoude kunnen opleiden, ik meen gewone schoolmeesters die zoo hoogst noodig zijn; tevens om anderen voor universiteitsgraden voor te bereiden, om daarna voor Doctor of advocaat te gaan studeeren en eindelijk, die wenschen predikant te worden, zouden dan aan die inrichting hunne geheele opleiding kunnen genieten met eenen universiteitsgraad tevens. Hoe wenschelijk moet dit zijn voor de Kerk, vooral voor ouders die daarbij onmiddellijk belang hebben zulk eene eigene inrichting voor lager en hooger onderwijs te hebben.”⁵⁷

Postma wil dus ’n “Normaal School” om te voorsien in die behoeftes van “lager onderwijs” maar hy beklemtoon die wenslikheid dat ook in ander beroepe “voor universiteitsgraden”

onderwijzers.”

⁵⁴ Hand. Sinode 1869, art. 77.

⁵⁵ J.L. Cachet: “Wie veracht den dag der kleine dingen? Afscheidswoord bij het neerleggen van zijn ambt als Professor in de Theologie aan de Theol. School der Geref. Kerk in Z.A.” (Potchefstroom 14 April 1911) pp. 5-6.

⁵⁶ Hand. Sinode 1873, art. 106.

⁵⁷ De Maandbode, 1 Februarie 1876, 3e jaargang, no. 11.

opgelei sal word, dat ook ^[428] predikante met “eene universiteitsgraad” hulle teologiese studie sal voltooi. Postma, die versierende idealis, gryp vooruit na “eene eigene inrichting voor hooger onderwijs.” Postma het die Potchefstroomse universiteit vir Christelike Hoër Onderwys in die volgende eeu sien kom, en met die oog op die verwesenliking van daardie uiteindelijke ideaal het hy die eerste stene gelê. Cachet was reg in sy vermelde uitspraak toe hy in 1911 twee-en-veertig jaar teruggekyk het en die sluier oor die verlede effens gelig het. “Woord en Daad”, ’n Christelike-nasionale maandblad, was volkome in lyn met die storie toe hy Postma vereer het as die “grondlegger van ’n Christelike universiteit.” ⁵⁸

Die reorganisasie van 1876, met die aanstelling van twee professore, ’n Teologiese en ’n Litterariese, was ’n verdere stap en ontwikkeling in die rigting wat Postma aangedui het. In sy tyd sou hy al geringe vrugte sien. Die nuwe organisasie het tot gevolg gehad die opleiding van meer onderwysers en ’n hoër peil van opleiding. Die rype vrug van die eensbegonne taak sou egter eers gepluk word in die volgende eeu.

Uit hierdie besluit van 1869, waarop gegrond was die reorganisasie van 1876, het in die volgende eeu Postma se “eigene inrichting voor hooger onderwijs” gegroei, die P.U. vir C.H.O.

5. SAMEVATTENDE WAARDERING:

Na ons oortuiging lê in Postma se stryd vir Christelike onderwys, een van sy groot verdienstes, nie net aan die Gereformeerde Kerk nie, maar aan die volk van Suid-Afrika. In ’n tyd toe die Liberalisme van die 19e eeu soos ’n vloedgolf ons land, en ook die onderwys, deurtrek het, is dit Postma wat met die waarskuwende vinger gewys het. Geskool in die stryd vir Christelike onderwys in Nederland, het hy die gevare van ’n neutrale onderwys onmiddellik gesien en het hy nie geskroom om dit in die skerpste taal uit te wys en te bestraf nie: “want verkeerd onderwijs en slechte voorbeelden” aldus Postma, “zijn voor de zielen uwer kinderen meer te schuwen dan vergiftige slangen voor hunne lichamen.”⁵⁹ Postma het die eerste alarm geblaas. Deur sy geesteskinders in die Gereformeerde Kerk, is dit van hom oorgeneem en sou hulle in die 20e eeu aan die spits staan van die stryd vir C.N.O. wat later selfs tot breër lae van die Afrikanervolk deurgedring het.

Die mense van sy tyd het in hierdie verband ’n oog en waardering gehad vir Postma.

Prof. John Murray van Stellenbosch, wat die stigting van die ^[429] Gereformeerde Kerk onder leiding van Postma diep betreur het, het tog dié veelseggende getuienis oor hom nagelaat: “... moet het toegestemd worden dat genoemde leeraar met goed gevolg andere vooroordeelen bestreden heeft en eene goede stoot aan de zaak van onderwijs onder een agteruitgaand volk gegeven heeft.” ⁶⁰

In verband met sy stryd vir die regte van die Hollandse taal op skool het “Het volksblad” van 5 Desember 1876 groot waardering hieroor uitgespreek. Postma is volgens die blad: “klaarblykelyk een man van goede begaafdheden met een aanmerkelijke mate van geestkracht. Men zegt dat hij grootelyks heeft bijgedragen tot de herleving der studie van het Hollandsen op de Noordelijke grenzen die door de profeten eener algeheele uitsterfing der Hollandsche taal in Zuid-Afrika geloohend wordt.” ⁶¹

⁵⁸ Woord en Daad, November 1955, Jaargang 2, no. 11. Byskrif by portret van prof. Dirk Postma.

⁵⁹ T.a.p.

⁶⁰ Uit lesing oorgeneem in Almanak 1879 onder titel: “Eenige karaktertrekken van onze mede-kolonisten.”

⁶¹ Het Volksblad, 5 Desember 1876. Oorgeneem in De Maandbode, 1 April 1877, 5e jaargang, no. 1. Wanneer hier gespreek word van “profeten”, moet dit gesien word teen die agtergrond van die

Die toekoms van kerk en christelike maatskappy het hy verbind aan deeglike christelike onderwys: “de school voor de jeugd is onmisbaar zal het opkomend geslacht behoorlijk opgevoed worden in den dienst van God.”⁶² En daarom dat die gryse jarelange stryder vir christelike onderwys enkele jare voor sy dood, asof hy afskeid neem van sy geslag, vir ’n laaste keer opwek tot die stryd van die toekoms: “de Regering kan niet anders dan neutraal onderwijs geven, en hiermede kan en mag de Christen zich niet tevreden stellen,”⁶³ en dan spreek hy die hoop uit dat “de zaak van het Christelijk onderwijs”⁶⁴ in Suid-Afrika nog sal bloei en groei.

Postma het die stryd vir Christelike onderwys aangebind, sterk in die geloof dat God hom ook daarvoor geroep het, onwankelbaar in die vertroue in die goeie reg van die saak wat hy dien, en daarom juis ryk aan moed en verbeelding,⁶⁵ met die oog op die eeu wat sou kom.

Heel gepas is by geleentheid van sy begrafnis ten aanhore van ’n eerbiedig dankbare geslag vermeld dat Postma met opoffering stryd en oorwinning steeds “ijverig werkzaam was op het gebied van onderwijs”, en voeg die spreker daarby: “ook hier getuigen zijne werken van hem.”⁶⁶

Hierdie woorde het nog niks van hulle krag verloor nie. Die stryd van ^[430] die jare, wat vandag nog gestry word vir die christelike skool in Suid-Afrika, en die Potchefstroom Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, uiteindelik vrug van die geringe en nietige litterariese departement, is vir ’n dankbare nageslag nou nog “getuigen” van “zijne werken”; “getuigen” van die versiende idealisme van Postma, maar ook “getuigen” dat hy in die geloof die hand aan die ploeg geslaan het, siende op die gebod en hopende op die seën van God.

verengelsingsbeleid van daar die tyd. Teenoor Engels, soos ons aangetoon het, het hy Hollands as skoolvak laat herleef.

⁶² De Maandbode, 1 September 1883, 11e jaargang, no. 6.

⁶³ Almanak 1887, p. 20. Uit Postma se rede by ingebruikneming van die gebou vir Teol. Skool en Vrye Christelike skool te Burgersdorp.

⁶⁴ Idem, p. 21.

⁶⁵ S.M. Naude: Die dringende noodsaaklikheid van opleiding van die jeug van Suid-Afrika. Koers, April 1955, Deel XXI, no. 5, p. 229.

⁶⁶ M.P.A. Coetsee (jr.) in begrafnisrede by geleentheid van wyle ds. Postma se teraardebestelling. D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 327.

Hoofstuk XV: POSTMA AS PREDIKER

1. INLEIDING:

By die bestudering van die onderwerp “Postma as Prediker,” het ons met enkele faktore te doen, waarop ons die aandag moet vestig.

Om ’n samevattende beeld van hom as prediker te konstrueer, is ons in die eerste plek aangewys op die preke van hom wat bewaar gebly het. Hiervan is daar heelwat.¹ ’n Groot deel van die preke is egter nie ten volle uitgeskrywe nie, maar is in die vorm van ’n skets, soos ds. Postma dit seker by die Woordbediening gebruik het. Dit is ’n eerste faktor wat ons by ’n kritiese beoordeling in gedagte moet hou. ’n Tweede is dat die grootste deel van die preke uit ds. Postma se vroeëre bediening as predikant dateer en nie uit sy latere, rypere leeftyd nie. Ons sou graag meer van laasgenoemde onder oë wou gehad het.

Tog wil ons, ten spyte van bogenoemde faktore, uit die gegewe materiaal, ’n beeld probeer skep van Postma as prediker. Ons ag hierdie studie dan ook van die grootste belang. Die bediening van die Woord, saam met die Sakramente, is tog die belangrikste deel van die predikant se ampswerk. Daarin hanteer hy die genademiddele, waardeur die Here sy gemeente bou. Maar in die prediking veral klop ook die siel en lewens-oortuiging van die prediker self, sodat ons uit die prediking in beperkte mate ook die prediker kan ken.

2. WESE VAN DIE PREDIKING:

i. Gebondenheid aan, en verklaring en toepassing van Gods Woord:

In die eerste plek is dit noodsaaklik om kortliks na te gaan wat ds. Postma se beskouing was oor die wese van die prediking. Direk het hy ^[432] hom nie veel hieroor uitgespreek nie, maar uit die weinige wat hy wel gesê het, en veral soos dit tot openbaring kom in sy preke, kan ons wel sy standpunt hieroor stel. Die wese van die prediking het vir hom gelê in verklaring en toepassing van Gods Woord, soos die gangbare gereformeerde opvatting daarvoor is. Die prediking is vir hom “eene eenvoudige klare en geestelike onderwijzing”² waarin die prediker hom onvoorwaardelik moet hou aan Gods Woord. So sterk beklemtoon Postma die feit dat die prediking “volgens de Heilige Schrift,”³ moet wees dat dit vir hom die onderkenningsteken is tussen die ware en die valse leraars: “En daaraan zullen de ware van de valsche leeraren ook onderkend worden, naamlijk of hunne leer uit God is, te weten, wanneer zij zich houden aan zijn Woord, niets zeggende buiten, veel minder tegen de Heilige Schrift.”⁴ Woordbediening is

¹ In G.K.A. onder titel “Pamflette en briewe”, asook “Private briewe en persoonlike stukke van ds. Postma,” is ’n aantal geskrewe preke en sketse van preke; so ook in prof. S.P.Engelbrecht se private argief. Dit is nou deel van die Ned. Herv. Kerk van Afrika se argief. In Nederland is in 1849 by H.J. Gelderman, Meppel, ’n boek gepubliseer: *Diverse Stukken*, waarin etlike preke van ds. Postma oor die kerklike feeste gepubliseer is. Hierdie boek is aan skrywer goedgunstiglik geleen deur ds. J.C. Gilhuis, predikant in die Geref. Kerke Nederland, agterkleinseun van Pieter Posthuma, oudste broer van ds. Postma. Die meeste van die genoemde preke is egter gepubliseer in D. Postma: *Leerredenen*, soos uitgegee deur sy seun D. Postma (jr.) (Kaapstad, 1893.)

² De Maandbode, 1 Junie 1875, 3e Jaargang, no. 3.

³ G.K.A. Pamflette en briewe, ongeorden. Gedagtenisrede 40-jarige Evangeliedienst 11 Julie 1880.

⁴ Ibid.

“bediening van goddelijke verordening,⁵ ’n voortreffelijk”⁶ werk waarin die Woord van God vir die prediker die enigste inhoud en rigsgnoer moet wees, sodat die bedienaar van die Woord nie in “arglistigheid”⁷ sal spreek “om menschen te behagen”⁸ maar hom gebonde sal ag “alleen en altoos”⁹ aan “de woorden Gods.”¹⁰ En om hierdie bediening van die Woord “Gode behagelyk te verrichten,”¹¹ mag die bedienaar van die Woord nooit “het Woord Gods vervalsenen.”¹²

Die woord wat bedien word moet egter ook toegepas word, by die gemeente in sy lewe tuisgebring word. Die Woordbediening, aldus Postma, moet daarom geskied “tot leering tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwysing die in de rechtvaardigheid is,”¹³ sodat die prediking die gemeente altyd weer sal dring tot selfbeproeving, tot uitlewing van en toetsing “aan Gods onfeilbaar Woord.”¹⁴

Uit al ds. Postma se preke is dit dan ook duidelik dat hy in die prediking ’n belangrike plek ingeruim het vir die toepassing. Die waarheid wat verkondig is, het hy by die gemeente tuisgebring, in vermaning, weerlegging,^[433] onderwysing en vertroosting, sodat die Woord van God die enigste rigsgnoer sou wees in leer en lewe.

ii. Eksegetiese reëls:

Met die voorgaande hang baie nou saam Postma se metode, reëls vir eksegeese en andere voorwaardes wat hy stel om te kom tot die suiwere verstaan en verklaring van Gods Woord.

In dié verband het ds. Postma die volgende geleer: a). Die Skrifondersoeker en -verklaarder moet self “een wedergeboren mensch”¹⁵ wees met “een godvreezend gemoed,”¹⁶ wat moet besef dat hy in die ondersoek en verkondiging van Gods Woord “dienaar”¹⁷ is van “den hoogen God.”¹⁸ Ons kom later hierop terug wanneer ons nader ingaan op Postma se beskouing oor die predikamp. b). Om die Woord van God te kan verklaar, is nodig, “vooral de kennis van den grondtekst des Bijbels.”¹⁹ Postma, deeglike kenner van Hebreeus en Grieks, wat omtrent daaglik gewoonweg uit sy Hebreeuse en Griekse Bybel gelees het, het dan ook in die soek na die sin van die Skrif tot die grondteks teruggekeer. Vanselfsprekend het hy dit nie altyd in sy preke genoem nie. Dat hy in dié verband egter fyn kon onderskei, blyk uit “een weinig

⁵ Lesing voor studenten, 23 November 1877. Het eerlijk staan naar het leeraarsambt in Christus Kerk aangemoedigd. (G.K.A. Pamflette en Briewe, ongeord.)

⁶ Ibid.

⁷ Intreepreek Burgersdorp, 5 Augustus 1866. (G.K.A. Pamflette en briewe, Ongeord.)

⁸ Ibid.

⁹ D. Postma: Leerredenen, p. 53.

¹⁰ Ibid.

¹¹ D. Postma: Leerredenen, p. 52.

¹² D. Postma, intreepreek Burgersdorp, 5 Augustus 1866.

¹³ Vgl. in dié verband ’n preek van ds. Postma oor 2 Tim. 3:14-17 in “Leerredenen,” pp. 51-53.

¹⁴ Leerredenen, p. 191.

¹⁵ Leerredenen, p. 44.

¹⁶ D. Postma: Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid, p. 41.

¹⁷ Intreepreek Burgersdorp, 5 Augustus 1866.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Leerredenen, p. 36.

toelichten, volgens grondtekst”²⁰ wat hy gegee het in ’n preek oor 1 Thess. 1:4, 5a.

c). Naas die studie van die grondteks is die volgende vereiste volgens Postma dat “Schrift met Schrift vergeleken worden.”²¹ Dit verg dan soveel te meer dat Gods Woord “met alle zorgvuldigheid en eene heilige bedachtzaamheid moeten bestudeerd worden.”²²

d). In die verklaring van Gods Woord moet die prediker veral let “op het oogmerk des schrijvers, op den samenhang van de rede, op de kracht der woorden en spreekwijzen,”²³ en goue reël moet hier bly “dat wij blijven bij de eigene beteekenis der woorden, tenzij het verband duidelik toont dat het eene figuurlijke (oneigenlijke) voordracht is. Hetwelk evenwel in de H. Schrift dikwerf het geval is.”²⁴ [434]

e). Hierdie bestudering, lees en ondersoek van Gods Woord moet biddend geskied. God alleen “bekwaamt door zijnen H. Geest menschen uit de menschen tot bedienaren van hetzelfde,”²⁵ en daarom mag die bedienaar van die Woord nie nalaat “God te bidden om zijne verlichtende genade,”²⁶ want die rede van die natuurlike mens “begrijpt niet de dingen die des Geestes Gods zijn.”²⁷ Die menslike rede “moet worden verlicht en geleid door den H. Geest.”²⁸

f). So ’n biddende studie en ondersoek van Gods Woord lei dan tot die regte verstaan van en insig in “de zin der H. Schrift”²⁹ wat Postma nader aandui as “dien de H. Geest daarin bedoelt,”³⁰ of soos hy dit ook elders stel, die Skrif moet met sorgvuldigheid en bedagsaamheid bestudeer word “om de zin des Geestes wil te vatten.”³¹

3. BEOORDELING VAN POSTMA SE PREDIKING:

i. In hoeverre het hy voldoen aan die wese van die prediking?

Na ons oortuiging het ds. Postma teoreties die wese van die prediking, soos reeds aangetoon, suiwer gesien. Dit is verklaring van Gods Woord aan die gemeente en toepassing daarvan.

As ons na honderd jaar van ontwikkeling in die eksegeese van die Skrif, Postma se verklaring van tekste aan ’n kritiese oordeel gaan onderwerp, sou ons seker agter verskillende verklarings van hom ’n vraagteken kan plaas. Dit geld egter nie net van hom nie, dit geld vir elke prediker. Daar is heel dikwels meer as een verklaring vir ’n teks moontlik.

In die algemeen gesproke, is ons van oortuiging dat hy wel ernstig gepoog het om deur te dring tot die sin van die Skrif, en ook daarin geslaag het.

Ds. D. van Dijk het in 1935 ’n brosjure die lig laat sien: “De preek-trant van de domine's in

²⁰ Leerredenen, p. 302.

²¹ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 44.

²² Lesing voor studente 23 November 1877. (G.K.A. Pamflette en briewe, ongeord.)

²³ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 41.

²⁴ Ibid.

²⁵ D. Postma: Redevoering by oordrag van Rectoraat 29 November 1870. Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 290.

²⁶ D. Postma: Mijne Handleiding, p. 41.

²⁷ Idem, p. 43.

²⁸ Ibid.

²⁹ Idem, p. 38.

³⁰ Ibid.

³¹ Lesing voor studente, 23 November 1877. (G.K.A. Pamflette en briewe, Ongeord.)

de kerken der Afscheiding in de jaren 1834-1869,”³² waarin hy die preke uit daardie tyd aan ’n besonder kritiese ondersoek onderwerp. Na ons oortuiging is sy uiters skerpe kritiek soms oordrewe, en sonder die juiste perspektief op die tyd en omstandighede^[435] waarin dit ontstaan het.³³ In die eerste deel van sy werk het Van Dijk haas geen goeie woord vir die prediking uit daardie tyd nie. Eindelik kom ook ds. Postma se “toepassing” op enkele Kerspreke wat nog voor 1849 gemaak is,³⁴ aan die beurt. Maar wat vir ons hier van belang is, is dat Van Dijk met sy uiters kritiese benadering van die preke uit daardie tyd tog beweer dat Postma se inhoud “exegetisch niet onverdienstelijk” is.³⁵ Uit sy kritiese pen het hierdie uitspraak nogal betekenis. Dit is na ons oortuiging heel sag gestel. Postma se preke toon oor die algemeen duidelike tekens van deeglike eksegeese, asook ’n juiste aanvoeling vir en aanduiding van die Skrifverband.

Tog kan ons nie nalaat om hier te wys op enkele trekke in sy prediking, van meer homiletiese aard, wat na ons oortuiging aan ernstige kritiek onderwerp kan word. In dié verband moet ons egter twee sake in gedagte hou: eerstens, dat die kritiese opmerkinge nie geld vir alle preke wat ons onder oë gehad het nie, en tweedens moet onthou word soos reeds aangetoon is, dat Postma slegs ongeveer ’n jaar teologiese opleiding geniet het.

’n Eerste, ernstige leemte waardeur ons in menig preek getref word, is dat dit te analities van aard is, en te weinig sinteties. Om ’n enkel voorbeeld te noem. In ’n preek oor Lukas 2:1-7³⁶ gee hy na die “voorspraak” van elke vers afsonderlik ’n eksegeese; daarna word in vier “Aanmerkings” elk afsonderlik gehandel oor Gods liefde, wysheid, getrouheid, en Christus se bereidvaardigheid, soos dit uit die teksgedeelte spreek, waarop dan afsonderlik die toepassing volg. Die geheel maak ’n lompe indruk waarin een sentrale gedagte of boodskap ontbreek. Onderskeie elemente in die teksgedeelte kom wel sterk na vore, maar die sintese daarvan tot een sentrale “bepaalde Godsgedachte,”³⁷ as boodskap aan die gemeente, ontbreek.

’n Tipiese voorbeeld hiervan het ons ook in ’n Opstandingspreek oor Joh. 20:11-17.³⁸ Na die “Voorafpraak” eksegetiseer hy elke vers; daarna volg drie “leeringen” wat handel oor: die liefde van Maria, “hare gevoeligheid en hare naarstigheid”, waarop volg ’n “opwekking,” ook weer in drie punte verdeel, en dan ’n “Vertroosting”; en ten slotte ’n “Toespraak”, in die verband net ’n ander benaming vir “Toepassing.” So kan ons nog veel meer voorbeelde aanhaal. Hierdie ag ons genoegsaam om^[436] aan te toon dat analise dikwels oorbeklemtoon is ten koste van sintese.

’n Tweede groot leemte is dat die teks te dikwels gebruik is “tot een middel om daardoor dogmatische waarheden uit te kunnen stallen.”³⁹ ’n Tipiese voorbeeld hiervan, wat maklik met ander voorbeelde aangevul kan word, vind ons in ’n preek oor Joh. 1:29: “Des anderen daags zag Johannes Jezus tot zich komende, en zeide: zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt.”⁴⁰ Hieronder behandel hy, nie net by wyse van vermelding, maar as onderafdelinge van die preek, Christus “in zijne hoogwaardige Godheid,” in sy “Middelaars-betrekking”, Hy

³² Uitgawe N.V. de Graafschap, Aalten, 1935.

³³) Vgl. ook prof. G.M. den Hartogh op die prediking van daardie tyd in: “In de lijn der Afscheiding” (Kok, Kampen, 1945).

³⁴ Hierdie preke is gepubliseer in “Diverse Stukken”. (Gelderman, Meppel, 1849).

³⁵ D. van Dijk, a.w., p. 23.

³⁶ Leerredenen, pp. 119-130.

³⁷ D. van Dijk, a.w., p. 8.

³⁸ Leerredenen, pp. 193-203.

³⁹ D. van Dijk, a.w., p. 12.

⁴⁰ Leerredenen, pp. 286-290. Vgl. vir soortgelyke geval pp. 290-295.

is “verordineerd en gegee van den Vader, reeds lang te voren beloofd” in “de volheid des tijds”. In ’n tweede punt gaan hy dan nader in op “het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt.” Na ’n verklaring oor die identiteit en wese van “Het Lam Gods,” handel hy weer met verwysing na verskillende tekste oor sy ewige bestemming deur die Vader. Dan volg wat verstaan word onder “wereld”, waarop volg ’n behandeling van sy soenlyde, waaronder hy stilstaan by “Hij verzoent,” “Hij reinigt”, “Hij heiligt.” Ten slotte behandel hy dan “zie het Lam Gods”, waarin hy wys op die roeping tot verkondiging van die Evangelie en die gelowige aanvaarding daarvan. Die nummering van die preek is soos volg:

- I. 1 a b 2 a b c 3. a b c 4. a b c.
 - II. 1. a b 2. A.1. 2. B. 1 2 3 4.
 - III. 1 2. i ii iii iv a b c d.
- Toepassing: 12345678.

’n Mens kry die indruk dat, omdat die teks handel oor die “Lam Gods”, dit gebruik is om die hele Locus de Christo te behandel. Ds. Van Dijk gaan onses insiens te ver as hy in ’n soortgelyke kritiek op ander predikante uit die tyd van die Afskeiding beweer dat dié soort prediking gekom het uit “gebrek aan eerbied teenover Gods Woord.”⁴¹ Die predikante van die Afskeiding het juis onvoorwaardelik gebuig voor Gods Woord.⁴² Ons meen dat ons hierdie leemte, ook in die geval van Postma, moet toeskryf aan ’n gebrekkige homiletiese vorming en insig.

Maar ten spyte van die homiletiese leemtes, t.w. dat sommige van die preke té analities en té dogmaties was, het Postma hom onvoorwaardelik gebonde geag aan en gebuig onder die gesag van Gods Woord. In sy swakheid het hy Gods Woord vir die gemeente verklaar en toegepas.

Dit wil ook geensins sê dat daar nie hoogs voortreflike eienskappe in Postma se preke was nie. Wat ’n mens dadelik tref is ’n nougesette deeglikheid. ’n Preek is vir hom nie maar ’n paar gedagtes oor ’n teks nie. Hy het in die diepte gaan graawe, en wat besonder tref, is sy^[437] uitgebreide Skrifkennis sodat die reël om Skrif met Skrif te vergelyk, wel terdeë tot sy reg gekom het.

Ds. Postma het in die bou van sy prediking ’n bepaalde patroon gevolg. Dit het in die reël bestaan uit drie afdelings, t.w. ’n voorafpraak, die verklaring van die teks en dan die toepassing.

Die “voorafpraak”, waarby ds. Postma gereeld ’n teks gebruik het, het aansluitend by die inhoud van die teks waaroor gepreek gaan word, gedien as inleiding tot die preek. Die “voorafpraak” het Postma nie as noodwendig beskou nie, maar het dit aan die vryheid van die prediker gelaat.⁴³ Tussen die voorafpraak en die verklaring van die teks is in die reël ’n Psalmvers gesing. Na die verklaring volg die toepassing wat soms voorafgegaan is deur “Aanmerkings.”⁴⁴ Die “aanmerkings” dra in die reël die karakter van ’n meer algemene toepassing, terwyl die “toepassing” meer toespits op die gemeente en individuele gelowige. Dit was die tipiese patroon van daardie tyd.

ii. Inhoud van sy prediking:

Wat die inhoud van sy prediking aanbetref, volstaan ons met enkele opmerkinge.

In die eerste plek kan konstateer word dat Postma se prediking rondom die een groot

⁴¹ D. van Dijk, a.w., p. 12.

⁴² Vgl. o.a. ds. Postma se preek oor 2 Tim. 3:14-17. (Leerredenen, pp. 51-53.)

⁴³ De Maandbode, 1 April 1880, 8e Jaargang, no. 1.

⁴⁴ Vgl. Leerredenen, pp. 179, 188.

hoofwaarheid sentreer het: die bloed van Jezus Christus reinig van alle sonde. Toe in die begin van die 19e eeu, onder invloed veral van die supranaturalisme 'n algemene versoeningsleer sterk ingang gevind het, ook by die prediking in Nederland, het die predikers van die Afskeiding van 1834 met alle mag en oortuiging teruggegryp na “de leer van 's menschen dood in de zonde en van zijn verlossing uit vrije genade door het zoenbloed van Christus in het geloof aanvaard.”⁴⁵ Hierdie grondwaarheid is baie duidelik terug te vind in die prediking van Postma. Die onvermoë van die mens om self tot die saligheid te kom, beklemtoon hy baie sterk. Die mens het, volgens Postma, “door erf en dadelijke schuld”⁴⁶ die guns van God verloor, en as gevolg van “zijn doodelijk onvermogen”⁴⁷ kan hy op “eigen kracht” nie steun nie, en “daardoor uitkomst wachten.” Die sondaar is “dwaas en blind,... dood- en doemschuldig,... onrein, geheel melaatsen,”⁴⁸ en daarom geld, volgens Postma, vir elke kind van God: “zalig die zich als zondaar, ja als ^[438] de grootste der zondaars nederwerpt aan de voeten van Jezus.”⁴⁹ Dit bring ons as vanself by sy prediking van die Christus as die gekruisigde Verlosser. Christus is reeds in die O.T. “het voorwerp des geloofs en der liefde,”⁵⁰ wat in die volheid van die tyd in die vlees verskyn het. In Hom het God sy “algenoegzame genade”⁵¹ openbaar. Baie duidelik spreek hierdie algenoegzaamheid van Gods genade in Christus uit 'n preek oor Jes. 43:25.⁵² Ons ag dit egter geheel onnodig om verder voorbeelde hiervan aan te haal: die soewereine genade van God in Christus is trouens die grondtoon van die prediking van Postma en van heel sy lewe.⁵³ Op tipies gereformeerde wyse het hy dit in verband gebring met uitverkiesing⁵⁴ en verbond⁵⁵ waarop ons nie verder ingaan nie.

Wat die inhoud aanbetref, wil ons ten slotte let op Postma se “toepassing” omdat daarin aspekte na vore kom wat na ons mening tipies is, nie net van die tyd waarin hy geleef het nie, maar ook van sy persoon en lewensbeskouing.

Die predikante van die Afskeiding van 1834 was diep onder die indruk van die feit dat in die Hervormde Kerk van Nederland die hoofwaarhede van die Christelike geloof van menige kansel teëgespreek en verswyg is. Dit, maar ook die praktyk van die volkskerk om geen duidelike skeiding te maak tussen geloof en ongeloof, het hulle die gevaar laat insien dat 'n groot deel van die volkskerk op dwaalweë gelei kan word. Dit het hulle gedwing om te waarsku teen 'n “doodgevaarlijke zelfgenoegzaamheid”⁵⁶ en om daartoe op te wek “dat het voor ieder tenslotte aankomt op een persoonlijk geloof,”⁵⁷ sonder om die waarheid en realiteit van die

⁴⁵ G.M. den Hartogh: In de lijn der Afscheiding, p. 4.

⁴⁶ Leerredenen, p. 88.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Idem, p. 230.

⁴⁹ Idem, p. 285.

⁵⁰ Idem, p. 229.

⁵¹ Idem, p. 248.

⁵² Idem, pp. 263-267.

⁵³ Van Postma geld ten volle wat D. van Dijk a.w., p. 32, beweer van die prediking uit die tyd van die Afskeiding 1834: “ééne toon, die telkens gehoord werd was dan toch deze: Het bloed van Jezus Christus, dat bloed alléén reinigt van alle zonden.”

⁵⁴ Vgl. Leerredenen, pp. 246, 248, 249; Mijne Handleiding, pp. 77-89 en 216-217.

⁵⁵ Leerredenen, pp. 59-66, 113, 237-238; Mijne Handleiding, pp. 205-212.

⁵⁶ G.M. den Hartogh, a.w., p. 4.

⁵⁷ Idem, p. 5.

verbond daardeur te skend.

Hierdie persoonlike gerigtheid in die prediking vind ons baie sterk terug by Postma. “Den Christus leeren kennen en vinden” noem hy selfs “hoofdzaak van den Godsdienst,”⁵⁸ of soos Postma dit elders stel: “Naar meer innige gemeenschap met den Heere Jezus. Dat is immers het ware wezen, – de ziel van het Christendom. Dit is de geloovige ziel eene behoefte. Ja haar leven geworden.”⁵⁹ Hy het hiermee die ^[439] persoonlike van die geloof baie sterk beklemtoon. In hierdie verband het Postma in sy prediking, en dan veral in sy toepassing, twee aspekte baie sterk na vore gebring: Eerstens het hy die aktiwiteit van die geloof as “een dadelijk omhelzen van Hem”⁶⁰ besonder beklemtoon, juis omdat hy wou waak teen die dwaling van “de genade te misbruiken, tot zorgeloosheid.”⁶¹ Postma se verkondiging van Gods soewereine genade, van uitverkiesing en verbond, het hom nooit laat verval in ’n subjektiewe fatalisme⁶² nie, intendeel, hy het haas in elke preek opgeroep tot geloofswerksaamheid⁶³ en toeëiening⁶⁴ van die verbondsweldade in Christus.

’n Tweede aspek wat hy in die geloofslawe besonder sterk beklemtoon het, was die bevinding of die verborge omgang met God en algehele vertrouwe op sy genade. Mede as gevolg van die verval in die kerklike lewe van die 18e eeu met sy kille rasionalisme en die deurwerking daarvan in Nederland, en die daarmee gepaard gaande toenemende volkskerk-gedagte in die 19e eeu, was die gevaar van ’n skyngeloof nie uitgesluit nie. Diep onder die indruk daarvan het die prediking van die Afskeiding 1834 weer sterk beklemtoon “dat het voor ieder tenslotte aankomt op een persoonlijk geloof”⁶⁵ en daarom, soos Den Hartogh tereg verklaar: “voor mystiek — voor het woord en voor de zaak — waren de Afscheidenen niet bang. Binnen de grenzen, door den Heere aangewezen, spraken zij gaarne over de zielsgemeenschap met den Heiland, over den verborgen omgang met God, over het verliezen van het leven in God.”⁶⁶

In Postma vind ons ’n tipiese verteenwoordiger van hierdie prediking. Hoewel hy ondersoek en kennis van Gods Woord as dringend ^[440] noodsaaklik geag het, het hy tog met alle erns

⁵⁸ Leerredenen, p. 50.

⁵⁹ Idem, p. 230.

⁶⁰ Idem, p. 261.

⁶¹ Idem, p. 37.

⁶² H.D.A. du Toit maak in sy: Predikers en hul prediking in die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, (Ongepubliseerde proefskrif tot verkryging van D.D.-graad, 1947) op p. 630 ’n onbewese en histories onverantwoorde stelling t.o.v. die “Doppers”. Du Toit handel oor die uitverkiesingsleerstuk i.v.m. die prediking van die Skotse predikante en beweer: “sommige grensboere veral die wat ’n baie fatalistiese beskouing van die leer gehad het, het aanstoot aan die Skotse prediking geneem. Die predestinasie is wel deur die Skotte aanvaar maar is gewoonlik verswyg van die kansel sodat daar ’n leemte was, waarvan sekere “Dopper-voelende elemente bewus geword het.” Tot sover Du Toit. As die “Doppers” werklik ’n “fatalistiese” beskouing gehad het oor die uitverkiesing sou hulle Postma se prediking ook moes verwerp. Maar wat die “Doppers” wel verwerp het was ’n menslike verantwoordelikheid los van en buite die soewereiniteit van God om. ’n Verantwoordelikheid los hiervan met verswyging van die uitverkiesing “van die kansel” moet lei tot remonstrantse vaarwaters. Postma se prediking was nie fatalisties nie, en tog was dit vir die “Dopper-voelende elemente” sielevoedsel.

⁶³ Vgl. o.a. Leerredenen, pp. 66-70, waarin Postma gespreek het oor Klaagl. 3:24: “De Heere is mijn deel, zegt mijne ziel daarom zal ik op Hem hopen!”

⁶⁴ Vgl. Leerredenen, p. 63.

⁶⁵ G.M. den Hartogh: In de lijn der Afscheiding, p. 5.

⁶⁶ Idem, p. 6.

daarop gewys dat 'n blote “kennen van de leer der zaligheid”⁶⁷ nie genoegsaam is nie. Die “gewisse kennis”⁶⁸ as wesenlike deel van die ware geloof mog nie sodanig beklemtoon word dat die “vaste vertrouwe” daarmee geheel op die agtergrond gedring word nie. In hierdie vorm van intellektualisme het Postma die dreigende gevaar gesien dat veel “wel den naam hebben en de vertooning van een Christen, maar nog missen het wezen.”⁶⁹ Hulle, sê Postma, “wanen rechtvaardigen te zijn doch kennen Christus niet voor hunne gerechtigheid.”⁷⁰ Teen hierdie gewaande gerechtigheid en “schijsheiligheid”⁷¹ wat deur die Here “verfoeit” word, het hy kragtig protesteer en opgeroep tot selfondersoek en bekering. Die geloof mag nooit net 'n kennis van die waarheid wees nie, maar ook “eene hartelike instemming”⁷² daarmee. Hierdie “hartelike instemming” lê in 'n subjektiewe, verborge omgang met God, in die hoop en vertrouwe op God, in 'n sielsgemeenskap met die Middelaar, wat hom uit in 'n algehele, vrome toewyding in die diens van God wat aan die gelowige self “een zalig genot”⁷³ verskaf deur die beleving van sy “deelgenootschap”⁷⁴ aan die genade in Christus. Deur die beklemtoning van hierdie subjektiewe element in die geloofslewe, die verborge omgang met en bepeinsing oor God, dra Postma se prediking 'n sterk gemoedelike karakter; hierdie gemoedelikheid was tewens eie aan sy persoonlikheid.

Dit is wel moontlik, hoewel nie noodwendig nie, dat Postma in die beklemtoning van die persoonlike vroomheid en verborge omgang met God, onder invloed was van die 17e-eeuse Piëtisme. Hoewel die Afskeiding van 1834 as Afskeiding nooit uit die Piëtisme verklaar kan word nie,⁷⁵ word tog erken dat by sommige van dié wat met die Afskeiding van 1834 meegegaan het, wel piëtistiese trekke te bespeur is.⁷⁶ J. Bosch wys egter tereg daarop dat die beklemtoning van persoonlike^[441] vroomheid en die verborge omgang met God in die tyd van die Afskeiding 1834, nie noodwendig aan piëtistiese invloede toegeskryf moet word nie, maar gesien moet word as “een reactie daarvan dat de schapen niet in goede weide zijn geleid geworden.”⁷⁷

Wat in bogenoemde in die algemeen van die Afskeiding 1834 en Piëtisme gesê is, is in besonder ook van toepassing op Postma as seun van die Afskeiding. Ons meen dat die “deugden”⁷⁸ van die Piëtisme, in sy beklemtoning van die persoonlike vroomheid en omgang

⁶⁷ Leerredenen, p. 191.

⁶⁸ Vgl. Heid. Kateg. vr. 21.

⁶⁹ Leerredenen, p. 304.

⁷⁰ Idem, p. 284.

⁷¹ Idem, p. 280.

⁷² Idem, p. 269.

⁷³ Idem, p. 70.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Om die Afskeiding van 1834 as reformatoriese daad te verkleineer en te ontken, is meermale beweer dat dit maar 'n blote uitloper was van die Piëtisme. Dit is histories nie te verantwoord nie.

Vgl. F.W. Grosheide: “De Afscheiding en de Theologie” in Van 's Heeren Wegen, pp. 128-129. Op p. 129 voetnoot 6 verklaar Grosheide: “De vraag is hier alleen: kan de Afscheiding zelf, de Afscheiding als Afscheiding uit Piëtisme worden verklaard. Dat ontken ik.” Vir soortgelyke opvatting vgl. J. Bosch: Figuren en Aspecten uit de eeuw der Afscheiding, pp. 208-213.

⁷⁶ Vgl. F.W. Grosheide, a.w., p. 129, voetnoot 6.

⁷⁷ J. Bosch, a.w., p. 210. Bosch bedoel hier die verval in die Ned. Hervormde Kerk wat menigeen, in naam behorende tot die kerk, tot valse gerustheid gevoer het.

⁷⁸ C.N. Impeta: Christelijke Encyclopaedie, Deel IV, p. 571.

met God, wel 'n stimulerende faktor was in die vorming van Postma. Tot die “deugden” van die Piëtisme reken C.N. Impeta o.a.: “een steeds weer historisch gewettigde reactie van het gevoel tegen intellectualisme, van het subject tegen een versteend objectivisme; van het leven tegen verstarde leer. Het predikte de waarheid dat bevindelijke kennis noodig is en niet alleen letterkennis; dat eerst 't zaligmakend geloof behoudt.”⁷⁹ Hierdie tipiese trekke van die Piëtisme is duidelik terug te vind in die prediking van Postma.

Ons wil egter met klem daarop wys dat ons die ondeugde van die Piëtisme Postma nie ten laste kan lê nie. Tereg wys Bavinck daarop dat die Piëtisme oorspronklik niks anders bedoel het as om “de slapende Christenheid wakker te schudden, wilden geen verandering aanbrengen in de belijdenis der Reformatie maar deze alleen toepassen in het leven.”⁸⁰ Uit reaksie is, volgens Bavinck, in hierdie strewe egter dikwels te ver gegaan en “tot een ander uiterste overgeslagen,”⁸¹ waarin die objektiewe, die kerk, amp, Woord, suiwerheid van leer, sakrament⁸² ens. geheel en al gering geskat is en op die agtergrond gedring is. Aan hierdie “ander uiterste” het Postma hom beslis nie skuldig gemaak nie; die teendeel is eerder op hom van toepassing. Uit sy nagelate geskrifte is dit wel duidelik genoeg dat Postma hierdie objektiewe waarhede in hoë agting gehou het en met diepe eerbied bejeën het; trouens, ook sy lewe en werke is hiervan 'n sprekende getuienis.

Wat die inhoud van die prediking aanbetref, wil ons afsluit met 'n samevatting, deur Postma self hieromtrent gegee in 'n preek oor ^[442] 2 Tim.3:14-17. Hy konkludeer: “De predikwijzen mogen zeer verschillend zijn naar de onderscheidene behoeften der volken, maar zij – de prediking – moet altoos behelzen wat Paulus hier noemt: leering, wederlegging, verbetering, die in de rechtvaardigheid is. Hij – de prediker – spreke altoos de woorden Gods.”⁸³ Die Woord moet dus verklaar word, met toepassing daarvan tot opbouing van die gemeente van Christus.

iii. Die objek van die Prediking:

Volgens die gangbare gereformeerde opvatting word die gemeente aan wie die Woord amptelik bedien word, beskou as die volk van die Here, in Christus met God versoen, gewoonlik genoem die vergadering van die gelowiges.⁸⁴ Die gemeente wat in erediens saamkom, is dus nie maar bloot enige groep mense nie, maar hulle is “die gemeente van God,”⁸⁵ wat met Hom saamkom om Hom te dien en deur Hom toegesprek te word in die bediening van sy Woord. In die prediking moet die bedienaar van die Woord dan ook die gemeente as sodanig benader en aanspreek.

In die prediking uit die tyd van die Afskeiding 1834 is hierdie suiwere klank dikwels nie gehoor nie; Van Dijk spreek slegs van “een enkele maal”⁸⁶ dat hy dit teëgekome het.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ H. Bavinck: Gereformeerde Dogmatiek, Deel III, p. 652.

⁸¹ Ibid.

⁸² Vgl. C.N. Impeta, t.a.p.; J. Bosch, a.w., p. 212, sê hiervan: “De Kerk, de prediking, de sacramenten, de herderlijke arbeid treden dan op de achtergrond. De kennis van het Woord Gods wordt dan veronachtzaam.” H. Bavinck, a.w., p. 615, omskryf die ondeug van die Piëtisme as “dat zij de objectieve factoren des heils (Christus, kerk, woord, sacrament) laten terugtreden en het religieuze subject in het middelpunt plaatsen.”

⁸³ Leerredenen, p. 53.

⁸⁴ Vgl. A. Kuijper: Onze Eeredienst, pp. 322-323.

⁸⁵ Heid. Kategismus, Sondag XXXVIII. Vgl. A. Kuijper, a.w., pp. 322-329.

⁸⁶ D. van Dyk, a.w., p. 15.

Ons wil nou kortliks nagaan hoe ds. Postma die gemeente benader het.

In die eerste plek dien dan daarop gewys te word dat hy die gemeente wel gesien het as die volk van God kragtens verkiesing en verbond. In 'n preek oor Hand. 20:28 beskryf hy die gemeente as “eene geheel geestelike maatschappij, door God van eeuwigheid uitverkoren, door Christus, Gods eigen Zoon gekocht met zijn bloed, door den H. Geest vernieuwd en geheiligd, zijnde eene geheel nieuwe schepping, of eigenlijk herschepping.”⁸⁷ Hierdie gemeente is “het eigendom Gods”⁸⁸ en 'n vergadering “van ware Christgeloovigen”⁸⁹ wat wortel in die onwankelbare verbond van genade. Oor die verbond het Postma 'n mooi uiteensetting gegee in 'n preek oor Jes. 59:21. God die Vader het “een eeuwig geldend verbond der genade”⁹⁰ met sy volk opgerig en uitvloeisel hiervan is “dat de bondgenooten hebben zijn Woord en zijnen ^[443] Geest.”⁹¹ Meer voorbeelde⁹² kan aangehaal word om aan te toon dat Postma die gemeente beskou het as 'n planting kragtens die verbond, maar ons volstaan met bogenoemde.

In sy toepassing veral het Postma egter duidelik laat uitkom dat almal wat die teken van die verbond dra, nie noodwendig deel het aan die genade nie. Daar kan hipokriete en skyngelowiges wees wat nog nie waaragtig deel het aan die geregtigheid in Christus nie. Tot hulle het Postma betreklik reëlmstig 'n afsonderlike waarskuwing gerig tot berou en tot bekering. Dit het dan ook ingepas by die sterk subjektiewe karakter wat sy prediking gekenmerk het, waarin hy die gelowige gedurig opgeroep het om, al is hulle “bondgenooten verzegeld bij den doop,”⁹³ die verbondsweldade vrywillig te “omhelzen”⁹⁴ en te “belijden.”

Ons meen egter dat Postma hierdie onderskeiding tussen ware en skyngelowiges oordryf het. Dat daar hipokriete in die gemeente kan wees, moet toegegee word. Kuijper wys o.a. as oogmerk van die prediking aan “den hijpocriet te ontmaskeren.”⁹⁵ Dit mag egter nooit geskied ten koste van die waarheid dat die prediking kom tot 'n vergadering van gelowiges nie. Postma het opsetlik en bewustelik uitgegaan van die gedagte dat daar in die gemeente wel ware gelowiges is, maar ook hipokriete en ongelowiges of skyngelowiges. Welbewus het hy in die prediking die gemeente dus verdeel in bekeerdes en onbekeerdes, in ware gelowiges en hipokriete, en hulle heel dikwels in sy toepassing ook afsonderlik toegespreek. Hiermee hang die aanspraak van die gemeente dan ook baie nou saam. Heel dikwels het ook Postma die gemeente aangespreek as “geliefde toehoorders” of as “mijne hoorders.” Die vraag is of die prediker dit mag. Het hy daartoe die reg? God is tog die enigste Kenner van die hart. Moet die prediker nie afgaan op die uiterlike, op wat hy voor hom het, 'n gemeente van Jesus Christus nie? Mag die prediker 'n lid van die gemeente, solank hy nie deur tug uit die gemeente geweer is nie, anders beskou as 'n gelowige kind van God? Selfs onder mense van gereformeerde belydenis bestaan daar groot verskil oor die beantwoording van hierdie vrae.⁹⁶ Om volledig

⁸⁷ Leerredenen, p. 45.

⁸⁸ Idem, p. 46.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Idem, p. 61.

⁹¹ Ibid.

⁹² Vgl. Leerredenen, pp. 113-114; pp. 237-238.

⁹³ Leerredenen, p. 238.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ A. Kuijper, a.w., p. 326.

⁹⁶ Ds. D. van Dijk wat in a.w., p. 35 as antwoord op dié vraag die standpunt ingeneem het: “Zoolang ik iemand niet van de gemeente heb afgesneden moet ik hem behandelen als een geloovige, ook in de

daarop in te gaan, vereis 'n studie op ^[444] homself, waarop ons onmoontlik verder hier kan ingaan. Wat Postma se standpunt was, het ons reeds gesien, t.w. dat hy bewustelik uitgegaan het van die gedagte, en die gemeente ook as sodanig benader het, dat hy voor hom 'n gemengde gehoor het van gelowiges en skyngelowiges, en dat alleen die ware gelowiges in die gemengde groep voor hom, die gemeente van Christus vorm. Ons meen tog dat Postma, hoewel in die trant van die vier-en-dertigers,⁹⁷ hierin fouteer het. 'n Belydeniskerk, wat die idee van die volkskerk afwys, en wat deur tughandeling almal wil uitsluit wat hulle nie as gelowiges gedra nie, het tog nie die reg om 'n doelbewuste inwendige skifting te maak nie. God alleen ken die hart. Die bedienaar van die Woord daarenteen het te doen met 'n gemeente die liggaam van Jesus Christus, en daarom nie met 'n aantal "hoorders" nie, maar met broeders en susters in die geloof. Vanselfsprekend sluit dit gedurige vermaning, oproep tot daaglikse bekering, die vasmaak van roeping en verkiesing, nie uit nie.

iv. Die doel van die prediking:

Volgens die gangbare gereformeerde opvatting is die doel van die prediking "de opbouw, de wasdom der gemeente, de ontplooiing van alle gaven en krachten die in de gemeente aanwezig zijn, totdat zij zal gekomen zijn tot de mate van de grootte der volheid van Christus."⁹⁸ Hierdie opbou van die gemeente en behoud van sondaars in Christus is egter ondergeskik aan en in diens van die einddoel van alle dinge: "de verheerlijking Gods",⁹⁹ of anders gestel, maar van dieselfde inhoud: "de opbouw der gemeente (Ef. 2:22; 4:11 e.v.; 1 Kor. 14:3, 5, 12, 26), en daarin de komst van het koninkrijk Gods, en in die komst de verheerlijking van de Naam des Heren." (1 Cor. 1:26-31)¹⁰⁰ Uit die aangehaalde is dit wel duidelik, dat die doel van die prediking omvangryk en ruim is as ontplooiing van "heel het leven des geloofs,"¹⁰¹ tot eer van God.

In 'n lesing aan sy studente op 23 November 1877 oor: "Het eerlijk staan naar het leeraarsambt in Christus Kerk aangemoedigd," het Postma die doel van die prediking gestel as "de behoudenis van den zondaars... en boven alles de eere Gods."¹⁰² Wat die einddoel aanbetref, het Postma dit wel suiwer gesien. Die behoud van die sondaar is nie 'n doel op homself nie, maar moet dien tot eer van God. Die onmiddellike doel ^[445] egter, beperk hy dit tot "de behoudenis van den zondaar." In hierdie onmiddellike doelstelling, meen ons, lê juis een van die leemtes in Postma se prediking. Die saligheid van die sondaar het sy prediking so sterk beheers dat dit hoofsaaklik toegespits het op die regverdigmaking voor God, op die vraag: hoe word jy salig?¹⁰³ Op sigself is dit geensins verkeerd nie, maar die redding van die sondaar, die nuwe lewe uit die genade, het hy te weinig gesien in die breëre verband van die koms van

prediking", het uit die Chr. Geref. Kerk in Nederland asook uit die Herv. Kerk en die Geref. Kerke "bezwaar" hierteen ontvang. Rondom die beantwoording van hierdie vrae kulmineer ook die dogmatiese verskilpunte tussen die sg. Kuijperstandpunt oor doop en verbond en dié van die Geref. Kerke onderhoudende art. 31 K.O.

⁹⁷ Vgl. D. van Dijk, a.w., pp. 15-19.

⁹⁸ T. Hoekstra. Gereformeerde Homiletiek, p. 196.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ K. Dijk: De Dienst der Prediking (Kok, Kampen, 1955), p. 102.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² G.K.A. Priv. briewe en persoonlike stukke van ds. Postma, ongeord.

¹⁰³ Volgens Van Dijk, a.w., pp. 20-27, was hierdie leemte tipies van die prediking uit die tyd van die Afskeiding 1834.

Gods koninkryk in die “ontplooing van heel het leven des geloofs,”¹⁰⁴ waarin dit gaan “om de Koning en zijn rijk.”¹⁰⁵ Hierdie leemte in die onmiddellike doel van sy prediking hang wel nou saam, in die eerste plek met die taamlik sterk subjektiewe karakter van sy prediking, en in die tweede plek met sy vooropgesette beskouing van die gemeente as ’n gemengde groep waarin noodwendig ook hipokriete is. Laasgenoemde veral het meegebring dat die vraag: hoe word ek salig? sterk beklemtoon is. Dit wil egter nie sê dat Postma geen woord gehad het vir die verhouding Evangelie en koninkryk van God nie. Sy stryd vir Christelike onderwys en die sending bewys die teendeel. Dit het ook wel in sy prediking ’n plek gevind. Maar die algemene of tipiese in sy prediking het konsentreer rondom die vraag: hoe word ek salig?

4. DIE PREDIKER:

i. Die verhewe eis:

Ooreenkomstig die hoë en verhewe taak om die Woord van God te verkondig, het Postma ook hoë en verhewe eise gestel aan die persoon van die prediker.

In die eerste plek het hy met klem voorop gestel dat die bedienaar van die Woord self “een wedergeboren mensen”¹⁰⁶ moet wees, wat die Skrif kinderlik afhanklik moet ondersoek en bedien met “een godvreezend gemoed.”¹⁰⁷

Hy moet “niet slechts hebben een schijn van godzaligheid maar ook een waar vroom hart, aller zonden vijand. Hij moet dus niet wandelen in arglistigheid, sprekende anders dan hij denkt om maar menschen te behagen.”¹⁰⁸ Hoekstra het dieselfde gedagte soos volg beklemtoon: “de ambtsdrager is een mensch Gods, wedergeboren door den H. Geest en ^[446] het kindschap deelachtig. Hoe zal iemand herder van de kudde kunnen zijn, zonder zelf een schaap van den goeden Herder te wezen? Een huurling heeft geen zorg voor de schapen, Joh. 10.”¹⁰⁹

Hierdie “wedergeboren mensen” moet in besonder die dryfkrag wees agter die ampsbediening. Dit sal en moet ook die motiewe tot die bediening bepaal wat Postma in die reeds vermelde lesing voor sy studente omskryf het as liefde tot God en tot die naaste.¹¹⁰ Laasgenoemde het hy in ’n rede by die oordrag van die rektorat in 1870 treffend soos volg omskryf: “Hij (nl. Christus) wil zulk een gevoelen, van liefde namelijk dat Hem heeft bewogen in deze wereld te komen tot behoudenis van zondaren, wij ook alzo aangedreven worden door diezelfde liefde tot behoudenis van onze mede-zondaren Phil. 2:4-7.”¹¹¹ Juis hierdie liefde tot God en die naaste moet dryf tot die bediening van die versoening in Christus, wat Postma noem “een arbeid waartoe al de vermogens der ziel en krachten des lichaams wel met den besten wil mogen ingespannen worden.”¹¹² Hy moet vlytig wees; die liefde dryf “tot ijver”¹¹³ Dit is

¹⁰⁴ K. Dijk, a.w., p. 102.

¹⁰⁵ Idem, p. 103.

¹⁰⁶ Leerredenen, p. 44.

¹⁰⁷ D. Postma: *Mijne Handleiding*, p. 41.

¹⁰⁸ Intrepreek Burgersdorp oor 2 Kor. 4:1 en 2 op 5 Augustus 1866. (G.K.A. Pr. briewe en pers. st. ds. D.P.)

¹⁰⁹ T. Hoekstra, a.w., p. 205. Vgl. verder K. Dijk, a.w., pp. 93-95.

¹¹⁰ G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma. Ong.

¹¹¹ Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 288.

¹¹² Dieselfde as voetnoot 110.

¹¹³ Intrepreek Burgersdorp oor 2 Kor. 4:1 en 2 op 5 Augustus 1866. (G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma, ongeord.)

duidelik: Postma het, naas noukeurige en intense studie, hoë eise gestel aan die persoon van die prediker. En dit was in sy persoon en lewe beslis nie net teorie nie. As diep gelowige, en innig vrome mens, is in Postma se lewe beslis ook bevestig, dit wat hy as leermeester sy studente ingeskerp het.

Hierdie hoë eise wat hy aan homself en aan ander in die amp gestel het, het hom altyd tot diepe ootmoed gestem. As hy let op die “voortreffelijk”¹¹⁴ werk van die ampsbediening en die hoë en verhewe eise volgens die Woord van God, dan moet die bekwaamste nog bely: “Wie is tot deze dingen bekwaam! Dit is voorwaar al een arbeid die meer dan een gewoon mensch vereischt.”¹¹⁵ En tog, soos Postma dit by ’n geleentheid gestel het, “hoewel wij met het oog op onszelfen zuchtend zeggen: Wie is tot deze dingen bekwaam? Zoo zeggen wij nogtans met geheel ons hart: *ja* en *amen* (Kursivering in oorspronklike) op hetzelfde met de bede in het hart en op de lippen: O, God! laat uwe genade ons genoeg zijn,” want vir Postma het dit onwankelbaar vas gestaan: God roep en God bekwaam.

[447]

ii God roep en bekwaam:

Postma se ganse lewe is bepaal deur ’n intense roepingsbesef, ’n saak waarop ons in die laatste hoofstuk sal terugkom en hier dus net terloops vermeld. Hierdie inwendige roeping tot die amp was vir Postma van die allergewigtigste belang. Dit verhef die geroepene tot ampsdraer van Jesus Christus. Op sy bevel om die Evangelie te gaan verkondig aan die hele wêreld, wil God arbeiders in die oes uitstuur. “En mogt men van een aardsch landman,” volgens Postma, “eens onverschilligheid vreezen, die heeft men van God toch niet te verwachten, mag men zelfs niet denken. Hij wil, Hij zal zeker zenden.”¹¹⁶ Hierdie roeping deur God maak dit volgens Postma “een onschatbaar voorregt dat een nietig mensch, een arm zondaar de gunsteling van den hoogen God en zijn dienaar wordt,”¹¹⁷ en dit is vir hom, diep ootmoedig soos hy was, uitsluitend “eene genade God... een dienaar des Woord”¹¹⁸ te kan wees. Hierdie hoogskatting van die amp as geroepenes van Jesus Christus, as ’n “goddelijke verordening,”¹¹⁹ het hy as leermeester by sy studente dan ook diep ingeskerp.

Maar juis omdat dit God is wat sy diensknegte roep, is dit ook God wat bekwaam. Beskeie van aard, was Postma diep onder die indruk van die gebreke in sy werk. So spreek hy o.a. in “De Stem” van “mijnen gebrekkigen mond.”¹²⁰ Maar God vra en soek nie na die bekwaamheid uit die mens nie, omdat God self “bekwaamt door zijnen H. Geest”¹²¹ deur wie sy dienaars self “geheiligt”¹²² word tot die gewigtige taak en “verlicht en geleid”¹²³ word om die Woord van

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Redevoering oordrag Rektooraat 29 November 1870. (Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 289)

¹¹⁷ Dieselfde as voetnoot 113.

¹¹⁸ *De Stem*, 28 Mei 1852, 2e jaargang, no. 21.

¹¹⁹ Lesing voor studente 23 November 1877, G.K.A. Priv. briewe en persoonlike stukke D. Postma. Ongeord.

¹²⁰ *De Stem*, 5 Augustus 1853, 3e. jaargang, no. 114.

¹²¹ Rede oordrag Rektooraat 29 November 1870. (Gepubliseer in D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 290).

¹²² *Leerredenen*, p. 44.

¹²³ D. Postma, *Mijne Handleiding*, p. 43.

God reg te verstaan en suiwer te verkondig.

Dit is God wat roep en dit is Hy wat ook bekwaam, maar daarom moet die bedienaar van die Woord, volgens Postma, ook gedurig “tot een eerlijk staan”¹²⁴ in die amp biddend pleit by God “om zijne verlichtende genade,”¹²⁵ met ’n beroep op Jak. 1:5: “Indien iemand van ^[448] u wijsheid ontbreekt, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildeljk geeft, en niet verwijt; en zij zal hem gegeven worden.”

Dit is baie duidelik dat Postma die ampsdraer, as bedienaar van die Woord en herder van die kudde, in ’n diep afhanklike posisie van en aanhanklik tot sy Koning en Sender gesien het.

iii. Voordrag:

Oor die voordrag by die prediking het Postma enkele uitsprake nagelaat wat ons enigins ’n totaalbeeld kan gee van sy standpunt hieroor.

As in gedagte gehou word dat Postma die prediking o.a. gesien het as “eene eenvoudige klare en geestelike onderwijzing”¹²⁶ waarin “boven alles de eere Gods”¹²⁷ gesoek moet word, dan is sy uitsprake in verband met die voordrag by die prediking heel verstaanbaar. Postma het, om dit nog sag uit te druk, ’n sterk afkeer gehad van uitwendige vertoon. Die liturgie of inrigting van die erediens het hy “het meest eenvoudig naar Gods Woord”¹²⁸ gewens. Vandaar sy afkeer van die sogenaamde ampsgewaad, soos hy dit reeds vroeg in sy lewe geopenbaar het en wat hy beskryf het as “optooien van de leeraren met toga, pruik, mantel en bef”¹²⁹ wat hy gewoonweg beskryf het as “lappen en leuren kinder speelgoed.”¹³⁰ Nou aansluitend hierby is hy “afkerig van streel en pronktaal”¹³¹ en was sy wens dat die bediening van die Woord sal geskied “zonder wereldschen zwier eens wereldschen redenaars,”¹³² maar wel in “alle christelike eenvoudigheid.”¹³³ Gepaard met eenvoud van taal moes die voordrag “duidelijk” en “bevallig”¹³⁴ wees. Onder laasgenoemde het hy verstaan: “bevalligheid die door overreding met de waarheid het hart raakt het gewetens overtuigt.”¹³⁵ Sprekend in hierdie verband is sy woorde in “De Stem” (November 1851). In die prediking, aldus Postma, moet ander kan sien dat God in die prediker werk “niet zoo zeer blykbaar door rhetorische versierselen als wel door de kracht der overtuigende en verlichtende waarheid van Wet en Evangelie, van Evangelie en Wet.”¹³⁶ En dit alles, sê Postma, moet gepaard gaan met ^[449] “ernst en deftigheid” omdat die prediker altyd diep onder die indruk daarvan behoort te wees dat hy “met een heilig ontzag als

¹²⁴ Dieselfde as voetnoot 119.

¹²⁵ D. Postma: *Mijne Handleiding*, p. 41.

¹²⁶ *De Maandbode*, 1 Junie 1875, 3e jaargang, no. 3.

¹²⁷ Dieselfde as voetnoot 119.

¹²⁸ *De Maandbode*, 1 Junie 1875, 3e jaargang, no. 3.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *De Bazuin*, 2 November 1855, 3e jaargang, no 66.

¹³² *De Maandbode*, 1 Junie 1875, 3e jaargang, no. 3.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *Intreepreek Burgersdorp*, 5 Augustus 1866. G.K.A. Pr. briewe en persoonlike stukke van D. Postma, ongeord.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ *De Stem*, 26 November 1851, no. 26.

in de tegenwoordigheid Gods... de mond Gods is tot den volk.”¹³⁷

Kortom, in die voordrag het dit vir hom neergekom op eenvoud van taal en styl, duidelikheid, oortuiging, erns, deftigheid of waardigheid, en ontsag, asof in die teenwoordigheid van God self. Baie insiggewend is in hierdie verband die getuienis van ds. L.J. du Plessis, ’n oud-student en tydgenoot van ds. Postma. Oor Postma se prediking het Du Plessis hom in sy “Herinneringe” soos volg uitgelaat: “Zijne preken waren niet hoogdravend, maar verstaanbaar en leerzaam. Zij waren boeiend en met graagte gehoord, ... zijn voordracht was aangenaam en ernstig. Zijne houding eenvoudig maar deftig.”¹³⁸ Uit hierdie getuienis van ’n vertroude kennis van Postma is dit wel duidelik dat hy die beginsels wat hy in die algemeen voorgeskryf het, as goedge-dissiplineerde mens ook op homself van toepassing gemaak het.

Maar daar is in hierdie verband ook nog ’n ander oog- en oor-getuie wat sover teruggaan as 1841. Doeke Wijgers Hellema, ’n Friese boer te Wirdum, het in ’n Dagboek veel van sy ervaringe opgeteken. Onder andere het hy in Junie 1841 die ingebruikneming van die nuwe kerkgebou van die Chr. Afg. Gereformeerde Kerk te Scharnegoutum bygewoon waar ds. Postma, toe predikant te Minnertsga, die diens gelei het. Van sy voordrag by die geleentheid verhaal Hellema dat hy “zonder praal, maar eenvoudig en deftig”¹³⁹ gepreek het, en van die preek self dat hy die teks Jes. 66:1 “zeer doelmatig en tot algemene stichting behandeld”¹⁴⁰ het.

5. SAMEVATTENDE WAARDERING:

Dat daar kritiese aanmerkinge gemaak kan word op die styl, homiletiese opset en inhoud van Postma se preke, het ons aangetoon. Dit neem egter niks weg van die feit dat hy beslis ’n prediker was met ’n besondere aanleg, versier met ryke gawes van hart en verstand. As ons nou in ’n enkele woord ’n waardering moet uitspreek oor die prediking van Postma, dan wil ons graag die karakteristieke tekening van die prediking uit die tyd van die Afscheiding 1834 deur G.M. den Hartogh met algehele instemming onderskryf as ’n wesensgetroue en kernagtige weergawe, ook van die prediking van Postma: “Het ging in de Afscheiding om de prediking van zonde en genade.”¹⁴¹ Hulle, die predikers, het teruggegryp na^[450] “de leer van ’s menschen dood in de zonde en van zijn verlossing uit vrije genade door het zoenbloed van Christus, in het geloof aanvaard.”¹⁴² Ja, dit was inderdaad die kern van die prediking van Postma: Verlossing deur die geloof uit vrye genade alleen, om Christus ontwil. In ’n eeu toe die Liberalisme, ’n algemene versoeningsleer, en die Remonstrantisme, soos ons alreeds gesien het, menige preek in Nederland en ook in Suid-Afrika sy krag ontnem het, het Postma die blye Evangelie van “genade alleen” weer helder en suiwer laat hoor.

Geen wonder dat Postma se bediening van die Woord, as krag van God tot saligheid, deur die werking van die H. Gees, die sondaarshart getref het.

Enkele getuienisse uit sy bedieningstyd is wel ’n duidelike aanwysing van sy deur God gegewe aanleg en gawes, asook van die seënryke uitwerking van sy prediking. Toe hy nog maar ’n jongeling in die bediening was, het die reeds vermelde Hellema in 1841 ook nog diep onder die indruk gekom van “zijne jongheid, talenten, uit het hoofd spreken, zonder eenige

¹³⁷ Dieselfde as voetnoot 134.

¹³⁸ G.K.A. P.V., no. 270.

¹³⁹ Soos gepubliseer in “Friesch Dagblad”, 3 November 1951.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ G.M. den Hartogh: In de lijn der Afscheiding. (Kampen, 1945), p. 4.

¹⁴² Ibid.

verwarring der teksten, verhandelen, de schone en deftige houding en gesten,” voeg hierby sy reeds vermelde verklaring dat Postma sy teks behandel het “zeer doelmatig en tot algemene stichting,” dan is dit duidelik dat hy reeds as jong predikant bewys gelewer het van besondere preekgawes. In sy tweede gemeente, Middelstum, is by wyse van oorlewering ook nog gespreek van die “mooi preken”¹⁴³ van Postma. Die seënryke arbeid in die gemeentes, en veral die groei en bloei in sy laaste gemeente in Nederland, Zwolle, is ook wel ’n aanduiding dat Postma se bediening van die Woord, die belangrikste deel van die ampswerk, met veel seën geskied het.

Ook in Suid-Afrika het sy prediking diep ingeslaan. Die Algemene Vergadering van die Ned. Herv. Kerk, 10 en 11 Januarie 1859 het in hulle brief op 11 Januarie aan Postma o.a. die volgende oor sy prediking verklaar: “Aangenaam bovenal zou het zijn indien U eerwaarde besluiten kon, om uw persoon voor een onzer Gemeenten beroepbaar te stellen, daar wij U eerwaarde hebben leeren kennen als een Herder en Leeraar, met wiens prediking van het Evangelie wij niet alleen volkomen tevreden zijn, maar openhartig betuigen, dat uwe troostrijke Evangelie taal onze harten geheel in liefde voor uw persoon heeft ingenomen.”¹⁴⁴ Nadat ds. Postma op 12 Junie 1859 in die Ned. Geref. Kerk Bloemfontein gepreek het, berig “The Friend”: “his services here gave, as we understand, much satisfaction.”¹⁴⁵ Soortgelyk en besonder opmerklik is ook in dié verband^[451] die getuienis van die vader van wyle vader Kestell. Hy het reeds in Pietermaritzburg ds. Postma hoor preek en in sy Dagboek, onder datum 3 Oktober 1858, teken hy aan, soos vertaald weergegee deur wyle dr. Kestell: “ds. Postma is een van die beste predikers wat ek gehoor het. Dit lyk of hy tuis is in die preekstoel en of hy ’n welbehag het (to delight in) aan die prediking... ek het, alle rede om te glo dat hy ’n goeie en waarlik godvrugtige man is.”¹⁴⁶

In verband met die beswaardes het ds. Andrew Murray van Bloemfontein o.a. gesê: “Wij zijn nooit in staat geweest zelfs waar wij gewillig waren, het gemoed van de ware stijve Doppers te bereiken. Onze taal was hun vreemd, deze nieuwe bediening, die hun vertrouwen bezit mag harten bereiken die ons geheel tegen het Evangelie gesloten schijnen.”¹⁴⁷ Inderdaad het ds. Murray hier ’n waar woord gespreek. Soortgelyk is die getuienis van ds. Huet van die Ned. Geref. Kerk, Natal. In die koms en prediking van Postma sien hy weer die moontlikheid van “harten geopend voor Evangeliebediening die sinds langen tijd voor predikanten van de Kaapsche Sijnode gesloten waren.”¹⁴⁸ Die Woordbediening van Postma het gespreek tot die hart van die beswaardes. Postma het die taal gepraat wat hulle verstaan, en waarna hulle verlang het. Sprekend is in hierdie verband die getuienis van B.G. Venter, wat, nadat hy Postma vir die eerste keer hoor preek het verklaar: “Het was voor ons heerlijk om nu voor de eerstemaal het blijde Evangelie op Dordtsch Gereformeerde wijze te hooren verkondigen.”¹⁴⁹ Die soewereine, vrye genade van God in Christus, ja, genade alles genade, dit was die kern van sy boodskap. En dit is hierdie “Evangelie op Dordtsch Gereformeerde wijze” wat die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika opgebou het.

¹⁴³ Aldus Rijkpe Mulder (1844-1931) soos vermeld in J.F. van Hulsteijn: De Gereformeerde Kerk te Middelstum, 1835-1935, p. 76.

¹⁴⁴ Gepubliseer in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 121.

¹⁴⁵ “The Friend of the Free State”, 24 Junie 1859.

¹⁴⁶ Soos aangehaal deur S. du Toit: Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II, p. 262.

¹⁴⁷ Volgens ’n brief van ds. A. Murray (die latere bekende dr. A. Murray) aan sy broer, prof. John. Murray, gepubliseer in J. du Plessis: Het Leven van Andrew Murray, p. 189.

¹⁴⁸ Elpis 1860, p. 331.

¹⁴⁹ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 249.

Wanneer ds. M.P.A. Coetsee (jr) in die begrafnisrede by die afsterwe van prof. Postma sy lewe en werke in dankbare gedagtenis bring, verwyd hy ook vir 'n oomblik by Postma “op den kansel.”¹⁵⁰ “De stem”, aldus ds. Coetsee, “die hier het Evangelie verkondigde, dood en leven voorstelde, het woord der vermaning, der bestraffing en der waarschuwing uitsprak is tot swygen gebragt... De hand, die hier het zaad des woords strooide, ligt nu koud, roerloos en gevoelloos op de borst waaruit hij met ^[452] zoveel gloed sprak en die steeds brandde van warme belangstelling in het heil der gemeente en in het welzijn der kerk.”¹⁵¹

Die saad van die Woord het hy as begenadigde werktuig van God vir iets meer as 50 jaar uitgestrooi. Reeds in Nederland, maar nader aan huis, veral in Suid-Afrika, het dit geseënde vrug gedra in die vestiging en opbou van die Gereformeerde kerk.

¹⁵⁰ Idem, p. 327.

¹⁵¹ Ibid.

Hoofstuk XVI: GESIN, FAMILIE EN LEWENSEINDE

1. GESIN EN FAMILIE:

Oor ds. Postma se gesins- en huwelikslewe het ons reeds een en ander meegedeel in verband met sy bedieningstyd in die verskillende gemeentes in Nederland.¹

Opsommenderwys kan ons hier net noem dat hy vyf maal getroud was, en dat altesaam twintig² kinders uit die huwelike gebore is.

Om 'n volledige beeld te kry van sy huwelike en die kinders daaruit gebore, gee ons dit in onderstaande register³ weer. Ons gee slegs die datum van oorlyde van die kinders wat in hulle kinderjare oorlede is.

*17 Julie 1840 getroud met Marijke Baukes de Ruijter.*⁴

Oorlede 13 Julie 1843.

Grietje, geb. 26/7/1841, oorlede 3/12/1853;

Laurika, geb. 27/6/1843.

*23 Mei 1844 getroud met Janna Willemina Alberts Free.*⁵

Oorlede 28 Januarie 1849.

Pieter, geb. 2/3/1846, oorlede 21 November 1850;

Geertruida, gebore 5/12/1847.

*11 Februarie 1850 getroud met Ida Sijpkens.*⁶

Oorlede 30 Maart 1857.

Petrus, geb. 22/7/1851, oorlede 15 Augustus 1851;

Zwaantje, geb. 15/6/1852;

Petrus, gebore 21/1/1854.

Martinus, gebore 14/7/1855.

*24 November 1859 getroud met Susanna Lasea Kruger.*⁷

Oorlede 3 Oktober 1869. ^[454]

Dirk, gebore 1/6/1861.

Johanna, gebore 28/11/1862;

Stephanus, gebore 6/1/1865;

Adrianus, gebore 16/9/1866.

Martha, gebore 13/4/1868;

Helenius, gebore 23/9/1869, oorlede 2 November 1870.

¹ Sien hoofstuk III.

² In sy Memoriaal, onder datum 24 Junie 1881, by die geboorte van sy jongste dogter, Maria, skryf ds. Postma: "Dit is mijn een-en-twintigst kind." Volgens offisiële registers moet dit wees 20. Of 'n kind is by geboorte oorlede, waarvan geen melding gemaak is nie, of ds. Postma het hom op daardie moment vergis.

³ Die registers soos weergegee in: 'n Vaste burg is onse God, Die Postma-famiebyeenkoms, p. 59, is nie net onvolledig nie, maar ook foutief.

⁴ Afkomstig van Sneek, Friesland.

⁵ Afkomstig van Groningen.

⁶ Afkomstig van Meeden.

⁷ Sy was 'n dogter van St. Kruger wat 'n leidende aandeel gehad het aan die Gesange-stryd in Colesberg en later ook in die vyftiger jare in Transvaal.

20 Desember 1869 getroud met Johanna Willemina van Biljon.⁸

Oorlede 12 Julie 1901.

Brechtje, gebore 26/3/1871.

Helenius, gebore 11/5/1872, oorlede 25 Mei 1874.

Willem, gebore 15/3/1874;

Laurika, gebore 17/6/1875;

Aletta, gebore 9/11/1876;

Maria, gebore 24/6/1881.

Met verwysing na hierdie register wens ons op enkele besonderhede die aandag te vestig.

Van die agt kinders in Nederland gebore, is drie aldaar oorlede oor 'n tydperk van drie jaar; saam met sy eggenotes het die dood dus ses keer sy gesin met droefheid en rou geslaan. Ds. Postma se derde eggenote het hom ontval toe hyself nog maar 39 jaar oud was. By sy vertrek uit Nederland na Suid-Afrika het die vyf nog lewende kinders eers agtergebly. Op 11 Julie 1860 het hulle by Durban aan wal gestap tot groot blydschap van hulle vader.

In Suid-Afrika sou die gesin Postma weereens telkemale getref word deur die dood. Geertruida, die enigste oorlewende kind uit die tweede huwelik, is op 18-jarige leeftyd op 8 Augustus 1866 oorlede te Burgersdorp. Laurika, die enigste oorlewende uit die eerste huwelik, is getroud met H.S. Stroh van Rustenburg en is op 30 April 1867 naby Smithfield⁹ op 'n terugreis van Burgersdorp na Rustenburg oorlede. Op 3 Oktober 1869 ontval sy vierde vrou hom deur die dood en bietjie meer as 'n jaar hierna, op 2 November 1870, sterf die eenjarige Helenius.¹⁰ Op 25 Mei 1874 sterf op tweejarige leeftyd 'n tweede vernoemde Helenius, en op 22 Julie sterf Zwaantje, die enigste oorlewende dogter uit die derde huwelik, wat intussen getroud was met ds. J. Lion Cachet.

Wat 'n sterftelys! Ds. Postma het dus vier vroue en agt kinders deur die dood afgegee. Inderdaad, dit was 'n lewe van diepe smart en rou. As hy op sy sewentigste verjaardag terugkyk, vat hy sy gesins- en ^[455] huwelikslewe saam in hierdie woorde: “Mijne zeventig jarige geschiedenis kan ik samenvatten in deze weinige – maar veel betekende woorden: De Heere gaf en nam, en Hij gaf weder. En deze ontboezeming zoude ik in den loop mijner levensgeschiedenis vele malen kunnen herhalen, zoo afwisselend was mijn huiselijk geluk.”¹¹

S. Postma het in sy rede by sy aanvaarding van die professoraat in 1890, hierdie lang weg van beproewing van sy vader op roerende wyse in gedagtenis gebring: “De graven uwer dierbaren in Europa en hier... kunnen getuigen dat gij niet in geringe mate een man der smarten zijt geweest.”¹² Daaraan herinner ook sy boesemvriend, prof. H. De Cock van Kampen, in 'n “Memoriam”, en voeg daarby dat deur al die beproewinge, “bleef hij echter den Heere getrouw en werd door lijden geheiligd.”¹³ In dieselfde gees vermeld ook die “Almanak” na sy oorlyde: “Zware verliezen werden door hem geleden en zijn huisgezin hier eens bezocht met eene zware en doodelijke krankheid. Onder dit alles bleef hij stil, zijn sterkte en toevlucht steeds zoekende

⁸ Afkomstig van Burgersdorp, K.P.

⁹ Volgens D. Postma: Memoriaal, 30 April 1867.

¹⁰ Met hierdie naam het ds. Postma sy boesemvriend, prof. Helenius de Cock van Kampen, en sy swaer, H. Sijpkens van Meeden, vernoem. Vgl. Memoriaal, 11 Mei 1872.

¹¹ De Maandbode, 1 Februarie 1888.

¹² D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 315.

¹³ H. De Cock: Memoriam, “De Bazuin”, 2 Januarie 1891.

bij den Heere dien hij diende en in wiens gunst hij alles verwachtte.”¹⁴

Die lang weg van smart het Postma se oë egter nie gesluit vir al sy seëninge nie. Ook daarvan spreek hy op sy sewentigste verjaardag: “Dan, o, hoe groot is Gods goedertierenheid over mij arm zondaar, dat ik heden nog, benevens mijne echtgenoot in leven heb 12 kinderen, nl. 6 zoons en 6 dochters; de 2 oudsten Hollanders van geboorte, die ons samen tot vreugde strekken en hunne dankbaarheid gaarne mildelijk betoonen.”¹⁵

Postma het rede gehad om in dié verband te spreek van “vreugde”. Tot aan sy dood het hy een skoonseun, ds. J. Lion Cachet, en drie seuns, Petrus, Dirk en Martinus, in die bediening sien staan. Daarby het die drie seuns, Petrus, Martinus en Stephanus, wat al drie universitêre opleiding geniet en grade behaal het, agtereenvolgens gedien as professore¹⁶ in die literariese afdeling aan die Teologiese skool. Na sy oorlyde het in 1897 ook sy seun Willem uit die laaste huwelik, en Stephanus in 1898, predikant geword. Willem is die latere bekende Afrikaanse skrywer, dr. O’Kulis.

Sy tweede jongste dogter, Aletta, die latere mev. J.A. du Plessis, het ^[456] in ’n baie kort nagelate herinnering ¹⁷ een en ander meegedeel oor haar vader in die midde van sy gesin. Wat ons hier van hom meedeel, is daaraan ontleen, behalwe waar anders vermeld.

“Ons herinneringe aan hom is lieflik”, aldus mev. Du Plessis. Vir die kleinste kind was hy toeganklik en hy het dikwels saans voor aandete aan sy kinders Friese¹⁸ liedjies geleer.

Huisgodsdien het hy gereeld waargeneem, maar dan ook op ’n besondere wyse. Elke kind het ’n Bybel voor hom gehad, sommige die Hebreuse, Latynse ¹⁹ en Griekse. Die jongste het langs die vader kom staan om ’n reëltye te lees wat met ’n ystervarkpen aangewys is, wat gereeld saam uit die studeerkamer gebring is. Aan huiskatkisasie is gereeld aandag gegee en ds. Postma het die buitengewone gewoonte gehad om, voordat die gesin kerktoe gaan, eers saam in die huis ’n gebed te doen.

In dié verband is van besondere betekenis wat wyle ds. M. Postma in ’n nagedagtenis van sy vader vermeld: “Het is een heerlijk voorrecht wanneer God ons gezegend heeft met vrome ouders, die aan ons als kinderen een vrome opvoeding en leiding hebben gegeven... Dit heerlijk voorrecht schonk God mij ook... Door deze vrome ouders heeft God ook mij geleerd van mijn jeugd aan. Heden avond denk ik terug hoe onze vader ons verhaald heeft, dat toen onze moeder in Holland stierf, hij verkoos tussen mijn overleden broeder en mij 's nachts te slapen en dan menige stille nacht nederknielende vurig bad: dat zijn twee zoons toch eenmaal Evangelie-

¹⁴ Almanak Geref. Kerk in S.A. (1892), p. 18.

¹⁵ De Maandbode, 1 Februarie 1888.

¹⁶ Petrus 1877-1880. Die latere bekende ds. Petrus Postma van Pretoria. Martinus 1880-1890. Die latere bekende ds. Martinus Postma van Johannesburg. Stephanus 1890-1898. In 1904 reeds oorlede. Toe predikant op Middelburg, K.P.

¹⁷ Herinneringe van mev. J.A. du Plessis. (S.P. Engelbrecht, Privaat-argief, XI/I). Vir soortgelyke herinneringe van haar sien: ’n Vaste burg is onse God. Postma-familiefees, p. 39-42. Mev. Du Plessis was nie, soos in lg. beweer word, 12 jaar by die afsterwe van haar vader nie, sy was 14. Sy is gebore 9 November 1876 en prof. Postma is oorlede 28 Desember 1890.

¹⁸ Postma is natuurlik ’n gebore Fries.

¹⁹ Kan in die verband net meld dat Postma in sy Memoriaal d.d. Maart 1863, aanteken dat sy twee seuntjies, Peter en Martines, 9 en 7 jaar onderskeidelik, hulle eerste lesse in Latyn ontvang het. Albei was in hulle latere lewe deeglike kenners van die Klassieke tale waarin Martines ’n M.A.-graad behaal het.

dienaren mochten worden. Zijn gebeden zijn verhoord.”²⁰

Volgens mev. Du Plessis het die kinders ook met een en ander gehelp. Terwyl die oudste suster adresse opskryf vir versending van “De Maandbode”,²¹ het die jongeres dit toegevoeg. Uit Nederland het hy vir die kinders o.a. die tydskrif “Voort jonge volkje” bestel om hulle op hoogte te hou van die stamland.

Uit die getuienis van beide vermelde kinders van prof. Postma is dit wel duidelik dat hy ’n wakende en biddende vadersoog oor sy gesin^[457] gehou het, en dat hy die opvoeding van sy kinders met nougesetheid, gepaard met goeie orde, waargeneem het. Selfs die hofmakery van jong mans by sy dogters het, volgens die herinneringe van sy skoonseun ds. J.A. van Rooy,²² sy waaksame, belangstellende oog nie ontglip nie, en moes alles in verband daarmee inpas by die deeglike ordelikheid in die gesin Postma.

In dié verband was prof. Postma se versoek om die hand van Johanna Willemina van Biljon, die eggenote wat hom oorleef het, nogal iets besonders. Mev. Du Plessis vermeld hiervan: “My moeder het ons vertel hoe hy om haar hand kom vra het. Sy was maar vyftien jaar²³ oud, maar was groot en flink. Hy het eers knielend ’n gebed gedoen, en toe sê sy sommer “ja”. Hy het aan sy vriend Helenius De Cock geskrywe dat hy besonder gelukkig met haar was.”

Selfs die verhouding tot die bediendes in die Postma-huishouding, het ’n onuitwisbare indruk op die veertienjarige dogter gemaak. Die verhouding was van die beste. Ds. Postma was billik, regverdig, maar tog streng teenoor hulle, sodat hulle vir baie jare aaneen by die gesin gebly het. Aan die huis- en tuinkaffer is gereeld ’n Bybel gegee. In die verband is van betekenis die verklaring van prof. Postma in “Die Afrikaanse Patriot” (8 April 1881),²⁴ dat die beskuldigings van slawerny teen die Transvaalse Republiek van alle waarheid ontbloot is, dat daar intendeel ’n goeie verhouding tussen die Transvaalse boere en hulle bediendes bestaan, soos dit ook in sy eie huis tot uiting kom.

Ten slotte nog een en ander oor die nageslag van prof. Postma.

Soos reeds vermeld is, het vyf van sy seuns bedienaars van die Woord geword in die Geref. Kerk in Suid-Afrika waarvan drie ook professore was in die literariese afdeling van die Teologiese Skool. Hierbenewens het ook vier skoonseuns jarelank in die bediening van die Woord gestaan, van wie drie professore was aan die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk. Ds. J.A. van Rooy, die nog lewende²⁵ emeritusleraar van die Geref. Kerk, Bethulie, was getroud met Brechtje.²⁶ Wyle prof. J. Lion Cachet, ook bekende Afrikaanse skrywer, was getroud met Zwaantje, enigste dogter uit die derde huwelik, wat hom reeds in 1875 deur die dood ontval het. Wyle prof. J.A. du Plessis was getroud met Laurika en na haar afsterwe met haar tweede jongste suster, Aletta.²⁷ [458] Wyle prof. J.D. du Toit (Totius), bekende teoloog,

²⁰ M. Postma: Rede by 35-jarige ampsbediening, Pretoria, 1925, p. 9.

²¹ Prof. Postma was vir baie jare hoofdredakteur van “De Maandbode” en was ook verantwoordelik vir die administrasie daarvan.

²² Vgl. “’n Vaste Burg is onse God”, pp. 35-39.

²³ Volgens getuienis van die ouer geslag is in daardie tyd selfs jonger as dit huwelike gesluit.

²⁴ Soos deur S.P. Engelbrecht gepubliseer in “Hervormde Teologiese Studies”, 9e jaargang, afl. III en IV, Augustus 1953, pp. 177-180.

²⁵ In Augustus 1957.

²⁶ Oudste kind uit die vyfde huwelik.

²⁷ In Augustus 1957 die nog lewende mev. J.A. du Plessis. By familie en vertroude kennis bekend as “tant Lettie.” Sinds hierdie geskryf is, is ook mev. Du Plessis oorlede in November 1957.

Afrikaanse digter, psalmberymmer en Bybelvertaler was getroud met Maria,²⁸ die jongste kind uit die gesin Postma.

Nie net die kinders en skoonkinders van prof. Postma het, soos dit uit die genoemde gegewens blyk, 'n belangrike rol gespeel in die opbou en groei van die Gereformeerde Kerk en Afrikaanse volk, taal en kultuur nie, maar uit hulle het ook 'n nageslag gespruit wat in diens van die Gereformeerde Kerk in besonder, en in die teologiese wetenskap en die wetenskap in die algemeen, onuitwisbare spore nagelaat het. Enkele gegewens uit die nageslag van prof. Dirk Postma is hier seker van pas. Ses kleinseuns²⁹ en drie agterkleinseuns³⁰ van prof. Postma het predikante geword in die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika onder wie 'n kleinseun, ds. H. du Plessis,³¹ dosent is aan die Teologiese Skool vir nie-blankes in Johannesburg, en 'n kleinseun prof. dr. S. du Toit,³² erkende Ou-Testamentikus in Suid-Afrika, professor is in Ou-Testamentiese wetenskap aan die Teologiese Skool van die Gereformeerde Kerk te Potchefstroom. Naas hierdie persone, wie se name meer spesifiek aan die Gereformeerde Kerk as instituut en die teologiese wetenskap verbind is, het uit prof. Postma se geslag ook manne gespruit wat 'n besondere aandeel gehad het aan die uitbou van die Christelike wetenskap in Suid-Afrika, en nou daaraan verbonde die opbou van die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, waarvan die stamvader die fondamentstene gelê het. Ons dink hier in die eerste plek aan 'n kleinseun, die onvergeetlike prof. dr. Ferdinand Postma,³³ uitnemende kenner van die klassieke tale, stryder vir C.N.O., en in lewe vir baie jare Rektor van die P.U. vir C.H.O. Aan hierdie inrigting is vandag nog drie ^[459] kleinseuns³⁴ verbonde: prof. D.J. van Rooy³⁵ as ondervoorsitter van die Senaat, prof. L.J. du Plessis³⁶ en prof. A. Postma.³⁷

Ten slotte kan ons ook net daarop wys dat sy groot nakomelingskap die Afrikanervolk beslis versterk het, en dat gewaardeerde kultuurstryders(esse) uit hulle geledere gekom het. Ons dink in dié verband aan sy seun, ds. W. Postma, die bekende Afrikaanse skrywer dr. O'Kulis, en verder aan laasgenoemde se dogter, Laurika Postma, bekende Suid-Afrikaanse beeldhouster, asook aan twee kleindogters,³⁸ Rikie Postma, prosaskryfster vir kinders, en Hilda Postma, skryfster van kindergediggies.

²⁸ In Augustus 1957 die nog lewende mev. J.D. du Toit. By familie en vertroude kennisse bekend as "tant Marie".

²⁹ D. Postma (oorlede 1940), J. van Rooy (predikant te Philipstown), S. Du Toit (prof. Theol. Skool), A. Postma (Prof. P.U. vir C.H.O.), W.J. Postma (oorlede 1952), H. Du Plessis (Dosent Teol. Skool vir nie-blankes).

³⁰ M. Postma (De Aar), J. Postma (Reddersburg), J.A. van Rooy (Sendingleraar, Siloam). In dié verband kan ons net meld dat twee agterkleinseuns van prof. Postma se oudste broer Pieter, predikante is in Gereformeerde Kerke, Nederland. Hulle is dr. J.C. en C. Gilhuis, en 'n agterkleindogter, Louise Gilhuis, is getroud met dr. J. Ozinga, Geref. predikant te Lunteren. Uit dieselfde Pieter se geslag het 'n tak verhuis na Amerika waaruit 'n ds. M. Posthuma predikant was in die Christian Reformed Church.

³¹ Seun van wyle prof. en mev. J.A. Du Plessis. Uit die eerste huwelik met Laurika.

³² Seun van mev. en wyle prof. dr. J.D. du Toit (Totius).

³³ Seun van ds. Martinus Postma. Grootmoeder Ida Sijpkens.

³⁴ Daar mag ook agterkleinkinders aan hierdie of ander inrigtings verbind wees, waarop ons hier nie verder ingaan nie.

³⁵ Prof. in die Wiskunde, seun van ds. en wyle mev. J.A. van Rooy, (Brechtje).

³⁶ Prof. in die Regte, seun van wyle prof. en mev. J.A. Du Plessis, (Laurika).

³⁷ Prof. in Grieks, seun van wyle prof. en later ds. S. Postma.

³⁸ Dogters van wyle prof. en later ds. S. Postma.

Uit wat ons kortliks vermeld het, is dit wel duidelik dat nie net die lewe van Dirk Postma innig saamgeweef is met die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika nie, maar ook die van sy nageslag. Die vaardige pen van wyle ds. J.V. Coetzee het dit raak opgesom: “Prof. D. Postma was nie alleen stamvader van sy geslag³⁹ in natuurlike sin nie, maar ook in geestelike opsig. Hy het in Suid-Afrika ’n geslag van manne en vroue geplant wat tot groot seën was vir kerk en skool, omdat hulle diensbaar was aan die profesie, die getuienis vir die Naam en die Woord van die Here, en die Gereformeerde beginsels.”⁴⁰ Waarlik, dit is ’n geslag wat saamgebind en -gebou is “nie slegs deur bande van bloed nie, maar ook deur die bande van Goddelike genade,”⁴¹ ’n geslag wat nie op sand gebou is nie, “maar op die verbond.”⁴²

2. SY LEWENSEINDE:

i. Aan die lewensaand:

En so het ook vir hierdie dienskneg van Jesus Christus met sy ysere wil, ontombare arbeidslus en sterke gestel, die aand van die lewe aangebreek.

Reeds vroeg in sy lewe het hy ernstige moeilikheid met sy gesondheid^[460] ondervind. By geleentheid van sy 25-jarige ampsbediening⁴³ herinner hy aan die eerste agt jaar van sy bediening waarin hy gekwel was deur ’n baie swak gesondheid. Hy het naamlik bloed gespuug. So erg was dit, volgens Postma, dat “menigeen dacht dat ik het niet lang zoude maken, ik zelf heb dat toen ook dikwerf gedacht; dan, de Heere heeft kracht en ondersteuning gegeven ver boven bidden en denken.”⁴⁴ Met die hulp van die Here het hy hierdie eerste krankheid oorkom sodat hy voor die ernstige siekbed van 1888 slegs vyf Sondae weens krankheid die dienste nie kon waarneem nie.⁴⁵

Met onvermoeide ywer kon hy sy werk in Nederland voltooi. Opmerklik is in hierdie verband die mededeling van prof. H. de Cock in sy “Memoriam” na die oorlyde van prof. Postma. “Toen ik met hem”, aldus De Cock, “in dezelfde Classis diende, hij te Zwolle en ik te Kampen, heb ik hem menigmaal gezegd: gij vernietigt uwe gezondheid en verkort uw leven; maar zijn antwoord was steeds: God geeft kracht naar den arbeid dien Hij oplegt.”⁴⁶ Postma het dit reg gesien en gesê. God het aan hom krag gegee vir ’n grootse lewenstaak, en toe God se uur geslaan het, waarin sy ewige raadsbesluit met Postma en sy lewenstaak in vervulling gegaan het, het dieselfde God hom van sy wagpos weggeneem. Sy taak was afgedaan.

As grysaard het hy op 10 Januarie 1888 die voorreg gehad om die ouderdom van die sterkes te bereik, nog in volle gesondheid en krag. “Op denzelven werd ik”, soos hy dit self meedeel, “niet alleen door mijne dankbare kinderen en vrienden zeer vereerd en met geschenken overluden, maar ook door de kerk, de gemeente van onzen Heere Jezus Christus welker dienaar

³⁹ Ons het in dié verband maar enkele name op spesifiek kerklike en breër wetenskaplike terrein genoem. Daar is beslis baie meer uit sy geslag wat in kerklike ampte gestaan het, of op ander wyse getrou ’n taak volbring het in die opbou van land en volk. Ons kan egter onmoontlik volledig hierop ingaan.

⁴⁰ ’n Vaste Burg is onse God, p. 52.

⁴¹ Aldus prof. dr. J. D. Du Toit: ’n Vaste Burg is onse God, p. 14.

⁴² Ibid.

⁴³ G.K.A. D. Postma pamflette en briewe. Gedagtenisrede, 25-jr. ampsbediening 2 Julie 1865.

⁴⁴ Gedagtenisrede, 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 321.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ De Bazuin, 2 Januarie 1891.

ik sedert Juli 1840 door de genade Gods ben.”⁴⁷ Hierdie mylpaal op ’n lang, moeisame, kleurrike pad het hom met groot “dankbaarheid aan de genade Gods”⁴⁸ vervul.

Prof. Postma het egter besef dat die aand van die lewe daar was en dat die einde nader gesluit het, want as hy die Sinode in April 1888 bywoon en by die opening toespreek, laat hy hom ook hierdie woorde ontval: “dat het misschien de laatste maal kon zijn om elkander te ontmoeten.”⁴⁹ Ook weer aan die einde het Postma van die Sinode afskeid geneem soos deur die skriba aangeteken: “Ernstig had hij verlangd naar dezen Sijnode, ja met vurig verlangen – en nu weder bij het einde der Sijnode ^[461] even gelijk bij het begin – wordt hij weder bepaald bij de ernstige gedachte, het kan voor een of ander onzer de laatste maal zijn. Wij kunnen den Heere dankbaar zijn, dat wij zoo in liefde en eensgezindheid mochten te zamen zijn... Aangenaam was het ook Z. Eerw. nog zoo vele broeders uit de Z.A. Republiek te ontmoeten – onder hen ouden van dagen, die van het begin in de strijd waren en jongeren, die de plaatsen van vaders hebben ingenomen. Daarin ook merken wij op hoe wij steeds geroepen worden met ijver en ernst voort te gaan in het werk des Heeren laat ons dan door de genade des Heeren alzoo met getrouwheid voortgaan in dien heerlijken arbeid opdat, wanneer wij van het verscheiden van den een of ander onzer zullen moeten hooren, wij mogen vertrouwen, dat zij den strijd verwisseld hebben met de heerlijke overwinning.”⁵⁰

Van agter gesien, was dit sy afskeidsgroet van die kerk, waaraan hy sy lewe geoffer het, maar ook ’n wewoep om strydend en werkend te volhard aan die toekomst. Het Postma miskien al iets gewaar van die kwaal, ’n hartaandoening, wat hom uiteindelik sou neervel?

In dieselfde jaar nog, in Oktober 1888, het ’n plotselinge “doodelike krankheid”,⁵¹ “kramp op die hart,”⁵² hom getref wat hom “als op den rand des grafs had gebracht.”⁵³ Hy het hiervan egter herstel, en in Februarie 1889 weer sy werk hervat met groot dankbaarheid en erkenning: “dit is van den Heere geschied, en het is wonderlijk in onze oogen.”⁵⁴

Postma het egter in hierdie krankheid die roepstem van God gehoor. Die eerste “gehele godsdienst” wat hy hierna weer waargeneem het, is eers op 26 Januarie 1890 en sy teks bij dié geleentheid is Gen. 49:18 “Op uwe zaligheid wacht ik Heere!”

In sy kenmerkende “voorafspraak” het hy oor Gen. 27:2 gespreek: “Ik weet den dag mijns doods niet, dus moet men bityds doen wat men heeft te doen, vooral zich voor- en voorbereiden voor den dood.” In die behandeling van sy teks beklemtoon hy die “zaligheid” deur God “bestemd in zijne eeuwigte liefde, beloofd, geschonken” en dit “alles alleen te verkrygen deur Christus, en in zijn gemeenschap.”⁵⁵ En die verwagting op die “zaligheid” veronderstel ’n “vurige begeerte” daarna, “zelfs en vooral in de stervensure, gelijk al de geloovigen verlangen Filip. 1:23. O, zalig verwagting der geloovigen!” Postma het reeds in hierdie lewe die geloofsoog gerig op, en die geloofshand uitgestrek na die kroon van die geregtigheid.

Die jaar 1890 gaan dag na dag verby soos alle ander jare, ^[462] prof. Postma, “met volkomene

⁴⁷ De Maandbode, 1 Februarie 1888.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Acta Sinode 1888, art. 9.

⁵⁰ Acta Sinode 1888, art. 109.

⁵¹ De Maandbode, 1 April 1889.

⁵² Aldus mev. J.A. du Plessis: ’n Vaste burg is onse God, p. 42.

⁵³ Gedagtenisrede, 50-jr. ampsbediening, in a.w.5 p. 321.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Leerredenen, p. 55.

kracht en vernieuwden moed en lust” getrou op sy pos in studeerkamer en by die professorale kateder.

Dit is Julie 1890. In Burgersdorp word dankbaar fees gevier. Prof. Postma vier sy vyftigjarige ampsbediening. Presies 50 jaar gelede, op 5 Julie 1840, is hy in sy eerste gemeente Minnertsga, Friesland, deur sy leermeester, ds. T.F. De Haan, in die amp bevestig.

Op versoek van die kerkraad lewer hy ’n feesrede ⁵⁶ op 12 Julie 1890.

Kenmerkend, tipies van Postma se hele persoonlikheid, lewensooruiging en lewensbeskouing, is sy teks vir die geleentheid Ps. 115:1 “Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uwen Naam geef eer, om uwer goedertierenheid, om uwer waarheid wil.”

Die grysaard van 72 jaar kyk terug. Die lang weg, met as beginpunt sy wieg in sy geboortestad Dokkum, flits deur sy gedagtes. Met sienersblik en kunstenaarshand skilder hy tafereel op tafereel, vrome ouers, bedieningstyd in Nederland met sy stryd en worsteling, nederlaag en oorwinning, en eindelijk Suid-Afrika! kerkstigting “groote reizen” met ossewaens, vervolging en smaad. Postma se gedagtes staan vir ’n oomblik stil. Is dit alles waar? “Is dit werkelyk eene geschiedenis!?” so vra hy. Hy antwoord self: “En toch ja, het is werkelyk zo gebeurd.” ’n Romantieke en kleurryke lewe, deurleef hy asof verlede weer hede geword het. En wat homself betref, getuig Postma: “En mocht ik mijzelven niet meer achten dan een zwak ja zeer zwak werktuig, in de kracht des Heer en heb ik evenwel mogen aanvatten en volvoeren wat de Heere immer op mijne hand gezet heeft, – en ik ben daarin niet beschaamd uitgekomen.” Dit bring hom tot die slotsom, wat tegelykertyd die agtergrond, ondergrond, en verklaring is van heel sy verskyning op aarde: “De geloovige, die in alles Gods Voorzienigheid erkent roemt ook in dit opzicht uit: Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uwen Naam geef eere!” Homself sien hy in die niet verdwyn, en wat oorbly, is God, en Hy alleen.

By dié geleentheid het die jubilaris “telegrammen, brieven, en adressen van gelukwensching” ⁵⁷ uit alle oorde van die land ontvang. Eintlik vanselfsprekend, het daar spontane bewyse van liefde en toegeneentheid, van dankbaarheid en blydschap, van eerbied en hoogagting uit die boesem van die Gereformeerde Kerk hom toegestroom. Van besondere belang is in dié verband die adres wat by dié geleentheid hom aangebied is deur die munisipaliteit namens al die inwoners van Burgersdorp. Daarin word o.a. vermeld: “en gij hebt de achting en de warme toegenegenheid verworven van allen – van welke nationaliteit of belydenis ook...”

Wij zijn verzekerd dat wij den wensch uitspreken van elken inwoner, als ^[463] wij, bij de aanbieding van onze hartelijkste gelukwenschingen op zulk een buitengewonen feestdag de innige hoop voegen, dat gij nog lang onder ons gespaard moogt blijven.” ⁵⁸

Prof. Postma het al die gelukwensinge en bewyse van eerbied skriftelik in “De Maandbode” beantwoord en wel soos volg: “Mijne ontboezeming sta voorop: Niet ons, o Heere! niet ons, maar Uwen naam geef eer om uwer goedertierenheid, om Uwer waarheid wil!

“Evenwel gevoel ik mij ook zeer dankbaar voor de uiting uwer liefde en hoogagting. Want al heeft men de volle bewustheid van 's Heeren wil boven alles betracht te hebben en de verzekering van zijne gunst en genade, wordt die zekerheid toch ook versterkt door de uiting van hen die getuigen de vruchten van dien arbeid te genieten en hoog te waardeeren.

⁵⁶ Die feesrede is gepubliseer in: Vier Geleghenheids Redevoeringen. (D.F. Du Toit, Paarl, 1890), pp. 38-47, en in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, pp. 317-324.

⁵⁷ De Maandbode, 1 Augustus 1890.

⁵⁸ Ibid.

“Geliefden in den Heere!

Gij hebt daardoor mijn hart verkwikt en mijn gemoed te meer aangezet tot blijden dank aan God die mij verwaardigd heeft U met het Evangelie der genade te dienen.”⁵⁹ Waarlik, kommentaar is hier oorbodig. By hierdie mylpaal in sy bediening besef hy meer as ooit: om dienskneg van Jesus Christus te wees en bedienaar van die Evangelie van versoening uit genade alleen, beteken dat die dienskneg minder en die Verlosser meer moet word. Postma, die jubilaris, bly in die uur van hoogagting, die innig vrome, diep godvrugtige mens wat alles sien as uit, deur en tot God.

ii. Laaste krankbed en sterwensuur:

Dit is die maand November 1890. Die hartaandoening wat aan die einde van 1888 hom aan die rand van die graf gebring het, het opnuut sy aanslae kom maak op die “ijzersterk gestel,”⁶⁰ sodat hy die laaste twee maande van 1890 “sukkelend”⁶¹ was, soms met “zeer benauwde oogeblikke.”⁶² Gedurende ongeveer die laaste maand het hy ook nie meer die siekekamer verlaat nie, maar wel tot aan die einde tog nog in ’n stoel opgesit.

Ook hier in die uur van sy krankheid het Postma nog gearbei. Ooggetuies⁶³ verklaar dat hy selfs in die laaste weke van sy lewe nog van ^[464] boeke omring was, want om te werk, “was zijn lust, ja werken was zijn leven.”⁶⁴

Met “eene blijmoedige stemming”⁶⁵ het hy die laaste stryd volstry, en “met kalmte”⁶⁶ die kerklike sake wat aan hom opgedra was op die Vrydag voor sy afsterwe, oorgedra aan die plaaslike predikant van Burgersdorp, ds. M.P.A. Coetzee (jr.) en die uitgawe van “De Maandbode” aan sy seun, prof. S. Postma. Van hom kan in waarheid gesê word dat hy sy werk afgedaan het, en dat hy al sy sake, soos sy lewe ook was, “in de beste orde”⁶⁷ agtergelaat het.

Oor sy heengaan, wat hyself ook verwag het, het hy kalm en bedaard gespreek “zonder de minste aandoening, dat het een iegelijk diep moest treffen.”⁶⁸ Hier in die uur van lyde, voor die poort van die dood, was hy “goedsmoeds en blijmoedig”⁶⁹ en as iemand gespreek het van die moontlikheid van herstel, was sy antwoord: “Ik heb niets te zeggen, alles is in de hand van God met lijdzaamheid wacht ik het einde af.”⁷⁰ Soos hy gelewe het, so wou hy heengaan. Sy lewe was ’n aanbidding van en berusting in God die absoluut Soewereine, en so nader hy ook die uur van sy sterwe.

“The faith which he possessed in life”, aldus ds. W. Cormack van die Ned. Geref. gemeente Burgersdorp, “forsook him not in death notwithstanding the distressing character of the malady

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ J.L. Cachet: Gedenkboek der Geref. Kerk van Zuid-Afrika, p. 217.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ J.L. Cachet, a.w., p. 217; M.P.A. Coetsee in begrafnisrede. (Gepubliseer D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 324.)

⁶⁴ Almanak Geref. Kerk S.A. (1892), p. 19.

⁶⁵ M.P.A. Coetsee (jr.), a.w., pp. 324-325.

⁶⁶ M.P.A. Coetsee (jr.), a.w., p. 325. Vgl. ook J. L. Cachet, a.w., p. 217.

⁶⁷ M.P.A. Coetsee (jr.), a.w., p. 325.

⁶⁸ Almanak (1892), p. 19.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 329.

that removed him hence. It is only the great truths of the Gospel of Christ, received by a living faith, which will yield full support under the trials of life and prove efficacious in the fullness of their comfort even at the solemn hour of death. What he preached and taught to others, he realized the value of in this vale of death and in the great conflict with the last enemy.⁷¹

Dit is Sondag, 28 Desember 1890. Die gemeente Burgersdorp vier die Heilige Nagmaal. Die plaaslike predikant, ds. M.P.A. Coetsee (jr.), bring prof. Postma voor die oggenddiens 'n kort besoek, en vind hom “in eene blijmoedige stemming en ogenschijnlijk niet erger dan de vorige dag.”⁷² In die gees is hy saam met kerkraad en gemeente in ^[465] feesstemming rondom die blye Evangelie van Jesus Christus, soos geopenbaar in Woord en Sakrament. Ongetwyfeld is op daardie more in voorbedding ook gedink aan hom wat sinds 1866 in die midde van die gemeente verkeer het en saam fees gevier het, en wat nou op die laaste skof worstel in lewensleed en smart.

God se uur om hom van sy wagpos weg te neem, het geslaan. “En juist toen het eerste gelui voor den namiddagdienst ging, had hy de laatste snik gegeven waar hij op zijne stoel zat en alzoo is hij de rust ingegaan.”⁷³

Prof. Dirk Postma, het heengegaan.⁷⁴ Die “langverwachte zeer gevreesde slag is neergekomen” en dit behoef seker geen verdere betoog dat nie net 'n bloedverwante familie nie, maar ook 'n geestelike familie, die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, in sombere smart en rou gedompel is.

iii. Begrafnis:

Op Dinsdag, 30 Desember 1890, 3 uur nm., het die “deelnemende schare,”⁷⁵ waarvan sommige uit naburige gemeentes,⁷⁶ in die kerkgebou van Burgersdorp byengekom.

Ds. M.P.A. Coetsee (jr.) die plaaslike predikant, het gespreek oor 2 Kon. 2:12: “Mijn Vader, mijn Vader! wagen Israels en zijne ruiteren.” Met dié woorde het Elisa uitdrukking gegee aan wat Israel verloor het “in het gezegend en zalig heengaan van den profeet, die zooveel, menschelijk gesproken, alles voor Israël was.”⁷⁷

Dieselfde gevoel, aldus ds. Coetsee, “maakt zich ook thans meester van ons, nu wij dien getrouwen gezant van Jezus Christus, wiens aandenken in gezegende herinnering zal blijven en aan wien wij met de grootste achting en den diepsten eerbied denken, zien heengaan.”⁷⁸

Ds. Coetsee roep egter 'n familie en kerk in rou op om nie te treur “als degenen die geene hope hebben. Wij weten in wien hij geloofd heeft en hebben de vaste hope, dat hij de rust is ingegaan, die er overblijft voor het volk van God. Zoodat wij ook hem aangaande, hier het woord van den psalmist herhalen: Kostelijk is in de oogen des Heeren de dood zijner

⁷¹ Aldus ds. W. Cormack van die Ned. Geref. Gemeente, Burgersdorp, by die graf van wyle prof. Postma. (Gepubl. in Burgersdorp Gazette 8 Januarie 1891.) Ds. Cormack het op versoek, ter wille van die Engelse deel van die gemeenskap, in Engels gespreek.

⁷² M.P.A. Coetsee (jr.), a.w., p. 325.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ In die ouderdom van 72 jaar 11 maande en 18 dae en nie 72 jr. en 6 maande nie soos vermeld in D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 324.

⁷⁵ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 325.

⁷⁶ Idem, p. 333.

⁷⁷ Idem, p. 325.

⁷⁸ Idem, pp. 325-326.

gunstgenooten.”⁷⁹ Sy nagedagtenis, aldus spreker, roep die ^[466] Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika op tot ’n toekomstaak waarmee die spreker dan ook afsluit: “Hij zegene het zalig en vreedzaam heengaan van zijnen knecht aan onze harten. Hij geve dat deze zoo smartelijke gebeurtenis voor alle Evangeliedienaren, ja voor de geheele Kerk eene krachtige aansporing moge zijn tot getrouwheid aan den Heere en zijn Woord, tot een ijverig en getrouw voortbouwen op het fondament dat gelegd is, tot voortzetting in den naam des Heeren, van het werk van Vader Postma.”

By die graf het gesprek ds. W.J. Snyman van Venterstad, ds. Cormack van die plaaslike Ned. Geref. Gemeente en student G.H.J. Kruger as praetor, namens die teologiese studente. Besonder treffend was die woorde van ds. Cormack. Waarlik, dit is ’n egte getuienis van respek en hoogagting vir ’n vriend en innig gelowige wat heengegaan het. Ds. Cormack het die plekke wat prof. Postma ingeneem het in die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, so suiwer gesien en enig raak tipeer, dat ons weer op sy woorde terugkom.

Ds. J. Lion Cachet het ’n dankwoord uitgespreek.

So rus in die kerkhof van Burgersdorp, aan die voet van die tipiese rooiysterkliprant van die Karoo die stoflike oorskot van Dirk Postma.⁸⁰

En as die swart skaduwees nader sluip om straks die dode-akker met die roukleed van die nag te omvou, gaan “de treurende schare uiteen.”⁸¹

⁷⁹ Idem, p. 328.

⁸⁰ In die inskripsie op die gedenksteen by sy graf aangebring, is die gemeentes en ook die volgorde daarvan foutief aangegee. B.R. Kruger, a.w., p. 182, voetnoot 121, gee die geboortedatum van ds. Postma foutiewelik aan as 30 Januarie 1818. Die inskripsie op die gedenksteen, 10 Januarie 1818, is korrek. Sien hoofstuk I.

⁸¹ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 332.

Hoofstuk XVII: KARAKTER, PERSOON EN BETEKENIS

1. KARAKTER EN PERSOON:

Dit is beslis geen moeilike taak om uit Postma se lewe en werke en wat hy in geskrif nagelaat het, sy karakter en persoon te kenskets nie. Die mens Postma se bestaan en lewensuiting kan herlei word tot slegs een wortel waaruit die boom met sy takke gegroei het en vrugte gedra het, en dit was sy onwankelbare geloof in die drie-enige God. Postma was 'n diep gelowige, 'n innig vrome mens, wat met sy God geleef en met Hom gewandel het. As hy by geleentheid van sy veertigjarige ampsbediening sy lewensfilosofie neerpen in die woorde “wentel uwen weg op den Heere en vertrou op Hem, Hij zal het maken,”¹ is dit nie maar ydele lippetaal nie. In hierdie uitspraak openbaar Postma die diepste van sy siel, die geheim van sy persoon, die kragbron van sy lewe, die lewensaar van sy bestaan, 'n onwankelbare en vaste geloof en vertrou in God Almagtig. Hy was, kortom, 'n diep gelowige, innig vrome mens wat in alles “Gods Voorzienigheid”² erken het en daarom ook gedurig in die gebed geworstel het om Gods raad en leiding. Sterk gemoedelik van aard, het hy met die Here as 'n Vriend en Raadsman, omgegaan en gewandel. En dit is juis hierdie geloof in en omgang met God wat 'n standvastigheid aan sy karakter verleen het wat 'n diepe indruk op sy tydgenote gemaak het.

So spreek die “Almanak” van 1892³ van hom as “een man van een vast karakter” en is een van die blywende indrukke wat hy by sy seun nagelaat het, sy “ernstig godvruchtig gemoed.”⁴ Soortgelyk is die getuienis van L.J. du Plessis,⁵ een van sy oudleerlinge en later 'n kollega in die bediening.

Uit hierdie wortel dan, dat die regverdige deur die geloof sal lewe,⁶ [468] wat standvastigheid en stabiliteit aan hom verleen het, moet dan ook sy persoon en optrede verklaar word.

Wat in die eerste plek sterk na vore tree, is dat Postma geleef en gewerk het uit 'n baie bewuste en diepgewortelde roepingsbesef. “Ten gevolge van die roeping Gods,” so verklaar hyself, “ben ik niet alleen in mijn geboorteland gegaan, waarheen de Heere mij riep maar zelfs tot dit vergelegen land.”⁷ So spreek hy van sy voltooide lewenstaak as 'n voltoering van wat “de Heere immer op mijne hand gezet heeft.”⁸ Hierdie sterk roepingsbesef, bewus dat hy

¹ G.K.A. Pamflette en briewe. Gedagtenisrede van veertigjarigen Evangeliedienst, Dirk Postma, 11 Julie 1880. (Saul Soloman, Kaapstad, 1881).

² Gedagtenisrede 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 318.

³ p. 19, skrywer nie vermeld nie.

⁴ M. Postma 35-jarige Ambtsbediening, 14 Julie 1925, p. 10.

⁵ Ds. L.J. du Plessis: Herinneringe, 23 Julie 1917, G.K.A. P.V. no. 270. Hy noem Postma “vast van beginsel.”

⁶ Volgens persoonlike herinneringe van ds. M. Postma in “De Kerkblad”, (1 Junie 1923) is in die lewe van sy vader bewaarheid Hab. 2:4: “maar die regverdige, deur sy geloof sal hy lewe.”

⁷ D. Postma: Gedagtenisrede 25-jarige ampsbediening, 2 Julie 1865. G.K.A. Pamflette en briewe. Prof. Postma se roepingsbewustheid laat mens onwillekeurig dink aan die woorde van dr. J.D. du Toit in: J.L. Cachet, Gedenkboek, p. 195: “Het woord Roeping klinkt als krijgsmuziek in de oren van de gereformeerde belijder. Krijgsmuziek dient om de strijder in opgewekte en strijd lustige stemming te brengen, of hem, vermoeid en moedeloos, tot vernieuwde aanval aan te wakkeren. Gij zijt geroepen, gij zijt 'n geroepene, gij hebt 'n roeping ontvangen, dat waren onder onze vaderen en ook onder ons steeds de klanken, waarmee men elkander aanvuurde om met vrolike moed verder te gaan.”

⁸ Gedagtenisrede 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 323.

instrument in Gods hand is, het hom in moeilike dae dan ook staande gehou. Veral hier in Suid-Afrika, waar hy in die eerste jare alleen gestaan het en lang reise per ossewa onder moeilike omstandighede moes aflê, het Postma altyd weer teruggegryp na die geloof en vertroue: “ik ben afgezonderd en hier geroepen van den Heere.”⁹

In ’n toon van kinderlike gehoorsaamheid spreek hy onder die uiters moeilike omstandighede en hoë eise wat die bediening stel, van hierdie roeping in Suid-Afrika: “Ik wil hiermede zeggen dat de bewustheid: Mijn Heere roept mij hier, geeft aan het hart de beste voldoening. Ik mag in die overtuiging nog steeds voort werken, en ploeg op hope. En dat ik eenigszins die groote, die schreeuwende behoefte vervul en de kinderen Gods soms tot eene onuitsprekelijke vreugde ben met het Woord des Levens, is mij meer dan duizenden van goud en van zilver, ja, meer dan al de genoegens, die ik vroeger ook in het aardsche bij de bediening mocht smaken. En is het goed voor mij, dan kan de Heere mij die ook nog wel weer geven te genieten. Hij doe wat goed is in zijne oogen! O, laat ik maar met blijdschap mijnen loop volbrengen in het werk dat mij de Heere te doen gegeven heeft.”¹⁰

Hierdie “volle bewustheid van 's Heeren wil boven alles betracht te hebben,”¹¹ gepaard met “een sterke wil,”¹² of soos J.L. Cachet dit nog ^[469] sterker uitdruk, “ijzeren wil,”¹³ en ’n besondere werkvermoë, was die stukrag agter sy onverteerbare arbeidslus. Postma was ’n harde werker. Geen arbeid het hy “te zwaar geacht.”¹⁴ Met ’n “taaie doorzettingskracht”¹⁵ en “volhardingsvermogen”¹⁶ was werk “zijn lust”¹⁷ sodat inderdaad, waar was wat hyself op ’n moment verklaar het: “in serviendo aliis consumidor.”¹⁸ Tereg verklaar Gerdener: “vir sy geesdrif en werkkrag kan ons niks as bewondering hê nie.”¹⁹ So word dit ook by sy begrafnis deur ds. Cormack van die Ned. Geref. Kerk Burgersdorp op treffende wyse in gedagtenis gebring: “A powerful intellect, a strong will and a vigorous physical vitality furnished him with all the qualities requisite to act upon and influence others, his activity knew no pause. The work he accomplished was marvellous... The great prevailing motive of his life was the entire dedication of himself, of every power and faculty to the service of that beloved Master who loved him and gave himself for him and had revealed himself to him in the sweetness of his contraining love.”²⁰

⁹ D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 182.

¹⁰ Reisjournaal, 2 Julie 1859.

¹¹ Aldus Postma in sy bedanking op gelukwensing met sy 50-jarige ampsbediening, *Almanak*, 1891, p. 20.

¹² *Almanak* 1892, p. 19. Ook L.J. du Plessis, a.w., spreek van Postma as “begaafd met een sterke wilskracht.”

¹³ J.L. Cachet: *Gedenkboek*, p. 216.

¹⁴ Vgl. *Adres Kerkraad Pretoria met sy 70ste verjaardag*. “De Maandbode”, 1 Februarie 1888.

¹⁵ Prof. J. du Plessis van *Theol. Sem. Ned. Geref. Kerk, Stellenbosch: De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking*, p. 72. Prof. du Plessis sê: “Wat men ookal van ds. Postma denken mag, een ding is zeker, dat hij een man van helder doorzicht, vastberaden wil en taaie doorzettingskracht was.”

¹⁶ L.J. du Plessis: *Herinneringe*, t.a.p.

¹⁷ Aldus M.P.A. Coetsee (jr.) in begrafnisrede; D. Postma: *Gesch. der Geref. Kerk*, p. 326.

¹⁸ G.K.A. P.V., no. 405. “In diens van ander word ik verteer.” Vgl. vir werkkrag ook “*Almanak*” 1892, p. 19. “Daarin was zijn lust, ja werken was zijn leven.”

¹⁹ G.B.A. Gerdener: *Ons Kerk in die Transgariëp*, p. 292.

²⁰ *Burgersdorp Gazette*, 8 Januarie 1891. Ds. W. Cormack was vanaf 1862 predikant van die Ned. Geref. Kerk Burgersdorp.

Niemand kan dit seker raker en suiwerder sien en omskryf as wat ds. Cormack, reeds vanaf 1862 op Burgersdorp, dit hier gedoen het nie. Inderdaad, Postma se lus en sy lewe was om, in diens van sy Sender, te arbei in sy koninkryk, om altyd besig te wees in die werk van die Here.

Die oorvloedige werksaamhede kon hy dan ook, na die mens gesproke, met sukses voltooi omdat hy homself en sy werk aan 'n deeglike dissipline en orde onderwerp het. Postma was 'n persoon, gesteld op orde, netheid en presiesheid. J. Lion Cachet gee die volgende beskrywing hiervan: “Gewoonlijk was hij vroeg in den morgen reeds aan zijn schrijftafel. Ieder oogenblik werd zorgvuldig besteed. Bovendien was hij een man van orde. Alles had in zijn studeerkamer een vaste plaats, die zorgvuldig was uitgekozen, maar dan ook nooit veranderd werd.”²¹ Hierdie wel ^[470] gedissiplineerde persoonlikheid wat “alles in orde”²² wil sien, word deur ds. M.P.A. Coetsee in sy begrafnisrede dan ook in besondere herinnering teruggeroep. En uit haar kinderjare onthou sy dogter nog dat haar vader “netjies en deftig en baie presies”²³ was.

Met noukeurige deeglikheid en presiesheid het hy sy taak volbring. 'n Baie mooi voorbeeld hiervan is notules en nagelate korrespondensie deur hom behartig. Juis sy noukeurigheid in die behartiging en bewaring daarvan, het belangrike bronne gebied om sy lewe en werk te leer ken.

Uit hierdie gedissiplineerde ordelikheid moet ons dan ook Postma se besondere vermoë om te organiseer verklaar, waarvan hy veral blyke gegee het in die eerste aantal worsteljare in Suid-Afrika. In 'n kort nagedagtenis vermeld die “Almanak” (1892): “Hij wist samen te stellen, te organizeeren. Hiervan is zijn werk een overtuigend bewijs.”²⁴

Tereg wys ds. Cormack daarop dat hierdie besondere werkkrag en arbeidslus gepaard gegaan het met “a powerful intellect”²⁵ wat van Postma 'n man van besondere invloed gemaak het. Sy “helder doorzicht”²⁶ stel ook prof. J. du Plessis bo alle twyfel. Postma was inderdaad 'n man met “'n suiwere insig in sake en 'n heldere visie.”²⁷ As die weinig opleiding wat hy geniet het, in gedagte gehou word, en dan gelet word op hoe ver hy dit tog gebring het in kennis van die teologiese wetenskap, is dit wel duidelik dat ons te doen het met iemand van heldere verstand en insig. Sy weldeurdagte leiding en adviese in gesproke en geskrewe woord het hom, veral in die wording en groei van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, 'n man van besondere invloed gemaak. Postma het dan ook student gebly. Uit sy leiding oor verskillende sake van algemene belang in “De Maandbode”, sy beantwoording van allerlei vrae, is dit wel duidelik dat hy deur getroue studie sy insig verdiep en verbreed het.

Postma, die navorser in sy studeerkamer, het 'n onuitwisbare indruk gemaak op die kindergemoed van sy seun, soos hy dit later in versvorm uitgedruk het: ^[471]

“Onz' kinderziel steld' zich zijn kamer voor
Een tempel met ontzaglijkheid omgeven,

²¹ J.L. Cachet: Gedenkboek, p. 217.

²² D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 325. Ds. Coetsee het dit soos volg gestel: “Hij heeft nooit verzuimd zijn huis te bereiden. Alles werd steeds door hem, gedurende zijn gansche leven, in zulk een orde gehouden dat hij altijd alles in orde kon achterlaten.”

Vgl. ook L.J. du Plessis, a.w.. Hy noem Postma “net en ordelik.”

²³ Herinneringe van mev. J.A. du Plessis in: 'n Vaste burg is onse God, p. 39.

²⁴ Almanak (1892), p. 19. Skrywer nie vermeld nie. Vgl. J.P. in “Almanak” (1929), p. 132. J.P. beweer: “Ds. Postma het ongetwyfeld die gawe besit om te organiseer.”

²⁵ T.a.p.

²⁶ T.a.p. Dieselfde uitdrukkinge gebruik ds. L.J. du Plessis in sy herinneringe, a.w.

²⁷ Almanak Geref. Kerk in S.A. (1944), p. 119.

Waarin het forskend oog zich wis verloor
In raadsels die om kast en boeken zweven.”²⁸

Postma het sy lewe versier met ’n nougesette en vrome lewenswandel. In ’n “opene brief” in April 1873 het Postma hom soos volg gewend tot al die Gereformeerde gemeentes in Suid-Afrika: “Geliefden! door de overtuiging bij mijzelven dat de Gereformeerde leer de leer des Bijbels is, heb ik vrijmoedigheid u allen te vermanen: Houdt u aan die leer.”²⁹ Hy gaan verder en vermaan om die leer nie net met die verstand te aanvaar nie, maar dit ook uit te leef in “heiligmaking.” As “betrachting” by sy hoofstuk oor die Heiligmaking in sy werk “Mijne Handleiding”, beklemtoon Postma “De noodzakelijkheid der Heiligmaking,”³⁰ wat hy soos volg stel: “de geloovige houde zich hiertoe verplicht, Rom. 6:4, 5 en de onbekeerde beseffe, dat zonder heiligmaking niemand den Heere zien zal, namelijk, niet als zijn verzoend God en Vader, Hebr. 12:14.” Naas vroomheid van wandel roep hy in die reeds vermelde “opene brief” die gemeentes dan ook op: “zijt vriendelijk en welwillend jegens elkander, ja jegens alle menschen, en onderdanig eerbiedig jegens uwe wettige overheden.” Wat Postma hier aan ander voorgehou het, het hy self ook betrag. Ds. M.P.A. Coetsee (jr.) bring dit by sy begrafnis in besonder in gedagtenis: “Evenzeer heeft hij ten allen tijde, in alle omstandigheden en in alle kringen door zijn voorbeeld getoond wat de Christen zijn moet. Zijne bescheidenheid is allen bekend, met respect, vriendelijkheid en beleefdheid voorkwam hij allen met wie hy in aanraking kwam. Hierdoor heeft hij de liefde en achting van alle rangen en standen verworven en werd hij steeds door allen hoog gerespecteerd.”³¹

Eweneens vermeld ds. Cormack van “the estimation in which he was held, by all classes and denominations.”³²

Indien Postma dan ’n persoon was, versier met sodanige “goede begaafdheden met een aanmerkelijke mate van geestkracht,”³³ kom die vraag dadelik na vore hoe hy homself gesien het. In die beantwoording hiervan kom ons by een van die mees tipiese karaktertrekke in sy persoonlikheid: sy diepe ootmoed en nederigheid. Om dit reg te verstaan, moet ons net weer herinner aan sy oortuiging, waarop in die begin van hierdie ^[472] hoofstuk gewys is: sy onwankelbare geloof in God Drie-enig as die absoluut Soewereine. As Calvinisties gereformeerde belyder het Postma naas die soewereine beskikking en vrye genade van God in Christus niks en niemand geduld nie. En met hierdie lewensbeskouing mog ook niks en niemand die eer en heerlikheid ontvang wat die soewereine God alleen toekom nie. Hierdie geloofsoortuiging was, vanweë sy diepe ootmoed en nederige lewenshouding, vir hom nie net ’n oortuiging nie, maar ’n lewenswerklikheid.

Postma was altyd diep onder die indruk van, soos hy dit self genoem het, die “vrije genade, vrije genade”³⁴ van God in Christus. En “deze leer,” so gaan hy verder, “moet niemand stooten, maar elk vernederen en Gods vrije ontferming lof en prijs doen geven.”³⁵ Postma het niks vir homself toegeëien nie, maar altyd weer geroem in God. As hy dink aan sy lewe, so verklaar hy in sy sterk gemoedelike toon, “o dan zink ik weg in verwondering en aanbidding van Gods

²⁸ In Memoriam: S. Postma, “De Maandbode”, 1 Feb. 1891

²⁹ De Maandbode, 1 April 1873.

³⁰ D. Postma: Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid, p. 259.

³¹ D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, pp. 326-327.

³² T.a.p.

³³ Het Volksblad, 5 Desember 1876. Aangehaal in “De Maandbode”, 1 April 1877.

³⁴ De Bazuin, 2 Maart 1854.

³⁵ Ibid.

vrije en ontfermende genade en goedheid aan mij arme zondaar bewezen, en roep in heilige verlegenheid uit: Wat zal ik den Heere vergelden voor al deze weldadigheden.”³⁶ Let hy op homself en sy werke, so verklaar hy “dan bedekt schaamte mijn aangezicht en hoop ik altoos verre te zijn van te roemen,”³⁷ want sê Postma, “wat ik ben dat ben ik door de genade Gods; en zijne genade is in mij niet ledig geweest. En hierin roem ik vrijmoedig, God dankende en prijzende voor zijne groote en veelvuldige genade aan mij onwaardige en zwakke bewezen.”³⁸

Ons het reeds in ’n ander verband³⁹ daarop gewys dat Postma diep ootmoedig t.o.v. sy eie bekwaamhede, homself maar as “eene noodhulp”⁴⁰ beskou het, en juis om hierdie rede ’n professoraat in 1876 nie wou aanvaar nie. Tipies van sy beskeie ootmoed is ook wat hy gedoen het met sy Dagboek. Hy het in September 1873 sy “aantekeningen, dagboek van eigen leven” op ’n goeie dag in die vuur gegooi “omdat hij dit beschouwde als eene opschrijving van eigengerechtigheid.”⁴¹ ’n Paar uur voor sy dood het hy op ’n vraag van sy dogter Aletta, of hy dan nie ’n lewensbeskrywing van hom nalaat nie, verwys na bogenoemde en sy daad van 1873 nader motiveer as “terwyl alle lof tog alleen aan Gods genade^[473] toekom.”⁴² Sy eggenote was hieroor kwaad maar hy het “gelukkig”⁴³ gevoel.

Geen wonder dat by sy heengaan hierdie besondere karaktertrek, sy beskeie ootmoed, gewortel in sy diepe geloof en lewensbeskouing, in dankbare nagedagtenis en diepe erkentlikheid vermeld word.⁴⁴

Uit hierdie karaktertrek moet ons sy beleefdheid teenoor almal verklaar. So beskryf sy skoonseun, ds. J.A. van Rooy dit: “Respek-afdwingende grysaard! — let maar op as hy op Burgersdorp, gekleed, en met sy wandelstok in die hand, haastig op sy doel af, die straat opstap en al die verbygangers se groet beleefd beantwoord. Groot of klein, wit of swart, wie het dan ook nie vir Ou Meneer geken nie? Sonder om sy pas te vertraag sien hy almal raak, haal sy pluishoed af en maak sy buiging vir iedereen. Agtenswaardige, aantreklike beleefdheid, wat voortspruit uit nederigheid van die hart.”⁴⁵

Uit hierdie karaktertrek van nederige bescheidenheid moet ons ook sy Christelike verdraagsaamheid en liefderike optrede teenoor ander verklaar. Niemand minder as ds. D. van der Hoff spreek van Postma as “verdraagzaam en liefderijk.”⁴⁶ Tereg verklaar prof. S.P. Engelbrecht hieromtrent: “ds. Postma was regskape van aard, glad nie twissiek nie, en het hom nie in twissake gemeng nie.”⁴⁷ In sy verhouding, selfs tot andersdenkendes, het hy, sonder om

³⁶ De Maandbode, 1 Februarie 1888. Dit is geneem uit sy antwoord op gelukwensing en adresse op sy sewentigste verjaarsdag.

³⁷ D. Postma: Gedagtenisrede 25-jarige ampsbediening. 2 Julie 1865. (G.K.A. pamflette en briewe).

³⁸ Ibid.

³⁹ Sien hoofstuk XII: Postma en die opleiding van bedienaars van die Woord.

⁴⁰ Gedagtenisrede 50-jarige ampsbediening, in a.w., p. 321.

⁴¹ D. Postma: Memoriaal, September 1873.

⁴² Mev. J.A. du Plessis: Herinneringe. ’n Vaste Burg is onse God, p. 42.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ M.P.A. Coetsee in begrafnisrede: “zijne bescheidenheid is allen bekend.” D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 326: “Almanak” (1892), p. 19: “Hy was altyd liefderyk, voorkomend en bescheiden.”

⁴⁵ Persoonlike herinneringe van ds. J.A. van Rooy. ’n Vaste burg is onse God, p. 35.

⁴⁶ De Zuid-Afrikaan, 10 Maart 1859.

⁴⁷ S.P. Engelbrecht in “Hervormde Teologiese Studies”, 9e jaargang, afl. III en IV. (Augustus 1953), p. 180.

sy standpunt prys te gee, 'n kalme rustigheid en welwillendheid bewaar. Trouens, hierdie kalme rustigheid spreek ook baie duidelik uit heel sy optrede en veral uit wat hy geskryf het. Emosionele uitbarstinge en hooggespanne animo soek 'n mens haas tevergeefs in sy geskrifte. Hierdie ewewigtige lewenshouding, wat beslis geen prinsipiële midde-posisie veronderstel nie, het hoë respek by vriend en teëstander afgedwing.

In hierdie verband moet ons daarop wys dat Postma altyd 'n oop oog gehad het vir gelowiges buite sy eie kerkverband.⁴⁸ Die algemeenheid van die kerk van Christus het hy nooit uit die oog verloor nie. In Transvaal het hy by voorbeeld 'n vriendskaplike verhouding met ds. Van der Hoff bewaar. Sy eerste huwelik in Suid-Afrika met Susanna L. Kruger het ^[474] ds. Van der Hoff, 24 November 1859, in Rustenburg waargeneem.⁴⁹ In die O.V.S. spreek hy en ds. Andrew Murray wedersyds die wens uit dat hulle “elkander toch steeds broederlijk mochten ontmoeten,”⁵⁰ en by sy graf verklaar ds. Cormack van die “estimation in which he was held by all classes and denominations.”⁵¹ En hierdie eis van welwillendheid en Christelike verdraagsaamheid waaraan hy homself onderwerp het, het hy ook gestel aan alle lidmate van die Gereformeerde Kerk in sy reeds vermelde “opene brief” waarin hy hulle oproep: “zijt vriendelik en welwillend jegens elkander, ja jegens alle menschen.”⁵²

Dit dan, meen ons, was die karakter en persoon van prof. Postma, deur die “Burgersdorp Gazette” in hierdie paar woorde saamgetrek: “een opregte, ijverige en nederige christenleraar,”⁵³ en miskien nog beter en raker getipeer deur ds. P. Huet van die Ned. Geref. Kerk in Natal: “Ik geloof dat ds. Postma alle aanspraak heeft op de achting en liefde van alle godvruchtigen. Zoo waardig een Evangeliebedienaar dat ik het als den grootsten zegen zoude achten, zoo al onze gemeenten met dergelijke leeraren bevoorregt werden. Er is niet veel geestelijk onderscheidingsvermogen toe noodig om het ‘wij dan hebben den zin van Christus’ in al 's mans gedragingen, woorden, schriften te lezen.”⁵⁴

Letgende op die adel van die deur God ryk begenadigde prof. Postma se karakter en persoon, waarmee die naam van die Geref Kerk in Suid-Afrika so nou verbind is, is die ontboeseming van ds. L.J. du Plessis in sy reeds vermelde “Herinneringe” wel te begryp: “Het werd mij altijd duidelijker dat de Kerk van Nederland hierheen geen beter man als ds. Postma kon gezonden hebben.”⁵⁵ Hierdie woorde van ds. Du Plessis kan en wil ons van harte, sonder enige voorbehoud, onderskryf. Die Here, wat deur menslike instrumente werk, het in Postma 'n besonder toegeruste werktuig, vir 'n besondere taak onder besondere omstandighede, voorsien.

2. Betekenis:

Wanneer ons hier handel oor die betekenis van Postma, beperk ons ^[475] ons hoofsaaklik tot sy betekenis vir Suid-Afrika. Oor sy betekenis in die vestiging en opbou van die Chr. Afg.

⁴⁸ Vgl. hoofstuk V.

⁴⁹ T.S.A. Lautsversameling 1655, no. 73.

⁵⁰ Reisjournaal, 13 Junie 1858.

⁵¹ T.a.p.

⁵² De Maandbode, 1 April 1873.

⁵³ Soos oorgeneem in “De Zuid-Afrikaan”, 22 September 1864. Vgl. T. S. A. Lautsversameling, 1645, no. 85.

⁵⁴ Elpis 1860, p. 331. In 'n brief, 7 Mei 1864, aan ds. Postma skryf ds. Huet nogeens: “Ik voor mij herhaal wat ik zoo dikwijls reeds gezegd heb dat ik wel wenschte dat al onze gemeenten leeraren van uwen stempel mogten hebben.” (G.K. A. Pr. briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma, Ongeord.).

⁵⁵ G.K.A. P.V., no. 270.

Geref. Kerk in Nederland het ons reeds in afdeling A gehandel. Opsommenderwys, en ter wille van 'n geheelbeeld, kan ons net meld dat Postma se mees blywende betekenis, na ons oortuiging, vir die gereformeerde kerklike lewe in Nederland, in sy onvermoeide ywer, en prominente posisie lê wat hy ingeneem het by die versoening van botsende partye. En dat dit veel bygedra het tot die opbloeï en rustiger voortgang van die kerklike lewe in die vyftiger jare, het ons reeds aangetoon. Hierdeur, meen ons, verdien Postma 'n blywende plek en nagedagtenis in die gereformeerde kerklike lewe in Nederland.

Om sy betekenis vir Suid-Afrika in die regte perspektief te sien, moet sy lewe en werk in die eerste plek gesien word in die groter raamwerk van kerklike verwickelinge in die 19e eeu. Op die verligte, indifferente gees van die 19e eeu, erfstuk van die 18e eeu wat die Westerse wêreld deurtrek het, en waaraan die Christelike kerk nie ontkom het nie, ook nie in Suid-Afrika nie, gaan ons hier nie verder in nie. Ons het reeds kortliks daarby stilgestaan.

Uit die boesem van die kerk self het in die 19e eeu egter vernet teen die gees van die tyd gekom. In verskillende Westerse lande het dit reformatoriese gelei tot afskeiding, of noem dit aparte kerkinstituering. In alle gevalle was die aksente nie presies dieselfde nie, maar in wese was dit dieselfde reaksie teen die vervalde gees van die eeu met sy liberale houding t.o.v. die handhawing van Skrif en konfessie. Ons noem enkele:

In Switserland is dit Henri Abraham Cesar Malan⁵⁶ wat “krachtig gewerkt heeft tot waarachtige bekeering van velen en tot vaster handhaving der Gereformeerde belijdenis.”⁵⁷ Na aanleiding van 'n aantal preke oor “de rechtvaardiging door het geloof alleen”⁵⁸ het in Genève en omgewing beroering gekom. Sy volgelingen met die skeldnaam Momiers (huigelaars) het toegeneem, vrye, selfstandige gemeentes het hulle af geskei van die nasionale kerk en dit het uiteindelik gelei tot die stigting van die Vrye Kerk in 1849.

In Frankryk het onder Frederic Monod⁵⁹ iets soortgelyks gebeur. Toe die Franse staatskerk in 1858 besluit het om geen bepaalde konfessie meer te erken nie, het hy dit verlaat en 'n vrye gemeente gestig wat met ander verenig het tot Union des Eglises evangeliques de France.

In Nederland word in 1834 die Afskeiding onder Hendrik de Cock gelei, waarvoor ons reeds gehandel het. ^[476]

In N. Amerika vind in 1857 'n afskeiding plaas van die Gereformeerde Kerk en word die Christelike Gereformeerde Kerk⁶⁰ gestig. Ook hierdie kerkstigting was 'n terugkeer tot ou beproefde grondslae: “Gods Woord, de Formulieren van Eenigheid, de Dordtsche Kerkorde en de Nederlandsche Liturgie.”⁶¹ Hulle besware teen die bestaande kerk was o.a. “the introduction of hymns, and the neglect of catechism preaching. Others, such as the neglect of the doctrine of election...”⁶² Die beswaardes binne die bestaande kerk het as leidsmanne gehad di. K. Van den Bosch en H.G. Kleyn.

En in Suid-Afrika, o wonder Gods! salig onbewus van wat in ander lande en ander

⁵⁶ Geb. 7 Julie 1787, oorl. 8 Mei 1864.

⁵⁷ J.C. Rullmann: Christelike Encyclopaedie, IV, p. 38.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Geb. 1794, oorlede 1863.

⁶⁰ Die “Christian Reformed Church” van Amerika waarmee die Geref. Kerk in S.A. nog korrespondensie onderhou. Vir 'n volledige en duidelike geskiedenis van die Chr. Ref. Ch. vgl. J. Kromminga: The Christian Reformed Church (1949).

⁶¹ Henry Beets: Chr. Encyclopaedie, I, p. 447.

⁶² J. Kromminga, a.w., p. 36. Vgl. pp. 17-39.

wêrelddele gebeur het, het ook die “Doppers”, haas ongeletterde mense op die uithoek van die beskawing, die gees van die eeu onderken en daarteen geprotesteer in ’n stryd wat gekulmineer het rondom ’n konkrete saak: die Gesange. Die verskil van soortgelyke reaksies in ander lande was egter dat die besware en gevolglike stryd in Suid-Afrika ontstaan het in die boesem van die gemeente, by die amp van die gelowiges, sonder dat hulle ’n Cesar Malan, of Frederic Monod, of Hendrik de Cock, of Van den Bosch gehad het om goed geformuleerde leiding te neem en die stryd te voer. En hierin lê in die eerste plek die betekenis van die van God gestuurde en geroepe Dirk Postma, dat hy in die breër raamwerk van die krisis van die 19e eeu, en ook vir die kerk in Suid-Afrika ’n krisisuur met die toenemende Liberalisme, instrument word in Gods hand tot ’n kragtige en radikale reformasie in die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. En met hierdie reformasie het Postma c.s. teruggegryp na die onwankelbare en onfeilbare fondament van die Woord van God en die waarheid daarvan alleen, soos histories vasgelê in die ou beproefde pad, die Drie Formuliere van Eenigheid en die Dordtse Kerkorde. Hulle wou gereformeerd wees, niks minder nie, en daarom het hulle die geskiedkundige draad opgeneem wat teruggaan tot op die Dordtse Sinode 1618-1619. Die handhawing van die gereformeerde belydenis en kerkregering en liturgie het Postma opnuut in die kerklike lewe in Suid-Afrika ingedra en beklemtoon.

In dié verband kom die woorde van die latere bekende dr. Andrew Murray i.v.m. die Afskeiding 1859 ’n mens voor die gees: “Ik geloof dat wij vooralsnog geen denkbeeld hebben van de invloed welke deze beweging oefenen zal op de Kaapse Kerk. Soms komt het mij voor dat het goed zal zijn dat onze monopolie ten einde wordt gebracht. Wat mijzelven betreft, de woorden kwamen mij soms sterk voor de geest: ‘Hij ^[477] zal de wijngaard aan andere landlieden verhuren, die hem de vruchten op hare tijden geven zullen.’”⁶³

Maar in die tweede plek was dit nie net ’n krisisuur vir die kerk in Suid-Afrika nie, maar in besonder ook vir die beswaarde groep. Waarom was dit vir hulle ’n krisisuur? Eerstens omdat die rus en vrede uit die gemoed gewyk het vanweë die binding van en dwang op die gewete deur ’n sinodale hiërargie wat die dwaalleer binne die mure van die kerk, die bruid van Christus, in stryd met hulle gewete voor God, geyk het. Tweedens omdat hulle in ’n kerkverband geknel was wat vir hulle eintlik geen geestelike tuiste gebied het nie. Dit was ’n moeder wat hulle nie kon voed nie. Geestelik het hulle honger gely. Ook in hierdie verband kom voor ons gees die sprekende woorde van ds. Andrew Murray: “Wij zijn nooit in staat geweest, zelfs waar wij gewillig waren, het gemoed van de ware, stijve Doppers te bereiken. Onze taal was hun vreemd. Deze nieuwe bediening, die hun vertrouwen bezit mag harten bereiken die ons geheel tegen het Evangelie gesloten schijnen.”⁶⁴ Hier erken ds. Murray dat sy Evangeliebediening die gereformeerdes nie kon voed nie. As hiermee saam in gedagte gehou word die uitspraak van ds. P. Huet, predikant van die Ned. Geref. Kerk, Ladismith, Natal, dat daar by die beswaardes ’n gemis was “aan Calvinistiese prediking”⁶⁵ en dat as gevolg daarvan hulle harte “sints langen tijd voor predikanten van de Kaapsche Sijnode gesloten waren,”⁶⁶ beklemtoon dit nog meer die feit dat hulle gehonger het na spyse wat hulle in die bestaande kerke nie ontvang het nie. In Transvaal het, soos ons reeds gesien het, ’n groot deel hulle aan die kerklike lewe onttrek. As gevolg hiervan is by geleentheid van die stigting van die Gereformeerde Kerk nie minder as 41 kinders gedoop “waaronder ook groote waren, en van enkele ouders 4 a 5 tegelyk, die nooit

⁶³ Volgens ’n brief aan sy broer, John Murray. Gepubliseer in J. du Plessis: Het leven van Andrew Murray, p. 189.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Elpis 1860, p. 329.

⁶⁶ Idem, p. 331.

nog vrijmoedigheid gevonden hadden het in de gemeenschap dier Kerk te laten doen.”⁶⁷

Hier moet die tweede doopvraag in gedagte gehou word. Hulle kon nie met ’n rein gewete voor God en mens erken dat die leer wat in die kerk geleer word die “waaragtige en volkome leer van die saligheid” is nie.

In die Oranje-Vrystaat het nog voor Postma se koms daarheen ’n groep die gemeenskap met die N.G. Kerk opgesê. In die K.P. was ’n skerp onderskeidende dolerende groep, wat volgens hulle eie getuienis, gesmag het na, en tot God gebid het om uitkoms. Dit beklemtoon^[478] nogeens die feit dat hulle sonder geestelike tuiste was, en dit was in besonder hulle krisisuur, hulle nood.

En hierin sien ons in die tweede plek die betekenis van Postma, naamlik dat hy as gesondene en geroepene van die Here, juis in “hulle krisisuur” op die toneel verskyn, om in die stigting van die Gereformeerde Kerk aan hulle ’n geestelike tuiste te bied waarin hulle die bediening van die Woord en die sakrament met rus in hulle gemoed kon geniet. Sy Woordbediening was vir hulle weer “de zuivere waarheid van het Evangelie der genade.”⁶⁸ Hulle het weer ’n moeder gevind wat kon voed. Dit is baie duidelik te bespeur in die gemoedsgesteldheid na die eerste Nagmaalsviering te Rustenburg wat Postma, self diep getref, soos volg weergee: “Er was onder de nieuwe Gemeente vrede; troost en blijdschap en waarlijk zegen door den Heiligen Geest. Men betuigde nu te genieten wat men zoo dorstend altoos nog te vergeefs gezocht had. Zij zeiden: De Heere heeft zijnen heiligen arm ontbloot en is onzer gedachtig geweest.”⁶⁹ Blykens laasgenoemde woorde sien hulle die koms van Postma as ’n wonderbaarlike ingryping van die Here, wat kom help het in die uur van hulle nood. En so was dit inderdaad.⁷⁰

Voordat ons nou kom by die betekenis van Postma, meer spesifiek na die stigting van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, wil ons nog op enkele sake wys wat dui op sy betekenis, wyer as die kerk, meer op die Christelik maatskaplike terrein. Met die herbeklemtoning van ons Calvinisties gereformeerde erfenis het Postma diep ingegryp in die siel van die Afrikanervolk met sy Calvinistiese agtergrond en inslag. Tereg^[479] het ds. M.P.A. Coetsee (jr.) in hierdie verband omtrent Postma verklaar: “Waarlijk wij moeten erkennen, met ootmoedige

⁶⁷ Reisjournaal, 13 Februarie 1859.

⁶⁸ In adres kerkraad Pretoria op sy 70e verjaarsdag, “De Maandbode”, 1 Februarie 1888.

⁶⁹ D. Postma: Reisjournaal, 12 Februarie 1859.

⁷⁰ Nadat hierdie studie alreeds vir die grootste deel klaar getik is, om in hierdie maand nog (Desember 1957) as proefskrif ingelewer te word aan die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O. het die proefskrif van dr. B.J. Odendaal ons sopas ter hand gekom: Die Kerklike Betrekkinge tussen Suid-Afrika en Nederland 1652-1952. (Wever, Franeker, 1957). Dit is ’n proefskrif, ingelewer aan die Vrye Universiteit, Amsterdam, onder promotorskap van prof. D. Nauta. Onder hoofstuk 4 behandel Odendaal: “Ds. D. Postma en die Stigting van die ‘enkel’ Gereformeerde Kerk.” Skrywer hiervan vind dit besonder jammer dat hy in hierdie studie nie kon reageer op die tendensieuse, en histories onwetenskaplike gevolgtrekkinge van Odendaal nie. Odendaal sluit die betrokke hoofstuk met die volgende konklusie, ’n historiese onjuistheid, af: “Waar ek hiermee die stigting van die Ned. Herv. Kerk en die Geref. Kerk in S.A. behandel het en die verdere verloop van sake daar laat, dien ten besluite opgemerk te word dat daar in Transvaal ’n noodtoestand om predikante was en nie ’n noodtoestand om ’n nuwe kerk nie. Van hierdie noodtoestand om predikante het twee Nederlandse predikante, in die besondere historiese kompleks van daardie tyd, gebruik gemaak om ’n eie wending aan die kerklike lewe in Transvaal te gee en twee nuwe kerke te stig.” p. 160. Odendaal het met hierdie uitlating die jarelange vrugtelose reformatoriese stryd van die “Doppers”, en hulle “nood” eenvoudig ignoreer. Om te spreek van ’n vooropgesette “eie wending” wat Postma aan die kerklike lewe in Transvaal kom gee het, is ’n karikatuur van die storiebeeld.

dankzegging aan God, Hij heeft u gesteld tot een zegen voor ons volk.”⁷¹

’n Saak wat baie nou hiermee saamhang, is Postma se invloed op die onderwys. In ’n eeu toe die Liberalisme soos reeds aangetoon is, ook die skoolwese deurtrek het, met sy kreet om neutrale onderwys, het Postma opnuut die dringende noodsaaklikheid van Christelike onderwys en die beoefening van ’n Christelike wetenskap in ons volkslewe ingedra. Postma het van die eerste sade gesaai, die gedagte ingedra, wat later veral in gereformeerde kringe sterker sou ontplooi in die C.N.O.-aksie, en hy het ook, soos ons reeds gesien het, die fondamentstene gelê vir die latere kragtige ontplooiende Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys. So neem Postma ’n besondere plek in in die propagering en indraging van die beginsels en gedagte van positief Christelike onderwys in Suid-Afrika. Hierbenewens het hy ook, soos reeds aangetoon is, ’n prominente bydrae daartoe gelewer dat die Hollandse taal, naas Engels, sy regmatige plek in die onderwys ingeneem het.

Ten slotte wil ons nou nagaan wat sy betekenis, meer in besonder vir die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika was. Dit behoef seker nie veel woorde nie. Die stem van die geskiedenis is hieroor so helder en hoorbaar dat dit haas nie nadere omskrywing en verduideliking verg nie.

Op die fondament van Gods Woord, die gereformeerde belydenis en kerkregering, het Postma met onvermoeide ywer verder gebou. Die fondament het hy heg en stewig gelê, en soortgelyk was die bouwerk wat daarop verrys het. Dat Postma in hierdie bouwerk as ’n sondige feilbare mens soos alle mense, veral in die gekompliseerde probleme wat ook sy lewe en eeu deurvleg het, foute, en soms ernstige foute begaan het, het ons aangetoon en kan en mag geen mens betwyfel of verswyg nie. Maar ondanks dit, bly ook die ander waarheid van krag, dat hy, wat sy groot betekenis verkleineer of verdoesel, die hand van die Here in die geskiedenis van sy kerk, daarmee verloën.

Postma se betekenis vir die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, is, sover ons kennis strek, deur niemand van sy tydgenote of opvolgers beter en raker geformuleer as deur ds. W. Cormack van die Ned. Geref. Kerk Burgersdorp nie. Miskien het hy as jarelange vriend, kenner en kollega van ds. Postma, maar tog as buitestaander wat die spesifiek kerklike terrein aanbetref, ’n meer objektiewe siening op Postma ontwikkel, en het hy beslis die gawe ontvang om wat hy sien, raak en kernagtig te omskryf. Ons herhaal hier wat ds. Cormack in dié verband gesê het, ^[480] met die byvoeging dat ons elke letter daarvan van harte onderskryf. “His whole time,” aldus ds. Cormack, “and labour and thoughts and study and pen, as professor, preacher, and writer, have been incessantly employed in furthering the interests of the congregation and the church to which he belonged. His history is, indeed, the history of his Church. It is an organism, as it were, which grew up into life and activity around his personal and spiritual influence. Under his organizing and fostering care, it has expanded and spread its ramifying branches over three great divisions of South Afrika.”⁷² Insover Postma ’n instrument was in die hand van die Here, is dit inderdaad samevattend sy betekenis vir die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.

Postma was die “leidende persoonlikheid,”⁷³ die stimulerende krag agter die deeglike vestiging en opbou van die Gereformeerde Kerk. Hy was met sy organisasievermoë, sy heldere insig, sy onvermoeide arbeidsaamheid, sy onselfsugtige offervaardigheid, sy beginselvastheid, sy onwankelbare geloof, sy heilige idealisme vir die koninkryk van God, ’n wel voorbereide werktuig in die hand van die Here. Hy was, na die mens gesproke, in die volle sin van die

⁷¹ M.P.A. Coetsee (jr.): Twintig jare — Gedagtenisrede by die viering van die twintigjarige bestaan van die Gereformeerde Kerk in S.A. (Kaapstad, 1879) p. 29. Die invloed van die Geref. Kerk op ons volkslewe is ’n saak wat ’n aparte, intensiewe studie verdien.

⁷² Burgersdorp Gazette, 8 Januarie 1891.

⁷³ J.P. in Almanak, 1929, p. 131.

woord die “geestelike vader”⁷⁴ van die Gereformeerde Kerk. So word hy ook deur sy geesverwante nageslag “vader Postma”⁷⁵ genoem.

As vader en stuurman aan die roer het hy met ’n warme liefde vir, en intense belangstelling in die heil en welsyn van die kerk, dit in die regte koers gestuur. Omdat hy deur sy karakter en persoon en optrede die vertrouwe en liefde van die gehele kerkverband geniet het, het die ook na hom geluister.

Wat meer as een aangeleentheid aanbetref, het hy die grondslag heg en suiwer gelê en met heldere visie die ontwikkeling van die toekoms aangedui. Ons dink hier in die eerste plek aan die stigting van die Teol. Skool en die daaruit ontwikkelde P.U. vir C.H.O., albei blywende monumente van sy arbeid. En as professor aan die Teologiese Skool het hy ’n geslag predikante gekweek wat die bediening van die Woord, op gereformeerde wyse, sy goeie loop kon laat neem. Ons dink tweedens aan sy besondere liefde vir en propagering van die sending, waardeur hy die toekomstaak omlin en sterk beklemtoon het. Postma het die eerste stene gelê vir ’n latere meer ontplooië sendingbewussyn.

Deur middel van sy persoonlikheid, gesproke en geskrewe woord het ^[481] hy onuitwisbaar sy “stempel”⁷⁶ op die Gereformeerde Kerk afgedruk. Menige besluit van meerdere vergaderings, en veral van Sinodes, is op sy advies geneem. Vir baie jare was hy o.a. algemene korrespondent van die Sinode, waardeur hy sy vinger in ’n groot mate op die pols van die kerk gehad het.

Maar veral deur die geskrewe woord het Postma die koers ondubbelsinnig aangewys. Hiertoe is hy in staat gestel deur die verskyning in April 1873 van “De Maandbode, Tijdschrift gewijd aan de belange der Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika” waarvan hy vanaf 1875 ⁷⁷ tot aan die einde van sy lewe hoofredakteur was, en wat hy vanaf 1 Januarie 1877 op sy “eigene pers gedrukt” ⁷⁸ het. Naas “De Maandbode” was hy saam met ds. J. Lion Cachet ook verantwoordelik vir die uitgawe van die “Almanak” vanaf 1871.

In beide hierdie publikasies, maar veral in “De Maandbode”,⁷⁹ het Postma gereeld voorligting en leiding gegee. Met heilige oortuiging het hy hierin die gereformeerde belydenis verduidelik en teen aanvalle verdedig en dit so in die boesem van die kerk ingedra, want soos hy dit self gestel het “geloof en belijdenis zijn evenzoo nauw verbonden om christen te mogen heeten, als ziel en lichaam om mensch genoemd te kunnen worden.”⁸⁰ Daar is haas geen onderwerp uit die belydenisskrifte waaroor Postma nie voorligting gegee het nie. In ’n vraerubriek het hy op tal van vrae t.o.v. Skrif en konfessie en kerkregering voorligting en leiding gegee. In Skrifverklaringe het hy hom, ons kan amper sê, sonder uitsondering laat lei deur die kanttekeninge by die ou Statebybel. In algemeen teologiese probleme het hy hom in hoofsaak laat lei deur “De Kern” van Aegidius Francken,⁸¹ Calvyn se “Institusie” en W. à Brakel⁸² se “Redelijke Godsdienst.”

⁷⁴ Adres Kerkraad Rustenburg op sewentigste verjaarsdag. “De Maandbode”, 1 Februarie 1888.

⁷⁵ Vgl. Begrafnisrede: ds. M.P.A. Coetsee. (D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 329.)

⁷⁶ Almanak, 1944, p. 120.

⁷⁷ Vanaf 1873-1875 is dit behartig deur ds. J. Lion Cachet.

⁷⁸ Op die kopie van 1 Januarie 1877 in die G.K.A. staan dit in ds. Postma se eie handskrif opgeteken.

⁷⁹ Dit het later ontwikkel tot die teenswoordige “Die Kerkblad”.

⁸⁰ De Maandbode, 1 Oktober 1875.

⁸¹ 1676-1743.

⁸² 1635-1711

Kennis van die Skrif en belydenis het Postma as dringend noodsaaklik beskou vir 'n bloeiende kerklike lewe, maar dit het sy oë nie gesluit vir aktueel praktiese vraagstukke nie. Hy het in sy kort, bondige geskryfte ook aktueel gebly. Vanaf die “Vrymesselary”⁸³ tot die “racesjagen – Dierenplagen”⁸⁴ is onder die soeklig geneem en met sy kritiese pen gestriem waar nodig. Teen die Vrymesselary wat in die Kaapse ^[482] Kerk se boesem verdra is⁸⁵ het hy met erns gewaarsku as “buiten God en Christus en meest tot verzaadiging des vleesches.”⁸⁶ Diep onder die indruk van die reformatoriese beginsel “ecclesia reformata semper reformanda,” het hy met 'n speurende en waaksame oog sondige afwykinge in die kerklike lewe onderken, vaderlik vermaan, en daarteen gewaarsku. Leer en lewe is 'n harmoniese eenheid, waartoe hy gedurig opgewek het. 'n Klassieke voorbeeld hiervan het ons in sy “Opene brief” aan al die gemeentes gerig op 10 Desember 1872.⁸⁷

Kortom, in Dirk Postma het die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 'n groot “gave van den Heere ontvang.”⁸⁸

So sentraal was sy plek, so “allernuttigst”⁸⁹ sy lewe, so onoorsienbaar sy betekenis, dat dit nie verbaas dat die heengaan “van den eerbiedwaardigen vader”⁹⁰ 'n gemis gelaat het wat “zeer gevoeld”⁹¹ is.

Maar met sy aflossing uit die strydperk van die aardse toneel het die betekenis van dié man van God nie saam met hom verdwyn nie. Groot was sy betekenis in sy lewe, miskien groter is sy betekenis in sy sterwe. In die woorde van die reeds vermelde ds. Cormack roep hy alle gelowiges, ook buite die mure van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika, toe: “O, listen still to his message and eager as was the interests with which you listened to him during the days of his flesh, listen now, with a still more solemn intensity, to the voice of his example, listen to the voice of that faith in which he lived and in which he died, and by which he being dead, yet speaketh.”⁹²

Maar veral is hy en sal hy “in gezegende herinnering”⁹³ voortleef en so van blywende betekenis bly vir die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.

In die geloof het hy geleef, in die geloof het hy gesterf, en hy roep ^[483] sy geestelike nageslag toe: “wees mijne navolgers, gelijk ik een navolger was van Jezus Christus.”⁹⁴ En dit is sy

⁸³ De Maandbode, 1 April 1873.

⁸⁴ Idem, 1 Junie 1875.

⁸⁵ T.N. Hanekom a.w., p. 153 sê hieromtrent: “Ook blyk dat hierdie beweging sedert die begin van die negentiende eeu besonder bedrywig was en onder sy lede getel het 'n groot aantal van die leidende figure aan die Kaap, sommige van wie ook lidmate van die Ned. Geref. Kerk was. Die beweging het ook hier te lande aan sy leuse getrou gebly en as 'n wegbereider vir die liberalisme opgetree.”

⁸⁶ De Maandbode, 1 April 1873. Die Sinode van 1869 Acta art. 109, het dan ook alreeds besluit dat geen vrymesselaar lidmaat van die Geref. Kerk in Suid-Afrika “kan zijn noch blijven.”

⁸⁷ Gepubl. in “De Maandbode”, 1 April 1873, en later vanweë die aktualiteit daarvan weer gepubliseer in “Die Kerkblad” 17 Maart 1937.

⁸⁸ Prof. H. De Cock: In Memoriam: “De Bazuin”, 2 Jan. 1891.

⁸⁹ M.P.A. Coetsee (jr) in Begrafnisrede. D. Postma: Gesch. der Geref. Kerk, p. 326.

⁹⁰ Voorwoord by Acta Sinode 1891.

⁹¹ Ibid.

⁹² Burgersdorp Gazette, 8 Januarie 1891.

⁹³ M.P.A. Coetsee (jr.) in Begrafnisrede. (Gepubliseer D. Postma: Gesch. Der Geref. Kerk, p. 325.)

⁹⁴ Ibid, p. 329.

blywende betekenis, wat die eeue nie sal kan uitwis nie; want dit wortel in die goddelike bevel, in die onveranderlike, onfeilbare Skrif woord: “Gedenk julle voorgangers wat die woord van God aan julle verkondig het; aanskou die uiteinde van hulle lewenswandel en volg hulle geloof na.”⁹⁵

Dirk Postma, wat dit vanuit die eenvoudige arbeidershuisies aan die Keereweer in Dokkum, oor die weg van ’n “blikslagersknecht” heen, gebring het tot professor in die Teologie, was ’n hoogs begenadigde mens.

En daarom ten slotte: sy grootste en hoogste betekenis wat alle andere oorkoepel, lê hierin, dat tot ’n getuigenis vir alle toekomstige geslagte, in hom, sy lewe en sy werke, die nietige maar ryk begenadigde sondaarmens, glansryk uitskitter die eer en die sterkte en die heerlikheid en die roem van Hom, die absoluut soewereine en grote en genadige, drie-enige God, uit wie, deur wie, en tot wie alle dinge is, aan wie behoort die heerlikheid tot in ewigheid.

⁹⁵ Hebreërs 13:7. F.W. Grosheide: Hebreëën. Korte verklaring der Heilige Schrift (1922), teken by die teks aan: “Reeds geruime tijd had de gemeente ambtsdragers gehad. Die hadden getrouw hun roeping vervuld en het woord Gods gepredikt en er waren er reeds gestorven. Hebben ze nu geen betekenis meer voor de Hebreëën? Het schijnt, dat dezen er zoo over dachten en hun voorgangers gingen vergeten. Dat mag niet gebeuren. Niet om die voorgangers, maar om het werk, dat God hun te doen gaf en dat ook na hun dood voor de Hebreëën nuttig kan en moet zijn. De ambtsdragers, die heengingen, waren getrouw tot het einde wellicht vielen er onder de martelaren. In elk geval hun einde was als heel hun wandel op deze aarde, tot eer van God. In hen zagen de Hebreëën volharding, geloof ... dit geloof moesten ze zich blijven herinneren om het na te volgen.” Vir soortgelyke verklaring vgl. P.J.S. de Klerk: Die brief aan die Hebreërs (Pretoria, 1951).

[484] Blanko bladsy

[485]

BYLAE

[486] Blanko bladsy

BYLAAG I.**COPY GEBOORTEAKTE UIT REGISTER BURGERLIJKE STAND VAN**

1817 T/M 1819.

In het Jaar Een duizend acht honderd en achtien, den dertienden der maand January des nademiddags ten twee uren, is voor ons Presidt Burg Officier van den Burgerlijken Stand der Stad Dokkum PROVINCIE VRIESLAND gecompareerd Pieter Pieters Postma oud sevenendertig Jaaren Arbeider alhier dewelke ons heeft vertoond een Kind van het Mannelijk Geslacht geboren den tienden dag deezer Maand January Savonds ten Ses Uren van hem Comparant en van Lolkje Arjens Boekhout zijne Huisvrouw en aan welk Kind hij Declarant, verklaart te geven de voornaam van Durk. De gemelde verklaring en Voorstelling is geschied in tegenwoordigheid van Hemme Heerkes Wenning oud Vierensestig Jaaren Turfmeter alhier en van Sijtse Hansma oud Sevenenveertig Jaaren Mr Brouwer alhier en hebben de Vader en de beide Getuigen deeze Acte van Geboorte na dat hun dezelve was voorgelezen nevens ons ondertekend.

P. P. Postma

H. H. Wenning

Sijtse Hansma

De President Burgemeester
Officier van den Burgerlijken Stand
G. Riemersma

BYLAAG 2.

T.S.A. 12 R. 1132/56.

De Weled. Heer M.W. Pretorius Komandt general.

Wel Ed. heer door een ondraagelijke swaarighyd di ik meede belaaen gaat waaronder ik als ouderleng synde geen ruste voor mijn gemoit kan vinden vind ik mijn verplig mijn beklagten bij U wel Ed. te doen oover de groote tweedrag di er en de gemeentens bestaad. En daar de heere geen seegen beloof oover twes in tweedrag zoo sit een ijder hoi de land reets in brand staat door alle bedrijgde oordeelen des heeren. Wel Ed. heer het is nu dri jaaren dat ik mit mijn meedebroeders besig was en tod nog over det stuk des tweedrag om het door de hijlig woord des heeren tod eenshijd te brengen in hed gebrijk der hijlige dingen maar al mijn aarbijd is dog te vergeefs nu word ik nog beschuldeg van scheuring door di kerk te maaken. Daar der reets een grooten deel van di gemijnte de kerkraad en leeraar bedank heef omdat zij door die kerkelijke kollegiën niet geleerd en bestird werd naar ons kristelijke belijdenes des geloofs di bepaald is door ons algemeene Sijnooden national gehouden te Dordrig in het jaar 16 honderd 18 in 19. En ik verpleg zijnde als ouderleng haar naa te volgen want het mijn religi sijnde en ik oertuijg es van hare gegrondige gevoilen om geen zubperstite of menschelijk geschriften tode godsdins toi te laten van de heere sulks verboden heeft. Wel. Ed. heer ik errender u de stem van Mooijrivier waarin de kerkraad seg silf verklaard dat sij de menschen dog niet kan oertuijgen in gods woord kan sig niet rusten sonder sig een ijder te oertuijgen van zijne dwalingen waarin min siet dat sij niet handelen naar di bevel van ons salegmaaker di hij zijne apostelen bevolen heef te doen in wij geen afstand welde doin van de erstlinge des heeren werden nu van haar beschuldig. Wel. Ed. heer ik soude haar verlaaten maar uijt groote liefde en agting di ek voor haar allen gevoelden als ouderleng kunnen ik seg niet geheel ontrik sonder seg nog eens te sin of er geen verandering sal geschidin. Soo kom mijn mit de meeste spoid sonder uijdstel te hulpe ik heef den Wel Ed. heer S. Schoeman van de silfde inhoud geschreefen in verweg van U E. genaadigge hulp en antwoord op diesin in afwachteng blijf ik U Ed. dinaar en broider in den heere.

den 6 Julij 1856.

Vielupes snijman ouderleng.

BYLAAG 3.

K.K.A. 2/1.

“Acte van Ondertekening voor Aankomende Predikanten der Hervormde Kerk in Zuid-Afrika —

Wij, ondergeschrevenen, tot de openbare predikdienst in de Hervormde Kerk geadmitteerd, verklaren opregte in goeden gemoede voor den Heer, met deze onze ondertekening, dat wij van harten geloven, dat al de Artikelen en Stukken der Leer, in de Belydenis en Catechismus zynde Formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerken van Nederland, begrepen, met Gods Woord overeenkomen: Wij beloven voorzeide leer naarstig te zullen leren, en in onzen wandel getrouw te zullen handhaven, zonder iets tegen dezelve leer, hetzij direct of indirect, te leer en of te schrijven. En gelijk wij deze leer ter goeder trouw aannemen en hartelijk geloven, zo verwerpen wij alle dwalingen tegen te spreken, en allen arbeid aan te wenden om dezelve uit de Kerk te weren. Wij beloven ons op de uitbreiding van het Rijk des Verlossers, door de bevordering van Godsdienstige kennis, Christelijke zeden, orde en eendragt, met allen ijver te zullen toeliggan: aan de verordeningen, door de Synode der Hervormde Kerk van Zuid-Afrika gemaakt, ons te zullen houden, verbinden wij ons bij deze handtekening tot al het voorgeschrevene, en om, zo wij bevonden worden, tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte te hebben gehandeld, deswegens ons te zullen onderwerpen aan de uitspraken der bevoegde kerkelijke vergaderingen.”

BYLAAG 4.

G.K.A. P.V. no. 383.

Den WelEerw. Zeer Gel. Heer
H. de Cock, Leeraar aan de
Theol. School te Kampen in Nederland.

Reddersburg, den 14 Januarij 1860.

WelEerw. en Zeer Gel. Heer!

Het licht en de leiding van de H. Geeste worde UEw. in ruime mate vermenigvuldig.

Wij hebben Uwen vriendelijken brief van den 1 Sept. des vorigen jaars ontvangen en heden in onze vergadering gelezen.

Over het geheel verschaft hij ons een groot genoeg en meenen er eenige hoop uit te mogen opmaken op uwe overkomst, zoo de Heere wil.

Gaarne beantwoorden wij uwe vragen, zoo veel ons mogelijk is en hopen, dat wij U mogen voldoen en Uw hart van den Heere geneigd worde om aan onze roeping gevolg te geven.

1. Aangaande onze afscheiding in dezen Staat? Reeds sinds vele jaren werden wij gekweld met het zingen der Evangelische gezangen; want, hoewel de kerk niet eene wet had, die de leeraren volstrekt verplichte daaruit te laten zingen, worden wij toch door hen en door Kerkbesturen zoo behandeld, alsof het laten zingen en het zingen zelve eene gehoorzaamheid was aan Gods Woord en Wet, en het nalaten eene censurabele zonde, waarom dan ook sommigen bepaald onder de censuur zijn gezet, anderen de aanneming geweigerd, zoo ze niet beloofden die mede te zingen; insgelyks werd ook soms de doop geweigerd aan kinderen, welker ouders de gezangen niet verkoos mede te zingen. En ons hart was en bleef toch maar altoos bezwaard onder de invoering derzelve in de Openbare godsdienst en ook gevoelden wij nooit eene vereeniging met den doorgaanden geest die in de gezegde gezangen heerscht. Het ontbrak ons echter doorgaans aan bekwaamheid om tegen onze Leeraren ons gevoelen te verdedigen.

En trad er al eens een bekwame uit ons midden op, hij werd niet gehoord, maar veracht en mishandeld. En, hoewel al de Leeraren in dezen niet even hard waren, echter was er niet een die ons hierin terzijde stond, zoo dat ons lijden vele jaren zwaar was en dragen openbaar den scheldnaam bij onze tegenpartij van “Doppers.”

Aangaande de Leer, kon men wel niet zeggen zoo vervallen als die van de Nederd. Herv. in Nederland, volgens hetgeen wij lazen of hoorden, maar toch was ze ons over het geheel te algemeen en de voorname leerstukken ontbraken ons bij de meesten, ja bij hen die nog al een naam van rechtzinnig hebben, nl. de praedestinatie met hetgeen daarmee in verband staat. De bevinding, hoorden wij weinig of niet prediken. Zoo dat onze ziel altoos hongerig en dorstig bleef. Niet bij allen, maar over het geheel genomen.

Wat de Kerkregering betreft, onze onkunde verhinderd ons speciaal aan te toonen wat in de menigte reglementen ongereformeerd was, maar dit zagen en gevoelden wij, dat de Kerkregering ons te wereldsch was. Wij werden maar verplicht omdat de Synode het had besloten, — als het maar een reglement was. Er werd minder of niet gevraagd: is het naar Gods Woord? Ook niet of zulke voor ons in onze omstandigheden eer schadelijk dan voordeelig was, als de Synode, of de Ring het maar besloten had, dan moest het maar gehoorzaamd worden. En wij eerbiedigen gaarne onze geestelijke herders en Kerkverg. maar toch niet op Roomsche wijs, om maar te gelooven wat de Kerk gelooft.

Wij waren dus altijd onder vrees en zuchting. Vraagden wij naar de oude paden, dit was te vergeefs. Vraagden wij of er dan toch in Nederland geene Oud Gereformeerden meer waren, dan kregen wij van onze leeraren ten antwoord: Ja er waren nog eenige weinigen, die de gezangen niet songen, maar dat waren..... De eigenlijke afscheiding en herstelling naar Dordrechts leer en kerkdienst werd zoo veel mogelijk voor ons verborgen gehouden. Slechts een leeraar heeft aan sommigen onzer zoo veel van de waarheid verteld, dat wij niet meer van uwe kerk die slechten indruk kregen, maar veel eer hope koesterden op eene uitkomst. Onze broeder J.J. Venter en een enkele met hem vernamen toevallig, naar den mensch gesproken, van een partikulier man uit Nederland meer van dien zaak.

Nu begon men te werken. Men zocht, maar door misleiding werden wij niet naar het rechte kantoor gewezen. Sommigen onzer hadden reeds de kerkgemeenschap bedankt, hopen de Heere zal uitkomst geven.

En zie, boven bidden en denken baant God zelf voor ons den weg' Uwe kerk wordt opgewekt om te denken aan de Republiek. Een afgevaardigde Herder en Leeraar wordt derwaarts gezonden.

En wij weten en getuigen, dat ZEW. daar genoodzaakt was alzo te handelen als hij heeft gehandeld.

Hij heeft daar dus de Gereformeerde Kerk hersticht naar het Woord des Heren. De Heer J.J. Venter, die aan br. Van Andel geschreven had om een Leeraar uit Uwe Kerk, wordt door ZED. op hem gewezen en ZEW. zelfs vanwege de Syn. Comm. verzocht ook die zaak te onderzoeken en daarvan rapport te zenden, naardien men buiten zijn rapport niet aan dat verlangen kon voldoen.

De Hr. J.J. Venter verzocht derhalve den afgevaardigde Uwer Kerk tot ons over te komen en haalt hem zelf op. Nu hoorden wij uit zijnen mond de waarheid aangaande Uwe Kerk in Nederl. gestaafd met publieke schriften. Nu verdwijnt alle donkerheid en alle twijfel wordt opgeheven, en wij zien nu duidelijk, uit schriften en daden, dat de Kerk, als Kerk beschouwd, in dewelke wij nu al zo lang vruchteloos hadden gestreden, het houdt met de valsche kerk in Nederland en de ware Reform. Kerk aldaar miskent en veracht.

En nu God door zijne ondoorgrondelijke voorzienigheid boven bidden en denken in de Z.A. Republiek de ware Geref. Kerk weer heeft te voorschijn geroepen, durven wij niet langer blijven in de kerkgemeenschap, die haar miskent, maar gevoelen ons van God geroepen met die miskende en toch ware Reform. Kerk in gemeenschap te staan. Het welk wij dan ook gezocht en door genade verkregen hebben. Naardien de afgevaardigde uwer kerk, nu Herder en Leeraar van de Geref. Kerk in de Z.A. Republiek zich met zijne Algemeene Kerkverg. verplicht gevoeld hebben aan onze begeerte gevolg te moeten geven, na dat zij alles wel bij ons hadden onderzocht, hetwelk echter meer eene behoefte was voor den Afgevaardigde Leeraar Postma, dan voor die broeders vandaar, want zij met ons die zelfde ervaring hebben van uit die Kaapcolonie; sommigen derzelfder zijn zelfs met die hope geëmigreerd, dat zij daar nog meer mogelijkheid zouden vinden voor het herkrijgen van de ware Geref. Kerk, dan onder de alles beheerschende Synode der Kaapsche Kerk.

Wij hebben ons dus afgescheiden van die Kerk, die zich wel Gereformeerd noemt, maar intusschen ver is afgeweken van de ware Gereformeerde leer en dienst, terwijl zij het houdt met de valsche Kerk

in Nederland en de ware Gereform. Kerk aldaar miskent, en hebben ons aangesloten bij die miskende, toch ware gereformeerde kerk nu ook door Gods ondoorgrondelijke voorzienigheid in Zuid-Afrika herrezen. Als eene zoodanige gemeente hebben wij ons hier laten ordenen en worden als zoodanig reeds door den Staat erkend. En hebben dus naar het voorbeeld der Chr. Afg. Gereform. Kerk in Nederland, het Ev. gezangboek als kerkelijk gezangboek afgeschaft als mede het boek van kerkelijke reglementen, en de Kerkorde van Dordrecht 1618, 1619 zoo veel mogelijk gevolgd. En hiermede meenen wij ook met een aan Uw verzoek voldaan te hebben, nl. een kort verslag van de toestand der Kerk, van dewelke wij ons hebben afgescheiden. Uit al dit opgenoemde, zoo kort mogelijk, kan UEw, zien dat sinds veele jaren zeer bezwaard en suchtende verkeerd hebben in die Kerk wij, waarin het Liberalisme ook al op alles eenen geweldigen invloed uitoefende, waarom wij dorstend uitzagen naar eene uitkomst, die wij te vergeefs zochten, naardien de waarheid aangaande uwe kerk voor ons verborgen werd gehouden en wij aan de andere zijde misleid werden, overmits ons niet de regte personen werden aangewezen, maar nu heeft God ons het licht in de duisternis doen opgaan en al zoo onze zuchting verhoord! De komst van Postma is niet de oorzaak onzer afscheiding, maar slechts eene vervulling eener lang bestane behoefte.

2e. Omtrent “de bekeerde kleurlingen.” Wij belijden “eene heilige algemeene Christelijke Kerk en de gemeenschap der heiligen” en dus de ware geloovige kleurlingen houden wij voor een gedeelte daarvan, zoowel als elke andere bekeerde natie volgens Ps. 87, Mark. 16:15 en 16; Hand. 10:15 en 11 vers 17 en vele dergelijke plaatsen der H. Schrift. Maar tot nog toe zien wij niet uit het woord des Heeren, dat wij hen daarom in dezelfde maatschappelijke regten moeten laten deelen, 1 Kor. 7:20, 21, zie ook den brief aan Philemon. En dit zoude met het oog op de natiën die ons hier omringen voor de blanke bevolking eene staatkunde zijn tot hun eigen ondergang en tot verderf dier natiën zelve, naar menschelijke beschouwing. Evenzo achten wij het voor hen en ons beide eene volstreckte behoefte althans naar onze tegenwoordigen toestand en inzicht, dat zij hunne godsdienst afzonderlijk houden, en ook op een bijzondere wijze in hunne geestelijke behoeften worden verzorgd en bestuurd. Dat dit echter door de Kerk zelve geschiede, is ons innigst verlangen, en niet door genootschappen door zoogenaamde zendelingen. Wij hebben van dat werk de allerjammerlijkste ervaringen, die ons doen denken aan het woord des Heeren, Matt. 23:15. Wij maken een hemels breed onderscheid tusschen de “gemeenschap der heiligen” en het communisme dezer dagen, dat, naar ons inzien de hoofdrol in vele genootschaps zendelingen speelt, zoo het niet is het handelsbelang, en het communisme de protectie om de natiën daardoor aan te lokken, niet zoo zeer om hen als wel om het hunne, waarbij dan niet alleen de handel, maar ook en wel vooral die valsche apostelen hun voordeel hebben, om zich en hunne familien rijk te maken. O, men moet hier de zaak kenne, om met ons, vooral in onze vroegere tijden, medelijden te krijgen. Dan, “de Heere heeft ieder ding schoongemaakt op zijnen tijd” en zal ook deze zaak, hopen wij teregt helpen en wij koesteren de hoop, dat Ulieder hulp hiertoe belangrijk zal bijdragen, onder den zegen des Heeren. Daarom kom tot ons over en help ons!

Belangende Uwe gezondheid, wij oordeelen, dat de verandering van het klimaat, — van de levenswijs, — en van de manier van Uwen arbeid, — onder Gods zegen voor UEw. hier uitnemend gunstig zal zijn.

Betreffende Uwe bekommring als huisvader, aangaande de opleiding Uwer kinderen. Wij gevoelen voor ons diezelfde behoefte. Hier te land zijn reeds eenige gelegenheden, maar het is ons innigst verlangen om zelve dat te verkrijgen onder eene leiding, die wij vertrouwen, want ook het liberalisme vreezen wij het allermeeest in die zaak. En om dat hier tot stand te brengen zal op ons nieuw aangelegd dorp de beste gelegenheid zijn, voor uwe en onze kinderen, en voor die zaak ontzien wij geene kosten; maar om dat te verkrijgen hebben wij Uwe hulp van noode. Wij gevoelen zelve zoo en ook onze Consulent Postma raadt ons hiermede niet te beginnen, zonder de leiding en met het opzigt van eene wel vertrouwd leeraar.

Wij zouden zeggen, breng terstond daarvoor mede de benodigde personen en zaken, maar het is zeker veel beter, dat Gij hier eerst zijt en de omstandigheden kent en daarna ontbiedt. Als Gij eenmaal hier zijt, kunt Gij alles beter berekenen wat er van dien aard vereischt wordt en hoe het best kan en moet worden ingerigt. En aan onze medewerking zal het niet ontbreken, ook niet aan onze bijdragen, zoo God ons blijft zegenen, want voor die zaken hebben wij niets te lief. Nu meenen wij, zoo veel mogelijk Uwen brief beantwoord te hebben en hopen dat deze beantwoording niet alleen voldoet, maar zelfs veel

aandrang zal geven tot de aanneming onzer roeping, want Ew. ziet uit dit alles hoe noodig Uwe hulp hier is. —

Dat wij in het bijzonder Uw persoon verlangen, is niet alleen omdat onze Consulent het eerst op U wijst, maar omdat wij eene bijzondere betrekking op U gevoelen als zijnde de zoon van die Leeraar, die in Nederland het eerst is openbaar geworden als de herstichter van de ware Geref. Kerk aldaar. Zoo zoude UEw. de beste vertegenwoordiger in Z. Afrika kunnen zijn van de in Nederland herstelde Gereform. Kerk.

Het is waar Gij vervult eene gewigtige en belangrijke betrekking voor geheel de Kerk van Nederland, maar dit kunnen wij U verzekeren, dat Uwe overkomst tot Afrika het beste middel kan zijn om den blaam, dien men in dit land op de Afgesch. altoos heeft gelegd, af te wentelen, en Gij zult een voornaam deel krijgen in de opbouw van de Gereformeerde Kerk in Z. Afrika. En Z. Afrika heeft, naar den mensch gesproken, eene groote toekomst, en dat Gods Koninkrijk daar in den rijksten invloed hebbe! En om de middelen daartoe te helpen bevorderen, achten wij ons duur verplicht. In Nederl. zijn vele verdedigers der waarheid en der Kerk. Mogt God U dus roeping en verlof geven vandaar tot ons over te komen. Ja kom tot ons over en help ons!

Geef God verder den voortgang van onze kerk als tot heden, en dagelijks breidt zich dat al verder uit, dan wordt zeker ons land, onze plaats, een middelpunt, althans in de eerste plaats, en wij gevoelen eene sterke begeerte uw persoon in dat midden te hebben. Mogt God het geven!

UEw. sal wel hebben opgemerkt, dat wij in ons antwoord van de Kaapsch Gereformeerde Kerk in het gemeen gesproken hebben, want die van den Vrijstaat is daarvan een deel.

Nu de Heere verhore onze smeeking en verzuchtingen en volmake het goede werk onder ons nu begonnen en UEw. tot een medewerker daarvan te zien, zal ons eene groote blijdschap wezen.

En met dien wensch en bede zijn wij uwe hoogachtende en Uliefh. ja naar U innig verlangende broeders in de Heere.

De Kerkeraad der Gereformeerde gemeente in den Oranje Vrijstaat.

en verder de geheele kerkeraad.
(get.) D. Postma Consulent.

GERAADPLEEGDE BRONNE.

I. ARGIVALE BRONNE.

A. ONGEPUBLISEERDE BRONNE:

1. GEMEENTELIKE ARGIEWE:

Wanswerd, Friesland, Kerkraadsnotule.

Marrum, Friesland, Kerkraadsnotule.

Minnertsma, Friesland, Kerkraadsnotule.

Bedum, Groningen, Kerkraadsnotule.

Wildervank, Groningen, Kerkraadsnotule. Uitgaven voor Kerk en Pastorie. Lidmatenregister.
Doopboek.

Zwolle, Overijssel, Kerkraadsnotule. Notule, Kommissie vir Wesefonds. Lidmaten-register, 1850.
Ingekomen briewe en verdere losse stukke, no. 7. Reglement van deelneming in de Bijzondere
School der Eerste Klasse, tot bevordering van Christelik Schoolonderwijs, opgerigt te Zwolle.

Dokkum, Ned. Herv. Kerk, Doopboek.

Bloemfontein, Ned. Geref. Kerk, Kerkraadsnotule.

2. KLASSIKALE ARGIEWE:

Klassis **Wanswerd**, Friesland, Notule.

Klassis **Warffum**, Groningen, Notule. Visitasieboek G. 2

Klassis, **Overijssel**, Notule.

Klassis, **Groningen**, Notule.

3. PROVINSIALE SINODES, ARGIEWE:

Prov. Sinode **Groningen**, Notule. Omsendbrief 27 September 1852 van di. D. Postma en L. Dykstra.

Omsendbrief 19 November 1852 van di. D. Postma en L. Dykstra.

Provinsiale Sinode **Overijssel** en **Drenthe**, Notule.

Provinsiale Sinode **Overijssel** en **Gelderland**, Notule.

4. KERKARGIEF, GEREFORMEERDE KERKE, NEDERLAND:

(In 1953 gevestig te Den Haag, sindsdien oorgeplaas na Utrecht.)

Adres aan Koning. Port no. 1, 1836, I 1 b.

Stukke van de Kommissie die namens de Sijnode naar Groningen is geweest in 1857.

Aantekeninge, Sijnode, 1843.

Korrespondensie in verband met afvaardiging van ds. Postma, Port. no. 3 VIII 1.

5. KERKARGIEF, NED. Geref. KERK, KAAPSTAD:

Colesberg, Kerkraadsnotule.

Cradock, Kerkraadsnotule.

Ring van **Graaff-Reinet**, Notule.

Akte van Ondertekening 1826-1913.

Handelinge, Sinodes.

6. KERKARGIEF, NED. HERV. KERK, PRETORIA:

Rustenburg, Kerkraadsnotule.

Handelinge, Algemene Kerkvergadering.

S.P. Engelbrecht, Privaat argief. (Oorgemaak aan kerkargief).

Brief A.J. Herholdt 10 Januarie 1872 aan D. Postma.

Herinneringe Mev. J.A. du Plessis.

Brief D. Postma 30 September 1872 aan Kerkraad Waterberg.

Preke van ds. D. Postma.

7. KERKARGIEF, GEREFORMEERDE KERK, POTCHEFSTROOM:

Postma-versameling.

Privaat briewe en persoonlike stukke van ds. D. Postma.

Pamflette en briewe van ds. D. Postma.
"Reisjournaal" van ds. D. Postma.
"Memoriaal" van ds. D. Postma.
Ondertekeningformulier vir onderwysers. A. no. 1-4.
Diverse stukke, G. 7 b.
Kerkraadsnotule, **Burgersdorp**.
Kerkraadsnotule, (gedeeltelik) **Rustenburg**.
Kerkraadsnotule, **Bethulie**.
Kerkraadsnotule, **Potchefstroom**.
Lidmatenboek no. 2, **Burgersdorp**.
Notule, Algemene Vergadering, Z.A.R.
Notule, Algemene Vergadering, O.V.S
Notule, Algemene Vergadering, K.P.
Notule, Vergaderings van Kuratore.

8. STEDELIKE ARGIEWE:

ARGIEF DOKKUM:

Register, Burgerlijke stand, 1817-1860.
Register van de Volkstelling, 1830.
Oorlijdingsaktes, Burgerlijke stand, Sept. 1356.

ARGIEF ZWOLLE:

Bevolkingsregister der gemeente Zwolle Reg. no. 13.

9. ARGIEF SKOOL AAN DIE GOUDSTEEG, ZWOLLE:

Notule, Skoolkommissie 1850-1858.

10. ARGIEF TEOL. SKOOL, KAMPEN:

Notulen betreffende de Vrijdagavond bijeenkomst van Docenten en studenten, Kransje.

11. RYKSARGIEF, LEEUWARDEN, FRIESLAND:

Trouboek Ned. Herv. Kerk te Dokkum 1772-1811.
Nationale militie. Certifikaat, 24 Jun. 1840.
Register voor de aangaven van Huwelijken in de Gemeente Sneek, 1840, no. 46.

12. TRANSVAAL, STAATSARGIEF, PRETORIA:

Lautsversameling.
Notules, Volksraad.
Notules, Uitvoerende Raad.
Ingekomen en uitgaande Korrespondensie van Staatsekretaris.

13. VRYSTAATSE, STAATSARGIEF, BLOEMFONTEIN.

Hooge Geregthof. Bylae 1879, by die saak J. J. Venter c.s. teen Kerkraad Geref. Kerk, Bethulie.
Rondgaand Geregthof voor het district Philippolis, 17 Desember 1878.

B. GEPUBLISEERDE BRONNE:

Archiefstukken betreffende de Afscheiding 1834. (4 dele.)
Diverse Stukken. Waarin enkele preke van ds. D. Postma. (Meppel 1849).
Dreyer, A: Boustowwe Deel III. (Kaapstad, 1936).
Gerdener, G.B.A.: Boustowwe vir die Geskiedenis van die Nederduits Gereformeerde Kerk In die Transgariëp. (Kaapstad, 1930).
Handelingen van de Sijnode der Christelijke Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland 1836-1869.
Handelingen van de Sijnode der Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland, 1872.
Handelinge Algemene Sinode Geref. Kerk in Suid-Afrika. Kerkelijk Handboekje. (Kampen, 1897).

Wetten en Bepalingen voor het bestuur der Ned. Geref. Kerk in Zuid-Afrika. (Kaapstad, 1853.)
Notule, Curatoren, Teol. Skool Kampen.

II. PERIODIEKE PUBLIKASIES.

Almanak, Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika.
Argief Jaarboek vir Suid-Afrika Geskiedenis, 1953.
Bazuin, De.
Burgersdorp Gazette.
Christelike Encyclopaedie. (Kampen, 1929).
Colesberg Advertiser.
Elpis.
Friend of the Free State, The.
Friesch Dagblad.
Gereformerd Weekblad.
Gids voor het Gereformerd kerkelijk leven. (Dokkum. Eerste jg.)
Hervormde Teologiese Studies.
Historiese Studies. (Julie-Oktober 1940).
Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Geref. Kerk. (1856, 1857, 1858).
Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland. (1953).
Jaarboek Gefed. Ned. Geref. Kerke. (1957).
Kerkblad, Die.
Kerkbode, De.
Maandblad van de Gereformeerde Kerk te Zwolle.
Maandbode, De. Tijdschrift gewijd in belangen der Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika. (Later "Die Kerkblad.")
Nieuwe Dockumer Courant, De.
Reformatie, De.
Staats Courant, Z.A.R.
Stem, De.
Zuid-Afrikaan, De.

III. PERSOONLIKE BRONNE

Brief, 25 Junie 1941, J.G. Avis argivaris Ryksargief Friesland, aan P. Posthuma, Tomatenstr. 267, Den Haag.
Brief, 23 Maart 1953, Mev. B. Posthuma, Tjalleberd aan Friesch Dagblad.
Brief, 13 November 1953, P. Gilhuis aan skrywer hiervan.
Brief, 30 Maart 1953, R. Hartsma, Leeuwarden, aan Friesch Dagblad.
Familieregister in Statebybel van P. Gilhuis, Regentesselaan 3, Amersfoort. (1953.)
Geslagregister, R. Posthuma, Dokkum.
Oorlewering, Mev. E.A. Boorsma, Zeist.
Oorlewering, Mev. E.J H. Wijnbeek, Zwolle.
Oorlewering, Mnr.. E. Groenenberg, Zwolle.
Oorlewering, Mev. N. Miedema, Nunspeet.

IV. ANDER PUBLIKASIES

Aalders, W.J.: Het Geweten: (Groningen, 1935).
Bavinck, H.: Gereformeerde Dogmatiek. Deel III en IV. (Kampen 1918).
Berkhof, H.: Geschiedenis der Kerk. (Nykerk, 1946).
Beijer, J.: Journaal. (Kaapstad, 1865).
—: Klaagtoon eens verdrukten. (Groningen, 1874).
Biesterveld, P. en H.H. Kuijper: Kerkelijk Handboekje. (Kampen, 1905).
Bingle, P.W.: Die Gereformeerde Kerk en die onderwys in Suid-Afrika 1859-1899. (Ongepubl. M. Ed. verhandeling, 1954).
Bos, F.L.: Kruisdominees. Figuren uit de Gereformeerde Kerk onder 't Kruis (Kampen, 1953).
Bosch, J.: Figuren en Aspecten uit de eeuw der Afscheiding. (Goes, 1952).

- Bouma, C:** De Reformatie van 1834 en het lager en hooger onderwijs. Van 's Heeren Wegen. (Kampen, 1934).
- Bouwman, H.:** Onder Veilige Hoede. De Theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924. (Kampen, ongedateer.)
 —: Gereformeerd Kerkrecht. Deel I en II. (Kampen, 1928).
 —: De Crisis der Jeugd. (Kampen, 1914.)
- Bouwman, M.:** Voetius over het gezag der Synoden. (Amsterdam, 1937).
- Brakel, W. à:** Redelijke Godsdienst. Deel I.
- Breytenbach, J.H.:** Andries Francois du Toit, sy aandeel in die Transvaalse Geskiedenis. (Gepubliseer in Argief Jaarboek vir S.A. Geskiedenis 1942, II).
- Brummelkamp, A. (jr.):** Levensbescrijving van Professor A. Brummelkamp. (Kampen, 1910).
- Cachet, J. Lion:** Gedenkboek van het 50-jarig bestaan der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, 1859-1909. (Potchefstroom, 1909.)
 —: Eenige opmerkingen door Jan Lion Cachet over het boekje: Mijne overkomst tot de Nederd. Geref. Kerk in Z.A. verklaard door M.P.A. Coetzee jr. (Paarl, 1894).
 —: Wie veracht den dag der kleine dingen? Afscheidswoord bij het neerleggen van zijn ambt als professor in de Theologie aan de Theol. School der Geref. Kerk in Zuid-Afrika. (Potchefstroom, 1911).
- Cachet J. Lion en Du Toit, J. D.:** Waarom zingt de Gereformeerde Kerk alleen Psalmen. (Potchefstroom, ongedateer.)
- Coetzee, J. Chr.:** Onderwys in Transvaal, 1838-1937. (Pretoria, 1941).
 —: Die Gereformeerde beginsels en die onderwys in Transvaal. (Bloemfontein, 1939).
- Coetzee, M.P.A.:** Twintig jaren. Gedachtenisrede bij twintig-jarige bestaan van de Geref. Kerk in S.A. (Kaapstad, 1879).
- Commissie V.V.V.:** Zie Noord-Oost Friesland. (Dockumer Middenstand, 1949).
- Cory, G.E.:** The Rise of South Africa, Vol. I to 1820. (London, 1921.)
- De Cock, H. (jr.):** Hendrik de Cock, Leven en Werkzaamheid. (Delfzijl, 1886).
- Da Graaf W.:** Een Monument der Afscheiding. De Geschiedenis van de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Nederland. (Kampen, 1955).
- De Klerk, P.J.S.:** Kerk en Sending in Suid-Afrika. (Amsterdam, 1923).
 —: Die brief aan die Hebreërs. (Pretoria, 1951).
- Dan Hartogh, G. M.:** Zelfverdediging, zelfstrijd en zelfoverwinning. (Geref. Theol. Tijdschrift, 46e jg.)
 —: Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam. (Delft, ongedateer.)
 —: In de lijn der Afscheiding. (Kampen, 1945.)
- Dan Hartogh, G. M. e.a.:** Sola Gratia: Schets van de geschiedenis en de werkzaamheid van de Theologische Hogeschool der Gereformeerde Kerken in Nederland 1854-1954 (Kampen, 1954.)
- De Radaktie van het Kerkblad der Geref. Kerk in Z.A.:** Wijlen Prof. Postma's optreden teenover "De Kerkbode" gehandhaafd. (Burgersdorp, 1911).
- De Ridder, J.:** Verslag van de opening der Theol. School. Colesberg, 1869.)
- De Wet, C.J.H.:** Die Kollegiale Kerkreg. (Amsterdam, 1921).
- De Wet, P.J.T.:** Eeufees-Gedenkboek Burgersdorp, 1846-1946. (Kroonstad, 1946).
- De Zeeuw, P.:** De Worsteling om het kind. (Amsterdam, 1925).
- Dreyer, A.:** Die Kaapse Kerk en die Groot Trek. (Kaapstad, 1909).
- Du Plessis, J.:** Het leven van Andrew Murray, (Kaapstad, 1920).
 —: De Gereformeerde Kerk in Wording en Werking. (Paarl, 1905).
- Du Plessis, J.A.:** Die Gereformeerde Kerk en Kerkregering. (Bloemfontein, 1925).
- Du Plessis, L.J.:** Redevoering by geleghenheid van bevestiging ds. D. Postma tot Professor Theologicus aan Theol. School, Burgersdorp. (1879).
- Du Toit, H.D.A.:** Predikers en hul prediking in die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika. (1947. Ongepubl. proefskrif.)
- Du Toit, J.D.:** Het Methodisme. (Amsterdam.)
- Du Toit, S.:** Handleiding vir die studie van die Kerkgeskiedenis. (Kaapstad, 1945).
 —: Die Geskiedenis van die Gereformeerde Kerk. (Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner, Deel II.)
- Du Toit, S.J.:** De Evangelische Gezangen aan Gods Woord getoetst (Paarl, 1896).

- Dyk, K.:** Dank en Bidstond. (Gepubl. in: Van 's Heeren Wegen. Kampen, 1934.)
 —: De Dienst der Prediking. (Kampen, 1955).
- Engelbrecht, S.P.:** Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. (Pretoria, 1953.)
- Eybers, J.H.:** Die Kerkinrigting van die Nederduits Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika getoets aan die beginsels van die Gereformeerde Kerkreg. (Pretoria, 1934.)
- Feestkomite e.a.:** Gouden Jubileum van het vijftig-jarig bestaan van de Geref. Gem. Burgersdorp 1860-1910. (Burgersdorp, 1910).
- Groenewald, E.P.:** Die Evangelie volgens Markus. (Pretoria, 1948).
- Grosheide, F.W.:** Hebreë. Korte verklaring der Heilige Schrift. (Kampen, 1922).
 —: De Afscheiding en de theologie. (Gepubl. in: Van 's Heeren Wegen. (Kampen, 1934.)
- Hamersma, T.; Los, S.O. en Du Toit, J.D.:** De Geschiedenis van de Christelijke Kerk. (Potchefstroom, 1911).
- Hanekom, T.N.:** Die Liberale rigting in Suid-Afrika. (Kaapstad, 1951.)
- Hofman, A.E.:** Het ontstaan der eerste Christelijke school te Zwolle. (Zwolle, 1925).
- Hofmeyr, S.:** Hoe de Afscheiding ontstaan is. Geschiedkundige berigt aangaande de Afgescheidene Kerk in Zuid-Afrika. (Kaapstad, 1870.)
- Hoekstra, T.:** Gereformeerde Homiletiek. (Kampen, ongedateer.)
- Huet, P.:** Over den Gezangenstrijd in de Hervormde Kerk. (Helder, 1872).
- Jooste, J.P.:** Die verhouding tussen Kerk en Staat aan die Kaap tot die helfte van die 19e eeu. (Bloemfontein, 1946.)
 —: Die roeping tot die amp van predikant. (Potchefstroom, 1950.)
 —: Ds. S.D. Venter en die sendingstaak van die Kerk. (Ongepubl. art.)
 —: Die kerkskeuring te Bethulie. (Ongepubl. art.)
- Kalfsbeek, F.; Lens, J. en Meijnen, J. B.:** Van Stryd en Zegen. (Amsterdam, 1904.)
- Keet, B.B.:** Na Honderd jaar. (Toespraak, 1924.)
- Keizer, G.:** De Afscheiding van 1834. (Kampen, 1934.)
- Kok, J.:** Meister Albert en zijn zonen. (Kampen, 1934.)
- Kromminga, J.:** The Christian Reformed Church. (Grand Rapids, 1949).
- Kruger, B.R.:** Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. (Pretoria, 1957.)
- Kuiper, J.:** Geschiedenis van het godsdienstig en kerkelijk leven in Nederland. (Utrecht, 1900).
- Kuijper, A.:** Tractaat van de Reformatie der Kerken. (Amsterdam, 1884).
 —: Afwerping van het juk der Sijnodale Hiërarchie. (Amsterdam 1886).
 —: Onze Eeredienst. (Kampen, 1911).
- Langedijk, D.:** De Geschiedenis van het Protestants-christelijk Onderwijs. (Delft, 1953).
 —: De Schoolstrijd in Nederland. (Koers in die Krisis. Deel II, pp. 377-390. Stellenbosch, 1940.)
- Lauts, U. G.:** De Kaapsche Landverhuizers of Neerlands Afstammelingen in Zuid-Afrika. (Leijden, 1847.)
- Moorrees, A.:** Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1652-1873. (Kaapstad, 1873).
- Murray, Joyce:** Young Mrs. Murray goes to Bloemfontein 1856-1860. Letters edited by Joyce Murray. (Kaapstad, 1954.)
- Naude, S.M.:** Die dringende noodsaaklikheid van opleiding van die jeug van Suid-Afrika. (Koers, April 1955).
- Oberholster, J.A.S.:** Die Gereformeerde Kerke onder die kruis in Suid-Afrika, hul ontstaan en ontwikkeling. (Kaapstad 1956.)
- O'Kulis dr.:** Doppers.
- Pieters, K.J.; Van der Werp, D.J. en Kreulen, J.R.:** Apologie. (Franeker 1856).
- Polman, A. D. R.:** Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis. Deel III en IV. (Franeker, ongedateer.)
- Postma, A. e.a.:** 'n Vaste Burg is onse God. Die Postma-familiebyeenkoms. (Potchef stroom, 1944.)
- Postma, D.:** Mijne Handleiding voor de Godgeleerdheid volgens de Kern van Aegidius Francken. (Kaapstad, 1875).
 —: Leerredenen. (Kaapstad, 1893).
 —: Geprovoeerde Herinneringen en Teregtwijzing aan den Wel Eerw. Zeergel. Heer S. Hofmeyr. Th. Dr. (Kaapstad, 1875).
- Postma, D. e.a.:** Vier Gelegenheidsredevoeringen. (Paarl, 1890).
- Postma, D. (jr.):** Geschiedenis der Gereformeerde Kerk. (Paarl, 1905.)

- Postma, M.:** Rede by 35-jarige ampsbediening. (Pretoria, 1925.)
- Praamsma, L.:** Het Dwaze Gods (Tweede hersiene druk, Wageningen, 1950).
- Prelier, G.S.:** Piet Retief. (Kaapstad, 1930).
- Royaards, H.J.:** De Ned. Gereformeerde Kerk in haar kerkrechtelijken Toestand vooral in betrekking tot Nederland. Ned. Archief. Deel VIII.
- Rullmann, J.C.:** De Afscheiding in de Nederlandsche Hervormde Kerk der XIXe eeuw. (Kampen, 1930).
- Schilder, K.:** De Dogmatische Beteekenis der Afscheiding. (Kampen, 1934.)
—: Beginsel, recht en beteekenis der Afscheiding, (Gepubl. in van 's Heeren Wegen, Kempen, 1934.)
- Scholtz G.D.:** Die Geskiedenis van die Ned. Herv. of Geref. Kerk van Suid-Afrika 1842-1885. (N.G. Kerk-Uitgewers, 1936).
- Spoelstra, C.:** Het Kerkelijk en Godsdienstig Leven der Boeren na den Grooten Trek. (Kempen, 1915.)
- Theel, G. Mc. C.:** History of South Afrlca from 1795-1872, I. (London, 1915).
—: Progress of South Africa in the Century. (London,-Edinburgh, 1902.)
- Tjoelker, A.:** Ds. Van Velzen en zijn betekenis voor de Afscheiding in Friesland. (Leeuwarden, 1935.)
- Van Andel, H.:** De Zendingsleer van Gisbertius Voetius. (Kampen, 1912).
- Ven der Does, J. C.:** De Doleantie. (Delft, ongedateer.) Kruisgezinden en Seperatisten. (Franeker, 1939.)
- Van der linden, J.:** Die Entstehungsgeschichte der Mission der Niederlandischen reformierten Kirchen. (Buchdruckerei des Tübinger Studentenwerks E.V., 1934.)
- Van der Walt, A.J.H., Wiid, J.A. en Geyer, A.L.:** Geskiedenis van Suid-Afrika. Deel 1. (1951).
- Van der Zee, G.:** Vaderlandsche Kerkgeschiedenis. Deel III (Kampen, ongedateer.)
- Van Dijk, D.:** De preektrant van de Domine's in de Kerken der Afscheiding in de jaren 1834—1869. (Aalten, 1935.)
- Van Dijk, J.H.:** Die Burgeroorlog in die Suid-Afrikaanse Republiek 1860—1864. (Ongepubl. verhandeling vir M. A. graad, ongedateer.)
- Van Hulsteijn, J.F.:** De Gereformeerde Kerk te Middelstum 1835-1935.
- Van Jaarsveld, F.A.:** Die eenheidstrewa van die Republikeinse Afrikaners. Deel I. (Johannesburg, 1951.)
- Van Loon, J.C.A.:** Het Algemeen Reglement van 1816. (Wageningen, 1942.)
- Van Raalte, J.:** Wat was de Gereformeerde Kerk in Nederland? De Geschiedenis van de Kruisgezinden. (Goes, 1954.)
- Venter, J.J.:** Wat is Waarheid? (Bloemfontein, 1875.)
- Venter, J.S.L. en Du Plessis L.J.:** De Geschiedenis der Gereformeerde Kerk in de Z.A.R. sedert 1858, alsmede de verzameling van de bepalingen der Algemene vergaderingen van de Geref. Gemeenten der Z.A.R. (Kaapstad, 1878.)
- Volger, W.:** De leer der Nederlandsch Hervormde Kerk. (Franeker, 1946.)
- Vos, G.J.:** Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk. Deel II. Wielenga, B.: De Reformatie van 1834. (Kampen, 1934.)
—: Het Huis Gods. (Kampen, 1929.)
- Wormser, J.A.:** Een Schat in aarden Vaten. Het leven van Hendrik Peter Scholte, (Nijverdal, 1915.)
—: Een Schat in aarden Vaten. Het leven van A. C. van Raalte. (Nijverdal, 1915.)
- Wumkes, A.D.:** Om Toer en Tsjerke fan Minnertsga, (Boalsert, 1948.)

AFKORTINGS

G.K.A.: Gereformeerde Kerkargief.

K.K.A.: Kaapse Kerkargief.

T.S.A.: Transvaal Staatsargief.

C.A.G.K.: Christelike Afscheidene Gereformeerde Kerk.

S.P.E.: S.P. Engelbrecht (Privaat argief).

G.K.A. P.V.: Gereformeerde Kerkargief Postmaversameling.